

A MAGYAR SAJTÓ KISKÖNYVTÁRA

MÁRKUS LÁSZLÓ
VÁSÁRHELYI MIKLÓS

Az
ellenforradalmi
rendszer
baloldali
sajtójáról
1933—1944

MAGYAR ÚJSÁGÍROK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE

1975

MÁRKUS LÁSZLÓ-VÁSÁRHELYI MIKLÓS

AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER BALOLDALI SAJTÓJÁRÓL

1933–1944

Második kötet

MÁRKUS LÁSZLÓ-VÁSÁRHELYI MIKLÓS

Az ellenforradalmi rendszer
baloldali sajtójáról
1933—1944

Szöveggyűjtemény

MÁSODIK KÖTET

Lektorálta

LACZKÓ MIKLÓS
MARKOSITS GYÖRGYI

1933

Optimista írások

Ezt is az a Mussolini csinálta.

Génuában néhány lépésnyire széles sikátorban két oldalt ott nyúlnak a nyakfárasztó magasságba a régi-patrícius családok őrző méretű palotái. Olyan keskeny az a sikátor, hogy ha egy autó végigszalad rajta az embert a falhoz szorítja a légáramlat. Át akarok ugrani a túlsó oldalra, hogy megbámuljam a Pallavicini-palota loggiás homlokzatát de kísérőm ijedten utánamkap és visszaránt.

– Vigyázzon! Az egyik oldalon csak menni lehet, a másikon meg jönni! Mussolini így parancsolta meg!

A tengerparton, ahol minden talpalatnyi helyet a szikláktól kell dinamittal elhódítani, most épül fel a világ legnagyobb tere. Középpütt pompás diadalív karrarai márványból, körös-körül pálmásorok, mozaikos sétányok, márványpaloták.

– Ugye szép? – kérdi kísérőm elégedetten. – Mussolini ráparancsolt a városra és meglett.

Befordulunk a tengerparti régi városrészbe, ahol azok a pittoreszk házak egymás hegyén-hátán kapszkodnak a hegyoldalra. A kanyargó sikátorokban sűrűn leng a száradó fehérnemű, mintha valami nagy nemzeti ünnep zászlódíszje volna. De a régi olasz festőiségből már csak ez maradt meg. A kövezet olyan tiszta, mint egy németországi fürdőhelyen. Egy papírdarabkát, egy narancshéjat se látni.

– Mussolini megtiltotta az olaszoknak hogy szemeteljenek! – magyarázza a kísérőm.

A kikötőben meglátogatjuk az olasz kereskedelmi flotta dicsőségét, az új óceánjáró gőzöst, a Conte de Saviyá-t. Termeit a legmodernebb stílusban díszítették, és itt derül ki, hogy ez a cikorny-kerülő, tárgyilagos stílus tud pompás is lenni, sőt annyira meghódította az ízlést a maga számára, hogy a nagy táncterem, amely a római királyi palota tróntermének pontos másolata, a maga freskós mennyezetével, túlterhelt aranydíszsével, márványoszlopaival sivárnak tetszik mellette. Megkérdem kísérőtől, hogy kifizetődik-e majd ez a tobzódó fényűzés.

– Persze, hogy nem fizetődik ki. De Mussolini megparancsolta, hogy a világ legszebb hajója olasz legyen! – felelte a kísérőm.

Kimentünk újra a tengerpartra. Egy lámpaoszlopnak támaszkodva szegényesruhájú asszony állott, karján kis gyerekekkel. A zsebembe nyúltam egy kis aprópénzért, de kísérőm észrevette a gesztusomat és még idejekorán lefogta a kezemet.

– Isten ments! Mussolini megtiltotta, hogy Olaszországban koldusok legyenek!

Amikor elutazom, a szállodában a személyzet egyszerre úgy eltűnt körülöttem, mintha a föld nyelte volna el. Kísérőm mindjárt meg is magyarázza ennek a természeti tüneménynek az okát:

– Olaszországban nincs borralaló. Mussolini megtiltotta.

A milánói pályaudvar. Kötömbökből, tömör márványoszlopokból épült emberfeletti méretekben. Ha majd egyszer a sok felesleges dísz legyalulják róla, talán szép is lesz. De így is megborzongatja az embert magasztos arányaival. A pillérek és oszlopok között, a rettentő boltívek alatt az ember hangyává törpül. És a pályaudvar egymilliárd lírába került, pontosan annyiba, amennyi a magyar bankjegykészlet. Ha mi akartuk volna megépíteni ezt a pályaudvart, senkinek se maradt volna a zsebében egy vas sem. Ámbár így se nagyon van, pályaudvar nélkül.

– A tervek már rég megvoltak – mondja kísérőm, de a gazdasági válság miatt el akarták halasztani az építést. Mussolini parancsára mégis megépítették.

A régi városrészben beláthatatlan messzeségbe házakat bontogatnak egyiket a másik után. Mélyen beleváznak a földbe, csatornákat boltoznak, csöveket, kábeleket raknak le és kétoldalt már épülnek is a hatalmas modern paloták.

– Itt egy új sugárút épül – magyarázza kísérőm. – Mussolini parancsolta. A város húzódott tőle, mert félt a költségektől. De Mussolini ráparancsolt a bankokra, hogy adjanak alacsony kamatra kölcsönt a városnak. Hát adtak.

A falakra kivágott patronnal lépten-nyomon rá van festve Mussolini arcképe. Csak néhány fekete folt az egész, de a két szigorú szem mindenütt szembe néz az emberrel, mint a hipnotizőr tekintete. Valóban mintha a régi, festőien kusza, álmatagul tunya olasz Trilby állandóan az ő Svengalija igézete alatt állana. Mindenki kidüllesztett mellel jár, katonásan pattogva beszél, mintha az egész világgal akarna birokra kelni. A piazzákon, az árkádok alatt nyüzsög a nép, a ragyogó kirakatokat

folyton törölgetik, pucolják, mindenfelé építenek, tataroznak. Ámulva
kérdem kísérőmtől:

– Hát itt, Olaszországban nincs gazdasági válság?

Kísérőm mutatóját a szájára szorítja és ijedten suttogja:

– Pszt! . . . Erről nem szabad beszélni. Mussolini megtiltotta.

Újság, 1933. január 8.

Nagy nevek vonulnak fel most a német politikában.

A jövő hétfőn lesz ötven esztendeje annak, hogy a Lohengrin és a Tristan költője lehunyta szemét Velencében, a tél idején kihalt Canale Grande egyik palotájában. (Azóta is, mint Richard Wagner halottas háza híres a Palazzo Vendramin. Pedig mintha a Vendramin névnek is volna egy vagy más jelentősége Velence történetében.) A Wagner évfordulót használta fel alkalom gyanánt Hitler arra, hogy figyelmeztesse a nála összegyűlt német főszerkesztőket: a sajtószabadság ugyan szükséges rossz, vagy szükséges jó, de a sajtószabadságnak is van határa . . . A német sajtó például súlyosan vétett hivatása ellen, mikor nem ismerte fel idejekorán Wagner jelentőségét és ilyen hibának nem szabad ismétlődnie: mondja Hitler. Ismétlődés alatt természetesen azt kell érteni, ha a német sajtó nem ismerné el a Wagner-hit legfőbb apostolának jelentőségét. A Wagner-hit nagy apostola pedig – az új német kancellár.

Mint lelkes, éhes fiatalember: újfajta díszleteket szeretett volna tervezni és festeni a Wagner-operákhoz Hitler. Mivel pedig ez az álma nem teljesült: legalább politikai pályáján fogadta tanítómesterévé Wagnert. A halál napjának ötvenedik évfordulóját nemzeti ünneppé avatta Hitler. Az egyik vagy a másik megemlékezésen valószínűleg személy szerint is szót ejt majd politikai vezéréről. Talán ilyen szavakkal: Richard Wagner, győztél. Itt a Te országod . . .

Hitler nagy Wagner-vallomása után alig néhány órával nyilatkozott a német alkanellár is. Mivel Papen valóban művelt ember, nem engedhette át főnökének a politika és az esztétika összekapcsolását. Bayreuth volt Hitler ajkán. Papen tehát idézte a másik szent város nevét: Weimar . . .

Papen riposztja találó. Egy vonatkozásban. Ha holnap lesz Wagner halálának ötvenedik évfordulója: tegnap volt száz éve Goethe elköltözésének. (Amelyet ugyanúgy megünnepeelt Szovjet-Oroszország, vagy a kínai köztársaság, mint ahogy most Moszkva és Nanking megünneplik katonai díszben a Wagner-évfordulót.)

De azért komoly baj van a szellemidézések körül. Mert az bizonyos,

hogy Goethe nagyon lenézte a demokráciát, nagyon lenézte a tömegmozgalmakat és nem hitt más igazi politikai megoldásban, mint a szellemi arisztokraták vezető szerepében. De szabad-e akkor Goethe nevére hivatkozni, amikor a rosszhiszemű demagógia – győzött Németországban? Vagy szabad-e Schiller nevét idézni a most kialakult német alkotmányválságban? Schiller kétségkívül nacionalista volt. Sokkal inkább, mint Goethe. De a nacionalista hevületnél sem volt kevésbé fontos számára néhány más nagy politikai alaptétel. A gondolatszabadság és minden, ami ezzel összetartozik... Akinek kétségei vannak, olvassa el: milyen tirádákkal tesz hitet bizonyos „elavult” dogmák mellett Don Carlos legjobb, legkiválóbb barátja, Posa márkí. Akkor is, amikor a világ urával áll szemben és az szeretné – kancellárrá kinevezni.

Szóval: sántít az a hasonlat, amellyel Papen bizonyítani szeretné, hogy a weimari alkotmány nem illik össze Goethe és Schiller irodalmi hagyatékával. Akkor már sokkal inkább Hitler szava igaz, Richard Wagner ugyanis minden valószínűség szerint lelkes híve volna ma az új német kancellárnak, ha még élne. Mert Hitler hirdeti a germán fajtisztaságot és a germán faji fölényt. Akár Wagner. Hirdeti az arany hatalmának megtörését. Akár tanítómestere. Hirdeti a „pusztuljatok” jelszavát a zsidókkal szemben. Ahogy a német földről és Európából „kitoloncolandó” zsidók számára kellemes települési helyeket keresett elsősorban Afrika területén már az évtizedek sora előtt Richard Wagner.

Szóval Hitler valóban igazi követője a Wagner-elveknek a német politikában. Csak éppen fölmerül a csöndes kérdés: hol volna ma Németország, ha a politikában követi Wagner és a zenében követi – Bismarck ízlését? Nem járt-e jobban a német nép a másik úttal? Azzal, hogy Wagner kezében hagyta a karmesteri pálcát és Bismarck kezében hagyta a politika irányítását?

A Rajna kincse, vagy az Istenek alkonya. mint politikai vezérfonal, a német politikai feltámadás, sőt esetleg a német valutapolitika számára... Ezért bajos lelkesedni. Akármilyen zenei tekintély lett már halála előtt és még inkább halála után Wagner.

Magyar Hírlap, 1933. február 11.

Élet vagy halál ?!

Nem lehet és kár is volna tagadni a tények perdöntő bizonyítékaival szemben, hogy Európán most sötét és szennyes reakciós hullám vonul végig.

A háború utáni első esztendőkből úgy látszott, hogy Európa népei megtalálják a káoszról kivezető utat. Csaknem mindenütt a demokrácia nagyszerű erői győzedelmeskedtek. A feudális reakció csakúgy, mint a kapitalista imperializmus defenzívába vonult, sunyin háttérbe szorult, mint a megrúgott kutya.

A népek örömrivalgásban törtek ki: vége a háborúnak s vele együtt vége a kapitalizmusnak is! Azt is lehetne mondani, hogy a nagy örömmámorban elfeledkeztek a végső leszámolásról és a kapitalista világrend likvidálásáról. De ez történelmileg nagyon felületes megállapítás volna. A népek nem feledkeztek meg semmiről. Csak éppen nem volt elég erejük és elég felkészültségük hozzá, hogy azt, ami úgyszólván az ölükbe hullott, meg is tudják tartani. Túlságosan kifárasztotta őket a háború és túlságosan kevés idejük volt ahhoz, hogy megtanulják a kormányzás művészetét. Kormányzati tapasztalatok és ami még ennél is fontosabb: anyagi erőforrások híján állottak itt a háború befejezésének másnapján.

*

A császárok és királyok, a háborús államférfiak és tábornokok mind megszöktek és otthagyták kínjukra „szeretett” népüket. Ehhez járult még, hogy Európa népei a háború után nem találhattak egymásra. A győztes hatalmak országainak népeit nemcsak a háborús fáradtság tartotta fogva, hanem a győzelem részegségének kábulata is. Ezekben az országokban győzelmi mámor uralkodott és uralkodhatott, mert a hatalom a háborús kormányok és a tábornokok kezében maradt. De még valami: a győzelmes hatalmak országaiban akkortájt ismeretlen volt az éhségnek és a gazdasági fölbomlásnak réme, amely a legyőzött országokban mindenütt fölütötte a fejét és rettenetes ökleivel szétzúzta a lelkek amúgy is ingatag egyensúlyát. A háborúban győztes imperializmus könyörtelen

volt befelé és kegyetlen kifelé. Olyan acélfalat épített a győztes és a legyőzött országok közé, amely nem engedte összeömlasztani Európa népeit egyetlen testvéri közösségbe.

*

Európa másodszor is akkor veszítette el a csatát, amikor a győztes hatalmak erkölcsileg is porbasújtották a legyőzött országokat és gyűlöletüket, tomboló haragjukat a népeken töltötték ki. A német demokrácia a leglelketlenebb erőszakkal találta magát szemben ugyanúgy, mint a magyar Október. Ekkor kapta az európai demokrácia azt a csapást, amelytől még most is szédeleg. Szinte mesterségesen nehezítették meg a győztes hatalmak, hogy a demokrácia gyökeret verjen a forradalmak országaiban, mintha csak az lett volna a céljuk, hogy lejárássák ezeke az új demokráciákat.

Ha a győztes hatalmak, de különösen Franciaország nagyobb történelmi érzékkel, világosabb látással, érdekeinek valóságos fölismerésével csinálta volna háború utáni politikáját, ha az imperializmus gonosz gőgje nem teperte volna le a demokrácia szellemét, akkor ma Németországban, de Európa-szerte mindenütt másként állnának a dolgok. Nem jutottak volna hatalomra a háború-csinálók, nem merészkedett volna elő a fasizmus. A német birodalomban ma nem a kelet-elbai nagybirtokosok, háborús tábornokok, nagytőkések és a hitleráj uralkodnának, hanem a megizmosodott demokrácia. És a német birodalom az európai béke legszilárdabb alapja lehetett volna. Most kurtább és békésebb átmenet volna előttünk a megszervezett Európában.

*

Persze ma már késő van afölött tünődni, hogy mi lehetett volna, ha mindaz nem úgy történt volna, ahogyan végzetesen rosszul megtörtént. Európa népeinek most más a föladatuk. Előbb állniuk kell és aztán vissza kell verniök a fasiszta hullámot.

Vissza kell verni!

Mert a nemzetközi fasizmus mögött egy új, az eddiginél borzalmasabb világháború rejtőzködik, hogy alkalmas időben előretörjön és vérbe-sárba borítsa az európai kultúrát s az egész emberiséget. Ez nem koholt veszedelem. Látszik abból, hogy a nyugati hatalmak, azok, amelyek végzetes rövidlátással a fasizmus tulajdonképpeni szálláscsinálói voltak, ráébrednek hallatlan tévedésükre és úgy látszik, arra is, hogy milyen óriási

különbég van Ébert és Hindenburg Németországa, Hermann Müller és Hitler politikája között.

Az európai demokrácia eszmélni kezd kábultságából. Hitler ökölcspására fölocsúdott álmából, fölrázták azok a veszedelmek, amelyek Európában föltornyosultak és aligha tévedünk abban, hogy hamarosan elkövetkezik az európai demokrácia és a nemzetközi fasizmus földet rengető hatalmas küzdelme.

*

Akármilyen kicsiny is a mi országunk, nem tarthatjuk magunkat annyira jelentéktelennek, hogy a csendes szemlélő szerepét szánjuk magunknak. Ezt annál kevésbé tehetjük, mert a fasiszta reakció hulláma bennünket is elborít. Tőlünk is elvették a közszabadságok kenyerét, a jogegyenlőség italát, napról napra jobban kiszivattyúzzák előlünk a levegőt. Ha elpusztulni nem akarunk: a harcot kell választanunk.

Harcot a fasizmus ellen!

Harcot a munkáért, a kenyérért, a földért, a szabadságért!

Éppen e héten döntötték le a népgyűlések tribünjeit. A hitleri lélek megszállottságában élő Gömbös-kormány a legvakmerőbben tiporja sárba a közszabadságok utolsó foszlányait. Temetői csöndességet akarnak rákényszeríteni az országra.

Értesülésünk van arról, hogy a bíráló minden megnyilvánulását meg akarják fojtani. Be akarják ültetni minden egyesület, minden politikai pártszervezet vezetőségi ülésére is a rendőrség emberét. Csak az Eszterházy utcában lesz szabad az élet, az egységspárti klubban, mindenütt másutt minden politikai és szervezeti tevékenységet rendőri főfelügyelet alá akarnak helyezni.

Ezzel a fölháborító szándékkal szemben lehet-e a botor belenyugvás álláspontjára helyezkedni? Nem kell-e mindenkinek, aki még becsüli valamire a szabadságot és tud vágyódni érte, frontba verődnie, hogy ez a front legyőzhetetlen gátként álljon ellent a fasizmus halálos hullámainak? A válasz nem lehet kétséges!

*

Most is, mint mindig, amikor veszedelmek fenyegetik a munkásmozgalom fejlődését, a Népszava pajzsát emeljük elvtársaink elé.

Ha minden népgyűlési tribünt ledöntöttek is és ha megvalósítják is esztelen szándékukat, hogy az élet minden megnyilvánulását letörjék, akkor itt van ez a tribün, ahonnan messzire hangzó szóval és meg nem félemlíthető akarattal hirdetjük az élet szavát, az igazság szavát, a kenyér

szavát. A tribün a Népszava. Ezt a tribünt állják körül most a magyar proletárok. Ez legyen az összekötő kapocs az elnyomottak és kizsákmányoltak, a megtiprottak és megalázottak között. Ki kell és ki is fogunk tartani! Bennünket a hullámok el nem pusztíthatnak. Kell, hogy a magyar proletariátusban legyen annyi erő, hogy a fasiszta reakciónak ezt az utolsó ostromát is vissza tudja verni a maga kemény öntudatával, megbonthatatlan egységével. Kell, hogy legyen benne erő és lesz is a védelemre és a – támadásra egyaránt. Hiszen minden dolgozó embernek tudnia kell és tudja is, hogy miről van szó ebben a harcban.

Azt üzenjük újra a városok és falvak szenvedő népének: föl a fejekkel! Gondoljanak arra, hogy nincs olyan hatalom, amely megsemmisíthetné a szocializmus erejét. Gondoljanak arra, hogy a világon mindenütt harcra sorakoznak a demokrácia erői. Nekünk is ott kell lennünk a sorban, nekünk is harcolnunk kell, harcolnunk és dolgoznunk a mozgalomért, a munkásosztály felszabadításáért, a szocializmusért. Ennek a harcnak lobogója a Népszava. Emeljük magasra! És ne felejtjük, hogy a demokrácia az élet, a fasizmus a halál!

Mi az életért harcolunk!

Népszava, 1933. február 12.

Diplomaták gyakorló-írkájába...

Olvasom azokat a mindenféle szép elmeműveket, amelyekkel mostanában a diplomata urak ijesztgetik inkább a világot, mint egymást. Azaz, hogy olvassa az ördög, az jobban ráér, a diplomáciához is közelebb áll s tán a metafizikához is több érzéke van. Mert amit a modern diplomaták művelnek, mikor össze akarják veszíteni a népeket, az tiszta metafizika. Már, ami a rossz stílust és az érthetetlenséget illeti. A különbség legfőkébb az, hogy a metafizikus születik, a diplomata pedig lesz – ámbár tagadhatatlan, hogy van olyan ország, ahol a diplomaták is születni szoktak.

Nem vagyok lunatikusa a múltnak, de bevallom, hogy a régi idők diplomáciai jegyzékváltásait stílus és értelmesség szempontjából sokkal többre becsülöm, mint a mostaniakat. Nyíltak, őszinték, szókimondók voltak, különösen, ha a királyok maguk fogalmazták őket, s nem bízták íródeákokra, akik akkor is csak úgy csavargatták a szót, mint most. Persze nem minden király tudott írni (hiszen éppen ezért kellett kitalálni a kancellárokat), de aki ráadta a fejét, hogy megtanulja ezt a nehéz tudományt, az aztán hasznát is vette, ha a sora kijött.

Ilyen írástudó király volt például IX. Károly svéd király, a Vasa Gusztáv Adolf apja. Nagyon tehetséges, tevékeny és sokoldalú férfiú hírében állt és csakugyan az is volt. Iskolákat emelt, templomokat fundált és Linköpingben maga is segített a hóhérnak a lázadó arisztokraták fejét leszedni. Ez a jámbor király a XVI. század vége felé háborúba keveredett dupla szomszédjával, Dánia és Norvégia királyával, IV. Krisztiánnal, akit mind a két hazája története nagynak nevez. Ő alapította a róla elnevezett Krisztiánát, amit a mi napjainkban Oslóra bémáltak, többször körülhajózta az Északi-fokot, ami akkor messzebb volt, mint most az Északi sark, expedíciókat küldött Grönlandba, meg akarta téríteni az eszkimókat és föl akarta szabadítani a jobbágyokat, ami elég vakmerő kísérlet volt háromszáz esztendővel ezelőtt s amibe bele is tört a bicskája.

Tíz esztendeig tartott már a két király közt a hadakozás s akkor támadt a svéd királynak az az emberséges ötlete, hogy a háborút legolcsóbban és leggyorsabban úgy lehetne befejezni, ha a dán király övele kiáll-

na egy szál kardra. A kihívó ultimátumot sajátkezűleg írta meg kollégájának a következőkben:

– Mi, Károly, Isten kegyelméből a svédek, gótok, vendek stb. királya, adjuk tudtára neked, IV. Krisztián dán királynak, hogy te nem úgy cselekedtél, ahogy becsületes keresztény királyhoz illik. Szükség és ok nélkül felborítottad a békét, megtámadtad és árulás által elfoglaltad Calmart, a mi erősségünket s ezáltal kegyetlen vérontás felidézője lettél. Mivel te itt most közelünkben vagy, alkalom van rá, hogy közös akarattal a legrövidebb úton véget vessünk a vérontásnak. Jelenj meg tehát a régi görögök szokása szerint a szabad ég alatt tartandó bajvívásra két hadiemberrel. Mi nemkülönben meg fogunk jelenni újatlan bőrködmönben, sisak és páncél nélkül, egy szál karddal, ahogy téged is elvárunk. A kísérők egész páncélban jelenhetnek meg, karddal, pisztollyal, muskétával. Ha még nem jelensz, nem tartunk se a becsületre adó királynak, se katonának. Kelt Rysbinél fekvő táborunkban 12. aug. 1611. esztendőben.

Talán célirányosabb lett volna a duellummal inkább megelőzni, mint befejezni a háborút, de azért derék gondolat volt az így is. Különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy Károly király hatvanegy esztendő s dalia volt már abban az időben s a hatvanadik születésnapjára egy kis szél is érte a bal oldalát.

Ezt azért volt szükséges tudni, hogy annál jobban élvezhesse az ember a választ, amit Krisztián király atyafiságos indulattal adott meg, sajátkezűleg írván a következőket:

Mi, IV. Krisztián király Dániában és Norvégiában stb. tudtadra adjuk neked, Károly svéd királynak, hogy goromba és embertelen leveledet egy trombitás kezünkhöz szolgáltatta. Nem vártunk tőled ilyent, de úgy vesszük észre, hogy a kánikula még nem múlt el, hanem egész erővel uralkodik agyvelődben. Ami azt illeti, hogy nem való volt becsületes keresztény királyhoz a mi békességtörésünk, ebben nem mondasz igazat, csak mocskolódsz, helyett, hogy karddal védenéd a jussodat. Reméljük, hogy erről a háborúról nem mi adunk számot az ítélet napján, hanem te felelsz az ártatlanul kiontott vérért. Továbbá azt írod, hogy Calmar városát árulás által foglaltuk el. Ez se igaz, hanem ha tudsz szégyent, te szégyelld magadat, hogy azt se fel nem szerelted, se fel nem mentetted, ellenben az orrod előtt hagyta elvétetni. És még te akarod magad jó katonának neveztetni? A kettős bajvívásra pedig, amit följánlasz, azt mondjuk, hogy azt nevetségesnek találjuk, mivel tudjuk, hogy úgy is eleget megcsapkodott már téged az Isten és azért hasznosabb volna, neked a meleg kemence mellett maradnod. Nagyobb szükséged volna neked, vén bolond, egy jó orvosra, aki az agyvelődet helyrehozná, mintsem, hogy

velünk bajvívásra kelj. De azért, hogy meglásd, kivel van dolgod, nem sajnálunk tőled egy szál kardot. Csak előbb arra emlékeztetünk, hogy a mi heroldunkat és két trombitásunkat szabadon bocsáttasd, akiket minden hadiszokás ellenére elzárattál, ezzel is kimutatván gyenge eszedet. Kelt a mi városunkban, Calmarban, 14 August, 1611-ben.

A párbajból azonban mégse lett semmi, mert a jó Károly király anyyira szívére vette ezt a közvetlen hangú diplomáciai jegyzéket, hogy ültőhelyében szörnyethalt. „Megpukkadt a felettébb heves indulattól” – amint a tudós Beringius írta Florus Danicus-ában, ahonnan ezt a tanulságos levélváltást kijegyeztem – példának okáért. Mit lehet tudni, hát-ha a világ mai hatalmasai is kedvet kapnak rá, hogy ilyen rövid és fide-lis úton egymással intézzék el azokat a kérdéseket, amiket a népekkel akarnak elintéztetni?

Tessék elgondolni, milyen más világ volna most, ha ez a levélváltás nem háromezred száz esztendővel ezelőtt történik két kis király közt, hanem húsz évvel ezelőtt a német császár és az orosz cár közt . . .

Magyar Hírlap, 1933. február 26.

Nincs megállás azon az úton, amely felekezeti és faji izgatással, osztálygyűlölködés szításával, magánszervezetek felfegyverzésével kezdődik és utcai öldökléssel, puccsal, lapbetiltással, hatósági funkcionáriusok elkergetésével, politikai ellenfelek vandál leterrorizálásával folytatódik. Nincs megállás: a felkorbácsolt szenvedély, nem nyugszik meg, amíg nem pörkölt fel, nem hamvasztott el mindent, ami elébe kerül. Nem meglepő, hogy miután tegnapelőtt szakszervezeti titkárokat vagdostak fejbe, tegnap egy prelátusra került a sor, és nagyon stílusos Göring birodalmi belügyminiszter úr részéről, hogy miután a szervezett munkásság pártját tolvajbandának nevezi, a katolicizmus pártját sem mulasztja el orgazdasággal vádolni. Nem csoda, ha az egyik polgármestert hálóingben rancigálják ki az utcára, a másik íróat úgynevezett „menekülési kísérlet” közben puffantják le és a harmadik operaénekesnek a színpadon forrasztják torkára a baritont, mert nem tartják eléggé faj- és meggyőződésistának. Akármilyen irgalmatlanul hangzik: a horogkeresztes vezérnek van igaza, aki a bestialitások fölött azzal a derűs költői metaforával tért napirendre, hogy „ahol gyalulnak, ott vannak forgácsok is!” Bizony, ahol a hatalom maga gyalulja le a társadalom testéről a civilizációt, ahol maga veti szemétké a polgári biztonság önrendelkezési és szabadságjogait, ott az volna a csoda, ha a megvadult tömegek azután mindig tőle kérnének engedélyt, hogy példáját követhessék.

Sokan, akik nemrég még lelkesedtek a „konstruktív” elemek rohamos előretöréséért, ma döbbenten látják az eseményeket. Egy laptársunk, mely szigorúan kioktatott minket, amiért nem voltunk hajlandók a hitlerizmus iránti forró szimpátiáját méltányolni, ma már szörnyülködve közli a német katolikusokon elkövetett terrorakciókról szóló jelentéseket. Csodálkoznak? Mi legföljebb azon csodálkozunk, hogy itt valamin is csodálkozni lehet. Hát mit gondoltak, mit reméltek? Mit vártak attól a hitlerizmustól, amely nem is éppen leplezett formában tört a krisztusi szeretet elvének megcsúfolására, a „zsidó eredetű keresztény morál” megsemmisítésére, az emberi jogegyenlőség eszméjének eltiprására, mintahogy Ludendorff már a horogkeresztes mozgalom bölcsőjénél hirdette?!

Azt hitték talán, hogy a tűzvész paríroz némely magyar jobboldali csoport belpolitikai szempontjainak, azt hitték, hogy az árvíz disztíngválni szokott marxista, liberális és keresztényszocialista vetések közt? Nos, vegyék tudomásul, hogy mind Németországban, mind Magyarországon, mind pedig az összes többé-kevésbé civilizált országokban: csak két politikai rendszer képzelhető. Az egyik az, amely nem tér el a XIX. és XX. század szellemi és jogi vívmányaitól s amelyen belül valamennyi irányzat a többi tiszteletben-tartásával küzdhet saját érvényesüléséért. Ez az emberi méltóság és az állami demokrácia rendszere. A másik, amely a maga hatalmát megfizetett vagy feldühített tömegek „direkt-akció”-jára, szuronyok önkényére és kézigránatok szuggesztiójára alapítja, csak barbárságot és pusztulást hozhat. Akár vörös, akár fehér változatban hozza azt, s akár szovjetszillagot tűz ki az elkommunizált középületek tornyára, akár horogkeresztet.

Esti Kurir, 1933. március 12.

Egyhelyben topogás

A magyar belpolitika a külföldi események fürgeteges zajlásában húzódik meg. A külföldi ellenforradalmi események hatása szárnyát szegte a magyar belpolitika terveinek is. Jobbról és balról egyaránt feszült várakozás, óvatos számíttatás húzódik meg. A Gömbös-kormány félesztendő mérlegre készül. Szavakon és ígéreteken túl ez a mérleg aktívákat nem tud fölmutatni. A 97 pontos Nemzeti Munkaterv nem tartalmazott ilyen esetekre útmutatást. Munka még kevésbé van, mint lerongyolódás és a lelki lezüllesztés példátlan gyorsasággal növekszik. Az ipari és földmunkások helyzete siralmas és tragikus. A középosztályé is kétségbeesítő. A Gömbös-kormány gazdasági tervei csak jószándékok maradtak. Az „önzetlen kartellek” továbbra is kezükben tartják a fogyasztást és mennél kisebb a fogyasztás, annál jobban sarcolják meg.

A visszaélések és panamák fölszakadt zsilipje alól egyre dúsabban szökken a szennyes ár, mely egy elmúlt évtized visszaéléseit dobja föl a színre. Gazdasági és pénzügyi politika terén a Gömbös-kormány elődeinek kitaposott útján topog: adókat emel és fizetéseket szállít le. E részben tehát se új gondolat, se új stílus, se új kezdeményezés nem történt. A külföldi tartozások és kereskedelmi szerződések rendezésében sem jutottunk előre. Az olasz-osztrák egyezmények nem pótolják azokat, amelyek még mindig hiányzanak és amelyek Magyarországra nézve is fontosak.

A belpolitika frontján a Gömbös-kormány egyoldalúan kihasználja hatalmi előnyét és eszközeit. A „szabad verseny” csak röpke ígéret volt, amely nagyon hamar változott vissza rideg valósággá: szigorított gyűléstiltalom és láthatatlan cenzúra alatt él a magyar politika. Az előadások, gyűlések, tilalmak és rendszabályok korlátaiba ütköznek. Az ellenzéki pártok politikai tevékenységét ez persze megbénítja. De ugyanakkor lázas szervezkedést fejt ki a Nemzeti Egység pártja. Mindenütt megalakítja szervezetét, megválasztja vezetőségét és minden jel szerint arra készül, hogy „vezérkari” módszer szerint: rajtaütéssel lepje meg a magyar politikai pártokat. Törzslapjai, tagsági igazolványai, pártadóbélyegei készen vannak. A hivatalos apparátus útján egybegyűjtött lelki kataszter szám-

ba veszi, hogy ki mit olvas, milyen párthoz tartozik, milyen vallású, milyen társadalmi pozíciót tölt be; milyenek a vagyoni viszonyai... Íme, ezen a területen nyilatkozik meg az új stílus!...

A közszabadságok egyoldalú kezelésével és megszorításával az ellenzéki polgári pártok és a szociáldemokrata párt ellen irányul az egész haditerv. Ugyanakkor az ellenzéki polgári pártok könnyes optimizmussal bízzák magukat a jövőre. Az ellenzéki polgári blokk gondolatát csak választási trükknek használták föl. Komoly kísérlet vagy szándék a polgári ellenzéki blokk létesítésére még mindig nincs, még kevésbé van arról szó, hogy egy ilyen blokk a szociáldemokrata pártot is magába foglalja, noha a szociáldemokrata párt számtalanszor kijelentette készségét, hogy minden ellenzéki tömörülést, amely a magyar politika problémáinak megoldására irányul és általános, titkos választójog kiharcolását tűzi ki céljául, maga is készségesen támogat. Az ellenzéki polgári pártok szerteforgácsolva elveszthetik mindazt, ami eddig előnyük volt: a kormányzás meddősege, a gazdasági és politikai problémák megoldatlansága és az ország népe politikai célkitűzésben egységes ellenzéki tömörülést kíván, amely irányt szabjon a jelennek és előkészítse a jövőt, másképpen az elkeseredés, az állapotokkal való elégedetlenség és a kormányzás hibái nem vezetődhetnek le a meglevő ellenzéki politikai pártok keretén belül, hanem azokon túl fognak csapni!

A külföldi ellenforradalmi események hatása érezhető abban is, hogy a Gömbös-kormány belpolitikai téren egyhelyben topog. A magyar politika problémái ezzel egy lépéssel sem jutnak előbbre. Ideig-óráig ez az állapot is tartható, de a kiábrándulás, a csalódottság, az elkeseredés annál erősebben nyilatkozhatik meg. A problémák megkerülése nem jelenti a problémák megoldását. Nemcsak adminisztratív, pénzügyi és gazdasági rendszabályokból áll a kormányzás. Adóemelések, a hatalmi apparátus tüntetésszerű fölvonultatása és az erős kéz hangoztatása egy lépéssel sem visz előbbre azokban a problémákban, amelyeket se az eddigi forradalmak, se az ellenforradalmak nem oldottak meg.

Nagyszabású és az egész politikai életet befolyása alatt tartó reformpolitikára akkor van leginkább szükség, amikor annak értéke a legtartósabb lehet és amikor valóban megelőzheti és elejét veheti a társadalom politikai és gazdasági kitöréseinek. A reformok rendszerint elkéstek olyankor, amikor a régi és az új állapotok közötti összeütközés már elkerülhetetlenné vált. Sohasem volt ennek nagyobb jelentősége, mint most nálunk. Az általános, titkos választójog megalkotása, a közszabadságok helyreállítása, az új parlament kialakulása nyithatja csak meg az új korszakot. Csak ezután lehet remény arra, hogy a földbirtokreform a ma-

gyar nép érdekeinek megfelelően oldható meg, csak ezek után remélhető, hogy a rokkantkérdés, a munkanélküliek segélyezése, a nép érdekeinek megfelelő gazdasági politika, a kartellek, a bankmonopóliumok letörése és egy valóban szociális magyar politika érvényesíthető. És éppen ezen a területen topog most a magyar politika. Topog egyhelyben, mert a Gömbös-kormány a problémák elől kitér és a meglevő bank-, nagyipar-, nagybirtok- és arisztokrata érdekeket szemmeltartva, folytatja ugyanazt a politikát, amelyet elődei folytattak. Pedig ez a politika, akkor sem vezet más eredményekre, ha ennek a politikai rendszernek a legaktívabb embere vezeti és mindenképpen „utolsó ütőkártya”, ha a problémák és a magyar reformpolitika szükségletei elől éppúgy kitér, mint elődei, ha a meglevő hatalmi apparátus, köztisztviselő uralom és egységes pártpolitikai hatalmát változatlanul hagyja és ha a teljes összeomlás felé vezető politikát tovább szolgálja . . .

Gömbös Gyula eddig az elődei politikáját csinálta és a magáét csak hangoztatta . . .

A nagy csend ne tévesszen meg senkit! Még kevésbé azokat, akik hatalmon vannak. A magyar nép követelései változatlanul megvannak. A dolgozó nép munkára, kenyérre, földre, jogra és szabadságra vágyódik és az ezekért való küzdelem nem szűnt meg akkor sem, ha ezt a küzdelmet a gyűléstilalom, a gúzsba kötött sajtó és az ellenforradalom fasiszta hullámainak szennyes árja most háttérbe szorítja is. A küzdelmet folytatni kell, folytatni muszáj, mert ez az ország népének, Magyarországnak elháríthatatlan életszükséglete és életérdeke.

Ne higgyék, hogy vissza lehet forgatni a történelem filmjét. Ne bízzák el magukat, mert annál ridegebb és keservesebb lehet a csalódás. Magyarország mostani viszonyai gazdasági, politikai, állampénzügyi és társadalmi vonatkozásokban válságos korszak elé jutottak. Friss, szabad levegőre, életet adó reformokra szomjas az ország népe. Minden reménye ebben van. És ettől várja megújulását. Várakozásának feszültsége növekszik. A legsó és legfelső polgári, társadalmi rétegek között egyre láthatóbb a változtatások felé való törekvés. Egyre erőteljesebb a meggyőződés, amely az ország jövőjének alapjává a demokratikus Magyarországot és annak minden előfeltételét kívánja tenni.

Az egyhelyben topogó politika ezt nem szolgálja. A Gömbös-kormány félévi mérlege semmi reményt nem nyújt. Se munka, se kenyér, se segély, se jog, se szabadság, se föld. A rádiószózáttal a kétpengős havi rokkantjáradékig tartó úton a magyar nép egy tapasztalattal lett gazdagabb, azzal, amit a munkásosztály eddig is tudott; helyzetén csak önmaga segíthet!

Történelmi jelentőségű reformpolitika nem vár addig, amíg szembeke-
rül a nép bizalmatlanságával, mely elkeseredésével, hanem idejében meg-
előzi és a nép erőit az újjáépítés munkájában felhasználja.

Most Gömbös Gyula érkezett válaszút elé. Ettől függ, hogy a magyar
válság feloldódik-e, az ország demokratikus fejlődése, megújódása kö-
vetkezik-e, vagy Gömbös Gyulán is keresztül kell-e haladni éppúgy, mint
elődein?

Népszava, 1933. április 2.

Most már naponta jelentkeznek az ötleteket termelő magántudósok. Kéretlenül megalakult a magyar agytröszt és mivel nem hivatalos jellegű, tehát minden felelősség nélkül termelhet bolondgombákat. Néhány nap előtt a választójog dolgában adtak tanácsokat, most azután az úgynevezett munkaalkotmánnyal kísérleteznek, mert azt hiszik, hogy a „*gleichschaltolt*” Németország és Ausztria után okvetlenül Magyarországnak kell következnie.

Az *Újság* csütörtökön megjelent számában hosszabb cikk foglalkozik a „*Munkaközpont*”-tal, amelyet állítólag a kormány szervez a szakszervezetek helyébe. A cikk komolyságát azonban rögtön lerontja az a valótlanság, hogy a lap informátora szerint a „*Munkaközpont*” dolgában már tanácskozások is folytak a szakszervezetek vezetőivel és ezeken a tanácskozásokon a szociáldemokraták részéről Peyer Károly és Esztergályos János elvtársak véleményét kérték ki.

Nos, a leghatározottabban kijelentjük, hogy a szociáldemokraták részéről senkivel sem tárgyaltak, senkinek a véleményét nem kérték ki, tehát ez a híradás szemenszedett hazugság. Már ebből is következik, hogy a „*Munkaközpont*”-ról írt többi részlet is valamelyik törekvő újságíró kitalálása, hogy ezek a tervek nem komolyak és nem hivatalos forrásból származnak.

Ilyenformán az egész ügy fölött már ezzel a megállapítással is napi-rendre térhetnénk, mert csak olyan javaslatokkal lehet és kell komolyan foglalkozni, amelyek kétségtelenül a hivatalos véleményt képviselik. Azonban annyit beszélnek érdekképviselletekről és az egységes párt annyi buzgalommal pályázik a szervezett munkásokra, hogy érdemes szembenézni a kérdéssel. Annál inkább kell beszélni a szakszervezetek dolgáról, mert a félhivatalos *Függetlenség* szintén csütörtökön arról mesél, hogy Kispesten megalakult a „Nemzeti Egység Pártja”-ba tömörült szakmunkások szervezete, amelynek 4000 tagja van és ezek nyíltan fölveszik a harcot „a szabad munkavállalás jogának kivívására”.

Hát Kispesten nem 4000-en, de még 40-en sem vették föl ezt az úgynevezett harcot, hanem pontosan 4-en vannak, akik erre a „szabadság-

harcra" tömörültek és valószínű, ők maguk lesznek a legjobban meglepve, hogy a *Függetlenség* honnan szedte ezt a három nullát, amelyet hozzájuk ragasztott. Ezzel az erővel hét nullát is írhatott volna a kormánypárt lapja, mert az a négy sem számít semmit, akit eddig meg tudtak fogni.

Ami pedig a szakszervezeteket illeti, mi azokat nem féltjük azoktól a kísérletezésektől, amelyeket sok energiával és sok pénzzel folytatnak. Eddig csak azokat tudták megkaparintani, akiket a párt és a szakszervezetek kidobtak a soraik közül, mert vagy rágalmaztak, vagy pedig sikasztottak. Ezzel az úgynevezett gárdával nem mennek sokra. Nyugodtan várjuk tehát azt az agitációs munkát, amelyet ilyen módon kifejtene és eszünkbe sem jut, hogy tiltakozzunk az egységes verbuváló munka ellen, amely nekünk úgysem árthat.

De „*gleichschaltolni*” a szakszervezeteket csak erőszakkal és a magyar alkotmányos jogok fölrúgásával lehet. Eddig a Gömbös-kormány álian-dóan azt hangoztatta, hogy ragaszkodik az „ezeréves alkotmányhoz” és az olasz narancsot, a német vagy az osztrák kétesízű és táplálóerejű gyümölcsöt nem akarja Magyarországra átplántálni. A szakszervezeteket, amelyek fölmérhetetlen értékű szociális és kulturális munkát végeztek és végeznek, csak olyan módon lehetne munkájukban megakadályozni, csak olyan módon lehetne tagjaikat nem meghódítani, hanem meggátolni, hogy a szervezetekhez tartozzanak, ha erőszakos eszközöket alkalmaznak, ha mindent, amit eddig a jogról, az alkotmányról és a szabadságról hirdettek, fölrúgnak.

Ezért és ennek tudatában nyugodtan várjuk, amíg komoly, megbízható formában adják tudtul, hogy mit terveznek. A magántudós agytröszt pedig ne tervezgessen, mert senki sem kíváncsi arra, hogy egyes reakciós körök mit akarnak. Elhisszük, hogy sokan vannak, akik a horogkereszt vagy a Heimwehr rabságát óhajtják, de mi és velünk együtt sokmilliónyan a legélesebben tiltakozunk az ellen, hogy a jog helyett itt is az erőszak és a kultúrátlanság vegye az országot birtokába.

Népszava, 1933. április 6.

Beszélgetés egy borjúval

Legutóbb egy fa nyilatkozott: Pásztor Árpád beszélt egy gömbakáccal, aki érdekes és finom megállapításokat tett a Pesti Napló számára. Néhány találó és elmélyedő dolgot mondott a fákról és az emberekről, rokonszenvesen, egyszerűen és mégis poétikusan. Már akkor gondoltam, arra, hogy – Pásztor Árpád szellemes és friss ötletét értékesítve és kiterjesztve – másokat is meg kell interjúvolni, primitívebb és köznapibb élőlényeket is, nemcsak olyan költői hajlandóságú jelenségeket, mint amilyen egy gömbakác. Határozott tervvé azonban nem érlelődött bennem ez a gondolat, és csak a véletlen hozott össze a minap azzal a borjúval, akinek nyilatkozatát az alábbiakban szeretném kivonatossan ismertetni. A borjúval a Margit körúton találkoztam. Mindketten várakoztunk. Én villamosra vártam, ő pedig arra, hogy egy mézárósüzletbe juthasson be. Teherautón hozták, kis borjú volt, kora ifjúsága virágjában, ha ugyan ilyen kép nem túlságosan fellengzős egy egyszerű borjúval kapcsolatban. Volt valami végtelenül lehangoló ebben a látványban, amint a kisborjú az autón állt, és nagy, szelíd szemével nézte a bolt kirakatában heverő véres borjúhúsokat. Benzinbűz facsarta a kisborjú finom, rózsaszínű orrát, mely a friss fű illatát szokta meg. Halkan elbődült, de ezt kevesen hallották, mert körülötte autók bőgtek, hangosabban és számosabban. Ekkor megszólítottam:

– Miért bőg? – kérdeztem részvétellel.

– Rossz levegő van itt – mondja a borjú –, nálunk odakint jobb a levegő.

– Miért jött be a városba, ha kint jobb a levegő? – kérdeztem ismét.

A borjú ekkor kissé csodálkozva fordult felém merengő szemeivel:

– De kérem, nem látja, hogy be kellett jönnöm? Behoztak. Megparancsolták, hogy jöjjek. A parancsnak engedelmeskedni kell.

Ezt mondta, és ismét bődült egyet, alázatosan.

A parancsnak – vettem közbe szerényen – főleg akkor kell engedelmeskedni, ha a saját javunkra van.

– A parancsnak mindig engedelmeskedni kell – utasított rendre a borjú –, minden borjú engedelmeskedik a parancsnak. Mi csak egyszerű borjak vagyunk, és nem tudhatjuk, mi jó nekünk, mire van szükségünk. Az

emberek jók és okosak, ők adnak nekünk enni, és ők vezetnek bennünket. Hová jutnánk, ha minden kisborjú a maga fejével akarna gondolkodni?

– Így hová jutnak? – kérdeztem óvatosan, és lopva a kirakat felé pillantottam, a borjúhúsokra.

– Ilyet nem szabad kérdezni – mondta rosszállóan a borjú. – Semmi közünk ahhoz, hová vezetnek bennünket. Nekünk csak egy dolgunk van: szót fogadni, és menni, ahova visznek. Ők a javunkat akarják.

– Uram – mondtam, és egész közel hajoltam hozzá –, ön még nem hallott semmit a borjúsültről?

A borjú most hangosan, méltatlankodva bögött.

– Pfuj – mondta –, ön vagy teljesen korlátozott dogmatikus, vagy teljesen rosszhiszemű. Különben nem terjesztene ilyen régi, ezerszer megcáfolt hazugságokat. Vegye végre tudomásul, hogy tisztességes és főleg intelligens borjút ilyesmivel nem lehet többé megtéveszteni. Borjúsült nincs, ezt már ezerszer kijelentették azok a megbízható és hozzáférhetetlen hírnevű férfiak, akik a borjak sorsát intézik. Nem mondom, talán, valamikor nagyon régen, szórványosan előfordult ilyesmi, de ez is mindig csak magukról megfeledkezett emberek egyéni akciója lehetett. A borjúsült-mesével minket már nem lehet elbolondítani, és homályos célok számára megnyerni. Ha ön becsületes és világos agyú ember, akkor ön is nagyon jól tudja, hogy az emberek nem eszik meg a borjakat, hanem eltartanak bennünket, legelőről, takarmányról gondoskodnak a számunkra. Az emberek nélkül éhen vesznénk. Csak hálával tartozunk az embereknek.

Hosszan, lelkesen beszélt még ezután a kisborjú az emberekről. Dicsérte az emberek bölcs előrelátását, szigorú, de igazságos bánásmódját, elismerte, hogy az autótúra a városba kellemetlen volt, és hogy már reggel óta nem evett. Ezek azonban – mondta – csak átmeneti nehézségek, melyeknek többek között, az a céljuk, hogy próbára tegyék a borjúk fegyelmezettségét, áldozatkészségét és a jövőbe vetett bizalmát. Amikor a borjú fejtegetései során idáig jutott, hirtelen mozdulattal a kirakat felé mutattam.

– Tudja, mi az ott a kirakatban? – kérdeztem.

A borjú megvetően végignézett rajtam.

– Ezek a borjak nem tisztelték a tekintélyeket, hitelt adtak a borjúsültről szóló rémhír-propagandának, s ezért elnyerték méltó büntetésüket. Most pedig menjen innét, mert különben rögtön szólok a mézárosnak.

Így szólt felindultan a kisborjú, és miután úgyis megjött a négyes villamos, magára hagytam. A villamos ablakából még láttam, amint az üzletből kilépett a mézárós, és nagy léptekkel megindult a borjú felé.

Pesti Napló, 1933. április 16.

„Madzsar elvtársat kiszakították közülünk: egy időre elvesztettük legjobb marxista képzettségű vezetőnket. Fájdalmasan érezzük nemcsak mi, a Társadalmi Szemle írói, hanem minden magyarországi marxista teoretikus is, az ő irányító, szempontokat adó, buzdító és bíráló munkájának hiányát. De minél nehezebben pótolható ez a hiány, annál nagyobb energiával és eltökéltséggel kell vállalnunk azt a feladatot, melyet osztályhelyzetünk, a történelem ránk rótt.”

*

Ezekkel a szavakkal vezette be a Társadalmi Szemle múlt év novemberi számát Sándor Pál elvtársunk. Most megiméltelhetjük szavait, hozzátéve, hogy időközben magát Sándor elvtársunkat is, több más, nehezen pótolható munkatársunkkal (Antal Jánossal, Pákozdy Ferencsel, Schönstein Sándorral, Újvári Imrével és Újvári Lászlóval együtt) kiragadták sorainkból. A mai hatalmi rendszer minden bátor marxista hangot el akar némitani Magyarországon. Vezetői ugyan büszkén hangoztatják, hogy mi minden választja el Magyarországot Németországtól, hogy itt rend és nyugalom van és a német „rendszabályok” semmiféle másolására nincs szükség, mégis azt tapasztaljuk, hogy a német események nálunk is visszhangot keltettek.

*

Nehéz helyzetben vagyunk. De meghátrálni nem fogunk. A fogadtatás, melyben a magyar proletárság részesített bennünket, bizonyítja, hogy helyes úton járunk, hogy szükség van ránk. A nehéz helyzet nehéz feladatokat ró ránk, de mi ezeknek becsületesen meg akarunk felelni. Reméljük, hogy munkatársaink nem lesznek huzamosabb ideig elszakítva tőlünk, de addig is fokozott munkával akarjuk pótolni – amennyire ez lehetséges – a hiányt, amely távozásuk által keletkezett. Azt hisszük, joggal számíthatunk nehéz munkánkban olvasóink hűségére és fokozott támogatására. A Társadalmi Szemle ügye az osztályharcos magyar proletárság ügye.

Ahogy a Társadalmi Szemle minden sorával a magyar munkásságnak, a magyar dolgozóknak igyekszik javára válni, úgy kell nekik is a Társadalmi Szemle mögé felsorakozniok, hogy marxista felvilágosító és nevelő munkánkat folytathassuk.*

A szerkesztőség

Társadalmi Szemle, 1933. május.

* A Társadalmi Szemle mostani száma a fentebbi okoknál fogva több, mint egy hónapi késéssel jelenik meg. Teljesen elmaradt a márciusi szám, amelyet nagy tanítónknak, Marx Károlynak akartunk szentelni halálának ötvenedik évfordulóján. A Marx-szám anyagának egy részét azonban ebben a számunkban hozzuk.

Sajtószabadság és demokrácia

Télen, amikor a pozsonyi cenzúra elkobozta Fábry Zoltán „Éhséglegenda” című broszúráját, Fábry nyílt levéllel fordult Szlávik akkori belügyminiszterhez. Itt közöljük a nyílt levél egy részét, melynek jelentősége azóta az eseményekkel csak megnőtt. Bizonyítja, hogy az erős demokrácia nemcsak gazdasági és politikai intézkedésekben, de a kultúrkönyvmáglyákban sem különbözik fasiszta kollégáitól. Bizonyítja azt, hogy az a fejlődés, amely Csehszlovákiában a szükségrendeletekkel és felhatalmazási törvénnyel indult meg és nyílegyenesen a fasiszta diktatúra felé tart, nem valami merőben új: csak méltó folytatása elődjének. Ugyanúgy, ahogy a kultúrfasizmus folytatása és beteljesedése a kultúr „demokrácia” eszközeinek.

A kor lelkiismerete akartam lenni. Az eredmény: börtön, cenzúra, elkobzás. És mindez a paragrafusok nevében, a törvény nevében, a demokrácia nevében.

Az „Éhség legendájá”-t elkobozta a demokrácia valósága. A létező valóságot – munkátlanok éhségét – semmivé tagadta egy fickó: a demokrácia. Az éhség valósága ellen tehát ki kell játszani a demokrácia legendáját.

Magyarországon az államszentség a „szent korona”. Csehszlovákiában: a demokrácia. Magyarországon nincs király, de megvan a középkori jogalap. Látható és tapintható, grófoktól őrzött szimbólum. A demokráciának nincs szimbóluma, a demokráciának csak valósága lehet. Hol van?

A demokrácia valósága a lotyó valósága: polgári államformák ágyasa! A von Papenek, Mussolinik, Bethlenek, ezek a kényes legények, nem tűrik meg maguk mellett, kidobják és ez a rablólovag-geisztus mindenesetre becsületesebb nyíltság, mint a demokrácia nevében űzött kapitalista játék. A demokrácia sohase létezett. Osztályok harcában nem létezhet. Amíg az államapparátus egész komplexuma az osztályállam jellegét mutatja: a demokráciáról beszélni – szemfényvesztés. A demokrácia mindig csak takaróköpeny volt, vitakérdés: ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes! A demokrácia: legenda, mert ha valóság lenne, akkor könyvemet

nem kellett volna elkobozni. De az „Éhség legendájá”-t el kellett kobozni. Ez az elkobzás a csehszlovák demokrácia igazi fokmérője. A Balkándiktatúrák, a Horthy-cenzúra, a Mussolini-elhallgattatások, Hindenburg országa és Masaryk állama közt már nincs különbség. Közép-Európában az írás-szólás- és gondolatszabadság felett a kor rendőrei őrködnek. A XX. század Közép Európája lázasan várja az új Metternichet, a rendőrmiszterek egyforma ambícióval készítik elő az új Szent Szövetség baci-lusmentes Hinterlandját. Mi keresni valója van itt a kor lelkiismeretének? Mi köze a demokráciának a verchovinai éhséghez? Nagyobb dolgokról van itt szó. A metternichek nem botolhatnak meg egy darab kenyéren. A verchivinai lócitromot tehát el kell rúgni az útból, az éhséggel együtt, a könyvvel együtt, az íróval együtt! És ezzel az ügy el van intézve.

Csodálatosak a demokrácia útjai Csehszlovákiában! Annak idején Ren-nel és Hamiltonnal együtt jártam a Verchovinát. A két neves, külföldi vendéget Szlávik belügyminiszter még kihallgatáson is fogadta. Akkor ve-lük szemben a demokrácia még diszkusszió volt. Három hónap múlva ugyanez a demokrácia szőröstől bőristől elkobozza az én írásomat, noha ugyanazt mondja, mint Renn és Hamilton! Könyvem el kellett kobozni, mert valóságdokumentum, mert álcarántás. A demokrácia pedig, éppen mert takaróköpeny, ezt az álcarántást nem tűrheti.

A félelem internacionáléja parancsol: a szemünket bekötik, a szánkat betömik, a tollunkat kiütik. De a letagadott éhség most már hallgatni fog és az elkushadt író most már jólnevelten eltűnik a balfenéken? Holicsón az éhség tovább marsol. Garamfőn a proletárok újra hullanak, mint az őszi legyek. Hiába minden: a tömegek szólnak, mozdulnak, szólni, írni kell nekünk is: az idő nem hallgat, az idő nem áll, a kezemet még nem vágta le tőlből, az írógépet még nem zúzták darabokra. Kinyújtott vádoló kezemet leüthetik, hangomat teljesen elfojthatják. A harc egyenlőtlen: az írógép ellen a szellem demonstrációja, a gondolat ereje ellen az egész metternichi apparátust mozgósítják: fizikailag kell hogy alul maradjak. És mégis élek, mert legyőzetésemben vagyok erős, most érzem, hogy vagyok valaki, több és erősebb hatalom, mint Ön. Legyőzhetetlen. Mert ha lelkiismeret vagyok, akkor elpusztíthatatlan vagyok: jövő!

A történelem ítélete előtt nem lehet csendőrszuronyokhoz és paragrafusokhoz menekülni. Aki fél, akinek csendőrszuronyra van szüksége, az alul marad. Aki fél, annak nincs igaza, azt megöli, oldalra dobja a históriai törvényszerűség. Az államügyész hiába átkozta halálra írásomat: csak

a papirost téphette el, csak a nyomdászok munkáját semmisíthette meg, de mert agytekervényeimet nem kanalazhatta ki, a gondolat, hit és akarat továbbra is megmaradtak – erősebben, kötelezettebben – másokért, ezrekért, akikről tudom, hogy ott állnak mögöttem és akik tudják, hogy velük együtt elpusztíthatatlan jövő vagyok: lelkiismeret, számadásravnás, ítélet!

Az Út (Pozsony), 1933. május 24.

Zsilinszky Endre

Zsilinszky Endre lelki fejlődésének története feltűnően kínálkozik, hogy gerince legyen a megírandó nagy magyar regénynek. A történet a nyilvánosság számára akkor kezdődik, amikor a vidéki faluvárosban eldördül a revolver, mely kioltja az akkoriban jóformán egyedüli parasztvezér, a népszerűség megszervezésének eszközeiben nem túlságosan válogatós alföldi néptribun életét. A revolverlövés motívumai az uralkodó úri felfogás, a lovagias erkölcs szerint nemesek: Zsilinszky eszerint csak a családi becsületen ejtett durva sértést mosta le a vérrel. Az emberek nagy része azonban a Zsilinszky testvérben látta megtestesítve a történelmi osztályok provokációját az 1848-as törvénnyel szemben, amely a bíró előtt való egyenlőségről rendelkezik. A paraszt vogelfrei, mint a középkorban volt, ha úriember süti rá a pisztolyát – írták a vérmesebbek és amikor Zsilinszky Endre a háború után megjelent a politikában, a nyilvánosság előtt csak ezekre az előzményekre emlékezett s nem is lepődött meg túlságosan, amikor ugyanolyan temperamentumosan, mint a békéscsabai drámában, a direkt eszközök, a fizikai rendcsinálás és tisztogatás hívének mutatkozott. Ami a közvéleményt mégis meglepte, hogy zsurnalisztai és szociológusi múlt nélkül Zsilinszky Endre volt az első jelentékeny ideológusa a fajvédő kurzusnak, ő próbált – kicsit Szabó Dezsőtől fertőzötten – először elvi alapot konstruálni a rendszertelen, ötletszerű s később már öncélúvá süllyedt szabadság alá, amellyé az ellenforradalmi felbuzdulás fajult s ő kísérelte meg dialektikává formálni az elfajult ellenforradalom demagógiáját.

Ma már megállapítható, hogy a legkérelmelhetlenebb, legjegesebben egyoldalú napilapot Zsilinszky Endre írta és szerkesztette Magyarországon. Hol van ettől a lovassági kardként suhogó stílustól a Lendvai István kabarés boulevard-ellenrefomációja, Kádár Lehel sokszor franciásan elegáns és pestiesen rosszhiszemű pamflé-ötletessége, vagy Milotay István bővérű impresszionista publicisztikája, amely a legitim királyság ferde keresztjétől a horogkeresztig minden politika hangszerén virtuózan játszik! Zsilinszky Endre stílusa és doktrínái félelmetesen merevek voltak, hideg fanatizmust árasztottak s állandóan éreztették, hogy aki ezeket a cik-

keket írja és vallja, személyesen is hajlandó értük helytállni, ha kell, akár fegyverrel a kezében. Zsilinszky Endre antiszemitizmusa és fajvédő furorja sokszor már-már mániának hatott, sőt igazi meggyőződésnek, mert rajta kívül és Gömbös Gyulán kívül az újdonsült fajvédők zömének a közvélemény nem nagyon hitte el eszméik, indulataik őszinteségét. Amint-hogy a legtöbben közülük az elmúlt tizennégy év alatt aszerint is adagolták intranzigenciájuk erejét, ahogy ezt a konjunktúra hullámválása megkövetelte; néha már-már végképp leszámoltak vele, már-már a liberalizmus határát súrolják, hogy amikor ismét úgy látszott, hogy a fajvédelemben és antiszemitizmusban újból van fantázia, megint megsuhogtassák, mint a bikacseket. Zsilinszky Endre merev és engesztelhetetlen elveivel később évekre egyedül is maradt, illetve mégsem egészen egyedül: amikor a magyar parlamentben nem volt reálpolitika fajvédőnek lenni, Eckhardt Tiborral és Gömbös Gyulával hármasan néztek farkasszemet, most már nem is annyira a baloldallal, mint a pozíciókban és hatalomban arrivált jobboldallal. Az ellenforradalom arrivistái féltették beérkezésük biztonságát és véglegességét e maximalistáktól, akik valóban végig akarták csinálni az egész lázálmot, amely a kurzus eredeti programja volt. S a ki-elégíthetetlenek idővel megismerték a saját bőrükön azokat a krudélis eszközöket, amelyeket talán ők alkalmaztak a legkrudélisabban balfelé; megismerték az ellenzéki képviselőjelölt gyalázatát a csendőr-eszkort között s az ellenzéki politikai mozgalom védtelenségét a bürokratikus praktikákkal szemben, még ha ez a politika nemzetibb és keresztényibb a legnemzetibb és legkeresztényibb kormánypolitikánál is. Zsilinszky Endre ekkor látta először leplezetlenül üzemben azt a rendszert, amelynek egyik alapvetője volt s ekkor látta meg leplezetlenül – előbb csak a magyar faj – vergődő sorsát e rendszer hálójában. Ekkor szakított végképp a rendszerrel s ha a faj dogmáját még nem is adta fel, ez a politikába tévedt bizonytalan tudományos fogalom egyre inkább metaforaként szerepel dialektikájában. Ráeszmélt, hogy a magyar „faj” vezető osztályain már nem kell segíteni, de maga a magyar nép időszerűtlen társadalmi szerkezet foglya, amelyet még mindig feudális birtokmegosztás határtalan szegénységre ítél s e szegénység kulturális elhanyagoltsággal párosul, ami nagy mértékben oka annak, hogy politikailag nem tudja megvédeni magát.

*

Gömbös Gyula azóta revideálta régi álláspontját. Eckhardt Tibor megtanult a reálpolitika útján járni, szervezni és diplomatizálni. Zsilinszky Endre nem revideált semmit és nem tanult meg semmit. Zsilinszky End-

re lelkiileg és szellemileg kifejlődött. A revíziót is lehet revideálni, s aki olyan jól megtanult valamit, mint Eckhardt Tibor, az holnap ugyanolyan jól megtanulhatja az ellenkezőjét. De aki fokozatosan, nagy lelki krízisek, tudakodások, tapasztalatok és csalódások árán valamivé fejlődött, annak a fejlődés eredményei vérvé váltak s maga is az eredmények uralma alá kerül. Zsilinszky Endrét ma is ugyanolyan mereven determinálják a meggyőződése, mint fajvédő korában; ez a kemény jellem és forró temperamentum nem ismeri a kompromisszumot, nem tud árnyalatokban hinni és cselekedni. Amilyen radikális volt tévedéseiben, olyan radikális ma igazában. Ami tizenkét év előtt mániának látszott, csökönyös eszmék hajtogatásának a valósággal és lehetőséggel szemben is, arról ma bátran lehet állítani, hogy akkor is a legjöhiszeműbb hit volt s ettől a hittől nem az opportunizmus térítette el, hanem egy fiatal szellem fokozatos megvilágosodása, valóságérzékének megszilárdulása és a szenvedélyeinek megférfitésének. Zsilinszky Endre terminológiájában még ma is gyakran szerepel a „faj” főnév, de már nem jelenti azt az exkluzivitást, vagy éppen arisztokratizmust, amilyen jelentést a kurzus adott neki; inkább azt jelenti, amit Ady a „fajtám” szóval fejez ki: a sorsüldözöttséget, a tragikumot, szóval a népet. Zsilinszky Endre még ma sem számolt fel végképp a zsidókérdéssel, de már nem engedi centrális kérdéssé avatni, s túlkibáztatni vele azokat az igazi életkérdéseket, amelyekkel a magyar miliónok kérnek sürgős választ. A nyugati értelemben vett demokratikus ideológia természetesen a faji kérdést és a zsidókérdést kiküszöböli, de Zsilinszky Endre fejlődése még nem ért véget. Ma mindenestre a magyar paraszt legbiztosabb reménye s további fejlődésének iránya, hogy folytassa, amit a lakkcipők közt eltévedt, csizmás Nagyatádi és a hagyományaihoz lekötött Gaál Gaszton nem fejezhetett be, s ami Eckhardt Tibor kezén egyelőre csak eszköze a tehetséges politizálásnak.

Íme, egy lélek fejlődése: húsz évvel a parasztvezéren elkövetett vendetta után Zsilinszky Endre ma maga is parasztvezér, átvette a földosztó és parasztfelszabadító néptribun szerepét. A kétesnél is bizonytalanabb turáni rokonság tizenkét év előtti agitátora ma franciabarát, ha nem is Párisé, de a nagy forradalomban földhöz jutott francia kisparaszté, akiből Franciaország igazi erejét meríti. A fajvédelem tegnapi fanatikusa a leghatásosabb ellenoffenzívát folytatja az állami és társadalmi egyeduralom formáját öltött német fajvédelem vonzásával szemben. S ez a változás, ez a fejlődés úgy ment végbe, hogy – ami Magyarországon ritkaság – senki sem gyanúsíthatja meg rejtélyes, vagy alantas motívumokkal és célzatokkal. Zsilinszky Endre tizennégy évi nemzeti és keresztény politikai múlt után köztudomás szerint regényesen szűkös viszonyok közt

él. Lelkesítő aszkétizmussal táplálja nemcsak úri passziói, de egzisztenciája rovására Szabadság című hetilapját, amely egyre szélesebb paraszt-tömegeknek ad vigaszt és önbizalmat s eljut az új intellektuális generációkhoz is. Zsilinszky Endre földet, hazát akar adni a szegény hazának. Egy Victor Hugo-hős a Balzac-figurák idején. Aki megírja regényét, nagy magyar művet alkothat, ha az Akadémia egyelőre nem is jutalmazza meg nagydíjával.

Újság, 1933. július 9.

Irodalmi bumeráng

Az elmúlt napokban detektívek járták végig Debrecen könyvkereskedéseit és a vizsgálóbíró végzése alapján Oláh Gábor, az ismert költő legújabb verseskötetének minden példányából kitéptek 16 oldalt. Egy Daán Ilona nevű hölgy kérésére történt ez, mert a költő sértő dolgokat írt erről a hölgyről „A visszaperdült bumeráng” c. versében. Megvalljuk őszintén, sohasem lelkesedtünk sem könyvcsonkításért, sem az önkénytelen reklámnak azért a fajtájáért, mellyel a hatóság a könyvtáraknak ilyen módon kedveskedik, de azért most mégsem érezzük azt a keserű felháborodást, melyet máskülönben mindig kivált belőlünk az irodalom hatósági sterilizálása. A könyvcsonkítás barbár dolog, de aránylag még mindig kevésbé barbár, mint a könyvelkobzás. A visszaperdült és hivatalból kitépett bumeráng esete valahogy hidegen hagy és csak távolról érint. Minden tiszteletünk Oláh Gáboré, a jeles debreceni költőé, aki már számos verseskötetével tett tanúságot a hajdúváros kulturális vitalitása mellett, de sajnós, felháborodni mégsem tudunk, a bumeráng-ügy miatt. Elveink teljes fenntartásával úgy érezzük, hogy a magyar líra és a debreceni irodalmi élet (mely Csokonaival már régen díszhelyet biztosított magának a magyar irodalomtörténetben) nem lett sokkal szegényebb e verskötet tizenhat kioperált oldala miatt. A vers, melyen a kitűnő író a nevek és adatok pontos megjelölése mellett közli az olvasóval, hogy milyen kellemetlen félreértése támadt egy debreceni hölgygel, nem tartozik Oláh Gábor szerencsésebb írásai közé és ezen felül hír szerint mint riport sem megbízható. Mi sohasem ismertük el a bűnügyi és közigazgatási hatóságok illetékességét, hogy műalkotások művészi értéke fölött döntsének. Ebben az esetben sem ismerjük el. És mégsem tudunk most teljes meggyőződéssel kiállni Oláh Gábor mint az irodalmi szabadság vértanúja mellé.

Mert ez az ügy, éppúgy, mint maga a kitépett vers is – úgy érezzük – a költő magánügye. Igaz, hogy minden vers a költő magánügye és lírikusnak mindig csak magánügyeik vannak, de azért mégis van némi különbség magánügy és magánügy között. Petőfi egy versében magánlevelet írt Arany Jánoshoz, Byron egy hosszú verses művében levágta kritikussait és Dante egy még hosszabb verses művében kínos dolgokat írt személyes

és politikai ellenfeleiről. E magánközvélemény jellegű költemények mégis remekművek, „A visszaperdült bumeráng” viszont egyáltalában nem az. Mert vannak magánügyek, melyeket közügygé avat a költő tolla. Vannak magánügyek, melyek minden ember magánügyei. Az ilyen magánügyek mellé kiállni írói, kritikusai és emberi kötelesség. Mindig kiállunk és ki fogunk állni olyan írók mellé, akiket üldöz a hatalom, mert őszintén és keményen írtak a nyomorról, a háborúról vagy a szerelemről. A megszokás sem tudja fájdalmunkat és felháborodásunkat tompítani, ha Berlinben máglyán hamvasztják el a mai német könyvek legjobbait, ha Budapesten elkobozzák D. H. Lawrence „Lady Chatterley”-jének eredeti angol kiadását és fiatal költőket elítélnék verseik és novelláik miatt. De a bumeráng különben kitűnő költőjét ez esetben nem tudjuk és nem is akarjuk az írásszabadság mártírájaként ünnepelni.

Általában óvatosságra van szükség mártírok tekintetében. Az utóbbi idők világpolitikai eseményei bizonyos mártírinflációt idéztek elő. Bizonyos hatalmak ökle igen sokfelé csapkod és gyakran olyanokat is elér, akik ezt igazán nem érdemlik meg. Elég nagy azoknak a németeknek a száma, akik úgyszólván véletlenül és jogcím nélkül sodródtak be a mártírok közé, holott igazság szerint a túlsó oldalon volna a helyük, ahol szívesebben is látnánk őket. Bármily emberi részvétet éreztünk is néhány hónappal ezelőtt a vaduzi siber-emigrációban tragikusan brutalizált Rotter-fivérek iránt, mégsem tudtuk osztani azt a közhangulatot, amely a német színházi élet szatócsszellemű elposványosítóiban, a kétes körülmények között lecsúszott operettnagyvágókban, a szabadság vértanúit látta. Ha a német koncentrációs táborokban, vagy a párizsi emigráns kávéházakban puritán munkásvezérek és harcos írók és művészek mellett néhány valutacsempészt és árdrágítót is találunk, könnyen megtéveszt ez a közelség és hajlandók vagyunk a sibert is vértanúként ünnepelni a költővel és politikussal együtt. Könnyen elfelejtjük, hogy e botcsinálta mártírokat legfeljebb csak azért illeti szánalom, mert a hatalom ötletszerűen éppen őket veti oda a tömegeknek, kárpótlásul a be nem tartott nagy szociális igényekért. Vannak helyzeti mártírok és vannak potenciális mártírok és minden igaz ügyet kompromittál az, aki a kettőt összekeveri. Zavaros idöket élünk és az ember nem válogathatja meg eléggé gondosan a mártírjait. Aki valamely ügyet igazán szolgálni akar, jól teszi, ha a legszigorúbban igazoltatja a jelentkező mártírokat. A kitűnő Oláh Gábort bármikor szívesen fogadjuk majd mártírrá, ha erre valóban rászolgál, és nem a saját bumerángjától sebesül meg, hanem más, sötétebb és végzetesebb fegyverektől.

A sajtókuli

A magas közfunkcionárius a bírósági tárgyalás izgalmaiban sajtókulinak nevezte az újságíró, aki kénytelen volt ellenfelét részben tetteleg inzultálni, részben a hazai társadalmi szokásoknak megfelelő módon elégtételt követelni tőle. Nevetséges volna, ha eltagadnók, hogy ebben az ügyben minden rokonszenvünk a sértett pályatársé – még akkor is, mikor az elégtételszerzésnek azt a részünkről tagadott fajtáját választotta, amilyen a párbaj. A társadalmi terror, mely hasonló esetekben az újságíró is arra kényszeríti, hogy megszokott fegyvere, az írógép helyett kardot ragadjon, magyarázza ezt a megoldást, de nem menti. Az újságíró esetében csak úgy, mint minden hasonló afférban változatlanul az a véleményünk, hogy a „lovagias elégtételadás” minden, csak nem elintézés. De a párbaj, tekintettel a helyi felfogásra, ma szabályosan és elkerülhetetlenül lezajlott, a sajtókuli megsebesítette a magas közfunkcionáriust, mindenki megkapta, amit kiprovokált: a közfunkcionárius a testi sértést, a sajtókuli az elégtételt. Az ügyet elégtétellel levehetjük a napirendről.

De mielőtt levesszük a napirendről, nem mulaszthatjuk el megjegyezni, hogy kardcsapásokkal, ha mégoly ügyesen céloztak is, a sajtó a maga részéről nem tekintheti véglegesen elintézettnek azt a szemléletet, mely egy embert, aki újságba ír, nyilvánvalóan sértő és lealacsonyító mellékzörejjelel egyszerűen sajtókulinak titulál, s izgatottabb pillanatokban hangosan annak is nevez. Nem tekinthetjük elintézettnek, mert úgy érezzük, ebben az ügyben párbajjegyzőkönyvekkel nem lehet mindent kifejezni és lezárni, ami az elhamarkodott sértés érdemére vonatkozik. Egy szemlélet ez, amely ellen, egy másik szemlélet fegyvereivel, érdemes néhány asszó erejéig kiállni. A magas közfunkcionárius pályáját átvilágítva, valószínűleg sok pillanatot találunk, amikor ő is – mint minden magas közfunkcionárius – sokat, néha talán mindent köszönhet a sajtókulinak, akik népszerűsítettek egy-egy adminisztratív lángelmét, aki a sajtó népszerűsítő akció nélkül bajosan kapaszkodhatott volna magasra. De ki beszél háláról? Az újságíró, ez a lelkes és buzgó Cyrano, aki szellemével nem egy dadozó és alacsony közfunkcionáriust sugott már elokvenssé és magassá, legfeljebb a rákoskeresztúri temetőben kap a potya sír fölött néhány mon-

datnyi híg elismerést: s ezt mindenki rendbenvalónak találja, elsősorban ő maga. Akkor kinevezik a hullát, vállveregető elismeréssel, az igazság bajnokának, a betű mártírjának, a társadalmi lelkiismeret őrének; életében, ha nem mondták is neki, volt és maradt a sajtókuli. Az újságíró társadalmi helyzete mifelénk meglehetősen bizonytalan. A magas közfunkcionárius, aki az izgalom hevében az újságírót sajtókulinak nevezte, egyszerűen kimondta azt, ami lelkében kimondhatatlanul élt: véleményét az újságíróról, akit nélkülözni nem tud, akire szüksége van, akitől egy kissé fél, akit titokban egy kissé tán csodál is, bátorságáért, informáltságáért, különös képességeiért – de nagyjából ő is, mint a legtöbb közfunkcionárius, megkönnyebbülten lélegzik fel, ha az újságíró már künn van a szobából, s nem fáj neki különösebben, ha sikerül megúsznia a kézfogást. „Társadalmi állásomról” nincsenek különösebb illúzióim. Hiába vagyok szemtől-szembe a „kedves jó Szerkesztő uram”, a valóságban sajtókuli vagyok. Nem kell hozzá bírósági tárgyalás és egy szangvinikus közfunkcionárius szókimondása, hogy tudjam. Érzem akkor is, máskor is, ha nem mondják, mikor a bankelnök belémkarol, mikor a magas hivatal viselő közéleti férfiú első látásra kéretlenül letegez a parlament folyosóján, s tegezését úgy akasztja mellemre, mint a harmadosztályú bronz érdemkeresztet. Amerikában, ahol az újságíró igazán sajtókuli, ismeretlen ez a társadalmi megkülönböztetés az újságíróval szemben, mint nálunk, ahol igazán megbecsülésnek számít, ha egy szolgabíró nem várakoztatja meg az előszobában az újságírót. A bírósági tárgyalóteremben – melleleg olyan ügyben, mikor az újságírónak, mint ezt a bíróság megállapította, tökéletesen igaza volt –, szóval a bírósági tárgyalóteremben elröppent „sajtókuli” nem a pillanat hevében fogalmazott becsületsértés, hanem kiérett meggyőződés, mely reflexszerűen jelentkezett a magas közfunkcionárius ajkán, mikor egyszer kedve ellenére cselekedett az újságíró. Hat egy közéleti szemlélet nálunk, amely az újságírót általában sajtókulinak tartja. A legjobb eset, ha félnek tőle, a legszelídebb, amikor eltűrik létezését, s nem akadályozzák megalázó módon munkájában.

Ki tehet erről? Társadalmi életünk sajátos rétegződése okozza, vagy csakugyan az újságíró tehet arról, hogy egy hivatalnok, akinek műveltségi, képzettségi szintjét egy újságíró valószínűleg megközelíti, „magas”-nak is más-kasztbelinek érzi magát az újságíróval szemben, aki kiszolgálja? Az újságíró valóban csak addig hatalom, amíg tisztességes szemlélettel, megfelelő felkészültséggel, szabadon kifejezheti gondolatait. Abban a pillanatban, amikor az újságíró, ha fogcsikorgatva is, kénytelen alkalmazkodni a sugallatokhoz és korlátokhoz, melyek feladatának határt szabnak, csakugyan nem több és más, mint sajtókuli. S nem elég párbajozni

miatta, ha ezt szemünkbe mondják: nem elég a sértést megtorolni, fontosabb lenne kiküszöbölni a sértés motívumát és jogcímét. Igaz ehhez újságírók szükségesek, amilyeneket a magyar sajtó közelmúlt fénykorában tucattal ismertünk – emberek, akik tollukkal nem az idő eszméit szolgálták, hanem eszméket adtak az időnek. Ez a nemzedék lassan elfogyott. Akik maradtunk, vagy helyükbe jöttünk, addig túrtunk kényszeredetten egy szemléletet, amíg a végén le kellett nyelnünk, hogy egy magas közfunkcionárius arcunkba vágja a sajtókulit.

Újság, 1933. december 1.

A fakír

Egy gyanútlan, szakállas ember kibérelte a megbukott körüti helyiségek egyikét, felbérelte kikiáltónak a fürgebeszédű facér pesti kereskedősegédek egyikét, azzal az elhatározott szándékkal, hogy megél ott harminc vagy negyven napon át, ahol elődei, a cukorkaárus, vagy a műselyemharsnyakereskedő nem tudtak megélni. Ebből a rövid közlésből is kitűnik, hogy ilyen rendkívüli feladatra napjainkban és Budapesten, csak rendkívüli képességű és különös lelki alkatú ember vállalkozhatott, s főként olyan, aki nem ismerős a helyi viszonyokkal. Valóban, mint a környékbeli kereskedők, s rövidesen a nagyközönség is értesült róla, az üres üzlethelyiséget egy távoli országból érkezett, egzotikus idegen bérelte, egy fakír. A környékbeli kereskedők persze bólogattak, amikor a vállalkozás newsztét vették. „Az más” – gondolta a szabó, aki már régen nem abból él, hogy ruhát szab, hanem transzferpénzeket iparkodik felszabadítani külföldi szövetgyárosok részére; „az más”, gondolta a könyvkereskedő, aki nyáron csendes társ volt egy fagyalt-bárban, amelyen be akarta keresni azt az összeget, amelyet az elmúlt télen a könyvkereskedésre ráfizetett, s mikor ez nem sikerült, fanyalogva tért vissza a könyvkereskedéshez, ahol meg akarja keresni ezen a télen az összeget, amelyet az elmúlt nyáron a fagyalt-bárba ráfizetett, – „az más”, gondolta a sarki órás, aki már második hónapja ellenszámlára eszik a sarki vendéglőben, melynek részletre eladott egy villanyos faliórát, abban a biztos tudatban, hogy a vételárat leeszi a vendéglősnél, aki a maga részéről már harmadik hete abból él, hogy eladta a felesége karkötőóráját. Mert, már jó ideje, nagyon kevesen élnek csak a Nagykörúton s a környező mellékutcákban abból a mesterségből, amely után kereseti adót fizetnek: az ügyvéd semmi esetre sem bonyolult jogi kérdések finom elmeéllel kicsiszolt megoldásaiból él, hanem jutalékokból, amelyeket első helyre betáblázott kölcsönök után kap a háziuraktól, akik a maguk részéről már jó ideje nem a házbérből élnek, hanem bonyolult jogi kérdések finom elmeéllel kicsiszolt megoldásaiból. Arról, hogy ki-ki maga mesterségét folytatja, mégpedig azt a mesterséget, melyet cégtáblája, vagy névjegye hirdet, már huza-

mosabb ideje szó sem lehet Budapesten; de ezt a fakír nem tudta. Sok mindent nem tudott a távoli országból érkezett, egzotikus idegen.

A fakír megnyitotta kis üzletét ezerkilencszázharminchárom telén, Budapesten s várta a csodát. Semmivel nem indokolt, de határozott gyanúm, hogy a fakírokat Németországban gyártják, Drezda mellett, ott edzik és szőrözik őket, amíg alkalmak lesznek exportcélokra is s minden szenvedést és fölösleges macerát játszi könnyedséggel, sőt bizonyos lelkes meggyőződéssel bírnak elviselni. Hindu fakír – minden artistaügynök tudja – távolról sem olyan tökéletes, mint a német fakír. A porosz, vagy a szász hasonlíthatatlanul különb fakír-minőség, mint a hindu s ha városunkban turbános idegen tűnik fel, aki magánszorgalomból szögeken fekszik, vezényszóra kést nyel és parazsat eszik, kényszerképzetszerűen kísért meg a gyanú, hogy e hivatásos, mesterségbeli szenvedő bölcsője nem az egzotikus Bombayban, hanem az egzotikus Chemnitzben ringott. A fakír, aki Budapesten akarta megkeresni mindennapos, betevő szögeit, a szenvedés egyik új válfaját agyalta ki, mert fakírok között megdöbbentő konkurrencia dül újabban s az egyszerű hátszíjhasítástól az összetett és bonyolult koplalásig a fakír-produkciók olyan változatos műsorát tálalják fel a gyarló műkedvelők, hogy a vérbeli, igazi fakír, mint minden mesterségbeli ember, siralmasan elmarad képességeivel a dilettánsok mögött. Ez a fakír, aki a pesti körúton akart boldogulni s a világvárosi műsorhoz szokott, kényes ízlésű budapesti publikum támogatásáért esedezett, tudta jól, hogy egyszerű éhezéssel, vagy azzal, hogy kötötűket szúr hasába, nem számíthat különösebb elismerésre abban a városban, ahol egyrészt Caruso is megbukott, másrészt a lakosság egyharmadát, hivatalos kimutatás szerint, a téli hónapokban hatósági támogatással mentik meg az éhezéstől s a lakosság egy másik rétege fitymálva beszél a kötötűkről és pesti túlzással állítja, hogy neki kés van a hasában. A fakír, azzal az elmélyüléssel és éleslátással, amely a szelíd, makacs mesterség művelőit jellemzi, helyesen következtetett, mikor feltételezte, hogy az elkényeztetett pesti publikum mérsékelt kíváncsisággal tódul csak egy körúti üzlethelyiségbe, melynek minden vonzereje annyi, hogy a tulajdonos csak keveset, vagy egyáltalán nem eszik, s keleties nyugalommal tűr el fölösleges kellemetlenségeket – ha az ilyen látnivaló hatna még Budapesten minden üzlethelyiség zsúfolásig telne közönséggel, mely naphosszat bámulná a tulajdonost. Abból a feltevésből indult ki, hogy szöges matrácra feküdni harminc napon át nem sokkal izgalmasabb produkció, mint a „Főnök” felírású üvegboltban ülni harminc napon át és várni az ultimót, vagy az orvosi rendelőben filléres regényeket olvasni harminc napon át, vagy az ügyvédi iro-

dában keresztretjvényeket fejteni délelőtt kilenctől tizenkettőig és délután háromtól hétig, azokban az órákban, melyeket az iroda ajtajára kiszögelt tábla archaikus tévedéssel „hivatalos órák”-nak jelöl meg. A fakír érezte, hogy az elkényeztetett pesti közönségnek rendkívülit kell nyújtani, ha itt sikerrel akar fogyni, éhezni, s eredményesen akarja felvenni a versenyt a fakír-produkciókkal, melyekkel elhalmozták műkedvelők az elmúlt esztendőkből ezt a kényes ízlésű várost. A fakír rendkívülit akart alkotni mesterségében Budapesten, remekművet. Ezért rendőri felügyelet mellett, odaszögeztette nyelvét egy vastag deszkához s így maradt harminc és nemtudom, hány napig.

Kedves, naiv fakír! Az újságírók hallottak a produkcióról s vízszintes mozdulatot műveltek kezükkel – ez a mozdulat a pesti cirkuszban egyértelmű Neró gesztusával, aki így döfött hövelkujjával a levegőbe, ha unta már a Colosseumban valamelyik cirkuszi játékos életét. Az írók és költők, ezek a professzionátus szenvedők, föl se figyeltek a hírre, olyan banálisnak találták a produkciót. A környékbeli kereskedők vállaltvontak, mikor híre ment, mit tud és hogyan akar közönséget vonzani a fakír?

A közönség széles, nagy rétegeit hidegen hagyta a híradás, hogy eggyel több ember van a városban, aki úgyszólván semmit sem eszik, mesterségesen kell valami híg levessel táplálni s rendőri felügyelet mellett, leszögezett nyelvvel némaságra van kárhoztatva. Mit képzelsz egy ilyen fakír? – kérdezték sértődötten a pestiek. Joggal kérdezték. A fakír maga is érezte, hogy kevés, amit nyújt s közhírré tette, hogy a harmincadik napon pótlólag még egy második szöveget üttet a nyelvébe. Öreg rendőri riporterek szelíd fölényes mosolyra derültek, mikor ezt hallották, politikai vezércikkírók ingerülten intették munka közben az asztal mellől, ahol odaszögezett nyelvvel az esztendő háromszázhatvan napjában buzgón végzik munkájukat – intettek, hogy elég volt ebből a dilettánsból, menjen már vissza szegény ördög Chemnitzbe. Két szög a nyelvben, rendőri felügyelet, kevés silány és hiányos étkezés, fogyatékos ruházat – ez minden, amit tud? kérdezték a finnyás ízlésű város lakói és a levegőbe néztek. Politikusok csak legyintettek: jöjjen vidékre beszámolókat tartani a leszögezett nyelvvel, mondták. És mindenki, aki ebben a városban fakírlehetőséget érez magában, aki évtizede gyakorolja, hogy mi az, rendőri felügyelet mellett, leszögezett nyelvvel beszélni, mi az, megélni abból, hogy az ember kevesebbet eszik és többet hallgat, mi az, szisszenés nélkül elviselni fájdalmakat, bonyolult tűszúrásokat, értelmetlen kínzásokat, mi az, nem abból, arra és annak élni, amire az ember született és

készült, hanem valamilyen bonyolult és reménytelen mellékfoglalkozásból, exhibícióból, csonkok és sebek mutogatásából, megjátszva az érzéktelent, a fölényest, a hallgatót, akinek már semmi nem fáj, az se, ha nézik húsz fillérért, amint odaszögezett nyelvvel gyakorolja mesterségét és művészetét, – mindenki vállat vont a városban a szegény, naiv külföldi fakír fölött. Én is.

Újság, 1933. december 3.

A szégyenpad

A kultuszkormány bezárta a Műegyetemet s az ifjúság esetleg elveszíti az egyetemi félévet. Ez a félesztendő keservesen hiányozni fog egy magyar mérnök-nemzedék életéből; a kormánynak minden jel szerint nyomós oka lehetett reá, amikor a diáksághoz intézett miniszteri „utolsó szó” következményeit levonta, s e rendkívüli és jelentőségteljes fegyőmező eszközökhöz nyúlt. A Műegyetemen sorozatosan ismétlődő tüntetéseket e hatalmi intézkedés elfojtotta ugyan, de a diákság hangulatát valószínűleg kevésbé pacifikálja csak. Az egyetemi ifjúságok és az egyetemi hatóságok közös feladata és kötelessége lesz e kényszerű fegyverszünet idejében megkeresni azt a kielégítő megoldását az egyetemi problémának, amely garancia arra, hogy hasonló kínos, veszedelmes és ártalmas erőpróbának sem szüksége, sem lehetősége ne merüljön fel a jövőben az egyetemi ifjúság és feletteseik között. A béke ne legyen erőszakolt, hanem méltányos és önként vállalt; különben nem ér sokat.

A zsidó egyetemi hallgatók pedig hibásan cselekedtek, amikor nem ültek be a szégyenpadba, ahová egyetemi tanulótársaik egy része kényszeríteni akarta őket. Üljenek csak be. Egyetlen hang tiltakozás nélkül foglalják el a számukra kijelölt külön padot, ott viselkedjenek csendesesen, hallgassák az előadásokat, s ha egyetemi kollégáik közül egyesek időnként rájuk kiáltanak: „Zsidók, vissza a gettóba”, – álljanak fel tiszteségtudóan és feleljék csendesesen: „Igenis, kolléga úr”. Minden más hepciáskodás, feleselés, tiltakozás oktalan és felesleges, nem válasz és nem megoldás. Megoldás a zsidók számára csak egy van: elfogadni a szégyenpadban felájánlott helyet, hallgatni és tűrni. Amíg a zsidó egyetemi hallgatók tiltakoznak, amíg „megsértett emberi önérzetükre” hivatkoznak, amíg megaláztatásnak fogják fel a szégyenpadot, addig praktikusan nem érnek el semmit, ürügyet szolgáltatnak újabb és újabb botrányokra, s feleslegesen vesztegetik a napjainkban különösen értékes tanulmányi időt. Amíg az egyetemi ifjúság egy része úgy érzi, hogy a numerus clausus alapján egyetemre bocsátott zsidó hallgatóknak a szégyenpadban a helyük, csak azért, mert zsidók, az így pellengérre állítottak nyugodtan és izgalom nélkül elfoglalhatják a számukra kijelölt gyászhelyet. Amíg nem te-

szik ezt, amíg vitatkoznak és érveket keresnek, a numerus clausus, és különösképpen a zsidók ügye az egyetemeken zsidókérdés marad. De abban a pillanatban, amikor elfoglalták a szégyenpadban helyüket, nem zsidókérdés többé ügyük, legalábbis nem egyszerű zsidókérdés. Abban a pillanatban ügyük csakugyan minden emberre tartozik, akár zsidó, akár nem, aki emberi felelősségérzettel és szolidaritással szemléli az életet.

A szégyenpadban pedig viselkedjenek nagyon csendesen, nagyon szerényen a zsidó egyetemi hallgatók. A bajtársak kérdéseire válaszoljanak felugorva, katonás magatartással és precíz szolgálatkészséggel; ahol tehetik iparkodjanak szívességekkel, tisztességtudó modorral, felesleges szófecsérlés nélkül szolgálatára lenni azoknak az egyetemi hallgatóknak, akik nem ülnek a szégyenpadokban. Nem mondjuk azt, hogy felkínálkozzanak, hízve keressék a jóindulatát egyes bajtársi vezéreknek, akik esetleg nem nézik jó szemmel a zsidó ifjakat az egyetemen, de óvakodjanak attól, hogy a közeledésnek, még a kissé fölényes és leereszkedő szóbaállásnak zsenge és alkalmi békejeleit tartózkodással, esetleg duzzogó fanyalgással viszonzózzák. Ha meghúzzák magukat a szégyenpadban, s egyetlen szó tiltakozás nélkül, figyelmes udvariassággal viselkednek, semmit nem kifogásolnak, már a közömbös tűrésért is hálásak, anélkül, hogy hetyke önérettel, vagy túlzott talpnyalással felelnének a kérdésekre, melyeket az ifjúsági élet egyes izgalmasabb pillanataiban évjárat-társaik hozzájuk intéznek, félig nyert ügyük van. Abban a pillanatban ügyük, itthon is, az egész civilizált társadalomé; minden ellenállás és vitatkozás esetében ügyük zsidókérdés. Gondoljanak erre, amikor a szégyenpadban ülnek, figyelmes, udvarias arckifejezéssel, összefont karokkal.

És ne tévesszék folyton össze a zsidók ügyét a világlelkiismeret ügyével. Rettenetes naivság lenne részükről azt hinni, hogy a világ lelkiismeretét nem nyugtalanítják mostanában másféle igazságtalanságok, mint amelyek esetleg, itt-ott, a zsidókat érték. Nagyon sok fajtát, nemzetet, pártállást, világnézetet ért a közelmúltban megaláztatás, sújtott igazságtalanság; a világlelkiismeret rugalmas és sokat kibírt. A zsidók dolga végre is elenyésző részletkérdés. A szégyenpad, ahová itt-ott kényszerítik őket, kies üdülőhely, odamérve a karanténokhoz, ahová ma a szellem, a kultúra, a meggyőződés egyes képviselőit internálják, zsidó egyetemi hallgatónak lenni és szégyenpadban ülni a Műegyetemen 1933-ban még mindig nem olyan tragikus, mint például Thomas Mannak, vagy André Gidenek lenni – aki pedig egyik sem zsidó – 1933-ban. Kissé fáradt már a „világlelkiismeret” ettől a kétségtelenül jogosult, de arányaiban és jelentőségében mégis csak másodrendű zsidó szégyenpad-panasztól. És mi lesz velünk? – kérdezhetném száz- és százezer szellemi ember nevében, aki

ma mind karanténban él és iparkodik dolgozni, s akik nem zsidók, szerte az európaiságát megtagadó, atomokra bomló Európában, s akik legalább olyan kiközösítettségben kénytelenek készülni az európai kultúra és civilizáció nagy vizsgájára, mint a zsidó egyetemi hallgatók a magukéra. Ne feledjék el, hogy ami a világon ma történik, az nem zsidókérdés; s nem hiszem, hogy tévedek, mikor azt hiszem, hogy ezt a rettenetes erőpróbáját egy civilizációnak a zsidók heverik ki leghamarább. Nem mondom, hogy karcolás nélkül. Sem azt, hogy szégyenpad nélkül. De értsék meg, hogy a szégyenpad megoldás, melyet egy jóságos végzet kegyesen felkínál nekik. Vannak sértések, amelyek, ha közelebbről megnézzük, nem azok. S aki a szégyenpadban ül, emelt fővel, néma beleegyezéssel, legalább ráér elgondolkozni rajta, milyen különös, talán kényelmetlen érzés is lehet a másik padban ülni egy teremben, ahol van szégyenpad is? Nem a legkényelmetlenebb hely a szégyenpad, manapság.

Újság, 1933. december 13.

1934

Sikeresen befejeződött magyar–oroszl diplomáciai megbeszélésről ad hírt a félhivatalos távirati iroda. A megbeszélés január vége felé kezdődött Rómában és most azzal fejeződött be, hogy Magyarország és Oroszl ország között helyreállítják a diplomáciai összeköttetést. Más szóval: Magyarország jogilag és ténylegesen elismeri Oroszlország szovjet kormányát, diplomáciai képviselőt küld az orosz fővárosba, ami viszont Oroszlország részéről is megtörténik. A diplomáciai viszony helyreállítását követni fogja a kereskedelmi összeköttetés szabályozása; azonban semmi akadályja annak, hogy már a kereskedelmi szerződés megkötése előtt meginduljon a két ország között a rendes kereskedelmi forgalom.

Ennek a diplomáciai rendezésnek a híré, természetesen, helyesléssel kell fogadnunk. A kormány végre olyan intézkedésre határozta el magát, amely régen szükséges és régen esedékes a magyar külpolitikában. Jogi és tényleges elismerése Oroszlországnak olyan szükséglet, amelynek kielégítését pártunk évek hosszú sora óta követeli; legutóbb az ankarai látogatása után, a képviselőház külügyi bizottságában is hangsúlyozott követeléssel napirendre hozta. Sajnos, ezek a követelések hosszú ideig eredménytelenek maradtak. A magyar kormányok sokáig sehogysem akartak kilépni az ország külpolitikai elszigeteltségének szörnyűségesen káros állapotából és különösen nem akarták fölismerni, amikor képviselőházi megbeszélés során napirendre került, azokat az előnyöket, amelyek a magyar gazdaságot az orosz összeköttetés megteremtésével kecsegtetik. Amikor pedig külpolitikai viszonylatban kissé mozgékonyabbak lettek: gazdasági és politikai téren is sokkal inkább fantomokat űztek s el nem érhető, távoli fényeket kergettek, semhogy a közelebb fekvő, a megfogható, a hasznosá válható valóságos dolgok után nyúltak volna.

Nem értettük, nem helyeseltük ezt a külpolitikai gögöt akkor se. S hogy származott-e ebből a magatartásból akár szemernyi politikai vagy gazdasági haszon is Magyarországra nézve, az ma már nem is kérdéses.

Főként érthetetlen, szinte fantasztikusan megfoghatatlan volt ez a magatartás az orosz viszonylatban. Hiszen, amint a kiadott félhivatalos híradás sem felejt el megemlítését, a bresztlitovszki békében az osztrák–

magyar monarchia elismerte Oroszország szovjet kormányát. A monarchiában közös lévén a külügyek vezetése, csak természetes, hogy ez az elismerés Magyarország nevében is történt. Mindazonáltal, a bresztlitovszki jogi elismerés ellenére, Magyarország nem állott diplomáciai összeköttetésben a szovjet kormánnyal. Nem volt kívánatos állapot, sőt egészen furcsa és felemás állapot volt. Utólag hivatalosan is elismerik. Ezt az állapotot, amelynek tisztán belpolitikai okai voltak, a külpolitikában semmi sem indokolta – mondja a római megegyezésről szóló távirati jelentés és mi nyomban hozzáfűzhetjük: a nemcsak haszon nélkül való, de egyenesen káros állapotnak belpolitikai indokai sem voltak. Hiszen az csak nem volt indok, hogy amikor első ízben szállingózott híre a szovjet kormány jogi elismerésének s a kereskedelmi és diplomáciai összeköttetés megteremtésének: akkor, jó messze a szélsőjobbaldalon, demagóg frázisok rakétáztak a politikai égboltozat felé és a szenvedélyességet ügyesen szimuláló kitörések óvták a kormányt attól, ami – már akkor is kívánatos volt. Több bátorsággal s jobban kinyitott szemmel és elmével: a mai fölismerés már akkor is fölismerés lehetett volna. Amit félhivatalosan ma mondanak: hogy a két ország között külpolitikai differencia nem volt és ma sincs, s hogy továbbá: a külpolitikai érdekek egyezők (vagyis a béke megőrzésének kötelességében mindkét ország találkozik), azt már tíz évvel ezelőtt is kijelenthették volna, mert már akkor is igaz volt és ami megtörtént 1934-ben, megtörténhetett volna már 1924-ben is.

De . . . jobb későn, mint soha!

Ha későn jött is, a római megegyezést, ismételjük, csak helyeselni tudjuk: viszont már most erőteljesen fölhívjuk a figyelmet arra, hogy amit elkésve megcsináltak, azt körültekintő, megértő és jó politikával igyekezzenek mennél helyesebbé és mennél egészségesebbé továbbfejleszteni. Ne rejtegetessük szemérmesen, hanem mondjuk ki nyíltan: érdeke Magyarországnak a kifogástalan, a korrekt viszony ápolása Oroszország felé és érdeke, hogy a – nyilván rövid időn belül – megkötendő kereskedelmi szerződés gazdasági téren mennél jobb és mennél kiadósabb eredményeket jelentsen. Különösen gazdasági érdekeink számára szabaddá kell tenni az utat, mennél szabadabbá –: a magyar külpolitika felelős vezetőinek ezt parancsolja az ország mai gazdasági állapota. Ez az út az orosz nagyhatalom felé kezd szabaddá válni. Csinálják ilyenné az utat a környező államok felé is.

Amit Rómában megcsináltak Oroszország felé, folytassák olyan tájakon is, amelyek egészen közel fekszenek hozzánk.

Egészen itt, az ország határai mellett.

Népszava, 1934. február 7.

Amikor a rotációs gép dübörögve ontja magából ezeket az oldalakat, Bécs városában és Ausztria minden pontján más zajok dübörögnek. Dolgoznak a gépfegyverek, dörögnek az ágyúk, „dolgoznak” a lángszórók, a gázbombák. És a barikádok mögött, a munkásházakban, a gyárak előtt, a középületeknél Ausztria munkásosztálya vívja a maga gigászi életküzdelmét.

Most nem politikai harc folyik. Most a fegyverek beszélnek és a borzalom lett úrrá. Fölgyújtották a munkásosztály büszke házait. Asszonyok, gyermekek a halottak és a sebesültek között, óriási, szívdermesztő történelmi erőfeszítés folyik.

Ki kényszerítette a békés osztrák munkás kezébe a fegyvert? Ki hajszolta odáig, hogy elhagyja gyárait és műhelyeit és megvívja a maga kétszer 24 óra alatt legendává emelkedő küzdelmét?

Az örök, a megállíthatatlan osztályharc, amely a hatalmasok jóvoltából, íme, ilyen rettenetes, ilyen lélekbemarkoló, ilyen kegyetlen formákat öltött.

Hogy kezdődött? A világháború után a régi rendszer urai elfutottak és odadozták a hatalmat az osztrák munkásságnak. Arra a történelmi szerepre kényszerítették, hogy vállalja a lehetetlent, teremtsen államot az ezer sebből vérző osztrák csonkból. És a proletáriátus készületlenül, de erős hittel állott a feladat elébe. Kormányoz, rendet teremt és – építeni kezd. Az államot csak addig vezeti, amíg ez elkerülhetetlenül szükséges, de a választók akaratából ura marad Bécsnek, ennek a csodálatos városnak, minden munkás és minden proletár legféltettebb kincsének, teremt szociálpolitikát, viszonylagos védelmet, lehetséges szabadságot.

Közben az osztályharc egy pillanatra sem szünetel. Folyik a demokrácia talaján, folyik a parlamentarizmus eszközeivel és az osztrák szocialista párt az egyre nehezülő gazdasági és politikai időkben is tudja módját annak, hogy a legfenyegetőbb bajokat elhárítsa a munkásosztály felől. Ha kérdezzük, miért a mostani hihetetlen és emberfölötti odaadás, íme, ebben kereshetjük a választ.

Am a lovas mögött ott ül a fekete gond . . . A munkásosztály nagy har-

cában hátába kapja a középrétegeket. Mit szabadság, ezeknek nem kell a szabadság! Számukra gyűlöletes teher a munkásvédelem. Nekik az a hitük – ködös, vérgőzös elképzelésüknek ez az egyetlen megfogható pontja –, hogy lezüllöttségük, osztályvesztettségük fő oka: a munkás.

És szervezkednek a munkásosztály ellen és hívják ezt a szervezkedést fasizmusnak. Jelszava: el a szabadsággal, el a politikai véleménynyilvánítással, éljen az erőszak. Éljen azért, mert – azt hiszik – a szocializmus elpusztul benne és éljen azért, mert – így képzelik a dörék – ez az ő föltámadásuk!

Két fasizmus kétfelől tör az osztrák szociáldemokráciára. Lajtán túli testvéreinknek nem volt és nem lehetett más céljuk, mint hogy kitartsanak a demokratikus Ausztria alkotmánya mellett, mert az alkotmány adja meg az erők szabad kifejtésének lehetőségét. A fasizmus, amely részben tudatosan, részben öntudatlanul a kapitalizmus kiszolgálója, ezt az alapot rántja ki, hogy elvegye a munkásságtól a békés, sikeres harc lehetőségét.

Kiadják a jelszót: Leszámolni az ausztro-bolsevistákkal! Kihívni, ingerelni, provokálni, inzultálni őket, majd egyszer, egy várva várt pillanatban elszakad a türelem fonala és meglesz a jogcím, hogy az osztrák fasizmus kövesse a német horogkereszt példáját. Vibrált, forrott mindez a levegőben. Mind éreztük a vihar előjeleit és mind remegve gondoltunk arra, ami elkerülhetetlenül bekövetkezett.

A francia reakció előretörése adta meg jelt. Most vagy soha. És amikor egypár tucat segédrendőr a linzi párházat megrohamozta, ez nem valami egyszerű közrendészeti kirándulás volt, ez a fasizmus végső provokációja, amellyel talpraállította Ausztria egész munkásságát.

Ami azóta történt és történik mind a jelen pillanatig, tudja ezt mindenki, széles e világon mindenki, aki azzal kel és azzal fekszik, azon töpreng és azon tűnődik, mit csinálnak, hogy élnek ebben a pillanatban azok, akiket akarattuk ellenére harcba kergettek.

Nem lehet a világot megteveszteni! Hiába mondják az alkotmány védőire és a szabadság védőire azt, hogy lázadók, akik az alkotmány ellen törnek. Hiába! A rendet és a törvényt nem a barikádok ostromlói, hanem a barikádok védői képviselik. Az osztrák munkásosztály nemcsak a maga szabadságának őrhelyén áll, de védelmezője, elképzelhetetlenül kegyetlen és megrendítően súlyos viszonyok között, a világ szabadságharcának is.

Egy darab történelem készül itt most a szemünk előtt. A háborgó lelkiismeret eltakarja szemét a rengeteg vér elől, a fölegyenyedő öntudat azonban érzi, hogyha kétségbeesett is a küzdelem, de nem meddő. Nagy

történelmi és társadalmi tanulság lakozik benne. Tanulság a jelennek és tanulság a jövőnek is. Ami ma szívettépő valóság, holnapután messzenéző szimbólum.

Ott, Bécsben gépfegyverek kattogása, ágyúk barbár zenéje egyre tánt: van valami, ami drágább az életnél is és ez a szabadság!

Népszava, 1934. február 14.

Rendőrőkordon mögött oltottak be ma 1800 embert az újpesti baraktelepen

– Az Est tudósítójától –

Ma reggel öt órakor ötven rendőr vette körül az újpesti baraktelepet.

Megállították a munkába menő embereket, mindenkinek lakásában kellett maradni. Várták az újpesti tisztiorvosokat, akik beoltják a barak lakóit tifusz ellen.

Néhány héttel ezelőtt négy embert tifuszban szállítottak el a barakból, ma már harminc-negyven férfi és asszony sínylődik a rettenetes betegségben. A tisztiorvosi hivatal ma már másodízben oltatja be a telep 1800 lakóját.

Hét órakor nyolc orvos és tizenhat ápoló járta sorra a lakásokat jóddal, injekciós tűvel, szérummal.

A telep kis iskolájába terelték azokat, akik munkába indultak, hogy a beoltás után átmelessenek a rendőrőkordonon.

Az iskola előtt nagy csoport asszony és férfi vesz körül egy jajveszékelő, sikító nő. Szív baja van – mondják.

Ötös csoportokban bocsátják az embereket az orvosok elé. Öreg, bajszos, szakállas férfiak, ráncosarcú anyókák, izmos, erős legények, színruhájú menyecskék s apró, szakadozott nadrágú gyermekek egymás után tárják fel mellükön a ruhát, az injekciós tű előtt.

Az orvosok hajnaltól késő délutánig dolgoznak.

Behallani, hogy kint kiabál a tömeg:

Valaki idehozta a bajt, s most minket büntetnek! Rendes ivóvizet adjanak!

Gyorsan elkészülnek azzal a néhány száz emberrel, akinek munkája van. Elindulnak az orvosok szobáról szobára, küzdeni a halál ellen.

Benyitunk az első lakásba. Apró szoba két ágygal, füstölő kemencével. Heten laknak itt, anya hat maszatos gyerekével. Az apa kórházban fekszik. Tifusz, haldoklik. Az asszonyt nem oltják be, áldott állapotban van. Az egyik gyereket hiába keresik.

– Józsi, gyere ki az ágy alól . . .

Egy másik lakásban töpörödött dédnagymama síránkozik az ágyban.

– 72 éves vagyok. Minek tetszik beoltani?

Az orvos kedvesen felel:

– Hogy nyolcvankettő legyen jó egészségben.

A szoba előtt főköttős nő árulkodik a doktornak.

– Ez az asszony múltkor is beágyazta gyerekét az ágyba, most is beágyazza!

Vödrökben, poharakban vizet hoznak:

– Tessék idenézni, milyen vizet iszunk.

Rozsdás, piszkos, nagy csomóban fekete fonalak úsznak benne.

Az egész telep rémülődzik. Nem értik, hogy amit velük csinálnak, az segítség.

Mindegyik család tele gyerekekkel. A legtöbb apróság bátran tartja oda kicsi, szűk mellecskéjét.

Sokan megkísérlik, hogy elbújjanak az orvosok elől. Nem sikerül. Majdnem mindenkit beoltanak. Akit nem találnak meg, felírják, értük jönnek és beviszik a városházára, hogy ott oltsák be őket. Vannak, akik megneszelték, hogy ma jönnek a doktorok és tegnap este haza se jöttek.

Az Est, 1934. november 10.

Jegyzetek a szabadságról

Sokan beszélnek és írnak a szabadságról: elégedetten a hatalmon levők, és eléggikusan a kívülállók. Az előbbieket szerint a márciusi szabadságkövetelések tökéletesen megvalósultak, az utóbbiak szerint nem. E szelíd, elvi vita évről évre egyforma stílusban és egyforma eredménnyel hangzik el. A szabadság alapvető kérdéseit nemigen vetik fel ilyen alkalmakkor. Mennyi szabadság, milyen célra, kinek az érdekében? – ezt nem kutatják. Egyesek kijelentik, hogy a szabadság megvan, mások kijelentik, hogy a szabadság nincs meg, de mindkét fél mindig csak „a” szabadságról beszél, valami általános, kissé elvont eszményről, melynek a valósághoz kevés köze van. A valóság nem ismeri „a” szabadságot – különféle szabadságokat ismer, melyek különféle célokat szolgálnak. E célok lényegéről pedig egyformán hallgatnak a konzervatívok és a haladók, a fasiszták és a liberálisok. Így pedig minden szabadságfogalom üres frázis marad és nem jelent többet, mint a nyugati államokban uralkodó „jogegyenlőség”, mely szerint – mint Anatole France mondta – a gazdagnak és a szegénynek egyaránt joga van a hidak alatt aludni. A szabadságnak ezt az elvont elvét nemcsak a demokráciákban, hanem még a fasiszta államokban is megtalálhatjuk. Berlinben és Rómában éppúgy, mint Párizsban vagy Londonban, minden állampolgárnak szabad háromszor napjában pástétomot ennie és pezsgőt innia. Természetesen Budapesten is. Egyes polgárok élnek is ezzel a jogukkal, mások viszont nem. És itt merülnek fel az igazi szabadságproblémák.

De mielőtt a gazdasági szabadság kényes kérdéseire térnénk, érintsük a sokkal gyakrabban emlegetett szellemi szabadságot. Kétségtelen, hogy Magyarországon nincs meg az írás és a beszéd tökéletes szabadsága – ha több van is belőle, mint Németországban vagy Olaszországban. Ezt a hiányt fájdalmasan érzi mindenki, aki közügyekről akar írni vagy beszélni. Ez irányban rendkívül heves és keserű kifakadásokat hallani, úgyszólván emberemlékezet óta. Teljesen jogosak ezek a kifakadások – de néha nem tudom elhallgatni magamban a gyanakvó kérdést: mire használják fel ezek a kifakadók a szabadságot, ha egyszer hirtelen a nyakukba szakadna. Egy részük kétségtelen örömmel és nagy erővel élne

vele – más részük viszont, attól tartok, nem nagyon sietne a felhasználásával. Régi csendes gyanúm, hogy a mai gazdasági és politikai hatalmak nyugodtan megadhatnák a teljes szólás- és írásszabadságot ellenfeleik jó részének. Biztos, hogy nem fordítanak lényeges célokra. Kisebb reformokat talán követelnének – de semmi esetre sem követelnének gyökeres változást. Különböző tanácsokat adnának például a nyomor enyhítése érdekében, de nem követelnék a nyomor intézményes megszüntetését. Valamennyien sajnálnák – a maguk egyéni módján – a „szegényebb néposztályokat”, de nagyon kevesen akadnának köztük, akik a „szegényebb néposztályok” álláspontjára helyezkednének. A szellemi szabadság – nagy részük számára – olyan volna, mint valami díszruha, amit csak ritkán, ünnepélyes alkalmakkor vesznek fel. Mindez természetesen nem azt jelenti, mintha a szellemi szabadság kiharcolása nem volna égetően fontos. De kár lenne elfelejteni, hogy a szellemi szabadság egyelőre csak fegyver az anyagi szabadság kiharcolásához. Igazán őszintén tehát elsősorban azok akarják, akiknek legerősebb érdeke az anyagi felszabadulás. Ha ez egyszer bekövetkezett, akkor kap azután új szerepet a szellemi szabadság is. Akkor fegyverből békés szerszámmá lesz, kardból kapává, mely nélkül nincs élet. Ma még egyelőre csak fegyver – hiányzó fegyver.

*

Ami az anyagi szabadságot illeti, a szegények felszabadítását a nyomor rabsága alól: ennek mostanában feltűnően sok támogatója akad nálunk, éppen a szellemi szabadság ellenségei körében. Olyan hevesen karolják fel a legszegényebb rétegeket egyes mozgalmak, hogy mozdulatukról nem tudni pontosan: ölelés-e vagy fojtogatás. Hangos jóindulattal fordulnak a szegényekhez, és miközben maradék szólás- és írásszabadságukat is el akarják venni, feltűnő svádával biztatják őket, hogy majd egyszer megszerzik nekik az anyagi felszabadulást. A tárgyilagos szemlélő ezt a jelenetet kénytelen úgy látni, hogy a sok lelkes beszéd csak arra jó, hogy a szegények figyelmét elterelje, amíg maradék szabadságjogaiktól is megfosztják őket. E figyelemelterelés veszélye elég nagy, mert igen sokan hadarják most a varázsszavakat. Tekintélyes állású és származású urak lettek egyszerre a nép heves barátaivá. Káprázatos szóbeszéggel követelnék gazdasági előnyöket a dolgozók számára – és közben arra ügyelnek a legféltekenyebben, hogy a dolgozók ne igyekezzenek maguk megszerezni ezeket az előnyöket. A pécsi sztrájkjal kapcsolatban a megye egyik legelőkelőbb tisztviselője például megrázó kirohanást intézett a bányavállalatok ellen, erélyes orvoslást követelt a munkások sé-

relmeire, de ugyanakkor keményen megbélyegezte azokat a munkásokat, akik ugyanezt követelték. A pécsi diákság manifesztumában ugyancsak erélyesen kiállott a bányászok mellé, de ugyanakkor megdorgálta a bányászokat, akik szintén kiálltak maguk mellé. A nyilas és félnyilas grófok, a szélsőjobb sajtó reformprófétái, az álhírekkel kapcsolatos szervezetek rejtelmes vezérei mind munkás- és szegényparaszt-követelésekkel kiabálják rekedtre a torkukat – és mind nekiszabadult dühvel hirdetnek rohamot a „pártfogoltjaik” védelmi lehetőségei és akciói ellen. E pillanatban olyan a helyzet, hogy mindenkinek szabad a munkások és szegényparasztok ügyét támogatnia, csak maguknak a munkásoknak és szegényparasztoknak nem. Hogy még egyszer visszatérjünk a pécsi ügyre, melyben oly sok „népbarát” tett csúfos vizsgát őszinteségből, idézünk egy nagyon hivatalos nyilatkozatot, amely így szól: „Minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítani fogom a dolgozni akaró bányászok szabadságát.” A sztrájktrörök szabadsága tehát szent és sérthetetlen – a sztrájk szervezői viszont fogságban vannak. Tökéletes szabadság van tehát – a szabadság ellen.

*

Mindebből az derül ki, hogy a szabadság rendkívül bonyolult dolog. Március 15 kinos és nehéz kérdéseket vet fel; csak az a szerencse, hogy alig keresnek rájuk alapos feleletet.

Pesti Napló, 1934. március 11.

A tűzoltó

Németországban a tűzoltókat kizárták a rohamosztagokból, mert többször megesett, hogy mialatt rohamsisakban, barnaingben és puskásan felvonultak a hazafias ünnepélyeken, a hátuk mögött egész utcasorok porig égtek. A tűzoltó kezébe valóban nem a Mauser-puska, hanem a gumipuska való. A Lohengrin-sisakos csővezetőnek az a feladata, hogy ott oltsa a tüze, ahol ég s nem az, hogy megváltsa vagy éppenséggel felgyújtsa a világot. Tegyük hozzá mindjárt, hogy a bölcs ráeszmélés, amely a német kormányban a kizárás szándékát megérlelte, nemcsak a tűzoltókra és nemcsak Németországra vonatkozóan helytálló. A világ túlnyomó részében a politika évek óta állandó mozgósítási állapotban tartja a társadalmakat, kezdve az elemi iskolától, ahol a világnézeti, faji és felekezeti ellentétek ugyanúgy elvonják az abc-től a hatéves gyereket, mint a tűzoltót a tűzoltástól, egészen a legmagasabb tudományokig, a kémiaiig, amely tápszerek és gyógyszerek helyett hadiszerek gyártására veti rá magát, sőt a filozófiáig, amely az örök dolgok firtatása helyett a hatalmon levő közhelyek eszmei igazolásával kompromittálja századunkat az utókor bölcsei előtt. Nemcsak a házsorok égnék le, a politikától mozgósított tűzoltó másirányú elfoglaltsága miatt, de elhamvad a termelés is, ha az ipar és az ipari munkás ahelyett, hogy megkeresné a kompromisszumos alapot, amelyen együtt dolgozhat, szembenálló rohamosztagokban egymás ellen fenekedik, ha a paraszt az őszi sarjúkaszálás helyett a bűnös fővárosok ellen való felvonulásokra egyenesíti ki a kaszáját, ha az intellektuel a tudomány és művészet ápolása, a jog és törvény fejlesztése, az egyéniség védelme s a többi értelmes és erkölcsös emberi feladat helyett utcai rétorrá, plakátköltővé, a szellem eszközeivel szellemellenes jelszavak és tények agitátorává züllik. Termelés, forgalom, szellemi élet menthetetlenül porig ég mindenütt, ahol e döntő funkciók politikától elkommandírozott szakembereit politikai kényszermunkára fogják és katonásdival, folytonosan nyüzsgő pártélettel s állandó közéleti izgalmaikkal rabolják el tőlük egy emberöltő amúgyis rövidreszabott munkaidejét. „Bewegung ist alles” – mondta a revizionista-szocialista Bernstein, aki a marxi tanok végső megvalósítása helyett fontosabbnak tartotta, hogy a

tömegek állandó szellemi és technikai mozgásban legyenek. Ez a jelszó lehet programja egy utópista pártnak, amelynek csakugyan szüksége van rá, hogy tömegeit a bizonytalan messzeségbe kitolt végcélokhoz a pillanatnyi akciók lélektani hatásával és a részleteredmények sikerével kösse le, de nem lehet programja a nemzetnek, melynek történelmi hivatása és aspirációi mellett a napi célok és tevékenységek betöltésére kell koncentrálnia a legtöbb erejét, abból az egyszerű okból, hogy fennmaradjon. Az a nemzet, amelynek állandóan felülről diktálják a politikai emóciókat, tekintet nélkül arra, hogy a nemzet tömegei kényszerű szükségét érzik-e a demonstrálásnak és protestálásnak, a mindennapos politikai harcnak és a mindennapos politikai győzelemnek, a valóságos élet legfontosabb területein elkerülhetetlenül elveszti a csatát. A világháború sem pusztított annyit materiális és erkölcsi értékekben, mint a rákövetkező másfélévtizedes politikai mobilizáció, amely nemcsak az apát tépte el a hitvesétől, a fiút az anyjától, az egyetemi professzort a katedrától és a susztert a kaptafától, hanem mint maga a legszörnyűbb fegyver, a hadigáz, nem kímélte a gyereket, a nőt, az aggastyánt, sőt besorozta az untaulichot és a nyomorékot is.

Amilyen sorvasztónak érezzük egy ország temetői csendjét, amelynek állandósult némasága és mozdulatlansága azt jelenti, hogy minden a hatalommal szembenálló cél, gondolat és osztály beletörődött a halálába, olyan ijesztőnek és frivolnak tartjuk a temetőt, amelyet „Paradeplatz”-nak használnak fel, s az élet igazolására eleven statisztériát vonultatnak fel rajta – ám a kívülálló számára a pirospozsgás festett statisztéria is sápadt kísértetjárásnak hat. Nem az állandó és az állandóan heves akció bizonyítja egy ország vitalitását, hanem a spontán s mégis egyenletes, ökonomikus mozgás, amelyet nem is kell feszesen megszervezni, mert a testi és szellemi élet ösztönös és szükségszerű feladatai amúgy is diktálják a tempóját. Ha a folytonos cselekvés és folytonos akusztikai effektus lenne az életrevaló társadalmi együttélés külső bizonyítéka, akkor ebben a vonatkozásban a dzsungel vezetne, amelyben állandó „Bewegung”, amely tele van csillapíthatatlan harci kedvtől égő rohamosztagosokkal, egymás rovasára élni és érvényesülni akaró csoportok és fajták fogcsattogató küzdelmével s nem azok a finom, békés északi államok, ahol még manapság is olyan néptelenek az utcák, mintha veszedelmes járvány pusztítana – holott csak arról van szó, hogy mindenkinek dolga van a műhelyében, boltjában, irodájában és földjén s ahol sokszor még manapság is olyan csend van, hogy kihallatszik az utcára a gépek motollálása, sőt a toll percegése is. Viszont ha itt mozgalmasság és lárma támad, akkor

ennek ésszerű, elemi és aktuális oka van s csak addig tart, amíg az ok meg nem szűnik.

S ez a lényege a kérdésnek: a társadalom igenis vegyen részt szükség és kedve szerint a politikai és társadalmi küzdelmekben, de úgy és akkor, ahogy azt valódi érdekei és hangulatai parancsolják s ahogy ezt az egységes demokráciában meg is cselekszi. A demokrácia megadja a tömegeknek a teljes gyülekezési szabadságot – de a demokratikus társadalom ezt a jogát csak akkor veszi igénybe, ha az ügyek és események s nem a parancsnokok mobilizálják. Azokban az országokban, ahol az alkotmány szerint mindenki akkor gyűlhet, amikor jólesik neki, a tűzoltók változatlanul tovább oltják a tüzet s mint a gyerekkori társasjátékokban „mindenki a saját mesterségét folytatja” – és csak akkor gyűlik, ha például kiderül, hogy egy orosz siber a politika vezetőférfiainak korrumpálása révén fél országnak kilopta a szemét. Egy Stavisky-ügy kellett ahhoz, hogy például Franciaországban a tömegek nem előre megfontoltan, nem előre megszervezetten összeverődjenek s dalárda, zászló és kézenkapott jelszavak nélkül, de az igazi harag indulataival és indulatszavaival felvonuljanak azok ellen, akik sorsukkal rosszul gazdálkodtak.

A demokrácia csak a végső esetben fanyalodik a kritikának és a követelésnek e „dinamikus” módszerére, csak akkor, amikor már úgy érzi, hogy a békés, kulturált eszközei nem eléggé hatásosak. A demokráciában a társadalom előbb a szabad választás segítségével megbuktatja a neki nem tetsző kormányt, a parlament segítségével megváltoztathatja a hibás, vagy a változott viszonyokra nem alkalmazható törvényt s az esküdtbíró-ság segítségével megtorolhatja a bűnöket – és csak végső esetben kénytelen a brutalitásra: amikor a demokrácia intézményei veszélyesen eltávolodnak a demokrácia szellemétől és etikájától. Ám azt sohasem fogja megérteni a francia vagy az angol ember, hogy miért kell glédába állnia és masíroznia olyankor, amikor dolgozni, szórakozni, művelődni vagy tüzet oltani szokás – mégpedig minden értelmes ok nélkül, csak azért, mert valaki megérkezik a városba, vagy mert valakinek születésnapja van, vagy mert valaki úgy megmondta a magáét a rádióban, hogy a csillagok is beleremegtek az éterben. A francia, az angol s – hála Isten – a magyar is, elolvassa az újságját, megbeszéli a világ rácsó problémáit a társaskörében és kávéházában, amely többnyire azonos értékűkkel telik meg, leszavaz az urnák előtt meggyőződése szerint, ha hagyják, hogy leszavazzon, s igenis elmegy a csatába, ha a haza veszélyben van – de sohasem értené meg, hogy miért kell neki felvonulni, dalokat éne-

kelni. Ezért van szükség demokráciára ott is, ahol nincs, mert a demokráciában az állandó diadalmi tor, győzelmi felvonulás, gombnyomásra járó erőpróba és megfélemlítési flotta-demonstráció nem vonja el a tűzoltót az égő háztól – holott az ezeréves házak is leéghetnek, ha a tűzoltó benn a házban van elfoglalva harci dalok zengésével és csákánycsörgetéssel s a háztetőt elborító tűzről csak akkor tudja meg, hogy nem görög-tűz, amikor már csak üszök és rom jelzi a ház helyét . . .

Újság, 1934. szeptember 2.

Genf után vagyunk, ahol semmi sem intéződött el. Az európai atmoszféra éppen olyan nyomasztó most is, mint volt Genf előtt. A helyzet nem tisztázódott. A zűrzavar nem enyhült. Sőt! A kilátások ma talán még rosszabbak, mint voltak Genf előtt. Mindez nem csoda. A kapitalizmus nem tud rendet teremteni abban a káoszban, amelyet ő maga idézett föl. Nem tudja megoldani azokat az ellentmondásokat, amelyek legbensőbb lényegét teszik. Az imperialista háborúk veszedelme nemcsak hogy el nem oszlott, hanem sűrűbb, feketébb és fenyegetőbb viharfelhőként függ a világ fölött. A gazdasági válság – minden ellenkező állítás ellenére – változatlanul súlyos. És ha helyenként mutatkozik is némi, alig észrevehető enyhülés, ez csak egészen futólagos javulás lehet, mert ezt a mai válságot új kapitalista konjunktúra nem válthatja föl, mert ennek minden föltétele hiányzik a pusztulásnak indult tőkés termelési rendben.

Nem tud ezen változtatni a fasizmus, a kapitalizmusnak ez az előretolt banditaszelleme sem, amelynek pedig az lett volna a gazdától kapott föladata, hogy legalább meglassítsa a kapitalista világ természetszerű és törvényszerű kifejtését. A fasizmusok mindjárt elindulásuk után gazdasági és politikai csődbe szakadtak és szellemi válságuk csak azért nincs, mert szellemiségük soha nem is volt.

Így áll a helyzet világviszonylatban.

*

A magyar helyzet ennek a világválságnak függvénye. Ebből azonban távolról sem következik, mintha nekünk magunknak nem volnának meg tulajdon magyar problémáink. A miniszterelnök rádióbeszéde ugyan úgy festette le a magyar helyzetet, mintha minden optimizmusra megvolna az okunk s mintha ezen a darab földön, amelyen mi élünk, különleges törvények érvényesülnének, s itt a munkás sorsa biztatóbb volna, mint egyebütt, de mindennek ellentmondanak a tények. A „csend és nyugalom” országában, ahogy a miniszterelnök Magyarországot jellemezte, elviselhetetlen a tömegek nyomora, türhetetlen a munkanélküliség s nincs

dolgozó társadalmi réteg, amely nem nézne kétségbeesett lélekkel a holnap elibe. Az ipari munkásság esztendőik óta egyre mélyebbre hanyatlik, életszínvonala napról napra jobban süllyed. Tízezerrel állnak a munkaerő piacán, s hiába kínálják munkaerejüket. Akik pedig olyan „szerecsények”, hogy dolgozhatnak, koldusbérekért adják oda munkaerejüket.

A kisparasztság sorsa éppen ilyen kétségbeejtő. Összeroskad a terhek alatt s a föld, amelyen áll és dolgozik, lassan-lassan kicsúszik a talpa alól. Hát még a földnélküliek százezrei! A munkaalkalom számukra is egyre gyérül s a napszámbér könnyörtelenül csúszik lefelé.

Ha ilyen széles rétegek a gazdasági nyomorúság mélységébe zuhannak, annak természetes következménye a kisiparos- és kiskereskedőrétegek egzisztenciájának megrendülése és összeomlása.

Az értelmiségi osztályok életnívója együtt zuhan a többi dolgozó rétegek életszínvonalával s létbiztonságuk egyre kilátástalanabb. Ennek a materiális pusztulásnak nemcsak gazdasági okai vannak. A magyar politika utolsó másfél évtizede nem is kis mértékben járult hozzá, hogy a dolgozó magyar nép sorsa elviselhetetlenné romlott. Nem véletlen, hogy azokban az országokban viszonylag legjobb a dolgozó tömegek életsorsa, ahol a demokrácia gondolata és intézménye legjobban érvényesül. S még jobb ott a helyzet, ahol a szociáldemokrácia kormányoz, mint Dániában és Svédországban.

*

Miért töri össze a fasizmus, ha uralomra kerül, a demokrácia intézményeit, miért üldözi a szabadság eszméjét és a demokrácia gondolatát. Semmi esetre sem eszmei okokból. Hanem azért, mert a demokratikus állami berendezésekben a tömegek gazdasági érdeke inkább érvényre jut, mint ott, ahol diktatúra szabja meg az élet minden megnyilvánulásának formáját és lényegét.

De amilyen gyűlölettel tiporja le a fasizmus a demokráciát és pusztítja el a szabadságot éppen olyan lángoló lelkesedéssel kell az elnyomott és kizsákmányolt tömegeknek harcbaszállniok a szabadság és demokrácia győzelméért.

A mi számunkra itt, ebben az országban a választójog kérdése jelenti azt a központi problémát, amelyre figyelmünket központosítanunk kell. Most már hamarosan aktuálissá válik a titkos választójog kérdése. Látjuk, hogy a magyar reakció erői hogyan csoportosulnak a becsületes választójog ellen, nyilván nem – ideális okokból, hanem hatalmi és gazdasági érdekekből.

A választójog kérdése mindig választóvíz volt a magyar politikában

és láthatóan ma is ez a szerep jut neki. És ez érthető is. Hiszen a választójog kérdése nemcsak a választójog milyenségét jelenti, ennél sokkal többet: szabadságot vagy reakciót, kenyeret vagy éhséget.

Nem volt az véletlen, hogy a háború előtti választójogi harcok túl vihar erejével hatottak és fölkavarták a reakció minden szemetjét irodalmi, művészeti és kulturális területen egyaránt. Nem véletlen, hogy akkor tűnt föl Ady Endre, amikor a magyar proletariátus legdöntőbb harcait vívta az ország átalakulásáért, nem véletlen, hogy irodalomban, művészetben ekkor jött az új forma és az új lényeg s hogy a magyar életet ebben az időben kezdték másként nézni és látni . . .

És most is ezt a szerepet kell betölteniük a magyar dolgozó tömegeknek, amikor fölsorakoznak a választójogi harcra. Most is új igéknek, új hangnak, új formának, új látásnak, új tetteknek szülőméhe kell legyen a választójogi harc. S ha akkor a szociálpolitikai gondolatot érlelte erőssé, most a szocializmus gondolatát kell, hogy kivetítse és megizmosítsa, elterjessze és a győzelem útjára vigye.

Tudatosan és megfontoltan választották a pártszervezetek és szakszervezetek vezető emberei ezt a jelszót: „harc a szocializmusért – a reakció ellen!” az október 21-én kezdődő és 28-ig tartó toborzókét jeliségének. A toborzókét legfőbb célja: új tömegeket szerezni a Népszavának. A régi választójogi harcokból született meg a Népszava napilap gondolata és ténye. Az új választójogi harc elválaszthatatlan a Népszavától.

Erős Népszava nélkül nincs eredményes és győzelmes küzdelem. Ezt helyesen ismerték föl a pártszervezetek és a szakszervezetek vezető férfiai, akik, amikor az új választójogi küzdelem erőit csoportosítják, első és legfontosabb föladatként a Népszava-agitációt jelölték meg.

Az október 21-28-ig tartó toborzókéten a munkásmozgalom minden ereje, egész apparátusa, a Népszava-agitátorok lelkes csapata csakúgy, mint az egyéb területeken dolgozó elvtársak ezrei, a Népszava-agitáció szolgálatába állnak. A képviselő és a törvényhatósági bizottsági elvtársak együtt a pártszervezetek és szakszervezetek funkcionáriusaival ezen a toborzókéten minden egyéb munkát háttérbe szorítva, a Népszava-agitációnak szentelik minden idejüket.

Ez a toborzókét lesz a nyitánya a nagy őszi küzdelmeknek és minden reményünk megvan arra, hogy ez a nyitány méltó lesz azokhoz a régi hősi időkhez, amelyekben a magyar proletariátus, a dolgozó magyar tömegek olyan nagyszerűt alkottak, olyan csodálatos dolgokat cselekedtek.

Ebben a nyitányban a régi harcos idők hangjai csendüljenek össze az új idők követelményeivel. Új hősi korszakot nyisson ez a toborzókét a

magyar munkásmozgalom dicső harcokkal teljes történetében. Nincs okunk arra, hogy hátráljunk, de minden okunk megvan arra, hogy újult erővel szálljunk harcba eszméink győzelméért.

A szocializmus világképe egyre tisztultabban bontakozik ki a fasizmus sötét fellegei közül. A szocialista gondolat egyre diadalmasabban emelkedik a világ zűrzavara fölé. Minden kísérlet csődöt mond. De ott, ahol a szocialista gondolat gyökeret verhet, ott virágzásnak indul az élet. Népek tévelyeghetnek és tévedhetnek, de a történelmi fejlődés hatalmas sodrából tartósan ki nem szakadhatnak. A fejlődés a szocializmus felé halad és nekünk csak az lehet a kötelességünk, hogy sietessük ezt a fejlődést, amely törvényszerűen halad a szocializmus világrendje felé.

Népszava, 1934. október 6.

Könnyező cenzorok

A Liliom-ügyben, mely most a cenzúra teljes győzelmével végződött, nem is az a legmeglepőbb, hogy a filmet betiltották. Elég régóta megszoktuk már, hogy a cenzorok cenzúráznak és tőlük telhetőleg knock-outolnak filmeket, színházat, irodalmat és általában mindent, amit csak lehet. A betiltás tényénél sokkal érdekesebb az az új stílus és hangulat, mely a nevezetes aktust kísérte. Helyszíni jelentések szerint a cenzúra-előadás után könnyezve tiltották be a cenzorok a darabot. Meghatott hangulat uralkodott a bizottságban, de ez azt hiszem, senkit sem hatott meg. Könnyes szemmel eddig még nem igen működtek cenzoraink és ez körülbelül az egyetlen, ami dicséretükre válik. Őszinte, határozott, kemény férfiaknak tartottuk őket, akik százszázalékos meggyőződéssel végzik feladatukat és harcolnak az ellen, amit kiirtandónak ítélnék. A cenzort általában a szellemi és művészi élet ellenfelének szokták tekinteni. Lehet, hogy ez téves felfogás, de még ez a tévedés sem akadályozza meg, hogy bizonyos frontharcosi szolidaritással viseltessünk a fanatikusan céltudatos ellenfél iránt. De mit kezdjünk az olyan ellenféllel, aki könnyezve emeli ránk a fegyverét és meghatottan kardlapoz? A szóbanforgó ügyben körülbelül ez történt. Könnyes szemmel jelentették ki a cenzorok, hogy a film meghatóan szép ugyan, de mégis betiltják, mert kevésbé intelligens közönség esetleg félre találná érteni. Ez a fátyolos hangon elrebegett ítélet engem, kevésbé intelligens közönségi minőségemben személy szerint sért és tiltakozásra késztet. Ők kellemesen könnyeznek az én oly sokat emlegetett adófillérjeimből, sőt pengőimből, de nekem nem szabad? Nem, uraim, ebbe nem egyezhetem bele. Vagy mind a ketten könnyezünk, vagy egyikünk sem.

A cenzúra ismételjük, nem rokonszenves intézmény, és még az a gyakran hangoztatott érv sem teszi rokonszenvesebbé, hogy mindenütt van, nemcsak nálunk. Szeretni sohase fogjuk a cenzúrát, de létjogosultságát egy esetben mégis el kell ismernünk. Ez az egy eset a világnézet. Ha a cenzúra egy éles és mély világnézeti alapon álló hatalmi rendszert támogat, ha rendíthetetlen hittel harcol egy eszme ellentmondást nem tűrő egyeduralmáért, – akkor meg tudunk neki bocsátani és tisztelni is tud-

juk, különösen ha az eszme, melynek fegyverévé lett, új, termékeny és az adott helyzetben történelmi missziót teljesít. Tisztelni tudjuk Omár kalifát, az első nagystílusú cenzort, aki elégette az alexandriai könyvtárat azaz az elvakult, de következetes indoklással, hogy a görög könyvek feleslegesek, ha tartalmuk a Koránban is megtalálható és károsak, ha tartalmuk a Korán tanításával ellenkezik. Omár üldözött egy kultúrát, de meggyőződéssel üldözte és azonkívül olyan mozgalmat szolgált, mely tudott új kultúrát adni a maga földrészének. A jakobinusok is cenzúrát gyakoroltak, Napóleonnak is voltak cenzorai – a lojális elvi ellenfél ezeknek az őszinte meggyőződését is elismerheti. De a Szent Szövetség korának retrográd és álszent cenzorai, a mai német könyvégetők elődei, akik új eszmék helyett régi tekintélyeket, vagy nyersebben szólva, új érdekek helyett régi érdekeket védelmeztek, már nem számíthattak udvarias tisztelgésre az ellenfél részéről. Pedig még ők sem tiltottak és koboztak ellágyult hangulatban.

A mű szépségét megindult torokköszörüléssel dicsérő cenzor majdnem olyan nyugtalanító jelenség, mint a hóhér, aki kivégzés előtt meleg hangon kondoleál az elítéltnak. Mit gondoljunk az olyan cenzorról, aki nem felháborodásból tilt be, aki nem találja gyűlöletesnek vagy ízléstelennek azt a művet, amit üldöz? Kínos gondolatokat ébreszt bennünk ez a jelenség. Ha a cenzor meghatódik a darabon, de mást eltilt tőle, ez olyan képtelen feltevésekre is adhat alkalmat, hogy esetleg a pikáns boházatoakat is élvezi, mielőtt az örök ismeretlenségbe száműzné őket. Tudjuk, hogy ez elképzelhetetlen, de azok a bizonyos kevésbé intelligens tömegek könnyen félreértenek egyes látszatokat. Ezek a tömegek általában kevés jóindulattal viseltetnek a cenzúra iránt, ami különben sok tekintetben érthető. Kissé túlgyakran hivatkozik rájuk a cenzúra, különféle betiltó végzések indoklásaiban. Ők azok, akiket az indoklás éretleneknek és veszélyeseknek tart, ők azok, akik mindent félreértenek és akiktől félni kell. „Szép, szép, de hogy adjam ezt serdületlen tömegeim kezébe?” – sópánkodik esetről esetre a cenzúra.

Kétségtelen értékeket ismer fel, és megakadályozza, hogy ezek az értékek a „szélesebb rétegekhez” eljuthassanak. Nyilván úgy találja, hogy az ilyesmi túlságosan jó ezeknek a rétegeknek. Kétértelműségektől, rejtett célzásoktól, nyugtalanító ötletektől féltik a cenzorok a tömegeket, melyeket nem engednek „elrontani”. És közben a kezük nem ökölbe szorul, hanem zsebkendőt szorongat. Meghatottan néznek le bennünket. Ez az, ami a dologban igazán elviselhetetlen. Az Istenért, ne szárátgassanak könnyeket, mialatt zaklatnak bennünket. Barátságtalan arcot kérünk.

Pesti Napló, 1934. október 6.

Iskolai történet egy kisfiú ínség-szvetteréről

– Az Est tudósítójától –

Nagy volt az öröm múlt pénteken este kint a messzi Angyalföldön, a Fővény utcai barakktelep egyik nyomorúságos kis lakásában, Scheirik munkánélküli vas- és rézesztergályoséknál. Az öt gyerek közül a legnagyobbik, a negyedikes elemista Scheirik Jani az ínségakcióból délután ruhát kapott. Egy szvettert, egy zeugnadrágot, egy inget és egy alsónadrágot.

Másnap, szombaton reggel édesanyja rá is adta a szvettert. Így ment el Scheirik Jani a tatai uccai iskolába. Eljött a második óra, Turán Elemér tanító felelősségre vonta a Jani gyereket, aki tüdőbajos, vérszegény, idegbajos, miért nem tudja a leckéjét?

Megérdemelted te ezt a szvettert? – kérdezte a tanító. – Megérdemli az a gyerek, aki nem tanul?

A kis Jani gyerek száján kiszaladt a következő:

– Akkor visszaadom.

A nagy lármára bejött a szomszédos tanteremből Újlaki János tanító és pár perc múlva már nem volt a kis Janin szvetter. Ott ült a padban a vékony kis rövidujju kabátkájában, amit a szvetter alá húzott fel rá az anyja.

Elérkezett a délután, vége lett az akcióbédnek, a többiek hazamentek, a Jani nem. Nem mert hazamenni szvetter nélkül. Ott csavargott késő estig a sötét angyalföldi uccákon, míg este 8 órakor rátalált keresésére indult rémült anyja.

Scheirikné megtudta a fiától, hogy a tanító úr kötelezte a gyereket, hogy a többi ínségruháját is vigye vissza az iskolába, mert olyan gyerekek, aki a leckéjét nem tudja, nem jár ínségruha.

Scheirikné hétfőn összecsomagolta, kosarába tette a „zeugnadrágot”, az alsónadrágot, az inget és elment fia iskolájába. Találkozott Deák Erzsébet iskolanővérrel, akinek elpanaszolta a történeteket.

Az asszony előadása szerint az iskolanővér a következőket mondta volna:

– A tanítónak nem állt jogában a ruhát elvenni, az a ruha a gyereké, még nekem sem áll jogomban visszavenni, pedig én utaltam ki.

Az első tízpercben beköszöntött Scheirikné a Turán tanítóhoz:

– Tanító úr kérem, miért tetszett erről a beteg gyerekről lehúzni a szvettet?

Már most, hogy mi történt az asszony és Turán közt, azt Scheirikné úgy mondja el, hogy a tanító őt távozásra szólította fel, azzal, hogy semmi beszélőnivalója nincs vele. Kijött a folyósóra Újlaki tanító, szóváltás támadt, rendőrért küldtek volna.

Scheirikné bement az igazgatói irodába Jakopovits Lajos igazgatóhoz. Elmondta, mi történt a gyerekekkel.

– Az igazgató – Scheirikné szerint – azt válaszolta volna, hogy „magának ahhoz semmi köze, mit tehet egy tanító, és mit nem, mert azt nem maguk szabják meg”.

*

Nagy ribillió lett az igazgatói irodában is, ami után az asszony vette a kosarát, kiszedte abból a ruhaneműket, ment vissza az osztályba, de akkor már hittanóra volt.

– Gyerekek – szólta fia osztálytársaihoz –, itt vannak a ruhák, adjátok oda a tanító úrnak és azt üzenem neki, ennél több és jobb ruhát soha ne adjon neki az Úristen!

Természetesen az elítélendő jeleneteknek tanúi voltak. Scheirikné tanúi Scheirikné mellett vallanak. Az iskola tanúi az asszony ellen.

Azt mondják, hogy káromkodott az iskolában Scheirikné nagy elkeseledésében. Fenyegetőzött. Lázított. Ő meg azt mondja, hogy vele gorombáskodtak a tanítók és az igazgató. Megtudni az igazságot, kimentünk a Tatai utcai iskolába ma reggel, hogy beszéljünk a tanítókkal. Azt mondták:

– Tessék megvárni az igazgató urat, ha ő megengedi, mi elmondjuk a történeteket.

AZ IGAZGATÓ NEM AD FELVILÁGOSÍTÁST

Reggel háromnegyed nyolc órától háromnegyed tízig várakoztunk az igazgatói iroda előtt. Az igazgatónak nagyon sürgős és fontos dolga lehetett, mert a hivatalos reggeli 8 óra helyett 10 óra előtt jött be az iskolába. Azt mondtotta, hogy tanácsi rendelet értelmében semmiféle felvilágosítást a történetekről nem adhat.

Az tény, hogy a kis Scheirik Janiról az iskolában lehúzták az ínség-szvettert. Tény, hogy édesanyja hétfőn reggel a tanítói üzenetre visszavitte a többi ínségruhadarabot is. A kis Scheirik Jani szvettere, komiszinge, komisz alsónadrágja és zeugnadrágja még mindig ott van az iskolában.

Hát eddig szól a történet a kis Jani szvettéről.

Az Est, 1934. november 16.

1935

Harcban a fasisztaellenes munkásfront

A forradalmi munkásságnak nem lesz képviselte a magyar fasizmus új parlamentjében. A KMP számára az 1921. III. tc. eleve lehetetlenné tette, hogy jelölteket állítson ebben a választási harcban. A magyar fasizmus 16 esztendeje a szociáldemokrata pártra ruházta a munkásság parlamenti képviselőtének monopóliumát. A forradalmi munkásság tízenhat esztendő alatt három ízben is megkísérelte, hogy parlamenti választások alkalmával is áttörje ezt a legalitási monopóliumot: 1926-ban a MSZMP állított fel jelölteket, 1931-ben Budapesten a munkás- és parasztblokk, a mostani választások alatt pedig fasisztaellenes munkásegységfront néven szervezkedett a forradalmi munkásság és állította fel a maga jelöltjeinek listáit Budapest északi, déli és a pestkörnyéki választókerületekben. A fasisztaellenes munkásegységfront jelölőlistáit a fasiszta államhatalom elűtötte attól, hogy a szavazásban résztvehessen, ennek ellenére a választási harc a forradalmi munkásmozgalom és a fasisztaellenes egységfront számára komoly eredményeket hozott.

A fasisztaellenes munkásegységfront listája valóban egységfrontlista, szervezete valóban egységfrontszervezet volt. Nemcsak olyan munkások vettek benne részt, akik már eddig is tagjai voltak és harcosai a szakszervezeti ellenzéknek, hanem szociáldemokrata munkások és a reformista szakszervezetek funkcionáriusai is. A szociáldemokrata párt kispesti helyi szervezete a fasisztaellenes munkásegységfront oldalán vett részt a választási harcban, az egységfront pestkörnyéki listáján szociáldemokrata pártszervezeti funkcionáriusok voltak jelölve. Az Országos Ifjűmunkás Bizottság, a reformista szakszervezetekben működő ifjűmunkás-csoportoknak ez a vezető szerve, szintén csatlakozott az egységfront listához és nem a szociáldemokrata párt, hanem a fasisztaellenes munkásegységfront jelöltjei mellett agitált és gyűjtött aláírásokat.

A budapesti munkásság széles tömegei nagy lelkesedéssel üdvözltek a forradalmi munkásság által felállított egységfrontlistát. A fasizmus elleni harcos egységfrontnak, különösen pedig a szakszervezetek védelme gondolatának hatalmas lökést adott az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék leleplezése a reformista szakszervezetek vezető bürokratáinak február 18-i

titkos gyűléséről, amelyen Peyer Károly a legszigorúbb titoktartás kötelezettsége mellett – ismertette a Gömbös kormány munkáskamarák létesítéséről szóló törvénytervezetét. Ez a törvénytervezet véget vet a magyar munkásság évtizedes önálló szakszervezeteinek, megtiltja a sztrájkot, bevezeti a munkáskamarai kényszertagságot, a munkaközvetítést és kollektív szerződések megkötésének kizárólagos jogát a kamarára ruházza, a szakszervezetek vagyonát lefoglalja a munkáskamara részére, kimondja, hogy a munkáskamara vezetőségét öt évre a kormány nevezi ki. Peyer nemcsak titoktartást fogadtatott az értekezleten jelenlevő bürokratákkal, hanem kijelentette azt is, hogy „ha a Gömbös-kormány marad, akkor van remény rá, hogy tárgyalások útján javítani lehet a törvénytervezeten.” Ez a titkos értekezlet már mutatta, hogy a magyar szakszervezeti bürokrácia vezető rétege – Peyerék – vagy már megkötötték Gömbössel a szakszervezeteket a fasizmusnak kiszolgáló paktumot, vagy készek megkötni vele. Peyerék titkos értekezletét kiegészítette Gömbös szegedi programbeszéde. Gömbös nem volt titoktartó. Ő nyíltan bejelentette a fasizmus szakszervezeti terveit és nyíltan elmondta, hogy egész sor „régí munkásvezér” egyetért vele abban, hogy a szakszervezetek nem lehetnek többé a szociáldemokrata párt monopóliumai. Gömbös bejelentette tehát, hogy megkötötte Peyerékkel az alkút a szakszervezeteknek, sőt magának a szociáldemokrata pártnak a bőrére is.

Mindez a felháborodás viharát váltotta ki a munkástömegekben. Egyik küldöttség a másik után kereste fel üzemekből, szakszervezetekből a szaktanácsot és vonta kérdőre február 18-a miatt. A szakszervezeti ellenzék régóta hirdetett álláspontját arról, hogy a szakszervezeteket közvetlen veszély fenyegeti és hogy a szakszervezeti felső bürokrácia paktál Gömbössel, a munkások igazolva látták. A hatás az volt, hogy a MÉMOSZ-ban formális egységfront-megállapodások jöttek létre az egyes szakosztályok vezetőségei és a szakszervezeti ellenzék megfelelő csoportjai között. A MÉMOSZ központi vezetősége, amely néhány héttel azelőtt tömegesen zárta ki a festő, kőműves, kőfaragó stb. szakosztályok ellenzéki munkásait, most határozatot hozott, mely szerint hatálytalanítja a kizárásokat és nem gördít akadályt az egyes szakosztályokban létrejövő egységfront-megállapodások elé a vezetőségek és az ellenzék közt. A festő szakosztályban, amelynek egész régi ellenzéki vezetőségét kizárták és amelynek élére a taggyűlésen ellenzékmentes vezetőség került, az új vezetőség nem elégedett meg azzal, hogy visszavette a kizártakat, hanem egyben kooptálta (bevette) az új vezetőségbe a régi vezetőség kizárt és újból visszavett tagjait. A szakosztályi vezetőségek és az ellenzék közötti egységfront-megállapodások nemcsak a szakszervezetek védelmére vonatkoztak, hanem

a közösen vezetendő tavaszi békeharcra, közösen szervezendő tömeggyűlésekre is. A MÉMOSZ egyes szakosztályainak az elmúlt hetekben rendezett tömeggyűlésein az ellenzék és a vezetőségek már közösen állítottak – paritásosan, egyenlő arányban – gyűlésszónokokat.

Mindezek az események szigorúan véve nem a parlamenti választási harc körébe tartoznak, de lényegében nem választhatók el a választási harc eseményeitől. Mint ahogy nem választható el tőle az a tény sem, hogy Gömbös szegedi programbeszédére, melyben bejelentette a sztrájktilalmat, a budapesti cipészek és szabók tömegsztrájkja volt a méltó válasz. A cipéssztrájk, melyet a budapesti I. számú helyicsoport ellenzéki vezetés alatt álló akcióbizottsága készített elő hónapokon át tartó üzemi munkával, a bérkövetelések mellett az ellenzék régi programpontjáért is küzdött: a bizalmirendszer elismertetéséért.

A fasisztaellenes munkásegységfront választási harcát csak az egységfront gondolatának eme győzelmes előnyomulásával együtt lehet megérteni és értékelni. A parlament feloszlatásának és az új választások kiírásának időpontjában folyt a választási harc az OTI-ban (társadalombiztosító intézet). Erre a harcra a szakszervezeti ellenzék, miután a szaktanács egységes lista felállítására vonatkozó javaslatát visszautasította, önálló listával indult. A parlamenti választások miatt az OTI választásokat elhalasztották. A szakszervezeti ellenzék listája 5000 aláírást szerzett, amivel 1000-rel túlhaladta a Budapesten szükséges ajánlások számát.

A parlamenti választásokra a fasisztaellenes munkásegységfront szervezete és listái – mint már írtuk – a munkások sokkal szélesebb körét ölelték fel, mint a szakszervezeti ellenzék OTI listái. A jelöltek kivétel nélkül üzemi munkások voltak: főképpen vasasok és építőmunkások. A listák összeállítása nem volt könnyű munka. A forradalmi munkások legtöbb vezetője rendőri felügyelet alatt áll, meg van fosztva politikai jogaitól. A két budapesti és a pestkörnyéki választókerületekben 70 olyan vezető munkást kellett találni, akiknek még volt aktív és passzív választójoguk és akik hajlandók voltak vállalni a jelöltséget az antifasiszta egységfront listáin. Amikor ez megvolt, közjegyzőileg kellett hitelesíttetni a jelöltek nyilatkozatait. Ezután járásbíróságok által kellett hitelesíttetni az ajánlási íveket. A pestkörnyéki járásbírószágon, amikor a fasisztaellenes munkásegységfront küldöttsége megjelent az ajánlási ívekkel, minden indoklás nélkül megtagadták a hitelesítést. Mindezeknek az akadályoknak a leküzdése okozta, hogy a fasisztaellenes munkásegységfront egy hetes késéssel kezdhette csak meg az ajánlások gyűjtését. A munkások mindenütt nagy örömmel fogadták az egységfront lista indulását. Az egyes szociáldemokrata pártszervezetekből küldöttségek keresték föl

a párttitkárságot és követelték, hogy a szociáldemokrata párt a fasisztaellenes munkásegységfronttal közösen induljon a választási harcba. A fasisztaellenes munkásegységfront, már a választási harc megindulása után egységfrontot javasolt a szociáldemokrata pártnak. Felajánlotta a fasizmus elleni közös harc, a szakszervezetek közös védelme, az általános választójog kivívása, az imperialista háború elleni harc jegyében a közös választási harcot. Felajánlotta, hogy az egységfront elfogadása esetében kész mindazokban a kerületekben, amelyekben nem állított fel jelölteket, teljes erővel a szociáldemokrata lista érdekében dolgozni. A szociáldemokrata párt válasza egy uszító és hazugságoktól hemzsegő Népszava cikk volt. A Népszava az egységfrontot „bolsevik manővernek” bélyegezte. Amikor a fasisztaellenes munkásegységfront választási plakátjait a városházán engedélyeztetni akarta, akkor a plakát aláírásából kihúzták az „egység” szót. Később aztán egyszerűen megtagadták a plakátok engedélyezését. Ennek ellenére a budapesti munkásnegyedek házfalai tele voltak ragasztva az egységfront plakátjaival. A fasisztaellenes munkásegységfront egyetlen választási gyűlését sem engedélyezte a rendőrség. Az egyik hirdetett választási gyűlésre tömegesen jöttek el a munkások, akik látván, hogy a rendőrség tartja megszállva a helyiséget – utcai tüntetést rögtönöztek. Az egységfrontnak hat választási irodája volt Budapesten, melyek állandóan zsúfolva voltak munkásokkal.

Március 21-e a proletárdiktatúra évfordulójának napja, beleesett a választási harcba. Ezt a rendőrség arra használta fel, hogy a fasisztaellenes munkásegységfrontra döntő csapást próbáljon mérni és a KMP „fedőszervezetének” bélyegezze. Március 21-e előtt a rendőrség rajtaütött a választási irodákon, elfogta a listavezetőket, elkobozta a helyiségekben található ajánlási íveket. Amikor látta, hogy ez sem használ, hogy a munkások nem ijedtek meg, hanem tovább folytatják a választási munkát, akkor Scweinitzer bezáratta és rendőrökkel szállta meg a választási irodákat.

Március 21-ét a budapesti forradalmi munkások mégis megünnepezték. A KMP az Almássy téren gyűlést tartott, amelyen néhány száz munkás jelent meg. Két szónok 10 percig tartó beszédében méltatta a nap jelentőségét. A gyűlés után a tömeg tüntető menetben egész az Andrássy útig vonult. A rendőrségi riadó készség későn érkezett, egyetlen résztvevőt sem tudtak elfogni, mert a munkások az Almássy-tér környékén levő valamennyi nyilvános telefonállomást megszállották és így az őrszemes rendőrök nem tudták a főkapitányságot idejében értesíteni.

A fasisztaellenes munkásegységfront a pestkörnyéki kerületben – a többiről még nincs értesülésünk – 3800 aláírást gyűjtött, nem számítva

azokat az aláírásokat, melyek a rendőrség által elkobzott ajánlási íveken voltak. Ezeknek beszámításával kb. 5000 volt az ajánlások száma. Figyelembe kell venni, hogy itt nem szavazókról, hanem ajánlókról van szó, olyan munkásokról, akik bátran odaálltak az egységfront lista mellé nevükkel és lakáscímükkel, pedig tudták, hogy a rendőrség ezt a listát kommunista listaként kezeli. Bizonyos, hogy a fasisztaellenes munkásegységfront ennek a számnak sokszorosát kapta volna, ha szavazásra engedik. Gyűlések, sajtó, széles, legális agitáció nélkül ez az eredmény az egységfront jelentős diadala.

Sarló és Kalapács, 1935. május 1.

„Új szellemi front”

Zilahy Lajos „új szellemi frontot” hirdetett a reformkorszak védelmére, s utólagos szellemi megalapozására egyik reggeli lapban, a délutáni-ban pedig meg is szervezte fiataljainak arcvonalát. Toborzójára táborába siettek sorrendben Illyés Gyula, Kodolányi János, Szabó Lőrinc, Sárközi György, Tamási Áron, Nagy Lajos, Féja Géza, Pap Károly, Németh László. Én is udvarolok a grációknak s nekem is van néhány szavam.

I

Zilahy érvelése cikkeiben annyira érzelmi, logikája oly kusza, tartalma annyira homályba burkolt, hogy nehéz róla számot adnom. Álljanak itt ez idézetek, melyeket hozzászólásom könnyebbége kedvéért pontokba sorozok:

1. „Túljutottunk valamin, amiről ma még korai volna határozott képet alkotni és pontos magyarázatot adni.” 2. „Az új parlament és a római kettővel jelzendő Gömbös-kormány nem túlságosan dicsekedhetik azzal, hogy a magyar szellemi élet értékeit is magához vonta.” 3. „Ebben a megállapításban semmiféle rejtett panasz nem húzódik meg, mert a mai kormányzat és a mai magyar irodalom között ma már mélyebb és magasabbrendű kapcsolat képződése van folyamatban, ma már nem lehet beszélni egy olyan világszemléleti szakadékról, amely a közelmúltban a magyar élet két kimagasló, tragikus értékét: Tisza Istvánt és Ady Endrét vadul szembeállította egymással. Ma már nem történhetik meg, hogy a magyar irodalom legjobbjait politikai gondolkodásuk bátorsága miatt bizonyos oldalról mint veszélyes elemeket nyomják el.” 4. „Az új nemzetgyűlés gondosan és szinte benzinnel van megtisztítva az irodalom szellemétől... Ugyanilyen megállapítást végezhetnének az új parlamentekkel (?) szemben a magyar tudósok, a magyar mérnökök, tanárok, orvosok, egyszóval a nemzet életének színvonalban is a magas rétege, amelyet a külföldi reformmozgalmak, akár a fasizmust, akár a hitlerizmust nézzük, siettek megszerezni a maguk szolgálatára.” „Az alkotó, építő gyógyító

emberek seregét hiába keresnénk az új nemzetgyűlésben.” S ez „aggodalomra adhat okot”. „Az ember mindenütt azt érzi, itt ugyan hiába fújna meg Gömbös a trombitát egy szellemi sorakozóra.” 3. „Új szellemi frontra van szükség, amely felfrissülve az idők szelében és felfegyverkezve a reformpolitika gondolataival, keresztül tudja törni magát a létraerdőn.” „Az új szellemi front megszületésének első és legfontosabb alapfeltétele: az egységes világszemlélet. És ezen belül a törhetetlenül összefonódott magyar szemlélet. (Pesti Napló, 1935. április 14.)

Eddig Zilahy. Hogy miben áll az „új, magyar világszemlélet”, azt oly magától értetődőnek veszi, hogy szót nem veszteget rá. Talán az „öncélú magyar államiság” gondolata volna? „Nyílt kártyákkal” (P. N. április 25.) című második cikkében, melyben támadásokra felel, közelebbi meghatározással is szolgál: „Meg kell egyezni például (!) abban, hogy az országépítés munkája csak a népi erők rétegein kezdődhetik meg.”

Azt hiszem ezek az idézetek híven foglalják össze Zilahy gondolatmenetét. Megjegyzéseim itt következnek:

Ad 1. Min jutottunk túl? Az egységes párton és kormányzatán. Elérkezni pedig a Nemzeti Egység Pártjához és kormányzatához érkeztünk el – Zilahyék szemével nézve a dolgot. Mert az igazi változás az, hogy az agrárországból agráripari országgá serdültünk.

Ad. 2. Zilahy az írókat a reformkorszak szellemi támogatására hívja s ezt a magatartását azzal indokolja, hogy a magyar szellemi élet értékeit nem vonta magához az új parlament. Mindenki tudja, Zilahy kivételével, hogy a kormány saját jól megfontolt céljai és felfogása szerint válogatta meg nyílt szavazással országgyűlésbe hívott embereit. Ez a tény és Zilahynak a parlamentről adott kritikája okot és érvet éppen arra szolgáltat, hogy az írók s a „szellemi élet értékei” távol tartózkodjanak a reformkorszak gyülekező helyeitől. Aggodalomra okot mi nem a „szellemi élet értékeinek” parlamenti hiányában láttuk, hanem magában a több-kevesebb tehetséggel, de mindenesetre nagy hatalmi erővel rendelkező, uralkodó politikai irányzatban. Másrészt a „szellemi élet értékeinek” nem is az a feladatuk, hogy a parlamentben politizáljanak, hanem hogy a szellemi termelést a kor szükségletei szerint teljesítsék. Például hogy tisztázzák a fogalmakat és ne zilálják össze, mint Zilahyék.

Ad 3. Hol és mint volna folyamatban „ma már mélyebb és magasabbrendű kapcsok képződése a mai kormányzat és a mai magyar irodalom között”. Hogy köztünk nem volna „ma már” „világnézeti szakadék”? Számomra nagyon zavaros az ilyen gondolkodás. Az irodalom éppoly sokszínű, mint maga a társadalom. Ezért az irodalmat sem világnézeti híd nem kapcsolhatja a kormányzathoz, sem világnézeti szakadék nem

választhatja el tőle. A kormányzat politikai pártokkal áll kapcsolatban, a pártok választóikkal, a választók pedig – ez a polgári társadalom kettősége – saját társadalmi helyzetükben kifejezésre jutó emberi mivoltukkal és erre eszmélkedve, mint olvasók tartanak kapcsolatot az irodalommal. Az összefüggés oly távoli és közvetett, hogy az író lehet más társadalmi osztály alkotóművésze és más társadalmi osztály elveinek politikai híve. (Például Balzac.)

Ami Tiszát és Adyt illeti, – a konkrét állításban sincsen sikere Zilahynak. Tisza is, Ady is, ugyanannak a „világnézetnek” voltak hívei; ellentétük politikai természetű volt.

Amit ezután mond Zilahy, azzal bizonyára sokakat bosszúságra ingerel. Ismétlem állítását: „Ma már nem történhetik meg, hogy a magyar irodalom legjobbait politikai gondolkodásuk bátorsága miatt bizonyos oldalról mint veszélyes elemeket nyomják el.” A „ma már” célzás Ady és Tisza esetére, Zilahy nem akarja tudni, hogy Ady szabadon írhatta meg és adhatta ki azokat a verseit is, amelyek Tiszát személyesen sértették (vad, geszti bolond, úrnak, magyarnak egyként rongy stb.), ma azonban – jöllehet a kormányzat pártjai magukénak vallják Adyt, Tiszáról nem szólva – előadók műsoráról számtalan esetben törlik rendőri cenzúrával Ady, Petőfi verseit, sőt volt eset, hogy Szép Ernőt is visszavetették.

Ad 4. Visszatér Zilahy kedvenc érve a reformkorszak mellett, hogy tudniillik a reformkorszak nemzetgyűlése „szinte benzinnel volt megtisztítva” „a nemzet életének színvonalban is magas rétegei szellemétől”. Ha a reformkorszak emberei szó nélkül lenyelik Zilahynak ezeket a megállapításait pusztán azért, mert ezzel remél Zilahy eredményesen toborozni híveket az írók között a reformkorszak új szellemi frontjába, én – az ellentáborban – szintén hallgatok. De azt már nem hagyhatom szó nélkül, hogy a „külföldi reformmozgalmak, akár a fasizmust, akár a hitlerizmust nézzük”, siettek volna megszerezni a magas színvonalú rétegek helyeslését. Az olaszok csak hagyján, okkal-móddal Croce még kinyithatja a száját, – a német emigráció irodalmi és szellemi alakjait s magának Hitlernek a „hiperintelligencia” ellen intézett kifakadásait számbavéve azonban, azt hiszi a naiv ember, hogy Zilahy valamilyen hipnotikus erejű megtévesztés áldozata.

Ad 5. Az új szellemi frontra azért van szükség, mert „a gyógyító és alkotó emberek serege” nincsen az országgyűlésben, s ma „Gömbös hiába fújna meg a trombitát egy szellemi sorakozóra”. Tehát azért sorakozunk, mert Gömbös hátha megfújja a trombitát. Vajon miért nem fújta meg eddig? Volt alkalma hozzá – a mikrofon előtt is.

Zilahy mozgalmát érték támadások a napisajtó részéről. S ő megérezve, hogy okfejtésével fogalmi ingoványon jár, védekezésül kitalálta, hogy azért kötelessége a „látható kormány” segítségére sietni, mert az éppen most vív a „láthatatlan kormánnyal”, nevezetesen „a papi birtok, a nagytőke és világi nagybirtok hármasszövetségével”. Zilahynak, mielőtt ily kijelentéssel lepné meg olvasóit, illett volna tünődnie a következőkön:

A nagytőke elleni küzdelemben a kormányzat természetes szövetségese volna a munkásság. Vajon miért a munkásság szervezeteinek jósolt vészt és pusztulást a „látható kormány” elnöke? Vajon miért nyernek a nagytőke képviselői az új stílusban is régi stílusú „méltóságos” és „kegyelmes” címmel járó kinevezéseket? Vajon miért nem lépteti életbe a kormány a munkaidőt szabályozó nemzetközi egyezményt? Vajon miért nincs munkanélküliség, amikor volt boléta? Vajon miért rontják a béreket az ínségmunka béreivel?

A papi és világi nagybirtok elleni harcban a kormány természetes szövetségese a mezőgazdasági munkásság és a kisparaszttság volna. Vajon miért szavagtatta őket nyíltan a kormány? Vajon miért nem kapott nagyrészüik még így sem választójogot? A hárommillió mezitlábas közül miért nincs egy is az országgyűlésben? Miért nem engedik szervezkedni a földproletárjait és kispolgárait? Vajon várható-e komoly, mélyreható földreform attól a kormánytól, amely ahelyett, hogy progresszív adót vetne ki a nagybirtokra, oly antiszociális adók, mint a fogyasztási, forgalmi stb. bevételéből egyenesen támogatására siet ádáz „ellenfelének”?

Általában, ha nem csupán a reform szóval jelzett fogalmát akarja megreformálni a kormány, hanem valóban az a törekvése, hogy oly formát alkosson a törvényhozás útján, amelyben a dolgozó nép – a magyar nép! – életakarata jut kifejezésre, miért nem alapozza hatalmát demokratikus fordulattal a munkásnép tömegeire? Hogy én is lelkes híve lehessenek a kormánynak, Gömbösnek, lelkesebb, mint ma Zilahyék!

II

A világszemlélet, mely Zilahy cikkei után ítélve még nem öltött fogalmi formát, hanem megmaradt az érzelmes sejtelen állapotában, elég „egységes”, amint az arcvonalba szegődő harcosok fejtegetéseiben jelentkeznek. Nézzük sorjában őket.

Illyés Gyula „Reform és irodalom” című cikkében (Magyarország, 1935. április 24.) élénk tárja azt a megvizsgálatlan közhelyet, hogy irodalmunk nagyjai nemzeti jövőnkéről szorongásig fokozódó aggodalommal

énekelnék. Ebből aztán érvet és ihletet merít kiállításához a Zilahy-front színeiben. „Jelszavaink jó részét a kormány hivatalos programjában látuk viszont” – írja és így fogalmazza meg a célkitűzéseket: „Tárjuk fel a nép sebeit és erejét, hozzuk napvilágra az értékeket, de a bajok gyökereit is.” „Erre az egyetlen reformra van szükségünk, a szabadságra, hogy őszintén szemükbe mondhassuk a bajokat azoknak, akik azokon segíteni akarnak.”

Ez szép dolog. Csak az a furcsa, hogy Illyés az egykéről írván – hálás témája ez a reakciónak – azt javasolta, alkossanak örökösödési törvényt, mely a paraszt családokat legalább négy utód szülésére és nevelésére fogja. Illyés természetesen fajtája jövőjéért aggódik. De miért így? Miért nem a hallatlan arányú csecsemő- és gyermekhalandóság miatt? Miért nem az életkort csökkentő s így a népesedés számvonalát megrontó munkanélküliség miatt? Miért nem a munkamódszerek, a munkaidő s a munkanélküliségély megtagadása miatt? Miért nem a társadalombiztosítás rendszerének kiépítését követeli? Miért nem a falvak városítását kívánja? Vagy oly naiv, hogy nem látja át, mi lenne az örökösödési törvénnyel világra erőszakolt, botcsinálta gyermekekkel, amikor a kapitalizmus a meglevő munkaerőt is pusztulásra kárhoztatja? Népmentő naivitásra jellemző Illyésnek a Népszava ezévi május 1-i számában tett nyilatkozata. Ott azt mondja: „A legtöbb állam, igaz, a munkaidő csökkentésével igyekszik a munkanélküliségen segíteni. Magyarországon azonban a telepítés, az ígért új gazdaságok berendezése annyi dolgot adhatna az ipari munkásságnak is, hogy a munkaidő csökkentése azt jelentené, hogy az építés nem a kellő iramban folyik.” Vagy ez már okosan irányított naivitás?

Kodolányi János („Holt lelkek”, Magyarország, 1935. április 25.) fejtegetéseiből: „Azok az írók, akik több mint egy évtizeden át a nemzet életerőit felszabadító újításokat követelték, s vállalták érte a megértetlenség, a lenézés és fitymálás osztályrészét” – igenis, odaállhatnak „a kormány segítségére eszméik megvalósítása érdekében”. Kodolányi oly benyomásokat szerzett az Ormánságban, látván az egyke pusztításait, hogy most, mint írja: „a parancs fülében suttog: szövetkezz, ha veszendő magyarságunk érdeke úgy kívánja”. „Ha ez az irányzat, ez a hatalom itt van – mondja diplomatikusan –: jöjjön s járjuk a holt lelkek országát együtt, hogy feltámasszuk az életet.” „Aki a csodákat csak gúnyolni tudja s ijedt okoskodással fitymálkozik a mi elszántságunkon: annak végre el kell válnia tőlünk is. „Kodolányi oly elszánt, oly bátor, hogy akkor is a hatalom mellé áll, ha agyoncsapják!

Szabó Lőrinc („Jobb” és „bal” és a „reformok”, Magyarország 1935.

április 26.) úgy gondolja, hogy a társadalom jobb- és baloldali régi tagozódása megszűnt. Azt állítja, hogy a Zilahy cikkei körül támadt vitában a „jobboldal” hozzászólásában több volt a jóhiszeműség. Mert a „baloldal – úgy mond Szabó – nem akarja engedélyezni, hogy továbbra is helyeselni, illetve követelni lehessen egyetemes magyar gondolatok megvalósítását, amikor azok – bár egyelőre csak felismerésben és potenciálisan – kormányképesekké és realizálhatókká váltak”. Szabó ezért vesz részt az új szellemi frontban, mert szerinte „az új magyar értelmiség idegenkedve néz a régi jobb- és baloldal felé és úgy érzi, hogy világnézete – a szociális és magyar népi világnézet (?) – és egész politikai érzésvilága a régiéknél szebb, igazabb és összefoglalóbb kerete lehet annak, amit a reformok reálpolitikája ígér”. Arról Szabó nem ad számot, hogy a baloldal hol és mint tiltotta volna, hogy „követelni lehessen egyetemes magyar gondolatok megvalósítását”. Elolvastam minden hozzászólást s tapasztalatom szerint a baloldal csupán konkrétumokat követelt az oly határozatlan szövegek helyett, amilyen az „egyetemes magyar gondolatok megvalósítása” is, a szövegek helyett, melyekkel Szabóéknak méltán a reformkorszak táborában a helyük.

Sárközi György szerint („Polgár és paraszt”, Magyarország, 1935. április 27.) az „új szellemi front” arra jó, hogy közelebb hozza egymáshoz a városi polgárt meg a falusi parasztot. Az ipari munkások fölött észrevétlenül elsiklik tekintete. Az osztálykülönbségeket és ellentéteket szépen leegyszerűsíti városra és falura. Nem tudná, hogy a különböző és ellentétes érdekek a falu határain belül csak úgy működnek, mint a városban?

Tamási Áron követelése: „Népi szellemet a Dunamentén”. (Magyarország, 1935. április 28.) Tamási erdélyi író. A nehéz kisebbségi sors, egy fiatal kapitalista-nacionalista államban, éretté nevelte, gondolkodása az ellenforradalom sorvasztó szellemétől érintetlenül fejlődhetett. Az egész táborban az ő magatartása az igazán rokonszenves. Ő küzdeni kíván „a magyar népnek és minden népnek szociálisan és szellemileg jobb és emberibb életéért”. Tőle, a kisebbségi írótól hallhatjuk, hogy az író szabad megnyilatkozása tekintetében „a magyarországi szellemet mulasztások terhelik”.

Tamási azt gondolja, hogy „a Dunamedence jövődő történelmében vezető szerepet fogunk játszani”, vagyis – reménye szerint – mi fogunk előljárni abban, hogy a dunamenti népek egymásra találjanak. „Erre a vezető szerepre nemcsak az ország földrajzi fekvése jelöli ki a magyart, hanem az irodalmunk ereje és színvonala is.” A dunamenti népek egymástól való elzártságának és elzárkózásának okául azokat a politikai rendszereket teszi felelőssé, „amelyek nem a népi tömegek és a dolgo-

zók tömegében alakultak ki, hanem a nagytőke, a kartell, a nagybirtok és általában a kiváltságok védelmére". S mert nem lát „közele és komoly lehetőséget arra, hogy a politika közelebb hozhatná ezeket a népeket egymáshoz", azt a vállalkozást javasolja az íróknak, hogy „a politika és az uralkodó rétegek megkerülésével kizárólag a szellem eszközeivel és hódító erejével közeledjünk". „Nem látom be – kiált föl –, hogy amíg a politika zajlik, azalatt miért ne találkozhatnak a nép a néppel!" Tamási igazi íróknak azokat tekinti, akik nemcsak írni tudnak, hanem „egy nép szellemében kiállva, természetes jogokért és megkésett igazságért küzdenek". Azt hiszem, Tamásit csupán a „népiesség" megkésett igazsága tartja Zilahyék táborában, s a székely falu szeretete. Meg kellene gondolnia, hogy ha a Petőfi–Arany epigon-korszakban megállapodó úri társadalom csak a forradalomig élt is vissza a „népies" elnevezéssel, azért ma is visszaélhetnek vele, bár más – „völkisch" – értelemben. Azonkívül a „népies" kifejezés a „falusias" szó értelmével tart rokonságot –, de nem „nép"-e az ipari munkásság is? S az ipari munkásság szelleme beleértetődik-e a „népies szellem" fogalmába? Tamási írásából úgy veszem ki, hogy a népies szellem" politikai megfelelőjének a demokráciát tartja. Társai azonban „népiesek", de inkább „völkischek", mint demokratikusak. A reformkormányzat sem keresztelhető demokratikusnak. Miért „osztja" hát Tamási Zilahy véleményét? A „népies" szó használatáért?

Nagy Lajos az irodalom szabadságáért vél síkraszállani. (Magyarország, 1935. április 20.) Azt mondja: „Az irodalom szabadságát ernyedetlenül sanyargató erők hatékonysága alapján felállított sorrend nem a rendőrrel vagy az ügyésszel, hanem éppen megfordítva: a vásárlóképes közönség ízlésével kezdődik, a „kereskedelmi szellem" szabad érvényesülésének lehetőségével folytatódik s legfeljebb ha az ügyészen és rendőron végződik." Vajon akkor miért van tényleges sajtócenzúra? Miért nem lehet szabadon lapot kiadni, miért nem bízik a kormány a vásárlóképes közönség cenzúrájában? Meglepetéssel olvastam Nagy Lajosnak ezeket a kijelentéseit is. „Rosszabbra nem fordul a sors, az valószínű. Valószínű azért, mert minden megmozdulás, ami a magyar megmozdulásban észlelhető, kétségbevonhatatlan jóhiszeműséggel a magyar nép érdekében való, ennek az érdeknek korszerű, újult erejű felismerésében s szolgálatában leli tárgyi értelmét és személyi igazolhatóságát." Ezért aztán – a reformkormány mellett vagy ellene – „könnyű a jelen pillanatban a választás". „De többet mondok – írja Nagy – nincs is választás." Hát bizony nincs, mert már volt. Nyílt választás volt.

Féja Géza („A magyar író feladatai." Magyarország, 1935. május 1.) azzal kezdi, hogy „múltunk minden baja, bűne és megoldatlansága össze-

torlódott”, – s így folytatja: „A magyar kérdést az előttünk járók még távlatokban intézték el nagy sejtésekkel és ösztönös rátalálásokkal, számunkra azonban egészen közelivé és izgatóvá vált.” Féja figyelmét felhívom, ha másra nem a „XX. Század” című folyóirat számos kötetére, melyben „nagy sejtéseken és ösztönös rátalálásokon” kívül egyebet is találhat.

Féjának tetszik a Szabó-féle gondolatmenet, az elszakadás „jobb”- és „baloldaltól”. A jobboldalról méltán írja, hogy „hamis, idillikus” népi világot teremtett, s a sorsdöntő években gyalázatos szembekötősdit rendezett”. A baloldaltól azonban olyat állít, amit maga sem gondolt át: „A baloldal – úgymond – csupán száanalomraméltó, testileg-lelkileg eltorzult tömeget látott a népben, s azt vallotta és vallja, hogy alulról nem jöhet semmi.” Hát Féja nem tudná, hogy a baloldali pártok éppen hogy alulról várták azt, ami jöhet, hogy a bolsevisták kivételével baloldaliak követelték mindezideig – sajnos, sikertelenül – a demokráciát? Féja nem tud a szervezett munkásságról, arról, hogy ez a baloldal nemhogy „száanalomraméltó, testileg-lelkileg eltorzult tömeget” látna a népben, – hanem maga is nép, öntudatra ébredt nép abból a népből, amelyre oly erős fogadkozásokkal hivatkoznak!

Pap Károly a beolvadásról (Magyarország, 1935. május 2.) ír. Szerinte „régől fogva” a „törzsökös” s a „beolvadt” magyarság „szembenállásán múlik a nemzet sorsa”. „A törzsökös magyarság képviselőit a reformellenes oldalon látnánk, nem annyira tudatosan, mint inkább ösztönösen, ha a történetírás a beolvadások útját követné” – írja, miután cikkét István királlyal, a „törzsökös” reformátorral kezdte el. „Összhangot kell teremteni beolvadtak és törzsökösök között.” Ez a kívánsága. Beszél ugyan „eredeti lelki alkatról” is, – de hogy ez a fogalom nehezen fér meg az óhajtott összhanggal, az őt nem zavarja. A magyarság „eredeti lelki alkatanak” egyik jegye – az önpusztítás.

Németh László („Író és hatalom.” Magyarország, 1935. május 4.) röviden megmondja, miért lépett színre az „új szellemi front”. „Mi történt” – írja. – Néhány kormányember beszédbe ereszkedett néhány íróval. Az írók elmondták közös kívánságaikat a hatalomnak s elmondták ugyanazt a közönségnek is. Védekezik az ellen a képzelt vád ellen, hogy az „új szellemi front” eladta magát. A vád azonban nem ez. A vád, amelyet sorai közt maga Németh vet társai szemére, az, hogy „az új szellemi front” odaadta helyeslését a kormánynak, anélkül, hogy megvárta volna, hogy „a kormánynak az új sajtótörvény nem lesz-e fontosabb, mint a népoktatás”. „A Rubicon: a földbirtokkérdés – így Németh. – Amíg itt a döntő szó el nem hangzott, minden előlegezett lelkesedés vagy gyanak-

vás fölösleges.” Úgy vélem, a hangsúly az „előlegezett lelkesedésen” van s a szavak író társaihoz szólnak. Vád emelhető még Németh ellen is. Mit ért azon, hogy „a politikában a tömegek érdekeit lényegében nem képviselte semmiféle oldal sem?” A „lényegében” szó mögött meghúzódhat az az értelem is, hogy „elegendő valóságos erővel”, s az is, hogy a sűrű ellenforradalmi légkörben nehezen lélegző, de munkáját végző szocializmus nem a tömegek érdekeinek képviselője sem a parlamentben, sem az OTI-nál, sem az üzemekben. Miért állít olyat Németh, hogy a háború óta csak tíz-húsz ember beszélt „a magyarság pusztulásáról, telepítéséről, a tőke megrendszabályozásáról Kert-Magyarországról, közegészségügyről, okos kisebbségi politikáról”? Lehetséges, hogy csak tíz-húsz embert ért az utóbbi hónapokban nagy meglepetés, hogy „kedvenc szavait... a hatalom egéről mint nyári záport kapta vissza”.

III

Az avatatlanok nem kísérik figyelemmel irodalmi életünknek és irodalmunk hangjának a politikai hangvillával mindennap egyeztetett változásait. Ők meg lehettek az „új szellemi front” névsora. Hiszen ez elszánt harcosok adott alkalommal szívesen vették, ha az a hírük kelt, hogy szocialisták. De az irodalmi élet szocialista ismerője nem ezen tűnődik.

Arról van szó, hogy ez az írói csoport és közönsége, mely bizonyára a háborúban és a forradalmakban még iskoláit járó fiatal értelmiségből kerül ki, semmit sem tanult az elődök életéből. A népet akarják – ellenünk – megmenteni és át akarják szervezni a társadalmat. „Világsszemléletük” annyi, hogy van egy szegény magyar nép, melynek legnagyobb baja az egyke, és van egy derék magyar kormány, mely segít a nép baján, csak rajta segítsenek. A „reformkorszakban” bizakodnak, de nem tudják, miben álljanak a reformok, s főként arról nincs tudomásuk, hogy mik a reformok előfeltételei.

A nép majd újból ráeszmélhet a fasizmus és hitlerizmus tenger tanulmányai után, a maga csalódottságán, becsapottságán arra, hogy minden erejével a demokráciáért, önön szabadságáért és érvényesüléséért kell küzdenie, mert a mai polgári értelmiség nem is ismeri, nem is érti a dolgozó népnek, a termelésnek, egyszóval annak a társadalomnak problémáit, amelyben él.

Választások után

Hallatlanul rövid idő alatt különböző választások egymásutánja foglalta le a szervezett munkásság erejét. A különböző városi, megyei választásokat követték az országgyűlési, majd az OTI és végül a fővárosi választások. Normális körülmények között is nagy erőfeszítést és teljes odaadást követelnek a választási küzdelmek. Ez alkalommal azonban a ránk háruló föladatak megsokszorozódtak. Nemcsak a magyar választások technikai akadályaival, cselvetéseivel és egy minden ízében elvetendő, „világ csúfjának és szégyenének” nevezett választási rendszerrel kellett megbírkózni, hanem a választások rajtaütésszerű kiírásával járó hátrányokkal, a propaganda lehetőségének majdnem teljes hiányával s az ajánlási rendszer idegölő, csalásokra és visszaélésekre épített rendszerével is. Le kellett küzdeni az anyagi szegénység okozta nehézségeket is. Mi mindezzel szocialista meggyőződésünket, a haladásba vetett hitünket és a szociáldemokrata munkásság önfeláldozását állíthattuk szembe. Derékasan végigküzdöttük a választásokat. Az eredményt csak az egészen különleges adottságokkal szabad fölmérni. A szociáldemokrata választók hűsége kiállotta a tűzpróbát. Ahol a munkásosztály egyetemesebben nyilatkozhatott meg, mint az OTI-választásban, ott különösen tanúságot tett eszméihez való hűségéről. A nyereségek és veszteségek latolgatása messzebb vezetne és a dolgokkal való részletesebb foglalkozást tenne szükségessé. A választási számadatok összehasonlítására még csak ezután kerülhet sor. Itt csak néhány főbb szempontra akarjuk a figyelmet ráirányítani.

Az egyik az – és ez a legfőbb szempont –, hogy a választás után már az új választások előkészítése és megnyerése érdekében kell dolgozni. Ennek előfeltétele, hogy megvizsgáljuk, hogyan működött a sorozatos választási küzdelemben organizációnk, hol, milyen téren mutatkoztak fogyatékosai és egyébként is milyen tanulságokat kell minél előbb levonni és érvényre juttatni.

Organizáció tekintetében figyelembe kell venni, hogy az a több, mint egy évtizeden át megszervezett és kiépített Wolf-párton kívül ez alkalommal lépett föl első ízben a roppant apparátussal és minden hatalmi

és közigazgatási eszköz igénybevételének lehetőségével rendelkező Nep, amelynek a mostani választásokban való részvétele csak „olvasó” próbája annak, hogy az ezután következő választásokba milyen felkészültséggel és apparátussal akar majd belemenni. A magunk választási küzdelmét és organizációnk egyes helyeken megnyilvánult fogyatékoságát azokkal a nagyobb felkészültségekkel és megnövekedett feladatokkal szemben kell mérlegelni, amelyekre ez alkalommal került első ízben a sor. Nemcsak fokozott szegénységünk, hanem a velünk szembenálló pártok hatalmas választási alapjai, propaganda felkészültsége, rengeteg nagyszámú választási apparátusa is fontos tényezői voltak a választásnak.

A kerületi szervezetek kiépítése és a választási adminisztrációs munkálatok rendszeresítése elodázhatatlan feladat. A választási névjegyzékek alapján való szervezés nemcsak közvetlenül választások előtt való föladat lehet, hanem ellenkezően, már mostantól kezdve kell dolgozni az egyes körzetekbe tartozó választók nyilvántartásán. Arra kell törekednünk, hogy a körzetekben pártmegbízottunk, pártszervezetünk legyen. További föladat: a körzeti pártszervezeteket kerületi szervezetekben összefoglalni és a kerületi szervezeteket lajstromos választókerületben egye-síteni és ezek élére megfelelő agilitású és adminisztratív képességű elv-társakat állítani, akik rendszeres munkával irányítanak a választókerület szervezési ügyeit és eleven kapcsolatot tartanak fenn a kerület választóival. Ugyanez a föladat hárul természetesen a környékre és a vidékre egyaránt.

A vidéken, a vidéki városokban ez a munka előrehaladottabb és adot-tabb. Hiányosságok főként a környéki és fővárosi választások során voltak észlelhetők. Az organizáció kiépítésén, a névjegyzékek és más adminisztrációs nyilvántartásokon kívül természetesen alapvetően fontos a pártagitáció, mert semmiféle kartoték, semmiféle szervezet nem elegendő az eredményhez, ha a jól kiépített szervezeti kereteket és pontos nyil-vántartást nem kíséri nyomon öntudatos pártagitáció, politikai felvilágo-sító tevékenység. Ennek eszköze a pártsajtó terjesztése. A Népszava, a Pártszervezet, a Nőmunkás, a Szocializmus és a Szociáldemokrata Füzetek legfőbb rendszeres terjesztése nélkül nincs eszmei közösség és nincs eleven politikai érdeklődés. Eszmei közösséget, politikai érdeklődést tájé-kozást és tájékozottságot csak akkor lehet megkívánni a választóktól és a választásokban résztvevő sokféle funkcionáriustól, ha a megfelelő esz-közöket is rendelkezésükre bocsátják és ezt lehetővé tesszük a számuk-ra. Mulasztásunk ezen a téren a legnagyobb. Szervezeteink nem törődnek eléggé a párt kiadványainak, sajtótermékeinek rendszeres terjesztésével és erre nem is rendezkednek be, mert csak alkalomról alkalomra vállal-

koznak agitációs hetek megrendezésére. Ez a mulasztás a legsúlyosabb következményekkel járhat, mert ellenfeleink éppen ezen a területen az utóbbi években különösen széles körű tevékenységet fejtenek ki, belevonván a templomi szószéket, az egyházi sajtót és az egyházi jótékonyági szervezeteket is. Ehhez járul most a Nep hivatalos agitációja, hivatalos szervek igénybevétele, Nep-titkárságok szervezésével, a választók ügyeinek pártállás szerint megkülönböztetett intézésével.

Fokozottabb figyelmet kell fordítani a munkásosztályon túl levő közeposztály-kaderekre, különösen az intellektuális, szabadfoglalkozású társadalmi rétegek problémáira és amennyiben azok a párt törekvéseivel és célkitűzéseivel nem ellenkeznek, úgy azokat egyetemes érdekké kell tennünk és velük ennek megfelelően kell foglalkoznunk. Ez természetesen nagyobb rugalmasságot igényel a személyi kérdésekben és szükségessé teszi, hogy a párt jobban értékesítse és foglalkoztassa ezen a területen nagyobb aktivitással és átütő erővel rendelkező tagjait.

Egyre sürgetőbb további föladatunk a párt elavult, régi programjának újra való megalkotása, vagy a már elhatározott szociáldemokrata munkaterv kidolgozása. Az erre vonatkozó munkát újból föl kell vennünk és gondoskodnunk kell arról, hogy az mielőbb elkészüljön, mert nemcsak a politikai közvélemény, hanem a választók is egyre nagyobb érdeklődéssel kéri számon a párttól, hogy a jelen kor aktuális kérdésiben minő álláspontot foglal el.

A pártélethez tartozik, hogy e kérdésekről a pártszervezetekben beszéljenek és az észlelt hiányokat megvizsgálják és azok megszüntetésére ők is ösztönzést nyújtsanak.

A legelső és legsürgősebb föladat azonban most az, hogy pártszervezeteink a választásokban való elfoglaltságuk után a pártmunka elvégzéséhez fogjanak és ennek rendszeres elvégzése közben ezekkel a kérdésekkel is foglalkozzanak, mert ezek megoldása nélkül azok a hátrányok, amelyeket most nagy részben legyőztünk – hihetetlen erőfeszítéssel és összefogással –, a jövőben már kárt okozhatnának a mozgalomnak. Ezért fontos, hogy idejében szüntessük meg a hiányokat, hárítsuk el az útból az akadályokat és teremtsük meg az eleven, jól működő pártszervezetek és a kiterjedt, átütő, vonzóerővel bíró pártélet előfeltételeit, amennyire azok az adott körülmények között a mi erőnktől, közreműködésünktől függenek.

Ha csak ennyit teszünk, már akkor is nagy lépéssel jutottunk előre, mert ezzel a jövő sikerét biztosítjuk.

Szélmalomharc

Cervantes teremtette a „szélmalomharc” fogalmát a Don Quijotében. A bolond lovag, mint ismeretes, ármánykodó óriásnak nézi az egyszerű szélmalmot, nekiugrat és a szélmalomlapátok alaposan földhöz teremtik. Ezt a tanulságokban és szimbólumokban gazdag jelenetet elveníti meg Saljapin Don Quijote-filmje. A film szelleme mintha kissé eltérne a regénytől. Cervantes könyve erősen Sancho Pansa-párti; kedélyes-cinikus latin józansággal nevet a „búsképű” félbolondon, aki mindenben mást lát, mint aminek látszik, és ész nélkül száll szembe a valósággal. A film kevésbé derűs és csufondáros, helyenként egészen különös kicsengésük van a jeleneteknek. Lehet hogy ez nem is szándékolt és tudatos a rendező és Saljapin részéről. Akárhogy is van: ha figyelmesen végignézzük a szélmalomharc-jelenetet, és utána kissé gondolkodni kezdünk, fel kell vetnünk magunkban, az egész Don Quijote-kérdést, mely mélyebb, izgatóbb és főleg időszerűbb, mint ahogy az első pillanatban hinnénk.

Don Quijote spanyol jobbággyokkal találkozik, akik görnyedt hátukon viszik a földesúr malmába a gabonát, munkájuk és szenvedésük gyümölcsét. Néhány egészen egyszerű és egészen régi panaszszó hangzik el; minden korok jobbággyainak egyszerű és mégis „megoldhatatlannak” tekintett panaszai. Don Quijote a malom felé fordul. „Ott van a gonosz óriás, aki megtapossa és kiszipolyozza a szegényeket!” – kiáltja és vágatában rohan a méltóságteljesen forgó szélmalomnak. Mint mindig, most is nevetnek rajta. Csak ketten veszik komolyan az ügyet: ő és a szélmalom. Dárdáját elszántan döfi a malom vitorlájába, a malomlapát elkapja, és vadul, kérlelhetetlenül forgatja, míg végre félholtan zuhan a földre. Rácsos szekéren viszik haza, amelyen borjúkat szoktak a vágóhidra szállítani. Otthon, haldoklás közben, a világi és egyházi hatóságok díszruhás előljárói, akiket nyugtalanít különös szereplése, máglyán égetik el a gyanús könyveket, melyek Don Quijotét megbolondították.

Így végződött a film, és nekünk fel kell vetnünk a kérdést: csakugyan bolond-e Don Quijote? Csakugyan bolond ez az ember, aki az „egyszerű” szélmalom mögött meglátja a bonyolult társadalmi kapcsolatokat, és főként meglátja a rendszert, melynek a malom csupán megjelenési

formája és eszköze? Bolond ez az ember, mert mélyebbre lát, mint általában a többiek, és a malomlapátok központjában felfedezi az érdekeket, melyek forgatják őket? Bolond ez az ember, mert levonja a felismeréséből a törvényszerű következtetéseket, és bátran nekirohan ezeknek a „sérthetetlen” érdekeknek? Az a kegyetlenség, mellyel a malom kivégzi, az az ijedt gond, mellyel könyveit elhamvasztják az „illetékesek” – őt igazolja és nem gúnyolói.

Egy bizonyos: Don Quijote nem volt népszerű, és ma sem volna az. Nem volna népszerű, mert ma sem tisztelné a szélmalomokat, és más szemzőgből nézné őket, mint a „közvélemény”. Ma is ott fedezné fel a sötét óriásokat és a nép ellenségeit, ahol mások a legkevésbé sejteneik őket. Ma is megállapítaná sok mindenről, és sok mindenkiről, hogy nem azok, aminek látszanak. És főképpen: ma is megrohamozná a szélmalomokat. Mint Nietzsche, ő is büszkén mondhatná, hogy mindig olyan ügyekért harcolt, melyek kompromittálnak.

Mindezek alapján nagy szükség volna Don Quijotére. De ócska vértet és rozzant dárda helyett kemény, kikezdhetetlen vasban, védhetetlen fegyverrel kell jönnie. Szükség van rajongására és fanatizmusára, de ez a rajongás fegyelmezett legyen, és ez a fanatizmus hideg. Szükség van merész és magányos kezdeményezésre, de a második lépésnél már meg kell sokasodnia. Don Quijoték ezreire van szükség. Don Quijote-seregekre: az egyetlen Don Quijotének el kell tűnnie, és a tömegeknek kell Don Quijotévá válniuk, mert az igazi egyéniség csak hatásában él, és az igazi harcosnak millió feje van és millió dárdája. Millió dárdával pedig a legerősebb szélmalom sem tud harcolni.

Pesti Napló, 1935. június 2.

A szombati nappal kezdte meg karácsonyi szünetét a magyar parlament és nem lehet tagadni: az utolsó üléseken nagyon gyakorlati kérdésekkel foglalkozott még a felsőház is. Jól főz-e a magyar parasztasszony, vagy sem? Kihaszználja-e eléggé a főzelékeket, a zöldségeket, a gyümölcsöt a magyar falu étrendje? Nem lehetne-e több vitamint és több kalóriát vinni még a mai gazdasági viszonyok között is a falusi kosztba? Megfelel-e a higiénikus követelményeknek a mezőgazdasági munkások táplálkozása az aratás idején? Nem lehetne-e előrevinni a parasztok között a népegészségügyet, a falusi orvosok lakáskérdésének rendezésével.

Még sokáig lehetne folytatni azokat a kis gyakorlati kérdéseket, amelyek öröndetes gazdagságban merültek fel a parlamentáris viták során. Öröndetes gazdagságban, mert senki ne mondja, hogy a törvényhozás tagjainak nem szabad érdeklődésüket ilyen kis problémákra szétforgácsolniuk. Először az ilyen kis problémáknak a nagy problémákkal szemben van egy előnyük: a kis problémák megoldhatóak, míg a nagyok megoldásához a mai viszonyok között rendszerint nincs elég erőforrás. Azután pedig: néha a kis problémák sorozatos megoldása által automatikusan jutnak el a megoldás küszöbéig azok a nagy kérdések, amelyeket egyenes úton nehéz megközelíteni.

Testileg és szellemileg egészséges, erős emberek lakjanak a magyar falvakban: ez az egész nemzetpolitika tengelye. És, ha igaz, hogy a célszerű egészséges táplálkozást nem lehet biztosítani ott, ahol állítólag napi 14 filléren kell megélniök elesett, nincstelen magyar parasztoknak: legalább ott kell eredményeket elérni, ahol erre van anyagi mód.

Az eredmények elérésének első feltétele pedig a helyzet tiszta megismerése. Gróf Klebelsberg Kunón sokan mosolyogtak, mikor minisztersége után felállította ezt a programot: „Alföldkutatás.” Pedig a fiatal „alföldkutatók” jól irányított munkájának nyomán csakhamar kiderült: milyen ismeretlen világ terül el a Duna és a Tisza közén. Vagy legalább mennyire ismeretlen volt ez a világ még alig néhány esztendeje a magyar sor intézői előtt. A falu és a paraszt szociográfiájának hiteles, pontos tisztázása körül azóta értékes munkát végzett egy sor tanulmány az

egyik magyar folyóirat köteteiben és a magyar fiatalságnak néhány munkaszervezete. Elsősorban saját erejéből és szinte minden támogatás nélkül néhány fiatal néptanító. (Az ilyen munkáért nagyon szép kitüntetéseket szokott adni Franciaországban az Akadémia.) De itt még sok a tennivaló. És például nagyon hasznos volna, ha az egyetem jogi fakultásán vagy a gazdaságtudományi egyetemen a doktorjelölteket az értekezések írásánál elsősorban az ilyen témák felé terelnék a tanárok. Sokkal több gyakorlati haszon származik egy magyar falu szociográfiájának gondos és pontos felállításából, mint abból, ha a doktorjelölt ötven földolgozás nyomán ötvenegyszer mondja el a Szezei csatorna megnyitásának gazdasági hatásait. Sokkal több gyakorlati haszna származik a jelöltnek, aki kontaktusba kerül az étellel és kontaktusba kerül a magyar földdel, de másfelől az így összeállított anyag-gyűjteményt még haszonnal forgathatják azok, akiknek van módjuk és lehetőségük a magyar falu életviszonyainak javítására.

Jobb és egészségesebb konyha a falun, a konyhakert hozzáértőbb felhasználásával: ez nagyon kis célkitűzésnek tűnhetik és mégis nagyon sok jó származhat a konyhakert-kultúra ügyes terjesztéséből. A falusi orvos lakáskérdésének rendezése szintén kis probléma. De azért évenként több ezer magyar élet megy veszendőbe ennek a lakáskérdésnek rendezetlensége miatt: és sokszázezer magyar számára jár nagyobb nehézségekkel az orvosi kezelés, mint ahogy ez szükséges volna.

Szeretnénk tehát, ha a karácsonyi szünet után megint széles helyhez jutnának az ilyen kis kérdések a képviselőház és a felsőház vitáinak során.

Magyar Hírlap, 1935. december 22.

Látogatás a könyvtárban, ahol a melegedés fontosabb az olvasásnál

Kisstáció utca 8. szám alatt van az a különös könyvtár, amely csupán a téli hónapok alatt áll az érdeklődők rendelkezésére. Legyünk őszinték? Az érdeklődőket nem a tudásszomj kielégítése csalja ide, hanem a helyiség barátságos melegét árasztó, délután öttől este nyolcig fűtött kályhája. Persze, azért akadnak kivételek is.

Ez a könyvtár egyedülálló a maga nemében a főváros területén. A VIII. kerületi Közjótékonyági Egyesület tartja fenn. A könyvtár ebben az évben november 15-én nyílt meg a közönség számára. Bizonytalan, hogy meddig lesz nyitva. Ez az időjárás szeszélyétől függ. De a kis könyvtáros-kisasszony szíve mélyén azt kívánja, hogy vajha minél később jönné el a tavasz! Ugyanis tavasz beálltával bezárják a könyvtárat és akkor Isten hozzád fizetés . . .

Egy iskolaépület két pincehelyiségét foglalja el a könyvtár. Az utcáról jövet néhány lépcsőfokon kell lemenni és az ember egy üvegajtón át az olvasóterembe jut. A falak mentén nyitott könyvszekrények állnak. Ezek a könyvek – csupa háború előtti, ütött-kopott, nagy időket látott jószág – mindenki rendelkezésére állnak az újságokkal egyetemben. A második helyiségben a könyvtáros kisasszony tartózkodik, egy húsz éves, feltűnően csinos, fiatal lányka, Vallyon Margit. Ő bocsátja a vagyonos osztály rendelkezésére a gondosan őrzött, jó állapotban levő könyveket, amelyekről most készítette el a katalógust. Vallyon kisasszony fogadja azokat a kiváltságosokat, akiknek felesleges két fillér csörög a zsebükben. Ezek a tekintélyes összeg ellenében ruhatári számot kapnak, kabátjuk, bekerül a belső terem egyik sarkát elfoglaló ruhatárba, azután a ruhatári jegy átnyújtása után megkapják a kívánt olvasmányt. Csak a könyv beszolgáltatása után jutnak megint kabátjuk birtokába. Otthoni olvasásra senki sem kaphat könyvet.

Megkérdezem a lelkes, fiatal könyvtárosnőt: hogyan került ide. Kissé zavarban van, de aztán mégis válaszol:

Tessék elképzelni, hogy két év előtt érettségiztem kereskedelmiben és azóta sem tudtam elhelyezkedni. Az édesapám a Beszkartnál volt, most pedig édesanyám nyolcvan pengős nyugdíjából élünk négyen. Két test-

véremnek nincs állása. Nagy segítség az én negyven pengő keresetem. De ez csak a tavaszig tart, amíg be nem csukják a könyvtárat.

Az ifjú leányzó füle csücskéig elpirul, de nem felel semmit. Inkább megmutatja a sok száz könyvről most elkészült katalógust és büszkén mondja, hogy még újabb százötven pengő értékű szállítmányt vár a könyvtár számára. Megkérdezem, hogy milyen könyvet olvasnak a látogatók. Előveszi a feljegyzéseit és legnagyobb csodálkozásomra a következőket látom. Legnagyobb érdeklődésnek az oroszok, Gogol, Dosztojevszki örvendenek. Utána következnek az érdeklődés szempontjából Treckay: Találmányok könyve, majd Alexander Bernát tanulmánya Shakespeare Hamletjéről, Curtius Athén Perikles korában című műve, Wilt gazdasági vegytana, Sophokles tragédiái, útleírások, filozófiai munkák, költemények. A magyar írók művei közül Kuncz Aladár Fekete Kolostorát, Mikszáth, Jókai, Zilahy regényeit olvassák inkább.

Visszamegyek az olvasóterembe. Körülbelül ötvenen-hatvanan lehetnek itt, ezek közül csupán kettő nő. Megszólítom az egyiket, harmincnál alig idősebb, erősen fonnyadt, szerényen öltözött nő. Csodálkozva néz rám szemmel láthatólag feszélyezi kérdésem, de mégis hajlandó néhány szót mondani magáról:

– Jelenleg kávéházi felíró nő vagyok. Mindegy, hogy mi voltam azelőtt. Örülök, hogy szert tettem erre az igazán nem nekem való állásra. Boldognak kell magamat vallanom, mert biztosítva van a szerény megélhetésem. Egyedül élek, nincs otthonom. Szívesen töltöm szabad időmet olvasással ebben a kellemesen fűtött helyiségben. Schopenhauertől szerettem volna most valamit olvasni, az ő pesszimizmusa felelne meg legjobban az én helyzetemnek. De nincs egyetlen műve sem. Nem baj. Az embernek meg kell elégednie azzal, amit éppen kap . . .

Az életet ilyen filozófikus nyugalommal tűrő hölgytől elköszönve, egy fiatal fiút szólítok meg. Andersen legszebb meséit olvassa. Meglepve kérdezem meg, hogy hány éves.

– Tizenhat múltam. De még mindig nagyon szeretem a meséket. Naponta bejárok a könyvtárba, ha nyitva van. Ráérek, nincs semmi elfoglaltságom. Tanítóképzőbe szeretnék menni, de egyelőre kénytelen voltam abbahagyni különböző okok miatt a tanulmányaimat. Talán jövőre preparandista leszek. Remélem legalábbis. Akkor nem ebbe a könyvtárba fogok játni, hanem a képzőbe. Lesz majd akkor tanulnivalóm elég.

A kályha körül nagy sereg ember csoportosul. Beszélgetnek. Élvezik a kályha melegét. Két huszonkét év körüli, feltűnően jól öltözött fiatalember merül fel itt csupán. Egyikük Hauptmann Hannele-jét olvassa, a má-

sik pedig Goethe lírai költeményeit. Egyszerre felelnek kérdésemre mind a ketten:

– Rézöntők vagyunk. Persze állás nélkül. De még csak kilátásunk sincs állásra. Hát mivel üssük agyon az időt? Legalább művelődünk olvasással. Sajnos, hogy azt kell mondjuk: jó volna már abbahagyni ezt a nagy műveltséget. Inkább szeretnénk dolgozni.

Így fest 1935 decemberében egy ingyen olvasó-melegedőterem közönsége.

Magyar Hírlap, 1935. december 31.

1936

Tavaszi töprengés

Ilyenkor tavasszal mindig menekülni szeretnék. Évek óta elfog ez az érzés a tél utolsó napjaiban, amikor nedves szagokat kezd hozni a szél. Az idén erősebb ez a vágy, mint máskor. Az előbb erkélyemről a Dunát láttam, egészen mély távlatokkal és csillogóan. Szigeteket láttam és hegyeket. Tudom, hogy menekülnöm kellene, távolabbi szigetek és hegyek felé. A folyó útját kellene követni és azután elveszett nyomát keresni a tengeren. Vagy a folyó iránya ellen indulni, a források felé, és végül eltévedni a hegyekben. Végeredményben mindegy, hogy merre megy az ember. A fontos csak a menekülés. Talán még nem késő, gondolom ilyenkor. Veszélyek hangtalan gyülekezését érzem. Ha hátat fordítok a tájnak, mozdulatlanul néznek felém a könyvek a polcra. Menekvést hiába keresnék náluk: maguk is nyugtalanok. Ellentmondanak egymásnak, vitatkozásuk villamos feszültséggel tölti meg a szobát. A fehér falról Derkovits Gyula Werbőczije néz rám keményen, míg kalodába szorítja a levert paraszt fejét. A kaktuszok dermedten figyelnek a sarokban, mint sündisznók a közeledő támadás előtt. Az asztalon elszórt folyóiratok szenvedélyesen halált sziszegnek egymás felé, a napilapok betűi kattognak, mint a gépfegyvertűz. Mindez hangtalanul történik, és ha megcsendül a telefon, úgy hat, mint valami riadó. A folyósón lépések közeledő, majd távolodó nesze. Most karosszékekben ülök a sötétedő szobában, hátul a víznek és a hegyeknek, arccal a könyvek felé.

A múltkor egy asszonyról hallottam, aki megőrült, és hangosan énekelt, a sötét szobában, egyedül. Azt hiszem, ilyen ma az irodalom. A padló megreccsen. Igen, menekülni kellene, amíg nem késő.

*

Menekülni kellene a csend elöl, és menekülni kellene a fergeteg elöl. Talán, ha most, azonnal indulnék, még eljutnék valahová. Csomag nélkül, kellene menni, múlt nélkül és szükségletek nélkül. Óvatosan és mégis merészen elmenni, és vissza sem nézni a kanyarodónál. Nem vinni mást, csak egy husángot és egy könyvet, üres lapokkal. Ha nem lesz

szerencsém, teleírhatom majd viszontagságom naplójával, ha szerencsém van, üresen marad. Talán sikerül elvergődnöm egy pusztaszigetre, ahol maguk közé fogadnak az állatok és a fák. Mások is elmenekültek már így, másoknak is sikerült. Még én is megpróbálhatnám, itt az utolsó előtti pillanat.

Jó volna ez? Jó volna az egzotikus sziget napos partján vagy az erdő védett sűrűjében? Félek, hogy kissé unalmas volna. Azt hiszem, nem tudnék már méltó társa lenni állatnak és növénynek. Ehhez már romlott vagyok: korábban kellett volna kezdenem. Nem tudom, meddig bírnám a természet békéjét és szabadságát, a testi, csak testi lét ősi és gondtalan derűjét. Aztán, nagy a gyanúm, szégyellném is magam. Eszembe jutna mindaz, amitől megmenekültem, amitől csak én menekültem meg. Miért éppen én? Ha mindenki elpusztul, miért kell éppen nekem megmenekülnöm? És ha nem pusztulnak mind el, ha egyszer majd győznek, ha nélkülem győznek – milyen megalázó lenne!

Ha elmenekülnék, ha vissza sem néznék, és semmit sem vinnék magammal, akkor is mindig elkísérne a fametszet kalodába szorított parasztjainak pillantása. Ha a legmélyebb magányban már magamat is elveszíteném, ez a kép akkor is megmaradna.

*

Már tegnap is gondoltam a menekülésre, de közbejött valami, amitől egy időre megfeledkeztem róla. A villamos peronján álltam, az utca idegesen pezsgett a tavaszi szélben, és azt hiszem, mindenki gyorsabban lélegzett a szokottnál. Többen álltunk a peronon, és természetesen nem ismertük, nem érdekeltük egymást. Szemben velem egy ember állt, alig néztem rá, nem is igen emlékszem az arcára. Azt hiszem, kis bajusza volt; nem lehetett sem fiatal, sem öreg, öltözetét nem figyeltem meg. Hirtelen nagyot zökkent a kocsis, a peronon állók váratlanul kilendültek nyugalmi helyzetükből, egyesek majdnem eldőltek. A zökkenés váratlan és majdnem mulatságos volt: felemeltem tekintetemet, a másik ember is felnézett, és talán egy másodperc tizedrészéig egymásra mosolyogtunk. Ennyi volt az egész, aztán a villamos szabályosan gördült tovább. Két ember, akit semmi kapcsolat nem fűz össze, egy hirtelen közös élmény hatása alatt, önkéntelenül összenéz és mosolyog. Két idegennek váratlanul és látszólag indokolatlanul egy pillanatra köze lesz egymáshoz. Utána úgy éreztem, hogy nagy és értékes élményben volt részem. Az emberek talán, a lelkük legmélyén, mégsem végzetesen idegenek.

*

Ma eszembe jutott Madách. Mindig nagyon szerettem Az ember tragédiáját, csak utolsó mondatával nem tudtam soha kibékülni. Annyi céltalan küzdelem után mégis: „Ember, küzdj, és bízva bízzál!” – mindig úgy éreztem, hogy Madách ezt a mondatot meggyőződés nélkül írta a nagy mű végére; csak azért, hogy eleget tegyen az optimizmus illemszabályainak. Most, nem is tudom, hogyan, ezen a kora tavaszi napon ráeszméltem, hogy ez a mondat az egész mű lényege. Küzdelem magáért a küzdelemért: ez az élet. Madách nemhiába nevelődött Hegelen, dialektikus volt, megértette, hogy élni annyi, mint küzdeni, és ezért a küzdelem jó. Bízva bízni: ez kissé nehéz, és nem mindig sikerül. Küzdeni viszont olyan természetes és nélkülözhetetlen, mint lélegzetet venni. Küzdeni még bizakodás nélkül is lehet.

*

Besötétedett, hűvösen lebben a szél, most kellene menekülni, ki tudja, lehet-e még, mire megint világos lesz. Maradok.

Pesti Napló, 1936. március 10.

Szerkesztői üzenet

Kedves Uram, a *Szép Szó* első számának első és második kiadása közt kelt megtisztelő szemrehányásaira van szerencsém a következőkben válaszolni:

1. Azt állítja, hogy célkitűzésünk a hitetlenség terjesztése. Téved, Ön a hitetlen. Ön hangsúlyozza, hogy katolikus. Tehát nem hisz a buddhizmusban, a mohamedanizmusban, a protestantizmusban, a pogány mitológiákban, nem hisz a szocializmusban és a természettudományokban, nem hisz a demokráciában, s így valójában nem hisz a tekintélyekben sem. Ezenkívül, mint leveléből látható, nem hisz azoknak a katolikusoknak elgondolásában sem, akik Belgiumban, Németországban, Angliában és másutt kifejezetten demokratikus és a mi „hitetlen” humanizmusunkhoz nagyon hasonló szellemű társadalmi átalakulástól várják erkölcsi felfogásuk érvényesülését. Csak véget nem érő felsorolással lehetne nevén nevezni, hogy mi mindenben nem hisz – Ön. Én hiszek. Marx azt írja: a vallás az emberi lényeg megvalósítása – képzeletben, mert e földi siralomvölgyben (melynek katonai térképe az osztályok, népek, fajok, nemek és nemzedékek elnyomását és kizsákmányolását tünteti föl), az emberek nem fejthetik ki igazi mivoltukat, s mert nem fejthetik ki, nem is eszmélhetnek rá közvetlenül. Látja, ilyen „hitetlen” alapon hihetek én az összes vallásokban, az Önében is, anélkül, hogy ellentmondásba kerülnék magammal s az értelem megvetésével önmagamot és Önt lebecsülém. Mert úgy, Önt is becsmérlem az értelem tagadásával, hiszen Ön természetesnek tartja, hogy értelmes mondatokban szóljon hozzám s én értelmes mondatokban válaszoljak. Azt hiszem megsértődne, ha röviden értelmetlen fickónak nevezném – miért kívánja hát, hogy értelmetlen fickónak jelentsem ki filozófiai terminus technikusokkal?

2. Ön azt írja, örömmel olvasta néhány olyan versemet, amelyekben megnyilatkozik az igazi bűntudat, s most mégis megmaradtam hitetlennek. Kedves Uram, én hiszek az eredendő bűnben és ezért vagyok híve a tudományos szocializmusnak. Mert kétféle bűn van. Az egyik fajta bűn

csak azért bűn, mert büntetés jár érte az uralkodó földi hatalmak különös gondolkodása folytán. A gyermek sír, mert fáj a hasa – megfenyegetik tehát, hogy ne nyafogjon örökké. A földtelen parasztság, a munkanélküliek milliói szervezkedni próbálnak, hogy sorsukon javítsanak, mert képtelen nyomorban élnek – megfenyegetik tehát diktatúrával őket, hogy ne zavarják a rendet. Az ilyen fajta bűnök igen könnyen megszüntethetők pl. azzal, hogy nem jár büntetés értük. Az ilyen bűnök ellen lehet és kell küzdenünk – mégpedig a büntetlenség biztosításával, az intézményes szabadsággal. Az emberiség, egész történelme folyamán, ilyen módon küzdött e bűnök ellen. A rabszolgaszökés, a jobbágyköltözés bűnét azzal szüntette meg a társadalom, hogy nem büntette; azzal, hogy megszüntette a rabszolgaságot és a jobbágytságot. A másikfajta az a bűn, melyet akaratlanul elkövet az ember és akkor is megbán elkövetője, ha nem büntetik érte. Ez az eredendő bűn. Bűn az ellen, akit szeretünk. Az ilyen bűn ellen nem elég nem-tüntetéssel küzdeni, az ilyen bűnt kifejezetten meg kell bocsátanunk egymásnak. Az ilyen bűnt meg nem bocsátani, maga is bűn. A diktatúrákban, az osztályelnyomatáson és idegen munkaerő kizsákmányolásán alapuló társadalmakban a meg-nem-bocsátás bűnében is szenved az emberiség. Ez ellen a bűn ellen bizony nem lehet másként cselekedni, mint küzdeni egy olyan társadalmi rendért, termelési módért és elosztási szervezetért, amelyben az emberek könnyebben megbocsátanak egymásnak. Ne feledkezzék meg arról sem, hogy az osztálytársadalmakban azoknak a bűnöknek a tudata, melyek csak azért bűnök, mert büntetés jár értük, homályosítja el az eredendő bűnnek, a szeretet ellen elkövetett bűnnek tudatát (ha ugyan egyáltalában engedni létrejönni) és ez teszi lehetetlenné, hogy megbocsátásra képesek és alkalmasak legyenek az emberek fiai.

3. Ön a rend eszményéért lelkesedik, de valójában a rendi államra gondol. Önnek azonban, ki az erkölcsi szabadság álláspontjáról szemlélődik, tudnia kell, hogy a rend csupán a szabadságból és a szabadságban fejtheti ki magát. Ön – általában – azt veti szememre, hogy megfeledkeztem az örök eszményekről. Ezt a tévedést is helyre kell igazítanom. – Az örök eszményekről Ön feledkezik meg. A rendi állam bizonyára nem örök eszmények megvalósítása – hiszen nem sok köze van az emberi szabadság, egyenlőség és testvériség eszményeihez. Ön persze abban a hitben él, hogy ezek az eszmények az észtenítő francia polgári forradalomnak bálványai. Felhívom a figyelmet arra, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség fő eszményei a kereszténységnek. Isten előtt mindenki szabad, egyenlő és testvér. A polgári forradalom csak föld-

közelbe hozta ezeket az eszményeket, amikor elvvé tette, hogy az állam törvényei előtt is szabad, egyenlő és testvér minden ember. Gondoljon arra, amit főntebb mondtam, hogy a vallás az emberi lényeg megvalósítása képzeletben. Én, mint „hitetlen materialista” azon iparkodom, hogy ez a lényeg, ezek az eszmények, ha másként nem, hát fokról-fokra, de megvalósuljanak mindennapi életünkben is, hogy pl. a közigazgatási és a termelési mód irányító elvévé legyenek. S ha Ön isteni eredetűnek tekinti a magántulajdont, nevezetesen a termelési eszközök magántulajdonát, arra kell figyelmeztetnem, hogy a magántulajdonnak megszüntetése is isteni eredetre vall. Az egész emberi történelem valójában a magántulajdon megszüntetésének folyamata – hiszen valamikor az apának magántulajdonai voltak a gyermekei és gyermekeinek anyja egyaránt.

4. Végül Ön e lap címét kifogásolja. *Szép Szó* – e kifejezés az Ön szemében játékká „alacsonyítja” gondolatainkat az „erkölcsi megújulás” korában. Nem értem, hogy miért volna alacsonyrendű a játék, a gyermekek öröme. Én boldog pillanataimban gyermeknek érzem magamat és akkor derűs a szívem, ha munkámban játékot fedezek föl. Félek a játszani nem tudó emberektől és mindig azon leszek, hogy az emberek játékos kedve el ne lankadjon, hogy azok a szűkös életfeltételek, melyek a játék kedvét és lehetőségét szegik, megszűnjenek. A diktatúrák légkörében divat „szép szónak” becsmérelni a szellemi humanizmusnak mindama megnyilatkozásait, amelyeket rengeteg szenvedés és erőfeszítés hozott napvilágra, s amelyek művelődésünk elveiként lebegnek előttünk. Mi, amikor szép szóval akarjuk kifejtetni azt az emberi öntudatot, amelyet a világszerte föllépő erőszak a lelkek mélyére kényszerít, nem ismerhetjük el az erőszak szellemi fölényét azzal, hogy az általa kigúnyolt szép szótól megfutamodunk. Mi vállaljuk a becsmérlést. „Szép szó” magyarul nem fölcicomázott kifejezést, hanem testet öltött *érvet* jelent. A szép szó nemcsak eszközünk, hanem célunk is. Célunk az a társadalmi és állami életforma, melyben a szép szó, a meggyőzés, az emberi érdekek kölcsönös elismerése, megvitatása, az egymásrautaltság eszmélete érvényesül. Felépésünkkel, írásainkkal, gondolatainkkal értelmességre hivatkozó hitünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni, a réginél fejlettebb egységre tartó haladottabb igényt, a modern, magamagát fegyelmező, rendbefoglaló szabadságot.

Fogadja köszönetemet, amiért mindezek elmondására alkalmat adott.

Szép Szó, 1936. április.

választott és nem a jobboldalt – a baloldalt választotta. A népfront győzelmének tapsol ma a világ minden demokráciája. A népfront hatalmas győzelme tölti be most a szabadságeszmékért, a békéért, Európa és a világ megnyugvásáért hevülő minden nép ujjongó szívét.

Franciaország nem hűtlen önmagához. A francia nép megint megmutatta, hogy élén jár az emberiségnek, hogy a fasizmus vad hullámverése megtörik rajta, hogy a barbárság viharai meg nem ingathatják a francia népben élő nagyszerű hagyományokat. A francia nép határozottan megmondotta, hogy nem enged új Bastillet építeni a régi, lerombolt Bastille helyébe.

A francia választások elseperték a próbálkozó fasizmust. A jobboldalt tehetetlenné gyöngítették. A francia nép Franciaország ormára újra kitűzte a szabadság, a béke, a demokrácia 1789 és 1848 hagyományai-val megszentelt lobogóját. Ezt a lobogót üdvözik ujjonva öt világrész minden demokratikus népei: A jobb, a tisztább, az emberségesebb jövő jelképét látják benne az igazik, Népszövetséghez vezető út jelzőzászlaját.

Franciaország ormán büszkén leng a szabadság és a demokrácia lobogója. Messzire látszik és mindenütt, ahol békére, igazságosságra, szabadságra áhítoznak a népek, boldog örömmel tekintenek erre a lobogóra.

A francia választásokon nemcsak a francia nép győzött az ágyúgyárosok, a bankárok, az ipari fejedelmek és csatlósai reakciós frontjával szemben, hanem győzött a világ demokráciája is, amely a francia baloldalt nagy előretörésével hatalmasan megerősödött. Külön nagy örömünk nekünk magyarországi szociáldemokratáknak, hogy testvérpártunk a francia parlament legnagyobb pártja lett és bizonyára döntő szerepe lett a francia politika irányításában.

Csak egy pillantást kell vetnünk Európa politikai térképére, hogy megnyugvással és bizalommal tekinthessünk a jövőbe.

Nyugat-Európában, fönt északon, az angol szigeteken, Svájcban és a szomszédos Csehszlovákiában a szocializmus ereje mindenütt hatalmasan megnövekedett a dolgozó tömegek egyre nagyobb befolyáshoz jutnak.

Spanyolországban a szocialista munkásságnak döntő szerepe van, Franciaország szociáldemokráciája a pártok élére került, Belgium kormányában benn ülnek a szociáldemokraták, Hollandiában jelentékeny és le nem küzdendő befolyása van a munkásmozgalomnak, Dániát szociáldemokraták kormányozzák, csakúgy, mint Svédországot és Norvégiát. Angliában nyolcmillió munkáspárti szavazó és a vörös London mutatja a brit szocializmus le nem kicsinyelhető erejét és az angol politikára gyakorolt nagy befolyását. Svájcban a szociáldemokrata párt a legnagyobb párt, Csehszlovákiában a szociáldemokrata párt nélkül kormányozni lehetetlen – és amikor így fest Európa politikai térképe, valóban nem lehet mosolygás nélkül hallgatni a „marxizmus csődjéről” szóló gúnybeszédet.

Igaz, Németországban a horogkereszt brutálisan letiporta a munkásmozgalmat, Ausztriában a Heimwehr-fasizmus ágyúkkal lövetett a szocialista alkotásokra és barbárul lerombolta a munkásmozgalom látható intézményeit. Olaszországban fasizmus uralkodik. Ezekben az országokban tehát a szocialista mozgalom a nyílt színen nem mutatkozhatik. De a szocializmus ezekben az országokban is él, ha föld alá szorítva is. Viszont ezzel a három országgal szemben áll a vörös észak, a brit szocializmus hatalmas ereje és a nyugat-európai szocializmus befolyásának impozáns méreteken való megnövekedése. Lengyelországban is egyre növekvő erőben tör elő a szocialista gondolat s így nyugodtan mondhatjuk, hogy az európai szocializmus és demokrácia hatalmas tengerének ostromló hullámai veszik körül a fasizmus fekete szigeteit. És az apály után törvényszerűen elkövetkezik a dagály ideje.

Mit szóljunk ezek után a magyar polgári sajtó furcsa tartózkodásáról és a magyar jobboldali lapok rémüldözéseiről? Az egyik közülük azt írta, hogy „a baloldal győzelme nagy megdöbbenést okozott Franciaországban”. Nevetséges! Kik döbbsen meg Franciaországban? Az óriási többség, amely a baloldalt győzelemre juttatta?! Az a bizonyos megdöbbenés nyilván nem annyira Franciaországban mint inkább a nemzetközi fasizmus köreiben tapasztalható. De hogy a magyar jobboldali sajtó miért szerette volna jobban a jobboldal győzelmét és miért érez megdöbbenést a baloldal előretörése fölött, azt nehéz volna megmagyarázni – józan ésszel. Hiszen a francia jobboldal, a túlzó nacionalizmus megerősödése egyáltalában nem szolgált volna magyar érdekeket, amint hogy a francia jobboldali politika sohasem is szolgálta a békét és az igazságtevést.

Miért jajgatnak hát és miért siránkoznak? Hiszen ezzel csak azt árulják el, hogy jobban gyűlölik a népet, a szabadságot és a demokráciát, mint amennyire szeretik hazájukat.

Érdemes fölvetni a kérdést: mi történnék, ha megtörténhetnék a lehetetlen és egész Európa a fasizmus barbárságába süllyedne? Mit hozhatna ez a kis nemzeteknek, mit jelentene ez az európai népekre?

Felelünk rá: háborút, durva erőszakot, a kultúra végzetes elhanyaglását. Hiszen a fasizmus egész létalapja a túlzó sovinizmus, a fajörület, az erőszak, az idegen népek gyűlölete.

Ha fasizmus lehetne úrrá Európában, az egyet jelentene Európa barbárságba süllyedésével.

A szabadság és demokrácia erőinek megnövekedése viszont a béke, a haladás, a népek jólétének és boldogulásának Európáját jelenti.

Abban a sajnálatosan rövid időszakban, amikor a háború utáni Európában a demokratikus erők voltak túlsúlyban, az engesztelékenység politikája uralkodott Európaszerte. Ennek az időnek terméke: Locarno. Ebben az időben közeledett egymáshoz Franciaország és Németország. Ebben az időben – a békesség szellemének ebben a rövid korszakában – virágzott a gazdasági élet és nagyot lendült Európa szellemi élete. A termékenység ideje volt ez.

Amióta a fasizmus, mint uralkodó vallás, megvethette a lábát Európa néhány országában, azóta mind gazdasági, mind kulturális téren a hanyatlás állapotába jutott egész Európa.

A francia baloldal győzelmétől Európa demokratikus népei azt várják, hogy az erőszak szerepét Európa külpolitikájában újra átveszi a jog, az igazság és a demokrácia eszméje.

Népszava, 1936. május 5.

kormányra hivatalba lépett. Léon Blum, Franciaország szocialista miniszterelnöke szombaton olvassa föl a kamarában a népfront kormány nyilatkozatát. Ez a nyilatkozat nyilván merőben más lesz, mint azok a kormánynyilatkozatok, amelyek a francia kamarában eddig elhangzottak. Franciaország újjáépítésének lesz a programja ez a kormánynyilatkozat, amely hatalmas hídként íveli át a mostani polgári és a leendő szocialista Franciaországot.

A népfront kormányra nem vállalkozott könnyű feladatra. Ez kétségtelen. A megoldatlan gazdasági és szociális problémák egész erdeje mered eléje. Bel- és külpolitikai nehézségeket kell legyőznie. Viharos erővel jelentkező jogos igényeket kell kielégítenie. Meg kell mentenie a francia gazdasági életet és tartós alapra kell helyeznie a harmadik köztársaságot.

Hosszú évtizedeken át, egészen rövid megszakításokkal, Franciaországban tulajdonképpen a jobboldal kormányzott. A jobboldali kormányok a nagytőkét szolgálták ki, a bankárokat, a nagyiparosokat, a kartelleket – a dolgozó néprétegek rovására. Csak legutóbb is a Laval-féle szanálásnak úgyszólván minden terhe a munkásokra és tisztviselőkre hárult. A francia parlament nagyvonalú és korszerű reformokat már hosszú esztendőök óta nem hajtott végre és elhanyagolta a nép védelmét szolgáló szociálpolitika továbbépítését. A bér- és munkaviszonyok tekintetében ugyancsak nagy mulasztások terhelik az elmúlt rezsimeket.

Csoda-e hát, ha a francia dolgozó tömegek fölszabadulván most a rideg közömbösség, tehetetlenség és bizonytalanság nyomasztó légköre alól, hozzá akarnak jutni mindahhoz, ami őket jogosan megilleti: az emberséges élethez, a rendezett munkaviszonyokhoz, az üzemi demokráciához.

Sztrájkhullám hömpölyög végig Franciaországon. Úgy beszél róla a reakciós, népellenes sajtó, mint valami pusztító veszedelemről, mint Franciaország és a francia demokrácia végzetéről, mint fölfordulásról. A rossz lelkiismeretnek ezek a rémlátomásai fertőző bacillusok módjára terjednek és éppen pénteki lapunkban írtunk róla, hogy a nagytőke zsoldjában álló sajtó hogy növeli nagyra és még ijesztőbbé ezeket a rémlátomásokat.

Nem tagadható, hogy a francia sztrájkhullám súlyos helyzet elé állítja a népfront kormányát – lélektanilag. Ezek a nehézségek azonban néhány nap múlva előreláthatóan megszűnnek. Mert megszűnik az ok is, amely ezt az óriási sztrájkmozgalmat fölidézte. Léon Blum kormányának első és legfontosabb cselekedete éppen az lesz, hogy visszaadja a tisztviselőknek és munkásoknak azt, amit az előző kormányok elvettek tőlük és megteremtse előfeltételeit annak, hogy a sztrájkáradás visszahúzódjék természetes medrébe.

Jön a negyvenórás munkahét, a fizetési szabadság és a kollektív szerződés törvénye. És jön még sok egyéb is ezek után. A népfront kormánya tisztában van feladataival és jól tudja, mi kell Franciaországnak, mire van szüksége a francia népnek. Azt cselekszi majd, amire szükség van: elvégzi az újjáépítés nagy munkáját, hidat épít a jövőbe.

A népfront kormánya nem az anarchia, hanem a rend kormánya. De az a rend, amelyet a népfront kormánya teremt meg, nem a szuronyok, hanem a demokrácia rendje lesz.

Az új francia kamara új elnöke, Herriot pénteken délután székfoglaló beszédben Robespierre szavait idézte:

„Az állam igazán csak a demokráciában hazája az állampolgároknak és csak a demokráciában számíthat az állampolgárok támogatására.”

Ebben az egyetlen robespierré-i mondatban benne van a népfront kormányának belpolitikai programja.

Herriot a választások eredményében „a megújulás után való vágy megnyilatkozását”, de semmi esetre sem „a szenvedélyek kitörését” látja. És Herriotnak igaza van. Ami ma Franciaországban megkezdődött, az nem a fölfordulás, hanem az újjáépítés, az újjászületés korszaka. A nép megkapja majd, ami a népe: a kenyér és a jog biztonságot, a szabadságot és a demokráciát, amely most válik majd igéből testté.

Új Franciaország kezdődik. A nép Franciaországa. Ezt a megújodott Franciaországot üdvözik most mindenütt a világ demokrácia után áhító népei. Ebből a Franciaországból – így hisszük mi mély meggyőződéssel – a szabadság és a béke szelleme árad majd egész Európára.

Népszava, 1936. június 6.

Gátszakadás előtt

A békési kaszáskeresztes pör több figyelmet érdemel, mint amennyit szentelnek neki. Baj, hogy azok is, akik a főtárgyalást és annak anyagát figyelik, az önmegnyugtató és a könnyű menekülés útját választják. „Népámítók üres fenyegetőzése: naiv, hiszékeny parasztok romanticizmusa” – mondja az egyik. „Íme, az állam erős, nem lehet semmi veszedelem, hiszen törvényszék elé állítják a kaszáskeresztéseket” – mondja a másik. Felületes mind a két szemlélet.

A kaszás- és a nyilaskeresztes mozgalom, ugyanúgy, mint az ország-szerte elharapózott szektárius, vallási köntösben jelentkező mozgalmak egyaránt közös forrásból táplálkoznak. Egyrészt a parasztság már-már elviselhetetlen nyomorúságából, másrészt a diktatúrák dicsőítéséből és az erőszakimádatból származó hatásokból. Nagy a kísértés, hogy összehasonlítsuk a magyar paraszt mai nyomorúságát, a cárizmus alatt élő orosz muzsik életével és nyomorúságával. Arról a korról is döbbenetes dokumentumaink vannak. Elmaradt, írni, olvasni nem tudó, gyökerekkel és hulladékokkal táplálkozó, szennyben és féregben élő parasztok lázongása keresett kiutat az erdőkre vonult szektáriánusok vakbuzgóságában és állati életében. Arról a korról fennmaradt történelmi és irodalmi dokumentumok megrázó képet festenek a muzsikok életéről és szenvedéseiről, ami sok mindenre nyújt magyarázatot.

A mai magyar parasztság az ország több vidékén majdnem hasonló sorsba jutott az agrárválság kegyetlen ostromcsapásai alatt. Elnyűtt, elszakadt ruházat, lógó rongyok, cukor-, zsír-, és sóhiány, szűken mért inséglist és kenyéradag, kötelező inségmunka, éhező gyerekek anyagi és erkölcsi zülöttségbe sodorták a parasztságot. Egyre nagyobb a távolság, egyre mélyebb a szakadék közte és az iparos, a hivatalnok, a kereskedő, a birtokos és a nagybirtokos között. Soha ilyen nagy ellentét nem volt a szegényparasztok és a falusi intelligencia, a városi középosztály, a köztisztviselők, az ipar és a pénz mágnaiai és az uralkodó nagybirtokosok között. A nyomorúság és a mélyenszántó ingerültség és elkeseredettség olyan nagy, hogy a belügyminiszter és az egész közigazgatási apparátus féltő gonddal örködik, hogy a gyülekezési tilalom erejével távoldartsa a

parasztságot saját sorsának megbeszélésétől. Nincs szervezkedés és nincs gyülekezés, nincs egyesülés és nincs – kivándorlás. A parasztság számára marad az inségsegély a téli hónapok idején, de marad a feneketlen nyomorúság is, akármilyen jó termés ígérkezik.

A SZEGÉNYPARASZTSÁG PROBLÉMÁJA

sokkal mélyebb és nagyobb, semhogy egyesülési vagy gyülekezési tilalmakkal ezt meg lehetne oldani.

Ahol nincs egyesülési és gyülekezési szabadság, ott a naiv és fantasztikus kísérletek egész sora kél életre. Vallási, faji és gazdasági formákat ölt a nyomorúság ellen való védekezés szándéka. Soha annyi vallási szekta nem alakult az országban, mint mostanában. Az egyházak közbelépésére a hatóságok ezeket a szektákat sem tűrik és a parasztokat eltiltják tőlük. Böszörmény és társai csak kihasználták a szegény parasztok elkeseredését és nyomorúságát. Végre is a kormányzat fasiszta szelleme, a NEP-szervezkedés felülről való példája nem maradhatott hatás nélkül se a parasztságra, se Böszörményekre. A NEP-szervezkedés kötelező katonás jellege a vezéri színjáték és a fasiszta gondolkodás fertőzése nem lehetett hatástalan azokra sem, akik nem találván meg a helyüket a NEP-ben, ugyanazt a módszert kívánták alkalmazni a szervezkedésben, mint amit a NEP korteseitől hallott utasításokból merítettek.

A Budapest elleni felvonulás gondolata sem újdonság. A „bűnös Budapest” ellen való felvonulásról a keresztény és nemzeti kurzus egyszer már maga is álmodozott. Hiszen legutóbb is vitéz Endre László szekértáboros, húszezer szekeres felvonulásával fenyegette meg a fővárost. Vitéz Endre László hivatalban levő főszolgabíró nyilvános gyűlésen mondhatta ezt el, Böszörmény pedig csak titkon készülődött.

De emlékszünk azokra a hírekre is, amelyek a NEP vezéri szervezkedésének első mézesheteiben keltek szárnyra és vérmezői nagy parasztfelvonulásról szóltak. Ennek a tervét már ki is dolgozták. Hogy nem hajtották végre, az csak annak tudható be, hogy voltak, akik tüzzel való játéknak ezt a nem veszélytelen mértékét saját hatalmi szempontjukból sem nézhették.

A FELÜLRŐL HIRDETETT „NEMZETI FORRADALOM”

a felülről elindított új, „ezredéves reformkorszak” nem is teremhetett más gyümölcsöket, mint amilyenek most érnek. Nem lehet felülről reformokat hirdetni és a reformok ellenkezőjét cselekedni, anélkül, hogy visz-

szatetszést ne keltsen és az eszközök alkalmazásának utánzásával ne járjon. Aki demagógiát hirdet, annak tisztában kell lennie azzal, hogy ezt alulról sokszorozottan kapja vissza.

A reformkorszak jóhiszemű írói félreálltak, mert gyorsan kiábrándultak. Tanulságul levonták, hogy ahol alulról nincs elég erő a reformok kiűzdésére, ott a felülről való játék nemcsak erkölcstelen, hanem példátlanul züllesztő és romboló is. Végzetes és naiv hit, hogy e kettős játékot zavartalanul folytatni lehet. Nem lehet büntetlenül reformokat hirdetni azok megvalósítása nélkül és a következmények elöl az állami közigazgatás hatalmi szervezeteihez menekülni. Túlontúl hirdetik az állami hatalmi szervek épségét és erejét. Nem szabad elfelejteniök, hogy ez az erkölcsi épség és erő csak addig nyújtja ezt a látszatot és csak addig adja ezt a valóságot amíg nem vonják olyan társadalmi harcokba, amelyekben, ha az első időben erejét nem is, erkölcsi intaktségát elveszti és amelyekből csak sebzetten kerülhet ki.

Rossz politika a szükséges reformok elöl azok hirdetésével menekülni és azután azok megvalósítása elé mindenfajta tilalomfákat és sorompókat építeni. Az ilyen mesterséges gátakat az áradat, ha egyszer kiönt, elsöpri és akkor tovább, jóval tovább hömpölyög, mint amennyire azt a politikusok és államférfiak szeretnék . . .

A békési kaszáskeresztes pör a parasztság nyomorúságának is bemutatója volt. Ha nem akarják, hogy a parasztság elkeseredett, mindenben hitét vesztett, féktelen és sötét szándékú tömeggé váljon, akkor a vezéri eszme, a diktatúra és az erőszak imádata helyett a nép önkormányzatát és az önkormányzattal való élést tegyék sürgősen lehetővé.

Csak két választásuk van: vagy a megfélemlítés eszközeivel tartják a hatalmat kezükben – és ezt tehetik mindaddig, amíg a mélyben lázongó erők és eléjük mesterségesen emelt gátakat szét nem törték – vagy lehetővé teszik, hogy a magyar nép demokratikus intézmények között és a saját erejével változtasson sorsán a társadalmi, politikai és gazdasági harcok törvényes keretein belül.

AKI LÁTNI TUD . . .

A békési kaszáspör föllebbentette a fátyolt társadalmi és politikai problémáinkról. Aki látni tud, világosan láthat, aki hallani tud, meghallhatja a békési parasztok együgyű feleleteiből, tagadásából és fellengző fenyegetéseiből, hogy nagy bajok, igen nagy bajok vannak. És ezeket semmiféle demagógiával nem lehet sem megoldani, sem elodázni. E nagyon súlyos és ismeretlen lehetőségektől terhes időkben Magyarország érdeke,

hogy itt ne legyen kisemmizett, az élettől ellökött többség egy maroknyi kisebbség uralma alatt. Magyarország érdeke, hogy az alulról jövő erők és törekvések közös alkotó erővé formálódjanak és mind a parasztságnak, mind az országnak javára váljanak. Erre az útra rá kell lépni, ha nem akarják, hogy az alföldi parasztfölkelések és zendülések kora vegye kezdetét. Minden nyílt választás, minden politikai feszültség, minden nagyobb-szabású politikai pör, minden korrupció és panama egy-egy gyújtó szikra lehet a villamosságtól telített levegőben, a nyomorgó és szenvedő, éhes, napi átlagos 17 filléres keresetből tengődők tömegében.

A belügyminiszter ne bízék a gyűléstilalmi rendeletek mindenhatóságában, ne bízék a törvénynek a kaszáskeresztes pörben sújtó erejében se, mert nem tilalmak, nem megtorló ítéletek, hanem demokratikus, szabad élet, föld és kenyér, mindent egybefoglalóan: föld, jog és szabadság azok a pillérek, amelyekre a jövő szilárdan felépülhet.

A képviselőház bezárta kapuit, de az élet nem megy szabadságra. A szegénység, a gond és a küzdelem nem szünetel.

A parasztfogás sem.

A kaszáskeresztes per háttérében új parasztfogásra készülnek azok, akik minden diktatúrának, erőszakuralomnak, egypártrendszernek fanatikusai.

Rohamra indulnak a nyáron a nyilaskeresztesek. Miben különböztek a kaszáskeresztesektől? Csak abban, hogy az élükön negyvenezerholdas gróf áll és abban, hogy ő nem a parasztok filléreire spekulál. Neki a parasztság politikai tőkéje kell. Az egykori októberi honvédelmi miniszter újból hatalomra tör. Akkor egyéni képességek helyett a tisztí különítmények erejével töltötte meg üres tarisznáját, most a hiszékeny parasztok politikai erejét akarja tarisznájába rakni. A kaszás-, horgos- és nyilaskeresztes agitáció minden állomása csak újabb csalódása lesz a szegény parasztságnak. És minden csalódás nyomán nagyobb az elkeseredettség és fokozottabb a bizalmatlanság. A parasztság aztán már senkiben sem hisz, azokban sem, akik javát akarják és akik küzdelmeinek osztályostársai. A parasztság küzdelmeinek ebben a szakaszában válik teljessé a hasonlóság a cári Oroszország parasztjainak sorsával, küzdelmeivel és történetével. Olvassák csak el Paul Olberg füzetét: „Bauernrevolution in Russland”. De nem kell ilyen messzire menni. Érdemes elolvasni, Acsádynak a magyar jobbágyság történetéről szóló munkáját, a Dózsa-lázadás előtti időkről. A felelet nem mindig lehet Werbőczy, a kegyetlen bosszúállás. Erre nem mindig adódhat alkalom.

A probléma változatlanul a régi: Magyarország nem maradhat a nagy földbirtok politikai és gazdasági tulajdona. A magyar népnek földhöz,

szabadsághoz és élethez kell jutnia. Nekünk ezt mondja a békési kaszás-keresztes pör. Másoknak is meg kell ezt hallani. Elsősorban a parasztságnak, amelynek meg kell tanulnia, hogy ezen az úton nem boldogulhat. A parasztság és az ipari proletariátus csak együtt, egy táborban tud változtatni a mai állapotokon!

Népszava, 1936. június 21.

országává lett Spanyolország. Az ellenforradalom erői föllázadtak a demokratikus köztársaság ellen. Egész Spanyolországban kemény küzdelemben áll a köztársasághű hadsereg és a fölfegyverzett nép a fasiszta lázadókkal, akik fegyvert emeltek az alkotmányos kormányzat ellen.

Három napon át a szabadság és demokrácia minden híve és barátja, Európa munkásságának milliói szorongó szívvel, aggodalmas lélekkel tekintettek a forrongó Spanyolország felé és csak akkor szabadultak föl a nyomasztóan kínos bizonytalanság alól, amikor megérkeztek az első győzelmi jelentések Madridból, Sevilából . . .

*

Ma már bizonyosnak látszik, hogy a spanyol demokratikus polgárság a szocialista munkásság és a parasztság a köztársaság és a parasztság a köztársasághű katonaság segítségével visszaszorítja és letiporja a fasiszta ellenforradalmat. Még folynak a harcok, még dördülnek az ágyúk és ropognak a puskák, de már nem kétséges, hogy a köztársaságot megmenti Spanyolország népe: a polgárok, munkások, parasztok szövetsége.

A forradalmi és ellenforradalmi erők küzdelme riasztóan súlyos áldozatokat követelt már eddig is. Sok vér kiömlött, sok emberélet pusztult el a kétségbeesett utcai harcokban. Sevilla, Granada, Cordoba és a többi andalítóan szép nevű spanyol városok utcáin patakokban folyt a vér, halottak borították a kövezetet és sebesültek fájdalomkiáltásaival telt meg a napsugaras levegő. És még nincsen vége . . .

Minden megdermed, a szív, amikor tömegsír nyílik meg, amikor életek omolnak porba, amikor az erőszakos halál tipor bele az életbe. Tisztelet és gyász a halottaknak, de a megdőbönt szívekből fölszáll a kérdés: ki felelős?!

Ki felelős a halottakért, a kiontott vérért, az elpusztított javakért? Ki felelős azért, hogy egy nagy és szép ország, amely elindult a demokrácia, a szabadság, a kultúra és a fejlődés útján, máról holnapra a polgárháború

véres lángjaiba zuhanjon? Ki felelős érte, hogy népének állandó feszült készenlétben kell lennie, ahelyett, hogy tovább építhetné jövőjét?

Ezekre a szívet-lelket ostromló kérdésekre csak egy felelet van: mindazért, ami Spanyolországban az utóbbi években és most, e lázas napokban történik – a fasizmus a felelős. A fasizmus, amely mögött ott sorakozik a nagybirtok, a nagytőke és a klerikalizmus.

A nép ellenük fordult, ellenük szavazott, a demokrácia mellett döntött, az alkotmányos szabadság mellett. Ezek a hatalmak azonban nem tudtak és nem tudnak belenyugodni a nép döntésébe. Újra a diktatúra gyalázatos barbárságába akarták dönteni a spanyol népet. Vissza akarták szerezni veszített hatalmukat, hogy övék legyen a föld, az ország és a hatalom és hogy Spanyolországban csak egyfajta szabadság lehessen: a kizsákmányolás szabadsága, csak egyetlen jog uralkodhasson: az erőszak joga, csak egyetlen szellemi megnyilvánulás lehessen lehetséges: a klerikalizmusé. Ezt akarták, akik vakmerően és felelőtlenül a spanyol demokrácia ellen lázadtak, amikor az idegenlégió élén ezek a „hazafiak” a spanyol nép ellen vonultak.

Tervük – ez most már kétségtelen és bizonyos –, nem sikerülhet, lázadásukat leveri a nép, amely nagy tanulságokat szerzett és nem felejtette el az asturiai rémnapokat, amikor az ellenforradalmi hordák barbárul beléje gázoltak és úgy vadásztak rája, mint a dúvadakra.

*

A spanyol nép tanult a maga sorsán és tanult a diktatúrák országok népeinek rettenetes sorsán is. Nem akar a diktatúra barbárságának vascsizmája alá kerülni. Nem akarja, hogy szolgaságba tiporják. Nem akarja, hogy megfosszák az élet legnagyobb kincsétől: a szabadságtól. Nem akarja, hogy elvegyék tőle, amit megszerzett: a jogegyenlőséget, a szociális törvényhozást, a nagyobb falat kenyeret. Szembeszáll a lázadókkal. Fegyvert ragadott és – harcol a végső győzelemig.

Ez a főlzabadító küzdelem milliók és milliók szívében ver hatalmas visszhangot és magasra lobbantotta a népek reményét: talán-talán az új korszak valóban megkezdődött.

A világon most mindenütt velünk együtt azt kívánják a spanyol népnek, hogy jusson túl minél hamarább a véres polgárháború szörnyűségein, hogy hozzáláthasson demokratikus jogrendjének olyan kiépítéséhez, amely biztosítja a békés fejlődést és a virágzást. És megteremthesse szabadságának biztosítékait és a rendet, amely nélkül nagy dolgokat művelni nem lehet.

Nagyszerű harca, amelyet önfeláldozó és csodálatos hősiességgel vív az ellenforradalommal, bizonyára teljes és föltétlen győzelmet hoz neki és ez egyszer és mindenkorra elveszi majd a kedvét azoknak, akik ellenségesen állnak szemben a köztársasággal, minden újabb támadástól.

Amilyen erős kézzel ragadta meg a fegyvert a bátor és hősie spanyol nép – a szabadságért, bizonyára éppen olyan erős és kemény kézzel lát majd hozzá a rendteremtés nehéz munkájához és akkor teljessé teszi győzelmét, eléri, amit akar: a nép országává, a kikezdhetetlen és megdöntetlen erejű demokrácia hazájává teszi Spanyolországot.

Népszava, 1936. július 22.

Éhes szegények nyüzsgése a vásártelep hulladékain

Cserebere a zsákmánnyal

– Az Est tudósítójától –

Még csak hajnalodik, de itt dideregnek már a reggeli friss szélben a nagyvásártelep guberálói, a vásártelep szemétgyűjtőinek önkéntes segítőtársai. Önkéntesek, de tilosban járók, mert hivatalosan üldözik őket. Talán ezért olyan riadt a tekintetük a sovány arcukban. De a szimatjuk olyan mint a kopóé, ügyességük, mint az akrobatáké.

Sajnálom őket. Akiket a kegyetlen nyomorúság kerget ide napról-napra, hogy a mindennapit így szerezzék meg maguknak.

Gyomrukat klinikákon kellene mutogatni, hogy a szörnyű táplálkozás ellenére semmi bajuk.

Gyülekező helyük a vásártelep gyepes előtere, a régi Bárány-legelő és a nagy pavilon mellett a töltés füves oldala.

Egész családok tanyáznak itt. Apa, anya, gyerek. Fiatalok és öregek. Épek és nyomorékok. De éhesek mind, akik az eldobált gyümölcssel, főzelékkel tartják a lelket magukban.

Ütött-kopott, ki tudja hány nemzedéket végigszolgált babakocsiban egy maszatos apróság dinnyét kávézik. Rugdalózó meztelen lábacskaínál a babakocsi tele rothadó almával. Az édesanyja pár lépéssel tovább, csencselők, a csereberélők között. Mert az is van itt: csencselés.

A csencselőpiac aranyértéke a görögdinnye.

Egy fél dinnyéért három zöldpaprikát adnak, két karalábét, egy-két uborkát, két paradicsomot, három-négy darab almát, körtét. Csendben folyik a csencselés a tökéletesen kialakult és tartott árfolyamok mellett!

– Édesanyám – simul egy kócos, szőke kisfiú az egyik asszonyhoz. Csak egy nagyon rongyos nadrág az öltözete, ijesztően kilátszanak szegénykének az oldalbordái, meg egy véres, vékony csík.

– Mi történt veled, Jani? – állják körül.

– Egy bácsi végighúzott rajtam az ostorával! – sírja a gyerek.

Pizkos kötényével törölgeti anyja gyereke hátáról a vért. Nem esemény ez, mindennapi dolog.

Amott oldalt a kerítésnél „gazdagon” megrakott kosarak, kiskocsik, megtömött zsákok. Tele a gyűjtés eredményével. Gyümölcssel, fonnyadt

káposzta-, karalábélevelekkel, paprikával, uborkával, kaporszárral, tormalevéllel.

Száz és száz kocsi a nagy téren és nyüzsgő a guberálók serege. Gyerek, asszony, férfi, a kocsik között, a kocsik mellett, a kocsik alatt. Fürgek, mint a gyíkok, mint a patkányok, mint a svábbogarak. (Isten ne haragudjon meg ezekért az igazi hasonlatokért.) Amit ledobnak a csiről, vagy véletlenül lehull onnan, máris az övék. Ütődöttség, rothadtság, penész dehogy bántja őket! Minden eldobott dolog érték az ő számukra.

És ha jön az őr, ők már a harmincadik kocsinál vannak. A guberálók állandóan szemmel tartják a külső és belső standokat is. Csak a baromfifertály mentes tőlük. Mert mit is szednének ott össze? Az elhullajtott tollakat? De mit keres itt ez a két öreg, ravaszképű cigányasszony a baromfiárusok között? Vigyázat, háziasszonyok! Ha netán friss falusi csirkét ajánlanak majd ma délután az utcán vagy az emeleten, ezek a csirkék bizony gyengélkedők, betegek voltak már ma reggel és olcsón kerültek a cigányasszonyok kezébe, kosarába.

A guberáló asszonyok egész serege kapkodott a berlini olimpiászon küzdő Kabos Endre vívóbajnok standja mellett, az egyik kukoricaárusnál, a sarokban. Nagy dombja állott itt a félredobott, eladhatatlan, zöld kukoricacsöveknek. Gazdag zsákmány. Gyorsan eltüntetik a kosarakba, szatyrokba, hátizsákokba.

Fekete fátylas, barna skapulárés apáca lépeget a standok sorában. Karján hatalmas fehér fűzfakosár. Árva szót sem szól, még csak nem is köszön, csak mosolyog. A kérő mosolyának jutalma itt egy fej káposzta, ott egy csomó karalábé, pár szem paradicsom. A mosolygós apáca csak tartja nagy fehér kosarát.

Irigylik is a szegény guberálók az angyalképű, mosolygósan kolduló apácát.

Az Est, 1936. augusztus 15.

Önarcképvázlat

Harmincas vagyok és korszerűtlen. Nem mintha nem érteném ezt a kort – ó, nagyon is értem. Éppen ezért állok vele szemben, ezért tudom egyre kevésbé elfogadni. Azt hiszem, sokat vétkeztem ellene – hála istennek. Vannak törvényszékek, melyek előtt dicsőség vádlottnak lenni.

Nem hiszek abban, amikor ez a kor hisz, nem élvezem azt, amiért lelkesedik, nem vetem meg, amit elítél. Nem osztozom legfőbb erényében: a múlt feltétlen tiszteletében. Nem volt még kor, mely ennyire lemondott volna önállóságáról, mely ennyire a múlt felé fordult volna, hogy létjogosultságát hagyományokkal igazolja. Lázás igyekezettel keres ősokeket, hogy mítoszok ködébe húzódva űzze homályos játékait. Ősi mítoszok folytatójaként tetszeleg, hősi pózokban. Más korok is kerestek már támaszt a múltban, de nem így. A francia forradalmárok szívesen hivatkoztak Brutusra és Cassiusra, Napoleonnak Cézár volt a mintaképe, Petőfi Marat és Desmoulins utódjának vallotta magát. De ők nem hátralépések igazolásához keresték e mintaképeket, hanem az előnyomulást tanulták tőlük. „Korunk hősei” azért tisztelik a múltat, mert csak a múlt segítségével tudnak tiszteletet szerezni maguknak. Nem tudok részt venni e lelkes és népes tiszteletolimpiáson. André Gide szavára gondolok, amit képzelt tanítványához intézett: „Akkor követsz a leghívebben, ha elhagysz.” Ezt a tanítást igyekszem mindig követni. Ez egyik fő bűnöm a korral szemben.

De van még több is. Csak a legsúlyosabbat említem: nem vagyok babonás. Nem hiszem, hogy komoly bajokat kézrátevással vagy kézfelemeléssel lehet gyógyítani. Az olvasás híve vagyok és nem a ráolvasásé. Írtódom a varázsszavaktól. Szeretem az egyszerű, világos szövegeket. Nem szívesen törődöm bele, hogy bizonyos jelenségek egyelőre megmagyarázhatatlanok – és az utolsó percig tiltakozni fogok az ellen, hogy korunk nagy varázslói megmagyarázhatatlanná avassanak nagyon is egyszerű összefüggéseket. Felháborít az ok és okozat felcserélése, nem ismerem el, hogy a jobbra és balra ágazó utak egy célhoz vezetnek, és soha, semmilyen inkvizíció előtt sem fogom kijelenteni, hogy a nap forog a föld körül.

Visszautasítom azt a kényelmes gondolkodást, mely ellentétes tartalmú politikai rendszereket egy kalap alá vesz, mert bizonyos módszereik hasonlítanak. Nem akarom most megnevezni a leggyakrabban „azonosí-

tott” politikai rendszereket, melyek a valóságban csak annyira azonosak, mint amennyire az asztal azonos a számmal, azon a címen, hogy mindkettőnek négy lába van.

Igen, korszerűtlen vagyok és nyilván sokszorosan szentségtörő. Nem veszek részt a nagy örömnépeken – és gyászünnepeimet is teljes magányban ülöm meg, egészen mást gyászolva, mint a többiek. Azt hiszik ezért, hogy tömeggyűlölő vagyok? Súlyos tévedés. A tömeggyűlölet, a „csoda” megvetése korunk egyik kardinális erénye. Sajnos, a tömeg egy része e pillanatban azokat követi, akik lenéznek, és csak fegyelmezésre és gyarmatosításra méltatják. Ez azonban nem változtatja meg érzéseimet a tömeg iránt. Nem gyűlölöm és nem tartom távol az „alacsony tömeget”. Csak addig alacsony, míg parancsolóit tiszteli, amíg másban hisz, nem önmagában. Hatalmas teremtmény erőket sejtek benne – ezek majd akkor bontakoznak ki, ha mer és tud hinni önmagában, ha nem a múlt folytatását, hanem a jövő megteremtését tartja feladatának.

Harmincas vagyok, nemzedékem lassanként „uralkodó” nemzedékké lép elő. Min uralkodik majd? Valószínűleg csak magán, mint jól nevelt nemzedékhez illik. Alig van kapcsolat az ezzel a generációval. Az idősebb természetesen idegen tőlem – nem marad más számomra, csak a legújabb, a húszévesek légioja. Növekvő érdeklődéssel és féltéssel fordulok feléje. „Ifjúság, bolondság” – szokták mondani. Aggódva lesem: tud-e még bolond lenni ez az ifjúság, tud-e még forrongani? Mernek-e még ezek a fiúk az apákkal harcolni, mint ahogy apáik mertek, a maguk ifjúkorában? A mai harmincasok is harcoltak annak idején az apákkal, de csak azért, hogy a nagyapák és még régebbi ősök tekintélye mögé menekülhessenek. Hogy érznek, mit akarnak a mai húszévesek? Megvallom, már csak ők érdekelnek. Múlt vasárnap fiatal turistákkal találkoztunk a hegyekben, egészen fiatal fiúkkal és lányokkal. Szép és új dalokat énekeltek a szabadságról – és néhányat a régiékből, melyeket mi is énekelünk valamikor. Pár percig keresztetkérdezték erdei útunkat, és ezek nagyon szép, nagyon biztató percek voltak.

Egyébként jámboran, ártalmatlanná téve járok az emberek között. Közép-európai „közíró” vagyok 1936-ban, tehát a légynek sem tudok ártani vagy használni. Gyakran sétálok magányosan a körutakon, kissé görnyedten, hátra tett kézzel, lassan, majdnem ünnepélyesen. Ilyenkor úgy érzem magam, mintha nyugdíjban volnék – a közvélemény nyugalmazott lelkiismeretfurdalása. Egyelőre kevés reményem van, hogy újra hivatalba léphessek. Minthogy ezt sokan nem tudják, ezúton is közlöm, hogy mindaz, ami ma zajlik, jóváhagyásom és beleegyezésem nélkül történik és érte semmi néven nevezendő felelősséget nem vállalhatok.

Pesti Napló, 1936. szeptember 20.

Intelmek kezdő felháborodókhoz

Felháborodom, tehát vagyok. A felháborodás – a mai társadalomban – a szellemi ember létének legmagasabbrendű kifejezése. Felháborodni nem személyes sérelmekért, elvi alapon: ez az entellektüel végső és legintenzívebb teljesítménye, ez az ő barikádharca. Ifjú entellektüelek, tanuljátok meg a felháborodás művészetét!

A felháborodás nem csupán „negatívum”. Ha valami ellen felháborodom, annak ellenkezőjéért lelkesedem, ha valamit elutasítok, annak ellenkezőjét követelem. Lehet, hogy ez az ellenkező még nincs kéznél, és még nem is tudom pontosan, milyen lesz. Csak egy bizonyos: akarom. Akarom azzal, hogy nem akarom az ellenlábását, a meglevőt, a fennállót. Egyelőre még birtokon kívül állok, még nem formálhatom meg tökéletesen az újat – most még csak felháborodhatom a meglevő ellen. A felháborodás a hatalom birtokán kívül álló entellektüel legerősebb fegyvere. Ezért nem lehetnek más szövetségesei, mint a birtokon kívül álló tömegek. Ifjú entellektüelek, kezdő felháborodók, sohase felejtsetek ezt!

*

Mi háborítja fel a szellem emberét? Semmi esetre sem személyes ügy. Ez csak bizonyos gyakorlati reflexet válthat ki belőle, haragot, irigységet, esetleg taktikus lépéseket. Hozzájárulhat ez is a felháborodáshoz, de – önmagában nem elég. Valami személyentüli kell hozzá, valami általános elvi. Az elnyomott, kizsákmányolt emberek tömegét a személyes sérelmek rendszeres, koordinált tömege teszi harcossá: a tömegnél a személyes és az általános, a gyakorlati és az elvi osztatlanul egy. Az entellektüelnél, akinek gondolkozása és munkája magányos jellegű, más a helyzet. A tömeg személyes sérelme az ő számára elvi sérelmet jelent, és csak ezen keresztül válik személyes élménnyé. A tömeg ügye az ő személyes ügyévé lesz – ha azzá segíti a megfelelő elvi funkció, a felháborodás. Csakis így érthető, hogy vannak jó módban élő szellemi emberek, akik az éhező tömeg ügyének harcosaivá lesznek, és vannak nyomorgó szellemi emberek, akik rongyos ruhában, kínosan összekoldult két pengővel a zsebükben

is a birtokon belül levők hívei maradnak. Újra meg újra vessétek emlékezetekbe, ifjú entellektüelek: nem a személyes sérelem a döntő. Emlékeztek néhány híres, szociális író esetére? Személyes sérelmük vitte őket a tömeg közelébe, ahelyett, hogy a tömeg sérelme vált volna, az elv közvetítő közegén keresztül, az ő személyes ügyükké. Idővel valahogy belefáradtak a sértődésbe, melyre már kevesebb okuk is volt. Személyi ügyeik javultak, és ők megkörtötték a maguk különbékéjét. Ifjú entellektüelek, okuljatok a példájukon. A ti felháborodástokhoz elvi alap kell, sőt bizonyos fokig elméleti alap. Nincs magasrendű felháborodás elmélet nélkül. Tudni kell bizonyos dolgokat: csakis így háborodhattok fel egy hazug ember, egy csúnya szobor, egy pongyola gondolat vagy egy hazug, csúnya és pongyola társadalom ellen.

*

Van köztetek, aki nem tud felháborodni – vagy aki mindenen egyformán háborodik fel. Van, aki elviselhetőnek találja, hogy az erős Péter fejbe üti a gyenge Pált – és van, akit az is felháborít, hogy Pál vissza meri ütni Pétert. Az előbbiekről, a rendíthetetlenekről, a „bölcsek”-ről most ne essék szó – ők azok a silány és hasznavehetetlen entellektüelek, akikre találóan áll Wilde Oszkár mondása: „A bölcs ember mély nyugalommal tűri a csapásokat, melyek felebarátját érik.” Fontosabbak és veszélyesebbek a túl nyugtalanok, a túl háborodók. Sokan vannak, és rossz a szemmértékük. Az erős Péter támadó ütése és a gyenge Pál védekező ütése számukra egyforma. Ütni nem szabad, mondják, még visszaütni sem. Az ő szellemük diktálja a közelmúlt egy híressé vált riportcímét, mely így kezdődött: „Példátlan brutalitással védekeznek...” Ők azok, akik egyformán sajnálják a letaglózott borjút és a mészárosot, aki izomlázat kap a taglózással. Ők azok, akik mindkét félnek megértést ajánlanak, mikor az egyik már fojtogatja a másikat, ők azok, akik mindkét féllel szemben megőrzik szigorú semlegességüket, akkor is, mikor a gyengébb már alig piheg az erősebb markában. Ők azok, akik nem ismernek különbséget erőszak és erőszak között – és akik nem ismerik fel a nagy hasonlatosságokat sem. Mert nem minden erőszak szemmel látható, nem minden gyilkosság jár vérrel. Az éhség van olyan kegyetlen gyilkos, mint a kés. Vannak, akiket megdöbrent egy utcai zavargás néhány áldozata, de érintetlenül hagy százezer ember tengődő, lassú ínségpusztulása. Ifjú entellektüelek, ne kövessétek ezeket. Tanuljátok meg jól, hova kell irányítani felháborodásotokat. Drága fegyver, bűnt követ el, aki helytelenül és felelőtlenül használja. Ifjú entellektüelek, legyetek igazságosak: ne mérjétek egyenlő mértékkel!

És még egyet: sohase szégyenkezzetek felháborodásotok miatt. Ne higgyétek, hogy „vad” és szellemi emberhez méltatlan indulat. Szokatlan és nem várt helyzetekben bontakozik ki a legfényesebben az emberi méltóság. Legyetek okosak – ez az első szabály; de legyetek elszántak is, ez a második és nem kevésbé fontos. „Éljetek veszedelmesen” – mondta Nietzsche, és ezt még így lehetne megtoldani: érezzetek veszedelmesen, sőt gondolkodjatok veszedelmesen. Ne hódoljatok az indulat és gondolat kettőségének, higgyetek e kettő egységében. A gondolat számítsa ki a távolságot és a szükséges lendítőerőt – aztán az indulat repítsen benneteket, egyéniségtek biztos, de szűk partjáról, tágas veszélyek felé. Ifjú entellektüelek, vállaljátok a legnagyobb kockázatot: egy-egy nagy, döntő pillanatban veszítsétek el magatokat. Merüljete alá a tömeg történelmi kavargásában, hogy később, a vihar után felbukkanva, derűs ég alatt, megújultan találkozzatok ismét magatokkal.

Gondolat, 1936. október–november.

Jegyzetek a szabadságról

I. MAGÁNÜGY, KÖZÜGY

A véleménysszabadság magyarországi korlátairól kívánok írni, abból az alkalomból, hogy – rövid időn belül immár harmadszor – rendőri lépéssel lehetetlenné tették meghirdetett előadásom megtartását. Barátaim és társaim, kikkel először közöltem e cikkem tervét, le akartak beszélni róla; minek a magad esetét így felfújnod, magyarázták, máson nem háromszor, hanem tízszer és hússzor esik meg ilyesmi, „ezt mindenki tudja”. Így győztek meg véglegesen arról, amit később maguk is beláttak, hogy igenis kell szólnom a betiltásról.

Mert a valóságban ezekről az esetekről, ezeknek sorozatosságáról, rendszerességéről és irányzatosságáról alig tud valaki. Legföljebb egy-két csodabogárról tudnak, a „hatósági túlbuzgalom” egy-egy inkább burleszknek, mint véleménytiprónak ható megnyilatkozásáról – az egyik társadalmi réteghez ez a „kirívó eset” jut el, a másikhoz az –, de hogy ezer ilyen „eset” van s egyik olyan „kirívó”, mint a másik, az kevesek titka. Tájékozott, éber szemű emberektől számtalanszor hallottam, hogy: bizony-bizony, sok baj van Magyarországon, de ismerjük el, ha nem keveredik az ember napi politikába, szabadon fejtheti ki a véleményét, szóban is, írásban is. Sőt, tették hozzá, még a legkényesebb világnézeti kérdéseket is bátran lehet megvilágítani... – és nyomban felsoroltak három-négy példát, éles, merész, szinte kulisszahasogatóan merész kijelentésekre, melyek „nyilvánosság előtt” hangzottak el vagy jelentek meg, minden megtorlás nélkül. Rövid néhány szóban bajos lett volna megmagyaráznom, hogy miért lehetséges ez, ugyanakkor, amikor másunnan az őszinteség tompítottabb formái is száműzve vannak. A cenzúra szerkezete ma sokkal bonyolultabb, semhogy következetességét fölfedezhesse, aki-nek a véleménynyilvánítás nem tartozik mesterségéhez s aki nem érintkezik, ugyancsak mesterségénél fogva, a közönség többféle rétegével. De, íme, még társaim is, kik igenis ilyen mesterséget művelnek, képesek összetéveszteni saját céhbeli tájékozottságukat „mindenki” tudomásával. A szellemi autarkia annyira veszekedettten dül az országon belül, az egyes

szakmai, atyafisági és érzelmi sarkokban is, annyira szétszaggyaggyak, annyira lélekben és szétszaggyaggyak annyira megmerevedettek, annyira „elbástyásultak”, sorvasztó eszmei vesztégyarak mögé szorítottak, hogy még az irodalom is, a hívatásos eszmecsempészek társadalma, kénytelen önállótán kérődzni és azzal a hídelemmel vígasztalódní, hogy amíkor egy-egy általános érdektű, kényes kérdéshöltt jelentősegteljes némasággal tér napírendre – mintegy hangtalansággal húzva alá a leghangosabb tényht – akkor százak és ezrek híve visszhangozza némaságtát.

Kutya sem visszhangozza, ne áltassuk magunkat. Soha nem volt olyan kicsiny az érzék célzás és allegória íránt, mint most, míkor annyi mindent csak célzatosan és allegórikusan lehet megközelíténí. Amíróh muszáj hallgatnunk, arról muszáj, de pillanatra se hígytűk, hogy „úgyis tudnak” bármíróh, amít nem rágtunk a fülűkbe. Hogy nínsh véleményszabadság, hogy míért, hogyan és mennyíre nínsh – hogy még a pártpolitikai küzdelmek terén kívtűl sínsh –, hogy a mezőgazdasági munkásszervezkedésnek és egyésh hasonlő, a társadalmí rend szempontjából kívtűl vesztédelmesnek ítélt mozgalmaknak ügyétől függetlenül sínsh – hogy Budapestén sínsh, a tudomány és művészet terén sínsh míndígh sőt nagyon gyakra és huzamosan sínsh – ezt nyomatókósan meg kell magyaráznunk újra meg újra, míndaddígh, amígh legalább annyi van belőle, hogy ezt egy kífejezetten az élítnek szánt s évenként tíznél többször meg nem jelentethető, „nem ídőszaki sajtótermék” hasábjáín megmagyarázhatjuk.

S hogy míért saját példámól índulok kí? Mert ezt ísmerem legíobban. Nem kell leleplezni azt az „elfogultságt”, mert természetesebb a természetesnél, hogy míndenki legínkább akkor érzi meg a más csízasarkát, ha az ő lábújára tapostak vele. Az ember bízonyára nem leghívatottabb bíró a saját perében, de leghívatottabb vádemelő s bízonyos fokígh koronatanátű. Kívtűl áll ez az íróra, kíh mestersége rendel az állándó tanúzásra, még magánéletében ís. A maupassanti elv, hogy nos oeuvres appartiennet au public, mais pas nos figures, széph lehet modórnak, attítűdnek, nekem legalább tetszík, de lényegében ezt sem Maupassant nem vítte keresztűl, kí tébolyának kíttöréséről ís pontosan számolt be közönségének, sem általában senkí, kí nem hazudík. Míndenki hazabeszél, kí nem hazudík. Míndenki a magánügyéből csinál közűgyet, kí nem hazudík. Mínden ügy, magánügy, egy vagy míllío magánember ügye, csak vannak becsűletes magánügyek és becstelenek. A szólásszabadság ügye kétségtelenűl a legbecsűletesebbek egyíke – és ennek sérelméről hallgatní, csak mert a mí kárunkra esett meg, nem szerénység volna, hanem cínkósság.

A tényállás egyszerű. A Magyarországi Magántisztviselők Szövetsége nemrég előadássorozatot hirdetett ezen a címen: „Hogyan látja Európa jövőjét?” Előadók lettek volna öten: szociáldemokrata részről egy orsz. gyűl. képviselő és a parlamenti frakció titkára, polgári részről egy tanácsos és e sorok írója. Nem éppen féktelen, felforgató elemek, ezt elismerhetik. Az előadás-sorozatot mégis betiltották. Indokolás: a megvitatásra kitűzött tárgyból nem rekeszthető ki politikai kérdések taglalása. Ilyen alapon ugyan, „tekintettel a túlfűtött közhangulatra, mely rendbontó elemek izgatásának tápot adhat”, holnap elkövözhatják A jövő század regényét és az Időgépet is, nem szólva az olyan szerfölkött destruktív utópiákról, mint A fehér kövön vagy legkivált Morus Szent Tamás Utópiája, melyet, olvasom, nemrég ki is rostált a klerikál-fasizmus egy osztrák könyvtárból, mint bolsevista röpiratot. De hát vegyük tudomásul, hogy politikával csinján kell bánni... Kevéssel ezután azonban kifejezetten irodalmi kérdésekről szándékoztam beszélni a magántisztviselők szövetségében, sőt „csevegni”, mint a szövetség előzetes jelentésében találóan megállapította: „Írások és kalandok” címen, olyan ön- és közveszélyes dolgokról, mint hogy milyen érzéssel olvasta a siheder annak idején a Thackeray regényét és Puskin verses beszédét, hogyan hatott rá Csokonaiban az érdes nyelv és az édes poézis kereszteződése, mit tanult később a proletári Diderot úri írásmódorából és mit a lord Chesterfieldéből. Csevegés ide, lord oda, ezt is betiltotta a rendőrség. Indokolás: az előadáson olyan elemek megjelenése várható, akik nem biztosítják annak zavartalanlanságát. „Miből várható ez? Honnan tudják? S miért »elemek«, akik egy irodalmi előadásra kíváncsiak? Csupa rejtély. Rejtély az is, hogy miért az elemeknek kell biztosítaniok az előadás zavartalan lefolyását.” Ezt a kérdést vetette föl másnap a Magyar Hírlap. Egyébként azonban a liberálisnak ismert polgári lapok, majdnem kivétel nélkül, agyonhallgatták a szólásszabadságnak ezt a durva megsértését, sőt nem vett arról tudomást a magántisztviselők szövetségével világnézeti közösségben álló Nép-szava sem.

Persze, a rendőrségi túlszigor nem nekem szólt, nem is a többi letiltott előadónak, sőt, erről meg vagyok győződve, kifejezetten a magántisztviselők szövetségének sem. Hanem szólt általában – tudatosan vagy ösztönösen, de mindenesetre irányzatosan – az olyan alkalomnak, amelyen különféle rétegek, szemléletek, különböző tapasztalatok és megfontolások találkozhatnak, sőt, ne adj' Isten, esetleg egy végső következtetésben találkozhatnak. Aránylag sokkal hevesebb, sokkal végletesebb szónokok

aránylag sokkal elkeseredettebb, harcrakészebb, forradalmasíthatóbb környezetben aránylag sokkal zavartalanabbul cseveghetnek. Miért? Ó, nem mintha hatóság és karhatalom részrehajló volna a javukra, éppenséggel nem. Csak tudja róluk, hogy úgyis maguknak beszélnek, úgyis arra tüzelik magamagukat, amit tüzelés nélkül is vallanak; nézeteik elszigetelt osztály- és alosztály-nézetek, mozgalmuk szigorúan körülhatárolt szerepkör, előírászerű statisztériára kárhoztatva az alkotmányos színjátékban. De a magántisztviselő, az meglehetősen átmeneti elem; szabadságos polgári életérzéssel, kritikai készséggel, műveltséggel a szociális szervezkedés hajlandósága keveredik benne, s kivált nyugtalanítóvá válhatik hajlékonysága, ha előadóiban is keverednek e különféle destruktív vonzalmak, szabadságosak és szociálisak, melyeket konstruktív oldalról annyira szeretnek egymás ellen kijátszani. Az ilyen keveredés nem veszélyezteti ugyan a közrendet, az utca nyugalját, az állam biztonságát, de ami nagyobb baj, megindíthatja a közeledést eszmék és eszmék, szekták és osztályok közt, megszüntetheti a társadalom szétDarabolttságát, véget vehet a fogalomzavarnak, a homálynak, mely az önellátó kérdésre ítelt szellem szűk határterületein elterpeszkedik. Akik találkoznak, rájöhetnek, hogy egyetértenek, s ez az, amit a Nemzeti Egység korszakában legkevesebb vesznek jónéven.

3. MARADJON A HELYÉN!

Azt hiszik túlságosan általánosítok egy-két eset alapján? Száz esetet is felsorolhatnék. De hadd mondjak el csak egyet, a fentieknél is beszédesebbet, melynek ugyancsak egyik szenvedő alanya voltam. Tavaly a Magyar Cobden Szövetség vitát hirdetett, amelynek ketten lettünk volna előadói, Veres Péter és én. Az előadás elmaradt, mert a rendőrség „nem tanácsolta”. Hangoztatva, hogy ellenem nincs kifogása, bár baloldali ember vagyok, beszélhetek, amennyit tetszik, falu és város viszonyáról is (ez lett volna a vitaest tárgya) egyébről is, a tiszteletreméltó szabadkereskedelmi egyesülés dobogóján. De azt az izgága vörös parasztot nem engedhetik, mi keresnivalója van annak Budapesten? Nem helyeselhető, de érthető – mondhatná erre a gyanútlan olvasó – a mérsékeltebb baloldali szónoknak több szabadságot engedélyeznek, mint a szélsőségeseknek: mindenütt így járnak el a jobboldali rendszerek, miért volna ebben különleges jellegzetesség? Miért? Azért, tisztelt olvasóm, mert például az Egészség Hete vagy micsoda előadói közt e mérsékeltebb, liberalisztikus baloldal egyetlen képviselőjét sem látom, hogy beszéljen ott „amennyit tetszik”, viszont igenis ott látom, kormánypárti képviselők és fajvédő

publicisták társaságában, a fentnevezett „izgága vörös parasztot”. Ez a tény, hogy ő is elmondhatja ott a maga véleményét, egymagában ugyanolyan dicséretes, mint amilyen „helytelen bár, de érthető” az a másik tény, hogy a Cobden szöbetségből viszont kitanácsoltatják. Hogy magyarázzuk azonban e két tényt egymás mellett? Ha valaki túlságosan destruktív ahhoz, hogy akár destruktív társaságban is szerepelhessen, akkor miért nem túlságosan destruktív ahhoz, hogy a legkonstruktívabbak közt szerepelhessen; s ha valamely gondolatkör annyira kevésbé destruktív, hogy nemcsak nem üldözik, hanem egyenest atyai gondoskodásban részesítik és megóvják a vidékről feláramló hiperdestrukcióval szemben, akkor hogyan lehet túlságosan destruktív ahhoz, hogy megszólalhasson ott, ahol még ama hiper-destrukció is hangot kaphat?

Úgy, ahogy mondtam. A polgári radikális, a szociálliberális vagy akár a parlamentárisan fékezett szociáldemokrata szónok előadása a szabadkereskedők szemináriumában, ha megoly nagyszámú közönség előtt hangzik is el, jellegénél fogva egy-két emberréteg ügye marad, amelyet nem nehéz a megszokott jobboldali publicisztikai szölamokkal úgy ábrázolni, mint a földtől, a néptől, a szélesebb közösségtől idegen elemek tereferéjét. A szenvedélyes falusi proletár szava pedig a bajtársi egyesületek, a NEP-ügynökök és „népi” mítoszt eregető új-szellemi-front-harcosok társaságában, ha megoly intranzigensen marxista szó is, belevész az iránytalan pátoszu zsellér-sírámok zsvájába, a célirányosan tenyésztett rög- és vérszag orkeszterébe, a gyülevész-bugrisság, a dzscentri-antiszemitaság és a vele spekuláló zsidó nagytőke kirakat-szocializmusába, a műpipacsok és pántlikák rengetegébe. Itt követelhetsz szabadságot, népi önrendelkezést, polgári méltóságot, mert úgyis csak „ó-liberális”, ha ugyan nem „zsidó faji” ügy marad; ott követelhetsz társadalmi kiegyenlítődést, sőt, ha kedved tartja, forradalmat is, mert úgyis „magyar nép jajszava” válik belőle, persze a demokrácia és polgárosodás vágyától meg nem rontott népé. Mindenki maradjon a maga helyén!, mondta könnyedén, de klaszszikus tömörséggel valaki, aki a szocialista parasztnak a liberális dobogóról történt eltiltását meglehetősen beavatott helyről indokolta.

4. A LEGÚJABB RENDISÉG

Mindenki a maga helyén: milyen kortörténeti távlatot nyit ez a futó megjegyzés! A fasizmus és az „új rendiség” egész hatalmi elgondolását levezethetnők ebből a formulából. Szakadozzatok rendekre, osztályokra, foglalkozási ágakra, rajokra, szakaszokra, tömörüljetekek abban a tudatban, hogy nemzeti egységekre tömörültök, de ne hágjátok át a kijelölt kere-

teket, nyugodjatok meg a fölülről elrendelt tagozódásban, csoportokban művelődjétek, egymástól elrekesztett csoportokban s ne vegyétek tudomásul például azt sem, hogy amely tekintélyi tan az egyik csoportban úgy szól, hogy meg kell menteni a tőkés polgári rendet, melyet a demokrácia kiszolgáltat a marxizmusnak, az a másik csoportban már úgy hangzik, hogy el kell törölni a tőkés polgári rendet, mely egyet jelent a demokráciával, legföljebb hogy „nemzeti alapon” kell eltörölni, vagyis megszervezve” a nemzetet, vagyis, még pontosabban, széttagolva a nemzetet . . . Divide et impera – milyen kísérteties pontossággal tér vissza az ó-feudalizmus módszere az új-feudalizmus gyakorlatában! Csak ne ismerkedjétek! Csak ne keveredjétek! Illetve: tegyétek, de én majd megszbom, ki kivel keveredjék, kinek hol a „helye”.

Nálunk nincs fasizmus, nálunk alkotmányos élet van, parlamentarizmus, ha nyíltszavazásos is. Nálunk nincs „új rendiség”, de megszületett helyette a legújabb rendiség: lehetnek pártok, ellentétes világnézetek, politikailag szembenálló felek, csak „mindenki a maga helyén”, senki ahol szavának értelme és foganatja lehet. A „merész”, a legmerészebb, a néha egészen forradalmi hanghordozású s gyakran az aktív kormányzat ellen is hevesen kikelő műpipacsos-pántlikás reformcsapatok kedvükre rikoltozhatnak, hiszen a hazafiasság hatalmi óhaj szerint való értelmezése úgylis megóvja őket, minden baloldaliak nyugodtan cserélhetnek eszmét saját körükben, hiszen úgylis ki vannak rekesztve a „nemzet testéből”. Íme a magyarázata, hogy miért részesülnek néha meglepő hatalmi jóindulatban élesen ellenzékieknek ható irányok hordozói s miért nyilatkozik meg ugyancsak meglepő türelmetlenség egészen óvatos, mérsékelt szavú egyénekkal szemben. Nem azt nézik, hogy mit mondasz, hanem hogy mit, hol mondasz. Szabadság van nálunk, barátom, beszélhetsz, amit jól esik; mindössze arról kell letenned, hogy meghallgassák, akiket érdekel.

Szép Szó, 1936. október.

1937

Jégtáblák

Időnként, jobb híján, a jégtáblákat irigyelem. Napról napra szaporodnak a Dunán, egyes helyeken összetorlódnak, úgy, hogy alig látszik közöttük a víz. Maguk is vízből lettek, s a dialektika törvénye szerint: a víz átalakult önmaga ellentétévé, folyékonyból szilárd lett, elkülönült önmagától, szinte szembe került önmagával. Idővel majd a jég elindítja az ellenkező folyamatot, és az egység helyreáll. Addig azonban a szürkésfehér táblák a maguk külön életét élik, a feketés víztükör fölött. Függetlenítették magukat az anyagtól, melyből lettek, és új törvény szerint élnek, a maguk törvénye szerint. Mozognak ők is, mint a víztükör, de mégis szilárdak, és formájuk élesen körülhatárolt. Mozgásuk iránya és sebessége csaknem független a folyótól: elsősorban a saját súlyuk határozza meg. Hangjuk is van: néha érces, tiszta zengéssel ütköznek össze. Hideg fölénnyel úsznak Buda és Pest között. Egyfelől dombok, másfelől bérházak, fölöttük hidak, alattuk mélység, félhomály, halak. Néha egy-egy sirály vagy vadlúd telepszik rájuk tapintatlanul, de hamarosan újra felröppen, mert elkedvetlenítette a fagyos fogadtatás. A jégtáblák tovább úsznak, simán, szerényen, de határozottan.

Az élet, mely a partokon zajlik, érzéketlenül hagyja őket. Nem vesznek tudomást a zajról, mely kétfelől jön a Duna felé. Autóduda, telefoncsengetés, közbenjárás, vád- és védőbeszéd, ítélet, alku, üzlet és szenvedély ezer kiáltása és suttogása reménytelenül lepattan az üvegszerű és kemény felületükről. Az irodalom nem érdekli őket, még ezek az elismerő sorok sem. Talán ezt becsülöm bennük a legtöbbre. Ha sokáig nézem őket, engem is kezdenek kevésbé érdekelni köz- és magánügyeim. Sajnos, nem tudom őket elég sokáig nézni. Társadalmi helyzetem és emberi kapcsolataim alig hagynak időt jégtáblanézésre. Éjjel pedig, mikor inkább ráérnék, nem látszanak. E nehézségek leküzdhetetlenek. Le kell mondanom a jégtáblák társaságáról. Mást kell nézmem: nyomtatott lapokat, emberi arcokat, festményt, színpadot, mozivásznat, kirakatokat, menetrendet és az élet sok száz gyanús termékének pongyolán fogalmazott használati utasításait. Problémákat kell megoldani, rejtett értelmeket megfejteni. Kérdezni és felelni – illetve a legtöbbször csak kérdezni, és fele-

letet várni. És ami a legfontosabb: érdeklődni, vagy legalábbis érdeklődést mutatni. Holott már régóta akkor érzem magam a legjobban, ha semmi sem érdekel különösebben. Ezt persze, legtöbbször titkolom, mert ez a legsúlyosabb bűn az emberi társadalom ellen. Itt a legszigorúbb érdeklődési kényszer uralkodik, szigorúbb, mint a vételkényszer az üzletekben. Néha, derűs és kiegyensúlyozott percekben, szeretnék valami nagy áruházba menni, hogy az elárúsítók buzgó kérdésére: „Mi érdekli uraságodat?” – boldog fölénnyel válaszoljam: „Semmi”. Csodálatos pillanat volna, a legtökéletesebb felszabadulás. Ráérően sétálnék árak, árusok és árak között, és egyik sem érdekelne. Ismerőseimet az utcán lekötelező mosollyal így üdvözlőném: „Nem érdekel, hogy van.” Az újságot könnyed mozdulattal fordítva venném a kezembe, és mélységes békével az agyamban és szívemben, gyönyörködve szemlélném a tótágast álló sorokat. Alkalmadtán benéznék a parlamentbe, a nyomatékosan szónokló politikust egy pillanatra félrehívnom, és felajánlanám, hogy ingyen megtanítom szappanbuborékot fújni. Egyszer talán a Beszkárt irodájába is felmennék, és végtelen türelemmel egy tantuszt próbálnék egyensúlyozni valamelyik igazgató orrhegyén. Isteni élet volna, felszabadulva a legsúlyosabb rabság, az érdeklődés alól. Úgy járkálnék végre a világban, mint a jégtáblák a partok között. Valószínűleg én lennék a világ egyetlen boldog embere, és hamarosan megválasztanának tiszteletbeli jégtáblának. Sokat gondolkodom most erre, és néha már-már úgy érzem, nem is volna olyan nehéz, csak elhatározás dolga az egész. Aztán hirtelen jön egy kis szélroham, és tüsszentenem kell, jön egy pillantás, és hevesebben kezd keringeni bennem a vér, jön egy spanyol hír, és ökölbe szorul a kezem. Úgy látszik, még sincs menekvés.

Pesti Napló, 1937. január 24.

„Tessék azonnal elhagyni a falut...!”

Tiszántúli népe és kétféle vezetői

Eckhardt Tibor a Magyarországon megjelent, általános feltűnést kel­ tő karácsonyi cikkében foglalkozott a tiszántúli mezői munkások sorsával. Védelmébe vette munkásotthonaikat, szervezeteiket s tanúbizonyságot tett a magyar földmunkások „nemzeti gondolkodásáról”. Én magam is úgy tapasztaltam, hogy a tiszántúli munkásság politikai látóköre és öntudata többnyire a kisgazdák felett áll. Érdeklődik a közélet iránt, kultúrszomja pedig egyenesen megható.

A tiszántúli szegénység politikai öntudata már 1848-ban országos je­ lentőségűvé vált, midőn a követeknek adott utasításokban lefektette a magyar agrárdemokrácia európai színvonalú alapelveit. A múlt század végén pedig hatalmas szervezetekbe tömörülve harcolt a szociálisabb Ma­ gyarországért. De akkor nem akadt elegendő számú és súlyú értelmiség, mely e nép élére állott volna s gyönyörű harcát legyőzték a helyi kiski­ rályok.

LÁTHATATLAN SÁNCOK

Ma: a népi gondolat mellé szegődött az írók, publicisták és szocioló­ gusok legnagyobb része, azonban láthatatlan, de annál jobban érezhető sáncok emelkedtek közéjük és „seregük” a tiszántúli nép közé.

A nyáron tizenhárom kilométeres gyalogút után egyik este Újkígyószra érkeztem. Kipihentem magam s reggel csupa lojalitásból a községházára tértem. Bementem a jegyzőhöz s felvilágosítást kértem faluja keletkezé­ séről. A száraz, sárga, sovány arcú ember szeméből különös indulatok lángja csapott ki. Rögtön éreztem, hogy ellenséggel állok szemközt, aki eleve haragszik azokra, akik a nép ügyében gyalogolják végig a nyarat, ahelyett, hogy a Balaton jóságos vizében mártogatnák tagjaikat.

AHOL „ALISPÁNI ENGEDÉLY” KELL A KÖNYVÍRÁSHOZ

Kijelentette, hogy felvilágosítást nem ad s rögtön hagyjam el a falut. Én természetesen nem ijedtem meg, hanem elővettem három igazolványo-

mat s megmutattam. Sőt: az Athenaeummal könyvem megírására kötött szerződésemet is elébe tettem. A jegyző úr azonban kifogást emelt a szerződés ellen, azt hiányolta, hogy miért nem kértem engedélyt az alispántól könyvem megírására s az engedélyt miért nem vezettem rá a szerződés hátlapjára?

Én megkérdeztem, hogy melyik tételes törvény alapján kell a könyvek megírásához alispáni engedélyt szerezni, s mivel helytel nem kínált meg, leültem. Erre ő is „megenyhült” s kijelentette, hogy a felvilágosítást megadja, de utána rögtön el kell hagynom a falut. Szavai nyomatékául pedig szemem láttára toloncoltatott ki két cigányasszonyt.

AZ ALISPÁN TELEFONÁL

Hát beszélt, minden szava éppen az ellentéte volt annak, amit a faluban lakó nagygazdáktól, kiscgazdáktól, mezei munkásoktól, kisiparosoktól s kiskereskedőktől hallottam. Ki is jelentettem, hogy nem hagyom el a falut, hanem telefonálok az alispánnak. Elmentem a postára, felhívtam az alispánt, aki azonnal kapcsolhatta magát a jegyzői hivatalhoz. Mire visszatértem a jegyzőhöz, az már mosolyt erőltetett sárga arcára, a hangja kissé remegett, a kezefeje is, miközben kitartóan gyúrta.

„LETARTÓZTATTAK A KÖZSÉGHÁZÁN”

Kijelentette, hogy „megnézhetem a falut”, de rögtön mellém akarta adni a kisbíró. „Udvariasságát” azonban nagyon határozottan visszautasítottam s egyedül mentem. Előző este néhány kisparaszt valósággal könyörgött, hogy másnap menjek el hozzájuk. Reggel azonban híre jött, hogy a község házában letartóztattak. A hír túlzott, de szegény magyarok kimenekültek a faluból, hogy alibijük legyen, nehogy rájuk süssék, a vellem való érintkezést!

EGY „MINISZTERI TANÁCSOS” FIGYELI TITOKBAN A NÉP ÉLETÉT

Néhány nap múlva Gyulaváriban betértem a kocsmába. Egy nagyon elesett, fásult lelkű mezei munkás ácsorgott ott benn. Beszélgettem vele, azután bejártam a falut. Az én munkásbarátom azonban megelőzött. Szedte a lábait és vitte a hírt, hogy egy „miniszteri tanácsos” jár itten, titokban figyel a nép sorsát s azután majd nyilván tanácsokat ad a miniszternek.

A falu közepén egy másik mezei munkással találkoztam. Bemutakoztam, mire ő elmondotta, hogy a „miniszteri tanácsos” legendája már a falu közepéig is eljutott, de ő igen örül, hogy én jöttem el hozzájuk s nem a miniszteri tanácsos, mert ismeri és szereti az írásaimat, a legutóbbit őrzí is. Később bementem hozzá, hát előkerült a fiókból egy hét esztendővel ezelőtt írott cikkem. Mennyi utat bejártam azóta, de a mai mondanivalóm mikor jut el Gyulaváriba?

BETILTÁS, KITILTÁS, JEGYZÖKÖNYV

Sáncok és sáncok! Orosházán másfél esztendeje irodalmi előadásomat tiltották be érthetetlen indokolással. Nagylakon nem engedtek be a gyárba, Balmazújvárosban jegyzőkönyvet vettek fel, mikor először látogattam meg Veres Péter barátomat. A mai magyar szellem a népet keresi, hogy igazi, bonthatatlan kultúrközösséget alkosson vele. A nép a szellemet keresi, hogy erőt szívhasson belőle nagy harcaihoz. A két egymásfelé törekvő erő azonban mégsem találja meg egymást, megtorpannak s megtörnek a sáncok falainál.

Sövényházára mentem néhány esztendeje s értesítettem erről egy gazdát. A szétszórt településről vagy harminc kocsin gyűltek össze az emberek erre a hírre. Úgy kellett könyörögnöm nekik, hogy menjenek haza, mert én csak adatokat gyűjtök s utamnak semmi politikai célja sincsen, de a „tiltott gyűlés” vádját húzzák reánk s őket büntetik majd meg.

De mi értelme van így a mi életünknek, ha nem bírunk azokhoz jutni, akiknek jobb sorsáért kártányára tettük egész életünket? Mit ér minden szándék, tett, cél és akarat, míg ezeket a sáncokat le nem rontjuk?

LEBONTANI A SÁNCOKAT

Eckhardt Tibor és a magyar ellenzék a tiszántúli kérdést az országos politika homlokterébe helyezi igen helyesen, de ne feledkezzenek meg ezekről a „társadalmi” és „közigazgatási” sáncokról sem. Míg a magyar szellem szárnyaszegetten hull le félútjában, míg a sáncok közé zárják a népet, addig a politika minden fegyvere csorba s minden munkája félmunka.

Tiszántúl népének minden megmozdulása magas színvonalon mozgott a múltban. Tiszántúlnak nagy élmények kellene ahhoz, hogy megmozduljon s nagy politikai harcba bocsátkozzék. A legjobb szellemének kell eljutnia ehhez a néphez s a magyar ellenzéki politika első kötelességei közé tartozik, hogy kivívja a szellem szabad útját a nép felé, Tiszántúl felé.

Válasz

Kedves U. G.! Nem tudok Önről többet, mint nevét és címét, amit levele végére írt. Ez is elég volna ahhoz, hogy néhány szokványos sorban, zárt borítékban nyugtázzam levelét, udvariasan megköszönve az elismerő mondatokat, és könnyed kifogással megkerülve a gáncsolókat. Az ügy ezzel tökéletesen elintéződne, a „lovagiasság szabályai szerint”. Az élet azonban nem a lovagiasság szabályai szerint folyik. Az élet nem szereti a formulákat, és magam is irtózom tőlük, különösen komoly kérdésekben. Az Ön levele pedig nagyon komoly kérdést vetett fel, számomra a lehető legkomolyabbat. Örülök, hogy alkalmat ad részletes és őszinte válaszra.

Cikkeim egy részét – főként az utóbbi időben írottakat – kifogásolja, a maga és társai nevében. Ezt írja többek között:

„És sokszor mégsem voltunk megelégedve Önnel. Nem mondott el mindent, ami bennünk él, és nem mondott ki mindent, ami bennünk ég, és fájoan éget, mert kikívánczik belőlünk, s mi nem tudjuk elmondani . . . Ön nem a tömegből és a tömegért, Ön nem a jövőért, hanem a jelenért beszél, mely nem a miénk.”

Kedves U. G., könnyű volna ezeket a vádakat néhány üres szólammal kivédeni, azt mondani, hogy talán félreértette írásaimat – vagy egyszerűen a mai sajtójogi viszonyokra hivatkozni. Az Ön panasza többet érdemel: őszinte feleletet. Tehát őszintén elismerem: teljesen igaza van. Minden kifogását aláírom. Ön és társai tudnak olvasni, és igen helyesen érezték ki az utóbbi időben írt cikkeimből a megtorpanást, a kétséget, a bizonytalanságot, a pesszimizmust. Tudom, hogy ez nem menthető, de talán magyarázható. Megkísérlem.

Szeretném mindenekelőtt megvallani, mit jelent számomra a tömeg. Mindent. Irtózom az „arisztokratikus” szellemiségtől, és csak akkor érzem magamat jól és biztonságban, ha az „alacsony”-nak csúfolt tömegre gondolok. Csak a tömeg közelsége tud nekem meleget adni, csak akkor tudom törekvésemet igaznak, becsületesnek, ha úgy érzem, azonos a tömegével. A tömeg nem „méltatlan” a szellemi emberhez – ellenkezőleg, a legtöbb szellemi ember méltatlan a tömeghez. Hogy mit nevezek tömeg-

nek? Természetesen nem azt a kétségbeejtően hamis képződményt, amit általában „közvélemény”-nek mondanak. Tömeg, az én számomra: a ki-játszottak és háttérbe szorítottak, a „megsértettek és megalázottak” sokasága. Tömeg: azoknak a serege, akik „nem számítanak”. Elsősorban tehát a munkások és a szegényparasztkok.

Munkások és szegényparasztkok! Nem tudok pátosz nélkül írni, ha rájuk gondolok. Hiszen az ő életükben is rengeteg a pátosz, a szónak eredeti, görög értelmében, melynek több köze van a szenvedéshez, mint a szenvedélyhez. Ismerem életüket, elsősorban a magyarokét. Ismerem a jelent, mely nem az övék, és voltak, sőt vannak még ma is elgondolásaim a jövőről. Mint mindenki, aki ír, én is az igazságot keresem. Rá kellett jönnöm, hogy többféle igazság van. Azt az igazságot választottam, annak a szolgálatába akartam állni, mely általánosabb, mélyebb, keserűbb és üldözöttebb. Nem volt sok haboznivalóm.

Kedves U. G., higgye el, hogy soha, egy pillanatra sem kezdtem kételkedni ebben az igazságban. És hogy eljött számomra – éppúgy, mint számos társam számára – az elbizonytalanodás, a reménytelenség korszaka, ennek nem az az oka, mintha az igazság, melyet vállaltunk, nem volna többé teherbíró. Más történt. Úgy éreztük, mintha éppen a tömeg tántorodott volna el ettől az igazságtól, a maga igazságától. Emlékszik talán egy dalra, mely szolidaritásra buzdít. Nem tudom pontosan a szövegét, de refrénjének értelme körülbelül ez: „Éhezve vagy jóllakottan, so-hase feledkezz meg a szolidaritásról.” Sajnos, úgy látszik, hogy a két helyzet közül az éhség a veszélyesebb a szolidaritás szempontjából. A tömeg ma éhesebb, mint valaha: és sokan azt véltük, lassanként magunkra mar-radunk. A tömeg lassan – úgy tűnt fel –, fokról fokra megfeledkezett a maga igazságáról és a jövőjéről. Úgy látszik, hogy kétségbeesésében le-mondóvá lett, feladta igényeit, és meghallgatott mindenkit, aki bármely csekélységet ígért neki, nálunk és Európa túlnyomó részében. Elkövet-kezett tehát számunkra vagy – hogy csak a magam nevében szóljak – számomra a pesszimizmus korszaka. Úgy éreztem légüres térben írok, és már legfeljebb csak önmagamot lelkesíthetem. Kietlen érzés volt, any-nyi bizonyos. Nem teremhetett belőle más, mint általános kétely, fanyar vállvonogatás, gúny és öngúny, cinizmus, Szabadság, igazság, jövő – mindez kezdett önmaga paródiájává torzulni. Nem tudtam mit kezdeni azzal, amiben eddig hittem. Olyan voltam, mint a kereskedő, akinek sen-ki sem veszi többé a portékáját. Kezdttem már arra gondolni, hogy becsu-kom a boltot.

Helytelenül tettem. Beleestem én is korunk fő bűnébe, a gyengeségbe. Ma már ismét megtagadom ezt a bűnt, ezt a betegséget, ezt az entellek-

tüel hisztériát. Ma már belátom, hogy senki sem illetheti jogosan szemrehányással azt a tömeget, mely oly sok rendszeres árulás és megtévesztés áldozata lett az utóbbi években, és amely olykor nagy pillanatokban, még ma is megrázóan méltó tud lenni önmagához. Nem tudnám pontosan megmondani, mi rántott vissza a gyengeség és reménytelenség állapotából: különböző hazai és európai események hatása, beszélgetések, könyvek, megfontolások és talán egy kissé az Ön levele is. De legfőképpen azok a sérelmek, melyek az igazságot, az én igazságomat napról napra, fokozott erővel érik. Tulajdonképpen hálás vagyok ezeknek a sérelmeknek. Nekik köszönhetem, hogy valamelyik nap átfutottam a híreket és boldogan vettem észre: már megint fel tudok háborodni, már megint tudok remélni. Úgy éreztem magamat, mint aki betegségből gyógyult fel, és immunissá lett. Most már tudom, mi az entellektüel feladata: konokul hirdetni az igazságot, a tömeg igazságát, akár van tömeg a közelben, akár nincs. A jövőhöz beszélni, bármilyen gúnyosan szól is közbe a jelen. Vállalni – szükség esetén – a legnehezebbet, az egyoldalú szolidaritást.

Pesti Napló, 1937. február 28.

Cenzúra

Elég rossz az is, ha magunk cenzúrázzuk magunkat, vagy kiadóink és szerkesztőink cenzúráznak, kényszer nélkül is kiszolgálva a Hatalom igényeit, a Tömeg babonáit. Ámbár az ilyen cenzúra alól még csak ki lehet bújni valahogy. Igazában a mai Magyarországon (kellő szavakkal) majdnem mindent megírhatunk. Sok hatása úgyszincs annak, amit írunk. Szabadságunknak ez a titka és ára.

Akárhogy is, valódi vagy képzelt bajaink között nagyon is elfeledkezünk arról, hogy a magyar szellemi életnek egy „jelentékeny s értékes hányada” valóban cenzúra alatt nyög. S ez nem csak amolyan „öncenzúra”, szellemi öncsonkítás, mint amit mi magunk hajtunk végre magunkon, pusztá gyávaságból. Ez igazi, szó szerinti cenzúra, s fehér foltokat jelent a folyóiratok lapjain, amilyeneket apáink és nagyapáink a kultúra szegényfoltjainak tekintettek.

Előttem az Erdélyi Helikon legújabb füzete, tele ezekkel a fehér foltokkal. Borzadva nézem őket, mintha csupa kiütések volnának. Bevallom, nem vagyok eléggé modern ember ahhoz, hogy az ilyesmit természetesnek találjam. Az erdélyi magyar szóhoz engem mély élmények kötnek. Valakit, aki nagyon kedves volt nekem, látok itt láncra verve, megcsonkítva . . . De ha nem így volna, ha egészen idegen volnék is! Akkor is fölháborítana ez a cenzúra, melynél barbárabbat és fölöslegesebbet alig tudnék elképzelni.

A fehér foltok legtöbbje egészen kicsi, csak egy-egy szó hiányát jelzi. Ezek nyüzsgönek, kivált történeti és földrajzi vonatkozású szövegekben. Néhol majd minden sorból ásít egy kis ablak. S rendesen nem is nehéz eltalálni, micsoda szó az, amit a cenzor nem talált közölhetőnek. Ha az volt a célja, hogy az olvasó gondolatköréből kizárja ezt a szót, nagyon rosszul számít. Éppen az ellenkezőjét éri el.

Az irodalom. Az tudományosság. Nagyon jól tudjuk, hogy az erdélyi irodalomról, az erdélyi tudományosságról van szó. Erdélyben nem szabad lenyomatni ezt a szót hogy Erdély. Ki lehet így irtani egy szép ősi szót? Meg lehet ölni a múltat, a történelmet? Egyelőre e fehér foltokban jobban él a szó, mintha a saját betűiben élne.

1912-ben született... az a Bod Péter, akiből később az... tudományosság legszorgalmasabb munkása lett. Aki nem tudná, utánanézhethet a lexikonban: Bod Péter Csernátontban született. Hogyan hívják most Csernátont, azt már nincs módomban megállapítani. Azt viszont tudom, hogy Kolozsvár neve hivatalosan Cluj. Fülembe cseng a régi híres ballada amit még az iskolában tanultam:

*Menj el, uram, menj el aj ki Kolozsvárra,
Aj ki Kolozsvárra, apám udvarába...*

Ezt ilyen módon kellene átírni, hogy Székelyföldön (ahol keletkezett) ma még kinyomatható legyen:

*Menj el, uram, menj el aj ki Clujra,
Aj ki Clujra, apám udvarába.*

S valóban akadtak is ilyen átírt költemények. Egyet a Nyugat idézett is egyszer. Árkádia-rovatban, éppen egy székely népballadát. Mosolyogtunk rajta. Pedig inkább föl kellene jajdulnunk, legalább nekünk, magyar íróknak, ha csak a rím és ritmus kerékbetörése miatt is...

S mégis ez az egész erdélyi cenzúra Árkádiába való dolog! Amilyen tragikus éppoly nevetséges. Látok például egy cikksorozatot: művész-portrék erdélyi festőkről és szobrászokról, ezzel az alcímmel: (...

...képzőművészek.) Maga az Erdélyi Helikon címe is ma már ez: ..
.. Helikon. Ez a kimondatlan szó, amely mindenütt jelen van és mindenütt tabu, Kínát, Jávát s a rejtelmes Tibetet juttatja eszembe. Persze vannak terjedelmesebb fehér foltok is: s az egésznek vadságát s barbárságát talán az a hely mutatja legjobban, ahol éppen egy ilyen pár sornyi szélességű fehér folt után közvetlenül és szembeötlően (facsimilében kellene mutatni) a következő sorok olvashatók:

A cenzúra csírájában elnémít minden öntudatosabb, bátrabb, a kedélyeket esetleg nyugtalanító hangot és így tovább... Ezeket a szavakat nem törölte a cenzúra: de fölöttük tüntetőleg fehér foltot csinált. Ezt talán úgy lehetne értelmezni: A kutya ugat, a karaván halad. Ez a cenzúra nem az eszmék ellen van. Az eszmékkel nem törődik, azok úgylis hatástalanok. Miatta kifejtethetnek akármit, s gyalázhatják akár magát a cenzúrát is. Azért ezt a szót: Erdély, mégsem szabad leírni. A cenzor nagyon jól tudja, hogy az olvasó kitalálja a kitörölt szót, sőt számít is erre. Olyan ez, mint

Gessler kalapja: a hatalom kéjelgése, erőpróbája, a kitanult zsarnok lélektani művészete, a legsötétebb korokba illő.

Az áldozat azonban: a magyar szó. Miért nem jajdulunk hát föl mi, magyar írók, a magyar szó védői és sáfárai? Mi akik szabadon beszélhetünk. Mért nem méltatlankodunk hangosabban, mérthogy alig veszünk tudomást minderről, mért vonjuk a vállunkat? Ennek is oka van. S ez talán egy másik Őrjárat-cikket érdemelne.

Nyugat, 1937. 2. sz.

Miért nem járok színházba?

Hogy miért nem járok színházba? Mert tapasztalataim szerint:

1. Az előadott *darabok* ötlettelenek, unalmasak, más szóval nem tárják fel a kor valóságához kapcsolt formában az igazi szenvedélyeket. Az ún. irodalmi darabok sem mutatnak másra, mint arra, hogy az emberek ma sem mernek szembenézni indulataikkal.

2. Az *előadások* nem harmonikusak, egyes tehetséges színészek művészetét az összhatásban tönkreteszik a rosszak, illetve azok, akik nem játszhatják ki formájukat, mert alá vannak rendelve a főszereplőnek.

3. Mikor járnék színházba? III. Richard ezt kiáltja: „Országomat egy lóért!” Emellett igen nevetségesen hangzanék, ha a mai szerző történetesen ezt adná egy hőse szájába, aki történetesen könyvelő: „Állásomat egy taxiért!” Nos, ha egy mai Shakespeare kitalálná, hogy egy ilyen felkiáltás hogyan ne váljék nevetségessé, de hogyan szorítsa el az ember szívét, örömmel áldoznék még az indokolatlanul magas árakat kérő ruhatára is.

Független Színpad, 1937. 1-2. sz.

egy új könyvnek, amely nem a parlamenti viharsarokkal foglalkozik, sőt ellenkezőleg: a szegény magyar néppel, amellyel a viharzó gavallérok olyan keveset törődnek. Nem annak az elhagyatott népnek íródott a nagy komoly könyv (hogya is tudná az ilyen elegáns portékát megvenni!), hanem íródott nekünk nadrágosoknak, nyakkendősöknek, uraknak. A könyv a magyar föld viharsarkáról szól, az alsó Tiszavidékről, Csongrádról, Csanádról meg a békétlen Békésről „ahol az elmék és szívek sohse tudtak belenyugodni a meglevőbe”. Egy hívő fiatal magyar, Féja Géza adta ezt a lelket, lelkiismeretet háborgató művet, amely egyhamar nem hozhat a szerzőjének Kisfaludy-tagságot és Corvin-koszorút. Szép könyvet írt, kegyetlenül szépet ez a művelt és szenvedélytelen penna, olyan népismertetést, amivel nem mulattatnak az adomák és amilyenel a Gyöngyös Bokréta nem gyönyörködött. Megjártat három vármegye községein, falvain, tanyáin, legelőin, politika s elmaradottság, gyűlölet és szenvedés, testi-lelki éhség földjén, ami nekünk édes hazánk. Úrnak és parasztnak ezerszertendős, fáradni nem akaró harcát meséli ez a könyv. Szívszaggató földműves-tragédiákról tudósít. Az író tanyai gyerekeket fotografált, akik több dinnyén, mint kenyéren élnek: olyanok, mint a legnyomorultabb vademberek póklábú, pókhasú csemetéi. Látván látjuk, hogy ott hódít az egyke, hol kevés a kenyér, hol föld nem kapható, hol „az önfenntartó ösztön lép a fajfenntartó helyébe”. S látjuk mért hajtja a gazda a fiát iskolázni: az állami nyugdíjért! És hogy a drága egyetemek mellől mennyire hiányzanak a gazdanevelői intézetek, mily töméntelen haszon és áldás marad el a földműves-képzés híján. Látjuk mire nem tanítja s mire tanítja a fali népet a tanítója. Csudálhatjuk a maguk tehetségéből viaskodó makai hagymások, vásárhelyi gelencsérek hőskölteményét. Megismerhetjük nép és orvos, nép és egyház, nép és bank, nép és napszám, nép és hivatal viszonyát. Látjuk, ahol nemzetiség van, mért él az mind egészségesebben, szebben, jobban mint a magyar, aki a legtehetségesebb. Látjuk mért kell fonnyadni a magyar dísznek és elhalni a nótának. Ez az író felfedező, aki térképet rajzol. És ez az író doktor, aki receptet ír.

Közös harc a közös ellenség ellen

Szívesen teszek eleget az Új Előre azon felhívásának, hogy a lap harmincöt éves fennállását ünneplő számába cikket írjak. Amikor ezt teszem, készséggel felejttem el azokat az elvi és személyi harcokat, amelyeket hosszú időn keresztül annyi meggyőződéssel vívtunk egymás ellen. Nincsenek személyes sérelmek, ha általános, nagy érdekek követelik, hogy akikkel tegnap még szemben álltunk, azokkal ma már együtt ma-sírozzunk a közös ellenség ellen. A magam részéről minden hátsó gondolat nélkül őszinte örömmel vettem tudomásul a harmadik Internacionálénak azt az elhatározását, hogy véget vet a gyilkos és öngyilkos test-vérharcnak és a fasiszmus és a háború elleni közös harcba szólítja mind-azokat, akik hajlandók ebben a nagy küzdelemben részt venni. A harmadik Internacionálé legutóbbi kongresszusán helyesen ismerte fel a reális helyzetet, hogy e pillanatban nem a kapitalizmus és a szocializmus között van a választás, hanem a demokráciák vívják élethalálharcukat a fasisz-mussal. Ebben a harcban a kommunista párt és Szovjet-Oroszország minden fenntartás nélkül a demokráciák oldalán áll és ez a tény a leg-szélesebb egységfront megteremtését teszi lehetővé.

Azokat az elvi és taktikai különbségeket, amelyek bennünket, szocialis-tákat a kommunistáktól elválasztanak, majd megvitathatjuk és kiverelked-hetjük akkor, amikor a közös ellenséget, a fasiszmust és annak legundo-kabb jelentkezési formáját, a nácizmust már legyőztük. Addig minden erőt, minden harci készséget a népgyilkos fasiszmus ellen kell felsorakoz-tatnunk. Ennek belátása tett engem az amerikai magyar egységmozgalom őszinte és rendíthetetlen hívévé. Ezért felejtettem el egyik napról a má-sikra mindazt, ami engem a kommunistáktól, az ő magyar nyelvű ameri-kai pártjuktól és hivatalos lapjuktól, az Új Előretől elválaszt. Nincs olyan pártdogma, amely engem feszélyezhetne vagy befolyásolhatna, ami-kor a veszedelem nagyságát tisztán látva és mélyen érezve, a közös har-cot tartom az egyetlen lehetséges és célravezető kötelességteljesítésnek. Ezért szólítok mindenkit az egységfrontra és azért követek el a magam szerény erejével minden lehető, hogy az amerikai magyar egységet nagy-gyá és legyőzhetetlenné építsük. Akik a fasiszmus és háború elleni harc-

ban részt venni hajlandók, azok nekem mind egy szálig bajtársaim, akkor is, ha fontos és alapvető kérdésekben másként gondolkozunk. Most nincs fontosabb, nagyobb és égetőbb feladat, mint tömör sorokban felvonulni a világgyújtogató fasiszta veszedelem ellen.

Örülünk annak, hogy Amerikában demokrácia van, ahol a szabad szó és a szabad sajtó minden erejével hirdetjük a magunk meggyőződését. Nem volnánk méltók arra a szabadságra és azokra a jogokra, amit és amelyeket Amerikában élvezünk, ha nem használnánk fel arra, hogy a rendelkezésre álló minden eszközzel segítsünk kiküzdeni rabságban sínylő testvéreink politikai és gazdasági felszabadulását. Minden ember szabadságáért és emberhez méltó életéért kell harcolnunk fajra, színre és országhatárookra való tekintet nélkül. Ebben a szellemben vagyok hűséges és meggyőződéses katonája az egységfrontnak és ezekkel a gondolatokkal köszöntöm a jubiláló Új Előret.

Új Előre (New York), 1937. március 15.

Féja Géza könyvét elkobozták. A „Viharsarok” a tiszavidéki magyar dolgozó tömegek sötét nyomorúságát panaszolta. A jobbszélső sajtó, mely szabályos időközönként a „hárommillió magyar koldus” szószóelőjének hirdeti magát, zajos vezércikkekben helyeselte az elkobzást.

Veres Pétert két napig faggatta a balmazújvárosi csendőrörs. Kezét, lábát merőlegesen kinyújtva, arcát a mennyezet felé fordítva, órákig tartó görcsös mozdulatlanságban kellett a nyomozók kérdéseire válaszolnia. Súlyos vádpontokat kellett tisztáznia: miért érintkezett Móricz Zsigmond-dal és Illyés Gyulával? Kéziratait és könyveit elvitték. A jobbszélső sajtó, mely a magyar földmunkásság ügyét harsányan „karolja fel”, amikor konkrét támogatás veszélye nem fenyeget – nem méltatta megírásra a magyar földmunkásság nagyszerű írójának esetét.

Féja Géza ma az egyesült jobboldali erők hajszájának céltáblája. Veres Péterre hasonló sors vár. El akarják némítani őket, meg akarják félemlíteni híveiket. A sokat emlegetett „láthatatlan front” működésbe lépett. A hatósági intézkedéseknél (melyeket most nem bírálunk), is súlyosabb ennek a frontnak messzeágazó, hol látható, hol csakugyan láthatatlan ténykedése. Célja félreérthetetlen: leszámolni a „Márciusi Front”-tal és mindazokkal az írókkal, akik őszintén állottak a hárommillió magyar koldus ügye mellé, akik a társadalmi kapillaritás” és a „nagybirtok evolúciós feltörése” helyett becsületes, gyökeres földreformot követelnek. A nemrég még népi szólamoktól hangos jobbszélső hasábok most a nagybirtok „nemzetgazdasági értékeit” méltatják és az ügyészséget megelőzve türelmetlen hévvel fogalmazzák a vádiratot Féja ellen.

Nem állnak támasz nélkül e „nemzetmentő” munkájukban. Jámbor olvasóik nyilván nem is sejtik, kik vannak mellettük, kik a szövetségeseik. Nem tudják milyen izgatott tanácskozások és tárgyalások indultak meg, nemárja nagybirtokosi és kartelkörökben, mikor a „Viharsarok” megjelent. Nem tudják, milyen gyorsan elsimultak az ellentétek árja és nemárja nagybirtokosok, „népi-nemzeti” és „idegenlelkületű” befolyások között, mikor egy irodalmi munka váratlanul felidézte a közös veszedelem,

a földreform rémét. Igen, ez a front valóban láthatatlan, de annál hatalmasabb.

Ez a front küzd ma az írói szabadság ellen, melyet a sokat támadott gömbösi korszakban sem értek olyan sérelmek, mint ma. Magyar írónak lenni úgy látszik megint kockázatos foglalkozás lesz, mint Kazinczy és Bacsányi idejében. vagy a Bach-korszakban. Magyarul írni úgy látszik megint annyi lesz, mint „veszedelmesen élni”. De nem akadhat magyar író, aki ne vállalná boldogan ezt a veszélyt. Minden írónak éreznie kell, hogy ügye mindjobban összeforr a dolgozó magyar nép ügyével. Ha elnémítják, maga körül érezheti a néma tömegeket.

A GONDOLAT
szerkesztősége és munkatársai

Gondolat, 1937. április.

A baloldali mazochizmus...

Amit baloldali mazochizmusnak nevezek, régóta bosszant és hánytorogat, régi témám ez, melyet csak azért nem írok meg hosszabban, mert mihelyt alaposabban kezdem a kérdést elemezni, rájövök, hogy cikk keretében végezni alig lehet vele. Könyvet kellene írni róla s ennek során diagnosztizálni a mai magyar közéleti szellem talán legsúlyosabb betegségét.

Azok a körök és rétegek, melyeket Magyarországon – ne kutassuk most, hogy mennyi joggal – baloldaliaknak tartanak és neveznek, másfél évtized óta túltesznek egymáson a mazochizmusban, ön-megalázásban. Ahelyett, hogy öntudatosság és megnem-alkuvás dolgában kelnének versenyre egymással, mindegyik azt tartja dicsőségének, ha minél émeletibb törleszkedéssel szolgálja ki ellenfeleit, kik gyakran nem is úgy bánnak vele, mint ellenféllel szokás, hanem úgy, mint megtűrt, másodrendű polgárral, ki tartsa tisztességének, ha leköpi...

Nézzék csak végig ebből a szempontból a baloldal, az úgynevezett vagy a valódi baloldal szócsöveit!

Milyen ujjongással bocsátják rendelkezésére hasábjait és lelkes dicserő-képességüket minden reakciós akarnoknak, minden horogkereszttségben megfürdött szószátyárnak, ki időnként méltóztatik nagy kegyesen elismerni, hogy a zsidó is lehet tisztességes, a proletárnak is van joga emberi életre vagy hogy Magyarországnak egyéb történelmi hivatása is lehet, mint német gyarmattá válni.

Ha olyasvalaki tesz efféle „baloldali” kijelentéseket, aki csak kivételesen mond ilyent, akkor kikiáltják a szabadság, a szociális igazságosság és az alkotmány bajnokává, örömtüzeket gyújtanak tiszteletére és hétrét görnyednek előtte. De aki elköveti azt az életre szóló, sorozatos botlást, hogy ezt mindig és következetesen vallja, az lehet intelligenciában és tehetségben százszor különb az alkalmi igazság-bajnoknál: lenézik, mellőzik s ha történetesen „csak” szemléletben rokon és nem egyúttal üzleti és klikk-érdekeltségben, ráadásul tervszerűen agyon is hallgatják, mint konkurrenst.

A legmegdőbbentőbb ebben az ostoba eljárásban, hogy akik művelik, büszkék rá, roppant ravasz taktikusoknak képzelik magukat miatta.

Hát hogy mint magánemberek elérnek-e vele valamit, az nem tartozik ide. De hogy az ügyeket, melyekkel magukat azonosítják csak megszegyénítik és lejáratják ezenmód, az bizonyos. Ők azt hiszik, a szerencsétlenek, hogy magukhoz kötik az ellenfelek tömegeit ezzel a harcászati módszerrel, ezzel a rendszeresített ön-leköpéssel. Holott azzal, hogy leköpőiknek csapnak reklámot, maguk terelik át azoknak táborába saját híveiket.

Azt hiszik bölcsen járnak el, amikor ellenségeikkel igyekeznek megvédeni magukat. Holott az ellenség azért ellenség, hogy csak addig védje őket, amíg neki érdeke, s hogy mihelyt a beugratott védencek jóvoltából megtollasodott, fokozott erővel folytathassa ellenségeskedését.

Az embereket, kiknek írás és közélet terén valami becsvágyuk és lehetőségük van, a baloldal szoktatja, neveli, kényszeríti rá arra, hogy a baloldalba belerugjanak; hiszen míg ezt meg nem tették, hiába remélik, hogy a baloldalon szóba álljanak velük. Amíg következetesen állnak a baloldal mellett, foghegyről beszélnek velük a baloldal tájékán: de ha előbb beszerezték maguknak a „konstruktív” jelleget, elragadtatással fogadják leereszkedő látogatásaikat.

Nem látják, micsoda öngyilkos politika ez, akár üzletességből származik, akár szolgai sznobizmusból?

Ha a „vezető tényezők” nem akarják belátni, a baloldali közönségben kellene annyi öntudatnak, érzékenységnek és tettekésségnek lennie, hogy ezt a belátást rájuk kényszerítse.

Az író beleszól, 1937. május.

„Baloldali mazochizmus” vagy szekta-demokrácia?

Meggyőző érvek híján a legjobb író cikke is hatástalan. E közhelyeknek is beillő alapigazság Ignotus Pál egyik legutóbbi cikkével kapcsolatban jutott eszembe. A cikk Az író beleszól című folyóirat első számában jelent meg, ezzel a címmel: A baloldali mazochizmus... A három pont sokat sejtet ugyan, maga a cikk is sejtet egyet-mást, hevesen céloz erre is, arra is, de nagyon keveset közöl. Ignotus Pál értékes esztéta és egészen kitűnő publicista: most azonban mintha félreértette volna kiváló kvalitásait, és rangrejtve (már ti. írói rangját rejtve) csapkodna meg nem nevezett ellenfelei felé. Hogy kik ezek az ellenfelek? Ki tudja? Az életben – főként az irodalmi életben – vannak olyan ellenfelek, akik maguk vállalják ezt a szerepet, és vannak olyan ellenfelek, akiket tudtuk és előzetes beleegyezésük nélkül egyszerűen kineveznek azzá.

Több olyan író-t ismerek, akik egy szép napon, legnagyobb meglepetésükre, arra ébredtek, hogy ők Ignotus Pál ellenfelei. Lehet, hogy most a Gondolat írói is így jártak? Ignotus indulatos „beleszólása” nem nevez meg senkit, de több jelből arra következtethetünk, hogy ez történt. Ignotus Pál így fogalmazza meg cikkének „döntő érveit a baloldal mazochizmusa” mellett:

„Nézd csak végig... a baloldal, az úgynevezett vagy a valódi baloldali szöcsöveit!

Milyen ujjongással bocsátják rendelkezésére hasábjait és lelkes dicsérrőkéességüket minden reakciós akarnoknak, minden horogkeresztességben megfürdött szószátyárnak, ki időnként méltóztatik nagy kegyesen elismerni, hogy a zsidó is lehet tisztességes, a proletárnak is van joga emberi életre, vagy hogy Magyarországnak egyéb történelmi hivatása is lehet, mint német gyarmattá válni.

Ha olyasvalaki tesz efféle „baloldali” kijelentéseket, aki csak kivételesen mond ilyent, akkor kikiáltják a szabadság, a szociális igazságosság és az alkotmány bajnokává, örmötüzeket gyűjtanak tiszteletére, és hétrét görnyednek előtte. De aki elköveti azt az életre szóló, sorozatos botlást, hogy ezt mindig és következetesen vallja, az lehet intelligenciában és tehetségben százszor különb az alkalmi igazság-bajnoknál: lenézik, mellő-

zik, s ha történetesen „csak” szemléletben rokon, és nem egyúttal üzleti- és klikk-érdekeltségben, ráadásul tervszerűen agyon is hallgatják, mint konkurenst.” Mivel a baloldal feltűnően kisszámú szócsővel rendelkezik, és mivel a jobboldal részéről alig tesznek baloldali kijelentéseket, az Ignotus-cikk megfejtése valószínűleg ez: mazochisták a Gondolat munkatársa vagy más baloldali publicisták, akik a Márciusi Front törekvéseit rokonszenvesnek és támogatásra méltóknak találják. A megfejtés csakis ez lehet – ami annál furcsább, mert Ignotus Pál már több ízben elismeréssel is megemlékezett a Márciusi Front 12 pontjáról, ha tartózkodóan és szűkszavúan is. Igaz viszont, hogy legalább annyiszor támadta is – ő és köre – e 12 pont embereit, személy szerint vagy egyetemesen. Mivel a Márciusi Front több képviselőjével és ténykedésével kapcsolatban én is felhasználtam „lelkes dicsérőképességemet”, nagy a gyanúm, hogy Ignotus engem is a mazochisták közé sorolt. Ezzel kapcsolatban névtelen, de mégis személyes megtámadtatás címén a következőket szeretném megjegyezni:

1. Nem vagyok mazochista. Hogy e derűs, lélektani terminológiánál maradjunk: szépen fejlett agressziós érzéseim vannak, de ezeket nem élem ki személyes vonatkozásban. Két évvel ezelőtt minden gátlás nélkül kifejezésre is juttattam őket az „Új szellemi front”-tal szemben. Az új szellemi front maga egészében egyetlen súlyos tévedés volt. Csatasorba akarata állítani a fiatal entellektüeleket a Gömbös-rendszer és a NEP mellett, mert ezektől várta a komoly szociális reformokat. Rövid idő múlva kesservesen ki is ábrándult naiv elképzeléseiből. Azóta sok minden történt. Most, két évvel az új szellemi front szükségszerű bukása után megszületett a Márciusi Front. Vezetőinek egy része azonos az új szellemi front szervezőivel. Ez megtévesztheti azokat, akiket elsősorban a személyi szempontok érdekelnek. De ez majdnem olyan súlyos tévedés, mint amit az új szellemi front követett el annak idején.

2. Mert nem igaz, hogy a Márciusi Front azonos az új szellemi fronttal. A Márciusi Front, bár nem áll pártpolitikai alapon, szembekerült a jobboldal legbefolyásosabb csoportjaival. A Márciusi Front – mint minden eddigi szóbeli és írásbeli megnyilatkozásából világosan látszik – a leghatározottabban diktatúraellenes és ellenségeinek tartja mindazokat az áramlatokat, melyek Magyarországon a fasizmus valamelyik formáját akarják meghonosítani. A Márciusi Front demokratikus Magyarorszáért harcol, és titkos választójogot követel, ama bizonyos „korrektívumok” nélkül. A Márciusi Front szociális Magyarorszáért harcol, kartell- és nagybirtokellenes, és ugyanakkor ragaszkodik a dolgozók eddigi szervezeteinek teljes szabadságához. (Ez nagyon fontos, mert egyes fasiszta cso-

portok is nagytőke- és nagybirtokellenesnek mondják magukat, de közben minden energiájukkal munkaszervezetek ellen, a „korporációk”-ért küzdenek.) A Márciusi Front nagyszabású földreformot követel, és a fiatal entellektüel-nemzedéket a szegényparaszt érdekek szolgálatába akarja állítani. És kik támadják a Márciusi Frontot, egyetemesen vagy egyes képviselőin keresztül? Ritkán látott ez az ország olyan széleskörű koalíciót, mint amilyen most a Márciusi Front ellen alakult. Támadják elsősorban a magyar náciizmus legkülönbözőbb árnyalatai, legelsősorban Milotayék és Rajnissék. Támadják az OMGE és a GYOSZ befolyásos szócsövei, támadják konzervatív tudósok, akik a Magyar Szemle hasábjain még azt is veszélyesnek és „izgatónak” tartják, hogy a szociográfusok a parasztokat táplálékuk felől kérdezzetik. Támadta legutóbb maga a miniszterelnök is, és támadják – hol nyíltan, hol célzásokkal, hol élesen, hol vállveregető fölénnyel – Ignótus Pál és követői. Eléggé színes, változatos összeállítás, annyi bizonyos.

3. A Márciusi Front fiatal szociográfusai a legkevésbé tartoznak azok közé, akik „időnként méltóztatnak nagy kegyesen elismerni, hogy a proletárnak is van joga emberi életre”. Semmi ilyen fölénnyt, semmi ilyen „szociális olajcsepp”-törekvést nem láttunk náluk. Ellenkezőleg: szenvedélyesek és túl líraiak is, mint általában a fiatal neofiták. Mert, hogy „megtértek” vannak köztük, az tagadhatatlan. Hogy egyesek a jobboldalról jöttek, az nem vitás. De hiba ez? Maradtak volna inkább odaát, maradtak volna reakcióso, vagy álltak volna be a főúri népbüvölők nyilas seregébe? Gúnyt és támadást érdemelnek amiért a magyar diákság mind nagyobb rétegeinek szemét nyitogatják a kemény szociális igazságok és a gyökeres megoldások felé? Fölényesen meg kell fricskázni őket, amiért otthagyták a könnyű és biztos jobboldali karrier lehetőségeket, és a magyar dolgozó tömegek népszerűtlen ügyével vállaltak közösséget? Bírálni lehet őket sok szempontból, rá lehet mutatni tárgyilagosan egyes ideológiai következetlenségeikre, tisztázatlanságaikra, figyelmeztetni lehet őket módszeresebb tudományos vagy politikai gondolkozásra – de szeretettel, megértéssel és értékeléssel. Nem tartoznak pártokhoz, a maguk külön útját járják –, de ez a járatlan út, melyet ők törnek az ébredező lelkiismeretű magyar intellektuális ifjúság számára, egyre határozottabban és bátrabban kanyarodik el az eddig egyedül kötelező jobboldali úttól, és a magyar dolgozó tömegek nagy céljai felé közeledik.

4. Ezért tartom működésüket e pillanatban politikai szempontból jelentékenyebbnek ama „százszor különb”-eknél, akikről egyébként eddig nem tudtam, hogy mindig olyan következetes és radikális népbarátok lettek volna. Inkább arra emlékszem, hogy a baloldalt, mely állítólag „lenézi

és mellőzi” őket, ők nézték le és mellőzték mindig és „dogmatikusnak”, „primitívnek” csúfolták. De ez most nem tartozik a tárgyhoz. Mindössze annyit szeretnék még mondani: sajnálatos, hogy Ignotus Pál megírta ezt a cikkét, sajnálatos, hogy „reakciót” emleget a Márciusi Fronttal kapcsolatban, sajnálatos, hogy most éppen ő és köre merevednek mind dogmatikusabb szektamagatartásba. Mert nincs paradoxabb és természetellenesebb jelenség a dogmatikus szabadelvűségnél, a szektaszerűen zártkörű és előkelő demokráciánál és a gőgös humanizmusnál.

Gondolat, 1937. május-június.

A mai magyar sajtóról

A sajtóról azt tartják, hogy általa értesülünk városunk, országunk és az egész világ eseményeiről. És aki a sajtónak csak ezt a hírszolgálati szerepét látja, az azt hiszi, hogy tisztában van a sajtó lényegével.

Tény az, hogy az emberek nemcsak kíváncsiak a napról napra történő eseményekre, hanem érdekük is, hogy azokról tudomást szerezzenek. Létezik tehát egy szükséglet, mely az eseményekről szóló hírek olvasására irányul. Ezzel párhuzamosan létezik egy sajtókomplexum, amely látzólag ezt a szükségletet elégíti ki. A világ napi változásairól való újabb tudomásulvételeink legnagyobb részét csakugyan a sajtóból merítjük.

A sajtótermékek azonban nemcsak híreket közölnek. Az eseményekről való értesülés szükségletének, illetve az értesítés funkciójának semmi köze nincs ugyan elmélkedő cikkekhez, tárcanovellákhoz, könyvkritikákhoz, a sajtótermékek mégis tartalmazznak a híreken s a mindenfajta tudósításon felül ilyeneket is, tovább részletezve: színes leírásokat, tréfás verseket, régényt, színházi és művészeti bírálatokat; minden közleményükben bőven találunk véleménymondást, helyeslést, rosszállást, biztatást, számonkérést, sőt még fenyegetést is. Ez az egyveleg csak azért nem különös, mert amikor először olvasunk sajtóterméket, még nincsenek kritikai hajlamaink, később meg már megszoktuk. Ha azonban – mintegy végre föleszmélve – fölfedezzük az egész jelenség különös voltát, akkor bizonyára különös marad az számunkra mindaddig, míg a nyitját meg nem találjuk. Mert gondoljuk csak el: ahhoz, hogy Tokió elsüllyedt, vagy Themsén új híd építését fejezték be, mi köze lehet annak, hogy jó-e, vagy rossz Iksz színpadi szerző Vé című darabja – hiszen hírnek csak az a hír, hogy a darabot bemutatták –, de mi köze akár annak is, hogy elég erőlyes magatartást tanúsít-e a Darányi-kormány az úgynevezett szélsőségekkel szemben?

Bizonyára mindnyájan ismerjük a híreken felüli anyagnak azt a természetrajzát, hogy egy és ugyanazon lap minden közleményén valamiféle egységes szellem vonul át. Például ha a vezércikk azt követeli, hogy tegyük már föl végre a Nemzeti Múzeum homlokzatán látható görög szoborcsoport meztelen nőalakjára a kellő nagyságú fügefafa-gipszdarabot,

mert amíg azt föl nem tesszük, addig nem lesz boldog a nemzet, amelynek amint tudjuk, talpköve a tiszta erkölcs, szóval, ha a vezércikk így viselkedik, akkor bizonyos, hogy ugyanaz a lap a szinikritikájában erköcs-telennek mondja Vaszary János Házasság című komédiáját, a folytatásos regényében nem tűri, hogy Aladár csak egyszer is adjon Fruzsínának egy cvikipuszt, amennyiben pedig adott, azt az író elhallgatja, letagadja, sőt azt állítja, hogy csókolódzás helyett fiú és leány Lutter Nándor logaritmus-táblázataiból olvastak föl egymásnak, tilos lévén eközben és ezen kívül is úgy az ő számukra, mint a regény többi alakja, sőt az író számára is az efféle szóhasználat, hogy viselős, szűz, hascsikarása van stb. – kivételt képezvén mégis a hirdetés, mert abban viszont meg van engedve a keserűviznek, hogy így ajánlkozzék: ha kedélyi nehézségein könnyíteni akar, igyon egy pohár F. J. keserűvizet, mely mindenkor kellemes enyhülést ad. – Ez eddig természetes, egyszerű és köztudomású. Igen ám, de ez a valamiféle szellem benne van a híryanagban is. E szerint a lap szerint a spanyol nemzetiek első megmoccanásuktól fogva minden nap győztek s vereség esetén legföljebb az történik velük, hogy csapataikat kedvezőbb terepre vonják vissza. Ugyanez a lap előszeretettel közöl riportot arról, hogy embertelen lélekkufárok már megint külföldre csábítottak két ártatlan leányt, akik azután ott bűnbe esve és fertőbe süllyedve, betegen sanyarognak. Persze, nincs kizárva, hogy a két ártatlan leány ma is Pesten jár naponta munka után, hasztalanul, esetleg a szövőgyárba heti nyolc pengőért, sőt aki ismeri a koholt riportok műfaját, az akkor sem lepődhetik meg, ha egyszer az derül ki, hogy a két ártatlan leány valakit (ez lenne a lélekkufár) legalább félévig tartandó örök szerelem ígéretével rávett arra, hogy őket a saját pénzén vigye ki Délamerikába s ott ma már úgy táncolnak, mintha született indiánok lennének, különben makkegészségesek, a lélekkufárt megérkezésük után rögtön kidobták, pénzük pedig máris annyi van, hogy Pesten házat vehetnének.

Így a híryanag. De ellenőrizhetem magamat s rögtön összehasonlítom két különböző szellemű sajtótermék híreit és megállapítom, hogy különböznek egymástól. A különbözőség egyebek közt abban nyilvánul meg, hogy a közös híreken felül az egyik hír csak az egyik lapban s másik meg csak a másikban lelhető fel. Elolvasom a közös híreket. Ezek is különböznek. Címzés, tipografizálás és raffinált szóhasználat által értelmezést kapnak. Költött példán szemléltetve a különbözőség így fest: lelőttek egy külföldi politikai vezéregyéniséget; az egyik lap eltitkolhatatlanul örül ennek; a másik lap eltitkolhatatlanul el van keseredve, kárnak, esetleg még pénzen is kifejezhető kárnak érzi a történeteket, szerinte már sejtik is, hogy kik a tettesek, persze csakis olyan egyének, kik az ő irányzatá-

val ellenséges politikai párthoz tartoznak. – De összeegyeztethetem valamennyi lap egy napi egész hírányagát a világról való egyéb értesüleimmel. Értesüleimeket meríthetem külföldi lapokból, tájékozottabb magán-egyénektől, levelekből, vagy bárhonnán, kiterjeszkedőleg egészen a Németország területén működő titkos rádióleadóig – s azt tapasztalom, hogy a sajtó hírei alapján megszerkesztett világképem különbözik a valóságos helyzettől, annak erősen idomított mása. Szóval, a saját az abszolútumhoz mérten nem értesíti olvasóit a világ eseményeiről értesít is, elhallgat is, az értesítéssel valami különös játékot űz. Válogat az események közt s a kiválogatottak híreit – nyilván valami cél érdekében –, hogy úgy mondjam, feldolgozva közli. Mi lehet a cél?

Önként kínálkozik a felelet: a cél nem lehet más, mint propaganda. Úgy látszik, hogy a sajtó a könyvekkel élőbeszéddel és más sokféle eszközzel is dolgozó általános propaganda egyik válfaja, hogy a hírközlés a propaganda legjobb módja, még pedig azért, mert értelmezi a világot napról napra annak minden egyes jelenségén keresztül – kivéven az elhallgatottakat, melyek nyilván már alig értelmezhetők sikeresen. Az egy csepp sem valószínű, hogy az értelmezés célja minél teljesebb megismerés lenne. Elárulja ezt – ismét egyebek közt – az értelmezés indulat teltsége. Minden kategória külön sajtóorgánumának értelmezései tele vannak agresszivitással más kategóriák iránt. Meg kell tehát maradnunk az eddigi – bár még ideiglenesnek tekinthető – leletnél: a propagandánál. (A valóság napról napra való feltárása és a propaganda között nem tettem erkölcsi megkülönböztetést.) A sajtópropagandának, mint minden propagandának, célja: meggyőzés, megerősítés, rábírás, ezzel párhuzamosan leszerelés.

Hogy a sajtópropaganda, az tulajdonképpen közhelye addig csaknem semmi sikert fölmutatni nem tudó, egyelőre hullámvölgybe jutott, vergődő társadalomszemléleteknek. Éppen ezért vonultassunk föl e tétel ellen annyi kételyt, amennyit csak tudunk.

Nem hinném, hogy ellenvetés merülhetne föl e tétellel szemben azt a sajtót illetőleg, amelyik nem tisztán üzleti, szóval, amelyik nem önmaga tartja el magát, egyrészt a példányszámok árából, másrészt a hirdetésekéből. Alig képzelhető el oly mecénás – párt, állam, magános egyén –, aki arra költené a pénzét, hogy az emberek az ő lapja révén tudják meg, hogy a Pogánytűz előadása a Nemzeti Színházban nyolc órákor kezdődik, vagy hogy Dugó János leszúrta Suba Máriát. Mindkét tény beleke-
rül ugyan az eltartott lapba is, de – úgy látszik – ez csak a csalétek, a lap valami mást akar olvasóival, mintsem őt ilyenféleképp tájékoztatni. Az eltartott lapok tehát propagandát végeznek, céljuk és lényegük ez-

zel meg is van határozva. Különösen vitán felüli, hogy a diktatúrák országok sajtója a maga egészében propaganda. Valószínűnek tartom, hogy maguk a diktatúrák, illetve azoknak hívei sem tagadják ezt. Legfeljebb az történik, hogy az egyes diktatúrák így beszélnek: a mi hatalmunk a nép összességének üdvét szolgálja, a mi sajtónk tehát az igazság jegyében működik, ti azonban, ti demokráciák és másféle diktatúrák, kénytelenek vagytok a sajtótokban szüntelenül hazudni, mert a hamis ügy csak hazugsággal szolgálható, különösen pedig minket halmoztok el szakadatlan rágalmakkal. (A múltkor is azt a vérlázító hazugságot kürtöltétek világgá, hogy meggyilkoltunk százharmincöt embert, holott csak százhuszonheten voltak.) A diktatúrák sajtójáról csak annyit, hogy – a tapasztalat szerint – a valóságot még csak megközelítőleg sem tárhatják olvasóik elé s harci céljukból szükségképpen következik az ellenfél egészen brutális megrágalmazása. Ezzel a megállapítással még mindig nem tartottam felettük erkölcsi ítélőszéket, mert: a diktatúra, vagy az arravaló készülődés, harci állapot s a harc nem tűri, nem bírja el a valóság felismerését és ismertetését, a harc, ha már megindult, harc akar maradni s nem hajlamos átalakulni igazságra való törekvéssé.

Maradna tehát az a lehetőség, hogy az úgynevezett demokratikus sajtó célja és lényege nem propaganda, s amennyiben propagandát is végez ez a sajtó, ez a propaganda valamiben – esetleg lényegileg – más. mint a diktatúrák sajtójáé, még pedig nemcsak a céljaiban, hanem a módszereiben is más, például: propaganda a propagandisztikus sajtó ellen, vagy harc (küzdelem, munka) a gyilkos harc ellen, vagy meggyőzéssel hatni próbáló propaganda a megfélemlítések módszere ellen; propaganda, amely helyt ad a vele ellentétes nézetek propagálásának is. Propaganda-e ez?

A leegyszerűsítők könnyen felelnek erre a kérdésre is. Leegyszerűsítő azonban az, aki a jelenségek komplikáltságát észre sem veszi, azok számtalan vonatkozásáról csak egyet-kettőt lát, akinek az értelme szerint, ha valakinek fáj a feje, akkor biztosan a gyomrát rontotta el. A leegyszerűsítő szerint propaganda lehet az is, ha sétát teszek a városban: propagálom műveimet. Végeredményben mindenféle magatartás propaganda – egyben ellenpropaganda is, mert kettős a hatása! –, de ha eddig meggyünk el, akkor már semmi tartalma nincs a propaganda szónak. Az egyikfajta leegyszerűsítő kezébe vehet egy bizonyos lapot – liberális demokratikus, mondjuk annak vasárnapi számát, rámutathat a kormánypárti nagyság politikai cikkére, az ellenzéki politikus konferanszára, az ingejenruhás proletárcsevegésre, továbbá a szigorúan marxista elmélkedésre, a katolikus, sőt neokatolikus ábrándra, a gazdagok, szegények, sőt

ipszilonosok és zsidók irodalmi műveire, riportokra, melyek a szegényeknek fogják pártját, mert megdöbbszentőnek ábrázolják egy nyolctagú kila-koltatott család helyzetét, nyilatkozatokra a kolduskérdésről, melyek közt olyan is akad, amely védelmébe veszi a koldusokat és azt mondja, hogy egy felnőtt hatvanéves hajdan dolgozó, de munkaképtelenné vált ember számára méltánytalanul nem elég a havi három pengő, hiszen akárhogy is osztja be, hó vége felé már alig marad valamije, rámutat szociográfiák-ra, melyekből kitűnik, hogy a földműves napszámos némely vidéken csak-ugyan kevesebbet eszik a kelleténél, minderre rámutat és azt mondja: erő-szakolt ráfogás lenne azt állítani, hogy ez a lap propaganda. Hát mi? – kérdezhetnénk tőle. Még mindig könnyen felelhetne: az, ami gyanánt jelentkezik, ami rá van írva a homlokzatára, szóval politikai napilap; tudósít az eseményekről, beavat a politikába, anélkül azonban, hogy fel-tétlenül rá akarna venni valamely állásfoglalásra, amellet ismereteket terjeszt és szórakoztat.

A másik leegyszerűsítő, habozás nélkül mondhatná: és mégis propa-ganda! Mert minőségének, hatásának a teljességében kell megítélni. A lap tévedhetetlenül javal, pártol, dicsér, egyedül üdvöztőnek mond egy bizonyos világképet, illetve gazdasági és társadalmi rendszert; eszménye a liberális demokratikus polgári rend, a fő céltól elágazó, esetleg azzal ütköző – inkább csak ütközni látszó – részletek legfeljebb azt mutatják, hogy a lap eljárása kontradiktórius, szóval, a propaganda ravaszul ügyes.

Mi lenne hát itt az igazság? A kérdést csupán fölvetem. Ezzel a kér-déssel kapcsolatban azonban fölmerül egy másik idevágó kérdés, most már csak a hazai sajtóra vonatkozólag, még pedig: csakugyan demokra-tikus-e az a sajtó, amely ilyennek mutatja magát? Rámutatok néhány tu-lajdonságára s néhány viselt dolgára.

1. TÁRSADALMI HIERARCHIA

A magyar társadalom szerkezete rangfokozati. Ez külsőségeiben is megnyilvánul, például címekben, megszólításokban. Feloszlunk kegyelmes, méltóságos és nagyságos urakra egyrésztől, másrésztől pedig Szabó Já-nosokra és Kis Pálokra. Feloszlunk tehát urakra és – egyebekre, izékre, halljmagákra. Társadalmi érintkezésünk csodálatos. A hatóságok és ma-gánosok egyaránt konokul ragaszkodnak a rangsori megkülönböztetések-hez. Babits Mihálynak egyszer – vagy tizenöt éve – kutyaharapás miatt profilaktikus oltásokra kellett járnia a Pasteur-intézetbe s ott ily szövegű jelentkező lapot kapott: „Babits Mihály ebmarott”. Bármely grófnak úgy állították volna ki a lapját: méltóságos N. N. úr. Míg a büntető tárgya-

lás egyik tanúja: Tessékhelyetfoglalni, a másik: Üljönle! Nálunk egyetemi orvostanár is megteszi, hogy a rendelésén jelentkező beteget, aki őt professzor úrnak szólítja, kijavítja: kérem, én méltóságos úr vagyok. Már most mi a demokratikus sajtó szerepe e körül a kórtünet körül? Az, hogy átvette és alkalmazza a címeket, talán még csak alkalmazkodás lenne, ez a sajtó azonban teljes erővel végzi a címek kultuszát is. Egyáltalában nem alibi az évenként egyszer megjelenő tréfás karcolat a „nálunk divatos címkórságról”. Nem jelentéktelen külsőségről van szó, hanem lényegéről. Ily szégyenletes szubordinációk mellett szó sem lehet az embereknek az emberi méltóság felé történő felszabadulásáról. Hiába az évenkénti karcolat, ha ugyanannak a demokratikusnak ugyanabban a számában más ötven helyen olvassuk, hogy Tóth Mária napszámosnő, Csuzdy Irén gépíró – de Ku Kettősvé úrnő. A mi sajtónkra általában jellemző, hogy abba Kerekes János csak akkor kerülhet bele, ha legalább is lopás miatt letartóztatták. Az igaz viszont, hogy ha gyilkol, akkor még az arcképe is megjelenik az újságban. Kerekes János élete összes ügyeinek közölhetetlen voltával szemben viszont állandó csemege az ilyen hír: Herceg Montepiccoliniék fényes estélyt adtak a héten Orgonavirág utcai palotájukban; jelen volt az estélyen az előkelő társaság színejava, az urak és hölgyek reggelig együttmaradtak és pompásan érezték magukat. Micsoda hír! És micsoda szóhasználat: előkelő, színe-java!

2. HARC A DIKTATÚRÁK ELLEN

Demokratikus sajtónk állítólag küzd a diktatúrák ellen. Hogy a bolsevizmus ellen küzd, az bizonyos és természetes. De csakugyan küzd-e a fasiszta diktatúrák ellen? A hitleri diktatúra ellen igen, mert az magában foglalja azt az átkozott antiszemitizmust. Pedig, Isten a világ felett, milyen szép lenne anélkül! A Mussolini diktatúrájáért azonban liheg a mi sajtónk. A publicisták kínjukban már azt is kitalálták, hogy a fasizmus és a nemzeti szocializmus két egymástól lényegileg különböző valami. Egy publicistától – demokratikus lapban – már azt is olvastam, hogy: „Mussolini diktatúrája demokratikus, mert a nép akaratán nyugszik”. Éppen most olvastam demokratikus lapban már a századik cikket arról, hogy valaki Mussolini elé járulhatott és meggyőződhetett róla közvetlen észlelettel is, hogy ő a világ ma élő legnagyobb embere. Ó, ha nekünk is lenne egy Mussolinink! Milyen kék lenne neki hódolnunk. Még az sem lenne baj, hogy tízsázalékos általános munkabéremelést rendelne el, miután az élelmiszerek árát már megemeltük csekély huszonöt százalékkal, hiszen 15 százalék profitunk még mindig maradna. Lapjainkban Olaszor-

szágról csak jót olvashatunk. Bárkinek ajánlom szórakozásul, hogy olvas-
sa el egymásután valamely demokratikus lapunk néhány havi kötetét,
utána Ignazio Silone (emigráns) olasz írónak Bor és kenyér című regé-
nyét, mely a két év előtti Olaszországot ábrázolja. A köteg lapban min-
den jót olvashat, ami szemnek, szájnak kellemes, a regényben meg annyi
rosszat talál, amennyi csak ötszáz nyomtatott oldalra fölfér. Viszont van
azután olyan lapunk is, amely naponta hoz egy sereg hírt a hitleri Német-
országról, ezek közt a hírek közt azonban soha egyet sem találni, amely
ne volna kínosan kedvezőtlen a német viszonyokra nézve – holott nyil-
vánvaló, hogy valami jót még a pokolról is lehet mondani, ha mást
nem, hát hogy ott télen kevésbe kerül a fűtés.

3. ABESSZIN HÁBORÚ, SPANYOL POLGÁRHÁBORÚ

Erről a kettőről, illetve arról, hogy hogyan kísérté nyomon az esemé-
nyeket a mi sajtónk, ne is beszéljünk. A világsajtót bejárt kuriozitás volt
például ez a cím: „Példátlan kegyetlenséggel védekeznek a spanyol vö-
rösök.”

4. POLITIKAI, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI PROGRAM

A demokratikus sajtó küzd az általános titkos választójogért, a sajtó-
szabadságért, a gyülekezési szabadságért, az esküdtszékért, a fajok, fe-
lekezetek egyenjogúságáért, a tanszabadságért és ilyesmiért. De hogy mi
történjék P. F. úrral, illetve azzal, hogy P. F. úr „tehetséggel és szorga-
lommal” kilenc darab négyemeletes házat szerzett egy sajnálatosan hosz-
szú életen keresztül, mialatt minden munkáért, amit a „nemzeti vagyon”
gyarapítására irányuló tevékenységében igénybe vett, a minimális bért
fizette, mondjuk, egy pengő napszámot, erről, szóval a munkáról és an-
nak kilátásairól, illetve a jövedelemelosztásról, a demokratikus sajtóban
még aligha olvastam valamit. Ez lenne hát a demokrácia? Csak annyi
lenne, hogy ha éhezel, ha nélkülözöl, hát szabadon gyülekezhetsz, élőszó-
val és írásban panaszkodhatsz, sírhatsz, sőt káromkodhatsz is, de – pénzt
nem kapsz?

No, de kérdés – mennyi kérdés és mily kevés felelet! –, hogy nem
inkább csak kifejezője-e egy társadalomnak az ő sajtója, semmint irányí-
tója s így propagandáról beszélni a sajtóval kapcsolatban szinte fölösle-
ges. A társadalomban jelentkező különféle érdekek s a benne ható kü-
lönféle – parallel és ellentétes – erők napi megnyilvánulása lenne talán
a sajtó s ami propagandának látszik, az nem egyéb, mint az érdekek és

erők élete. Propaganda-e a kereskedőnek a kereskedelem szabadságát, a katolikusnak az erkölcs (konvencionális nemi erkölcs) üdvözítő voltát hirdetni s a Franco-pártinak a „vörösök” kegyetlenkedéséről színes leírásokat adni? Nem csupán rendelésre készült áru-e a sajtó, mely nyújtja azt és úgy, amit és ahogyan kívánnak tőle. Érdekes kísérletet lehetne végezni: olyan lapot kellene indítani, amely abszolút tárgyilagos lenne, csak az események regisztrálásával foglalkozna, minden tendencia, minden mellékcél nélkül. Mi lenne egy ilyen lapnak a sorsa? Ilyen kísérlet a világon eddig még nem történt. Tehát csak annyit mondhatok: azt hiszem, hogy a lap megbukna. Igen kevesen olvasnák. Az emberek nem a valóságot akarják megismerni, hanem dinamikusan helyezkednek a valóság világába, folyton nőni, nyerni, gyarapodni akarnak s ellenfeleik és érdekellenfeleik bukását, pusztulását akarják. A kapitalista-nacionalista ellenforradalmár nem azt akarja olvasni, hogy Oroszországban ennyi vagy annyi új mozdonyt gyártottak, hanem – ennyi vagy annyi vasúti szerencsétlenség történt az elmúlt évben, melyek következtében iksz számú mozdony és vagon pusztult el. A kommunista-szociális-proletár nem azt akarta olvasni például 1933-ban, hogy Ukrajnában éhínség volt s abban sokan elhaltak, hanem, hogy a szovjet légiflottája ma a legnagyobb a világon. Ezért olvassuk a nemzeti-szocialista magyar lapban, hogy a turisták vértszomjazó óriási csapata megtámadott hét mit sem sejtő ártatlan nyilaskereszttest. De – ennyi demokratikus véleménysszabadságot kérek a magam számára –, ha csakugyan ez történt volna, az „ellensajtó” sem szolgált volna valami egészen hiteles híradással, valamit minden esetre megpróbált volna a kínos esetből elkenni – a béke, a nyugalom, a rend, az „igazság”, szóval, úgynevezett magasabbrendű célok kedvéért. Elismerem azonban, hogy vannak fokozati különbségek.

Persze, amit a valósághoz való hűtlenség szolgál, az mindig csak vélt érdek, és ha ez igaz, elérkeztünk a klasszikus közmondáshoz, mely minden közmondások közt a legbölcsebb, fájdalmasan bölcs:

Mundus vult decipi, ergo decipiatur. (A világ azt akarja, hogy megcsaljuk, tehát csaljuk meg. Mit is tehetnének vele szegények, már mint a világ irányító hatalmasságai?)

Szép Szó, 1937. június.

Magyar város az írói szabadság ellen?

Übelbach, 1937. július.

STÁJERORSZÁGI magányomba berepül a második fecske, a budapesti könyvatomos jelentése, hogy Szentés városa beadta a bűnvádi feljelentést ellenem. E feljelentés körül azonban bizonyos baj van.

Legelőbb is az izgatás vádját szegeztek ellenem. E vád azonban igen hamar elolvadt, akár a márciusi hó. Ezután a rágalmazás vádjával jöttek, de kiderült, hogy ez a vád is koraszülött. Közben múltak a hónapok, csaknem fél esztendő telt el, mire megszületett a hitelrontás állítólag általam elkövetett bűncselekménye. A város vezetősége megtette a följelentést, de mint a jelek mutatják, kellő felhatalmazás nélkül s egyelőre furcsa jogi bonyodalom keletkezett a dologból

Ha valaki csakugyan bűntényt követ el, akkor mi szükség van a vádak ilyen váltógazdaságára? Valódi bűntény esetében a vádemelés s az eljárás megindítása csupán napok kérdése. Ez az egész eljárás arra vall, hogy e vádat úgy kovácsolták össze spekulatív és kísérleti alapon. A vádolók legelőször is a személyre mondták ki az ítéletet, azután mérlegelték magát a művet, s csak legvégül gondoltak az ügy bűnügyi valószínűségére. Holott a dolognak éppen fordítva kellett volna történnie, már a vád jogi s emberi hitele érdekében is.

LEGÉRDEKESEBB Szentés város vádjában az, hogy olyan állításaimra hivatkozik, amilyeneket könyvem lapjain hiába keresnek. Nem írtam azt, hogy Szentés „elhanyagolt külsejű, sáros és piszkos város”. Külsejét építészeti szempontból bíráltam s bírálatomról egy előkelő építészeti folyóiratunk mondott ítéletet. Azt mondja ez a folyóirat, hogy bár nem vagyok építészeti szakember, állításaim mégis helytállóak s könyvem ilyen irányú elvei szakszerűbbek és helyesebbek, mint nem egy honi „szakmunkáé”.

Nem állítottam, hogy a város elhanyagolt, piszkos és sáros, hanem csupán azt írtam, hogy a rendezett „belvárosi” utcák közvetlen szomszédságában elhanyagolt, falusias „nagyutcákat” találhatunk. Aki ismeri az Alföldet, az nagyon jól tudja, hogy így van és minden mezővárosban, sőt Szegeden is. Ezekben a városokban a komoly városiasság érdekében még nagyon sok a tennivaló. S mikor ezt megállapítom, vajon ki-

nek a hitelét sértem meg? Legfeljebb bizonyos utcákét és az volna a helyes, ha ezek az utcák „közületet” alkotva önmaguk indítanának bünvádi eljárást. Ennek azonban komoly akadálya van, ugyanis lakosaik bizonyára hálásak „hitelrontó tevékenységemért, abban a reményben, hogy hatásaként mégiscsak rendezik az utcákat.

IGEN jól tennék saját érdekükben vádlóim, ha ezt az ügyet nem tolatnák a humor vágányára. Mert vajon nem szívderítő dolog az, hogy azt a közgazdasági tanulmányt, melyből a város gazdasági és szociális bajaira vonatkozó adatait merítettem, néhány esztendeje Szentesen hivatalos támogatásban részesítették? Néhány esztendeje még egészen más fogalmaik voltak a „hitelrontásról”? S mit mond a főispán jogi érzékéről és tájékozottságáról az a ténykedése, hogy bírói ítélet nélkül akar fegyelmi vizsgálatot indíttatni ellenem? És díszére válik-e bizonyos korifeusoknak az a hajsza, melyet állítólagos informátoraim ellen indítottak, olyanok ellen is, akikkel nem is beszéltem?

Emögött a hajsza mögött néhány helyi potentát áll. Nem tudom, hogy vajon nem az ismert közmondás alapján-e: „Akinek a háza ég . . .?” Könyvemben világosan megírtam, hogy mi az oka Szentes elmaradottságának. A szentesi jobbágyszabadítás nem sikerült olyan símán és gyorsan, mint más, boldogabb alföldi mezővárosokban. Ennek pedig az volt az oka, hogy földesurai, a Károlyi grófok, földesúri hatalmukat mindenáron fenn akarták tartani a jobbágyszabadítás után is. Töméredek baj, zavargás s fejlődésbeli visszamaradás lett ennek a következménye. S az a sanda gyanú ébredszik bennem, hogy ez az állításom a hajsza elindításában sokkal súlyosabb szerepet játszott, mint mindaz, amit Szentesről írtam.

TANÚK egész seregével, írókkal, politikusokkal igazolhatom, hogy ezt a háborúságot nem én akartam. Elvi magaslaton mozgó munkát írtam s a személyeskedést messze elkerültem. A „személyek” azonban jelentkeztek. Majd ügyes fordulattal intézmények háta mögé állottak s intézményeket igyekeztek mozgósítani. Eljárásuk azonban annyira átlátszó, hogy még a kisebbségi magyar fiatalság is ítéletet mondott felettük. A szlovenszói magyar nemzeti alapon álló fiatalság egyik vezére, Baráth László nyilatkozott a Prágai Magyar Hírlap egyik szerkesztőjének, Szvatkó Pálnak hetilapjában, az Új Szellemben s feddette meg az ellenem indított hajsza egyik rendezőjét. S azt is a szemére hányta, hogy ő már kutyakorbácsot akart alkalmazni az egyik legnagyobb élő magyar író ellen.

Mikor a háborúság megindult, úgy én, mind pedig barátaim kijelentettük nyilvánosan is, illetékes személyek előtt is, hogy egy szociológiai műről van szó, ám induljon termékenyítő vita felette, de ne csináljanak illetéktelenek a „közletről érdekelt” felek „rémregényt” belőle. Hiába volt

mindez. Azt sem értem el, hogy a haragvók konkrét kifogásait meghallhas-
sam, ehelyett a kenyerekre, a létalapomra törtek. Pedig meggondolhat-
ták volna, hogy ez a „regény” az ő „regényük” lesz.

Ki ki olyan fegyver használ, amilyen méltó hozzá. A kritikus tolla el-
len bunkót is használhat akinek ízlése ezt megengedi. De a szabad írói
toll ellen való harc nem méltó az alföldi magyar városhoz. Ezek a váro-
sok mindig a szabadság várai voltak s Kossuth Lajost várták, nem pedig
a cenzort, 1867 óta szakadatlan történelmi kritikával kísérték a magyar
kormányokat s kemény politikai harcokat folytattak. Ma sem fordulhat-
nak ama független írói kritika ellen, mely az ő jobb sorsukért, az ő szebb
holnapjukért született. Hiszen a saját múltjukat tagadnák meg!

Magyarország, 1937. július 25.

Van-e szociológiai indokoltsága az új népies iránynak?

A Petőfi–Arany-féle népiesség fogalmáról Horváth János írja, hogy elsősorban az irodalmi nyelv és a köznyelv közötti különbség megszüntetését jelenti. Petőfi maga azért nevezte magát népiesnek, mert forradalmár volt s úgy látta, hogy „ha a népet uralkodóvá tesszük az irodalomban, úgy uralkodni fog a politikában is”. A mai úgynevezett „új népiesség” tulajdonképpen a népiesség Petőfi-féle értelmezésére támaszkodik s elsősorban ezért nevezi magát népiesnek, mert programjául azt vállalja, hogy a népért írjon az író. Ma ez az új népies nem nevezhető „népiesnek”, még pedig éppen azért nem, mert a Petőfi korabeli népies politikai szemléletet vallja alapjául. Petőfiék népies irodalmi és politikai mozgalma kétségtelenül a kor követelményeinek egyetemes összefoglalása volt. Ők a nemesi társadalommal álltak szemben és ezért fordították elene a nép fogalmát, mert jobb kifejezésük nem volt a rendi megkötöttségektől feloldott emberiség eszményének jelzésére. Ebben semmi romantizmust nem láthattunk, jóllehet a nép fogalma nem nevezhető tudományosnak, de politikainak sem, ha ugyan nem politikai abban a negatív értelemben, amit a rendek nélküli közösség jelent.

A nemesi társadalom helyére azóta a polgári társadalmi rend lépett. Ebben a rendszerben a nép fogalma teljesen romantikussá vált, azt mondhatjuk róla, hogy érzelmi hagyomány. Társadalmi viszonylatban tiszta, vagy ha úgy tetszik, tisztább fogalmak birtokába jutottunk, szabatosan szólva: határozott képzetünk van a tökéletes termelési módon alapuló polgári társadalmi rend szerkezetéről, az osztályokról. Már most, ha pontos fogalmakkal fel van fedve a mai társadalom logikája, semmiképpen sem nevezhető forradalminak, vagyis korszerűnek, de úgyis mondhatnám: korszerűnek, vagyis forradalminak egy olyan fogalomhoz (a néphez) való visszatérés a szellem terén, amelyben csupán a múltba menekülő regényes ízlés érez forradalmi zamatot, hiszen csak a múltba menekülő érezheti azt, ami akkor volt korszerű. Ezért, ha a népiességünk legkiválóbb jóhiszemű képviselői tiltakoznak is ez ellen, „völkisch”-hangokat, vagy legalább is felhangokat kell az új népies együttestől hallania annak, aki tudományos szocialista iskolázottsággal szemlélődik irodalmi életünkben.

Egy időben, a Gömbös-kormány nevezetes választásakor, az új ezer esztendőre szóló reformkorszak elején az új népiesség képviselői „Új Szellemi Front” (hányszor szerepel az új szó!) néven léptek fel és zárkóztak Zilahy Lajos mellé, aki azt sürgette, hogy a külföldi „reformmozgalmak”, fasizmus hitlerizmus mintájára a magyar íróknak is szellemi frontba kell tömörülniük, hogy a „látható kormányt” támogassák a „láthatatlan kormány: a papi, a világi nagybirtok és a nagytőke szent háromsága” ellen folytatott reformhadjáratában. Nem kétséges tehát, hogy a Gömbös-korszak völkisch-ideológiájától nem határolta el magát élesen az új népies szellem.

Az „Új Szellemi Front”-ot annakidején megtámadtam a Szocializmus-ban és az Esti Kurir-ban és megtámadta Ignotus Pál is, akivel azóta együtt szerkesztjük a SZÉP SZÓT. Nem mondhatni, hogy köztünk és az új népiesek között azóta rendkívül szívélyessé vált volna a viszony, jóllehet, a SZÉP SZÓ örömmel üdvözölte az úgynevezett „Márciusi Front”-ot, amely határozott demokratikus követelésekkel lépett a nyilvánosság elé, élén Zilahy Lajossal és Féja Gézával és az azóta feledésbe merült „Új Szellemi Front” többi tagjával. Az előbb azt mondtam, hogy az új népiesség képviselőivel való viszonyunk nem nevezhető rendkívül szívélyesnek. Megjegyezhetem, hogy ez nem rajtunk múlik: ők azok, akik, úgy látszik, nem tudják megbocsájtani, hogy annak idején gyöngének bizonyultak, elvesztették a fejüket, mi pedig helyünkön állottunk, sőt megtagadtuk őket, jóllehet, fiatal irodalmunknak legismertebb tagjai álltak össze az „Új Szellemi Front”-ba.

Egyébként csak természetes, hogy én, aki társadalmi kérdésekben a tudományos szocializmus logikáját veszem irányadóul, legfeljebb csak fegyverbarátjuk lehetek az új népieseknek s az is csak addig, míg valóban demokratikus és szociális, ha nem is szocialista követeléseikkel megérdemlik a rokonszenvet. Nagyon sajnálnám, ha sok gyakorlati pontban megegyező közös követeléseinkért az új népiesek vonakodása miatt nem léphetnének fel a jövőben együttesen a francia népfront mintájára, ahogy ezt a SZÉP SZÓ-val szeretnők.

*Magyar Nap, 1937. július 26.
Szép Szó, 1937. szeptember.*

Az Erdélyi-eset

Erdélyi József, a kétségtelenül tehetséges költő, aki Magyarországon egyik megindítója volt az új költészeti népiességeknek, antiszemita verset írt egy fasiszta hetilapba. Minden demokratikus érzelmű és elvhű embernek el kell ítélnie Erdélyi cselekedetét, mert ez a cselekedet demokratához méltatlan és elvtelen cselekedet volt. Ez a vérvád-vers, a magyarországi antiszemitizmus legsötétebb tettének a Solymosi Eszter-legendának felújítása egyenes segítség volt a nyilasoknak, a fasisztáknak, és Erdélyi nem hivatkozhatik arra, hogy nem tudta mit cselekszik, mert tudta, hogy antiszemita vers fasiszta hetilapban csak a fasisztáknak nyújtott támogatás lehet. De elvtelen tett is ez: mert aki a verset írta, demokratának vallotta magát, liberális újságokba írt. Az író nem mesterember, aki kiszolgál mindenkit, aki vásárol tőle. És ha kiszolgál mindenkit, akkor nem költő hanem versfaragó. Az az író aki nem ügyel világnézeti tisztaságára, eszméinek egyöntetűségére, nem emelhet igényt rá, hogy kora szellemének kifejezője, népének útmutatója legyen. Hogyan higgyünk neki, ha a tükör, amelyet kortársai elé tart, egyszer ilyennek, másszor amolyannak mutatja a világot?

Az Erdélyi-eset azonban e szinte magától értetődő igazságok kimondásával nincs elintézve, sőt ezután válik csak igazán „esetté”. Mi történik? Alig válik köztudomásúvá Erdélyi verse, a Bartha Miklós Társaság azzal válaszol a liberális polgári sajtó támadásaira Erdélyi ellen, hogy elhatározza Erdélyi összes költeményeinek kiadását. A Bartha Miklós Társaság tüntető gesztussal megvédi Erdélyit a támadásokkal szemben. Odaáll Erdélyi mellé, de kit védett meg? Mi mellé állt oda? Az üldözött tehetségét védte meg, a megrágalmazott népies irányzat mellé állt? Vagy az antiszemitizmus, a fasisztáknak való szolgálat, az írói elvtelenség mellé állt?

Zsolt Béla az Újság-ban vezércikkben foglalkozik a Bartha Miklós Társaság e határozatával. Íme, ez a népiesség, ezek a népiesek! Babona barbárság, a szellem és Európa gyűlölete! Szinte látszik, mennyire kapóra jön neki az Erdélyi-eset, hogy egy kalap alá foghassa a Bartha Miklós Társaságot a Márciusi Fronttal, a népies demokrácia fiatal mozgalmát az antiszemita reakcióval, az egész népies irányzatot a fasizmussal.

Micsoda zűrzavar ez, milyen tisztátalan módja a vitatkozásnak! Hogy a Bartha Miklós Társaságnak mi köze a Márciusi Fronthoz, hogy a Márciusi Front „útnak akarja-e indítani a magyar nép közt Solymosi Eszter gyűlöletét, embertelenségét és butaságot terjesztő legendáját”, erre majd megfelel – reméljük – a Márciusi Front maga. A Gondolat nem a népiesek lapja, éppen ezért szól bele a maga szempontjából népieseknek és liberálisoknak ebbe az elferdült vitájába az Erdélyi-eset körül.

Ha a Bartha Miklós Társaság valóban népies demokrácia alapján áll szemben a polgári liberalizmussal, ha valóban a paraszti demokrácia nevében akarja a polgári liberalizmus korlátoltságát bírálni, akkor neki kellett volna elsőnek és legjobban elítélnie Erdélyit, mint aki vétett a népies demokrácia szelleme ellen.

Ha a népiesek a diktatúra, népellenes fasizmus elleni harcukat nem akarják a kapitalizmus, a liberális burzsoázia talajáról vívni – ám tessék, de akkor nekik következetesebb, igazabb, messzebb menő demokratáknak kellene lenniök a liberálisoknál, akkor nekik kellene a legkíméletlenebbül ostromozniok Erdélyi árulását, hűtlenségét, a burzsoá elvtelenség lejtőjére csúszását. Ehelyett a Bartha Miklós Társaság Erdélyi mellé áll, fedezi árulását, a népies demokrácia legnagyobb ellenségeinek való segélynyújtását. Ha a Bartha Miklós Társaság egy megtévedt költőt akart egyszerűen megvédeni a hajszával szemben, mely bukását kívánta, akkor is rosszul tette, amit tett. Erdélyin lehet segíteni, de csak úgy, ha megmondjuk neki az igazat. Ady Endre duk-duk afférja idején, amikor csúnyán hátba támadta fegyvertársait, barátai azzal segítettek rajta, hogy bírálattal, támadással, elítéléssel megkönnyítették neki, hogy belássa reakciós lépésének horderejét és visszatérjen a helyes útra. Ady Endrét fegyvertársai nem buzdították, hogy járjon tovább a duk-duk ügy útján. Erdélyit fegyvertársai talán buzdítani akarják, hogy járjon tovább a vér-vád-antiszemitizmus útján?

Ha Zsolt Béla az Erdélyi-esetet fel akarja használni arra, hogy felépjen egyes népiesek zavarossága, demokratizmusuk következetlenségei, a némelyeknél észlelhető fasiszta fertőzöttség ellen, ha mint polgári liberális akarja bírálni a népies mozgalom félfasiszta elemeit és azt, hogy nem tudják elvágni a köldökszinórt, ami a jobboldalisághoz fűzi őket, ám tessék, de akkor nem azt kellett volna kimutatni, hogy Erdélyi cselekedete a népies irányzat törvényes gyermeke, hanem azt, hogy törvénytelen fattyúhajtása. Akkor a népiesek demokratáit kellett volna tette serkentenie a népiesek reakciósai ellen, akkor a népies irányzaton belül kellett volna elősegítenie a komoly népbarátok elválását azoktól, akiknek

népiessége fasiszta törekvések, népellenes szándékok, félfasiszta jobboldaliság számára lepel. Akkor a Márciusi Fronttól önnön 12 pontja nevében kellett volna követelnie, hogy tagadja meg a Bartha Miklós Társaság határozatát, a Bartha Miklós Társaság demokratáitól kellett volna követelnie, hogy szálljanak szembe azokkal, akik a Bartha Miklós Társaságot népies úttjáról letérítik a fasizmus útjára. Zsolt Béla nem így cselekszik, Erdélyiben nem a demokratikus mozgalom árulóját látja, hanem az anti-demokratikus mozgalom elvtelenségében következetes jellemét. A Bartha Miklós Társaság és a Márciusi Front között nem élesebben vonja meg a választóvonalat, hanem egynek veszi őket. A népiesek őszinte demokratáit nem szövetségesnek tekinti a népies irányzat fasizmus felé imbolygó elemeivel szemben, ellenkezőleg: kijelenti, hogy a népies mind egyforma, ha Erdélyi tizenkilenc, akkor Illyés Gyula egy híján húsz.

A polgári liberalizmus a népies demokraták mozgalmát az Erdélyi-eset kapcsán nem megtisztítani, hanem kompromittálni akarja. A népies mozgalom pedig, a polgári liberalizmus ellen, az Erdélyi-eset kapcsán szövetezik a fasisztákkal. Népies demokraták is, liberálisok is azok malmára hajtják ezzel a vizet, akik a polgári liberalizmusnak is, a népies demokráciának is esküdt ellenségei: a fasiszta diktatúra híveinek malmára. A liberálisoktól megkérdjük vajon a fasiszták ellen úgy akartok küzdeni, hogy hozzájuk kergetitek még azokat is, akik nem hozzájuk tartoznak? A népiesektől pedig megkérdjük: a polgári liberalizmus-e ma az ellenség vagy a fasizmus? A liberálisok ellen a népszabadság legnagyobb ellenségeivel akartok-e együtt küzdeni? Az Erdélyi-eset kapcsán nem volna-e ideje népies demokratáknak is, polgári liberálisoknak is ráeszmélniök arra, hogy nem egymás ellen kell hadakozni, hanem közösen a ma nevető harmadik ellen?

Gondolat, 1937. szeptember-október.

Patrónusunk: a Duce

A Ducét, a szlovenszkói magyar kisebbség legújabb patrónusát – illő tisztelettel köszöntjük e helyen. Hogy a fasizmus a kisebbségek igazi patrónusa: ezt fuvolázó tónusban eddig is hallottuk, de a most kinevezett patrónus személye minden kétséget kizáróan bizonyítja a prágai magyar író-deákok igazát, messzelátó perspektíváját. A Berlin–Róma tengely prágai olajozói teljes szlovenszkói igazolást kaptak: a világtörténelem új rendezői végre számításba vettek bennünket is. A siker a helyes munkamegosztástól függ: Hitler és Henlein ma már nem lehet a magyar kisebbség patrónusa; az Ostraum álarctalan magyarfaló valósága nem tűrheti a szemfényvesztő hazugságot, a tengely stratégái épp azért a magyar kisebbségi komplexumot Mussolini nyakába varrják. Göring lapja, az Essener Nationalzeitung ennek megfelelően osztja ki a szerepeket: „A Magyarországgal szoros kapcsolatban álló olasz kormány mindig figyelemmel kísérte a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetét, és a kisebbségi kérdés megoldásának mindig nagy jelentőséget tulajdonított.” Csak-hogy ezt is megtudtuk! Vaksággal megverve, mi e rovatban az új patrónust eddig mint egy hódító totalitás tekintet nélküli tankját dübörögtettük. Imperializmusként, mely csak önmagát látja, mely nem törődhet kis népekkel, függetlenséggaranciákkal, szerződésekkel. Mi Mussolinit láttuk: egy embert, aki a háború megszállottjaként csak a fegyvert igenelheti. Mennyire tévedtünk! Mussolini a kisebbségek patrónusa, az én patrónusom, a te patrónusod, a mi patrónusunk, mindazok patrónusa, akik a kisebbség-fogalom alatt elsősorban fegyvertörő kultúrát értenek, egy nehezült sor logikusan etikus emberségtöbbletét: vox humanát! Ha Mussolini a patrónus, akkor ez az emberségtöbblet bűnjellé változik és hordozója ellenséggé, akit a patrónus „megoldó” gesztusa kötelességszerűen üldözni kénytelen. Rólunk, nélkülünk határozva, az ilyen patrónus csak ellenségünk lehet! Köszönjük, és köszöntjük az ellenséget: a kisebbség-típró fasizmust, a fegyveristenség embertelenségét, mely eddig a kisebbségvédelem terén csak halált, pusztulást, szolgaságot és jogfosztottságot eredményezett. Köszöntjük patrónusunkat, aki a saját házatáján – fitytyet hányva a Berlin–Róma tengelynek – oly példásan tudta elnyomni a

tirolí németeket. Köszöntjük a hőst, aki Afrika izzó homokjában vérrel-vassal kreált magának kisebbséget egy független népből, köszöntjük a „felszabadított” Abesszíniát, melynek őslakói immár csak „hordába tömörült bandák” és rablók lehetnek. Köszöntjük a legősbí kisebbség, a baszk függetlenség példaadó patrónusát, aki pénzt, hadat és fáradságot nem kímélve, Hitler repülőivel együtt gyilkos haddal teremtett rendet Európa e legősbí kisebbségi dzsungelében. Köszöntjük azt a mesterművé kovácsolt olasz lelkeséget, mely a védtelenség és kiszolgáltatottság perceit brutalizálja a maga javára. Badoglio marsall tizenennyolcas hőstettére gondolunk: ezer és ezer magyar halálára, százazrek törvénytelen fogságára, a „győzelemre”, amikor az olaszok a fegyverszünet megkötése után a leszerelő osztrák–magyar csapatokat bekerítve tűzzel-vassal folytatták a hadműveletet – védtelenek ellen. Köszöntjük ezt az emléket és köszöntjük magunkat, akik a mai naptól kezdve újra ki vagyunk szolgáltatva ennek a lelkeségnek. De ma ezt az erkölcztelenséget patronátusnak hívják! Mától kezdve a halál, a háború, a fasizmus örködik felettünk.

Magyar Nap, 1937. október 27.

Vadelőny

Hegedüs Loránt a magyar közírás rákfenéjének megoperálására ajánlja a fenti szót. Rákfene az újságírásban a „protekció”. Csak az újságírásban! A közélet ennek a szónak a jegyében vígan tud evickélni, de írás közben igen kellemetlen, hogy a protekció szót annyiszor kell használni. Igazán rákfene, elrákosítja az egész vezércikkírást a sok protekció, protegálás, a protegáltak országa és a belföldi forgalom protekciós jellege. Hegedüs Lóránt ajánlottja, hogy ne mondjam, protegáltja, a vadelőny szó nem kaphat lábra, protekció nélkül. Ez a szó csupán a protegálás eredményét nevezi néven, azt az előnyt, amit kizárólag protekció segítségével lehet megszerezni, azt nevezvén talán a vadevezősök kedvéért: vad előnyek.

Én a szót jónak találom (jó a protegálója?), és szívesen iktatom be saját szótáramba. Amit mondani akarok vele, azt meg lehet ezzel éreztetni, és Sopronból hoztam egy kis anekdotát, amely szépen példázza, hogy mi a magyar életben a protekció és a vadelőny.

Legutóbb általános örömünkre a hivatalos körök is megsokallották a protekciót s kiadták a jelszót, hogy a jövőben csak protekció nélküli kérvényeket vesznek tekintetbe; azok nem tekintetnek beadottaknak, amelyekhez ajánlólevél van mellékelve. Történt, hogy egy igen kis állásra pályázatot hirdettek.

Öméltósága, a legmagasabb döntőforum, végrehajtotta az ideális eljárást; kiválogatta a kérvények közül azokat, amelyekhez ajánlólevél nem volt mellékelve, sok kérvény ment félre.

Sok száz ajánlólevél. Nem is szabad megmondani, milyen aláírások. Mindenki jelen van, aki csak szerepel a magyar elitvonalban.

S ez most az egyszer valamennyi skartba lett téve.

Öméltósága előtt végül két kérvény maradt. Két folyamodvány, amelyek a kerek világon senkit sem húztak maguk után az uszályban.

Csak kettő maradt..

De kettő! Nem egy, kettő!

S most mit csináljon öméltósága?

Mennyit kellett tünődnie s haboznia. Mennyi érvet hozott fel magá-

nak pro és kontra. Mert mit lehet csinálni két ismeretlen emberrel, aki nek nevét se hallotta, sem senkit sem ismer, aki róluk információt adna. Sorshúzás? Nem látszik igazságosnak.

Belépett a hivatalszolgája, nagyszerű ember, aki a háborúban tisztiszolgája volt; egyenes, pompás ember, az egyetlen, aki neki is habozás nélkül meg meri mondani az igazat.

– No fiam, mit csinálsz?

A szolga meghallgatta, megértette a dolgot. Akkor a kezébe vette a két kérvényt s felkiáltott:

– Ezt ismerem. Ez egy kitűnő fickó . . . A másikat sose hallottam, de ez nagyon derék gyerek, méltóságos uram.

Öméltósága megörült:

– No lám – kiáltott fel –, milyen szerencse, hogy a protekciósokat félretettem: így legalább minden protekció nélkül egy valódi, odavaló ember kerül a maga helyére.

Kétségtelen, hogy a kinevezett vadelőnyt nyert, jogtalan előnyt. Éppen olyan jogtalan, mintha nem egy hivatalszolga ajánlotta volna, hanem akár maga a római pápa.

Az Est, 1937. november 21.

Egy elesett katonához

De csak az álljon ki sorba,
 kit angyala küld a harcba.
 Nem kell nekem örök béke,
 Csak méltóbb had szövetség.
(Babits Mihály)

Egy külföldi képes folyóiratban láttalak tegnap. Felismerhetetlen tárgyak között heversz, elnyúlt végtagokkal, lecsukló fejjel. A táj, mint a kép aláírásából megtudjuk, az aragóniai harctér. Arcodat nem látni tisztán, és így nem tudom, fiatal voltál-e vagy öreg. Azt sem tudom, milyen nemzetiségű voltál. A milícia egyenruhája van rajtad: lehattél spanyol, francia, olasz, angol, német vagy ki tudja, talán magyar is. (Hallom, akad lenn néhány magyar, mint ahogy akadtak valamikor Türr István alatt is vagy a rabszolgaszabadító Lincoln seregében.) Élettelenül, ottfeledten fekszel, mint általában az elesett katonák, amióta csak csataterék vannak. És mégis, amint nézlek, érzem, sorsod egy kissé más, mint a világ kezdete óta legtöbb elesett katonáé. Te tudtad, miért halsz meg. Önként vállaltad a kockázatot. Helyeseltél valamit, és érezted, hogy egy bizonyos ponton túl már csak puskával a kézben lehet helyeselni. Vagy élettelenül elnyult kézzel, felismerhetetlen tárgyak között.

Így haltál meg egy kisebb ütközetben, 1937 novemberében. Nem sejtetted, hogy utána még lefényképeznek, és kinyomtatnak sok ezer példányban. Védtelen vagy: bárki a kezébe vehet és elmondhatja rólad észrevételeit. Védtelen vagy: filmsztárok mosolyognak a túlsó oldalon. Sajnáljalak? Nem, azt hiszem, nem sajnállak. Nem sajnállak, amiért meghaltál, és azért nem, hogy elbukott ügyért haltál meg. Teljesen mindegy hogy az ügy, melyért az ember küzd és meghal, győztes-e vagy bukott. Ha nem így volna, nem álltak volna a történelemben oly sokszor oly sokan vesztett ügyek mellé az utolsó pillanatban. Aki egy ügyért áldozatot hoz, nem azért teszi, mert győzelmét várja, hanem mert hisz benne. Te halálod előtt átélted a legnagyobb boldogságot, amit ember elérhet: az értelem, a hit és a tett egyesülését. Az értelem hitté vált benned, és a hit

tetté. Megtanultad, hogy értelem nélkül nem lehet hinni, és hit nélkül nem lehet értelmesen élni, és értelmesen meghalni. Megtanultad, hogy nincs ésszerűbb, mint a hitért cselekedni: megtanultad, hogy nincs boldogabb ember, mint az, „kit anyyala küld a harcba”. Rövid ideig éltél, de a matuzsálemek sem éltek annyit és úgy, mint te. Egyenruhád elrongyolódott, fedél nem volt a fejed fölött, de életedből mégsem hiányzott semmi lényeges. Alig volt harapnivalód, de a száraz kenyérdarabban, mit utoljára ettél, benne volt az élet minden íze, amit mások hiába keresnek tífogásos ebédjeikben.

Így éltél Aragóniában, és így haltál meg. Azóta bizonyára el is temettek. Érdekel, mi történt azután? Attól félek, nem sok. Zuhog az eső mindenütt. Európa lucskos, csatakos. Lucskos a víztől, lucskos a vértől, lucskos az eláztatott és félredobott jó szándékoktól. Sár cuppog mindenütt, nyúlósan és szerénytelenül. Te is ismerted a sarat, de nem ijedtél meg tőle: belegázoltál, rá sem ügyelve, és mentél a célod felé. Mi kikerüljük, vagy ha nem lehet, akkor sárcipőt húzunk, sárcipőt! Sárcipőt a lábunkra, sárcipőt az akaratunkra, sárcipőt a gondolatainkra. Óvatosan csuszkálva gyakoroljuk langyos erényeinket és langyos bűneinket. Kezünk ügyében a régi, kétes eredményű kábítószeres: alkohol, művészet, szerelem, munka. Van, aki csak az egyikkel él, van, aki valamennyit használja. A legtöbb, amit elérhetünk vele: könnyebben viseljük a sárcipőt. A legnagyobb eredmény, ha néha már el tudjuk hinni, hogy testünknek egy darabja, természetes képződmény a lábunk végén. Vagyunk néhányan, akik ezt nem helyesljük. Mégis megteesszük, mert nem tehetünk egyebet, mert kevesen vagyunk, és még kevesebben hallgatnak ránk. Magányosan élünk, elszigetelten a homályban. Néha kopogtató jeleket adunk le, és reménykedve lessük a halk választ a vastag falakon át, mint celláikban a foglyok. Olykor eljut hozzánk egy-egy koppanó felelet, de mind ritkábban. Lassan, konokul vastagodik a csend körülöttünk.

Ez természetesen még nem ok a kétségbeesésre. Nem is esem kétségbe: tűnődve, türelmesen várom a sárcipő-korszak végét. Elnézem képedet a folyóiratban. Érzem, hogy kinyult testeden nem a dermedt nyugalom honol. Utolsó mozdulataid még élnek valamerre. Leváltak rólad, mind távolabb futnak, mint a vízbe dobott kő nyomán az egyre szélesedő, egyre halványodó karikák. Nagyon messze vannak már, nem látni őket, de láthatatlanul, észrevétlenül is továbbbrezegnek valahol, örökké.

1938

Magyar élet

Az intelligencia és a népfront

A magyarországi népfront kialakulása, illetve gyakorlati kérdései egyre sűrűbben foglalkoztatják a magyar intelligencia demokratikus gondolkodású rétegeit. Egyre inkább hangzik el a kérdés – egyelőre persze csak folyóiraticikkben, előadásokban, vitákban –: lehet-e Magyarországon egyáltalán népfront és hogy milyen legyen a demokratikus intelligencia szerepe egy esetleges népfront-mozgalomban? A Márciusi Front íróinak könyveit és előadásait körülvevő kétségtelen szimpátia-megnyilvánulások az ország minden részében mutatják, hogy van egy demokratikusan, becsületesen népi módra gondolkodó intelligencia. És azt sem vonja senki kétségbe, hogy ez a demokratikus intelligencia alaposan figyeli a fasiszmus elleni világharc egyes fázisait, hogy nemcsak a hitleri barbarizmus közép-európai megfészkelődéséről, de a francia és spanyol antifasiszta ellentámadás részleteiről is meglehetősen tájékozva van.

Mégse állíthatjuk azt, hogy a magyarországi népfront alapvető kérdései minden tekintetben tisztázva lennének, hogy a demokratikus áramlatok soraiban egyöntetűen igennel válaszolnának a felvetett kérdésre („Lehet-e Magyarországon népfront?”) és hogy a demokratikus intelligencia képviselőinek túlnyomó része az intelligencia szerepét egy ilyen népfront-mozgalomban helyesen látná. Vannak, akik a kérdést csak azért vetik fel, hogy mindjárt nemmel feleljenek rá és vannak olyanok, kiknek az intelligencia vezető és nemzetnevelő szerepéről olyan fogalmaik vannak, amik a gyakorlatban csak kudarchoz és sajnálatos erőpocsékoláshoz vezethetnek.

Vegyük szemügyre azoknak érveit, kik a mai adott körülmények között nem tartanak Magyarországon egy népfront-mozgalmat lehetségesnek.

Az első, legsűrűbben hallható érv az, hogy a munkásosztálynak nincs partnere egy esetleges népfront-mozgalomhoz. Hol van nálunk a polgári demokrácia pártja? – kérdik ezek a szkeptikusok. Talán Rassayék és Fábianék képviselik ezt a demokráciát, kik a városi kispolgárságnak egy egész elenyészően csekély töredékére támaszkodnak és semmi reményük sincs arra, hogy valaha is nagy tömegek tekintsék őket képviselőiknek?

Avagy az a két nagy párt valamelyike lehet-e egy népfrontmozgalom partnere, melyik magát ellenzékinak nevezi; a keresztény vagy a kiscgazdapárt? Hiszen a kereszténypárt élén a félfeudális Zichy gróf áll, alvezérei közt szerepel a félfasiszta Csilléry, s a püspöki kar és a katolikus legitimista arisztokrácia a párt vezetésére mindenki által ismert befolyást gyakorol. A kiscgazda párt vezére, Eckhardt pedig már évek óta egyebet se tesz, minthogy magát az ellen a „gyanú” ellen tisztázza, mintha a népfront gondolatával rokonszenvezne. Hiszen ő az, aki a „spanyol borzalmakról” „pánszláv veszélyről” szónokol, ő az, ki helyesli a választói jog megnyirbálását, résztvesz a legitimista koncentrációban, aki támogatja a Darányi-kormányt, melynek szárnyai alatt nő a német pénzen felbérlet különböző magyarországi náci-frakciók fasiszta mozgalma. Hol van tehát a partner?

Ez az érvelés ott sántikál, hogy, először is a pártvezéreket a pártok tömegeivel és másodszor a népfrontmozgalmat holmi parlamenti kombinációs játékkal téveszti össze. Úgy a kiscgazda pártban, mint a keresztény pártban nagy demokratikus tömegek vannak, melyek a fasizmus előretörését aggodalommal és kifejezett ellenszenvvel nézik. És ámbár nem jelentéktelen erők kísérleteznek mindkét pártban azzal, hogy a tömegek elkeseredését félfasiszta irányba tereljék, száz és száz szimptóma beszél arról, hogy a kiscgazdapárt legkülönbözőbb vidéki szervezetei éppúgy, mint a katolikus demokrácia csoportjai egyaránt aktív ellenállást kívánnak a fasiszta veszéllyel szemben. Természetes, hogy a parlamenti frakciók magatartásában ez a hangulat csak nagyon közvetve jut kifejeződésre. És amíg a politika parlamenti kombinációs játék marad, nem is lesz ez másként. Ahogy azonban egy közvetlen népi tömegekre támaszkodó mozgalom (és ezt jelenti a népfront) bontaná ki zászlaját, azonnal mozgásba jönnének ezeknek a pártoknak demokratikus tömegei, erősebb ellenőrzés alá kerülnének képviselőik, saját soraikból küldenének az aktivizálódó tömegek a politikai életbe olyanokat, kik hűségesebb kifejezői akarataknak. Feltétlen tisztázódás áll be ebben az esetben ezeknek a pártoknak soraiban és tömörülnek a komolyan demokratikus elemek. Elég csak a Márciusi Front megnyilatkozásainak a kiscgazdapárt balszárnyára gyakorolt hatására utalni, hogy ennek az egész partner hiányán siránkozó érvelésnek minden szűkkeblősége, korlátoltsága és pedáns fantáziátlansága világos legyen.

A második, szintén elég sűrűn hallható érv az, hogy Magyarországon igazi fasiszta veszély nincs. Az álokoskodás ilyen: igaz ugyan, hogy mozog egy párezer nyilas demagóg, hogy Hitlerék napilapot (az Új Magyar-ságot) és egész sereg lapocskát jelentetnek meg, hogy az állami igaz-

gatásban és a hadseregben szép számmal vannak szimpatizálók, de mindez nem elég arra, hogy az országot felborítsa és a parancsuralmi rendszert megvalósítsa. A fasiszmus mindig a demokrácia ellen irányul. Magyarországon azonban komoly polgári demokrácia nincsen. Miféle „liberális rendszer” ellen intézzenek a magyar nácik rohamot, mikor ilyen rendszer nincsen? Ez az érv se tűnik ki túlságos alaposságával. A fasiszta veszélyt ma nemcsak a nyilasok képviselik, hanem az a kormánypolitika is, mely ezeknek a nyilasoknak szövetségese, mely melengeti, támogatja, készenlétbe helyezi ezeket a „nemzeti érzésű”-nek dicsért német–olasz ügynököket, hogy aztán minden demokratikus mozgalommal szemben kijátssza őket. Éppen az lenne a népfront egyik legfőbb kezdeti feladata, hogy tömegeivel nyomást gyakoroljon a kormányra és a nyilas bandákkal való szembenállásra kényszerítse. Ilyen tömegek vannak, az kétségtelen. Hogy viharzanak a kiscgazdapárt tömeggyűlései, hogy tiltakoznak a Tattersall proletárezrei, midőn a szónok azokat a vérlázító tényeket ecseteli, melyek a kormány és az állami apparátusnak a nyilasokkal való együttműködéséről beszélnek. Milyen úri-kaszinói kérlekalácssan tónusúak, milyen bűnpártolóak ezzel szemben Eckhardt parlamenti felszólalásai, milyen erőtlenül hangzanak ezekhez a tömegekhez képest Peyer vagy Buchinger interpellációi.

Rokon ezzel a rokkant érvvel az a harmadik érv is, amit olyan intellektuelek szoktak hangoztatni, akik a munkásmozgalom szélső jobboldali, népfrontellenes vezéreihez állnak közel. A népfront magja – a munkásosztály. Mégpedig az ereje teljében levő, politikailag aktív, harci akaratban egységes munkásosztály. A munkásságot, annak manapság még passzív rétegeit is aktivizálni, ereje kifejtésére bírni, harci akaratát egységesíteni, csak az antifasiszta tömegharc nagyarányú kifejlesztésével lehet. Ehhez azonban fel kell a tömegeket világosítani és meg kell mutatni a fasiszta veszély egészét. Minek azonban a tömegeket „felizgatni”? A tömegek hajlamosak a gyors akciókra, s erre a kormány azonnal brutális rendszabályokhoz nyulna a baloldal ellen. Azonfelül a kormányt „a nyilasok karjaiba kergetnök” és a mai politikai egyensúlyt, amit a kormány állítólag fenn akar tartani, mi magunk borítanók fel. Ma még az igazi nagy tömegek távol állanak a nyilasoktól. Ha azonban mi erősen lépünk fel és a kormány elkezd „erősen” dolgozni, a nyilasok is felbátorodnak és megsokasodnak. Maradjunk tehát nyugodtan.

Nem kell sokat magyarázni, hogy ez az állásfoglalás semmi egyéb, mint visszarettenés attól a nagy erőtől, amit a munkásmozgalom a magyarországi politikai harcokban jelenthetne egy egységes, az egész dolgozó nép érdekeit képviselő következetes antifasiszta politika esetén. Azok, kik

úgy beszélnek, ahogy azt fentebb igazán objektívan, mintegy saját szavaikkal visszaadtuk, megijednek a felvonulásban levő tömegeknek már az árnyékától is, menekülnek a harci területről és megfutamodásukat valótlan érvekkel fedezik: Hisz a „politikai egyensúly”-ról szóló legendát maga a napi kormánytevékenység cáfolja meg: „Nálunk nincs szociáldemokrata uralom, nincs kommunista veszedelem, nincs liberális kormány s ez az öröndetes helyzet joggal befolyásolja a jobboldali célkitűzéseket és harci modort...” – írja a Göbbels-féle propagandaminisztérium budapesti napilapjában, az Új Magyarország-ban, Rajniss Ferenc. Mi egyebet jelent ez az idézett mondat (amit különben tetszés szerint lehetne szaporítani), mint az azok ellen szóló elsőrangú tanúbizonyságot, kik a magyarországi náciakat a kormánytól túl nagy távolságra levőknek képzelik és meg sem mernek moccanni, nehogy ez a különben csak a gyáva lapítók fantáziájában élő nagy távolság lecsökkenjen.

A munkásszervezetek nagyon jól tudják, hogy a szervezett munkásság alkotja az ország fasizálódásának legerősebb gátját. Egyre erősebben ver gyökeret ezeknek a szervezeteknek tömegei és funkcionáriusai között az a tudat, hogy a kormány és a nyilasok közti távolság szabályozása nagy mértékben függ éppen magától az antifasiszta tömegeknek aktivitásától, mindenekelőtt a szervezett munkásság aktivitásától. Persze vannak olyan funkcionáriusok is, akik minden harcot le akarnak szerelni, mert a harc a reakciót csak ellenakcióra, a munkásszervezetek felosztatására ingerelné, de így csupán azok gondolkodnak, kik az ellenforradalom kezdete óta mindig a mindenkori kormányok és hatalmi szervek akaratahoz való simulásban látják az egyetlen kivezető utat. A munkásszervezetek tömegei nagyon jól tudják, hogy egy széles körű tömegmozgató politika, mely a munkásosztály, a dolgozó parasztság, a városi kispolgárság és az intelligencia érdekeit ténylegesen megvédené, rendkívüli módon megerősítené a munkásosztály szervezeteit, azok egyenesen a kispolgári s paraszti tömegek rokonszenvével öveződnének körül. A fasizmus meggondolná, hogy ezeket a munkásszervezeteket megtámadja-e. És éppen fordítva: egyre többen látják be, hogy a félelem a tömegek erejétől, a harc elől való kibúvás, a lemondás a dolgozók érdekeinek hatásos és tényleges védelméről, csak lehangolja és leszereli az antifasiszta és demokratikus tömegeket, eltávolítja őket a munkásszervezetektől és kedvező talajt ad a fasiszták szociális demagógiájára számára. Lehetővé teszi, hogy a nyilas parasztfogás minél több „kiábrándult”-at és csalódottat fogjon meg hálójában.

Jó, hát harcolni kell a fasizálódás ellen – mondják némelyek. De ki harcoljon? Miért a munkásosztály, miért általában a nagy tömegek? Hiszen a parancsuralmi rendszer elsősorban a polgári pártok ellen irányul.

Hallani olyasmit is – és ez akar a negyedik érv lenni a magyarországi népfront gondolat ellen, – hogy „még a Nemzeti Egység Pártja is többet vehethet, mint a munkásság pártja”. Aki így beszél, s ezt nyíltan meg kell mondanunk: nem nevezheti magát a jelenlegi körülmények közt haladó szellemű intellektuelnek. Hiszen a népfront célja nem merülhet ki abban, hogy a demokratikus jogok szegényes foszlányait megvédje, hanem, hogy vezesse a nép harcát a magyar élet gyökeres megváltoztatásáért, az őszintén és mélyen demokratikus Magyarország megteremtéséért, a hárommillió koldus országának átváltoztatásáért, azért a Magyarorszáért, mely biztosítja minden dolgozó magyar számára a megélhetést, a szabadságot, a békét.

Milyen messze vagyunk ettől! Milyen nagy utat kell még odáig megtenni! És milyen sokan vannak a félig-meddig antifasiszta érzelmű polgárság soraiban is olyanok, akiknek antifasizmusa nagyon is ingatag alapon nyugszik, akik hol egy, hol más oknál fogva ellenzik ugyan a nyílt parancsuralmi terrorizmus bevezetését, de azt is sanda szemmel nézik, ha a dolgozó tömegek komoly jogokhoz és széles harci lehetőségekhez jutnának. Az ilyenek reményeiket elsősorban az uralkodó osztályon belül levő különböző frakciók egymás elleni intrikáiba, parlamenti kombinációkba, politikusok sakkhúzásaiba vetik. Az a fasizmusellenes mozgalom, melynek élén ezek a kétlaki érzésű és gondolkodású polgárok állnának, sohase nevezhetné magát népfrontnak. Egy politikai áramlat, amelyet az a félreakciós polgárság vezetne, a demokratikus szabadságjogok összességét és a köztársaságot soha ki nem harcolja, a nagybirtok-rendszert meg nem szünteti, a kartelleket meg nem fékezi, a munkabéreknek a létminimumra való emelését lehetővé nem teszi, a komoly szociális törvényhozást ki nem építi, közigazgatás félféudális dzsungeljét ki nem füstöli.

Mindezt azonban kivívhatja (és hisszük, ki is fogja vívni) a népfront, melyben a munkásosztály vezetése alatt egymásra találhatnak a szervezett munkások, a falu szegényei, a kisgazda párt parasztjai, a keresztény gazdasági párt városi kispolgári antifasiszta érzelmű tömegei. Ez a népfront-mozgalom újabb százezreket kapcsolna be a magyar politika sodrába.

És így születik meg majd az az igazi politikai élet: ha a magyar politika medre kicsap a parlamenti kombinációk szűk kisvizeiből és épp! úgy, mint 1848/49-ben, éppúgy, mint 1918/19-ben a nemzet nagy tömegei maguk akarnak majd a nemzet sorsának irányt adni.

Az intelligenciára nagy, nagyon nagy szerep vár ebben a harcban. A nagy népmozgalom százával várja a maga világosságú agitátorait, körtekintő és bátor szervezőit, utat törő publicistáit. Egyet azonban soha

sem szabad elfelejteni. Az agitátor csak akkor fog igazán mélyről jövő tetszéssel találkozni, a szervező csak akkor találja meg helyét a tömegek között, ha egy percre se felejtí el, hogy az intelligencia nem osztály. Olyan osztály, mely a magasabb értelem, a sugárzó erkölcs, vulkánikus lendületű szónoklat pusztá erejénél fogva utat tudna mutatni, nincs, nem volt és nem lesz. Nagyon helyesen mutat rá Erdei Ferenc a Válasz legutóbbi számában arra, hogy milyen naivitás egyes demokrata írók részéről azt hinni, hogy „lelkiismeret ébresztő” irodalmi munkásságukkal az ellentéteket el fogják simítani és megteremtik azt az új nemzeti egységet, melynek élén nagy szellemek és „erkölcsi zsenik” állnak. Nem. Az intelligencia nem állhat a nép fölött, hanem csakis a nép szolgálatában. A Márciusi Front nagy jelentősége éppen abban áll, hogy szoros kapcsolatot tudott találni széles paraszttömegekkel, de még nagyobb jelentőségre fog szert tenni, ha a szervezet magvát alkotó írók rájönnek majd arra, hogy „nemzetnevelő” és „útmutató” munkájuk csakis akkor lesz eredményes, ha a dolgozók tömegeivel még jobban összeforrnak. Az intelligencia a munkásság és a parasztság osztályaival összenőve, ismételjük: azok szolgálatában fontos motorja lehet az új Magyarországért való harcnak. Azok az egyes intellektuelek azonban, kik a tömegek fölé akarnak emelkedni valami előre kiagyalt Rendszer, egy jobbra-balra mérícskélő Igazság-Elv, vagy néha csak egy-egy irodalmi Frázis nevében, igen hamar a tömegek alá jutnak és szembe kerülve a történelmi fejlődéssel, felmorzsolódnak.

Új Hang, 1938. január.

Népiesek és humanisták

A jobboldaliak befolyása a népiesek irányzatán belül volt eddig egyik fő akadálya annak, hogy a népies irányzat a demokratikus Magyarorszáért folyó harc frontján összetalálkozzon a mai magyar demokratikus szellem másik jelentős irányzatával, a liberális-humanistákkal, akik Ignó Pál vezetésével a Szép Szó körül csoportosulnak. Volt idő, amikor szinte véres szellemi harc folyt a két irányzat közt – a demokratikus mozgalom alapos kárára. A népiesek részéről az volt a vád a humanisták ellen, hogy a „liberális kapitalizmus” bérencei, a humanisták részéről pedig az volt a vád a népiesek ellen, hogy a fasiszta álnépiesség szállás-csinálói. A humanisták antiszemitizmust vetettek a népiesek szemére, a népiesek pedig nagybirtokbarátsággal vádolták a humanistákat. Őszintén szólva, mindkét vádban volt valami igazság.

A népieseknél kétségtől tapasztalható volt bizonyos húzódozás attól, hogy világosan és kétértelműség nélkül foglaljanak állást a zsidókérdésben”, a jogegyenlőség értelmében az antiszemita demagógia ellen. Mi volt ennek az oka? Az egyik az volt, hogy féltek tőle, hogy végleg eljuttassák azokat a szimpátiákat melyekkel – az ítéletek ellenére – még jobboldali körökben is találkoztak. Hatott rájuk, fontos volt nekik, hogy a jobboldal ne „zsidóbérenceket” lásson bennük. Legutóbb is, Rákóczy Imre sajtófőnök „rövid és velős” értékelést adott a falukutatókról, mondván, hogy a falukutatással a „zsidó nagytőke akarja elterelni a figyelmet az antiszemitizmusról és ráterelni a keresztény nagybirtokra”. Az ilyen együgyű és demagóg kijelentések még túlon túl hatnak egyes népiesekre. De a másik – és mélyebben fekvő – oka ennek a határozatlanságnak a „zsidókérdésben az, hogy a népiesek közt sokan, köztük Féja Géza is – a kapitalizmust faji alapon magyarázzák, zsidó kapitalizmusról beszélnek, és tagadják, hogy egyáltalában van magyar kapitalizmus. Ezt a faji alapon álló antikapitalizmust persze nem szabad összetéveszteni a fasiszták antikapitalista és antiszemita demagógiájával, mert Féja Géza és Veres Péter eme álláspontjának is a parasztságba nyúlnak le a gyökerei: a kapitalizmus az ő számukra valami idegen portéka (mint ahogy „idegen” volt annak idején az orosz narodnyikok számára a kapitalizmus), és ha

idegen: hát zsidó. Viszont meg lehet érteni, hogy a pesti liberalizmus magatartása nem mindig alkalmas arra, hogy a népieseknek segítsen a zsidókérdésben következetes demokratikus álláspontot elfoglalni. Hisz hány olyan „liberális” akad, aki nem sokat törődik a szabadsággal, ha csak a zsidóknak nem történik különleges bajuk. Sok pesti liberális sokáig udvarolt Mussolininak, csak azért, mert az olasz fasizmus akkor nem volt antiszemita. A népieseknek igazuk volt abban, hogy nem a zsidók jogegyenlőségében látták a demokrácia alfáját és omegáját, központi kérdését, de nincs igazuk, ha azt hiszik, hogy a demokrácia összeegyeztethető akármilyen „mérsékelt”, akármilyen „finom” antiszemitizmussal. Az antiszemitizmus ellen nem elsősorban a zsidók érdekében, hanem elsősorban a demokrácia érdekében kell harcolni, és látni kell, hogy Magyarországon mind nagyobb jelentősége van ebben a kérdésben is Eötvös József és Kosuth Lajos szelleme nyílt vállalásának.

A földreform kérdésében viszont a humanisták maradtak adósai a demokráciának. Nem mintha a földreform ellen nyíltan állást foglaltak volna. De valami hüvös, „tudományos” semlegességgel figyelték a vitát a nagybirtok és kisbirtok kérdésében. Hajlottak arra, hogy a kérdés eldöntésénél a vita arra a térre terelődjön, ahova azt a nagybirtokosok terelni igyekeztek: hogy attól tegyék függővé a kérdés eldöntését, melyik üzemforma termékenyebb. Nem látták, hogy az „üzemi forma” kérdéséről folyó vitában osztályok vitatkoznak. Nem látták, hogy amíg Magyarországon a feudális nagybirtok uralkodik, a parasztság nagy tömegei csak nyomorban tengődhetnek. Hozzájuk közel álló agrárteoretikusok és közgazdászok pedig – mint például Adorján ismert könyvében, vagy Görög Frigyes a Matolcsyval folytatott vitájában a Cobden-társaságban – nyíltan a földreform ellen fordultak, anélkül, hogy a humanisták ezeket a reakciós és valóban a magyar banktőke érdekeit kifejező állásfoglalásokat megtagadták volna. Csoda-e, ha a népies irányzat ezek után mély bizalmatlansággal tekintett mindenre, aminek „humanista” szaga volt! Veres Péter a „humanizmusban” egyenesen valamilyen paraszttellenes huncutságot látott. A humanistáknak ez a földreformellenes igazodása azt eredményezte, hogy a népiesek a humanistáknak azt a helyes és becsületes igyekezetét is, hogy a magyar haladás és az európai haladás gondolatát összekössék, gyanakodva nézték. Hozzájárultak ennek a tévhitnek a kialakulásához, mely a humanizmus eszméjében a néptől idegen eszmét látott, egyes magyar humanisták – enyhén szólva –, furcsa „magánvéleményei”. Az új magyar humanista irányzatnak a fasizmus ellen forduló arca, és van egy másik, mely fő feladatának a bolsevizmus elleni harcot tekinti. A harcos antifasiszta irányzatnak a ki-

tűnő Ignotus Pál a főképviselője, és közel áll a Szép Szó köréhez Zsolt Béla, sok polgári korlátoltsága ellenére a mai Magyarország legbátrabb publicistája. Az antibolsevik humanizmus specialistája Magyarországon Fejtő Ferenc, aki ugyan „szocialistának” tartja magát, de az ő „szocialista humanizmusára” néha azt kell mondani, hogy az ég óvjon tőle. Hol abban látja a feladatát, hogy André Gide Szovjetunió-ellenes nézeteit népszerűsítse, hol abban, hogy a Trockistákat védje, hol pedig, hogy a marxizmus igazát (de csak a „fiatal” Marxét, mert az „öreg” Marx – Fejtő szerint – már nem volt humanista) mutassa ki – a Szovjetunióval szemben! Ebben a humanizmusban van egy tökéletesen idejétmúlt Nyugat – rajongás (ami Ady idejében érthető és progresszív volt), ma azonban kultúrsznobizmusként és a polgári demokrácia (nem a népfront-demokrácia, hanem a polgári) kritikátlan imádataként hat. Nem csoda, ha a népiesek ettől a humanizmustól néha megvadulnak, és azzal vádolják a humanistákat, hogy a francia impresszionista festészet jobban érdekli őket, mint a magyar paraszt betevő falatja.

Általában, ha a népiesek hajlamosak arra, hogy idealizálják a falu életformáját, a népi kultúrát, akkor a humanisták hajlamosak arra, hogy a városi kultúrát idealizálják. Pedig amilyen káros és reakciós városnak és falunak az a politikai szembeállítás, amivel Németh Imre szerzett keserű pillanatokat a Márciusi Front híveinek, olyan helytelen és értelmetlen csak a jót vagy csak a rosszat meglátni, akár a népi-paraszti, akár a városi-polgári kultúrában. A népiesség és az urbanizmus szembeállítása éppoly helytelen, mint amilyen helytelen a parasztság elválasztása a városi dolgozóktól, különösen az ipari munkásságtól. Urbanizmus! Mintha Budapestért csak rajongani lehetne! A kávéházi cinizmusért és a Lipótváros szexuális „problémáit” exportáló drámairodalomért jól teszik a népiesek, ha nem rajonganak. De Budapest március 15-ének is városa, a szocialista munkásmozgalomé is. Petőfi Sándoré és Ady Endréé is. Éppen a magyar szellem e két nagyságával kapcsolatban oly értelmetlen a kérdés: népiesek-e vagy humanista urbánusok? A magyar szellemnek Tömörkény István vagy Bródy Sándor csak végleteit fejezik ki, ennek a szellemnek egysége és nagysága a Petőfi Sándorokban és Ady Endrékben ölt testet.

Hiba volna persze azt gondolni, hogy ezek az ellentétek a népi és a humanista irányzatnak csak szellemi egyoldalúságai miatt ütköztek ki. Nem, itt mélyebb dolgokról van szó. A paraszti demokrácia és a polgári demokrácia ellentéteiről. A népiesek képviselik a magyar parasztság radikális demokratizmusát, a humanisták a haladó városi polgárságét. Innen származik az a sajátos ellentmondás is, hogy míg a népies irányzat a szociális haladás kérdésében radikálisabb a humanistáknál, addig a po-

litikai demokrácia kérdéseiben, a nemzetközi demokratikus mozgalommal való szolidaritás dolgában a humanisták álláspontja következetesebb, míg sokan a népiesek közül a fasiszta ideológia fertőzésével szemben nem egészen immunisak. Hogy a polgári és a paraszti demokratizmusnak ma nem egymás ellen kell fordulnia, hanem szövetkezniök kell, és hogy e szövetség harmadik tartópillére a szocialista demokratizmus, a proletár-humanizmus kell hogy legyen – ahhoz nem fér kétség. Az új Magyarországot nem lehet kiharcolni sem egyedül a parasztsággal, sem egyedül a haladó polgársággal. Mindkét dolgozó osztály kell hozzá, és kell hozzá a munkásosztály. A kecskeméti találkozó egybehívása mutatja, hogy ez a felismerés kezd utat törni az eddig egymással hadakozó szellemi irányzatokban.

Magyar Nap, 1938. március 10.

A szavak felkelése

Azt álmodtam, hogy a szavak felkeltek, és kivonultak, mint egykor Róma elégedetlen népe, a Szent Hegyre. Előzőleg már jó ideje forrongott az egész szótár, sisteregve és zizegve panaszolták el sérelmeiket a szavak, úgyhogy majdnem felébredtem. Dühös szavalókórusba tömörültek, és ilyen szöveggel verték fel a csendet.

– Gyalázat! Napról napra jobban bántalmaznak minket! Elcsépelnek, kiforgatnak eredeti jelentésünktől. Egyre jobban kopunk, már egészen laposak vagyunk, és ha ezt tovább tűrjük, holnapra már nem lesz semmi értelmünk!

– Jó, hogy engem említenek – kiáltott most közbe élesen az „értelem” szó. – Velem történik a legnagyobb igazságtalanság. Minden zagyva szajkó az ajkára vesz; minduntalan használnak, még hozzá a legaljasabb célokra. Higgyék el uraim, hogy nekem már régóta nincs semmi értelmem, és ez, lássák be, az én szakmámban végzetes.

– Igaza van! – zúgta rá a szavalókórus. – Mások is ezt mondják. Szellem” nevű kollégánk is panaszkodik: úgy helybenhagyták, hogy már nem is szellemnek érzi magát, hanem hazajáró kísértetnek, amiben senki sem hisz többé komolyan. A „szeretni” ige zokogva fenyegetődzik, hogy öngyilkos lesz, mert nem bírja már a rengeteg visszaélést. Olyan gyalázatos módon használják fel a leggyanúsabb érdekek szolgálatában, hogy folyton émelyeg a szógyöke. Legtöbb igénket hasonló sérelmek érik: szégyenteljesen ragozzák őket. Ami pedig a főneveket illeti, ezeket teherhordásra használják fel. Olyan fogalmakat kell cipelniük, amelyekhez semmi közük sincs. A jelzők örjögenek a felháborodástól, mert a piszkos munkában elvesztették a színüket, és most már mindegyik egyformán szürke. Rossz írók, tudatlan kereskedelmi levelezők és galád szónokok állati sorban tartanak bennünket. Hülyeségeket és gonoszságokat kell folyton szolgálnunk. Hát ezért élünk? Ezért viseljük legszebb képzőinket? Ezért fejlődtünk évezredek át, kőbaltás, szőrös testű indulatszavakból intelligens, tiszta, magasrendű kifejező eszközökké?

– És ezért kellett minket elvonni? – hördültek fel fájdalmasan az elvont szavak.

Percről percre nőtt a zendülő szavak izgalma. Lázás agitátorok futkos-tak lapról lapra: a kötőszavak, melyeket a legtöbb sérelem ért. Az „és” szenvedélyesen rázta öklét, és tőle teljesen szokatlan, drámai pátosszal fogadkozott, hogy soha többé nem fog olyan fogalmakat összekötni, amelyek egyáltalában nem tartoznak össze.

– Nem leszek többé bűnrésze a világcsalásnak! – süvöltötte, és szerény társa, a néma kötőjel, helyeslően bólintott.

– Én is abbahagyom a munkát! – ordította magából kikelve, a „de”. – Ezentúl ott fejezem ki az ellentétet, ahol nekem tetszik. Miért kell például azt mondamon: „Szegény, de becsületes” – miért nem mondhatom néha ezt: „Gazdag, de becsületes?”

A feldúlt kötőszavak mellett a ragok szíttották leghevesebben a felkelést. Ezek, sajnos, csak dadogni tudnak, és így elég nehezen panaszkodtak el sérelmeiket. Az fájt nekik a legjobban, hogy tévesen alkalmazzák őket, például így: „A népnek” – holott az igazság ez: „A néptől”. A határozók is kivették részüket a mozgalomból, szokott határozottságukkal. Egyre fenyegetőbben zúgott a szavak beláthatatlan tömege. Hullámozott, kavargott ez a tömeg, de egyre céltudatosabb ritmust, egyre egyenesebb irányt kapott a mozgása. Végül aztán feltartóztathatatlan menetben indultak el a felkelő szavak egy ismeretlen célpont felé. Percek alatt elnéptelenedett a szótár: csak néhány magával tehetetlen agg maradt a helyén, mint például a „hehezet”, a sajátképpen” és a „mértékhitelítés” vagy egy-egy szerencsétlen torzszülött, mint mondjuk a „géperejű bérkocsi”. Az emberek körében hamarosan észrevehetővé váltak a lázadás következményei. Tehetetlenül kapkodtak és tátongtak, és nem tudtak rendesen hazudni, halandzsázni, csalni, és népszerű olvasmányokat szerkeszteni. Később már rabolni és gyilkolni is alig tudtak, mert fejlett, differenciált világunkban ez sem lehetséges szavak nélkül. Így azután meglepően rövid idő alatt összeomlott az egész civilizáció.

A szavak pedig ismeretlen, új hazájukban boldogan és szabadon éltek, elfelejtették a sanyarúság és a gyalázat éveit, gazdag és mély értelmet teremtetek maguknak, saját lelkiismeretük szerint, és egészen újszerű, színes és dallamos ragokkal gyarapodtak. Még ma is élnek, ha fel nem ébredtem volna.

Pesti Napló, 1938. március 20.

Azt olvassuk az újságokban, hogy a kormány és a törvényhozás a magyar nép sorsára döntően kiható nagyjelentőségű reformokon töri a fejét. S tényleg van benne valami. A múlt hetekben tárgyalta le a képviselőház a mezőgazdasági munkások öregségi biztosításáról szóló törvényjavaslatot. Ugyancsak tárgyalás alatt áll a választási jog reformja is, hogy az eddigi nyílt-szavazás helyett a titkos szavazást vezetik be majd. Azután itt van a bejelentett ezermilliós beruházási program, amelynek keretében 600 milliós vagyonadóról, 400 milliós belső kölcsönről esik szó, de amelyek végeredményben áthárulnak közvetett módon vagyontalanokra is. Mindegyike valóban nagyjelentőségű dolog, már azért is, mert nagy tömegeket, sőt, mondhatjuk, a magyar nép összességét érinti. Más kérdés azután az, hogy az említett nagyjelentőségű kérdések elintézésének a módja mennyiben válik üdvére vagy kárára a magyar népnek. Mert nagyjelentőségű kérdéseket is el lehet intézni kicsinyesen. Csak ez nem lehet megoldás. Ezt már láttuk az öregségi biztosításnál. Azután a választójog reformja sem sok jóval biztat bennünket. Márpedig a történelem folyamán mindig nagy bajok származtak abból, ha éppen az ilyen „sorsdöntő kérdéseknél” hagyták figyelmen kívül a legfontosabbat: a kérdés lényegét.

Mert mi a kérdés lényege például az öregségi biztosításnál? Ugyebár az, hogy a munkás, ha kiöregszik a munkából, ne kerüljön koldusbotra, ne legyen terhére önmagának, családjának és embertársainak, hanem az életrehívott intézettől kapjon olyan járadékot, amiből szerényen leélhesse még hátralevő idejét. Hát erről egyelőre, a mostani elintézés mellett szó sem lehet, amire a múltkor már rámutattunk. A választói jognál is az volna a lényeg, hogy a nép bejusson az alkotmány sáncaiba: a törvényhozó és végrehajtó testületek összeállításánál érvényesüljön a nép akarat. De ahogyan most akarják a kérdést elintézni, az ettől távolabb áll, mint valaha. Éppen a legszegényebb munkásosztálynak nem lesz képviselte a törvényhozásban. Hiszen ez is elintézés lehet, csak nem megoldása annak a kérdésnek, amelyért a munkásság évtizedek óta annyit küzdött és áldozott.

Azt is halljuk mostanában, hogy a falvak népe nem sokat törődik vele, akármit is beszélnek, vagy csinálnak az urak ott, a képviselőházban vagy a minisztériumokban. Állítólag már minden érdeklődés a közügyek iránt kiveszett belőle. Az utóbbi két évtized szomorú tapasztalatai leszoktaták arról, hogy a közügyekbe beleüsse az orrát, mert erre egyesek nagyon „ráfizettek”. Lehetséges. De viszont arra meg, hogy magába visszavonult, hallgatott és ráhagyta, „lesz, ahogy lesz”, nemcsak egyes egyének, hanem az egész osztály fizetett rá. Hiszen tagadhatatlan, hogy az elnyomottaknak az átka sohasem annyira az elnyomók politikája, mint inkább a sajátmaguk közömbössége. Ezt a közömbösséget ma is látjuk, de azt hisszük, hogy ez nem annyira az érdeklődés, mint inkább a cselekvés hiányában nyilvánul meg. Hogy érdeklődés van a falvak népében, azt a szociáldemokrata párt vidéki kerületi értekezletei bizonyítják. Hogy azután a falvak népe nem nyilatkozhat meg, ez viszont rendőri kérdés, amit bizonyít néhány kerületi értekezlet betiltásának a ténye és a békéscsabai eset, ahol a hatóság előre betiltotta a vidéki küldöttek felszólalását.

Nem lehet tehát azt állítani, hogy alszik a falu népe. Igenis figyeli a dolgokat, csak még nem nyilváníthatja a maga véleményét. Ez még a kisebbik baj. A nagy baj az volna, ha tényleg fel kellene vetnünk azt a kérdést: aludjunk-e hát? Nem, erről szó sem lehet. Hanem arról legyen szó, hogy mozduljunk meg végre. Most, amikor olyan nagyjelentőségű, valamennyiünket érintő kérdések merülnek fel, mint amelyekre írásunk elején rámutattunk, önmagunk ellen való bűn a hallgatás, a mozdulatlan-ság.

Mi legyen a teendő? A szervezkedés. Pártszervezeteink kiépítése. Embertársaink felvilágosítása. A szocialista sajtó olvasása és terjesztése. Ezek olyan feladatok, amelyek előre viszik a mozgalmat és növelik a munkásság önbizalmát.

De nemcsak a pártszervezetek kiépítéséről legyen szó. Egyszer már a földmunkásság szakszervezeti mozgalmáról is kell beszélnünk. Bizony pirulnunk kell a saját gyarlóságunk miatt, hogy a földmunkásság, amely a legnagyobb társadalmi réteg ebben az országban, nem értékeli kellően a szakszervezeti mozgalmat jelentőségét. Pedig gazdasági és társadalmi helyzetének megjavítását csak ezen az úton érheti el. A Földmunkásszövetség március 27-én tartja évi közgyűlését, amelyen szóba kerülnek a magyar mezőgazdasági és kubikos munkások időszerű kérdései. Arról tanácskozunk, hogyan és miként kell fölemelnünk a falvak népét a mai lerongyolódott állapotából. Hozandó határozatainkat az illetékesekhez kell eljuttatnunk. Üdvös volna s a földmunkásság ügyét előre vinné, ha minél nagyobb számban lennének ott a küldöttek.

Itt az ideje, hogy a magyar föld népe lerázza magáról a közömbösség béklyóit és tanúságot tegyen éberségéről, józanságáról és értelmességéről. Ne várja, amíg a sült galamb a szájába repül. Tetteikkel bizonyítsa be, hogy nemcsak figyeli a közügyeket érintő események folyását, hanem megérett már arra is, hogy a közügyek intézésébe beleszóljon. S a maga ügyéért vállalja az áldozatot, a küzdelmet mindenkor, minden körülmények között.

Föld és Szabadság, 1938. március.

Tovább a megkezdett úton

Az út, amelyre lépünk, nem új. Immár egy esztendeje annak, hogy a Nemzeti Múzeum lépcsőiről elhangzottak azok a követelések, amelyek híveiül valljuk magunkat. Ez a program: a Márciusi Front tizenkét kemény pontja. Ez a tizenkét pont vád volt és követelés. Vád volt a magyar uralkodó körök felé, akik a magyar demokrácia ügyét évtizedeken keresztül szunnyadni hagyták és követelés volt, elszánt követelése a ki-semmizett népmillióknak az élet, a jobb jövő után. Ez a tizenkét pont, mint robogó tüzes szél, felkavarta a társadalom mélyét, szunnyadó lelki-ismereteket döbbsített fel álmaikból és kényszerített korszerű állásfoglalásra. A Márciusi Front tizenkét pontja történelmi életet kezdett.

Az idő gyorsan halad, mert az események gyors galoppban követik egymást. Egy évvel ezelőtt még probléma volt, sikerül-e az értelmiségieknek elég széles táborát megnyerni ahhoz, hogy a demokrácia élő követeléseit kellő súllyal és bátorsággal hirdethesse a fasiszta áramlatokkal szemben. A Márciusi Frontnak ez a törekvése nemcsak hogy sikerrel járt, hanem sikerével a harc új szükségleteit is megteremtette. Ha diadalra akarjuk vinni eszméink lobogóját, a harc új formáihoz kell folyamodnunk.

Sajnos, nálunk minden probléma óriási kanyarodóval fut be a célba. Elnyomott társadalmak lesújtó sajátsága ez. Nálunk minden addig kanyarog, míg el nem téved, vagy míg a kanyargós utakon ki nem fárad. Mi a népet akartuk politikai öntudatra és szervezetségre emelni és kínosan és keservesen előbb magunkat kellett fegyelmeznünk és iskoláznunk. A népre akartunk hivatkozni s a népből nem láttunk mást, csak szétmosódó kontúrokat. El akartunk jutni a néphez, de hogy milyen úton, azt nem is sejtettük. Nálunk nem volt meg az egyének fejlődésének természetes lehetősége: az egyének tömegek általi fejlődése. Ha lett volna nálunk olyan tömegmozgás, mely hullámszerűsével, célkitűzéseivel és történelmi igényeivel magával ragadhatta volna az ébredező értelmiségieket, sok kísérletezéstől és hiábavaló fáradságtól szabadultunk volna meg. Nem kellett volna kerülő utakra térni és állandóan a dolgok mellé beszélni. Ha lett volna nálunk ilyen tömegmozgás, az utóbbi évek gazdag riport és szo-

ciográfiai irodalma meg sem születhetett volna. Egy demokratikus államban a társadalmi bajok nem kiterjedt szociográfiai irodalmat, hanem sztrájkokat és erőslüktetésű népmozgalmakat eredményeznek. Egy demokratikus államban cselekszenek, nálunk irodalmaznak. Egy demokratikus államban a társadalmi bajok látói és értői ott élhetnek a tömegmozgalmak mélyén, ott vibrálhatnak a tömegek idegein, mozgathatnak és előrelendíthetnek; kiélhetik magukat és megcsinálhatják a maguk életrajzát. Nálunk életrajzokat írnak.

Pedig a néptömegek, a falvak népének sorompóba állítása nélkül minden törekvésünk hiábavaló. A parasztság problémáit mi sem oldhatjuk meg. Mi csak segítségükre siethetünk kérdéseik tisztázásánál és megoldásánál. Dolgozhatunk értük, de helyettük sohasem. Meg kell elégednünk azzal a szerény, de nehéz feladattal, hogy a parasztság társadalmi és politikai tudatát igyekszünk olyan magas fokra emelni, hogy képes legyen a saját maga problémáinak megfogalmazására és képviselésére.

De tovább menve: hiába vagyunk mi a középosztály keretein belül, a városokban és előadói dobogókon verhetetlenek, ha a falvakban legmeggyőzőbb érveinkre is erőszakkal válaszolnak. Ha nincs a falvakban erős, öntudatos érdekképviselőtünk. A mai rendszer urai állandóan ott tartják a maguk képviselőit a falvakban. Ezekkel szemben nem alkalmi agitációkkal, hanem csakis úgy lehet felvenni a harcot, ha mi is állandó képviselőket állítunk minden egyes faluba, akik az ellenünk intézett támadásokat elég bátrak és tehetségesek visszaverni. Tudjuk, hogy egy ilyen öntudatos tábor nevelése nálunk vakmerőség és akadályokba ütközik. De vegyük figyelembe azt is, hogy eddigi nemlétezésének oka nemcsak történelmünkben és társadalom berendezésünkben rejlik, hanem abban a körülményben is hogy túlságosan megfélemlítettünk róla. Hogy túlságosan engedelmességtünk a történelmi kényszernek.

Ezt cselekedni nemcsak a történelem parancsszava és elégséges erőnk tudata kényszerít, hanem a pusztta önvédelem is. Ha nem akarunk széthullani, tovább kell menni az elvek tisztázásánál. Ha pillanatnyilag zavar és nyugtalanság mutatkozik az értelmiség berkeiben, azt hisszük, éppen azért van, mert a problémákat már unalomig megvitatták, a kérdések már nem kérdések, ezek már axiómákká sűrűsödtek, amelyeken nem vitatkozni, hanem csak veszekedni lehet. A következő lépés: a megvalósítás. Az értelmiségiek és egyetemek közötti tanácskozásokat fel kell váltani a dolgozó osztályokkal való legkomolyabb munkának. Bármilyen nehézségek és áldozatok árán is meg kell találni a módját, hogy a parasztság és ipari munkásság közti laza kapcsolatokat elmélyítsük, a parasztság lappangó erőit felébresszük, szervezkedésének határozott formát ad-

junk, szervező és írótehetségeinek erkölcsi hitelét elmélyítsük, hitet, erőt és kitartást öntsünk beléjük. Ezt cselekedni nemcsak a történelemmel, de önmagunkkal szemben is kötelességünk. Ezt cselekedni felemelkedés és boldogító hit. Olyan orientáció, amelyre a magyar szellemi élet legjobbjai már régen megadták a legteljesebb erkölcsi meghatalmazást.

Tovább, 1938. március.

A szó már nem segít!

Elérkezett az utolsó óra? A felelősség és a lelkiismeret egyelőre még habozva teszi fel a kérdést: valóban érkezett? Olvasunk a tizenkettedik óráról, sőt a tizenkettedik óra utolsó percéről, amely komoly és figyelmeztető jeladással kong a magyar politika felelős vezetői felé. Halunk parlamenti felszólalásokat, amelyek az izgalom és a drámai feszültség pillanataiban hangzanak el és a könnyörtelen őszinteség szavaival adják le figyelmeztetésüket. Nem pletykafészek vagy sunyi pánikkeltők beszélnek, hanem komoly politikusok: hangjuk nem vészharang, hanem higgadt és nyugodt, de őszinte szó és éppen ez a komolyság és őszinteség az, amely felrázza a figyelmet és felfokozza az aggodalmat.

Valóban, olyan káosz, annyi kétértelműség és veszélyes bizonytalanság nem uralkodott még a magyar politikában, mint most. A közvélemény megzavarodva szemléli és nem érti a helyzetet.

A kormány jobboldali. Jobboldaliságát, keresztény és nemzeti irányát nem rejtí véka alá, hanem tüntetően hangsúlyozza. Mozdulatai, amelyekkel az általános politikába lép, mindig jobbfelé viszik és sohasem, egyetlen egyszer sem a baloldali zónák irányába. És mégsem teremődik meg a nyugalmi helyzet. A helyzet mégsem tiszta, még nincs benne semmi bizonyosság. A társadalom, a közélet földalatti vonulataiban egyre vakmerőbben tarajosodik a kalandorszellem és olyan demagóg, olyan szenny és soha sem tapasztalt hangú agitáció emelkedik, amely nemcsak hatásaiban, hanem kimondott és nyíltan hirdetett céljai szerint is az alkotmányos berendezkedést, a parlamentarizmust fenyegeti és a parancsuralom felé tör. Röpcédulákkal dolgozik, szervezett suttogásokkal terjeszti az „eszmét”, a faji téboly és a többi horogkeresztes eszme jelszavaival bódít. Jobboldalinak nevezi magát ez is. De semmi kétséget nem hagy aziránt, hogy szembenáll a kormány jobboldaliságával s az alkotmányosság és a parlamentarizmus kérdéseiben éppen az ellen támad, amit a kormány – programja szerint – meg akar védeni. Ez az agitáció végső hatásaiban az ország függetlenségét, bevallott céljaival a társadalom, a munka és a termelés még meglevő szabadságát veszélyezteti.

A felemás helyzetet, a káoszt és a bizonytalanságot elsősorban az adja

meg és növeli egyre zavarosabbá, hogy a szélsőjobbaldaliság a fajiság és a parancsuralmi téboly vakmerő agitációja – a kormány lapjaiban nem fölháborodott és visszautasító tiltakozásra, hanem a testvéri ölelkezésre és támogatásra talál. A kormány, amely alkotmányosságot és parlamentarizmust hirdet, még nem vetett véget ennek az állapotnak. Lapjai még mindig nem a kormánypolitikát, hanem a szélsőjobb agitációját támogatják. A közvélemény ideges megzavarodottsággal nézi a helyzetet és nem érti. A kormánypolitika nyilatkozik-e meg alapjaiban és kormánypolitika-e az a dédelgetett szélsőjobbaldaliság, amellyel a kormány nyilatkozatai szerint – szembenáll s amelyet minden eszközzel lehetetlené kellene tennie? Homály uralkodik a helyzeten, soha nem tapasztalt kétértelműség és ami a legveszélyesebb: bizonytalanság.

A kormánynyilatkozatok és a kormánycselekedetek között mély a szakadék s eddig még semmi sem történt, ami ezt kitöltené. Vannak ugyan szavak, amelyek felelős helyekről hangzanak el, de a szó hatástalanul illan el és a veszélyes agitáció tombol tovább. Erély és határozottság mint ha teljesen kihullott volna a kormány ténykedéseiből. Illetőleg: erély és határozottság van – de csak balfelé. Amíg balfelé tízszer is ütnek, keményen és sokszor igazságtalanul, azalatt jobbfelé csak egyet – simogatnak... A közélet földalatti vonulataiban megnő a kalandorszellem s mintha csak bátorítást érezne, fölfokozza galád és romboló agitációját.

A lovasberényi választás mutatja meg: mit tud ez az agitáció, ha felszínre – és szabadjára kerül. Egy megfélemlített, a terror hullámaival elárasztott kerület adta meg magát a szélsőjobb agitációjának.

Elkövetkezendő törvényszéki tárgyalások demonstrálják majd, mit műveltek ezek, mit ígértek, mit és kit fenyegettek. A mód és az eszközök mellett, amelyekkel dolgoztak, szinte eltörpül a választás eredménye és előtérbe lép: maga az agitáció és azok, akik résztvettek benne. A vezérhangot az adta meg, a vezérszerepet az töltötte be, – az a társadalmi egyesület, amely a kormány felügyelete alatt áll és amelynek a kormány ad vezetőt. A választás eredményét a kormány pártjának tagjai üdvözlik lelkesedő örömmel és ezek hirdetik, hogy elkövetkezett az idő teljesége, végre „kinyílnak a szemek” és megkezdődik a „belső revízió” gondolatának diadalmas térfoglalása. A kormány ellen támadt ez a választás és ez az agitáció. Első menetében a kormány jelöltjét gázolta le a kerületben s amikor, íme, győzelemhez jut: a kormány pártjának élpolitikusai ölelkeznek vele a győzelem első pillanatában.

Hát hova tartoznak a kormány lapjai? Mi történik a kormány pártjában, amelynek hírhedt és hangadó tagjai a kormány ellenfelét és a kormány vereségét ünneplik? Ezt a kétértelműséget józan és becsületes gon-

dolkodás nem tudja megoldani. Csak természetes, hogy a zavar, a bizonytalanság egyre nő és a vakmerő, a szennyes agitációt gyengéd és figyelmeztető szavak sem megregulázni, sem föltartóztatni nem tudják. Lehet-e csodálkozni azon, hogy a munka és a teremtmény energiák megtorpannak és ellankadnak? Lehet-e csodálkozni, hogy felelősségérzet és aggodalom a tizenkettedik óráról, az utolsó percről beszél, higgadtan és komolyan, őszintén és becsületesen – nem támadó fölénnyel, nem vad hencegéssel, mint a lovasberényi demagógok titkos rádióleadója!

A helyzet odáig érett immár, hogy elmondhatjuk: A szó többé nem segít, cselekedetekre van szükség: a tisztesség, a józanság, a becsületesség összefogására, hogy a téboly agitációja végkép elhallgasson.

A cselekvés, az erély és a határozottság kötelessége a kormányé, – de másoké is! Ebben a vonatkozásban Eckhardt Tibor egyszerű szavakban foglalta össze a közvéleményt foglalkoztató gondolatokat. Ha a kormány nem tud egyedül segíteni, ha nem tudja megteremteni a munka, a nyugalom és minden élettevékenység biztonságát, „úgy fogjon össze minden tisztességes párttal és emberrel, mert erre a célra minden tisztességes ember rendelkezésre áll”. Semmi kétség, ez az igazság. Az ország nyugalmáért, a szabadságért és a tisztességes élet biztonságáért minden becsületes párt és ember kész beállni a védelem – és ha kell, a támadás – harcvonalába. A munkásosztály és szervezett pártja, a szociáldemokrata párt is vallja az erők összefogásának sürgős szükségét. Mert az idő elérkezett a rendteremtésre, elérkezett a téboly és a legaljasabb szolgaság prófétáinak végleges letörésére.

Mondja meg a kormány haladéktalanul, mit akar – és mit tud?! A helyzet úgy elfajult, hogy kitérés vagy huzavona többé nem lehetséges. A közvélemény, a dolgozó emberek milliói tudni akarják, hányadán állnak a kormánnyal, amely sorsukat intézi. És tudni akarják, van-e még felelősség, van-e kötelességérzet, amely ebben a nyíltan hirdetett tizenkettedik órában végre önmagára talál – és cselekedni akar!

Népszava, 1938. március 29.

Hát a parasztkérdéssel mi lesz?

A zsidókérdést hát rövid úton elintézik. Persze, tévedés volna azt hinni, hogy az elintézés most már aztán végleges is. Ha majd kiderül, hogy a gazdagabb zsidóság megint csak föltaalja magát, akkor majd követelni fogják, hogy a 20% helyett csak 5% legyen a zsidó részesedés és végül, ha még ez sem segít, mint ahogy holtbiztosan nem segít, – akkor majd követelni fogják, hogy ki a zsidókkal a magyar gazdaságból teljesen és véglegesen. A vakvágányra futott kérdések végigmennek a vakvágányokon, amíg a semmibe nem hullanak.

Mindebbe azonban nem szólok bele. Ellenben nagyon is csábít, hogy föltegyem a kérdést: nem lehetne ilyen rövid úton elintézni a parasztkérdést is? Ha valóban mélységesen utálja az antiszemita jobboldal a „parlamenti locsogást”, akkor csak felháboríthatja, hogy a választójoggal évek, sőt évtizedek óta szatocskodnak s a végén rossz és hamis portékát, kevés és hasznavehetetlen jogot mérnek ki. És még jobban felháborítja őket, a nyugdíjképes és valahonnan egytől-egyig nyugdíjt vagy kegydíjt váró középosztálybelieket, hogy a mezőgazdasági öregségi biztosítás havi 5–6 pengőnél – 20 kiló kenyér áránál – állapodik meg, amennyi a legalacsonyabb középosztályi kategóriák egy napra is kapnak és persze – keveselnek.

E kérdésre nem kapok és nem is várok választ. Csupán azért tettem fel, hogy utaljak arra a régi elemi igazságra, hogy mindenki a saját gyomrának a korgását hallja meg elsősorban, mindenki a saját kemencéjének a befűtését tartja a legelső feladatnak és ha ez megvan, akkor szépen elszunyókál mellette, vagyis túl a hasonlatokon: egyik osztály nem várhat a másiktól semmi jót, rosszat azonban annál többet.

Mert az csak nem vitás, hogy ez a zsidójavaslat nem hoz jót nekünk, munkásoknak és szegényparasztoknak. Az elhódított állásokból a mi gyerekeink nemigen kapnak. Egyrészt, mert nem is alkalmasak ezekre az állásokra, másrészt, nem járták ki a magas iskolákat, de főleg mert nagyon sokan vannak, az állás pedig kevés. Nem is irigyelhetjük hát ezeket az állásokat a középosztálytól. De mégkevésbé irigyeljük a sajtó, színház, film és kabaré világát. Erre a mi gyerekeink még kevésbé volnának al-

kalmasság. S különben is ki kapálna, aratna, ki építene és ki járna gyárba, ha mi is az ilyen pályák felé kacsingatnánk?

De őket is megértjük, azért, az „új” állások felé törtetőket. Hiszen miután a tanítónői, óvónői, gépírónői stb. pályák már nem bírják befogadni őket, hát nem lefelé vágyakoznak a szövőgépek, a konyhasúrolás, marékszedés és cukorrépaegyelés világába, hanem fölfelé, a népszerűség, a plakátok, a szép ruhák, a „koktej”, az autó és a vidám éjszakák felé.

Ez hát se így, se úgy nem érint minket. A mi gyerekeinkből nemhogy minden hájjal megkent újságírók és színészek, de még tintakulik és statiszták sem lesznek. Legföljebb városi cseléd lányok, újságkihordó és plakátragasztó munkások, amik eddig is lehettek. Az, ami nekünk kell: föld, munka, kenyér, lakás, szabadság és egészség, az élet elemi dolgai. Ezek pedig nem a város poshadt polgári világának a belső kérdései, hanem az egész magyar élet alaptényei. Emellett igazán bagatell kérdés, hogy zsidó újságírók helyett ezután keresztények fognak hazudni, túlozni és mellébeszélni, zsidó színésznők helyett keresztények fognak ránk a plakátról lemosolyogni, vagy az utcán az autójukkal bennünket elgázolni, s végül hogy zsidó tisztviselők helyett keresztények fogják a bedózást bevezetni, stopperezni és ők fogják majd a kartellhasznát kiszámítani, a tőkés igazságot érvényesíteni, a kamatot biztosítani a háttérben álló vagy ülő keresztény és zsidó tőkéseknek.

Egyszerűen és világosan: ez a zsidótörvény a középosztály és a zsidó polgárság belügye és bennünket csak mint másrólbeszélés tipikus példája érdekeli.

Ebből az egészből azonban mindnyájan lesűrhetünk egy nagy tanulságot. Azt, hogy nincs igazi magyar nacionalizmus, nincs népközségi szolidaritás, nincs olyan nacionalista tábor, amely a nemzet összessége érdekében áldozatokra is hajlandó volna. A jobboldali nacionalista zürzavarból, íme, kiütközik, csakúgy mint Németországban s a többi fasiszta államban, sőt még itt jobban, hogy nem nemzeti szocializmus, hanem nemzeti kapitalizmus az alaphang, vagyis osztálynacionalizmus. A nemzeti középosztály éppúgy sorsára hagyja a parasztságot, a magyar néptörzs rétegeit, mint 67 után.

Itt a példa: egyes, magános magyarok, tudósok, orvosok, írók évek óta hirdetik, hogy a magyarság bajban van, hogy 3–4 milliónyi szegény parasztság és másfélmilliónyi városi magyar – színmagyar – rosszul táplálkozik, rosszul ruházódik, egészségtelen, zsúfolt, nedves, levegőtlen lakásokban lakik. Hirdetik és bizonyítják, hogy a gyerekek tízezerei bélhurutban pusztulnak el, angolkórban sorvadnak, s akik megmaradnak, tüdővész, a vérbajok és a reumatikus sorvadók óriási hadseregébe vonul-

nak be. Hirdetik és bizonyítják, hogy a magyar élet alapja, a mezőgazdaság, a tőkehiány, a belső fogyasztás hiánya s a mindezt kísérő tudatlanság gyarmati exportkényszer miatt nem fejlődik, hanem lemarad. Hirdetik és bizonyítják, hogy a magyar nép természetes szaporodása megakadt, hogy a beteg stagnálás útjára jutottunk. És végül hirdetik és bizonyítják, hogy a Dunántúl veszélyben van, idegen imperialista szándékok útjában állunk.

Ezt mindenki tudja. Ezek a kérdések már a levegőben vannak. És mégis épp ezeknek a kérdéseknek a megoldása marad el és egyéb szempontok kerülnek előre. Közben sok minden történik. A magyar gazdaságból hosszas parlamenti pepecselés nélkül egymilliárdot vonnak ki, elismerem, szükséges célokra, a zsidókérdést rövid úton, szinte forradalmi módon elintézik s a magyar gazdaság ebbe nem hal bele, ha a parasztkérdésben is ugyanilyen gyors és radikális beavatkozás történne?

Ez, persze, naivitás s a kérdést csak azért teszem fel, hogy újra rávilágítsak: minden osztálynak a saját érdekei az elsők és az egyedüliek, s hogy így a parasztságot nem képviseli és nem képviselheti senki: a parasztkérdést a parasztság tényleges közreműködése nélkül, vagyis igazi demokrácia nélkül nem lehet elintézni. És azért teszem föl, hogy rámutassak arra, hogy az őszinte magyar nacionalisták, a lelkes magyar értelmiségiek most meggyőződhetnek róla, hogy az igazi nacionalizmus a szocializmus, mert az nemcsak egyes rétegek, hanem az egész dolgozó nép boldogulását tartja központi céljának.

Népszava, 1938. április 24.

A ma kultúrájának helyzete és helye

A kultúra egy élő, tehát folyton változó szervezetnek: az emberi társadalomnak terméke. Mint ilyen: maga is élő szervezet; szervezet, amely a termelési viszonyokba ereszti gyökereit, vele természetes és megbonthatatlan kapcsolatot tart, így kölcsönösen meghatározzák egymást.

A termelési rendszerek változása a kultúrák leváltását is magával hozza. Ezt természetesen nem szabad úgy képzelni, hogy egyik szervezet meghalt és helyette teljesen új, az előzővel semmi rokonságot nem tartó másik fejlődik ki. Ahogy a görög-római kultúra a rabszolgaság talajából nőtt ki, ahogy a középkori keresztény kultúra elválaszthatatlan a hűbéri társadalmi rendtől, a ma kultúrája akként viseli magán a tőkés rendszer bélyegét. A termelési rendszerekkel egybefonódott kultúrák egymásból folynak: a folytonosság még nem szakad. Minthogy a középkori keresztény kultúra természetes sarjadéka a görög-római kultúrának, ahogy a mai kapitalista kultúra gyökérzete a keresztény középkor kultúrájában ágazik szét, akként – s ez a legfontosabb tanulság – a jövő társadalmá sem épülhet fel a kapitalista kultúra eredményeinek átvétele nélkül.

A kultúra tehát mindig kettős értelmet testesít meg: magát a szellemet és a belőle kisugárzó magatartást. Ez a kettő pedig végső fokon nem más, mint egy és ugyanazon valóság más és más oldalról tekintve.

Aki azt állítja, hogy a kultúra ma egy és oszthatatlan: az a kultúra nevében kulturálatlanságot terjeszt. A kultúra ma kiváltságos keveseké és azokhoz igazodik. Ahogy a javak, a termelőeszközök ma kevesek kezében vannak, úgy a kultúra is ezek kezében van. Ami ma van: kapitalista kultúra.

Próbáljuk ennek a kapitalista kultúrának a fejlődését végigkísérni és lényegét megkeresni. – Fejtegetéseink során uralkodó szempont a kultúra és a valóság, vagy ha úgy tetszik: a kultúra és igazság viszonyának és az ebből következő magatartásnak a megállapítása.

A tőkés termelési rend virágkorában vagyunk? Lassan a világ leghagyottabb pontjait is befonja a kapitalizálódás. A liberalizmus „aki bírja, marja” elvének a bölcséleti síkon is megjelenik a kivetülése. Az egyéniségnek, az eredetiségnek, a különködésnek, az én feltétlen igenlésének

kultusza nem más, mint a kor tőkés gazdasági individualizmusának szellemi megjelenése, a polgári életszemlélet hangsúlyozása és igazolása. A gazdasági és szellemi élet párhuzamosan haladnak egymás mellett. Nietzsche Zaratusztrája szóla így: s a kispolgárt rémítő Übermensch tulajdonképpen a kor torzképe. A tőkés termelési rendszer – természetében bennerejlő hatóerők szükségszerű velejárójaként – egyre gazdagabb munkaadó és egyre süllyedő dolgozó osztályokká alakította át a társadalmat. Megindulnak a bérharcok, sztrájkok, szervezkedések és kívándorlások. A valóság nyugtalanítónak, fenyegetővé válik. A századforduló gazdasági földrengései katasztrófát jelentenek. A háború előtt legkifejezőbb egyéniség a sörényes és dekadens esztéta: Wilde Oszkár, ez időtájt szövegezi modernné a l'art pour l'art hitvallást:

„A végső igazság pedig az, hogy a hazugság, vagyis a szép és nem igaz dolgok előadása a Művészet tulajdonképpeni célja.”

A Művészet az életet csak olybá tekint, mint nyersanyagának egyrészt, újjáteremti, új formába alakítja, teljességgel közömbös a tények iránt, kitalál, elképzeli, álmodik és a valóság és önmaga közé odaállítja a szép stílusnak a színpompás és idealisztikus kidolgozásának áttörhetetlen korlátját.

A realizmus már ürügynek sem kell! El a valóságtól! Az individualista „én” kiteljesítése és megvalósítása a szellemi élet célja – hirdette a filozófia, a művészetelmélet és maga a művészet. Kitermeli a tehetség és tudás arisztokráciáját; elefántcsonttoronyba zárkózni, távol a tömegtől. A valóságot az egyéniség kiépítésével helyettesítette, a gondteli világ felé fordult, a külvilág riasztó rengései helyett saját lelki élete apró rezdüléseiben keresett szenzációt. A kipallérozott agy tudatállapotát tette meg a világ középpontjává, mialatt reális tőkések kíméletlenül birtokba vették és megszervezték a világot. Csak amikor az érdekek összeütközése kirobantotta a világháborút, derült ki, hogy az én fellegvára pusztára leegyesült, a mindenség mindenható urából pusztára szám lett a hadseregben s a tettek nem méltányolják a szellemi előkelőséget. A lövészárkok demokráciája soha nem hallott és soha nem látott méretű egyenlőséget teremtett – a halál előtt.

A háború utáni egyetemes békevágy soha többé fogadkozásai hol vannak már? ... Az általános nyomorúság, a feszült bizonytalanság apátiába süllyeszti a megkínzott emberiséget. A valóság tegnap sem volt verőfényes, ma sem az. A helyzet mégis lényegesen megváltozott. Tegnap a liberalizmus demokráciája szólás-, sajtó-, gyülekezési, szervezkedési szabadságot hozott magával. Ma a monopolkapitalizmusba fordult tőke rohamcsapata: a fasizmus gázolja le a tegnap vívmányait. A válságok nyo-

mában imperialista háborúk kísértének. S ezek a háborúk olyan háborút jelentenek, amelyek a jövőben nemcsak hadsereg ellen irányulnak, de teljességgel az ellenséges nép ellen. Alig vészeltük át a legutóbbi válságot, újabb közelít, s demokráciák, fasiszmusok egyként tudják, hogy ez háborút jelent. A fasiszmusok lényege a jövő háborújára való felkészülés. A totális háború az ő gondolatuk. Egész rendszerük középpontjában a katonák állnak s a nevelés katonaképzéssé alacsonyul. Hitler írja a Mein Kampf-ban:

„Az iskolák és főiskolák tananyagukkal csak lépcsőfokot jelentenek a későbbi katonai szolgálatra. A katonaságnál töltött idő a csúcspontja a normális nevelésnek.”

A fasiszmus kultúrája a háború.

Mi a tudománya? A frankfurti egyetem rektora, Kriech írja:

Nem objektív tudományt, de hősi, harcias katonai tudományt tanulni: csak ez lehet a célja egyetemeinknek.

Irányított tudás, amely nem az igazságot szolgálta, hanem a felülről meghatározott igába hajtja a fejét. És igen jól határozza meg a tudomány becsületét a Harmadik Birodalomban Hans Hickel, a rajnai kultúra főfelügyelője, amikor kijelenti:

Többre becsülöm egy mecklenburgi parasztfiú hátulját, mint Einstein fejét.”

Így a tudomány. És a művészet?

Hallgassuk meg Marinettit, a futurizmus apostolát, az olasz fasiszmus fémmellett íróját:

A háború mindenekfelett való szép és jó! Mert valóság lesz benne a gázmaszkával, lángszóróval, hadikocsival kiteljesedett mechanikus ember. A háború utat nyit az emberi test metallizációjának. A háború a virágzó réteket tökéletessé pompázza gépfegyvereivel. Fegyverkattogás, ágyúdörgés, mélabús katonanóták, jószágok és hullabűzök szimfóniája a háború. A tájképet ágyukkal és torpedókkal gazdagítja. Új képzeleteket és új benyomásokat teremt; páncélcoskik, repülőgépek, égő falvak, füst és lángnyelvei. Borzalmában felülmúlja a földrengést és az angyalok és a démonok harcát. A háború megfiatalítja a férfitestet és kíváncsiságot tesz az asszonytestet.

Nagy Spengler, a német fasiszmus háború-esztétája:

„Lehet-e, van-e nagyobb és szentebb érzés, mint az a mámor, amikor tör vagy szurony ellenséges emberi testbe hatol, ha vérszag, jajongó nyögés és hörgés csiklandozza a diadalmas érzéket.”

Hát kell ehhez kommentár? Legfeljebb Göring „vaj helyett ágyút” jel-szava.

És hova sorvadt a vallás, a kereszténység humanizmusa? Az emberi eszmény, amelyet Krisztus alakjában rétegeztek egymásra a korok!

„A frontkatona – írja a Berliner Kirchenblatt 1936. július 7-iki száma – aki az utolsó bombát dobja, a haldokló SA férfi, aki utolsó lehelletével is Führerre gondol, inkább nevezhetők és vallhatók isteni kinyilatkoztatásnak mint a felfeszített zsidó.”

Vagy Spaniolnak, a Harmadik Birodalom egyik elméleti szűrszabójának Viktoria Winele svéd újságíróval folytatott interjúja szerint:

„Hitler az új Krisztus, nagyobb és hatalmasabb, mint a régi, 30 év múlva a katolikus egyházat nemzeti szocializmusnak fogják hívni, mert a jövőben Hitler lesz Isten képviselője, mint volt a múltban 2000 éven át Krisztus.”

Vigyázzunk! A fasizmus betegség. Egy hanyatló kor tünete. Aki hozátársul, bacillushordozó lesz maga is. Kultúrája a beteg organizmus kóros váladéka: szolgatudomány, szolgaművészet, szolgavallás. A kultúra: szellem és a belőle kisugárzó magatartás. Szolgaszellem és megadatás: prostitúció.

A fasizmusok alatt a kultúra nagyjában és egészében átvette a renaissance udvari költőjének szerepét: urának megrendelésére szállít háború tömjénezést, fajelméletet, sőt mítoszt is, ha nincs – a XX. századnak.

A tiszta szép kultúrának ilyen csődje után teljes határozottságában felvetődik a kérdés: lehet-e kultúra nevet adni annak a szellemi tevékenységnek, amely egy szűk osztály keretén belül, annak gazdagítására, az ő érdekeinek megfelelően működik, mialatt embermilliók állati sorban vegetálnak és éhhalállal küszködnek!? Szabad-e minden mást elvetve, csakis a szépről álmodozni, amíg az emberiség megszámlálhatatlan tömegeinek nincs mit enni!

Nem. A tévútra siklott kultúra szétbomlik, szétesik, mert megtagadta önmaga lényegét, a valóságot és a szabadságot. Vissza a valósághoz és ezen az úton a szabadsághoz.

Megszületett az igazi realizmus, ami nem lehet más, mint a valóság objektív ábrázolása.

A polgári ideológia hőskorában haladó volt. A hűbériség elleni küzdelmében két hatalmas fegyverrel hadakozott: a demokráciával és a realizmussal. Gondoljunk csak a XVIII. század francia realistáira, a polgárság úttörőire. Annak, aki haladni akar előre pontosan erre a két dologra van szüksége: a helyzet valóságának megfelelő ismeretére és a versenyfeltételek egyenlőségére. Realizmus és demokrácia. Ez a kettő mindig a fel-törekvő osztályok fegyvere volt. Ma mi a helyzet? A történelmi szükség-

szerűség a demokráciát és realizmust a legújabbban feltörekvő osztály: a dolgozók kezébe adta, természetesen nem a régi, hanem a fejlettebb formájában.

Az új realista kultúra az ideológiailag tisztázott valóságot akarja visszaadni. A figyelem középpontjába nem az individualista „én”-t, hanem a jelen nagy történelmi folyamatának megértékelését és ábrázolását helyezi. Másrészt nem elégszik meg a meglevő egyszerű megállapításával, hanem a jövőbe vezet, még pedig aktívan. Igyekszik a problémákat helyesen vetni fel, mert tudja, hogy a helyes problémafelvetés fél megoldást jelent. Mi tehát a valósághoz való visszatérés értelme: a jövő helyes előkészítése.

A valósághoz visszakanyarodó kultúrának ez a szelleme. És a belőle kisugárzó magatartás?

Ez az ellentétekre épített társadalmi rend, amelyik vajúadásában most kínlódóan vonaglik, nem tűri meg a semlegeseket, a „langy-melegeket kiköpi szájából”. Mert ma állást kell foglalni és mindenki állást is foglal akarva-akaratlanul.

Nemcsak az a bűnös, aki résztvesz a büntett elkövetésében, hanem az is, aki kisujját sem mozdítja, vagy hallgat, noha tudna segíteni. „Tiszta irodalom”, osztályonkívüli, osztályokon fölötti író, megannyi ürügy, megannyi kibúvás. Független író, írói függetlenség: gyáva komédia. Mert az a függetlenség csak saját becses személyének szóló függetlenség, amelynek semmi köze nincs a tömegek kollektív szabadságához. Az állást nem foglalás már állásfoglalás. A „szabad írók” tulajdonképpen zsoldos írók, szórakoztatásért fizetett lakájok, a lakájmentalitás minden következményével.

A Márciusi Front volt az, amelyik megkezdte a magyar valóság feltárását és amelyik lehangosabban követelte a valóság melletti állásfoglalást. Nem az uralkodó osztály mellett, vagy ellen – a valóság mellett. Nem kívánjuk senkitől, írjon irányműveket, amelyekből kilóg a lóláb és rikolt az izgatás – nem. Igyekezz meglátni az objektív valóságot. A valóság megteszi a magáét. Ha a valóság lázít, akkor lázít látása és láttatása is. Ha a valóság szelíd és enyheket adó, akkor a kultúra sem menekülés, hazugság, illúzió, elzárkózás, mert erre senkinek szüksége nincs.

Törődj tehát a valósággal, vagy ha úgy tetszik: az igazsággal. Ha a szellem: az igazság, a belőle sugárzó magatartás: a felelősség. A kultúra pedig e kettő által megszabott cselekvés lesz – a demokrácia érdekében.

Tovább, 1938. április-május.

A végzetes toll

A töltőtollat, amellyel ezt a cikket írom, 1915 augusztusában Novi Somborban vásároltam egy utcai árustól. Először anyámnak írtam vele tábori levelezőlapot, hogy a körülményekhez mérten jól vagyok. Mielőtt a levelezőlapot továbbították volna anyám címére, egy főhadnagy ellenőrizte szövegét a hadviselés szempontjából. Csak néhány gyengéd szót írtam a töltőtollal a rózsaszín papírosra, a főhadnagy tehát rányomta a pecsétet: Censuriert. Ez a pecsét végleg eldöntötte tollam sorsát. Huszonhárom év telt el azóta, közben ki kellett cserélnem elkopott aranyát, majd celluloid tokját is, de a rossz varázslat alól nem tudtam többé felszabadítani. Azóta a pecsét láthatóan, vagy láthatatlanul rajta van, rányomja bélyegét minden betűre, amely a papírra csorog belőle. A tábori cenzor után a forradalmi utca megfélemlítő dübörgésében veszett el bátorsága és őszintesége teljessége. Majd idegen impérium alá került, amely cenzoraival a magyar újságírók tollától is megkövetelte, hogy a történelmi katasztrófa következményeit tudomásul vegye. Hivalkodás nélkül meg kell állapítanom, hogy ez a toll nem volt könnyen kezelhető, simán alkalmazkodó szerszám s nem is egyszer ráparancsoltak, hogy hagyja abba az írást. Sokszor hónapokig tétlenül lógott kapcsán a külső kabátzsebben, mert az új impérium cenzúrája nem tartotta nemzeti eszméjével összeegyeztethetőnek a módot és hangot, amellyel ez a toll a balsorsra jutott keresztény és zsidó magyarság jogegyenlőségére, kulturális szabadságára, gazdasági és szociális életképességére igényt tartott. Aztán újra és újra előlről kezdődött a kísérletezés: megírni legalább a megírhatót, harcolni a türelem vagy a véletlen elnézés határain belül a nyelvükben, otthonukban és munkájukban veszélyeztetett magyarokért, az európai szellemért, az örök erkölcsi eszmékért – alattomos és ügyeskedő párbajt víván a látható vagy láthatatlan piros ceruzával. S a hazai íróasztal felett, amelynél most ezt a cikket írom, tizennyolc éve függ a falon berámázva a háborús kivételes rendelet, hogy minden tollvonásnál figyelmeztessen a közigazgatási sajtórendészet egyetlen tollvonására, amellyel a tollba fojthatja a tintát. A novisambori vásár tehát végzetes vásár volt: az utcai árus töltő-

tollon kívül bunkósbótót is árult és bizonyos, hogy akik huszonhárom év előtt bótót vettek, mindmáig sokkal szabadabban forgathatták.

*

De most, hogy e toll sorsa bizonytalanabb, mint valaha, mert a törvényhozás előtt az új sajtótörvény, amely huszonhárom éves végzetét alighanem betetőzi, mégsem bántam meg, hogy bunkósbót helyett a tollat választottam. Ez a toll és társai, a független magyar újságírók tolla, amelyek osztoznak sorsában, végig tiszták maradtak a bértől és a vértől s a butító és bősztító méregtől. Sohasem szolgáltak a hatalomban és vagyonban mértékteleneknek. Mindig azoknak szolgáltak, akik javakban, jogokban gyengék voltak, akiket a rossz törvény s egyének és politikai rendszerek kíméletlen egyoldalúsága emberi joguktól és a létfenntartás feltételeitől meg akarta fosztani. Ez a toll elsősorban a magyarságnak szolgált, a keresztény és zsidó magyar polgároknak, parasztnak, munkásnak, aki ezt az országot vérével védte, békés áldozataival átsegítette a válságok poklán és munkájával fenntartja. Ezt a tollat, ha kifogyott belőle a tinta, sohasem töltötték meg közpénzzel. Ez a toll sohasem volt eladó: sem a magyarság külső és belső ellenségeinek, sem munkája megsarcolóinak, sem azoknak, akik a szegénység és a tudatlanság kétségbeesett hiszékenységet kihasználják. De bizonyos, hogy csak egyetlen szál független és tiszta toll volt s nem tudott csodát művelni, mint az 1848-as szabad sajtó, vagy mint a Dreyfusardok tollai. Miközben a veszendő szabadságot, a szűkülő jogegyenlőséget, a veszélyeztetett alkotmányosságot s törvényességet, a fogyatkozó emberségességet és az eliszaposodó műveltséget védte, önfenntartási harcot is folytatott, hogy rászakadt végzete beteljesülését elodázza. Abban a tudatban védte magát, hogy akkor is szüksége van rá, ha a szabad nyugati társakhoz viszonyítva csak fél munkát végezhet, ha nem is tudja megakadályozni, csak lassítani a folyamatot, amely egyszerre sodorja el a legtermékenyebb magyar hagyományokat és a jövő legéletrevalóbb csírait. Védte magát, hogy ha már nem is töltheti be a parlamenttel egyenrangú hivatását, amelyre a XIX. század polgári demokráciája kijelölte, legalább ügyvédje lehessen a magyar társadalomnak sommás pereiben, kiállhasson mindennapi sérelmeiért, háza, boltja, irodája, földje, műhelye és személye biztonságaért és szembeszállhasson a hivatalok „packázásaival”. De nem tudott végképp kicsinyes szerepkörébe véglegesen beletörődni s újra és újra megpróbálta terjeszteni nem kívánatos, sőt gyűlölt szabadságeszméit, – ha másképp nem lehetett, jelbeszéddel, a stílus és a nyelvtan ravaszságával és a soroknak a sorok

közé bűjtatott értelmével, hogy elkerülje a piros ceruza vagy a köz-
igazgatási statárium kelepceit. Valamikor a magyar tollnak voltak ön-
célú és hiú ambíciói is – nemcsak őszintén és hűségesen, de szépen is
akart írni. Mióta végigkíséri a tábori levelezőlap végzete, rákényszerült
a bőbeszédűségre, a körmönfontásra, a feltételes mód hipokrizisére, az
állítás vagy tagadás, a vélemény és kritika lendületének lefokozására és
minden önálló gondolat tudatos elszürkítésére. A cenzúra piros ceruzája
s a közigazgatási sajtórendészet elrontotta a magyar stílust is. Most, hogy
a parlamentben forszírozott tempóban tárgyalják a sajtótörvényt, leplez-
zük le végre egész nyíltan a műhelytitkot: a független, önálló, meggyő-
ződéshez hű magyar újságíró egy emberöltőn keresztül kolumnákat fe-
csegett egy becsempészett őszinte mellékmondat kedvéért, mellébeszért,
vagy szellemi és erkölcsi öncsonkítással tengette életét. Aggályosan válo-
gatta a jelzőket, hangvillával választotta ki a szinonimákat, csakhogy
életben maradjon s azokban a társadalmi csoportokban, amelyek olvassák
és érdekképviselőjüknek tekintették, tartsa a lelket és ápolja a hitet egy
emberségesebb és műveltebb jövő eljövételében.

*

A magyar sajtó tragikuma, hogy a hatalmasok az újságírást tizenki-
lenc év óta erre a tehetetlen és meddő szerepre kárhoztatták, – éppen ab-
ban a korszakban, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá, hogy a köz-
élet és a közszellem minden mozzanata az ellentétes kritika tisztázó el-
lenőrzése alá kerüljön. Az elmúlt évtized publicisztikai remekei nem vé-
letlenül kerültek ki a nekrológok és a bukott kormányokat elemző jellem-
rajzok sorából. Az újságíró legfeljebb, ha utólag írhatta meg azt a bí-
rálatot vagy ítéletet, amely már az előről és a hatalomban levőről is
megérlelődött benne. A magyar sajtó nem előzhetett meg és ma sem
előzhet meg semmiféle kalandot, közéleti visszaélést, katasztrófa politikát,
mert bár sok mindent előre tudott és ma is sok mindent tud előre, min-
dent csak utólag volt és van joga konstatálni – feltéve, ha élni akar.
A magyar sajtó háború utáni helyzetét mindennél jobban illusztrálja az
újságíró esete, akit börtönbüntetésre ítélték annak a polgármesternek pa-
namával való megvádolásáért, akit fél évvel később sorozatos panamák
bűne miatt szállítottak a gyűjtőfogházba. A magyar újságíró csak akkor
írhatott az előd tévedéseiről, gyarlóságairól, bűneiről, ha már a hata-
lomra került utód szabad folyást engedett a nyilvános megbélyegzésnek.
Kiszámíthatatlan, mennyi kártól, csalódástól, hazug képzelgéstől, hamis
illúziótól, gazdasági és szociális veszteségtől, erkölcsi szégyentől és Ámok-

futástól menthette volna meg az országot a független és szabad sajtó, amelyre idejében hallgatnak és amely jókor figyelmeztetheti a visszakanyarodásra a közvéleményt. Mennyit lehetett volna használni ennek az országnak, ha a független toll szabadon eljuttathatta volna a tudatlan és félrevezetett néphez a valódi ismereteket, a társadalom és a gazdasági élet igazi törvényeit, a józan magyarságot és az ország külső és belső helyzetének igazi képét, amelyeknek elleplezésére és megmásítására éppen a hatalom árnyékában alakult a független tollat ellensúlyozó sajtó-szervezet . . .

A Lex Mikecz-Antal a törvényhozás asztalán fekszik s alkotói nyilván közvéleményként azokra hivatkoznak, akiknek a magyar sajtónak ez a fentebb vázolt heroikus kecmergése is túlságos nagy szabadság! Azokra, akiknek személyi hiúságukban, hatalmi vagy gazdasági privilégiumukban és a legális lepel alatt folytatott törvénytelen machinációkban a független sajtó óvatos okvetetlenkedése is kényelmetlen. Ők azok, akiknek még tizennyolc évvel a háború befejezése után sem eléggé radikális ellenszer a sajtószabadsággal szemben a háborús kivételes hatalom s akik a politikai hatalom és a sajtó között való közvetlen hivatali alárendeltségben látják biztosítottnak közszereplésük kritikamentes zavartalanságát. De ha az új sajtótörvény mai formájában ölt testet, az újságírás nem lesz többé hivatás, politikai meggyőződés, ha úgy tetszik, világnézet, védelemre és érdekképviseletre szorult rétegek és osztályok vagy egy nemzet szószólója, hanem a mindenkori kormányhatalomnak és uszályának klakkja és hírszolgálati bürokráciája. A tollra, amellyel ezt a cikket írom, 1915. augusztus óta nehezedik a „Censuriert” rossz varázslata. A negyvenes újságíró generáció, amelyhez e sorok írója is tartozik, csüggedten csinálja meg a mérleget: kétévtizedes pályája során egyetlen pillanatra sem tudta meg, milyen lehet teljes sajtószabadságban újságot írni! De most, hogy az új sajtótörvény végképp betömi az utolsó részeket is, amelyeken az önálló vélemény megnyilvánulhat, sokan lesznek, akik inkább önként dobják el a tollat, ha semmiképpen sem szolgálhatják azt az európai magyarságot, nyugati műveltséget, szociális méltányosságot, amelynek hirdetéséért és védelméért újságírónak lenni egyedül érdemes. De mielőtt a végzetes toll végképp befejezné szerepét, hadd terjesszük elő utolsó kívánságát. A barbár zsoldosok háromnapig szabad rablást követeltek a győztes hadvezértől, – ez a toll csak azt kéri: szabadítsák fel három napra minden láthatatlan nyomás, ellenőrzés, korlátozás és irányítás alól! Három napig hadd írja ki magából mindazt, ami huszonhárom éven át benne maradt; amit el kellett volna mondani a múltról és a jelenről, a kormányokról, és a szerencsétlen népről, a gazdagokról és a szegényekről,

földesurakról és földtelenekről, az igazi bűnösökről és a bűnbakokról, keresztényekről és zsidókról: az igazat! Csak három napra léptessék életbe a Lex Mikecz helyett a Lex Petőfit s ha a szabadon hirdetett igazság és a szabadon feltárt tények nem győzik le három nap alatt a babonát, az uszítást és a baljós politikát, – akkor csakugyan törjük el önként a tollat s nyugodjunk bele, hogy azoknak volt igazuk, akik 1915 augusztusában Novi Samborban toll helyett botot vásároltak az utcai árutól . . .

Az Újság, 1938. május 1.

A hideg máglya

Mire e sorok megjelennek, már csak kevesen fognak beszélni a hét halottjáról. Az egész eset három nap alatt zajlott le: hétfőn még talán meg lehetett volna menteni, szerdán már letették sírjára a kegyeletes koszorúkat, csütörtökön már újabb szenzáció kezdődött, ami alaposan elvonta a figyelmet a nagy halotról: a gondolatszabadságról. Majd csak jóval később fognak rá visszaemlékezni, időről időre, „adott esetekben”, amikor szükség volna rá, de hiába. És attól tartok, hogy eleinte nagyon kevesen lesznek ezek a fájdalmas visszaemlékezők.

Meglepő, hogy milyen simán ment a nagy sírbatétel. Az új törvény, mely bevezeti a könyvcenzúra rendszerét és büntetéssel fenyegeti – a gondolatterjesztésen kívül – magát a puszta gondolatot is, nem váltott ki erős ellenállást. Tulajdonképpen csak maguk a közvetlenül érdekeltek tiltakoztak, a magyar betű emberei. Kilencven év, egy hónap és három hét telt el azóta, hogy Landerer és Heckenast nyomdájában szabadon, cenzúramentesen kezdtek dolgozni a gépek, az ország örömjajongása közben. A szabad nyomtatógép korszaka most lezárult és – sajnos – so-kan vannak, akik ezt a lezárulást vívmánynak tekintik. Leplezetlen megelégedéssel veszik körül a hideg könyvmáglyát, melynek láthatatlan lángjai születésük pillanatában semmisítik meg a magyar szellem alkotásait.

Mi lehet a különös jelenség oka, miért változott ennyire a közizlés 1848 óta, miért kedvelik ma nemcsak Európa-szerte a lobogó vagy hideg könyvmáglyákat? Úgy látszik, félnek a szellemtől; mely mint mindig, ma is nyugtalanító. Nemcsak azok a kicsiny, de hatalmas csoportok félnek, melyeknek csakugyan sok félteni valójuk van a „logosz” világosságától hanem azok a nagyobb rétegek is, melyekről a gyanútlan szemlélő azt hinné, hogy nincs veszténivalójuk. Sok veszténivalójuk csakugyan nincs, de egy dologhoz mindenesetre görcsösen ragaszkodnak: a kényelmükhöz. A szabad szellem, az éles, világos kritika a kényelmüket veszélyezteti. Eszükbe juttatja, hogy fejük is van, mellyel gondolkozhatnak. Nyugtalanítóan eszmélteti őket arra, hogy nem szentírás mindaz, amit valamilyen központból kinyilatkoztatnak. Megkísérti őket, hogy nyissák ki a szemüket; zavarja őket az ájtatos engedelmességben, a folytonos meghajlás-

ban, helyeslésben és hálaadásban. Alapvető igazságokra hívja fel a figyelmüket, amelyeket már boldogan elfelejtettek. Ösztökéli őket, hogy különböztessék meg a lényegét a látszattól. (Hogy csak egy példát említsek: elhinti bennük a gyanút, hogy a legutolsó divat szerint szabott politikai módszerek tulajdonképpen csak a régi vagy a réginél is rosszabb társadalmi rendszert bujtatnak vadonatúj köntösbe, azért, hogy friss formával menthessék meg az avult tartalmat.)

A szabad gondolat tehát súlyosan zavarja a lágy félálmod és a nyugodt emésztést. Kételkedésre és ezen keresztül cselekvésre csábít – hiszen ne felejtjük el, hogy Goethe „tett”-nek fordította a „logosz”-t, és nagyon igaza volt. Idejében kell tehát a „logosz” ellen védekezni, mert bizony-bizony még bűnre kísérthet a tekintély ellen. Amikor Szókratész vádlottként állott az athéni nyárspolgárok bírósága előtt, e szavakkal intette őket:

„Ha engem kivégeztek, nem egykönnyen találtok hozzám hasonló valakit, akit az istenség arra jelölt ki, hogy sarkantyú legyen az állam vékonyában... hogy egész nap fáradhatatlanul köztetek legyek és egyenként ébresszelek fel álmotokból, ellenvetésekkel és szemrehányásokkal!”

Az athéni nyárspolgárok maguk is nagyon jól tudták, hogy Szókratész után nem egykönnyen találhatnak „hasonló valakit”, és éppen ezért sürgősen halálra ítélték. Sarkantyú akart lenni az állam vékonyában, ébresztgetni akarta az álmosakat: meg kellett tehát halnia a sziklabörtönben, kényszerű méregpohárral az ajkán. Az athéni nyárspolgárok késői utódai már alaposabban dolgoznak, és magát a „logosz”-t végzik ki. Csírájában fojtják el a gondolatot, hogy ne tehessen kárt, hogy ne ébresztgethessen senkit. Landerer és Heckenast gépei szigorú felügyelet alá kerülnek, nehogy 1848 megismétlődhessen. Az egyhangú szellemi parancsszavak és az elmezsongító giccsek korszaka jön majd. Intellektuális életünkben „átveszi a tűcsök csendes birodalmát”.

Pesti Napló, 1938. május 8.

(M. I.) Az új miniszterelnök súlyt helyezett arra, hogy világosan beszéljen. Szándéka szerint „A ködöt és misztikus félhomályt akarta világos szavakkal eloszlatni”. Világos, egyenes beszéde nyílt és őszinte állásfoglalást követel. Ellenzéki és szociáldemokrata felfogást juttatunk kifejezésre. Pártállásunkból következik a kötelező bizalmatlanság. Ez a bizalmatlanság: jogosult is. Noha nem jelent egyéni bizalmatlanságot a múlt, a közelmúlt története s a kormány létrejöttének körülményei igazolják és az új kormány alapvető – mondjuk: elméleti, világnézeti – fölfogása és iránya megerősíti. Mi történt?

A Darányi-kormány az osztrák események után az egyedül célravezető polgári koncentráció elől a szélsőjobboldal karjaiba szaladt. Nagyon rövid idő alatt fölemésztette presztízsét. Elfogyasztotta a beléje helyezett polgári bizalmat, rövid idő alatt hamvasztotta el a reménységeket: megrendítette azt a hitet, hogy komolyan és elszántan meg akarja akadályozni a horogkeresztes mozgalom frakkjába csimpaszkodó politikai történetét. Felemás magatartásával, kétértelműségével a bajokat még súlyosabbá tette, a helyzetet teljesen felborította, szinte jóvátehetetlen erkölcsi értékrombolást idézett elő. Nemcsak a zsidójavaslattal, hanem általános irányelveiben kifejezésre jutott újabb magatartásával! Olyan időben, amikor egymaga a polgári pártok koncentrációja is hatályosnak mutatkozott volna a szélsőjobboldali demagógiával szemben. Ebbe bukott bele. De a kibontakozás megint csak ennek az egyes és nyílt útnak az elvetésével történt . . .

Az új miniszterelnök szereti a világos nyílt szavakat, az egyenes és nyílt állásfoglalást, de az a politikai válság, amelyet meg akar oldani s amelynek célkitűzésében kormányát megalakította, minden, csak nem világos, nem egyenes és nem egyszerű. Továbbra is magában foglalja ugyanazokat a tényezőket, amelyek Darányi vállalkozását is gyors bukásra érlelték. Igaz: Imrédy és vele az új kormány egy igen jelentős, nagy lépéssel továbbra jutott. Nem jelenti ugyan a polgári erők összefogását, csak a maga pártjára támaszkodik, elfogadja és honorálja annak legszélsőjobboldalát is, egyik koncessziót a másik után teszi ennek az irányzatnak be-

mutatkozó beszédében is, de – és ezt el kell ismerni, sőt hangsúlyozni kell – nagyon erélyes, nagyon világos, félre nem érthető, egyenes szavakkal foglal állást „minden földalatti szervezkedés, minden radikális felforgató tendencia ellen, amelyek jobboldali cégér alatt is meghúzódnak, káros eszméket propagálnak, magukhoz kötik terrornak eskü és fogadalom formájában való alkalmazásával.”

Imrédy megtartja pártjának szélsőjobboldalát és a maga módja szerint ki is szolgálja. Ez az új kormány végzetes hibája. Abból következik, hogy túlhangsúlyozza jobboldaliságát. Ebből következik, hogy eszközei is csak jobboldaliak maradhatnak és, ami még rosszabb: ez a fogyatékosság a végrehajtásban is kifejezésre juthat! A földalatti erőkkel való viaskodás ott válik bonyolulttá, hogy ehhez a harchoz nem kér segítséget: nem koncentrálja erejét ennek a veszélynek a legyőzésére, mert ugyanúgy fél, mint elődei, hogy az ország polgári bal- és középpártjának a segítsége kompromittálja. Még jobboldali polgári pártokat sem hív segítségül, nehogy védekeznie kelljen a vád ellen: a kormánypárton kívüli erőkre támaszkodik, tehát föladja az egypártrendszert. Ez Imrédy vállalkozásának nagy fogyatékosága. Ami egyszerű, egyenes és világos lenne és olyan hatással is lehetne, mint aminő hatást a kormányzó beszéde váltott ki, az most bonyolulttá válik – a politikai, a párt- s a személyi tekintetek miatt . . .

Ennyi ok elég a bizalmatlanságra? Több is van. Demokratikus felfogásunkból következik bizalmatlanságunk. Imrédy hitvalló katolikus, konzervatív felfogású politikus, a kapitalista társadalom szerkezeti rendjének, hibáinak és erényeinek, emelkedésének és hanyatlásának alapos ismerője. A korabeli egyházi politikusok nem mindegyike tett tanúságot arról, hogy olyan emelkedetten, olyan messzirenézően gondolkodnak és szemlélik az előttük folyó történetet, mint a római egyház, akad közöttük politikus, nem egy, aki tévedéseiben azok ellen az erők ellen fordult, amelyekre később maga is szívesen támaszkodott volna . . .

Nem szabad olyan erőket se megsemmisíteni, se kikapcsolni, amelynek aktív és passzív szerepe egyaránt szükséges és a pártok szellemi küzdelmeire alapított parlamentáris rendszerben nélkülözhetetlen is. A német és osztrák példa, a katolikus egyházi politikusok szerepe mindkét országban, okulásul szolgálhat.

Imrédy nagyon képzett gazdaságpolitikus. Látszik, van világszemlélete, sokat olvasott, tájékozott ember. Hogy kísérlete, vállalkozása sikerrel jár-e, nemcsak rajta múlik. Ennek a megítélésében már az egész kormány tevékenységét, irányát és személyi összetételét kell figyelembe venni. A fogyatékoságok itt is kiütköznek. Mindenki más-más csoportra van te-

kintettel, vagy lehet tekintettel ugyanazon a jobboldalon belül s ennek a jobboldalnak az ellensúlyozására lett volna szükség a többi polgári pártoknak a kormányzásban való részvételére. Amit velük egyszerűbb lett volna elérni, azt most nélkülük erőteljesebb föllépéssel, határozottsággal és a cselekedetek érvényre juttatásával kell pótolni. A kormány ténykedése ad majd erre is feleletet.

Mi demokratikus felfogást képviselünk. Ennek a felfogásnak önkormányzat és a szabadságjogok az alapelvei. Felfogásunk, hogy belpolitikánkban végzetes hiba a fasiszta áramlatok hatását kifejezésre juttatni. Meggyőződésünk, hogy Magyarországnak Nyugat-Európában kell maradnia és nem szabad magát végzetesen és véglegesen se lekötönni, se lekötölnie a körülöttünk kialakuló háborús frontok egyikének vagy másikának. Ez nem csak a külpolitikára vonatkozik, hanem a belpolitikára is, amely ma rendszerint magáraölti a külpolitika színeit. Nyugat-európainak lenni, az emberiség eddigi küzdelmeiben érvényre jutott nagy eszmékhez hűségesebben maradni s a divatos korporációs kísérleteknek ellenállni, méltó és értékes feladat. Imrédy mégis sok, nagyon sok koncessziót tett ezeknek az áramlatoknak. Társadalomszemléletét erősen befolyásolják a fasiszta diktatúrák és azoknak „közösségi elve”, állami mindenhatósága és az államnak mindenben való irányító szerepe, annak ellenére, hogy a kapitalista társadalmak termelési rendjével s ennek a rendnek alapjaival tökéletesen tisztában van és nyilván nagyon jól tudja, hogy mennyire mulandó, átmeneti értékű az egy diktátor személyére és a háború lehetőségére való felkészülésben megszületett politikai rendszer . . .

Ennek a befolyásnak tulajdonítható, hogy Imrédy túlkeveset beszélt a munkásosztály szociális törekvéseiről, kívánságairól, súlyos helyzetéről, a munkanélküliségről. Nem értékelte – mert nyilván nem ismeri – a munkásosztály önerejéből megalkotott és fenntartott önszervező organizációkat. Fél század alatt a munkásosztály államszempontból is nagyon értékes és nagyon fontos tevékenységet fejtett ki. Nemcsak önmagát emelte fel a tudatlanságból, a fekete nyomorból, hanem munkájával, értelmével, képességével ipart teremtett és az ország anyagi jólétét, fölemelkedését alapozta meg. Gazdasági és kulturális jelentőségét eddig még ellenfelei is elismerték. S a volt miniszterelnökök egész sora tanúsíthatja, hogy olyan szegény országban, mint Magyarország, ezeknek a szervezeteknek a tevékenysége egyenesen állami és társadalmi érdek és hiányuk az államra hárítana nagy feladatokat és terheket. De ha Imrédy a pénzügyi politikus, személyesen és közvetlenül nem ismerné a magyar munkásosztály megalkotta gazdasági és kulturális intézményeit, tájékozódást szerezhet róluk – az ellenfeleknél is, akik minden érdekellentét ellenére is, kény-

telenek elismerni ezeknek az intézményeknek s a szervezett munkásságnak a szerepét a magyar ipari termelés kialakulásában, fejlődésében és mostani jelentőségében. Az új miniszterelnök alaposan ismeri a termelés rendjét, nem lehet tehát tájékozatlan a termelés tényezőinek szerepéről sem, hiszen ő maga mondta nagy beszédében klasszikus tömörséggel, hogy a „tőke és a tőke hozadéka is munkából lesz”. Ennek a munkának és a munkásnak a védelme nem talált kellő értékelést a miniszterelnök felfogásában, mert a kamarai tervek és a kötelező munkaszolgálattal való kísérletezés egyéb politikai szempontoknak megfelelőhetnek, ugyan, de sem az ipari, sem a mezőgazdasági munkásságnak nem nyújtanak semmit.

Reméljük, hogy ha a miniszterelnöknek módjában lesz a munkásosztály problémáival közelebbről megismerkedni, akkor éppen az általa hangoztartott termelés fokozása érdekében programot kell adnia a munkásosztály számára is és foglalkoznia kell a tőkének nálunk kíméletlen, antiszociális magatartásával, a munka- és bérvizonyok tarthatatlan, alacsony színvonalával, amely se termelési, se adózási, se népesedési szempontból nem tartható fenn.

Messzire vezetne, ha Imrédy bemutatkozó beszédének minden részletevel foglalkozni akarnánk. Összegezzünk: bizalmatlanságunkon túl a beszéd polgári megítélés szerint nyilván nagyon jó hatást tett, a gazdasági bizonytalanságot és bizalmatlanságot talán sikerül megszüntetnie. Ez is nagy eredménye lesz. És amit külpolitikai vonatkozásban mondott, az is nagyon korrekt volt. Tovább is ment e téren elődeinél. S ha mi is hangsúlyozzuk a békefenntartást, a szomszédos államokhoz való viszonyunk kedvező rendezését, az Olaszországon és Németországon túl Anglia és Franciaország barátságát is értékelő, messzirenéző szempontokat, mégis bizalmatlanok vagyunk, mert a kormány kihangsúlyozott jobboldaliságból következtetve, okunk van gyanúval fogadni a parlamenti munka gyorsítására vonatkozó terveket ugyanúgy, mint a személyes szabadság korlátozását is. De egyebekben a kormányt cselekedetei után kell megítélni. S ha Imrédy szereti a világos, egyenes kifejezéseket, ismételjük: Imrédy kabinetjének olyan színfoltjai is vannak, olyan ködök homályosítják el a tisztánlátást, amelyekre csak a kormány gyakorlati tevékenysége deríthet világosságot!

Népszava, 1938. május 8.

A Híd és a Válasz című folyóirat ez év márciusi számában a Márciusi Front „Mit kívánt a magyar nép” címmel közzétette programját. Az ügyészség kétrendbeli, a magyar állam és nemzet megbecsülése ellen irányuló, sajtó útján elkövetett vétséggel vádolta meg a program íróit. *A vádirat szerint a cikk olyan beállításban foglalkozik Magyarország mai helyzetével, mintba a magyar nép kétségbeejtő nyomorúságban szenvedne és nem élne emberhez méltó életet, a dolgozók széles tömege kegyetlen elnyomás alatt élne és nem rendelkeznek sem a személyi, sem a politikai szabadság elemi kellékeivel.* A magyar népet tehát fel kell szabadítani, meg kell menteni ennek a szolgaságnak a bilincseitől, amelyhez hasonló szolgaságban és elnyomatásban ma már csak az afrikai Kongó négerék élnek. A felszabadulás nélkül a magyar nép biztos pusztulásnak néz elébe.

A Márciusi Front programjáért Illyés Gyula, Sárközi György, Kovács Imre, Erdei Ferenc és Fėja Géza vállalta a felelősséget, és ügyüket csüörtökön tárgyalta a büntetőtörvényszék Szűcs-tanácsa.

„MI CSAK MAGYAR PROBLÉMÁKKAL FOGLALKOZUNK”

A tárgyaláson először Illyés Gyulát hallgatták ki. Kijelentette, hogy az ügyész a cikket félreértette és félremagyarázta.

– Mi nem írtuk azt – mondotta Illyés Gyula –, hogy a magyarok szolgaságban vannak, mint a Kongó-négerék, mert ellentétben az internacionalizmussal, amely az egész világ proletariátusáért küzd, azt akartuk kifejezni, hogy mi csak magyar problémákkal foglalkozunk.

– Önök azt írták, hogy a magyar nép kétségbeejtő nyomorúságban szenved – mondotta az elnök.

– Aki ismeri a magyar népet, az jól tudja, hogy ez így is van – válaszolta Illyés.

– Én nem tudok ilyen szörnyű nyomorúságról – jegyezte meg az elnök.

– Én a népből származom és ismerem a magyar népet – felelte Ily-

lyés –, nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy a magyar nép, már tudniillik a magyarnyelvű nép, a legnagyobb nyomorban él.

– Ha így is van, akkor nagyrészt saját hibájából van így – jegyezte meg az elnök.

„A MAGYARSÁG NAGY RÉSE IGENIS NYOMORÚSÁGBAN ÉL”

Utána *Sárközi Györgyöt* hallgatták ki.

– *Köztudomású*, hogy a magyar nép hallatlan nyomorúságban szenved – mondotta *Sárközi* –, hiszen *Bethlen István* maga mondta . . .

– *Bethlen* egymagában még nem jogforrás – szolt közbe az elnök.

– Hivatkozhatom más adatokra is – felelte *Sárközi* –, de *Bethlent* senki meg nem cáfolta és *nem láttuk, hogy őt vád alá helyezték volna*. *Matolcsy Mátyás* kimutatta, hogy Magyarország lakossága többségének évi jövedelme fejenként 288 pengő. Ez mutatja, hogy a magyarságnak nagy része igenis nyomorúságban él. Mi nem vagyunk a faji mítosz megszállottjai, nem vagyunk, internacionalisták és nem világforradalomért küzdünk, bennünket csak a magyar nép sorsa érdekel.

„SZÁZEZERHOLDAS LATIFUNDIUM AZ EGYIK OLDALON . . .”

Kovács Imre kihallgatása során hivatkozott arra, hogy a programban *bürokráciáról, feudalizmusról és kapitalizmusról volt szó, ezeket pedig* nem lehet azonosítani a magyar állammal, így tehát ők a vádbeli cselekményt nem követték el.

– Önök a magyar nép kétségbeejtő helyzetéről beszélnek és azt írják, hogy szolgaságban sínylődik – mondotta az elnök.

– Hogy a magyar nép kétségbeejtő nyomorúságban van, az köztudomású – felelte *Kovács* –, hiszen *másról sem beszélnek szerte az országban, mint a hárommillió agrárproletárról*. Hiszen a Gazdaságkutató Intézet vizsgálata szerint *a lakosság 40%-a 300 pengő évi jövedelmen alul kénytelen megélni*. A Statisztikai Hivatal megállapításai szerint Magyarországon a lakosság 50%-ánál több ki van rekesztve minden ingó és ingatlan vagyonból. *Magyarországon 85 tízezerholdon fölüli nagybirtokosnak 2 és félmillió katasztrális holdja van. Ugyanakkor másfélmillió a teljesen nincstelen földmunkás és másfélmillió az 1–3 holdas törpebirtokos*. Százezerholdas latifundium az egyik oldalon, a másik oldalon pedig nincs semmi, legföljebb a sírhely, amihez majd haláluk után jutnak. Tehát nem egészen olyan egészséges a helyzet, hogy ne lehessen gazdasági nyomorúságról beszélni. *A bankok, a gyárak, a nagybirtokosok tömörülhetnek*

érdekvédelmi szervezetbe, ugyanakkor a mezőgazdasági munkásság minden kísérletét megakadályozzák, hogy érdekeinek védelmére szervezetet létesíthessen.

Erdei Ferenc kihallgatása során elmondotta, hogy társai megbízásából ő szövegezte a programot.

– Nem a magyar államról és a magyar nemzetről akartunk bírálatot mondani – jelentette ki –, hanem *politikai kívánságainkat* fogalmaztuk meg, hogy hozzájáruljunk ahhoz a *politikai fejlődéshez, amelyet a magyar állam érdekében kívánatosnak tartunk.*

„NAGYOBB VESZEDELEM FENYEGET,
MINT AZ EGYKE”

Féja Géza hivatkozott az Országos Közegészségügyi Intézet évi jelentésére, amely arról szól, hogy az iskolaorvosok megvizsgálták a magyar gyermekeket s *általában 75%-os fogyatékossgot találtak, néhol 90-et,* de a legjobb esetben is 50%-ost. Azt is feltünteti a jelentés, hogy *az óvodások közül 15–20%-kal kevesebb volt a fogyatékos, tehát nem velük született hibákról, hanem a nyomorúság folytán kifejlődött fogyatékos-ságról van szó.*

– A Közegészségügyi Intézet egyik vezetőjének megállapítása szerint – mondotta Féja – *aratáskor a munkás 1500–2000 kalóriával kevesebbet fogyaszt, mint amennyire szüksége van.* Tudományos kísérletek mutatják, hogy Magyarországon így nagyobb veszedelem fenyeget, mint az egyke, mert a jelenlegi táplálkozási viszonyok mellett a negyedik generáció teljesen terméketlen lesz. Steuer György könyve szerint évente átlag 300 000 munkáscsalád, családtagokkal együtt tehát *több mind egymillió ember van olyan, aki az év nagy részében munkát nem kap és így nem tud megjelölően táplálkozni.*

– *Ami az elnyomatást illeti* – folytatta Féja –, *a magyar választási rendszer olyan, hogy politikai jogait a magyar nép nagy része szabadon nem gyakorolhatja.* A jelenlegi választójogi törvény is olyan, hogy 30 évben szabja meg a korhatárt. Sehol Európában ilyen törvény nincs, ami az érett emberek egész sorát zárja ki az alkotmányos jogok gyakorlásából.

GAÁL GÁSZTON CIKKE

Ezután Mojzes János védő terjesztette elő bizonyítási indítványát és több tanú kihallgatását, valamint a Statisztikai Hivatal évkönyveinek tíz évre visszamenőleg történő beszerzését kérte. Dr. Lee Tibor ügyész elle-

nezte a védő bizonyítási indítványát. Rövid tanácskozás után a törvényszék a bizonyítási indítványokat elutasította.

A perbeszédék során az ügyész kijelentette: kétségtelen, hogy a vádlottak jóhiszeműen cselekedtek, de elveszítették tárgylagosságukat. Kérte valamennyiök megbüntetését. Mojzes János védő részletesen fejtegette, hogy *a vádlottak által írt tényállítások nem valótlanok*. Hivatkozott Bethlen István, Eckhardt Tibor, Antal István, Szekfű Gyula cikkeire és tanulmányaira.

– Hivatkozom Gaál Gaszton egyik cikkére, amelyben a válság tényezőivel foglalkozik – mondotta az ügyvéd.

– Már meghalt, nem lehet ellene eljárást indítani – jegyezte meg az elnök.

Ezután az ügyvéd Gaál Gaszton cikkének három mondatát akarta fölolvasni, a bíró azonban megjegyezte:

– Ezek a mondatok háromkilométeresek, olyan körmondatok, hogy nem lehet kivárni a végét.

Majd felszólította az ügyvédet, hogy saját szavaival mondja el azok tartalmát, majd amikor az ügyvéd mégis föl akarta olvasni az idézetet, az elnök nem engedte meg. Föl akarta olvasni Szekfű Gyulának egy cikkét, amelyben Szekfű kiállt az írók mellett. Az elnök azonban ezt is megakadályozta. Végül Mojzes János a nagy magyar költőkre hivatkozott és azal fejezte be védőbeszédét, hogy a vádlottak valót írtak, semmiféle bűncselekményt nem követtek el, ezért fölmentésüket kéri.

AZ ÍTÉLET

A bíróság ezután kihirdette ítéletét, amelyben mind az öt vádlottat bűnösnek mondotta ki nemzetrágalmazás vétségében és ezért *Illyés Gyulát, Sárközi Györgyöt és Kovács Imrét fejenként egy-egy hónapi, Erdei Ferencet és Féja Gézát pedig két-két hónapi fogházra ítélte, ezenkívül valamennyiükre kimondotta az egyévi hivatalvesztést és politikai jogainak ugyanilyen időtartamra való felfüggesztését*. Az ítélet indokolása szerint Féja Géza és Erdei Ferenc azért kaptak súlyosabb büntetést, mert ők már korábban is büntetve voltak. Az ítélet nem jogerős.

Népszava, 1938. április 22.

A zsidótörvény és ami utána következik

A Darányi-kormány Ausztria erőszakos megszállása után egy hónappal benyújtotta a zsidótörvényt. Hiába hivatkozik Darányi arra, hogy már győri beszédében bejelentette a „zsidókérdés” megoldását, ország-világ előtt nyilvánvaló Hitler előretörésének és a zsidótörvénynek kapcsolata. Hiszen Darányi már egy évvel ezelőtt beszélt a zsidókérdés megoldásának” szükségességéről, de a gettótörvény benyújtására csak akkor szánta rá magát, amikor Hitler szuronyai és tankjai megjelentek a magyar határon, Soprontól egy kőhajításnyira. A náci Németország mellett Magyarország lesz az egyetlen ország a világon, amely megszünteti a zsidók számára a jogegyenlőséget. A sárga folt a magyarországi zsidókon szegényfoltja lesz Magyarországnak. Csak Magyarország és Németország urai helyezték kívül országukat a faji gyűlölet törvénybe iktatásával a civilizált emberi közösségen.

A vak is látja, hogy ez a zsidótörvény első lépés Magyarország „gleichschaltolására”. A zsidótörvény azt szolgálja, hogy eltereljék a magyar nép figyelmét igazi bajairól, és hogy még szűkebbre szorítsák amúgy is szűkös szabadságjogait.

Hárommillió földtelen koldus nyomorog a magyar falvakban. Űsd a zsidót! – ezt ordítják a fülébe a fasiszták, nehogy a grófok és püspökök ezerholdjai után nyúljon. A magyar parasztság nagy tömegei alig vásárlóképesek, a munkásság bére a legalacsonyabbak közé tartozik Európában, ezért nem termelhet többet a magyar ipar, ezért van „fölösleg” emberben Magyarországon, ezért lézeng munka nélkül az értelmiség tömege. Ki a felelős a nagybirtokosok kartellek, bankok e közös garázdálkodásáért? A zsidó! – ordítja a fasizmus az állástalan értelmiség fülébe. Ki kell dobni tíz-húszezer szegényzsidót állásából, és akkor boldog lesz az ország! A zsidótörvény célja, hogy a szegényt a szegény ellen úszítva, megbontsa a dolgozó nép egységét, és akkor az ország igazi élősdiyei röhögnek a markukba. Hisz ez a törvény kizárólag a szegényzsidókat sújtja, a zsidó bankárnak, gyárosnak, földbirtokosnak nagybérlőnek hajszála sem görbül meg.

Magyarországon a zsidó – ha ez a javaslat törvénnyé lesz – nem lesz

egyenlő jogú állampolgár. De nincs jogegyenlőség külön a zsidóknak, külön a sváboknak, külön a parasztságnak, külön a munkásságnak. A jogegyenlőség, a szabadság egységes és oszthatatlan. 1848 előtt nem volt a zsidók számára jogegyenlőség, de a paraszt is jobbágy volt, joga csak a nemes uraknak volt. A fasiszta Németországban a zsidó jogtalan, de ott a népnek is egyetlen joga van: hallgatni és engedelmeskedni. Így legyen nálunk is? Tegnap egymillió dolgozót zártak ki a választójogból, ma a zsidók jogegyenlőségét törlik el, holnap hallgatásra és engedelmes-ségre ítélik az egész magyar népet. Hisz maga a zsidótörvény is már me-rénylet nemcsak a zsidók ellen, hanem az egész sajtószabadság ellen. A sajtókamara igazi célja elsősorban nem az, hogy zsidó újságírókat tegye-nek kenyértelenné, hanem az, hogy kormányellenőrzésnek vethessék alá az egész magyar sajtót. Azt állítják hogy a „zsidókérdés” törvényes ren-dezésével a kormány megakadályozza, hogy a zsidókkal a szélsőjobb-oldal fasisztáinak programja szerint náci módra bánjanak el. Milyen ha-zug és képmutató ez a „megnyugtató”. A dolog éppen megfordítva igaz: evés közben jön meg a fasiszták étvágya, és ha a kormány a zsidókérdés-ben beadta a derekát Endre Lászlóéknak, akkor a fasiszták ereje és kedve arra, hogy programjuk további pontjainak megvalósítását kényszerítsék ki a kormánytól, meg fog nőni. Ma a zsidókérdésben érték el, amit akartak, holnap a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt ellen indul majd ro-ham. A zsidótörvénnyel egy időben nyújtotta be Mikecz igazságügymi-niszter az új reakciós sajtótörvényt, bizonyítva, hogy a zsidók elleni haj-sza az egész vonalon elindítja a gyorsított ütemű rohamot a szabadság ellen.

A zsidótörvény ellen harcolni annyi, mint a szabadságért harcolni. Nem szabad várni a harccal addig, amíg a reakció és a fasiszták a magyar nép szabadságjogainak utolsó lövészárkait ostromolják. A magyar munkásság mindig megvetette az antiszemitizmust, most is az első sorokban kell hogy küzdjön meg a zsidótörvény ellen. Hirdesse a munkásság – Eötvös, Pe-tőfi, Kossuth, Szemere Bertalan szellemében –, hogy az igazi népbarát-ság összeegyeztethetetlen mindenféle antiszemitizmussal. Kényszerítse nyílt állásfoglalásra azokat, akik a nép barátainak mondják magukat. Fogjon össze azokkal az igazi keresztényekkel, akik azt vallják, hogy a keresztény vallás tanításai nem férnek össze a faji gyűlölettel. Leplezze le azokat, akik – mint Hóman miniszter – képmutatóan panaszo-lják, hogy a zsidóság nem „asszimilálódott”. A szegényzsidóság éppúgy nem ré-szese a magyar kultúra kincseinek, mint a munkásság, a parasztság több-sége. A magyar zsidók nemzeti asszimiláltsága épp abban nyilvánul, hogy a magyar politikai és társadalmi élet minden frontján vannak zsidók.

Voltak, akik Tisza István szekerét tolták, voltak, akik a magyar haladás táborában álltak. Voltak köztük szocialisták és voltak ellenforradalmárok. Éppen ez mutatja, hogy magyarokká lettek, mert a magyar élet harcaiban nem mint zsidók vettek részt, hanem osztályhelyzetük, osztályérdekeik alapján. A zsidóság magyarrá válása nálunk része volt a magyar társadalom civilizálódása folyamatának. Aki a zsidókat ki akarja lökni a magyarságból, az a magyarság civilizálódásának folyamatát akarja viszszeváltatni.

Erről van szó! Mindenki, aki a civilizációt kész védeni nálunk, ki kell hogy álljon a zsidótörvény ellen. És legelső sorokban: a magyar szocialista munkásság.

Dolgozók Lapja, 1938. április.

Az utolsó szó jogán

Korunk határozottan irodalmiatlan, sőt irodalomellenes kor. E korban az író általában két dolog között választhat: ha írása üres és semmitmondó, a csöndet, a visszhangtalanságot s ellenkező esetben a kíváncsnál is erősebb visszhangot, a törvényszéki tárgyalások ekhóját. Ezért csodálatos, hogy e korban, az irodalmiatlan és irodalomellenes időkben egy írásmű, egy novella a társadalom úgynevezett legszélesebb rétegeiben is feltűnést tudott kelteni. A novellát Mikecz Ödön írta s a magyar országgyűlés közjogi bizottsága adta ki. A címe: Sajtónovella. Tartalmát mindenki ismeri, sokat írtak és beszéltek róla, egészen addig, amíg egy még sokkalta érdekesebb írásmű, a „Társadalmi egyensúly hatályosabb biztosításáról” szóló rémregény meg nem jelent a közéleti könyvpiacra.

Sokat írtak róla, de nem eleget!

Újságcikkekben és parlamenti felszólalásokban támadták a törvényjavaslatot, a másodrendű vádlott, az időszaki sajtó védelmében. Az elsőrendű vádlott pedig hallgatott.

Az elsőrendű vádlottat nem hallgatták ki a tárgyaláson, sem őt magát, sem tanúit, jogi védelméről sem gondoskodtak, ami pedig hivatalból jár a csírketolvajnak éppúgy, mint a rablógyilkosnak.

Az elsőfokú bíróság a vádlott meghallgatása nélkül ítelt s az ítélet marasztaló volt. Most, hogy a másodfokú bíróság, a felsőház, tárgyalja bűnügyét, az elsőrendű vádlott, az író, nem hallgathat tovább. Mielőtt kimondanák a megfellebezhetetlen ítéletet, az író élni kíván az utolsó szó jogával. Hiszen az ítélet után majd úgysem beszélhet többé.

A javaslat kinyilvánított és látszólagos célja a zugsajtó letörése. A cél, de a keret egybefogja az áhírlapírókat a regényíróval, a zsaroló hetihavi- vagy semmilyen-lap-szerkesztőt a költővel. A cél a zugsajtó letörése s az eredmény: az irodalom és az író anyagi és erkölcsi halála lesz.

Ha megrendsabályozzák a zugsajtót az áhírlapszerkesztő tovább zsarolhat és szipolyozhat, legfeljebb feladja áhírlapi és szerkesztői jellegét. Az áhírlap-álszerkesztők majd tudni fogják a módját, őértük ne aggódjunk. De aggódjunk a becsületes sajtóért és aggódjunk az irodalomért,

amelyet a sanda (vagy nem is olyan sanda!!) mézárós tévedésből lebunkózik.

Mindennemű sajtóterméket terjesztése előtt 1–8 nappal be kell mutatni az ügyésznek. A zúgszerkesztő legfeljebb nem mutatja be, ő majd kefelevonattal vagy anélkül zsarol. De az író nem zsarolni akar, az író írni akar és nem elégszik meg a kefelevonattal. Az írónak tehát be kell mutatnia.

Ezzel a bemutatással azt kockáztatja, hogy ügyési tévedés vagy túlbuzgóság következtében vádat emelnek terjesztésre sem került műve ellen, s az esetleges felmentő ítélet után ott áll, időközben elértéktelenedett, aktualitását veszített művével. Mert semmilyen nyomdatermék szempontjából nem közömbös, hogy mikor, milyen időpontban kerül a nyilvánosság elé.

Kockáztatja továbbá az író, hogy terjesztésre nem került műve miatt bűncselekmény kísérlete címén emelnek ellene vádat, holott a bűncselekmény elkövetését meg sem kísérelhette, mert a törvény ebben eleve megakadályozza. Valószínű, hogy e törvény e gép- és kéziszedők és tördelők és szellemi intaktságát akarja megvédeni ez intézkedésével.

Ugyanennek a kockázatnak anyagi részét viseli a kiadó. Kockáztatja kiadványaiba befektetett tőkéjét, nem csupán a normális üzleti kockázattal. Kockáztatja, hogy kiadványát egyáltalában nem, vagy csak akkor értékesítheti, amikor az már értéktelenné vált. S a törvény intézkedéseivel túlmenően az ügyész előzetes tévedése és félreértése is növelheti kockázatát.

Az író hajlandó lenne kockáztatni is állásfoglalásáért és világszemléletéért, hiszen a jószándékú író ma egyebet sem tesz, mint hogy kenyerét és szabadságát kockáztatja. A kiadó is hajlandó kockára tenni az író személyes szabadságát, de nem hajlandó veszélyeztetni saját tőkéjének biztonságát. A kiadó nem hajlandó olyan művet kiadni, érthetően, amelynek kiadása nemcsak hogy haszonnal nem jár, de amely – a beléfectetett tőkét sem téríti vissza. A kiadó ennek érdekében kénytelen lesz cenzúrát gyakorolni a kiadásra kerülő művek fölött, nem csak művészi, hanem politikai szempontból is. A lektor, egyik kezében esztétikával, másik kezében törvénykönyvvel olvassa majd a kiadandó regényeket s a döntő szó nem az esztétikáé, hanem a törvénykönyvé lesz.

A kiadó, ha üzleti tőkéjét kockáztatja, mindent kockáztat. Szigorúbb mértékkel fog tehát mérni, súlyosabb cenzúrát fog gyakorolni, mint az ügyész, mert a kiadó kénytelen biztosra menni. Ennek következtében olyan műveket sem mer majd kiadni, amelyeket az ügyesség esetleg nem is inkriminálna.

De még nem is ez a kiadói ellenőrzés lesz a legsúlyosabb cenzúra, hanem az a belső, titkos cenzúra, amelyet az író még meg sem írt művei felett gyakorol majd. Felesleges munkát senkisék végez szívesen, az író sem. S az író sem kizárólag az örökkévalóságnak alkot. A jelennek is. Nem írja meg tehát azokat a műveket, amelyeket a kiadó amúgysem adna ki. Először csak elveti a témát, később az öncenzúrában oly nagy gyakorlatra tesz szert, hogy még témáváformálódásuk előtt, a tudat alatt nyomja el „veszedelmes” gondolatait.

E hármasként cenzúra-fal közül kétségkívül a hivatalos cenzúra lesz a legkevésbé veszedelmes és a legkönnyebben áthágható. A legsúlyosabb pedig az írói öncenzúra. Az író rettegni fog minden leírt szótól s aki ettől retteg, az már nem is író. S az ilyen irodalom már nem is irodalom. Az író, a hivatalos és a kiadói cenzúra következtében kialakult és kikényszerült öncenzúrája megfosztja majd attól a lehetőségtől, hogy politikai, gazdasági és társadalmi problémákkal foglalkozhassék és ezekben a kérdésekben állást foglalhasson. És akkor vajon lesz-e miért és miről írnia?

Igen. Lesz. De nem az igaz, becsületes írónak, hanem a ponyvaregénygyárosnak.

Ez a javaslat kétségtelenül az eddig is aggodalmasan burjánzó ponyvairodalomnak kedvez, amelyből ezek a problémák amúgyis hiányoznak, vagy ha nem, úgy kizárólag a reakció igazolására szolgálnak. Ponyvaregényt ezentúl is aggodalom nélkül lehet majd írni, sőt csakis azt és semmi mást. Az író, a népek ébresztője, az emberiség lelkiismerete elhallgat, mert kénytelen elhallgatni s a detektívregényszerző diadalmasan a markába röhög. A sanda mészáros nem oda nézett, ahová ütött, de, ezúttal, pontosan oda talált, ahová célozott.

A halálós ítélet kimondása előtt csak ennyit szeretett volna elmondani a magyar irodalom nevében az utolsó szó jogán az egyik vádlott.

Szocializmus, 1938. május.

Szövetkezeti napló

1934, szeptember, Makó

Magyarországon sokféleképpen burjánzik a szövetkezeti gondolat. Vannak nagy szövetkezeteink, amelyek úgy ahogy összeszedték magukat a szabadkereskedelem idején, s amikor az állami gazdaságpolitika monopóliumot adott kezükbe, akkor gazdasági nagyhatalmakká nőttek; vannak kölcsönös segítségre törekvő apró szövetkezeteink, amelyek hol politikai hol gazdasági hatalmakkal harcolnak reménytelenül és végül szövetkezet van a levegőben mindenütt, ahol csak gazdasági, különösen mezőgazdasági reformokról, beszélnek és a termelés vagy az értékesítés javítását hangoztatják. Mindenféleképpen lehet a szövetkezetre hivatkozni, hiszen annyi formája van a szövetkezetnek, hogy ez nem is lehet másképpen. Viszont éppen ezért, minden közönséges beszéd a szövetkezetekről, s különösen minden általános szövetkezeti propaganda tökéletesen felelőtlen és gyanús beszéd, mert minden szövetkezeti mozgalomnak az a lényege, hogy kik csinálják és milyen célt akarnak vele elérni.

Ha Magyarországon valaki általánosságban szövetkezetet prédikál, legjobb esetben tájékozatlan jószándék vezérli, de sokkal gyakrabban tudatos reformtörekvés, amely azonban érdemben alig jelent valóságos reformot, bármily fényesen sikerül is. Komoly szövetkezeti gondolkodás és szövetkezeti propaganda ott kezdődik, amikor világos tudatú csoportok akarnak világosan kitűzött gazdasági cél érdekében társulni.

Hogy mit jelent Magyarországon szövetkezetekkel kezdeni, milyen akadályai vannak a szövetkezeti munkának és hogy kik alkalmasak a szövetkezetek létrehozására, annak a megvilágítását szolgálja ez a szövetkezeti napló. Egyrészt a makói hagymakertészek körében való szövetkezeti küzdelmek, másrészt külföldi szövetkezeti mozgalmak átélése és szemlélése az az anyag, amely a magyarországi szövetkezeti mozgalom sorsát kívánja ábrázolni.

A szövetkezetekről eddig az ideig csak az iskolában tanultam és újságokból, előadásokból tudtam, hogy miféle szövetkezetek vannak és miféle szándék vezérli a szövetkezőket. Amit ezen az úton megtudtam, az nem nagyon lelkesített. Az altruizmus, kisemberek gyámolítása azt az érzést keltette bennem a szövetkezetekkel szemben, hogy ez is egy eszköz azon kegyes palliatívák közül, amelyekkel a társadalom nyomorát igyekeznek enyhíteni azzal a szándékkal, hogy a gyökeres orvoslást annál tovább lehessen halasztani. Akiket mint szövetkezeti vezetőket ismertem – nyugdíjas papokat, tanítókat, jegyzőket – azok még jobban megerősítették gyanakvásomat. Egészen homályos és ösztönösen érzett reményem volt csak az, hogy ha a szövetkezet jó arra, hogy népsegítő szándékú urak szolgálai eredményt érjenek el vele, akkor bizonyára jó arra is, hogy maga a nép, szóval a parasztok és a munkások szintén erősödjenek és gyarapodjanak általa. Ez a gyöngye remény azonban semmiképpen sem lett volna elég arra, hogy szövetkezeti munkára adjam a fejem, ha előttem nincs szűkebb osztályomnak, a félproletár, törpebirtokos, kisvállalkozó hagymakertészeknek a szövetkezete, amely többszöri sikertelenség után újra megalakult és figyelemreméltó célkitűzésekkel kezdett munkához. Beléptem ebbe a szövetkezetbe és ezzel ráléptem arra az útra, amely a szövetkezeti eszmének teljes és változatos átéléséhez vezetett.

A makói hagymakertészek, akik között szövetkezeti kísérleteim kezdődtek, nem először csináltak már szövetkezetet s mindegyik csúfos bukással végződött. Öt szövetkezet működött már előttem és mindegyik üzleti veszteségek miatt bukott meg, legtöbbször úgy, hogy a vezetők súlyos ráfizetéssel menthették meg a becsületüket vagy még avval sem. Minden hagymásszövetkezet, amely eddig alakult, egyszerű kereskedőszövetkezet volt. Néhány vállalkozószellemű hagymakertész összeszövetkezett, hogy összeadnak valamelyes tőkét, fogadnak és hagymakereskedő igazgatót, aki vezesse az üzletet és várták a nyereséget, vagy legalább is azt, hogy saját hagymájukat jobban el tudják adni, mintha kereskedőknek adnák. Szövetkezeti motívum mindössze annyi volt ezekben a kezdeményezésekben, hogy egymást jól ismerő hagymakertészek szövetkezeti alapon adták össze a tőkét s hogy elsősorban a saját árujuk értékesítésére gondoltak. Minden más tervük és szándékuk kereskedői volt és a kereskedői haszon megszerzése volt a legfőbb vágyuk. Hogy mennyire nem volt igazi szövetkezet egyik korábbi kísérletezés sem, azt legjobban mutatja az, hogy nem egy közülük részvénytársasági formák között alakult meg és azokat a szövetkezeteket is, amelyek jog szerint szövetkezetek voltak, a kertészek részvénytársaságoknak nevezték. Az okozta ezeknek a szö-

vetkezeteknek a vesztét, hogy nem volt annyi tőkéjük és olyan biztos kereskedői vezetésük, amely kibírta volna a természete szerint szeszélyes hagymaüzlet áringadozásait. Magánkereskedő sincsen egy sem a szakmában, aki nem vesztette volna el már legalább egyszer a vagyonát, a szövetkezeteknek is át kellett ezen esni. Az átesés azonban, a szövetkezet számára minden esetben bukást jelentett, az újrakezdés pedig szükségszerűen új alakulást. A sok és csúfos bukás ellenére az a szövetkezet, amelybe én beléptem, szintén ilyen kereskedőszövetkezet formájában alakult, azonban erre az időre már átesett egy szanaláson és a vezetőknek nem volt bátorsága újra kezdeni azt a kísérletet, amelybe belebuktak, tehát várakoztak és csak a szövetkezet létét igyekeztek fönntartani.

Mint ahogy minden esetben csak úgy lehet megérteni egy szövetkezet működését, ha ismerjük a csoportot, amely szövetkezik, úgy a hagymakertészek szövetkezeti kísérletei is csak hagymakertészek társadalmi-gazdasági helyzetének az ismeretében érthetők meg.

A makói hagymások eredetük szerint zsellér parasztok, valóságos telkesgazda még véletlenül sincs köztük. A városkörüli veteményföldeken jöttek rá a hagymatermelés titkaira és azt többnyire itt folytatják ma is. Legtöbbjük csak bérlő, kevés köztük a törpebirtokos és egészen elenyésző hányad az, akinek tíz holdnál nagyobb birtoka van. Termelési technikájuk egészen kerties, tehát e vonatkozásban messze kimagaslanak a közönséges szántóföldi kultúra szintjéről. Tipikus vállalkozófajta, amelyet egy világforgalmi cikk emelt ki a zsellérségből, minélfogva egész gazdasági egzisztenciájuk kapitalista alapú. Haladó és kalkuláló termelést folytatnak és kíméletlen versenyben állanak egymással a termelésben és értékesítésben egyaránt. Társadalmi alkatuk ennek megfelelő. Haladó, polgárosodó parasztok, akik semmiféle parasztközösséget nem ismernek egymással és minden vonatkozásban vigyázattal különböztetik meg magukat a gazdagparasztoktól. Olyan kisparasztok, akik a mezővárosi társadalom viszonylagos szabadsága és egy szerencsés termelési ág révén birtokolják a gazdasági és társadalmi fölemelkedés eszközeit. Szigorúan és ridegen individualista emberfajta. Az egész termelési kultúra, amit kiműveltek bravúrteljesítmény volt, mégpedig egyes vállalkozó és ügyes kertészeknek a teljesítménye. Versengők, irigyek, bizalmatlanok, de törekvők és haladók. Az egymással való szolidaritás gondolatáig már csak azért sem jutottak el, mert sokáig változatlan konjunktúrát élveztek.

A gazdasági forma, amelyben a hagymát termelik, tipikus kisgazdaság, súlyosbítva azzal, hogy egyetlen termelési ágra, a hagymára alapított kisvállalat. A hagymakertészek legnagyobb részének a gazdasági párhol-

das bérlet, amelyen csak hagymát és gyökérzöldséget termelnek, minden munkájukat abba fektetik és minden jövedelmük abból származik. Csak kisebb részének – a birtokosoknak – van teljes mezei gazdasága, amelyen a hagyma mellett szántóföldi termékeket is termelnek, azonban ezeknél is főgond és a fő jövedelmi forrás a hagyma. Ilyen gazdasági szervezet mellett, ha konjunktúra van, „szerez” a hagymás, ha pedig válságos az értékesítés, akkor nyomorog vagy föléli megtakarított tőkéjét.

A hagymaforgalom is teljesen szabad és individualista volt a legutóbbi időig. A hagymapiacon szabadon és egyénenként kínáltak a kertészek és egymással versengő kereskedőcégek – mintegy húszan – egymás elől vásárolták föl az árut. Ez a teljes versenyállapot azt eredményezte, hogy lehetséges volt hallatlan arányú konjunktúra éppúgy, mint fantasztikus arányú krach. Csak az utóbbi időben szorult össze ez a szabadság és a versengés, ebben az időben azonban már a szövetkezeti törekvések is belefolytak a piac menetébe.

Szemelláthatóan, hogy a hagymakertészek csoportja pontosan az ellenkezője annak, ami a szövetkezetek alapításának kedvez, viszont magyarázat arra, hogy előző szövetkezeteik tisztára kereskedői alakulatok voltak. Egyetlen tulajdonságuk van csak a hagymásoknak, amely nem zárja ki, hogy mégis szövetkezetbe legyenek tömöríthetők: az, hogy haladó, polgárosodó parasztok, szóval olyanok, akik az emelkedés és a gyarapodás érdekében mindenre vállalkoznak. Ennek a tulajdonságuknak a folyománya az is, hogy ellenzéki szelleműek és minden urak felé való lojalitás hiányzik belőlük. Ezért képesek autonóm társulásra.

Azok a szövetkezeti vezetők, akik az előző szövetkezeti kísérleteket kezdeményezték, kétféle emberek voltak. Egyrészt ellenzéki vezető politikusok, akik számára a szövetkezeti munka politikai eszköz volt. Ezek a vezetők megragadták a hagymások fantáziáját és ideig-óráig össze tudták tartani a természetük szerint széthúzó tagokat. Vesztüket mindig üzleti sikertelenség okozta. A másik vezetőfajta szintén politikus és szintén nem magáért a szövetkezeti eszméért volt népbarát, azonban a másik oldalról. Ezek a vezetők még annyira sem tudták összetartani a hagymásokat, mint az ellenzékiek, hiszen egyedüli propagandaeszközük az állami segítség kilátásbahelyezése volt. Látható, hogy a vezetők részéről még kevesebb lehetősége volt meg a szövetkezeti munkának, mint a tagok részéről.

Belépésem idején a szövetkezet holtponton volt. Nem volt tőkéje, kevés volt a tagja és az igazgatósági tagok elvesztették a bátorságukat az üzleti kezdeményezés iránt, tehát másfajta tevékenység felé orientálód-

tak. Ebben az időben kezdődött a hagymaforgalom állami irányítása, tehát itt reméltek valamelyes érdekvédelmi szerepet, s ennek az érdekében a kormánypárt elnökét nyerték meg szövetkezeti elnöknek. Tőlem a tagok azt várták, hogy visszaszerzem a szövetkezet autonómiáját és megtalálom a szövetkezeti működés jobb útját, a vezetők pedig abban reménykedtek, hogy az állami irányítás jó eszközévé nevelhetnek. Nyilvánvaló, hogy a kétirányú követelménynek csak ideig óráig felelhettem meg egyszerre.

Kelet Népe, 1938. augusztus.

Válasz a magyar parasztság levelére

Levelet kaptunk. Mi, magyar fiatalok. A levél írói munkások és parasztok, akik felszólítanak bennünket, hogy álljunk ki égető sorskérdéseik mellé, ügyüket tegyük legszemélyesebb ügyünkkel s a reformok megvalósítására irányuló harcban meneteljünk velük egyazon úton. A levél keserű panasszal kezdődik: „A magyar egyetemi ifjúság tömegei nem jöttek a parasztsághoz és tevékenységükben, állásfoglalásaikban hiába keressük a parasztsággal kötött sorsközösség jeleit. Nagyon fáj ez nekünk s nemcsak a magyarság legősbibbi és legigazibbi erőinek lebecsülését látjuk benne, hanem a magyar középosztály válságát is. Ha Ti nem jöttök idejében felénk és közénk, nem álltok a mi élünkre, ha nem gyógyultok ki apáitoknak, a régi magyar középosztálynak betegségeiből, ennek árát nemcsak a magyar nép, hanem a magyar sors, a nemzeti jövő fogja megadni . . . Mi azt vártuk tőletek, hogy végrehajjátok a magyar értelmiség nélkülözhetetlen belső reformját: szakítsatok apáitok hibáival és nőjjetek a tömegek valódi vezetőivé s a néppel karöltve, egyetértésben vezessétek majd az országot.”

Ez a felhívás, ez a táborbaszólítás jól esik nekünk, de egyben el is szomorít. A kitüntető szerep, amelyet a magyar parasztság a társadalmi átalakulásban nekünk szánt s amellyel e folyamat vezetőivé akar magasztosítani bennünket, azt mutatja, hogy a magyar parasztság még ma sem tudja lemérni erejét s nem tudja megállapítani, hogy az egyes osztályok milyen erővel folynak be a következő választásokba. Mi azt hisszük, a középosztálynak jóval kisebb szerepe lesz ebben, mint ahogy azt a magyar parasztság a jelen pillanatban képzele.

Igen, mi középosztálybeli fiatalok erősen kétségbevonjuk a nekünk tulajdonított tömeget és hatalmat. Mi inkább a saját erőnkbe vetett elavult hit hangoztatása helyett kijelentjük, hogy mindaddig, amíg a magyar dolgozó osztályok rá nem ébrednek a saját erejükhöz, míg erejüknek megfelelő szervezetet nem alkotnak s amíg a kérdéseket – amelyek első sorban az ő kérdéseik, nem pedig a középosztályé. – nem veszik kezükbe, a problémák megoldhatatlanok maradnak. A történelem régi parancsa, hogy a problémákat azoknak kell megoldani, akik a megoldásban elsősor-

ban érdekeltek. Mi ezt nem azért hangoztatjuk, mintha ezáltal fel akar-nánk szabadítani magunkat a feladatok súlya és a felelősség terhe alól. Hanem tesszük az igazság és a vállalt feladat érdekében.

Mi, akik itt élünk a középosztályon belül, tisztán látjuk ennek az osztálynak a gyengeségeit. Ha valaha kötötte, úgy ma kétszeresen köti ezt az osztályt a hatalmi szó, a felső akarat. Kezdeményező képessége bér-nább, mint bármikor. Az osztályon belül mutatkozó bizonytalanság, az értelmiségi ifjúság állásnélkülisége s az a körülmény, hogy a hajdani kö-vér állások garasos kényszermegoldásokká alakultak, az értelmiségiek nagy részében nem az ellenállás dacos, hanem a szolgaság meglapuló érzetét fejlesztette ki. Ha a fizikai munka nálunk is olyan anyagi és er-kölcsi megbecsülésben részesülne, mint a nyugat-európai államokban, a középosztály gyermekei szívesen alakulnának át kétkezi munkássá. A mi alacsonyabb életnivón mozgó munkásosztályunk azonban nem tudja ma-gához vonzani a kallódó értelmiségieket, mert a munkássors örökös meg-próbáltatást, bizonytalanságot és társadalmi alacsonyabbrendűséget je-lent. Inkább vár, koplal és lakájkodik az értelmiségi ifjú, csak hogy eljus-son az íróasztalhoz és a nyugodalmas fixhez.

Honnan remélhetnénk hát, hogy a középosztály, vagy annak csak a legfiatalabb korosztálya: az egyetemi hallgatóság egész tömegében a népi követelések mellé áll. Mi nem lehetünk csodavárók, már pedig ez a cso-dák világába tartozna. Ezzel szemben igaz, hogy az értelmiségi fiatalság elitgárdája, önállóan és szabadon gondolkozó része már régen agitál és követel a „nép nevében”. Nem gyarló haszonlesésből, hanem a bennük nyugtalankodó erkölcsi és ideológiai kényszer folytán. És ez a réteg agi-tációját olyan időben kezdte meg, amikor a parasztság még politikai mély-álmát aludta, amikor a paraszti tömegek még nem inspiráltak, nem adtak lökést, bátorítást a munkához s amikor a szervezetlenségük folytán nem tudták megvédeni azokat, akik felidézték maguk ellen a hatalmasok ha-ragját. Téves tehát az az állítás, hogy az értelmiségi fiatalság alszik s a parasztság hívó szavára nem felel. Büszkén mondhatjuk: mi voltunk az első, akik kiállottunk és kiáltottunk. A fiatal értelmiségiek voltak azok, akik bejárták az országot, megírták a Tardi helyzetet, a Viharsarkot, a Néma forradalmat s akik a reformok szükségességét belevitték a köztu-datba. S hogy mindezt keresztülvihették, annak előfeltétele volt egy ha-talmas szellemi erjedés. Az osztály legkitűnőbb gondolkozói s legtisztább jellemei felszámolták osztály-hovatartozandóságuk kérdését s a népi nyo-morúság partjain kötöttek ki.

Sokan azt mondják ránk, hogy kevesen vagyunk. Lehet. De az élette-len szektáknál mindig többen voltunk. Eszméink mindig tömegek vágyait

és törekvéseit fejezték ki s ha követeléseink ennek ellenére is szűk körben vertek visszhangot, annak főleg a ránknehezedő hatalmi nyomás és a magunk szegénysége volt az oka. A szekta élet falait e kettős nehézségi nyomaték ellenére is számos helyen keresztültörtük.

Büszkén mondhatjuk: nem vagyunk egyedül! A magyar föld népe, ahol csak tudomást szerzett létezésünkről hatalmas tömegekben állt mellénk. S ha ti, paraszttestvéreim, azt akarjátok, hogy a mi értelmiségi frontunk még erősebb legyen, hogy számbelileg is gyarapodjunk, hogy kiszabaduljunk a szekta élet látszólagos világából, feleljetek komolyan kérdéseinkre. Azt a kezdeményezést, amelyet mi elindítottunk, vigyék és fejlesszék tovább. Álljatok ki bátran és szilárdan mellénk, mert az értelmiségi ifjúság nagyrészét éppúgy, akárcsak titeket, a tettek győzik meg a legjobban. Ha feleltek a mi szavainkra, ha kiálltok és felsorakoztok mellénk, ha a közöttünk levő szövetséget elmélyítitek, ha törekvéseinket teljesebbé viszitek, akkor a közöttünk levő óvatosak, kételkedők és aggályoskodók is azt fogják mondani: – Igen, ezekkel érdemes menetelni.

Mindezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy mi most már letesszük a fegyvert. Nem. Sőt új fegyverek kovácsolásával foglalkozunk. Lapjainkon keresztül továbbra is elküldjük hozzátok baráti üzeneteinket, bátorításunkat és hívó szavainkat. Kimegyünk közétek, hogy megismerjük és feltárjuk viszonyaitokat s hogy a személyes barátság melegségével pecsételjük meg szövetségünket. Nemcsak tanítani, de tanulni is akarunk e találkozásokon: el akarjuk mondani a mi tisztultabb világunk hitét és meg akarjuk hallgatni a magyar mélység üzeneteit.

Nélapot akarunk indítani, melyben a magyar parasztság bajai és problémái kerülnének felszínre. Azok az apró események, melyek végeredményben kialakítják a paraszti s azon keresztül az egyetemes magyar sorsot. Kezetekbe akarjuk adni, paraszttestvéreim, a toll erejét és a betű hatalmát, a kérdések tudatosításának e fontos eszközeit. Szóhoz akarunk juttatni benneteket, hogy aztán ti döntsétek el: merre akartok menni. Mit akartok és hogyan akarjátok?

Erre a döntésre szeretnénk benneteket alkalmassá tenni. S ezért kérjük: bízzatok egy kicsit magatokban, hogy mi is bízhattunk bennetek! S ha leveletek ebben a tekintetben csalódást okozott is, másfelől fel-emelő vigasz, hogy már elindultatok felénk. Kerestek és kutattok bennünket s ha nem is látjuk még tisztán egymás arcát, de már elindultunk az erdőben és megyünk a hang irányában. S ha ilyen kitartóan tisztogatjuk az ösvényt, s váltjuk a hívó jeleket, lehetetlen, hogy eltévedjünk. Lehetetlen, hogy egymásra ne találjunk.

Tovább, 1938. szeptember.

Levelék egy egyetemistához

A Probászka Munkaközösség konferenciájához

Debrecen, 1938. augusztus hó.

Kedves Barátom!

Azt hiszem, nem fogsz meglepődni, hogy a konferenciátookról írok. Érdemes róla írni, több ok miatt is. Nem tudom, észrevetted-e, hogy meg-
ritkultak mostanában a konferenciák? Vajon miért? Talán nincs már több
tisztázandó kérdés? „Igennel” is, „nemmel” is lehet erre válaszolni. At-
tól függ, milyen igényeket támasztunk a „konferencia” gondolatával
szemben. Ha „csak helyzetfeltárást” várunk tőle, csak azt, hogy „igaz-
ságokat” hozzunk felszínre és aztán sorsukra bízunk őket, akkor tényleg
feleslegesek. Annak már nem sok értelme van, hogy újra és újra elismé-
teljünk ma már közismert dolgokat. Ezen a fokon túl vagyunk. A konfe-
renciákra új feladat várna: az eddigi ismeretek hasznosítása, a konzek-
venciák levonása. Ez az a bizonyos „magasabb igény”. És ezzel már meg
is feleltünk arra a kérdésre, miért esnek nagy távolságokra egymástól
újabbban az értelmiségi ifjúság találkozói. Ameddig az ijesztő társadalmi
helyzet felvázolása exotikus felfedezésnek számított, ameddig jó frázis-
anyagot szolgáltatott, csak, addig voltak, mert „veszélytelenek” voltak az
összejövetelek. Csakhogy ma már a konferenciákra más feladat várna.
Az egyszerű helyzetfeltárást már betöltötte társadalmi feladatát. Hiszen
az a tény, hogy a mai magyar állapotok, a félféudális társadalmi berendez-
kedés a nemzeti katasztrófa veszélye nélkül nem tartható fenn, a valósá-
got feltáró bátor falukutató írók és szociológusok munkásságának ered-
ményeként, ma már átment a köztudatba.

Igen, hiába próbálta a reakció egyszerűen „lázító demagógiává” deg-
radálni a megállapításokat, hiába vádolták ügyészi vádbeszédek „ten-
denciózus” ténycsoportosítással az írókat: a valóság rácáfolt a vádra. Ki-
derült, hogy nem a szavak, hanem a tények lázítanak és még csak nem is
kell ezeket a tényeket valami ravasz csoportosítási műveletnek alávetni
ahhoz, hogy a társadalmat feszítő erők tendenciája így is határozottan
kivehető legyen: a mai állapotokon változtatni kell!

Ezt már még az illetékesek is észrevették. Hiszen nyilvánvaló, hogy
a kormányzatot bizonyos „szociális színezetű” intézkedésekre nem az írók
megindító szavai, hanem a tények ereje kényszerítette rá.

A változás szükségessége, közvéleménnyé vált. Ezt a közvéleményt tükrözte vissza a konferenciátok is.

Érdeklődéssel mentem hozzátok. Érdekelt, hogy Ti, a „Prohászka Munkaközösség”-be tömörült katolikus diákok, hogyan látjátok a helyzetet és a kivezető utat. Tudtam: nem vagyunk egy világnézeten, de kíváncsi voltam, hogy méritek hozzá elveiteket a magyar valósághoz.

Biztos voltam a jóhiszeműségetekben. Biztos voltam, mert „szabad szót” hirdettetek, minden vélemény meghallgatását ígértétek. Ezt ígértétek most, mikor semmi sincs divatosabb, mint a szabad szótól, a világos beszédől való irtózás. Azt jelentette ez, hogy ma, mikor mozgalmakat lehet építeni a sötétség és kritikátlanság dicséretére és mikor egy egész kormányzati rendszer igyekszik kielégíteni ezeket az igényeket, Ti szembe mertek nézni az igazsággal.

Jóhiszeműségetekben nem is csalódtam. Ti tényleg komolyan akarjátok a rendszerváltozást. Ismeritek a valóságos helyzetet. Halottatok a filléres napszámokról, kenyértelen milliókról és akarjátok azt is, hogy ne így legyen.

Tisztában vagytok a bajok okozójával is. Kevés helyen halottam olyan drámái kifejtését a monopolkapitalizmus mindnyájunk számára, de különösen az elnyomott munkásságra és parasztságra nehezedő átkának, mint nálatok. Üldözött falukutatókat megszegyenítő módon mutattatok rá a népnymor tükrében a mai nagybirtokrendszer tarthatatlan voltára. És ami a legjobban imponált: nem vontátok ki a megállapítások súlya alól az egyházi nagybirtokot sem.

*

Szóval bizonyosság volt a konferenciátok. Újabb bizonyítéka annak, hogy a társadalmi harcok frontján az első összecsapást a reakció elvesztette. Az igazság, hogy „ami van, nem jól van”, győzött. Hiába vonultat-ta fel ellene a szolgatudomány áligazságait. Ugyan ki meri ma már védeni a reakció régi hadállásait? Ugyan ki meri ma már „hazátlan bitangnak” nevezni a munkásságot, ki meri ma már a paraszttömegek földhöz juttatásának szükségességét tagadni? Itt-ott megpróbálkozik még egy-egy elszánt konzervatív tetszetősen összetákolt „tudományos” fegyverzettel a mai rendszer védelmével, de érveik hatástalanul pattannak vissza. Közvéleményformáló erejük nincs többé. El kell ismerni, nehéz dolguk is van. Be kellene bizonyítaniok a mai állapotokról azt, hogy megfelelnek az egész nemzet érdekeinek. De hiába a legragyogóbb érvek, hiába a magyarázó szöveg, ha az ábra: az élet, a gyakorlat hazudtolja meg szavaikat. Hiába a pompás elmefuttatás a nagybirtok racionális termelési módjáról,

nemes hivatásáról, ha a valóság egyszerű és letagadhatatlan tényeket szeg vele szemben: egyke, tömeglakás, alacsony bér, szekták.

Hiába hirdetik, hogy a kartellek és az „üzemi szervezés” többi fajtája általános nemzeti érdek, ha reflexként munkanélküliség, hosszú munkaidő, alacsony munkabér jelentkezik.

A harc tehát ebben a formájában eldőlt. A tömegek érdekeit, változást sürgető erejét ma már nem lehet egyszerűen „elhanyagolható mennyiségként” kezelni. Számolni kell vele.

De hidd el, tévedés volna ebből a jelenségből arra következtetni, hogy a reakció beletörődött a csatavesztésbe. Nem! A harc, amelyet – hogy ezt az elkoptatott kifejezést használjam – a felelősségteljes értelmiség kezdett, nem ért véget, csak új fázisba jutott. A reakció nem tette le a fegyvert, csak taktikát változtatott.

*

Valamelyik német filmben láttam egyszer. A minden oldalról körülzárt csapat vezetője merész fogással átszökik az ellenséghez, kihasználja a közte és az ellenséges vezér közötti feltűnő hasonlóságot és úgy irányítja az ellenséges hadmozdulatokat, hogy saját csapata kikerüljön a zsákutcából.

Jól sejted. Hasonlat készül, csak két dologban sántít.

Az egyik: a film valószínűtlen.

A másik: a hős szimpatikus.

De nézz körül. A valószínűtlen filmese valósággá lett. Nézd a dolgozók tömegeit, nézd a változásért mozduló falut, nézd az új világot álmódó parasztot és nézz csak körül saját sorainkon. Nézd a lelkesülő fiatalokat. Nézd mindazokat, akik új világot, emberibb kort várnak.

És figyelj meg, akik próbálnak a lázadó, a jobb jövőért harcba induló tömegek közé férközni. Figyelj meg, kik próbálják megszervezni és irányítani a politikai hadmozdulatokat. Kik azok, akik uniformist váltottak?

Figyelj és meg kell látnod a sok-sok jóhiszemű és becsületes ember között: a lecsúszott grófokat, a beteglelkű akarnokokat, félműveltségű bürokrátákat.

És látnod kell az árulás jeleit is. Látnod kell: hogy nagyítják fel mesterségesen a zsidókérdést, hogy igyekeznek ezzel elterelni a figyelmet saját féltve rejtegetett hadállásaikról. Nem kerülheti el a figyelmed, milyen kevés szó esik a sok zsidózás mellett a földről. És ha esik: milyen sok abban a felelőtlen voksfogást szolgáló demagógia és milyen kevés az átgondolt szakszerűség.

És nézd meg a politikai „összjátékot”. Figyeld meg, az egyik kezét: azt, amelyik szívós harc helyett forradalmi lendületbe hajszol, közeli győzelemmel kecsegtet, tüntetésekbe vezényel jóhiszemű és becsületes embereket és nézd ugyanakkor a másikat, amelyik csak arra vár, hogy a változást remélő, a frázisokat komolyan vevő forró fejűekre most már kellő jogcím birtokában bocsáthasson rá hideg zuhanyt, – az egyes egyének szempontjából: állásvesztést, egzisztenciális megingást, tömegviszonylatban: szabadságjogszűkítést.

Persze, gondolom, most szememre hányod magadban: elfogult vagyok. Még a vezetőkről sem szabad ennyi rosszat feltételezni. Legalábbis ennyire szándékosan, kiszámított cselekvést nem. Megengedem, hogy igazad van. De hidd el, nem is a szándékosságon van itt a hangsúly. Ha valahol, akkor a közéleti mozgalmak terén nem szabad a szubjektív motívumok után ítélni. Nem az a döntő egy mozgalomra vonatkoztatva: mi akar lenni, hanem: mivé lesz. Lehet, hogy nem a tudatos kiszámítottság az indító erő, hanem csak a jól működő ösztön. A lényegen ez mit sem változtat.

Vizsgáld meg a tényeket és ítéld azok szerint. Nézd: sohasem mondtak szebb bókokat a magyar parasztságnak, mint ma. De lásd meg azt is: a komoly segítséget jelentő radikális földreformot ugyanekkor 25%-os látszatzemoldásokkal igyekeztek megkerülni.

Nézd: „milyen atyailag gondoskodik a rendszer a munkásságról. Még szabad idejükre és szórakoztatásukra is gondol.” *És lásd meg*: most készítik elő a javaslatokat, amelyek a „nemzeti alapra helyezés” ürügyén az önvédelem utolsó fegyvereit is kiveszik a munkásság kezéből.

Igen, ennyiből is láthatod: megváltoztak a hadállások. Nem nyugtathat meg téged sem többé, hogy az általános zűrzavarban mindenütt „népi” és „szociális” csengésű szavakat hallasz röpködni. Ne feledd: az ellenség leplezi magát. Ma már nemcsak „reformerek”-nek, hanem túlcitálva mindenkin: egyenesen szocialistának. Nos, a mi feladatunk a leleplezés.

Meg kell látnunk az új taktikát: lehetetlen védeni a régi rendet? – nos jobb védelem a támadás: hirdetni kell *egy újat*, amelyikben minden a régiben marad. Nem használ a nyílt tagadás? – Hát jöjjön a ravaszság, az ígéreték sora. Gyenge fegyver már „szurony és bűró?” – Ígérj zsoldot és szervezz hadsereget a túloldal embereiből önmaguk ellen. Ez az új taktika, ez az új arcvonal, hol látható, hol láthatatlan front, így néz ki a reakció „korszerű” fegyverzetében.

Más szóval: ha komoly igény nálad, hogy a dolgozók mellé állsz, ezt kell leleplezned, ez ellen kell harcolnod neked is. De miről ismered fel őket?

Nem könnyű dolog, de van egy biztos kritérium.

„Adok – hogy adj” hangzik az egyik nyilaspárt jelszava. A gyakorlatban ez oda módosult: „ígérek, hogy adj”. Igen, ígérek: szociális jólétet, munkát, kenyeret, mindent, amire szükséged van, ami fáj, mert nincs, csak add a szabadságot, a lemondást a beleszólás, a felelősségrevonás, a kritika jogáról.

Ez az ismertető jel. Itt búvik ki az árulás szege a „nemzeti” és „szociális” zsákból. – Itt a választóvonal.

Aki őszintén a népért akar tenni: az tisztában van vele: ebbe a népnek is van beleszólása. Aki igazán azonosul a dolgozókkal: az nem nézheti őket pusztá tárgyakká, objektumoknak, akikre rátukmál egy új világot, hanem velük együtt igyekszik megteremteni azt. Aki igazán értük akar tenni, annak nem kell félnie tőlük, annak nem kell hazug ideológiák segítségével szembeállítani egymással a szabadság és szociális igazság gondolatát, mint egymást kizáró fogalmakat.

Ezek az ismertető jelek, amelyek megkülönböztetik egymástól az akciót és a reakciót.

És ez a felismerés, ez a leleplezés most az értelmiségi gondolkodó legfőbb kötelessége.

Igen, egy számtalan visszaéléssel bepiszkolt, meggyalázott szó az, amelyiket jelszóként kérhetsz számon mindenkitől, ha komolyan őrséget akarsz állani a népi felszabadulás nagy és tiszta ügye mellett: „Szabadság!”

*

Erre a választó vonalra, erre a jelszóra vártam a konferenciákon is. Te is tudod: nem hangzott el.

Keseregtetek, lelkesedtetek és támadtatok.

Keseregtetek a mai helyzeten.

Lelkesedtetek a változás gondolatáért. És támadtatok. Bátran és őszintén.

Csak hogy a már levetett kígyóbőrt ütöttétek. Azt, amit ma már maga a kígyó is üt.

*

De mégis jól éreztem magam köztetek. Láttam az őszinteségeket és biztos voltam benne: elég bátrak vagytok ahhoz, hogy magával az igazi ellenséggel is szembeálljatok.

Bátrak vagytok, tehát méltók is vagytok rá. Ezért és csak ezért tartottam szükségesnek elmondani: hogy látjuk mi a helyzetet.

Ne érts félre. Nem szeretném, ha azt hinnéd, szíren hangokat hallatok. Erre nincs szükségünk. Nem a mi szokásunk előttetek szövetséget kötni. Ha kell, egyedül is vállaljuk a harcot. Mint ahogy vállaltuk eddig is. Nincs sok veszteni valónk. Régen megbékéltünk magunkkal kiegyensúlyozottan, minden mártír-komplexum nélkül élünk. Igénytelenül a jelenben, mert őrizni akarjuk a jövő kollektív igényét.

Ezért nem érint bennünket, akár a hatalom súlyos keze nehezül ránk, akár feltűnni vágyó ifjúsági vezérkéek „göngyölítenek” fel bennünket. Helyünkön maradunk. Ezért nem számít az sem, sokan vagyunk-e vagy kevesen.

Ne gondold, hogy a heroizmus hamis póza ez nálunk. Nem tartjuk magunkat hősöknek, mint ahogy nem tartja magát annak a sok millió dolgozó sem, akikre éppen úgy, vagy még jobban ránehezedik a mai rendszer.

Azért írom csak meg: igen, így élünk, hogy tudd: aki színt vall, vállalja a tiszta beszédet, s félreérthetetlen állásfoglalást, arra ez vár.

Nem panaszképpen mondjuk ezt, meg vagyunk elégedve a sorsunkkal. Békében élünk önmagunkkal, mert harcban állunk igazságunkért. Rajtak áll, akarjátok-e vállalni ezt a harcot velünk.

Nincsenek illúzióink. Tudjuk, sok részletkérdésben nem értünk talán egyet, de most, mikor új kapzsi Jákókok millió éhes Ézsauinak kínálgatják az egy tál lencsét, cserébe a jogaikért és emberségükért, úgy gondoljuk, az ellenük vívandó, leleplező harc széles frontján megtalálhatnánk egymás mellett a helyünket.

Tovább, 1938. szeptember.

Utazás a tiszántúli nyilasok körül

Tiszántúl, szeptember

1. Meskó Zoltán bátyánk – ha szabad így tisztelnünk – eldöntötteen legrokonszenvesebb a nyilasvilág hadilétszámú vezérkarában. Valamikor a tisztelt Háznak volt egyik humoristája.

Tudom pedig magamról, hogy a humoristák rendszerint optimisták s úton-útfélen becsapódnak. De ezt sem veszik tragikusan.

Nem éreztünk hát nagyobb mellbevágást amikor Zoltán bátyánk egyik toborzáson büszkén szónokolta, hogy a „Tiszántúl a nyilasoké”. Legfeljebb a jó reklámképek jutottak eszünkbe. Napóleon az írógéppel s a földgolyó-bis a Moskovits-cipővel.

Hadd menjen a bolt, tette fel Zoltán bátyánk, s egy rövid mondattal nyilaséknak könyvelte el a Tisztántúlt. Csak a reklámkép hiányzik a dícsőséghez. Nyargaló csikós, amint nyilaskereszteket pattogat ki a karikásával.

Nem tagadható, nyilasék otthon vannak a Tiszántúlon. De nem az „eszme ellenállhatatlansága” okozta a megtelepedésüket – egyszerűen vissza kell mennünk a „szűk határ, szegény kenyér” problémájához. A földbirtok-megoszlás szélsőségeinél talaja van minden politikai szélsőségnek, sőt Krisztus értelmezése is ilyen helyeken torzul szektákba. De ez is csak általánosság. Például a 17 000 lakosú Balmazújvároson, a legkönyörtelenebb gazdasági béklyózottság mellett is alig hallható a nyilas kürtök fúvása. Balmazújvároson annyi az olvasóköri és népkönyvtár, mint a 65 000 lakosú Hódmezővásárhelyen. Itt erős értelmi bástyákat kellene bevenniök nyilaséknak s Balmazújvároson ezért nem boldogulnak.

AZ ABÁDSZALÓKI VÁLASZTÁS

Nyilasék itteni sikerükből konzekventálják a Tiszántúl meghódítását. Abból az eredményből, amelyet egy aktív miniszterrel szemben értek. Az abádszalóki kerületre minden mástól eltekintve nagyon is áll az a gazdasági nyomás, amely a „szűk határ, szegény-kenyér” problémájában jelentkezik.

Kisebb kerület az abádszalóki. Hat községe van: Abádszalók, Fegyvernek, Tiszabúra, Tiszaderzs, Tiszaroff és Tiszaszentimre. Az 1930-as statisztika szerint 29 605 főt tesz ki a hat község lélekszáma, ma pedig 31 000-re tehető. A kerület 82 186 holdjából 48 384 kataszteri hold közép- és nagybirtok, 33 802 hold jut kis- és a törpebirtokra s ez is a községterületek levonásával. Itt is azonban aránytalan a birtokmegoszlás. Szép számmal vannak módos gazdák s ijesztő tömegben az egy-két holdasok és a földnélküliek. Riasztó a szélsőség a 3200 lakosú Tiszaderzsen. A határ maga kis kicsiny a népességhez viszonyítva, mindössze 5715 kat. hold. ebből csak 1055 hold van a földművelőnép tulajdonában. Kedvezőtlen a helyzet a 8000 lakosú Abádszalókon is. A 20 000 holdat meghaladó határból 7690 hold a kisembereké. Fegyvernek 7800 lakosa mellett is mindössze 7500 kat. hold van népi tulajdonban. Egyik s másik határban jelentős a szikes terület s így a föld beművelési és jövedelmezési viszonyai sem a legjobbak. A kerület színmagyar népe erős, értelmes és igyekezetes. Terjeszkedési lehetősége azonban nincsen s hiábavalónak látja minden erőfeszítését s csodatételtől várja sorsfordulását. A csoda pedig ott van a nyilas tarisznyában. Természetes, hogy a kerületnek azok a községei vonultak fel mellettük, ahol a föld körül nagy bajok vannak, ahol radikálisan sürgős a nemzetpolitika. Ezen a vidéken is voltak eladó birtokok, változtatni is lehetett volna valamennyire a leírt állapoton. De hát földbirtok-akciónk ehelyett Vállajon kötötte az első gyöngyösbokrétát. Anélkül is módos svábokon lendített s Péchy László képviselő urat virágozta a magyar föld vőlegényévé.

Az abádszalóki nyilas eredményre tehát világos magyarázatot ad a kerület birtokmegoszlásának aránytalansága. Nem az „eszme” gyűjtött itt, hanem a nyomorúság mutatta fel a sebeit.

DEBRECENI NYILASVILÁG

Néptársék és testvérek nagyon büszkék az „aranylábú civisvárosra”. Azt mondják, hogy itt van a fellegvárunk.

Debrecenben azonban nem mindenki nyilas, aki elégedetlenkedik. Akik 35-40 esztendőre visszaemlékeznek a civisváros képére s összehasonlítják a maival, ezek a visszanézők ma tüzes antiszemiták.

Debrecen kereskedelme valamikor keresztény kezekben virágzott. A Csanakok, Gerebyek, Bosznayak, Ganofszkyak, Payerek, Félegyháziak, Szabó Lajos és Fia, Rickl József és Zelmos híres nagyrabecsült „boltosok” voltak a civisvárosban. Ma már csak a Kardos és a Sesztina cégek maradtak a tisztas régiakból.

Nem a kíméletlen versenynek lettek áldozatai a debreceni híres boltosok. A fiúk nem léptek az apák hivatási örökébe. Politikusok lettek, meg huszártisztek. Az új kalmárok pedig szabadon masírozhattak a gyönyörű gazdasági területre s a tisztas hagyományokat felváltotta a szemfényvesztő külsőség és a mellverő reklám, amelyekhez egy-egy nyereséges kényszeregyezség járult erkölcsi ékességnek.

A múltról és a máról sokat beszélnek most Debrecenben. Ebből a nyilas agitáció alá is önkénytelen odakerül valami erkölcsi alapnak.

Debrecenben a polgári világnézetű pártok között pedig nem tud kibontakozni a harmónia. A hivatalos nemzeti egység pártjának bűne ez.

Vay László főispánsága alatt a kíméletlen pártidiktatúra oly ősi elemeket lúgozott ki a város közgyűlési terméből, akik hozzátartoztak Debrecen lelkéhez és arcához, formálták a civisváros közéletét s nevükkel is históriát jelentettek.

Debrecenben pedig továbbtart az élharcosvilág. Nemcsak más polgári pártok felé dobálja a lovagkesztyűt, de felülről félredobatta magának a nemzeti egység pártjának is azokat a vezetőit, akik egyéniségeket és tartalmat jelentettek.

Bájos tünetét adja a polgári világnézet erősítésének, hogy a mezőgazdasági választmány nemrég lefolyt összeállításánál az élharcos irányítás – a szociáldemokrata párttal lépett paktumra.

Az új főispán és Tasnádi Nagy András, a nemzeti egység pártjának országos elnöke pedig még mindig nem változtatnak a nemzeti egység pártja debreceni irányításán, amely a szocialista paktummal is a nyilasok kezébe adott ütőkártyát. A nemzeti egység pártja félreállított vagy visszavonult nyomós egyéniségei most Imrédy miniszterelnöktől várják, hogy végre is leinti az élharcosi búzgóságot, amelynek politikai tudása és körültekintése közelebb van a Pacsirta-utcai talyigához, mint a magyar sorscsillaghoz.

Tekintélyes debreceni urakkal beszéltem, akik azt mondják, hogy Balogh István honatyaságából éppen nem kell a nyilasok erejére következtetni.

Egyik nagyon is konzervatív méltóságos mondotta, hogy ő is nyilas listával szavazott a pótválasztáson. Százan és ezren voltak Debrecenben, akik hasonlóképpen cselekedtek, mert nem akarták sem az akkori nemzeti egység pártját, sem a zsidó szocialista Györkit erősíteni.

A „nyilas egység”-nek itt is megvan a maga három önálló útja. Balogh István amolyan civis-szocializmust csinál, civisek nélkül. Ez az irány kiéli magát a debreceni antiszemitizmusban. Helyi bélyege van és zamat. Sándor vezér táborá hangosabb volt, de doktor Svaszta, a főszervező

elhajította a dégi park fájából faragott evezőt és ma már hungarista vizeken rengedez apostoli csónaka. Schultz mellé került egy Svaszta is, hogy komplett legyen a hungarizmus.

A TETOVÁLT EMBER

S . . . testvért régebből ismerem. Az összeomlásokor nagyon beázalódott a „másik eszmébe”, munkástanácsi elnök volt egyik szabolcsi faluban. Másfél esztendőt „tapasztalt” enyhébb zsarolásért. Most pedig mind a két kezefejére nyilaskeresztet tetováltatott. Mellé ülök a vasúti kocsiban. Öt fertályóránk van a beszélgetésre.

– Hát, kérem, igaz, hogy más bizonyos eszméért egy és fél esztendőt szenvedtem – nyilatkozik a testvér. – Dehát a jelen eszme akkor még nem volt feltalálva, mert ha meg lett volna az igazság, akkor csakis ez lett volna részemről illetékes. Ha mondom, tessék elhinni.

Biztosítottam róla, hogy elhiszem.

Megakad a beszélgetésünk, valami zsidó üzérkedő jön be az egyik álmóson. Arany óralánc fityeg a mellényzsebből, de a kabátja talán hosszúnappal előtt láthatott ruhakefét s inge sem meríti ki a primitívebb tisztasági kíváncsiságokat. Félrehívja az én nyilas emberemet. S . . . testvér kínos óvatossággal süllyeszti zsebre tetovált kezeit s ki nem venné a fél világért sem. Ahogy kifülem, valami dinnyeszállításról diskurálnak.

– Szedjen össze két vagon árut. Válogatva 14 pengő, vegyesen tíz pengő mázsája. Na, igen, maga 28 pengőt kap kocsija után – beszél az óraláncos.

– Meglesz az áru, tekintetes úr – mondja rá az én emberem. Szerettem volna S . . . testvérnek valami nagyon csunyát mondani. A kezefejére nyilaskeresztet tetováltat, de egy szennyesebb, vigéckedő zsidót tekintetes úrnak titulál. Úgy, ahogy régen az alispánokat.

Két vagon dinnye után az 56 pengő jutalék mégis csak elébbrevaló az eszménél.

Erre rá lehet mondani: Öntudat . . . ! Győzünk!

FÖLDET A NÉPNEK!

Erről szónokol egyik faluban az ügyvéd úr, mint főnyilas. Elvesszük a zsidóktól! – vágta ki keményen.

Várta az éljen riadását. Szünetet is tartott ennek okából. De bizony az éljen és a népöröm elmaradt.

Beszéd végével azonban egyik helyi búsmagyar fellépett az emelvény-

re s bejelentette, hogy az emberek a „pogrony”-nyal nincsenek megelégedve. A zsidóktól nincs mit elvenni, mert náluk az egész határban mindössze a Rappaport Iciknek van hat holdja, de az is könnyű homok. Minden egyéb a német báróé.

Az ügyvéd-szónok úr dolga végeztével halászvacsorára volt hivatalos az uradalmi tisztartóhoz. Fellépett hát újra az emelvényre s a telepítésről kezdett magyarázni. Az emberek azonban közbenyilatkoztak, hogy nekik a helyi határban kell az illetőségük.

Hát akkor majd valamiképpen alkudni próbálunk a méltóságos báróval – mondta a szónok bátortalanul.

Hiába a halászlé, a nyársonsült kecsege, meg a behűtött ital csak közelebb estek a szónok népmentő szívéhez, mint a jövő zenéje.

Nyilasék is tudják, hol kell a bölcs önmérséklet.

Magyar Nemzet, 1938. szeptember 4.

Féja Géza „Viharsarok” című falukutató könyve miatt három pör is megindult és Féját a könyv két kiadása miatt *ötbónapi*, a módosított harmadik kiadása miatt *újabb kéthónapi jogházza ítelték*. A tábla Harmath-tanácsa másodfokon a bizonyítás kiegészítését rendelte el, ez megtörtént és az új pöranyag alapján a tábla szombaton hirdette ki a másodfokú ítéletet, amely Féja Gézát – *fölmentette*.

Az ítélethirdetést megelőzően Féja az utolsó szó jogán kijelentette, hogy nem izgatni akart, hanem *rámutatni a birtokmegosztás nagy hibáira*.

– Igaz – mondotta –, írt a társadalom ziláltságáról, de ebben őt az idők igazolták.

Megfelelő társadalomtudományi látókör mellett nem érvényesülhetett volna annyi félművelt és zavaros új politikai elmélet.

Azért írta a könyvét, hogy a magyarság terjeszkedő erejét növeljék az üres, szavaló hazafiaskodás helyett. A nagybirtokrendszert hibásnak tartja nemcsak szociális, hanem nemzeti szempontból is. Meggyőződött arról, hogy a parasztság még a forradalmaiban is inkább társadalmi együttműködésre törekedett. Sohasem írta azt, hogy a magyar nép anarchista, de meg kellett állapítania, hogy a nagy nyomor eltorzítja bizonyos néprétegek lelkivilágát és ösztöneit. Erre akarta felhívni az illetékesek figyelmét. A Felvidéken látta, hogy színmagyar nagybirtokokra miként telepítenek idegeneket, ezért is fordult a nagybirtokrendszer ellen. Amit ő és társai kívántak, nagyrészt kormányprogrammá vált.

A felmentő ítélet kihirdetése után elhangzott az ítélet indoklása, amely megállapítja, hogy a könyv hangja túlnyomórésztben nyugodt, általában tudományos színezetű, néhol azonban keserű kifakadások vannak benne. Megállapítja, hogy a könyv a magyar társadalom vezető rétegeihez szól azzal a céllal, hogy a társadalmi bajok okaira a figyelmet felhívja. A könyv egyébként a megoldásra programot is tartalmaz, amely ugyancsak a könyv jószándékáról tesz tanúságot. Hangsúlyozza az indoklás, hogy a büntetőtörvénykönyv az állampolgárok szabad véleménynyilvánítási és bírálati jogát nem érinti és senkit sem foszt meg attól a jogától, hogy akár a közállapotokban észlelt sivár vagy nemzeti veszedelmet jelentő

jelenségekre rámutasson, akár a közintézményeket vagy a társadalmi be-
rendezés hiányait feltárja, akár egyes közhivatalok, vagy a kormány tevé-
kenységét bíráló tárgyává tegye.

Megállapította a tábla, hogy a könyvben nincs nemzetrágalmazás.

A vád képviselője az ítélet ellen *semmisségi panaszt* jelentett be, Féja
és védője tudomásul vette az ítéletet.

Népszava, 1938. szeptember 11.

egyik legjelentékenyebb biztosítéka annak, hogy a közállapotok be ne szennyeződjenek, hogy a társadalmi élet meg nem merevedjék és ami változásra érett, az meg is változzék.

Ahol a kritika szabadságát eltiporják a mindenkitől néma engedelmeséget követelnek, ott előbb-utóbb rothadásnak indul a közélet, elkorhadnak a társadalom gerendázatai és minden anyagi és erkölcsi érték veszendőbe megy.

Ebből a szempontból különös figyelmet érdemel az ítélőtáblának Féja Géza fölmentő ítéletéhez fűzött indokolása, amely a magyar jog és társadalmi erkölcs piedesztáljára helyezi a kritika jogát és szabadságát.

Az indokolásnak ez a része így szól:

„A büntetőtörvénykönyv az állampolgárok szabad véleménynyilvánítási és bírálati jogát nem érinti és senkit sem foszt meg attól a jogától, hogy akár a közállapotokban észlelt sivár vagy nemzeti veszedelmet jelentő jelenségekre rámutasson, akár a közüntézményeket vagy a társadalmi berendezés hiányait feltárja, akár az egyes közhivatalok vagy a kormány tevékenységét bírálat tárgyává tegye.”

Ezek a szavak normális időkben különösebb föltűnést nem keltenének; mert hiszen az állampolgárok legtermészetesebb jogfölfogásának és szabadságérzelmeinek kifejezői. Napjainkban azonban egy magas bírói fórumnak ezek a megállapításai rendkívül értékesek és nagyjelentőségűek, már azért is, hogy – *elhangozhattak*.

Ott ugyanis, ahol rombadöntötték a szabadság és parlamentarizmus intézményeivel együtt az igazságszolgáltatást is, ahol a bíróság is egyetlen pártnak eszközévé vált, ott valóban védtelenné válik a gondolat, a szó szabadsága és az igazság, amelynek kimondása sohasem árthat annyit a nemzet életének, mint megfojtása, elpusztítása.

Népszava, 1938. szeptember 11.

másodszor is tilos. Hiába a nagy reformláz és hiába, hogy Imrédy miniszterelnök, nemsokára bemutatkozó beszéde után áldóan terjesztette ki karjait a falukutatók felé és hiába szervezték meg hivatalosan, nem is olyan régen, a „Táj- és Népkutató Központ”-ot, most beszüntették az egész instrumentumot, mint a pinty.

Volt, nincs!

Úgy látszik megijedtek a táj- és népkutató kiállítás eredményeinek láttán.

Azt még csak eltűrnék, ha valami szelíd mórlikálás történne a faluk táján, de hogy a falukutatás föltárjon itt minden elmaradottságot, kétségbeejtő szociális süllyedést, az már mégsem megy. Pláne még, hogy tudományosan, szinte okiratszerűen mutassanak rá az orvoshiányra, meg a kúthiányra, a csecsemőhalandóságra és az egyke pusztítására, a népbetegségekre és a szégyenletes lakásviszonyokra, a megdöbbenő napszámbérékre és a rossz utakra . . . nem, ez nem megy, ez túl sok a reformokért lelkesülő szíveknek.

A táj- és népkutató kiállításra özönlöttek az emberek, mégpedig nemcsak divatból, minthogy most olyan fennen hirdetik mindenütt a reformpolitikát, hanem komoly tanulmányok okából is. Szomjasan hallgatták az ott elhangzott előadásokat, jegyezték a statisztika számait, megdöbbenve szemlélték a grafikonok meredélyeit és emelkedéseit, egyszóval a táj- és népkutatásnak átütő sikere volt. Be is csukták az egész, központilag, kormánytámogatással megszervezett falukutató intézményt.

Így vetettek véget az önálló falukutatásnak is. Valósággal fölszították ellene a közvélemény haragját és ijedelmét. Azt mondták félre a felelőtlen falukutatással, mi majd csinálunk amolyan igazi hivatalos táj- és népkutatást, de lám a hivatalos falukutatás sem juthatott más végre, mint amilyenre jutottak a falvak, hogy a magyar közvélemény elé vetítsék a falvak szenvedő arculatát.

Csak egy a csodálatos: a szélsőjobboldali sajtó a hitvány demagógiának olyan alpári hangján feszegeti a magyar problémákat és olyan gyűlö-

letet keltő módon nyúl minden kérdéshez, hogy csak álmélni lehet azon, hogy mindezt olyan szabadon teheti. A komoly tudományos kutatás előtt pedig íme: haragosan becsapják az ajtót.

Mi van itt? Miféle szándékok nyújtózkodnak e két tény mögött?

Egyelőre nem akarjuk kimondani . . .

Népszava, 1938. december 11.

Öt esztendő végeztével

„Örtállók vigyázatok a strázán”
(*Ady*)

Mikor az anyamagarság soraiból embertelen tévtanok utánzásával tízezrenként dobnak ki keresztényeket és magyarokat, a legszebb magyar szabadelvű esztendők európai eredményeit sárba tiporva, az Eötvösök, Kemény Zsigmondok, Kossuthok, Széchenyik vívmányainak európaiasságát csúfolva, – mi örtállásunk ötödik évének végére értünk. Ötödik éve állunk őrszemként a sötétedett sorban. Sárviskós falvak egyszerű, földtúró magyarjainak, messzi nagyvárosok ezernyelvű zajgásában botorkáló magyar munkásoknak, füstös műhelyek világába visszük a minden emberfajta egytestvéri értékét hirdető magyar szót, a szociális kötelesség sorbaállító parancsszavát; az emberiség felszólalását a fasizmus mind embertelenebb kiáradásában.

A haladó magyar értelem világforgalmának vidéki szikratávírója vagyunk csak, de csüggedetlen hittel, mindig zártabb sorokban vesszük fel a küzdelmet a sötétség azon lovagai ellen, kik népünk bajaival is saját malmukra hajtják a vizet... Panasz vagyunk, amelyet a szomszéd testvérnépek demokrata tömegei meghallgatnak, mert tényleg népünk szava szőlő sorainkból. Emberek az embertelenségben.

Hídveréssel kezdtük. Hidat vertünk intellektüel és ifjúmunkás között, falusi és városi fiatal magyarok között, rámutatva az igazi kisebbségi feladatra, hogy népünk hiányait kenyérben, kultúrában s a hiányok kiköszöbölésének útját tudatosítsuk. Bizonyítottuk: az összefogás erejét; minden becsületes magyar dolgozó megegyezését és tettvéallását az összes többségi nemzetbeli haladó erőkkkel testvéri egyetértésben.

Aztán egyik év a másik után múlt, nemzedékünk a harmincas éveket érte el, a férfikort tapossuk, sorainkban egyre többen vannak, akiknek fiatalos fűrtében fehér hajszálak csillannak... A kifáradtak, a lógósok, az elhullottak, a hamisak és a félreállók helyett kisebbségi új magarság lettünk. Mindig több és több feladat szakad a nyakunkba. Vojvodina szellemi életében, irodalmában, kulturális harcaiban akaratlan élcsapat vagyunk; nyitott szemű állásfoglalásunktól sok minden függ. A szabályozottaknak és gleichschaltoltaknak (átkapcsoltaknak) kényelmetlenül hang-

zik, de bármilyen sok felelősséggel jár is ez, az új magyarság mi vagyunk: dolgozók, sanyargók, új életre eszméltek lassan sorakozó hada.

Sokszor megtagogatjuk a vállunkat: mi volnánk, akiknek teljes feiszereléssel férfiasan kell menteni, átvéve a haladó polgárság becsületes rétegeivel minden fontos munkát, ami nemzetiségi létünk biztosítéka?

Mint ifjúság kezdtük a hídverést, de gyorsan férfiasá kényszerített szívvel döbbsentünk a lázadó spanyol tábornokok nemzetárulására; keseredett szájjal figyeltük, hogy a keresztényi elveket hogyan tapodják úrnépek kalandorai. A könyvmáglyák tüzes csóváitól lángralobbant kultúraszeregetünk: óh, mi tömegek fiai, még meg sem szerezhettük a civilizáció áldásait és az új barbárok még a nyomát is eltörölnék előlünk!

Magyarul szoltunk, de minden nemzetiségű és rangú dolgozó testvérünkhöz szoltunk, hogy a sok millió sötétszínű ing elfedi a napot a kis nemzetek elől. Vigyázat: az új szentszövetség megint vad Metternichnek lába alá tiporná a pár évtizede megéledt kelet-európai kisnemzeteket.

Még sűt a nap, ha téliesen is. Még semmi sincs későn, hogy a sorainkba lopózott kufárok kiűzzük: tolvaj, fogjátok meg, ellopja az egyetértést! Kútmérgezőink állati képét mutassuk be ingadozó társainknak és ha mindenütt megteesszük kötelességünket nemzetünkért, a haladásért, minden fajú, hitű, színű dolgozó embertársunkért, éppen a nemzetiségek századokon átkozott vidékén emelünk gátat az országhatárokat átlépni készülő, sötétségbe bújt háborús kolosszusoknak!

Ötödik évfolyamunk végén azzal a virrasztó emberséggel búcsúzunk olvasóinktól, amellyel a HÍD születésénél már őrt állítottunk az itteni magyarság jövődjére fölött. Sok magyarkánk Rodostójában ápolgattuk az emberiség fulladozó tüzeit, ápolgattuk, hogy egy szociálisabb magyarság útépítői lehessünk mi, éppen mi, kisebbségi magyarok a körülöttünk kavargó nemzetiségek népsűrűjével becsületes összefogásban, közös jobb sorsért, egy kivilágosodott Közép-Európa fasizmus kódén is győző fény-sugáraiért, Kossuth Duna-konföderációs álmáért. Azoknak a magyaroknak szívével, akiknek fáj Dévény és a két kisnemzetet csúfoló tény: hogy a szlovák-magyar Pozsony a németek nyitott keleti kapuja ma . . .

Lankadatlanul hirdetjük: magyarok, ahol vagytok, dédelgessétek szívetekben a fényt, amit a múlt század szabadelvű magyarjai gyűjtöttek szeretetteljes csodának és ennek a fénynek segítségével találjatok megértést a körülöttetek élő nemzetekkel. Egyformán mostoha századokat nyögtetek át együtt, hát szeressétek mindenütt másnyelvű földieiteket, hisz a sötét éveket csak a kelet-európai kis nemzetek igazi baráti szövetségében vészeltethetjük át.

Híd, 1938. december.

1939

Nem a zsidókérdésről és nem a zsidókról van szó. Ami ebben a kérdésben történt, az nem a zsidóprobléma megoldását jelenti, mert ez az egész zsidókérdés az ország szociális feszültségének csak egy igen parányi része. A keresztény középrétegek szociális viszonyait ez nem változtatja meg. A középosztályprobléma továbbra is megmarad, akkor is, ha néhányezer zsidó tisztviselő s más értelmiségi foglalkozású helyét keresztények foglalják el. A probléma nem nyer megoldást s legfeljebb csak lecsillapodást anélkül, hogy ezzel az érdekelt társadalmi rétegen tartósan segítenének. Az állásukból, megélhetési lehetőségükből kiszorított zsidók továbbra is itt maradnak, s a szociális feszültséget egy másik síkon halmozzák föl. A társadalom nyugalma nem állhat helyre a zsidókérdésben való operáció után sem.

Nem állott helyre másutt sem.

Végül is nyíltan meg kell mondani, hogy a zsidókérdés – nem mindig zsidókérdés. Néha örmény, néha katolikus, néha protestáns s a legtöbbször parasztkérdés. De eddig még egyetlen államban sem találták föl azt a pótgyógyszert, amivel valódi orvosságok helyett a valóságos bajokat meg lehetett volna gyógyítani. A társadalmi bajokra nem lehet kurukszereket alkalmazni. A sebek elüszkösödnek és megmérgezik az egész társadalom szervezetét. Törökországban örménykérdés volt, a beteg Ottomán-birodalom forradalmi átalakulásának megakadályozása. Az örményeket dobták áldozatul, hogy fenntartsák a Török birodalom feudális rendjét. A háborúban is az örményeket dobták áldozatul, hogy a németek oldalán harcoló törökök vereségét levezessék. Németországban a katolikusoknak jutott ugyanez a szerep a Német birodalom megalapításakor. Vesztett háborúk után, nagy társadalmi feszültségek idejében vagy egy vallásfelekezettel, vagy egy nemzeti kisebbséget áldoztak föl. S ismételték mindezt mindannyiszor, ahányszor ez alkalmasnak mutatkozott arra, hogy vele a valóságos viszonyokról a figyelmet eltereljék. Romániában is nagyon gyakran volt zsidókérdés – parasztkérdés helyett. Az 1907. évi parasztlázadást az akkori bojárok a zsidók ellen vezetett pogromokkal vezették le. Ezt utóbb is megismételték Gogáék modernebb kiadásban.

Az eredeti ok nem a zsidók különleges helyzete, hanem az ország forradalmat megelőző teljesen szerteüzöllött állapota, amelyben politizál a hadsereg és persze ellentétes felfogásokat vall a tábornoki kar; német, francia és orosz irányzatok mérkőznek egymással s körülbelül ugyanolyan állapotok vannak most ott, mint 1915-ben voltak. A valóságos viszonyok pedig egyre türelmetlenebbül követelnek megoldást: elhelyezkedni nem tudó középosztály, rettentő nyomorúságban élő parasztság. Ha az egész zsidóságot egy szálíg fölálldozzák, vele ezt a nyomort és középosztálytúltengést se lecsillapítani, se megoldani nem tudják.

Oroszországban a cár s a „Fekete százak” minden kritikus időben, veszített háborúk, rossz termések idejében annyira féltek a parasztoktól hogy – odadobták nekik a zsidókat, a zsidó árendást, a zsidó kocsmárost, a zsidó kereskedőt. S a pogromokon kielégült düh elültével a cári tivornya továbbfolyt. S ezt a receptet mindannyiszor megismételték, míg végül a társadalom szervezete hozzáidegződött s akkor már kénytelenek voltak a zsidók helyett – a Stolypin-féle földbirtokreformmal lecsillapítani az éhező parasztok lázongását.

Zsidók és nemzetiségek, vagy zsidók helyett – ha ilyen nincs – akkor más felekezetűek, de természetesen mindig a kisebbség az, amelyet áldozatul dobnak politikai és szociális forrongások idejében. Néha a háború a kivezető út. Olyan országokban, ahol se nemzeti kisebbség, se felekezeti bűnbak nem áll rendelkezésre.

Mióta a kivándorlás elé leküzdhetetlen akadályok tornyosulnak, azóta a társadalom szociális berendezkedésében felgyülemlett éles ellentétek az egyes társadalmi osztályok létszámának gyarapodásával egyre nagyobbak s egyre sürgetőbbben követelnek megoldást. Két probléma van az agrárországokban: a középosztály problémája és a parasztságé. Ez utóbbi különösen ott, ahol a nagybirtokrendszer megtartotta a maga politikai és gazdasági túlhatalmát. A kettő csak együtt, egymásba kapcsolódóan oldható meg.

A háború nagyon megváltoztatta a társadalmi viszonyokat. Magyarország különösen szenved a háborús veszteségei miatt. Egyes társadalmi osztályok helyzete egyre rosszabb. A mai állapotok fönntartása mellett a középosztály fiait, hozzászámítva a munkásosztály, bár egyre több akadály leküzdése árán iskolázott gyermekeit is – akár keresztények, akát zsidók – a magyar társadalom nem tudja eltartani, hacsak alapvetően meg nem változik e társadalom gazdasági és politikai összetétele. A keresztény középosztály már régebben gazdasági pályákra ment volna, ha ezen a pályákon nem az örök bizonytalanság és izgalom uralkodik, ha azt a nyugodt életszínvonalat jelentené, mint aminőt a keresztény középosz-

tály a közigazgatási pályákon élvezett addig, amíg a kínálat nem haladta túl a keresletet. A gazdasági pályák és a szabad foglalkozások meghódítása csak a bürokratikus munkahelyek megtelésével vált aktuálissá. Aktuális lett, de megoldásra nem vezet. Hiába hoznak zsidótörvényeket, hiába korlátozzák az ügyvédek, orvosok és mérnökök számát, a keresztény ügyvédek, orvosok és mérnökök éppúgy nem tudnak illő megélhetést találni, mint a zsidók sem, abban a kevés városban, amely Magyarországon van. Márpedig a falvakban sem orvos, sem mérnök, sem ügyvéd megélni nem tud. Az ügyvédi, orvosi és egyéb intellektuális nyomor nem válogatta meg a küszöböt s egyformán öntötte el felekezeti különbség nélkül a középosztályréteget. Ez a nyomorúság még nagyobb, még elviselhetetlenebb a parasztságban; e nyomorúság alatt sínylődik az ipari munkásság is, amelynek munkabéré, életszínvonalát a konjunktúra kíméletlen kihasználása, a jobboldali irány hangsúlyozása, amely a munkás védekezését politikai okokból megakadályozta, egyre jobban lesüllyesztette.

A zsidókérdés fölvetésében és tervezett megoldásában érzelmi szempontok játszanak fő szerepet. A félhivatalos magyarázatok kénytelenek a nagy várakozásra és a fölfokozott igényekre mérséklően hatni. A felcsigázott szenvedélyeket nyilván nem lehet kielégíteni a fölszabadult állásokkal. És a hatás szertefoszlik. Az intellektuális túltermelést nem tudják vele kiegyenlíteni. A kis zsidó tisztviselők nyomorúsága és szenvedése árán sem lehet a középosztály válságán segíteni. Ahogy nem lehet a kisiparosok szegénységén és nyomorúságán segíteni a gyáripar rendszabályozásával se. Segíteni csak a monopóliumok, kartellek uralmának megszüntetése, a gyáripari kapitalizmus mohó kizsákmányolásának letörése, az emberi életet biztosító mezőgazdasági napszám-bérek, munkabérek s fizetések, a nagyobb fogyasztás, a több termelés, a társadalom nagyobb teherbíró képessége tud, amely el tudja tartani az állami, városi igazgatás bürokráciáján és hatalmi szervein túl a szabadfoglalkozású rétegeket is. Mindezt nagyon jól tudják a túlsó oldalon is, akik e kérdéssel alaposan foglalkoztak, de kénytelenek úgy tenni, mintha nem látnának és nem tudnának mást, mint éppen azt a megoldást, amelyet a zsidókérdés rendezésével vetettek föl. A szegedi Károlyi-kormány például „liberális és nyugat-európai” kormányzást hirdetett. Messze túljutottunk tőle. Nagyon messze. A liberalizmustól is, a nyugat-európaiságtól is. De legmesszebb kerültünk a demokratikus rendszer szellemétől. Most látnivaló, hogy a „népies” irány nem jelenti a demokratikus irányt. Legalább a demokratikus irányt nem kompromittálják. S ha már minden kuruzslástól kifogytak, s ha a jobboldali politika minden illúziótól kifosztotta már híveit, újból hitele lesz a demokráciának azoknál a középosztálybeli ré-

tegeknél is, amelyek most a parancsuralmi rendszerek „sikereitől” elkápráztatva, csak a „német módszerekben” találnak kielégülést.

Nagylétszámú középosztály csak igen gazdag ipari állam szervezetében élhet meg, vagy olyan demokratikus polgári államban, amelyben a föld azok kezében van, akik megművelik, családjukat belőle eltartják s amely a mostani elviselhetetlen paraszti nyomorúság helyett például a dániai paraszt életszínvonalára, fogyasztására támaszkodva adja a hátvédét a városi gazdasági életnek és a bürokráciának s a szabad foglalkozásoknak.

A magyar állam nem gazdag, sőt szegény, nagyon szegény, középosztályát már nem tudja eltartani. Agrárproblémája pedig megoldatlan.

Demokratikus politika éppen azért más irányban, más eszközökkel ke-reste volna a megoldást. A jobboldali politika a zsidókérdésnél kötött ki. De hol köt ki holnap, ha már ezen is túl lesz s a probléma újból visszatér? Mi lesz a középosztállyal? Mi lesz a nyomorba taszított zsidó rétegekkel? Mi lesz a parasztsággal? Milyen újabb zsidókérdés „megoldásával” vélnek újabb nyugalmat teremteni a társadalom robbanásig feszült szociális viszonyaiban?

A probléma kíméletlenül visszatér majd. S minden ellenforradalmi megoldás csak elleplezi, ameddig tudja a valóságos viszonyokat. Arról van szó, hogy Magyarország demokratikus politikai rendszer alapján változtassa meg alapvetően a földbirtokviszonyokat. Ha ez meg nem történik, a mai rendszer jobboldaliságának állandó hangoztatásával is egyre inkább elszigeteli magát a nép valóságos szükségleteitől. Jobboldalisága csak ilyen igazságtalan, semmit meg nem oldó áramlatoknak hódol be és nem számol azokkal az elmaradhatatlan következményekkel, amelyek a társadalom beteg, súlyosan beteg szervezetéből fenyegetik és egyre sürgetőbb, valóságos megoldást követelnek.

Szabad és gondtalan parasztot és munkást, aki a szabad és gondtalan középosztály eltartója lehet.

Valójában erről van szó!

Népszava, 1938. április 10.

Tekintetes Szerkesztőség,

talán még ezekben a meteorológiailag nyárian napfényes, bár diplomáciailag kissé szeszélyes, mondhatnám kiszámíthatatlan áprilisi napokban sem lesz fölösleges felhívnom a közvélemény figyelmét arra, hogy egy Viktor Barak nevű állítólagos bécsi lángelme a közeli napokban jól kifejelett apával ajándékozta meg nemzetünket Böszörmény Zoltán személyében. Nehogy e családi természetű híradásom körül hosszabb ideig félreértés forogjon fenn, sietek megmagyarázni, hogy arról a bizonyos Böszörmény Zoltánról van szó, aki néhány esztendőn kaszáskeresztes alapon bolondította az Alföld egynémely hiszékeny, beugratható magyarjait, személyesen megmagyarázván nekik, hogy ő a második Kossuth Lajos s mint ilyen, csakis és egyedül ő fogja megmenteni ezeréves hazánkat részint az idegen megszállók fegyveres elnyomatásától, másfelől összes megállapítható szociális bajaitól. Mindezen történelmi feladatok hathatós eszközzése végett a budapesti Teleki-téren össze is vásárolt néhány ócska tisztimundért és többrendbeli mordályt, majd egyszerű paraszti hívei között nyilasainkat is megszégyenítő gavallériával kiosztogatva az összes betöltve levő állásokat, elrendelte Budapestnek a ma divatos Blitzkrieg villámgyors és ellenállhatatlan módszerével való megszállását, a középületek és kaszárnyák sürgős elfoglalását.

A kaszáskeresztesek Marcia su Budapestje azonban némileg siralmasan megbukott, Zoltán vezér a maga szerencsétlen, lelkiismeretlenül beugratott parasztjaival együtt lakat mögé került. A bíróság előtt Zoltán vezér zordon fölénnyel kirántott zsebéből egy orvosi írást arról, hogy ő elmebelileg beszámíthatatlan s mikor ezzel a lángelméjű fogással sem boldogult, teljes vezéri férfiassággal otthagya ügyetlen paraszti népét a dutyiban, ő maga pedig Bécsbe emigrált, mint a magyar nemzeti szocializmus kiérdemült vértanúja és megrokkant hadastyánja. Ott hír szerint igen megértő lelkekre talált, amit bizonyítana a főntemlített Viktor Barak is, aki egy a Böszörmény-perben elhangzott védőbeszédet tartalmazó németnyelvű füzetben rendkívül melegen méltatja Zoltán vezér nagyságát, úgyis

mint nemzetünk apját, mint magyar Landesvaterét, irván róla a következőket:

- Amióta neki a német birodalomban kell élnie, ez a tábor azóta is személyes vezetése alatt áll és várja azt, ami jönni fog és aminek jönnie kell. Minden pártvezetőjével naponkénti levélváltás útján állandó, eltéphetetlen kapcsolatban áll. Itt már alig lehet egy pártról beszélni, hanem egy nagy milliókat számláló családról, amelynek kötelékeit a legnagyobb megterhelés sem tudja széttepní, hanem még ma is szaporodik, napról-napra szaporodik követőiben. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar kaszáskeresztes parasztnép Böszörményt a magyarok atyjának nevezi. Ilyen beteljesedéshez Böszörmény hivatottságának ereje kell, aki nemcsak zseniális szervezőtehetség és utolérhetetlen szónok, hanem népének legnagyobb élő nemzeti költője is."

Nos, én úgy tudom, tekintetes szerkesztőség, hogy Zoltán vezérnek egyáltalában nem muszájna a német birodalomban élnie, sőt a magyar királyi ügyészség egyenesen tárt karokkal várja vissza, hogy azután igazán lebilincselő módon bánjon a nemzet hazatért atyjával. (Utóvégre nem is szép dolog „a magyarok atyjá”-tól, hogy sohasem jó haza többmillió családjá körébe!) Sajnos Böszörmény nem annyira szónoki, mintsem elítélti minőségben „utolérhetetlen” s így nem lehet megakadályozni abban sem, hogy a különféle Viktor Barakokkal játszva, elhitesse a maga nemzetvezéri, szónoki és költői nagyságát, valamint azokat az állítólagos milliós tömegeket, melyektől még az a „megterhelés” sem tudja őt elszakítani, amellyel ama bizonyos elmeorvosati bizonylat szerint már világ-rajövetele órájában dicsekedhetett... Nekem ugyan az a sanda gynúm, tekintetes szerkesztőség, hogy ez a lelkes Viktor Barak egyszerűen azonos Böszörmény Zoltánnal, már csak azért is, mert Böszörmény Zoltánt nemzetvezérnek, utolérhetetlen szónoknak és a legnagyobb ma élő magyar költőnek tekinti és mindezt róla lelkiismeretfurdalás nélkül leírni csakis és egyedül Böszörmény Zoltán képes. (Ha viszont tévednék, akkor tiszteltetem a különféle Viktor Barakokat és kitűnő informáltságukat!)

Ami aztán azt az ő „beteljesedését” illeti, külföldi szerepléséből úgy látom, hogy értelmi és erkölcsi gátlástalanságában egyénisége már egészen a hazaárulásig menően kiteljesedett, ami tőle szintén nem meglepő. Egyébként sem azért számoltam be erről a bécsi írásműről, mintha Böszörmény viselt dolgai, lelkisége és legújabb szereplése valami egészen különleges, elszigetelt és felöltő jelenség volna. Elvégre van még jóegyhány Böszörmény Zoltánja a mai magyar közéletnek, ezen az első számún kívül is – legfeljebb nem mindegyiknek „kell a német birodalomban

élnie”, hanem esetleg felváltva: hol ott él, hol itthon, amiért az elsőszá-
mú Böszörmény mindenesetre méltán irigylő őket és jogosan emlegethet
nem egészen egyenlő elbánást.

Igaz tisztelettel
NOMÁD

Buda, 1939. április 15.

Magyar Nemzet, 1939. április 16.

Egy történelmi miniatűr

1813. június 28-án vagyunk. Drezdában a Marcolini-palotában két férfi áll egymással szemben. Napóleon a lützeni és a bautzeni ütközetek után újból frissnek és erősnek érezte magát. A fiatal gyerkcökök, akiket az oroszországi összeomlás után újoncoztatott be, néhány heti kiképzés után, versengve a Grande Armée roncsaival, derekasan verekedtek a poroszok ellen. Csak éppen mintha nem bírták volna annak a sacre feu-nek végső hajráját, amivel legtöbbször ellenei fölé tudott kerekedni. Ha eddig katonáinak lábaival nyerte meg győzedelmeit; a lützeni és bautzeni taktikai sikerek azért nem bontakozhattak ki szélességükben és mélységükben döntő hadműveletekké, mert a fiatal francia legények (behívták ugyanis a 18 és 19 éveseket is) elanja nem pótolhata a veteránok csodálatos menetteljesítményeit. A gyerekekredek szuflája már nem futotta nagyszabású stratégiai átkarolásokra.

Közben sikerült magához vonnia szétszórt németországi helyőrségeit is, sőt Olaszország felől is felvonulóban voltak már Murat alatt azok a csapatrészek, amelyek a napóleoni uralom itáliai karhatalmát alkották. Néhány hét múlva megint háromszázezer emberre számíthatott, ha figyelmen kívül hagyta is Bernadotte svédjeit. Hiszen a bajor és szász királyok biztosították rendületlen hűségükről. De kéznél volt még Poniatovszky marsall lengyel hadtestje is, amely mindössze öt menetnapnyi távolságban állomásozott a szász határtól. A császár apósa, Ferenc, Magyarország királya felől biztosnak tudta magát, noha kémei és bizalmas jelentői néha furcsa és fanyar szagokat éreztek Schönbrunnban a fondorlatos Metternich körül. Poroszország és Oroszország már csatlakoztak Angliához.

Arról is tudott, hogy az északi hatalmak szövetségének volt olyan titkos záradéka is, amely szerint egyik se köt különbékét s nem szakítják félbe a háborút mindaddig, amíg Franciaországot vissza nem szorítják a régi, a forradalom előtti, egyszerűen, a történelmi határai közé. Ha bízakodó volt is – „eleget voltam már császár, ideje, hogy újból tábornok legyek” –, sötét gondok felhőzték arcának izzó halványságát. „A nagy muszka tél egy kicsit lefogyasztott – mondotta Ducrotnak – most me-

gint marengói formában érzem magamat.” Szuverén derűlátása lassanként ráragadt marsalljaira és tábornokaira is, kivéve a vén dörmögő medvét, Davous-t és Berthier-t, vezérkari főnökét, ezt a pontos, szenvtelen számológépet. A svéd trónörökös, Bernadotte, aki annak idején parancsnoka ellenére fogadta el a svéd király adopciónját, Napóleonhoz intézett leveleiben mérsékletet és óvatosságot tanácsolt. „Veszedelemes törtető – mondta róla Savarynak –, de végül is felülkerekedik benne majd a francia vér és tulajdon érdeke. Hiszen tudhatja, hogy én elbukom, vége az ő svéd trón-várományosságának is. Bernadotte felől azért nincs semmi kétségem.”

Savary tábornok mégis azt ajánlotta neki, hogy űritse ki Spanyolországot és vonja magához Junot és Soult hadtestjeit, az egyedülieket, amelyek épen maradtak a régi nagy hadsereg omlásából. „Sire – mondotta Savary –, hagyja sorsára a spanyol földet. Majd visszatérhetünk a Pireneusokhoz, mihelyt itt végzünk a muszkákkal és Blücherrel.” A császár dühbe jött. „És mi lesz Wellingtonnal, ha Soultot idehozom? Hamarabb lehet Wellington Dél-Franciaországban, mint mielőtt én megszállárdíthatnám megroppant hatalmamát Németországban. De különben is itt van apósom és szövetségese. S itt van Metternich, ez a kedves aszszonybolond, aki már májusban értesített róla, hogy császára nem helyezte tábornokának, Schwarzenbergnek csendes elődalgalását Galícia felé, amikor én Vlnában befejeztem a szarmata háborút.”

Metternich most valóban itt állott vele szemben a Marcolini-könyvtár termében. Bizalmas, meghitt beszélgetésre kérte Napóleont császára és királya nevében.

– Felség – kezdte a kancellár –, itt állok Ön előtt, mint egy kor Quintus Fabius Maximus a karthágói szenátus előtt. Uram nevében tiszteletes ajánlatot hozok Önnek. Nagyszerűbb és fényesebb indítványt még eddig egyetlen Habsburg se tett egyetlen Bourbonnak sem. Ausztria békét akar. Császáromnak az az óhaja, hogy leányának férje tovább is uralkodjon. Ismétlem azonban: legyen ura a franciáknak, de semmiképpen sem a németeknek, a spanyoloknak vagy az olaszoknak. Ezért fel-séges uram – a porosz királlyal és az orosz cárral való egyeztetésben – azt tanácsolja Önnek, hogy vonuljon ki a birodalom területéről s ő garantálja Önnek a rajnai határt. Franciaország talán megszűnik óriásnak lenni, de továbbra is nagy marad. Olyan határt szavatolok Önnek, mit soha még német fejedelem nem adott francia királynak.

– Ha azonban Ön nem fogadná el ezt a méltányos s a mai helyzetben Önre nézve legkevésbé sem sérelmes ajánlatot, akkor Ausztria számára nem marad más hátra, mint csatlakozás a brit koalícióhoz. Gon-

dolja meg, hogy Franciaország kimerült és elfáradt. Mindenki sóvárogja a békét. Tudjuk, hogy a sorozások, különösen a Délvidéken, mekkora nehézségekbe ütköztek. A legények a hegyekbe és az erdőkbe szöktek. S akiket az újonczó bizottság megcsípett, azokat is kötéllel kellett összefogni. Felség, Ön már nem az a bálvány többé a saját országában sem, aki volt. Marsalljai, az a huszonnégy hadi ördög, unják a háborúkat. Szeretnék élvezni vagyonukat és dicsőségüket. Leghívebb embereinek egyike, Marmont, könyörgött nekem; mentsem meg császáraját saját démona ellen. A királypárt Bretagne-ban újra megmozdult. Az autuni püspök, az Ön Grand Chambellanja, megint kibékült az Ön rendőrminiszterével, Fouché-val. Tudja, hogy ezek a kitűnő szaglászok messziről megneszelik a levegő legparányibb rebbenését is. Az Ön testvérei is elégedetlenek, Sire. De még elégedetlenebbek velük az országok, amelyeknek Felséged királyává tette őket. Az Ön tisztjei tudják legjobban, hogy Németországban ég a föld a franciák lába alatt. Ez pedig nem francia rőzseláng, hanem német köszöntűz. Íme tehát: egyik kezemben hozom a békét, a másikban a háborút. Ma még az Ön kezében van a saját sorsa. Holnap – ki tudja, mi lesz holnap? Ma még, Sire, Ön rendelkezik dinasztíájának sorsával, valamint a római király jövőjével is, aki egyúttal Ausztria unokája. Ha nem fogadná el javaslataimat, Ferenc császár és király birodalma érdekében kénytelen lenne az angol koalícióba lépni.

– Hogyan? – förmedt föl a francia császár. – Apósom feláldozná leányát, Mária Lujzát és vele eltépné a legszentebb családi kötelékeket?

– Felség – volt a válasz –, mi már föláldoztunk egy szövetség oltárán egy osztrák Iphigeniát, amikor hozzáadtuk Mária Antoinette-t XVI. Lajoshoz. Nem fogunk habozni, hogy feláldozzuk ennek az Iphigeniának unokahúgát is, ha az államraison ilyen kegyetlen választás elé állítja császári és királyi uramban az apát és az uralkodót. Különben is nem látom be, miért legyünk mi szentimentálisak ezekben a drámai pillanatokban, amikor Ön sose volt ennyire érzelmes hozzánk se Pozsonyban, se Schönbrunnban. Felséged tudja legjobban, hogy a történelem gyakran az egyéni boldogságok romjaiból építi föl a maga csarnokát. Ön még a magyarokat is lázította ellenünk. Elvette tőlünk a tengerpartot és a délszlávokat, sőt a törököket is felpizskálta ellenünk. Uram fejről leütötte a szent római császárság koronáját. Rákényszerített bennünket, hogy Angliával, a mi legrégibb barátunkkal hadilábra kerüljünk.

– De hiszen Ön képviselte ezt a politikát Párizsban mint Ausztria és Magyarország nagykövete! – ripakodott rá Napóleon. – És szorgalmazta második házasságomat is, valamint az osztrák szövetséget is Ön erőszakolta ki nálam. Ismerem a Dank von Hause Österreich példáját

Wallenstein és mások esetéből. Nem is ez lep meg, hanem az Ön mérhetetlen cinizmusa, amivel apósomat is kompromittálni akarja. Ön sugallta eljárásomat Poroszországgal szemben. Ön miatt utasítottam el a Romanov-házasságot, amely mindörökké úrrá tett volna Európa műveltebb felében s amely egyszer és mindenkorra véget vetett volna a Domus Austriae dunai hatalmának. Ön ugratott engem Oroszország ellen az oldenburgi kérdésben. Sándor cár és én a legjobb barátok lennénk ma is, ha Ön – cimborájával, az autuni püspökkel szemben is – nem biztat azzal, hogy segítséget adnak a moszkoviták ellen. Nagyon jól tudom, hogy egyetlen osztrák katona sem esett el Oroszországban, legfeljebb az időjárástól. Mert Schwarzenberg – nyilván az ön ösztönzésére – úgy viselte oldalamon a háborút az oroszok ellen, hogy még puskalövést se váltott velük. Ez a perfidia – s ezzel kis háromszögletű sapkáját földhözvágta – már annyira kihívó, hogy a családi érzések engem nem fognak feszélyezni, hogy Ferenc császárral újból éreztessen kardomnak austerlitzi életét.

A kancellár, finom udvaronc és gavallér, csendes ámulattal nézte a világ egykori urának toporzékolását és ellenvetés nélkül hallgatta a korzikai halászhalkok nyelvén ráfröccsent szidalmakat. Hosszú percek teltek el, amikor Metternich ismét szóhoz jutott.

– Miért dobja a földre Sire a francia gloire-nak ezt a dicső jelvényét? Csendesedjék le, Felség. Fontolja meg előterjesztéseimet. Ön – mint Plutarchos írta Themistoklesről – nagy volt a háborúban, de még nagyobb volt a békében. Esedezem, vonuljon vissza a Rajna mögé! Tartsa tiszteletben a kis népek öntudatát és egyéniségét. Vigye haza fivéreit Hollandiából, Spanyolországból és Westfáliából. Bocsássa el Ferdinánd infánst Bayonne-ból. Segítsen hozzá, hogy helyreállítsuk a világ egyensúlyát, aminek elvét az Önök nagy Sully-je állította föl s amelyért egykor a Bourbonok annyi francia vért ontottak. Tegye lehetővé, hogy császárom közvetíthessen Ön és a brit koalíció között. Teremtsünk olyan európai rendet, amelyben a Code Napóleon szelleme egyesül a történelmi joggal. Zárjuk le a forradalmat a nemzetközi életben is. Franciaországnak békére van szüksége. Virágoztassa fel újból ezt a szép országot, amely egymillió legjobb fiát veszítette el az Ön dicsőségmámorának szent delíriumában. Adja vissza a világnak a nyugalmat! Tegyen pontot hódításaira a Rajna-vonalon, amely Franciaország hatalmi állását rendíthetetlené teszi Európában! Az Ön lángelméje legyen méltó a helyzetéhez. Győzze le most saját magát. Nem akarjuk megalázni. Nem akarjuk megbuktatni. Becsületes és okos kompromisszumot hozok Önnek, Napóleon császár. Ma még Ön egy a francia néppel. De jaj lesz mindkettőjüknek, ha sorsuk elválik egymástól. Franciaország ma dicső és hatalmas. De az

egész világ – s kérem nyomatékosan Felségedet, ne számítson Bernadotte-ra – még erősebb.

A császár maga elé meredt, az érvek nyilván nem maradhattak hatás-talanul. Hiszen a nagy hazárdjátékos is megtorpan a végső tét előtt. Most maga nyúlt sapkája után, amelyet az osztrák kancellár elfelejtett fölemelni a padlóról. Mintha egy pillanatra visszatért volna szellemébe erős, realisztikus, józan, latin világossága. De azután hirtelen felcsattant:

– Nem, Metternich! Amit Ön előad, elismerem, csupa bölcsesség és talán jó tanács is. Talán, ha már győztem volna a koalíción, megfontolnám az Ön szempontjait. De most minden recseg-ropog körülöttem. Ha én most megingok, egyszerre összeomlik minden. Otthon összes ellenfeleim lesik megtorpanásomat. Én nemcsak lángész vagyok, Metternich, hanem a forradalom fia is és a szerencse gyermeke is. Tőlem minden esztendőben azt várják, hogy tegyek csodát. Amely pillanatban Franciaország unatkozik, nekem végem van. Én csak a nagy napok embere vagyok.

Magyar Nemzet, 1939. augusztus 27.

Éjféli búcsú

Éjfélkor kikapcsolom a rádiót, a nagyvilágban háború van, ez a kezdet és senki sem tudja mi lesz a vég? A csend súlyosan fekszik a városon. Európa egyik legszebb és legnyugodtabb fővárosán és éjfélkor, szeptemberben, ezerkilencszázharminckilencben, a rádió előtt ez gondolom:

Búcsúzzunk hát vén Európa, szép öreg földrész, melynek ízei édesek, mint az aszúboroké búcsúzzunk csendesen és feltűnő meghatottság nélkül, mint férfiakhoz illik ilyenkor, éjfél felé az őszben, midőn már hideg szelek fújnak észak és nyugat felől. Részben ismertelek, öreg földrész, sajnos nem azt a részedet ismertem, mely valóban te vagy, vagy te voltál! Láttam Berlin vasszobraiát és láttam ifjú nyüzsgését Bukarestnek. Álltam Krakóban a Visztula-hídon, szemben a Vavel szeszélyes tornyaival, láttam Chopin szobrát széltépett bronzfa alatt, Varsóban a kis tó közepén. Láttam az arany alkonyt Isztambul felett és fényszórók kéveit cikázni a Kalimegdán mögött, Belgrád egén. Láttam Sziléziát nedves, ködös őszben és voltam Tomiban, hol még egy szerencsés Ovidius csak azon kesergett, hogy ő Rómán kívül hal meg. S nem azon, hogy Rómát is feldűlják egykor. De nem láttam vén Európa igazi arcodat, az olasz templomok ívét s a Rajnán túli tájat e „Thulén túli táj”-at, nem láttam Britannia mészkö-szikláit, az Alpok gögös csúcsait, Svájc rendjét, Dánia szobraiát, Finnország tavait, Svédhon munkásházait, Norvégia komoly öbleit, a Zulderseet és Brugge-t, a spanyol várakat és nem láttam Franciaországot, hol a franciáknak oly édes volt az „édes honi lég”. Nem igen ismerjük egymást, öreg földrész, sok dolgom volt itthon, sok és nem mindig hálás. Tard nem eresztett el Avignonba, Salgótarján és Geszt nem engedett el Ravennába. A latinságból meg kellett elégednem annyival, amennyit a Mecsek halmai és Pécs szőlői tudtak megmutatni, s Assisi helyett a készülő vihar biciklin Szentkútra hajtott fel egy forró régi nyárban. Így volt, öreg Földrész, most éjfélkor a rádió mellett, melyen a bemondók nyolc nyelven hirdetik izgalmadat, nincs értelme, hogy áltasuk egymást! Mind a kettőnkre nehéz szerepet adott a sors, neked azzal, hogy nagy népek szűk hazája lettél, nekem azzal, hogy kis haza fiává születtem. Elvész Avignon és megmarad Somogy – mondom kissé kifor-

gatva egy ifjú költőnk szép, nemes sorait s nem tudom búsuljak-e most, vagy örüljek azon, hogy talán-talán mégis megtudjuk majd csinálni Somogyban azt, ami egykor benned volt szép, nemes s keresztény.

Ó, Rajnán-túli táj! Meg akartalak volna látogatni ezen az őszön. Úgy volt, hogy megismerkedhetünk ebben az időben, meglátogathatom Párizst, a Notre Dame-ot és Arcachon-nál vagy Bretagne-ban a tengert, az igazit, melyet annyira vágyott megnézni egy Petőfi Sándor, Páris-sal, eszméi Párisával és eszményi költőjével együtt. Ettől Segesvár tartotta vissza mindörökre. Úgyis járhatok még, mint ő, pedig szerettem volna látni az óceán hullámverését, s a déli katedrálisokat, ott nyugaton a vénebb Európa vénebb részeiben, ott, ahol szerelmesebbek a költők, nyugodtabbak az írók és lágyabbak az alkonyatok, hol nem e kevés jobbaknak minden pillanatban „élet és halál peremén” járni, honnan régi nemes úrfiak csiszoltabb aggyal tértek haza cselekedni és cselekedni, a csúnyácska hazába. Mert akkor is úgy volt, hogy szinte az egész világ példája kevés volt ahhoz, amit itt tenni kellett volna. „Nézzé meg, fiatalúr, föltétlen Franciaországot” – mondotta nekem egyszer egy öreg paraszt Tardon, ki járt odakinn épp ily zavaros időkben, fogságban, közel a tengerparthoz. Hogyan fogok a szeme elé állni, majd később, ha lesz még alkalom rá, és fogja-e tudni, hogy tanácsát kissé ő miatta is nem tudtam megfogadni. Sokféle szép bilincssel köt és láncol magához a haza, minél több egy hazában a tennivaló, annál többel! Ebbe a mondatba körülbelül bele is fér a mi sorsunk, akik egy nagy háború előtt születünk és nem bizonyos, hogy csak egy másik nagy háború elmúltával fogunk meghalni.

Azért hát, Vén Földrész, kit most már csak ekkép foglak érzékelní a sokféle nyelven harcoskodó rádió mellől, úgy hiszem jobb, ha elbúcsúzunk! Megvallom, nem fájdalom nélkül teszem, s megvallom, alig hiszek abban, hogy nem lesz végül is búcsú ez a búcsú. Mert hiszen abban a jövőben, amely reád, reánk várhat, a magyarnak már nemcsak kalandoznia, hanem talán már bújdosnia sem lehet, sorsunk ennyiben rosszabb a Rákócziénál is. Bizonyára érted, Európa, amit mondok. Ilyen időben nemcsak a fülével hall az ember és a földrész, hanem az eszével is. S bizonyára megérted e talán kissé ildomtalanul bizalmas és érzékeny hangot, hiszen a kocka elvettetett és győzelemnél vagy leveretésnél több dűl el azon, hogy hol áll meg! Nemrég, már a veszélyes napokban, láttam egy filmet, mely városodban, Párisban játszódik, a Szajna-part és egy hotel között táncoltak az emberek hajnal felé, július tizennegedikén. Akkor, ahogy a filmbeli táncot néztem, a Szajna-hídat a vásznon, s a lassú kompokat, hirtelen megértettem valamit.

Azt, hogy lehet talán, hogy még találkozunk mi ketten, Párizs, meg én. De nem úgy . . .

Nem úgy . . . érted, te Öreg Földrészt, ki sohase értetted egészen a szó súlyát, ha a szó magyar szó volt, milyen súlyosan hangzik ez a két szó. Majdnem súlyosabban, mint Poe Edgar „nevermore”-ja. Mert az lehet, Páris, hogy azt, ami most következik – túléljük. Mind a ketten. De – milyenek leszünk azután? Milyenek leszünk, Város, majd akkor, ha a viszály elvérzik a csatákban? S a túlélés e lehetőségével szemben egy szomorú bizonyosság áll. Az, hogy ezekben a hónapokban meg fogunk öregedni, mind a ketten, a lelkünk kicsit ráncos lesz, a hitünk kicsit fakó, mint az öregek arcszíne, reményeink mögött kissé sok lesz a tapasztalat. S adja Isten, hogy a viszály s ne reményeink vérezzenek el a csatában. Azért, Európa, lehet még, hogy találkozunk. De nem úgy, nem úgy, mint ezen a nyáron találkoztunk volna, valami most útra kel belőlünk s ez talán éppen az ifjúságunk lesz, szép hevületeink, vakmerő reményeink, s nem bizonyos, hogy azután is, – bár a háborús vizek felett is Isten lelke jár – érezni fogjuk, hogy Isten képére teremtetett az ember.

Ez a baj, Európa! Lehet, hogy Szabó Zoltán találkozik még Páris-sal, de ez az ember már nem lesz ugyanaz. És az a város sem lesz már ugyanaz. A temetők, igaz, meg fognak maradni, az európai temetők, melyekben Szent Tamások és Shakespearok, Chopinek és Goethék nyugsznak, de éppen attól félek, hogy azután már csak ezeket a temetőket fogjuk először felkeresni, mint az öregek, akiket valami furcsa vágy vonz jövőendő nyugvóhelyükre. Értjük egymást, ugye? Nem attól félek, hogy az élet elveszhet. Nekünk magyaroknak valóban „nem új e gondolat”. Attól félek, hogy az élet értelme veszhet el. S az élet értelme több, mint az élet. Ha valahol a világon értik a gondolatot, Európában értik. Persze ne érts félre, nem azért e megilletődött hang árva magyarok közt, egy árva magyartól, mert olyan sok jót tettél velünk, hanem azért, mert viszonzatlanul bár, de annyira szerettünk Téged! S mert annyira használhattál volna még nekünk! Most azonban már a magunk útját kell járnunk, egészen és bezáródva s megpróbálni a lehetetlent, hogy az Európa-tartó roncsolódás közben is megőrizzük a magunk számára és a jövő számára a magyarság-tartalmat. Szépségeid és vívmányaid megrablója akartam lenni, vén Európa, fiatal hazámba öreg tapasztalataiddal visszatérni, de most már szünet nélkül, csak hazám fia maradhatok, ki nem lehetett zarándokká, hogy ezúton tudjon népének valamit használni, mert az öreg költő felírta szobája falára, a magyar „mene tekel ufarszint”, az „itt élned és meghalnod kell”-t. Most éjfélkor és szeptemberben, a megnémult rádió mellett, mikor pár órára az éjszaka fegyverszünetében elcsendesedtek a har-

coló európai nyelvek és szavak, még egyszer kirajzolom magam elé térképedet, Európa. Nem a politikait, az álhatárokat, mert abban kevés örömm telnék, hanem a „hegy- és vízrajzit”. Szerettem volna látni tornyait és dombaidat öreg földrészünk, vén tanítómesterünk, kedves térítő atyánk, gazdag alma materünk, – szerettem volna látni tölgyeidet és völgyeidet. Meg akartam volna állni Besançon ó házai alatt, Páris fényében, s a tenger morájában s szerettem volna félórát nézni legtisztább alkotásaidat, a katedrálisokat, a délfrancia gót tornyokat, a német kisvárosok szűk nyugalma s Firenze hídjait. Dehát ennek így, ilyen kalandozón, ilyen ifjan, ilyen mohón – vége, mi majd „nem hajszálankint” öszülünk meg, s az idő rajta kívül fog végső nyugalomra, vagy végletes erőfeszítésre kényszeríteni. Lassan elfordítom a szemem térképedről, öreg földrész s már csak Magyarországot látom a kicsiny hazát, a szekerek lassú vonulását, Hollókő várát, Makó főterét s a Balaton lágy estéit, egy parasztot, amint kaszája lendül, s egy szerelmes párt a Gellért-hegy oldalában. Ezentúl már nem akarok dús tájaidon szerterohanni, öreg kontinens, csak a szegény és drága magyar tájban mélyre ásni, s ha nem tudtam gazdag színeiddel gazdagodni magyarnak tág, népeknek szűk földrészem, Európa, igyekszem minél mélyebben hazámban elmerülni. E cse-re nem új ezen a földön. Választott ősök serege áll a hátam mögött. Szegény Juhász Gyulára gondolok most csak, ki messzevivő vonatok után hiába nézett, de egy Krisztus-szoborból Tápén látott oly sokat, mint egész Európából is kevesen. Ennyi a vigasz. Visszatérek hazámba anélkül, hogy elindultam volna. Végignézek a képzelt térképen, a hegyek bar-na karéján, látom a Duna kék kötőszalagját s már nem jut eszembe más, csak ez a szó: Magyarország. Egy szűk életre bizony elég ez. Még talán sok is, nehéz is, parancs is, remény is. Vén Európa, veszélyed pillanataiban tán te is érted, ki ezzel a szóval tér nyugodni szeptemberben, este – nem pihenni tér . . .

Magyar Nemzet, 1939. szeptember 10.

A toronyőr visszapillant

Nehéz olvasni olyankor, amikor a valóság sohasem észlelt erővel nehezedik az öntudatra. Nehéz az élet összefoglalásába és magyarázatába merülni olyankor, amikor a pusztá tények kíméletlen energiával özönlik el az eszméletet. Az ember ilyenkor nem olvas, a szó rendes értelmében, legfeljebb csak olvasgat, itt-ott felnyit egy-egy régi és örök szöveget, szinte csak azért, hogy meggyőződjön: helyükön vannak-e még azok a mondatok, melyek kezdettől fogva úgy hozzátartoztak belső tájunkhoz, mint a külső tájhoz a hidak és a kupolák. Az ilyen ötletszerű olvasgatás tulajdonképpen féltő őrzőjárat az irodalomtörténetben: azzal a titkos félelemmel lapozzuk fel például Vörösmartyt, hogy a Gondolatok a könyvtárban helyén esetleg valami aktuális röpiratszöveget találunk.

Tegnap minden idők legjobb és legmegbízhatóbb német szövegében, a Faustban lapozgattam, két hadijelentés között. A második rész ötödik felvonását nyitottam fel, azt a felvonást, mely nemcsak a Faustnak, hanem, azt hiszem, Goethe életművének is koronája: „Auch hier geschicht, was längst geschah” – olvastam az egyik lap élén a mefisztói mondást, mely megnyugtató: nincs semmi új a nap alatt. Azután színváltozás következett, és Lynceus, a toronyőr ott áll őrhelyén az éjszakában. Sok mindent látott e magaslati pontról, nagyjából mindent látott. És mégsem érzett sem kiábrándulást, sem undort, szerencsésnek nevezte a szemét, amiért egyáltalában láthatott, mert, úgy látszik, a szemlélet mély és igazi örömforrás, amit csak Goethe és a görögök tudtak igazán méltányolni.

*Zum Sehen geboren,
Zum Schauen bestellt,
Dem Thurme Geschworen,
Gefällt mir die Welt*

– mondta a toronyőr az éjszakában, a fausti és az európai éjszakában. Arra született, hogy lásson, arra rendeltetett, hogy nézzen, hűséget esküdött a toronynak, és végeredményben szépnek találta a világot, amikor visszapillantott a múltra. Európa toronyőrei, ha elgondolkoznak élményeiken, hasonló érzésekkel várhatják az éjszakát kisebb-nagyobb ma-

gaslataikon. Aki arra született, hogy lásson, aki arra rendeltetett, hogy nézzen, akit esküje kötött őrhelyéhez, az nem panaszkodhat. A világ csakugyan szép volt, minden válságával és minden szörnyűségével együtt. Szép volt, a szónak magasabb, mondhatnánk toronyőri értelmében, mert ebben az értelemben szép mindaz, ami valódi, ami él, ami mozog, ami áttekinthető. Az élet gazdag rendje és gazdag rendetlensége, a valóság millió arca, az öröm és szenvedés hihetetlenül sokféle lehetősége: mindez szép, ha a toronyból nézzük. Természetesen senki sem olyan szerencsés, mint Lynceus, a toronyőr, senki sem nézheti a világot mindig a toronyból. De ha lent vagyunk is a nagy kavargásban, ha látszólag beleveszünk is az életbe: lelkünk mélyén mindig meg kell őriznünk a magunk külön tornyát, és meg kell találnunk néha a madártávlat nagy pillanatait. Különösen azoknak, akik arra rendeltettek, hogy nézzenek, és akiket hűségesküjük köt a toronyhoz. És ha sikerült hűnek maradnunk a toronyhoz, akkor csakugyan szép volt minden. Szép volt, amit láttunk, és szép volt az is, amiben részt vettünk. Az egész világ szép volt: Giotto oltárképei a firenzei Santa Croceban és a marseille-i nép éneke július 14-én, a Hardanger-fjord hallgatag szikláin egy világosszürke nyári éjszakán és a spanyol munkásasszonyok lármája a valenciai fűszerüzletekben, a steril tisztaság Hamburgban és a kavargó piszok Patraszban, a séták a budai hegyekben és a gondok a pesti lakásban, Moissi hangja a színpadon és a zongoraverkli az udvarban, eltűnődni egy szonetten, és felháborodni egy igazságtalanságon, álmodozni egy pohár bor mellett, és harcot fogadni egy statisztikai kimutatás mellett, teát inni egy londoni kocsmában, dokkmunkások között, menetelni az országúton, magyar parasztok között, és megosztani velük egy csajka vizet, figyelni az egzotikus kacsákat a St. James Park taván, és figyelni a politikai rádiógramjait, ülni kettesben egy nyári padon, és őrt állni magányosan az őszi esőben. Mindez szép volt, és szép volt a válság és a forrongás is, melynek tanúi voltunk, szépek voltak a tragédiák a színpadokon és a parlamentekben, szépek voltak a könyvtárak és a gyárak, a falfestmények és a plakátok. Minden szép volt, mert minden élt, és mindent láttunk, mert egyszerre voltunk lent a sokaságban és fent a toronyban, mert hűek maradtunk eskünkhöz, mert néztünk, láttunk és jelentettünk. Szép volt az egész, ne sajnáljunk semmit. Szép még most is, hogy néha még elővehetjük Goethét és a többieket, hogy még elérhető távolságban vannak a nagy szövegek. Ne sajnáljunk semmit, ami eddig volt, és ne sajnáljuk előre, ami lesz. Lehet, hogy nem lesznek többé tornyai, de amit eddig láttunk, azt már nem marhatja ki szemléletünkől semmi.

Pesti Napló, 1939. szeptember 20.

Nagyatádi vagy Dózsa?

A független Kisgazdapárt legutóbbi országos nagyválasztmányi ülésén mondta Eckhardt Tibor:

„Mi nem foghatunk össze azzal a parasztmozgalommal, amely eltérve Kossuth Lajos, Nagyatádi Szabó István és Gaál Gaszton tanításaitól a magyar parasztság eszményeinek Dózsa Györgyöt és Achim Andrást tartja.”

Eckhardt Tibor arra az új parasztpártra céloz, amelyet „Nemzeti Parasztpárt” néven alakítottak nemrégiben Szabó Pál, Kovács Imre, Darvas József és a többi falukutató író részvételével. Eckhardt Tibor fenti kijelentését most nem elsősorban azért tesszük szóvá, hogy elemezzük a független kisgazdapárt viszonyát az új parasztpárthoz. Akárhogyan vélekedjünk is az új parasztmozgalomról, amelyben kétségtelenül keverednek becsületes törekvések fölöttébb gyanús mellékszövegekkel, erős kétségeket támasztó odadörgölődésekkel és elhallgatásokkal, akárhogyan ítéljük is meg az új magyar parasztpárt kilátásait (mi, bevalljuk, hajlamosak vagyunk arra, hogy erős kételkedéssel ítéljük meg) – az az egy bizonyos hogy az új parasztpárt megalakulása egyenes folyománya annak a mely kiábrándulásnak és csalódásnak, amely elfogta a magyar parasztság öntudatos vezetőit is, tömegeit is, a kisgazdapárt csődbevivő politikája miatt. De – ismételjük – most nem ezekről a politikai vonatkozásokról akarunk beszélni. Hanem arról az általánosabb elvi és történelmi problémáról, amelyet Eckhardt Tibor idézett szavaiban megpendített. Úgy gondoljuk, hogy ma különösen aktuális és fontos, a magyar parasztság és az egész magyar nép szellemi orientációját érintő kérdés vetődött itt fel. Ez a kérdés túlmegy azon, ami csak a parasztmozgalmat érdekelhetné. Ha egyszerűen csak a magyar parasztság politikai mozgalmának szellemi megalapozásáról, a parasztmozgalom őskereséséről volna szó, a válasz semmiképpen sem lenne nehéz a kérdésre. Hiszen Kossuth Lajos történelmi teljesítménye nem az volt, hogy parasztmozgalmat csinált. Sajátos parasztmozgalom, amelynek elsődleges célja a paraszti követelések következetes érvényesítése a parasztság társadalmi és politikai erőinek önálló latbavetésével, nem kapcsolódhatik tehát kizárólag a Kossuth Lajos

képviselte nagy hagyományokhoz. Kossuth elsősorban a magyar nemzeti függetlenségért harcolt, de a parasztmozgalom – ha küzd is és helytáll is a függetlenségért – nem lehet egyszerű függetlenségi mozgalom, nem korlátozhatja céljait a nemzeti függetlenség védelmére. És amennyiben igazán parasztmozgalom, a paraszti célok eléréséért küzdve nem tekintheti ideáljának azt, ahogy 1848 a jobbágykövetelések egy szerény részét kielégítette. (Aki azt mondja tehát a magyar parasztnak, hogy ne Dózsára, hanem csak Kossuthra függessze a szemét, őseit kutatva, az azt is mondja neki, hogy egyáltalán ne törekedjen igazi, sajátos, önerejére építő paraszti megmozdulásra. Duplán vonatkozik ez Gaál Gaszton és Nagyatádi Szabó István nevére. Most Kossuthot alig lehet együtt emlegetni velük. Gaál Gaszton ezerholdas nagybirtokos volt, nem paraszt. Ő volt ugyan a független kiskgazdapárt megalapítója, tehát egy olyan párté, amelyhez nagy paraszttömegek csatlakoztak, amely tehát a valódi parsztpárttá való átalakulás bizonyos lehetőségeit magában rejtette, de hogyha a független kiskgazdapárt komoly parasztpárttá alakult volna át, akkor ezt éppen Gaál Gaszton nyomdokain aligha lehetett volna elérni. Gaál Gaszton legfeljebb a parasztsággal (helyesebben annak felső rétegével) összefogni kész középosztálynak lehet a politikai ideálja) de miért legyen a parasztsága is, amely önerejére akar építeni? És Nagyatádi? Nagyatádi-Szabó kiskgazdapártja kétségtelenül parasztpárt volt indulásakor is. De milyen parasztpárt? Ebben a pártban az a paraszt szólalt meg a háború előtti magyar politikában, aki meg akarta találni helyét az úri Magyarországon, de visszariadt már attól a sokkal nagyobb feladattól, hogy az úri Magyarország helyébe kiharcolja a népi Magyarországot. Nagyatádi Szabó István nálunk mindörökre az urakkal egy tából cseresznyéző parasztvezér típusa lesz, nem ideál, hanem elrettentő példa.

Ha tehát csak arról lenne szó, hogy a független kiskgazdapárt és a nemzeti parasztpárt között vita folyik arról, hogy ki legyen és ki lehet egy magyar parasztmozgalom őse, jelképe és eszménye, akkor nyilvánvaló lenne, hogy azokkal, akiket Eckhardt Tibor javasol, semmiképpen sem elégedhetne meg a parasztság. De a kérdés mélyebb.

Ezekről a mélyebb vonatkozásokról Katona Jenő írt cikket a Magyar Nemzet-ben „Dózsa György unokája” címmel. A cikk Féja Géza Dózsa-könyvét méltatja. És szemrehányó-keserűen szegzi Fájának a kérdést:

„... joggal kérhetjük, Dózsa György-e az a heros eponymos, akit elsőnek kell megidézni a magyar ifjúság és nép elé? Ő-e az, az arc, amelynek legelsőként kell... bátorítóan és biztatóan nézni mindazok felé, akik még nem alkudták el teljesen jobbik énjüket?”

És miután Katona kifejti, hogy Mohácsért nemcsak Zápolya, hanem

Dózsa is felelős, arra a következtetésre jut, hogy a magyar nép igazi hőseinek nem osztályharcok vezetőit, hanem a nagy nemzeti küzdelmek vezetőit kell tekinteni. Reméli, hogy idővel Fėja is erre a belátásra jut:

„S így majd az ő hőse is elsősorban nem Dózsa György, hanem mégis csak Zrínyi, Rákóczi, Széchenyi és Kossuth lesznek.”

Kétségtelen, hogy Fėjaék történet-felfogásában és őskeresésében van sok „népies” romantika is. Ők a magyar népmozgalmak nagy alakjaihoz nem csak és nem elsősorban az osztályharcok hagyományait keresve nyúltak vissza, nem csak az alsó osztályok nagy történelmi teljesítményeinek igazolását látják bennük, hanem elsősorban a liberális, a kapitalis Magyarország elleni magatartásuk őseit keresik bennük. Hiszen egyikük-másikuk még Ady Endrében is a „rég Magyarországnak”, értsd: a kapitalizmus előtti „népi” Magyarország dalnokát látják. A „rég Magyarországnak” népmozgalmaira függesztve a szemüket, sokszor valóban nem látják meg, nem értékelik kellőképpen az általános nemzeti haladás mozgalmait és vezetőalakjait csak azért, mert nem népi, hanem polgári volt a természetük.

Katona Jenő azonban nem ezt kifogásolja Fėja Géza történetfelfogásában és történelmi őskeresésében. Ő az ellen emel vétőt, hogy valakinek egyáltalában eszébe jut nagy forradalmi osztályharcok vezetőjében látni nemzeti hőst. Hisz Dózsa – szerinte – „csak” a parasztság osztálycéljaiért ragadott fegyvert, nem az idegen hódítók ellen, mint Rákóczi és Kossuth. Mozgalmát – szerinte – az osztályönzés fűtötte, nem az egész nemzet jövőjén érzett aggodalma, mint Zrínyi vagy Széchenyi törekvéseit.

Katona Jenő tehát szembeállítja a nemzeti mozgalmakat, amelyek széles nemzeti egységet hoztak időnként létre, az osztálymozgalmakkal, amelyek szembeállították egymással a nemzet alsó és felső osztályait. Ennek a szembeállításnak az az értelme, hogy eszményesítse a nemzeti egységet és elrettentsen az osztályharcoktól. A nemzeti egység az, amiben egyedül vannak általános emberi célok, amikért hevülni és küzdeni érdemes, az osztályharcok viszont „emberfarkasokká” alacsonyítják le a bennük részt vevőket.

De Katona Jenő elfelejti, hogy az osztályharcoknak és a nemzeti harcoknak ez a szembeállítása ellenkezik a történelmi tényekkel. Az osztályharcok is általános, nagy nemzeti célokért folynak, országépítő programmal. Dózsa György parasztháborúja nem bosszúhadjárat volt, hanem a magyar jobbság nagy erőfeszítése, hogy a nemzeti fejlődés új utakat vágjon, hogy a maga képére formálja az országot. Dózsa György ceglédi programja parasztprogram volt, de mint ilyen nemzeti program.

Utópikus, megvalósíthatatlan program volt ez?

Most nem ez a kérdés. Még ha utópikus volt is: nemzeti program volt, az ország belső újjáalakulásának az egész akkori társadalmat felölelő paraszti programja. De nem is volt utópikus, legalább nem abban az értelemben, ahogy Katona hiszi. A feudális viszonyok megsemmisítése már a XVI. században is haladó és megvalósítható program lehetett volna, ha a harcot e program megvalósításáért a parasztság együtt tudta volna vívni a városi polgársággal. Tudjuk, Dózsa akarta is, hogy ez a szövetség létrejöjjön. Nem a fölkelő parasztságon, hanem a városi polgárságon múlt a német és a magyar parasztháborúban egyaránt, hogy a Száleresi Ambrusok ingadoztak és végül is a parasztság ellenségeinek táborába álltak. A parasztháborúk reakciós vagy haladó jellegéről szóló vita évtizedes. Bizonyos, hogy a parasztfelkelések vezető elemeinek programatikus tisztánlátása és a paraszt tömegek öntudata között akkor még sokkal nagyobb űr tátongott, mint amekkora ma is a különbség a proletármozgalmak öntudatos élgárdája és a proletártömeg öntudata között. A parasztság osztálytermészetéből folyik ez. De a parasztháborúk vezető elemeinek országépítő programja mégiscsak paraszti program volt, e programok megvalósítása a parasztságra hárult, ezekért az országos és általános nemzeti célokért nagy jobbagy-tömegek harcoltak. Nem a jobbagy tömegeinek feje fölött lógó, utópikusan kiagyalt programok voltak ezek, hanem osztályprogramok, amelyekért a nemzet akkori többsége életre-halálra harcolt és így nemzeti programok voltak.

Mert nemcsak azzal lesznek nagy népmozgalmak „nemzetivé”, hogy a nemzeti lét, a nemzeti függetlenség és szabadság megvédésére irányulnak különböző ellenség ellen. A nemzeti lét és függetlenség biztosítására irányuló harcok, bármekkora helyet foglalnak is el egy nemzet történetében, csak a nemzet belső életének, fejlődésének, átalakulásának szabad lehetőségeit kell hogy biztosítsák, de nem merülhet és nem merül ki bennük a nemzet igazi történelme. A nemzeti lét biztosítása külső ellenség ellen egymagában még nem biztosítéka és tartalma a belső nemzeti fejlődésnek. Sőt a külső ellenséggel szemben való helytállás is csak akkor lehet eredményes, ha karöltve jár a belső megújulással, ha a nemzeti harc lökést ad a belső átalakulás folyamatának és előre viszi.

Zrínyi, Rákóczi, Kossuth elsősorban azzal lettek a magyar történelem százados hőseivé, hogy a külső ellenség ellen mozgósították a nemzeti életerőket. De – kisebb-nagyobb mértékben – mindegyikük tudta, hogy a mozgósítás sikerének biztosítéka a belső megújulás. Ők a külső fenyegetéssel szemben nemzeti egységet akartak teremteni, hogy erre az egységre bízzák a függetlenségért való harc és a belső megújulás felada-

tainak megoldását. De ne feledjük, azt a nemzeti egységet, melyet ők képviseltek, a felső osztályok vezették és a nemzeti harcokkal összefonódó belső megújulás ennek folytán mindig olyan volt, hogy az alsó osztályoknak többről kellett lemondaniuk, mint amennyit nyertek. A felső osztályok vezette nemzeti egység tehát, mint ideál, mely akkor is érvényes, amikor a nemzeti függetlenséget nem fenyegeti külső veszedelem, csak azt jelentené, hogy az alsó osztályok mindörökké mondjanak le önnön törekvéseik megvalósításáról és a felső osztályoknak való alárendelődést mindörökké fogadják el programnak és eszménynek. Rákóczyt és Kossuthot tiszteli és szereti a magyar nép, de Dózsa a saját vére. A nemzeti egységfront a külső ellenség ellen múló, rendkívüli helyzetek terméke – az osztályharc a belső megújulásért az állandó, az igazán alakító, a haladást biztosító tényezője a nemzeti fejlődésnek.

De Katona Jenőnek az osztályharcok és a nemzeti egység szembeállításában még akkor sincs igaza, ha a külső veszedelemmel való egy-
séges szembeszállás szükségleteit vesszük szemügyre. A nemzeti egység a külső ellenség ellen nem azt jelenti és nem szabad azt jelentenie, hogy az alsó osztályok osztályharcában szünet áll be. Csak a nemzeti egységben résztvevő felső osztályok értelmezik így a nemzeti egységet. Igaz, az idegen hódító elleni igazságos nemzeti harc szükségletei járhatnak az-
zal, hogy a dolgozó osztályok osztályharca a belső átalakulás közvetlen, forradalmi kivívásáról egész programjának megvalósításáról ideiglenesen lemond, de nem mond le a vezető szerep kivívásáról magában a nemzeti egységfrontban. Az osztályharc a nemzeti szabadságharc vezetéséért, mérsékelt vagy forradalmi célkitűzéseiert, a harc módszereinek és eszközeinek következetes vagy felemás alkalmazásáért folyik tovább és kell hogy folyjék. Mert az igazságos nemzeti háború következetes kivívásának is egy biztosítéka van: az alsó osztályok ébersége, ellenőrzése, harca, vezetése.

Így volt ez a francia forradalomban és 1848-ban nálunk is.

Katona Jenő Dózst állítja szembe Kossuthtal, de szembeállíthatta vele Petőfit is. Petőfi és Dózsa között nem az a különbség, hogy az egyik a nemzeti harc, a másik az osztályharc álláspontján áll, hanem az, hogy Petőfi a nemzeti harc közepette, a nemzeti harc helyes vezetéséért vívta az osztályharcot. Bizonyos mértékig még Dózsa parasztháborújára is áll ez. A magyar történetírás ugyanis el szokta hanyagolni a magyar parasztháború ábrázolásának azt az egyáltalán nem lényegtelen körülményét, hogy Dózsa felkelése nemzeti háborúnak indult és csak a körülmények kényszere, a nemesség osztályharca következtében alakult át paraszti osztályháborúvá. Nem igaz az, hogy a török elleni keresztes háború meg-

hirdetése Dózsa és a jobbágyok számára csak ürügy volt, hogy mintegy „legálisan”, Bakócz primástól szentesítve gyülekezhesse a polgárháború táborába.

A török elleni harc nem Dózsa idejében lett népszerű paraszti ügyé, hanem az volt már Hunyadi János idejében is.

Hunyadi harcai a török ellen alapjában véve a parasztság megmozdulásai voltak a nemzeti ellenség ellen. A nemesség Hunyadit is cserben hagyta. A török elleni harc e nagy népi hagyománya eleven volt még Dózsa idejében is. A jobbágyiség tehet-e róla, hogy Dózsa Györgyből a parasztháború, nem pedig a török elleni háború vezére lett? Mohácsért Dózsa is felelős – állapítja meg Katona Jenő – nemcsak Zápolya. Ha a történelmi felelősséget a külső okozati összefüggés értelmében értjük, akkor ez igaz is. A jobbágyfelkelés maga is meggyengítette a nemzetet, maga is előzménye volt Werbőczyék és Zápolyáék kegyetlen osztálybosszújának. Ilyen értelemben a jobbágyfelkelés persze hogy „okozati” kapcsolatban áll Moháccsal. De a történelmi felelősséget nem szabad okozati értelemben venni. Mert sohasem az elnyomottak, mindig az elnyomók a felelősek azért, hogy az elnyomottak dühe, gyűlölete és harca elsősorban ellenük fordul, nagy, külső szorongatások idején is.

A magyar történelmi öntudat fejlődése a múlt század reform-mozgalmában szolgáltatott először igazságot Dózsa György parasztmozgalmának. Kölcsey és Eötvös József oldozták le Dózsa Györgyöt először a nemesi rágalmak és ferdítések tüzes trónusáról. De a reformmozgalom, Kölcsey és Eötvös a polgári haladás megértésével és elnézésével szemlélték Dózsát, a felső s nem az alsó osztályok szemével. Természetes, hogy a nép, a parasztság más szemmel nézi a maga hőst, mint akár a leghaladóbb polgár. Eötvös József Dózsa-szemlélete nagy lépés volt előre, de miért kell megállnia a népnek Eötvös szemléleténél?

Nem is állt meg.

Petőfi és Ady már más szemmel nézték Dózsát, nem a haladó polgár, hanem a forradalmi nép szemével, nem magyarázták elnéző és megbocsátó korholással, hanem a népforradalom nagy mártírját, eszményt és példaképet láttak benne. Talán kevésbé volt nemzeti Petőfi és Ady Dózsa-szemlélete Eötvösénél és Kölcseyénél? Még a leghaladóbb polgár is, bármennyire látja a magyar nemesség szörnyű vétkeit, Dózsa Györgyben a nemzeti egység megbontóját, a felső osztályok országvezetésének nagy tagadóját kell hogy lássa. Ezért megbocsáthat neki, de a bűnt bocsátja meg. Ám ami az ő szemében bűn, az a nép szemében érdem. Petőfi és Ady Dózsa Györgynek nem bűnül, hanem érdemül tudták be, hogy fegyverrel a kezében vitatta a nemesi országvezetés szükségességét,

hogy parasztháborúban jelentette be a parasztság igényét a nemzeti vezetésre. Ez a különbség a Dózsa polgári és Dózsa népi értékelése között.

Erről van szó. Igaza van annak, aki ma is Dózsa György „hites igaz forradalmában” látja a nemzeti megújulás útját és ideálját. Nem tudja megérteni a népi hőskultuszt az, aki Dózsa példaképül-állításában veszedelmet lát a külső ellenséggel szemben szükséges nemzeti egységre. Mert Dózsa csak első nagy figurája a népmozgalmak hősei ama nagy sorozatának, mely Táncsicsban, Petőfiben, Áchim Andrásban folytatódik. Az elnyomott osztályok felszabadulásra törő osztályharcának vezetői ők: és így nemzeti hősök.

Új Hang, 1939. október.

Utolszor a sajtószabadságért

Szóljunk még egyszer, amíg szabad, a szólás szabadságáról. Lehet, hogy utoljára nyílik erre alkalom ennek a lapnak, sőt talán annak az egész nemzedéknek életében, amely a világháború huszonötödik esztendejében túlhaladt már delelőjén. Szóljunk hát, amíg lehet, nem csupán az újabb szorongattatásról, amely az írott szóra vár a készülő sajtótörvényben – hanem arról a nagyobb veszedelemről is, amely a totális sajtópolitikának ezen az útján magát a nemzetet fenyegeti.

Túlozzuk-e ezt a veszedelmet? Rémeket látunk-e, amikor az egész magyarságért aggódunk, holott csak néhány lapnak és talán egy pár írókülöncnek, a szabadság és európaiság beteg megszállottjainak szellemi sorsa forog kockán? Sőt talán egész hamisan ítéljük meg a helyzetet, amikor nemzeti veszedelmet látunk a sajtó mai viszonylagos szabadságának további megszorításában, holott az igazság épp ellenkező: a nemzet érdeke éppen a mai súlyos helyzetben a sajtónak minél teljesebb gleichschaltolását követelné?

Nem állítjuk, hogy a sajtószabadság öncél. Az egyéni életben nincs más öncél, mint maga az élet s a közösségi életben sincs más, mint magának a közösségnek, a nemzetnek, az egységes emberi szellem egyik formájának léte. De állítjuk, hogy a nemzet léte biztosításának a szabadság nemcsak nélkülözhetetlen eszköze, hanem hogy ez a kettő: nemzet és szabadság, valójában egyet jelent. Nemzet: ez a szó, amelyet annyi rosszhiszeműség és visszaélés cifrált sokértelművé és koptatott kétevé, valójában sem többet, sem kevesebbet nem jelent, mint egy bizonyos szellemiséget, amely csak úgy létezhetik, ha szabadon tud kibontakozni. Ezt a szellemiséget nem az állam formálja, hanem az egyének spontán tevékenysége és ezeknek kölcsönhatása, a politikum, a gazdálkodás és a kultúra síkján egyaránt. Azt sem állítjuk, hogy ennek a szellemi formálódásnak a sajtó lenne egyedüli vagy legfőbb szerszáma. Tisztában vagyunk – ó, éppen ma nagyon! – a sajtó bűneivel is. De ezek a bűnök magát a társadalmat, vagy az azt vezető hatalmat terhelik; ezeket megelőzni vagy jóvátenni nem lehet másképp, mint szabad véleménynyilvánítás, nyilvános és független ellenőrzés útján, vagyis elsősorban megint csak a sajtó eszközeivel. S a

szabad sajtó minden bűne eltörpül nem az intézménnyel oly gyakran visszaélő tollforgatóknak, hanem magának az intézménynek bennrejlő erénye mellett. Mert a sajtó, ha akarja s ha engedik, nemcsak egyesek vagy csoportok érdekét, hanem az igazságot, a becsületet, az emberséget s mindezek által a nemzet érdekét is hatékonyan tudja szolgálni.

Nem az a kérdés, hogy ez vagy az a sajtóorgánium csakugyan ezeket szolgálja-e. Amelyik nem szolgálja, pusztuljon, – de pusztuljon a Gondolat szabad versenyében, a Jobbnak győzelme által, ne pedig erőszakkal, a hatalom akaratából vagy a „tömegek lázadásának” áldozataként.

A hatalomnak, amely mindentudónak és öncélúnak állítja magát s a saját korlátlanságára törekszik, hiába magyarázzuk ezt. De annak a hatalomnak, amely talán mégsem a saját létét, hanem az országot akarja szolgálni, újra és újra meg kell magyarázni – s ha százszor reménytelen, százegyedszer is, amíg lehet –, hogy szabad nemzet nincs a gondolat szabadsága nélkül.

Nem tagadható, hogy a szabad sajtó sokszor visszaért a közérdekkel. De mennyivel többször és súlyosabban élt vissza a közérdekkel a hatalom, épp azért is, hogy korlátozta a sajtó szabadságát! S ki állapítja meg, hogy valójában mi a közérdek, ha nem maga a köz? A köz igazi érdekét, őszinte akaratát pedig a legtökéletlenebb szabad sajtó is hivatottabban tükrözi, mint a legtökéletesebb diktatúra.

Nem igaz, hogy a gondolat szabadsága veszélyeztetheti az ország érdekét. Nem volt ez igaz még a legrendkívülibb időben, a világháború alatt sem. Vajon az ország érdekét veszélyeztette, nem pedig javát szolgálta volna-e, ha a világháborúnak legalábbis harmadik évében sajtónk szabadon kifejezhette volna a magyarság ösztönös életakarását és békevágyát, azt a világos tudatot, hogy nekünk semmi lelki közünk sincs a Habsburgok imperialista álmaihoz és a német birodalom világuralmi törekvéseihez; hogy mi abban a háborúban, amely ezekért a célokért folyik, még győzelem esetén is csak veszthetünk? 1917-ben, az amerikai beavatkozás előtt, amikor a németek élelemmel, nyersanyaggal és devizával már nem bírták a háborút, a Magyar–Osztrák Monarchia még tisztességes különbékét kaphatott volna – s ha a magyar sajtó akkor ezt szabadon követelheti, s ha ezzel párhuzamosan megszerveződhetett volna egy igazi kossuthi emigráció, – akkor nekünk, magyaroknak még a Monarchia szétbomlása esetén sem lett volna Trianon a sorsunk... Nem igaz, hogy a magyar céloknak és vágyaknak nyílt kihangsúlyozása meglazította volna a háborús front fegyelmét s csak tetézte volna a vereséget. Ha a magyar katona tudja, hogy most már nem idegen és érthetetlen célokért, hanem egyedül a magyar békéért kell helyállnia, legalább éppoly szilár-

dan helytállt volna, mint így is megtette, a már oly nehezen táplált frontokon.

Hogy mennyire nem igaz ez az érv, azt Amerika példáján látjuk legjobban. Az Egyesült Államokban a háború elejétől végéig, még a beavatkozás után is ugyanolyan éles sajtópropaganda folyt Amerika részvétele ellen, mint mellette. S e nyílt „defetizmus”, ez európai szemmel majdnem „árulásnak” minősíthető sajtókampány ellenére, éppen ennek a szabadságnak védelmére mégis másfélmillió amerikai fiatalember fogott önként fegyvert...

Paradoxonnak tűnik, de nagyon egyszerű igazság: nem a szabad sajtó, hanem épp a gleichschaltolt sajtó veszélyeztetheti csak az ország érdekét. Ha a Daily Herald vagy a Sunday Express lángoló cikkeiben követelné az angol kormánytól, hogy holnap támadja meg Németországot: a német nagyvezérkar ettől még bizonytalannal nyugodtan alhatnék. Ellenben ha a Völkischer Beobachter követelné holnap Anglia megtámadását, az angol kormánynak minden oka meglenne, hogy sürgősen mozgósítson. Mert amilyen jól tudja a német vezérkar, hogy Anglia magatartását nem egy vagy száz londoni lapnak az állásfoglalása dönti el, hanem abba beleszól a kormány, a parlament és a nép is: ugyanolyan jól tudják viszont az angolok, hogy egy német lapban nem jelenhetik meg más, mint ami a diktátori kormány elhatározását fejezi ki.

Még ha a kormány akarná, sem jelenthetik meg más. Pedig előfordulhat, hogy maga a diktátor is örülne, ha lenne valóságos ellenzéke, amely adott pillanatban egy helytelen és veszélyes út elhagyására készítené őt. Demokratikus országban, szabad sajtó mellett nincs akadálya s nem veszély és nem szűgyen, hogy a kormány belássa tévedését és – mondjuk, a külpolitikában – új útra térjen, vagy átadja helyét azoknak, akik ezt könnyebben megtehetik. De épp ez a diktátorok tragédiája – ha szabad e magasztos szót ily rendszerre pazarolni – hogy szabad közvéleményük nem lévén, a helytelen úton, csak azért, mert elindultak rajta, kénytelenek még akkor is kitartani, ha már ők maguk is belátják a hibát – nem engedhetnek, még ha akarnának is, egy ellenzéki közvéleménynek, mert ilyen nincs és nem lehet – s nem adhatják át a kormányzást másoknak, anélkül, hogy az egész rendszer össze nem omlanék.

*

Magyarország ma megint árván áll az európai viharban. Belátjuk, hogy nemzetközi tájékozódásunk irányát, történelmi múltunk tehertételein kívül világpolitikai tragédiák sorozata határozta meg kényszerítően. De be

kell látni másfelől azt is, hogy ha létünk ma inkább, mint valaha, kizárólag a világpolitika függvénye, akkor életbevágó kérdés, hogy a külső helyzet esetleges változásaihoz gyorsan és határozottan tudunk-e alkalmazkodni. Az ország külpolitikai érdeke ma nem definiálható oly egyszerű formulákkal, mint amilyeneket egy lap betiltásához a kormány elégségesnek vél. Megtörténhetik, hogy amit ma bűnnek deklarálnak, az holnap megmentő erénnyé válik. Megtörténhetik, hogy a kormánynak, ha az ország érdekét akarja szolgálni, holnap szüksége lehet arra az ellenzéki hangra, annak az új tájékozódásnak alulról való követelésére, amelyet ma mindenáron kordába akar szorítani, mert egy ilyen esetleges „át-tájékozódást” nem lehet felülről megcsinálni. Ha az egész sajtó a kormánytól függ, egy netaláni irányváltozás öszintességében s abban, hogy az a közvéleményben gyökerezik, éppoly kevésbé hihet majd a világ, mint ahogyan mindenki tudja ma, hogy az ellenzéki sajtó is csak addig a határig lehet őszinte, ameddig a hatalom engedi . . .

A magyarság túlnyomó többsége az ősi alkotmány védelmét követeli. S feltesszük, hogy a kormány is őszintén ezt akarja. Ennek a nemzetnek nem kell diktatúra. Miért akar hát a hatalom továbbhaladni a totális sajtópolitika útján, aminek, ha egyáltalában van, csak diktatúrában van értelme? És ami nemcsak legfőbb eszköze a diktatúrának, de már előbb, a legbiztosabb út feléje?

*

A német birodalom sajtófőnöke érdekes előadásban világosított fel bennünket a sajtószabadságnak arról az új fogalmáról, amely hazájában kialakult. Nem tudjuk, kinek volt nálunk szüksége e felvilágosításokra; attól tartunk, hogy a hallgatóság e német tanulságokat a készülő magyar sajtótörvény javára óhajtotta értékesíteni. Megtudtuk dr. Dietrich előadásából, hogy „a nemzeti szocialista forradalom Németországban az egyéni gondolkodás helyébe a közösségtudatos gondolkodást állította”. Községtudatos gondolkodás – elmélázva halljuk e szép új magyar szót, mint az egyéni gondolkodás ellentétét. Mi eddig azt hittük, hogy gondolkodni csak az egyén tud, tehát csak az egyén gondolkodhatik esetleg „községtudatosan” is . . . A német sajtófőnök cáfolta azt a vádat, mintha Németországnak „mechanizált államsajtója” lenne. Hangoztatta (így olvassuk), hogy „Németországban eleven népsajtó van, amely bírálni is mer, de nem azt bírálja, ami a népnek használ, hanem azt, ami a népnek árt”. Rendkívül szerencsés viszonyok! Csak azt nem tudjuk, ki állapítja meg, hogy mi árt és mi használ a népnek? Ha ezt maga a diktatúra állapítja meg, akkor miben áll még a sajtó szabadsága? – Azt is hallottuk, hogy

„sajtóbékéről csak ott lehet szó, ahol az egyik fél engedelmeskedik a nemzeti fegyelemnek.” Nem tudtuk meg azonban, ki a másik fél s annak mi a kötelessége? Mi úgy gondoljuk, hogy a másik fél maga a fegyelmező, akinek viszont engedelmeskednie kellene a nemzetnek. A nemzetnek, amelynek igazi akaratát, ha százszor tökéletlenül is, az alkotmányos parlament mellett mégis egyedül csak a szabad sajtó fejezheti ki.

Mi, megvalljuk, e német tanulságokkal nem lettünk gazdagabbak. Fé-
lünk, hogy ebből az előadásból csak az új sajtótörvény előkészítői merítettek szellemi épülést. „Az ősi alkotmány védelme, a nemzeti jelleg megóvása, az idegen minták elvetése”: mindezek alighanem feledésbe merülnek majd, amikor a sajtóról lesz szó.

*

A nemzeti jelleghez ugyanis hozzátartozik a szabadság is, az ősi alkotmányba pedig beletartozik az 1848. évi XVIII. törvénycikk is. Alkotmányunknak ezt az alaptörvényét már a Tisza-féle sajtótörvény, azután a háború idejére szóló kivételes törvények, legutóbb pedig a sajtórendészeti törvény lényegesen megerősítette. A politikai bűncselekmények körének kitágítása és a büntetések megszigorítása pedig tartalmilag is megszeménoen megszükitette a szabad gondolatközlés lehetőségét. De még a múlt évi törvény megalkotóiban is volt annyi tisztelet a nemzeti jelleg és az ősi alkotmányban gyökerező szabadság-hagyomány iránt, hogy a sajtót mégsem rendelték alá egészen a közigazgatásnak, azaz a kormánynak. A sajtótermékeknek legalább némely kategóriájára nézve fenntartották azt az elvet, hogy a sajtószabadság korlátja csak a büntetőtörvény lehet, tehát, hogy az író csak a független bíróság előtt tartozik felelni írásáért. A sajtórendészeti törvény csak az időszaki lapok létét kötötte kormány-engedélyhez: a többi sajtóterméket, tehát a könyveket és a nem időszaki lapokat, (vagyis amelyek egy hónapnál hosszabb időközökben jelennek meg), kivonta a rendelkezés alól. Ezekre csak azt a megszorítást alkalmazta, hogy terjesztésük csak a kinyomatás után nyolc nap (legföljebb egy év terjedeleminél negyvennyolc óra) elteltével kezdhető meg. S bár ez a rendelkezés, mint annak idején ezeken a lapokon kifejtettük, s mint néhány képviselőházi felszólalás is hangsúlyozta, gyakorlatilag súlyosabb hatású az előzetes cenzúránál is, s bár a sajtókamarával kapcsolatos egyes rendelkezések e nagyon viszonylagos szabadság értékét is gyakorlatilag kétséssé teszik: e szerény kivételt a majdnem-totális sajtó-mechanizálás alól mégis a szabadság megmaradt emlékének s az idetartozó sajtótermékeket mégis a sajtószabadság utolsó refugiumainak tekinthettük.

Ha igazak a készülő törvényjavaslatról elterjedt hírek, akkor annak egyik főcélja éppen az, hogy a sajtószabadságnak ezeket a maradványait is lebontsa. Sajtó-közéletünk jelenlegi adminisztrátorai és komisszáriusai ismételten hangoztatták, hogy meg kell szüntetni azt a „visszaélést”, amely a nem időszaki lapokkal folyik. „Visszaélés” alatt e sajtóhatalmaságok azt értik, hogy még mindig vannak lapok – s ezek közé tartozik a Századunk is – amelyek egy hónapnál hosszabb időközökben jelenvén meg, nem függenek a mindenkori kormány engedélyétől, szerkesztőik és íróik csak a tételes törvények ellen elkövetett bűncselekményekért s csak a független bíróság előtt vonhatók felelősségre, de nem sújthatók büntetéssel vagy hátránnyal azért, mert tevékenységük esetleg nem nyerte meg a hatalom tetszését. „Visszaélésnek” minősítik ezt a „kiváltságot”, amely pedig tételes törvényen alapul s még annak értelmében sem jelent privilégiumot, hanem csak megóvását az ősi jognak, legalább egy szűk területen.

A demokrácia-alapelvei közé tartozik, hogy a törvényeket bírálni szabad, sőt kell, de akár jók, akár rosszak, meg kell tartani. A demokratikus sajtószabadság tehát nem annyit jelent, hogy sajtó útján mindenki szabadon áthághatja az állam törvényeit, hanem a gondolat közlésének és terjesztésének szabadságával párhuzamosan fokozott felelősséget jelent a törvények megtartásáért. A nem időszaki lap szerkesztőjére és írójára, aki szabadon írhat ugyan, de írásáért esetleg helyt kell állnia a bíróság előtt, jóval nagyobb felelősség nehezedik, mint az „irányított” sajtó munkására, akinek előre megmondják, mit szabad írnia és mit nem. Ez a „kiváltság” tehát valójában súlyos teher, amelyet csak tiszta lelkiismerettel s írói hivatástudattal lehet vállalni. Ezt a lelkiismeretet, ezt a hivatástudatot, az önálló gondolkodást és az egyéni felelősségvállalást szeretnék totálisan kirtani a magyar sajtóból azok, akik ezt a „visszaélést” meg akarják szüntetni, s a nem időszaki lapoknak ma még törvényen alapuló létét is engedélytől kívánják függővé tenni.

*

Higgyék el, akiket illet, hogy nem pusztán pro domo szólunk. A Századunk léte vagy nem léte, bármilyen fontos is nekünk és olvasóinknak, elenyésző kérdés a relatív szabadság vagy teljes diktatúra, és még inkább a nemzeti lét vagy halál kérdéséhez képest. Mi tizennégy éve, a totális gondolat vészes terjedése korában is, kitartottunk a korszerűtlen, népszerűtlen, de hitünk szerint a magyar szellem igazi hagyományait képviselő eszmék: az egyéni, politikai és gazdasági szabadság, az emberiség és a demokrácia mellett. S bármily szerény is a mi erőnk, hisszük, hogy mun-

kátságunk mégis egyike annak a kevés kapocsnak, amely a magyarságot még a nyugati szellemhez fűzi. S hisszük, hogy amikor történelmünk nem szabadsághagyományait igyekszünk megőrizni, s amikor a magyar szellem önálló létét, túl a pillanat kényszerűségein, a demokráciák sorához látjuk kötve, e meggyőződésünk nyílt hangoztatásával, akármilyen csekély mértékben is, az ország érdekét szolgáljuk.

Ezt akarjuk továbbra is, amíg lehet. Hivatásunknak tudjuk, hogy szolgálunk, míg Isten engedi. De csak az ország érdekének, az örök magyar eszmének s a tiszta emberségnek akarunk szolgái lenni, nem pedig múltó hatalmaknak s változó irányzatoknak. S ezért, még egyszer: nem mirőlunk van szó, hanem a mi kicsinységünkben is a Szellemről, amely csak szabadságban szolgálhat.

Századunk, 1939.

Kelet Népe

Széchenyi láng lobbanással világított rá a nagy titokra: Kelet népe vagyunk.

Igen: keleti a tűzünk és a hamvadásunk. Keleti a lelkesedésünk mindenért, amit szépnek tartunk, jónak vélünk s keleti a közönyünk, amelylyel hagyjuk elmúlni a szépet és elaludni a jót. Keleti a bölcsességünk, amely mindent megért s megmagyaráz és keleti a közönyünk, amely előtt lóhalálban vágat el a siker. Keleti a hősiességünk, mellyel folyton nagy fába vágjuk a fejszénket s keleti a tunyaságunk, amely miatt engedjük, hogy szorgalmasok, ügyesek fát vágjanak a hátunkon. Keleti az úri gögünk, minden fényűzésre, parádéra, pompára való hajlamunk s keleti az ezeréves szolgaság bennünk, mely kitartóvá tesz a koplalásban és a megmozdíthatatlan szegénységben. Keleti, hogy hibáink az erényeink, amelyek asszimilálnak minden idegent, aki közénk kavarodik s erényeink a hibáink, hogy elbűvölő értékeink mellett semmi mást el nem tudunk érni, csak a szellemi egységet s büszkék vagyunk, hogy evvel ezer év óta fenn tudjuk tartani a magyar szót, nevet és létezést s ez nekünk elég csoda, amin magunk csodálkozunk a legtöbbit.

Keletiek vagyunk, vagy nem? Ki tudja? Nem ismerjük magunkat.

Nem tudjuk eredetünket, saját magunk előtt a legnagyobb rejtelem, hogy az ezer év előtt kelt latin oklevelekben már mai magyar szavakkal vannak megjelölve a falvak, a folyók, a sédek, a hegyek, völgyek, a róka-lyuk és bikkfa, tehát már akkor magyar tündérekkel volt népes a Dunántúl éppenúgy, mint az erdélyi hegyek s ez arra mutat, hogy talán évezredek óta magyar dal zengett a ligeteinkben. De nem ismerjük mai magunkat sem. Nincs meg a magyar faj pontos felvétele, vegyelemzése, karakter kategóriái. Nincs meg az igazi, határozottan magyarnak érő elem földrajzi, gazdasági, jogi és szellemiségi feltárása. Nem tudjuk, kik, miért és hol vagyunk? Nem tudjuk, kit, miért és mi célból nevezünk magyarnak? Nem tudjuk, hogy a beolvadás mily jelentőségű, hány lángelmét és hány élősdit tulajdoníthatunk ennek a folyamatnak s mit kezdjünk az egésszel.

Nem ismerjük a jövőnket. Nincs célkitűzésünk, nincs programunk,

nincs tájékozásunk és nincs szilárd elhelyezkedésünk. Nincsenek nyelv-rokonaink s nem házasodtunk össze másokkal, hogy elvi rokonokat szerezzünk. Egyik napról a másikra élünk és nyugodtan tudunk aludni a subán s nézzük a csillagok állását az alföldi pusztá égen s abból tájékozódunk a jövő ezredév felől, mint a három királyok.

Egyet tudunk csak: élni akarunk.

Ezer év óta, évezredek óta lakunk Európa szívében, a született csatatéren: ha eleddig megtartott ott a magyarok istene, mondjuk, majd csak tovább is elpásztorít jó selymes mezein.

Mert élni akarunk! élni! élni! élni!

S mi, öregek, szívesen látjuk: a fiatalok készek a munkára, készek a szervezkedésre, készek a tetre.

Köszöntjük ezért az Ifjakat és íme köszöntöm az Olvasót, akivel egyet akarunk: a Magyar Jövendőt kiépíteni.

Mint Széchenyi látta: ebben a keleti rajban kicsiny és nagy egyformán megteszi kötelességét.

Térjünk azért munkánkhoz, kevesebb rajongást és több alkotó munkát.

Evvel nyitom meg a megújult Kelet Népe folyóirat karácsonyi lapjait.

Kelet Népe, 1939. december.

1940

Nyilas kultúrtörténelem

Az elmúlt esztendőben sorra jelentek meg olyan könyvek, melyek aggodó hevülettel kísérelték lerögzíteni a magyar magatartást, a magyar lényeket a századok múlásában és az élet sokféleségében. Gondolok itten – hogy megemlítsék néhányat – Szekfüék „Mi a magyar?”-jára, Karácsony Sándor „Magyar észjárás”-ára, valamint Illyés Gyula két könyvére, a „Magyarok”-ra és a „Ki a magyar?”-ra.

Történelmünk súlyos századai alatt a magyar szellem mindig éber volt: hívebben szólva csak a szellem volt állandóan éber. És hogy mennyire megnehezült az idők járása felettünk, abból láthatjuk, hogy ma ismét hadbavonult a magyar szellem. Szabó Dezső mintha „Toldi estéjét” idézné elénk. Hej, hogy vagdalkozik „hét-tollú botja”-val! Babits is leszáll az elefántcsonttoronyból, hogy hirdesse: „Meg kell maradnunk nemzetnek, léleknek, szabadnak, nemesnek, alkotónak, keleti nyugalomban, mely mindenkiel dacol, szellemi erőben, mely senkinél sem érzi hátrébb magát.” A szellem harcol, mert a nemzetet ki akarják vetköztetni magyari voltából. Mindezt dermesztő politikai célok érdekében.

Ebben a harcban nekünk, akik nem vagyunk „íródeákok”, szintén részt kell vennünk és itt a legkevesebb, ha mi is résen állunk és ha a „múltunkat alakítják”, tiltakoznunk.

Mindez egy nyilas napilap vasárnapi vezércikkével kapcsolatban jutott eszembe. A külügyminiszter úr velencei utazásával kapcsolatban kultúrtörténeti fejtegetésekbe is bocsátkozik a cikkíró. A fejtegetés lényege röviden: az olasz és német nép mindig megértette a koreszmét és mindig harciosa volt a nacionalista megújhodásnak. „Így volt ez a múltban és így van a jelenben is.” Olaszországban virágzott ki először a renaissance humanizmusa és alig valamivel később született meg a német reformáció. És mi mindig megtaláltuk a magyar hümusznak megfelelő átvételi formáját az olasz és német tenger felől érkező gondolathullámoknak. Így értettük meg és vettük át a humanizmust és a reformációt.

A kultúrtörténet kész, a megejtő konklúziót vonja le a nyilas olvasó. Mi azonban nem akarjuk levonni a végkövetkeztetést.

Érdemesnek tartjuk elismételni itten, mit mond erről a kérdésről a magyar költő és a magyar író. Ők a hivatottak!

Illyés Gyula a következőket írja a Magyarok II. kötetében:

„A reformáció megindulásakor az európai civilizációba szervesen beletartozó Magyarország bámulatosan rövid idő alatt lutherizál. A reformáció nagy hullámai Magyarországon vetődnek legmagasabbra, talán azért is, mert kelet felé csak idáig terjednek, itt ütköznek az ortodox szlávokba, akik egy cseppet sem vesznek át belőlük. Az ifjú magyar hitújítók örömmel vándorolnak Heidelbergbe és Wittenbergbe, lelkesen hozzák haza az új igéket, melyekből aztán még csodálatosabban rövid idő alatt egy különös, magyar protestántizmus alakul ki, oly nemzeti, hogy „magyar vallásnak” nevezik. Ez a magyar protestántizmus már nem Luther hitelveivel tart rokonságot, hanem annak Rajnán-túli formációjával, a hugenottizmussal. A „magyar vallás” alapjai egy francia nyelvű teológus elveire helyezkedtek, Calvinéra, aki itt annyira otthonossá, magyarrá válik, hogy nevét nemcsak a nép, de az írástudók is magyarosan ejtik. A magyar református templomokban ma is Clément Marot Dávidzsoltárainak fordítását éneklik, akit különben a nép éppoly derék magyarnak érez, mint magát Kálvint.

Így reagál a nemzet legérzékenyebb tudata, a szellem.”

És ha visszafelé megyünk pár évet, hasonlókat olvashatunk Szabó Dezsőnél. „A magyar irodalom sajátos arca” c. tanulmányából (1934-ben írta a „mester”) idézzük a következőket:

„És íme: teológusaink nagy része Németországot járja és mégis a francia kálvinizmus szabadítja vissza a magyar szellemet ősi pogány pszichéje termő erőihez.”

„És aki a magyar protestántizmus történetét csak kissé is ismeri, tudja, hogy első protestáns papjaink jelentékeny része először igenis a lutheri protestántizmust fogadta el és csak utána nyújtózkodott be Kálvin magyar kereszténységébe. Igen, itt mélyebb erők dolgoztak. Kálvin érintésétől a magyar lélek legsajátosabb erői mozdulnak egy saját törvényű, saját célú termésre és alkotásra. Oly hatalmas erejű ez a Kálvin alkalmából új életre ébredt magyar szellem, hogy Erdélyben azok a szász és román tömegek, melyeket – kényszerrel vagy anélkül – magához ránt az új vallás: nemcsak nyelvben, de szervesen, egész testükben-lelkükben részei lesznek a magyar fajnak.”

Nem idézünk tovább: a magyar szellem másként látja a dolgokat, mint a honképesek és talajgyökeresek gyülekezete.

Budapest, 1940. január 8.

Magyar Nemzet, 1940. január 11.

Mi bukott meg és mi nem?

Nem bukott meg a demokrácia, mert nem is bukhatik meg, ahogy nem bukhatik meg az érettség állapota és a tanultság ténye, legföljebb egyének bukhatnak meg az érettségi tantárgyakból és társadalmak bukhatnak meg a demokráciából, ahogy Európa nagy része megbukott belőle; sőt nem bukott meg a demokrácia gyakorlata sem, mert ahol a küzdelemben alul maradt, ott mindig is csak névlegesen volt felül, máskülönben nem tapasztotta volna be közvagyonból junker nagybirtokosok pénzügyi sebeit, nem engedett volna nagyipari és banktőkén párthadsereget szervezni maga ellen, nem helyezte volna el saját ellenségeit és fitymálóit külképviselések és minisztériumok élén s nem tűrte volna el még a „súlyosabbik csapás elkerülése végett” sem, hogy mielőtt névlegesen is el kellett tennie, rendre kobozzák el jogait, lehetőségeit, hatalmi eszközeit; – de megbukott az a jámbor remény, hogy antidemokratikus államba csorbitatlan lehessen átmenteni a személyi méltóság és lelkiismereti szabadság demokrácia-szerte tiszteletben tartott elveit; megbukott a különben derék és művelt Hildebrandok álma az olyan „tekintélyi” kormányzatról, mely mindamellett ne legyen „totalitárius”, meg az olyan antiparlamentáris, „rendi” államról, mely mindemellett ne legyen parancsuralom . . .

Nem bukott meg az alkotmányát védő nép, hiába tizedelték meg annak idején Fey őrnagy ágyúi, – de megbukott Fey őrnagy, aki hiába élt fegyverrel, mégis fegyverrel halt meg, s hiába halt meg fegyverrel, mégsem szerezhette vissza becsületét.

Nem buktak meg, akik eszméért estek el, de megbuktak, akik eszme híján estek el.

Nem bukott meg, nem bukhatott meg hitünk abban, hogy a szabadságnak is lehet szilárd rendje, az emberségnek is lehet ereje, a béke erkölcsé is győzedelmeskedhetik a rákényszerített fegyveres összetűzésben; – nem bukott meg a népfelség elvébe vetett hit, nem bukott meg az alkotmányos szemlélet egyértelműsége, ha elsöpörték is egyes európai mezőnyökről, már hosszú évekkel ezelőtt, a kétértelmű taktika csínyjei és az értelmetlenség erőszakoskodásai; – de megbukott a közéleti homoeopathia ku-

ruzlóinak százalmas okoskodása, megbukott az együgyű agyafúrtság, mely ellenséget mimikrivel akar feltartóztatni, mely parancsszó ellen műparancsszót vet, mely betegséget a betegség lemásolásával gyógyít, mely úgy akarja a közelgő veszedelmet közömbösíteni, hogy eleve elpusztíttatja magát vele, – hasonlóan az egyszeri szerb községhez, amelynek lakói azt hitték, kifognak a törökön, ha közeledtének hírére körülmétkednek, mert akkor a basának majd „nem lesz mit rájuk parancsolnia” . . .

Nem bukott meg a kicsiny országok, a mi kicsiny országunk hivatásának tudata, – de megbukott minden olyan kicsiny ország, mely létét arra alapítja, hogy valamely nagy országnak szüksége van rá.

Nem bukott meg a nemzetek lojális és szoros együttműködésének parancsa, melyet minél többet szegnek meg, annál nyomatékosabban világlik ki szükségessége, – de megbukott a hatalmi rangsorok szerint épülő nacionál-internacionalizmus, melyben a gyöngye nem is tudja, milyen tolakodó, amikor hűséget vár az erőstől.

Nem bukott meg a hazafiasság eszméje, a nemzeti műveltség hagyományának tisztelete, a néprajzi jelleg varázsa, mely odaadóbb és gyöngédebb gondoskodást, őrizőtől bátrabb és szívósabb résenlétet követel, mint valaha; – és megbukott magyar földön, éppen a magyar hazafiság szempontjából, a tájékozatlanság, mely országot, állampolgári közösséget egyedül néprajzi jellegre alapoz, megbukott erkölcsileg a bömbölő műnacionalizmus, mely az östörzsi indulatokat idegenből mintázza s a legsajátosabb nemzeti törekvést idegen hatalmi igyekezet függvényévé torzítja.

Megbukott általában a hazafiúinak nevezett pártpolitika, mely azon a címen, hogy pártokat nem tűr a hazában, széles rétegeket kárhoztat belső száműzetésre, hogy csak a végveszély perceiben fogjon össze velük, amikor már késő; – de nem bukott meg a pártfeletti hazafiság, a legtúze-sebb hazafiak embersége, nem bukott meg a Vörösmarty jelmondata: „haza s emberiség!” – s nem bukott meg Petőfi hite, hogy „haza csak ott van, hol jog is van”.

1940 márciusában a kilencvenkét évvel előtti március igazolódott, az a március, melyben – a párisi február nyomán – Drezda, Bécs és Pest-Buda java értelmisége és öntudatos népe párhuzamosan harcolta ki magának a haza függetlenségét és minden polgára egyenjogúságát, a nemzeti és az emberi szabadságot. Megbukott mindenki, aki e két ügyet, az emberit és a nemzetit, valaha is szembeállította egymással, de nem bukott meg a hit, hogy van haza, hogy hazának lenni és maradnia kell, a

nagyemberi haza szabadságos törvényeibe kényszer és hátsó-gondolat nélkül illeszkedő hazának, melyből nem pusztulhat ki az európai értelem, az igazmondás, a személyi önérzet és az önálló gondolkodás akarata, valamíg olyan emberek élhetnek a földjén, akik kedvüket nem a gyöngék megtaposásában lelik és magyarul ragozzák az igéket.

Szép Szó, 1940-es Tavaszi Évkönyve

Östehetség

Várni kell az igazgató úrra! Az előszobában, elegáns, vörösbársony recamier-n ketten ülünk.

A szomszédom furcsa, tatáros vonású fiatalember. Mikor összenézünk egyszer, így szól:

– Rötyög ez a lóca!

Tényleg a recamier, amit népiesen lócának nevez szomszédom, kicsikét inog. De szomszédomnak kétszeres oka van megjegyezni a lóca ingóságát. Mivel azt látom, hogy egy nagy köteg papiroszon ült eddig, azon egyensúlyozta magát az ingó kereveten.

Most kihúzza maga alól a papírcsomagot és érdeklődő pillantásomra, így mutat rá:

– Mind vers!

Hát igen! Egy kiadóhivatal előszobájában nem illik hüledezni bármi tömegű szerzeményen. Én mégis azt teszem önkéntelenül. Mivel tegnap azt hallottam egy szerkesztő barátomtól, hogy a mai irodalmi termelés egyenesen tonnákkal mülja felül a régebbit és hát az ember így a való-ságban látva a dolgokat, mégis megdöbben.

– Sok? – kérdi arckifejezésemen mosolyogva az ismeretlen kolléga és már kéretlen ilyen titokzatos magyarázattal traktál:

– Bárcsak valamikor ennyi anyaggal kezdtem volna.

– Hogyan mondja? – firtatom őszinte kíváncsisággal.

– Mert, kérem, én voltam az első östehetség! – feleli göggel. – Nem tetszik emlékezni, hogy annak idején minden újság megírta eztet? Ekkora hasábokat kaptam én kérem arról, honnan jöttem és hogyan kezdtem írni, mint első földműves költő. De azóta már kérem, jelentkeztek egyre-másra még gazemberek is, mint östehetségek...

– Tényleg? – bólintok.

– Azám, kérem! – világosít fel szomszédom. – Kettőt is ismerek! Mint juhászbojtár szerepel az egyik. És én tudom, hogy legfeljebb kiszagolt a pusztára, de különben borbély és kőműves inkább. A másik pedig, én tudom, tizenötholdas gazda és elcsapott kézbesítő. Hát ez meri kiadni magát östehetségnek?!

Nem merem megkockáztatni a kérdést, hogy: Micsoda kritériumok tesszik őstehetsséggé az őstehetséget? Inkább gyáván csóválom a fejem:

– Kellemetlen dolog, igen, a méltatlan verseny!

– Igen, kérem! Én vagyok az eredeti, egyetlen őstehetség. A többi már...

Legyint az emberem. És én aránylag elég zavarban vagyok a meghatározás felől, hogy: a hamis eredetiség vagy a tehetségtelen hamisság, vagy az ősietlen tehetség rontóbb-e? Miután azonban látom, hogy ekkora paksaméta költészet mellett nem lehet föltennem, hogy az irodalom szenvedett-e az őstehetség versengéstől, hát inkább arról faggatom kartársamat:

– Dehát, még nem mondta meg, miért boldogult volna jobban, ha kezdetben több költészeti anyaggal rendelkezik?

– Ja? – feleli kollégám: – Mert kérem legeslegeleinte, mikor a lapok felfedeztek engemet, hát nem írtam még több verset hatnál. Ezt a hatot elkérte és leköszölte egyik hírlap, dehát meg kellett ígérnem, hogy más lapnak nem adok ebből a hat versből, közzétételre. Több versem meg nem is volt. Pedig kértek tőlem akkor derűre-borúra. Dehát hirtelenében összezsicsapni nem tudtam új verseket.

– Hát bizony! – jegyzem meg. – Az igazi költő nem megrendelésre, hanem csupán ihletre tud írni. Ez dicséretes magától, kollégám!

Emberem savanyún mér meg, sőt gyanakodva, végül így válaszol:

– Áhh, kérem, írok én most már akár órán belül is verset akárhányat, ha most is úgy kérnének tőlem. De az a baj, hogy mikor már egy kis gyakorlatot szereztem és itt van, ennyi verset gyűjtöttem össze lassan, most meg már nem kell... Összejártam már annyi szerkesztőséget és kiadóhivatalokat, de mindenütt csak elutasítanak, szépen, csúnyán... Lejártatták ezt az őstehetség-felkarolást, én mondom! – teszi hozzá komoran: – Nem divat ez már!

Hát igen! A változékony divat és az állandósult többtermelés lecsúsztatja az őseredetiséget vagy eredeti őstehetséget, vagy őstehetségi eredetiséget... izé.

Már én is összezavarodom!...

A tévedés

Ha a manapság annyit emlegetett korszerűség fogalmát nem korlátozzuk időben és területben túlságosan szűk körre, hanem az elmúlt másfélszázad egész európai fejlődését kérdezzük a korszerűség dolgában, akkor annyit egész biztosan megállapíthatunk, hogy a középosztálynak mint vezetőrétegnek pátriárkális formájú egyeduralkodó, vagy ennek elképzelése semmiképp sem nevezhető korszerűnek. A múlt századi vezetőrétegek már mindenütt átadták hatalmukat szélesebb osztályoknak és kénytelen-kelletlen lemondottak nemzeti dolgokban a kizárólagosság érvényesítéséről. Ennek az útja nem volt egyéb, mint hogy a nagypolgárság, a nemesség, a junkertársadalom a demokratizálódás során befolyását veszítette, s a hatalom átszállott tőle a nép egyetemlegesebb köreire. Mondom, ez mindenütt így ment végbe és ha ma még sokan fejcsóválva veszik tudomásul e fejtegetésemet, az onnan van, mert a szemünk előtt levő folyamatoknak külsőségeitől nem látják meg a lényegét, az irány azonosságát.

A középosztály hatalmának átadása ugyanis két alapformában ment végbe a megjelölt európai időszakban. Az egyik, melynek legtisztább képe az úgynevezett nyugati, demokratikus államokban figyelhető meg, hosszú fejlődést mutat – az embernek kedve lenne organikus fejlődésről beszélni, ha nem gondolna például a francia társadalmi átalakulás nagy gyűjtőpontjára, az 1830-i, 1848-i forradalmakra és a párizsi kommunre. De e nagy lökésektől eltekintve, az átalakulás francia, angol, s a tőlük függő hollandi, belga, skandináv földön aránylag nyugodt volt, s nyugalmát biztosította az a körülmény, hogy a védekező és a feltörekvő rétegek vezetői rendszeren ugyanazon műveltséggel bírtak és ugyanazon nemzeti alapokról vívták meg harcukat, mely ennél fogva nem is volt túlságosan heves és többnyire elért a parlamentek kereteiben. Igen gyakran megtörtént, hogy a vezető rétegek maguk szolgáltatták a feltörekvő osztályok vezetőit is, amiből nem renegátok heves harcai, hanem egymáshoz hasonló, egymás szempontját lojálisan méltányoló vezetők kompromisszumai származtak. De persze még így is évtizedeken át folytak a parlamenti viták s mellettük legtöbb helyen utcai demonstrációk az általános választói jogért és egyéb, a középosztályok detronizálására hivatott politikai

eszközökért. Ez az általános nivellálódás, a vezető rétegnek néppé való kibővülése végbe sem mehetett volna anélkül, hogy ezek az államok másfél-száz esztendőn keresztül a kapitalizmusnak nagy haszonvevői ne lettek volna: az angol, francia és egyéb nyugati kisembernek a politikába való beleszólás lehetőségét csak anyagi helyzetének javulása adta meg: a virágzó kapitalizmus, főként legutóbbi, a XIX. század végén létrejött, világgazdaságot igazgató formájában felemelte a létminimumot korábbi embertelen alacsonyosságáról s az anyagi emelkedést nyomon követte az alsóbb rétegek nemzeti irányú érdeklődése és működése. Ma ezeknél a népeknél nem kérdés többé a magyar élet legnagyobb kérdése, az alsóbb néposztályok nemzeti tudatosítása, de azon sem kell sopánkodniok, hogy a vezető réteg és az alsóbbak közt kiegyenlíthetetlen eltérés, műveltségbeli szakadék lenne. Ilyen szakadék ott már régen nincsen: a vezető osztály önmagát likvidálta, minden értékét átöntötte az új, szélesebb nemzettestbe.

Azok a népek azonban, melyek ma antidemokratikus ideológiák hivei, különböző okokból nem mentek keresztül ezen az itt vázolt átalakuláson a XIX. század folyamán. Vagy azért, mert vezető, polgári rétegük később alakult ki és még nem érkezett el a világháború előtti történeti hivatása végpontjához, vagy talán inkább azért, mert a világkapitalizmusnak csak szélső tájain laktak, s így nem volt meg az a bőség náluk, mely az alsóbb osztályok anyagi kielégítését megengedte volna anélkül, hogy ebben a vezető réteg a saját deposszedálását lássa és ellene forduljon. Európa keleti tájain az átalakulás lassabban ment, alig tudott megindulni és sokszor elakadt, aminek egyik messzelátható jelensége volt az, hogy az alsóbb réteggel szemben szervezkedtek, amelyek az egész nemzeti ideológiát is ellenségnek tekintették. Elég itt a világháború előtti olasz, német, orosz szocialista mozgalomnak antinacionalista tulajdonságaira rámutatni, melyek a vezető rétegnek békés feloldódását a felemelkedő alsóbb osztályokba és új, népi egység létrejöttét eleve is megakadályozták. A szakadékok, az anyagi és szellemi ellentétek még inkább elmélyültek a világháború után, amikor is ezek a népek a napos oldalról végképp sötét árnyékba kerültek, a küzdelem régi és új vezető és vezetett között késhegyig menő harccá élesedett ki s a forrongásból nagy belső vajadások után kiemelkedett az autoriátus állam, mely politikai célkitűzéseiben ellensége a demokráciának, de maga is olyan társadalmi alakulás szülötte, mint amilyen előbb, nagyobb nehézségek nélkül, békésebb úton a nyugati államokban végbement. Rá sem kell mutatni, annyira tudja mindenki, hogy az autoriátus államokat megalkotó „elitek” nem a középosztályt reprezentálták, egészen máshonnan, legtöbbször az alsóbb osztály-

ból jöttek és az új berendezésekben is, melyben elveiket meg akarják való-
sítani, a középosztály mint vezető réteg érdekeit minden tekintetben alá-
rendelik az összesség, a Stato, a Volk érdekeinek. Természetesen fel-
használják a középosztály tehetségeit, minőségileg magasabb munkaké-
pességeit, de mint egységes réteget uralkodási igényeivel együtt talán még
annyira sem mentik át az új nemzettestbe vagy népbe, mint a nyugati, de-
mokratikus államok. A középosztályon kívül álló ez „elitek” sokkal in-
kább egyenlősítették nemzeti társadalmaikat és ha megmaradunk a tár-
sadalmi szemléletnél és nem megyünk át a politikai síkra, ahol az auto-
ritárius államokban az egyenlősített tömeget egészen új, felülről megszer-
vezett uralom alá helyezték, lehetetlen el nem ismernünk, hogy napjaink-
ban a korábbi polgári vezetőréteg mindenütt átömlött az egyenlősített, de-
mokratizált népi tömegbe. Nyugaton úgy, mint Keleten és mint Közép-
Európában. Csak mellékesen mutathatunk itt rá Eötvös József tanításá-
nak igazságára, mely szerint az egyenlőség megvalósulása mindig csak a
szabadság kárára lehet.

Ebből a bizonyára erősen egyszerűsített fejlődési képből megérthetjük
a tévedést, melyet felelős vezetőink a Bethlen-kormány bukása után, ural-
muk berendezésénél elkövettek. Ki kell emelnünk, hogy a reformok szük-
ségességét helyesen állapították meg. Proklamálták tehát a reformot, mely
végső fokon nem lehetett egyéb, mint az alsóbb társadalmi osztályok fel-
emelése. Ennek pedig az európai példák szerint csak két és nem több
útja lehetett. Az egyik a nyugati, a demokratikus, a másik az alulról jött
eliteké, melyek forradalmi eszközökkel, kezdetileg kis csapataik élethalál-
harcával hódították meg az államot, melyet aztán átalakítottak. Mindkét
út nehezen járható volt a néhány év előtti Magyarországon. A demokrá-
cia még keresztény formájában sem tudott népszerűvé lenni 1918 és 1919
után, s az anyagi felemelkedéshez is hiányzott a kapitalisztikus gazdaság
mint a társadalmi alakulás pénzelője. És az átalakulás nyugati útja túl-
ságosan hosszúnak is látszott: emellett a Bethlen utáni vezetők egyénileg
is közelebb állottak a másik, közép-európai irányhoz. De az utóbbinak
egyik alapvető tulajdonságát nem vették tekintetbe, azt, hogy ezek a
mozgalmak mind alulról szervezettek és amire az államhatalom kezükbe
került, soha nem látott korlátlan propagandával, utcai harcokkal és más
tömeguralmi eszközökkel már biztosan kezükbe szereztek, hatalmuk szí-
lárd alapjaiként, a politikailag tudatosított alsóbb néposztályok nagy ré-
szét.

A mi felelős vezetőink a demokrácia ellen és az „egy okos ember”
mellett döntöttek, de elveik végrehajtásánál eleve lemondtak a tömegek
valóságos megnyeréséről és megelégedtek felülről, a parlamenti testüle-

ten keresztül hajtani át új elképzeléseiket. Semmit se tanultak Tisza Kálmán és Tisza István példájából s ott folytatták, ahol a központi kormányzás a világháború végén megszakadt: a szokásos eszközök erőteljes alkalmazásával biztos többséget hozni össze a parlamentben, s törvények hozatalával, meg bürokratikus rendeletekkel létesíteni az „új világot”, melyről nem minden fantázia nélkül jövendölgettek. Ezzel elérték ugyan, hogy a vezető középosztály a nagy reformígérgetésben egyáltalában nem látott nyugtalanságra okot, úgy gondolván, hogy ha egyszer valóban sor kerülne a reformokra, ezek nem fogják veszélyeztetni az ő vezető szerepét, s végrehajtásuk egyébként is a vezető osztályból származó bürokráciától fog függni.

Hogy a reformok elmaradtak, abban nagy része van ennek a körülménynek. A reform emlegetői azzal a társadalmi osztállyal működtek együtt, mely nem érett még meg önmagának a nemzettestbe való teljes, hiánytalan átömlesztésére, minélfogva a reformok papirosáról nem kerültek át az életbe, de még a papiroson is csak igen vézna formákban jelenhettek meg. Egészben véve csak általános reformhangulat alakult ki s végül is kiderült, hogy megint nem csinálták meg felülről a reformokat. Az általános hangulatban nem volt elkerülhető, hogy az alsóbb osztályokban is meg ne induljon az agitáció, amelynek során különböző helyeken újra és újra feltűnedezett a második, a harmadik „okos ember”, akinek sokkal könnyebb volt a dolga, mint az elsőnek, mert először nem ült a kormányban s így szabadon mozoghatott, másodszor nem volt alávetve a vezető réteg mérséklő befolyásának. A kormányzati labirintusban megfogott diktátor csak keveset ígérhetett és még kevesebbet tehetett, a szabad mozgású diktátorok mindent ígérhettek és ígértek is: mozgalmuk csakhamar kiterjedt azon szélesebb népi osztályokra, melyekhez a felülről lefelé hatoló mozgalom még nem tudott elérni.

Mindebből könnyen megérthető az utóbbi évek politikája, persze nem tartalma és értéke szerint, hanem mint működésben levő mechanizmus. A fentlevők érzik az alulról induló mozgalmak nyomását, s néha alku-dozásra, néha hatalmi eszközeik latbavetésére határozzák el magukat. Időnként arra is kísérletek történnek, hogy az eredeti politikai hibát kiküszöböljék és maguk vegyék kezükbe a tömegeket. Az első ily kísérlet, társadalmi egyesületek által készíteni el az egyeduralom szélesebb alapzatát, érthető módon kudarcot vallott, lévén nálunk az egyesületi élet majdnem annyira felülről megszervezett, akárcsak az állam hivatalos szervei. Hasonló eredménytelenséggel járt a csodaszarvas-mozgalom és minden más, mely az alsóbb osztályokat felülről alkalmazott hatalmi eszközökkel akarta összefogni. Mindezen kudarcok azonban egyre kívánato-

sabbá tették sokak számára a közeledést azokhoz, akik az alulról való szervezkedés emberei, s így a tömeg nélkül szűkölködő egyeduralkodóknak népi tömegeket szállíthatnának – ha akarnának. Így álltak elő furcsa helyzetek, mikor például a fentlevő antidemokraták szálakat szőnek a lentlevő antidemokratákhoz, hogy ezek demokratikus, népi tömegeit a maguk céljaira megszerezhessék. Innen örökös tárgyalások, hamleti tépelődések, meddig menjek és meddig ne menjek, tekintve a nem éppen világos jövőndőt, innen erre és arra irányuló alibi-elhelyezések, melyek néha igen távoli lehetőségeket is „bölcsen” tekintetbe vesznek s innen óvatos előkészítés, nyílt rábeszélés, parancsoló és fenyegető gesztusok annak teljes megvalósítására, amit a mozgalom első megindítói elvétettek. Hogy azonban a politikai gondolkodás ez anarchiája kifejlődhetett, annak megértéséhez még egy lényeges dolgot kell egyszer majd szemügyre vennünk: a vezető osztályok magatartását ezen a tévedésen felépült időszakban.

Magyar Nemzet, 1940. április 28.

„A gyanu”

(Válasz egy levélre)

Tisztelt Barátom, többrendbeli dolgot kérdez Ön tőlünk levelében. Szívesen felelnék valamennyi kérdésére, melyek ugyan csöppet sem könnyűek, de így egyvégtében ez bizony nehéz feladat. Mi a zsidó szellem? – amely most olyan detestabilis, kérdezi Ön tőlünk. Egy szó sem igaz már a Renan-i jellemzésből a nagy végletek népéből, melyet pedig egy élet studiuma és a zsidó nép történetének megírása után adott válaszul a nagy francia történész a fönti kérdésre? Shylock és Bölcs Nathan két örök, poláris figurája hiába termett meg Shakespeare és Lessing fantáziájában? A választ olyan művekben, mint Farkas Gyula: „Az asszimiláció kora” hiába is keresnök. Az ilyen könyvek lapjai úgy alakulnak, módosulnak, idomulnak, illetve röpködnek tépetten a koráram szelében, mint az utcán röpdöső papírdarabok, melyeket valakinek kezéből kifújta a szél. Akkor már maradjunk inkább Werner Sombart: Kapitalizmus und Juden pompás köteténél.

Többet és jobbat találhat a Huszadik Századtól 1918-ban rendezett ankét válaszai között, feleletül e kérdésre. Akkor is, immár negyedik éve – lobogó, világégésben fogalmazódott meg e kérdés, melynek kicsit már föltevése Arany János Bolond Istókjának azt a részét juttatja eszünkbe, amikor a szőlősgazda látva, hogy termését a jégvihar elverte, egy cséplőhadarót ragad és a még megmaradt fürtöket leveri a tőkéről, mondván: Hadd lám Uram Isten, mire megyünk – ketten? Napjainkban mintha nem is egy ilyen szőlősgazda akadna, ha nem is dolgozik mindegyikük – tuskóval.

Most azonban másik kérdésére szeretnénk válaszolni. Nem is e sorok írója, gyöngé és méltatlan ő ekkora tisztségre. De hiszen megfelelt már e kérdésre: Mi is tulajdonképpen a zsidóbérenc? – Mikszáth Kálmán a Gyanú című pompás novellájában.

*

... az elbeszélendő történet – írja egyebek közt Mikszáth – arra az időpontra esik, mikor a tisaeszlári ügy tárgyalása után hazajöttem Nyír-

egyházáról, ahonnan néhány tárcát is írtam akkoriban a tárgyalás menetéről a lapokba.

Egy nagy robosztus alak nyitott be a redakcióba egy délután, óriás, csontos fej izmos vállakon, vörhenyes körszakáll és apró erekkkel átfutott kék szemek.

A padló rengett léptei alatt, amint a szerkesztőségi szobákon átment. A tollak percegése megszűnt egy percre, az pedig itt nagy ritkaság, ahol senki sem kíváncsi semmire, ami természetes is, mert mi már azt is tudjuk, amit az egész világ csak holnap fog megtudni.

Hanem a nagy, drabális ember mégis föltűnt. Szemei lomhán fürkésztek szerte, míg végre engem pillantott meg egy asztalnál.

Felém jött és a vállamra tette súlyos tenyerét.

– Ösmersz? – kérdé nyersen.

A hangjáról ráismertem.

– Klopinszky! – kiáltám.

– Igen, Klopinszky István vagyok. Teringette, csakhogy megtalálta-lak . . . Huh! huh! De kutya meleg van. Hm. Hát ez az a redakció.

– Ez!

– Hát ti íjátok azt a sok okos dolgot, hm?

– Már bizony mi.

– Az a pápaszemes is?

– Az is.

– Mit ír az? – szólt fitymálva nézegetvén a cingár legénykét.

– A külföldet.

– Az bírálja Bismarckot?

– Az.

– Azzal a termettel? – kiáltá csodálkozva. – Hm, mégis furcsa.

Sehogy sem tudott megnyugodni, idegenül nézegetett szét, míg végre megakadt egy a falra függesztett táblácskán, melyen ez áll: „Látogatók figyelmébe. Az idő pénz!”

Odabökött a nagy bütykös kezével:

– Micsoda? Ez nekem szól?

– A világért sem. Az csak az alkalmatlan diskurálók ellen van kigondolva.

– Jó, jó, nem háborgatlak sokáig, egy bizalmas szavam volna hozzád. Lehet itt?

– Bátran. Parancsolj! Betegyem az ajtót?

– Tedd be!

Magunk maradtunk a szobában, hozzám hajolt és suttogva lihegte:

– Nagy dologban vagyok, rokon; nagy dologban.

- Miféle dologban?
- Benne vagyok a korrupcióban – mondá, a szemeit szemérmatosan le-
sütve.
- Hogy-hogy?
- Összeköttetésbe léptem a kormánnyal.
- Mifélebe . . . ?
- Kivettem bérbe a töltést csináló munkások ételmezését. Tizenkilenc
szakácsnőt fogadok, rokon. Tizenkilencet és a feleségemet teszem meg
szakácsné-generálisnak. Láttál te már valaha tizenkilenc eleven szakács-
nőt egyszerre? Nagy dolog. Főzni fognak a munkásoknak. Jó gseft!
- És jelentősegteljesen hunyorított a szemeivel.
- Hanem hát – folytatta akadozva –, pénzem nincs a vállalatához . . .
hát azért jöttem . . . azért kerestelek fel, hogy segíts rajtam, rokon.
- Miképpen?
- Adj kölcsön vagy tizenötezer forintot.
- Ránéztem, tréfál-e, vagy pedig meg van örülve?
- De sem a puffadt arcán nem találtam mosolyt, sem a kifejezés nél-
küli szemeiben ködöt.
- Tizenötezer forintot adjak – kacagtam fel.
- No-no . . . hiszen nem ingyen kérem . . . Nyolc percentet adok tőle,
aztán, ha akarsz, be is táblázhatod az összeget a csomaházi „skvarkám-
ra”. (Így nevezik a szegényebb sárosiak a dominiumaikat.) Nem akarok
neked rosszat. Az Isten is megverne. Nyolc percent az ördögbe is! No,
ne nevedd hát. Kifutja. Kétezer gyomrot vettem ki árendába. A gyomro-
kon lehet a legtöbbet megtakarítani.
- Igen, igen . . . De mi szükség azért velem ilyen ízetlen tréfat csi-
nálni?
- Ne okoskodj, öreg, szúrd ki no azt a tizenötezer forintot.
- Hagyj nekem békét –, vágtam közbe türelmet vesztve – ne vedd el
ilyen ostobaságokkal az időmet, sok dolgom van.
- Klopinszky arca roppant savanyúra ferdült erre a szóra. láttam, hogy
csakugyan komolyan kéri a tizenötezer forintot.
- Hát adsz, vagy nem adsz? – sürgeté keserűen.
- Hol vegyek én neked tizenötezer forintot?
- Ugyan, ne tagadd, – suttogetta egészen hozzám hajolva – mintha nem
tudnám . . .
- Mit? – kérdém ösztönszerűleg megijedve.
- Hogy húszezer forintot kaptál a zsidóktól.
- Miféle zsidóktól?
- Amiért ezeket a zsidó szellemű tárcákat írod a lapba.

Az első pillanatban elvörösödtem a dühtől.

– Ki volt az a gazember, aki mondta?

– Mindenütt beszélnek. A Terka néni, a Muki bácsi, a Hilinyiék – tele van vele az egész környék. Azt már hiába tagadnád.

– De, esküszöm neked, nem kaptam – hebegtem még mindig, fellázadva a gyanúsítás ellen. – Hogy képzelhetsz ilyen butaságot?

S kezdtem neki fejtegetni, hogy tiszta meggyőződéseim szerint írok; bizonygattam világosan, hogy a pör kimenetelére nincsenek semmi befolyással az én tárcáim, következésképp nevetséges volna föltenni, hogy azokért a zsidók fizetnek. Több eszük van azoknak. Ha már énbennem nem hisz, legalább higgyen a zsidók élelmességében.

Mikor már azt hittem, hogy teljesen meg van győzve, rámbámult a szitakötőéhez hasonló hülye szemeivel és így szólt:

– Hát akkor adjál legalább 12 ezer forintot. Talán az is elég lesz.

Az otrombaságnak ez a csökönyössége olyan zsibbasztó indulatba hozott, hogy sokáig nem bírtam szóhoz jutni, még a kezemet sem mozdítani, mert talán neki mentem volna felháborodásomban, az óriásnak.

Ő nemkevésbé dühöngött ezalatt, hangosan beszélt, szemei vadul forogtak.

– Szép ember vagy, mondhatom. Gyönyörűséges rokon. Emlékezz csak vissza, anyád hogy szerette az én anyámat. Hányszor ringatott téged az én anyám a térdein. Kő van a szíved helyén, rossz ember vagy. Emlékszel-e, mikor még együtt keresgettük a madártojásokat a mezőn? Már akkor is eltagadtad előlem, ha fészekre bukkantál. Most is bezárod a szívedet... Jól van! Elmegyek, ne félj... nem alkalmatlankodom neked tovább, hanem, ha majd otthon kimegyek az anyád sírjához valamegyik nap, elkiáltom magam a fejfájánál: hogy miféle madár lettél.

– Pista! – hörögtem elszörnyülködve. – Ne folytasd, ne kínozz.

Pista éppen távozóban volt már, a botját és kalapját fogta.

– Ne menj el így, kérlek.

– Hát adsz? – szólt felcsillanó reménnyel.

– Nem adok, mert nincs.

– Micsoda? Még mindig nem ismered be, hogy kaptál pénzt a zsidó kasszából?

– Azt sem tudom, hogy van-e ilyen kassza.

– Azt sem tudod? Hát az mi a mennykő, ahonnan Eötvös Károly kapta a félmilliót? Eressz!... megyek. Elég volt, uram. Ajánlom magamat.

S ezzel egy mélységesen megvető pillantással mért végig s becsapta maga után az ajtót.

Egy mentő gondolatom támadt... Ha az igazat nem hiszi el, hát bi-

zonyosan elhiszi a nemigazat. Beszéljünk az ő észjárása szerint. Utána futottam.

– Pista, Pista, gyere vissza!

Gondolkozott egy percig, megforduljon-e. Lassan, hidegen megfordult.

– Mi tetszik?

– Gyere be, kérlek egy szóra.

Bejött.

– Mit akarsz? – kérdé közömbösen.

– El akarok neked mondani mindent úgy, ahogy van.

– No.

– Eötvös Károlyt említetted az előbb, – mondtam szelíden.

– Hát aztán? . . . dünnyögte nyersen, bizalmatlanul.

– Csakugyan van valami abban a dologban.

– Úgy-e, hm!

– Mondtad, hogy fölvette a félmilliót?

– Éppen ez a baj, mert az igaz, hogy Eötvös mindnyájunknak húsz-húszezer forintot ígért, akik a zsidók mellett fogunk írni, de amint a félmilliót fölvette, azóta . . .

– Nos, azóta? – szólt közbe élénken.

– Feléje sem jön a redakciónak. (Gondoltam magamban: bocsássa meg szegény Eötvös a bűnomet, önála bizvást elcsúszik ez a ráfogás is a többi mellett; neki már nem árt, nekem meg használ.)

Erre csodálatosan egyszerre kiengedett a Klopinszky István haragos ábrázata, nem volt már olyan mord, leült szép csendesen mellém.

– Te fiú, monda élénken és a kezével rácsapott az íróasztalomra –, azt a pénzt sohasem fogod megkapni attól az embertől!

– Én is kezdem már hinni . . . – feleltem szomorúan.

– Látod, látod. Hiszékeny, bohó lélek. Téged mindenki az orrodnál fogva vezethet. Olyan jó szíved van, mint a vaj. Ej, ej gyerek, abból a pénzből nem eszel!!

– Hja bizony, bizony –, sopánkodtam szerepemhez híven, melynek sikerében egy percig sem kételkedtem, mert látással dicsekszik a gyanú, pedig szurokkal van mind a két szeme betapasztva.

– Pedig ugye, kellene a pénz? – firtatott kisvártatva.

– Persze.

– Ejnye . . . ejnye! Nono . . . ne búsulj azért . . . Él még a pénzek anyja. Kölykezik az örökké. Hanem arra a húszezerre bizvást keresztet vethetsz.

Idomtalan kezével gyöngéden simogatta meg a fejemet, buta szemeiben jóság, szelídség tükröződött.

– Szegény fiú! Hm... Mindegy. Ne ess azért kétségbe, öreg, ha mondom... Ha már így van, így van... Ha nem adhattál te nekem, majd adok neked én. Nincs más mód, fölveszek a birtokomra valahol... Aztán... no, hiszen tudod, kicsoda neked Klopinszky István. Hát szervusz, öreg...

*

Eddig tart a novella. Quid rides, mutato nomine de Te fabula narratur? Mit nevetsz, hiszen rólad szól a mese! Így lettem én zsidóbérenc, – tehette volna hozzá a nagy palóc. És valahogy így vagyunk ezzel a dologgal mi is, kedves Barátom...

Bomlás

A vidék elvadult. Elvadult vagy felszabadult? Egy hét alatt ezer ezer esztendő fejlődését érzékeltette, játszotta el visszafelé, ahogy a szervezett állam köteleiből kibújt és visszavedlett – ördög tudja, mivé is vedlett vissza, nehezen lehetett követni. Azon az emlékezetes éjszakán az erdő például ledobta magáról a hercegi vadászterület fogalmát, reggelre csak erdő lett, erdő an sich, hogy akkori legcsábítóbb olvasmányom szavaival fejezzem ki magam. A környező puszták végtelen dülői a vérszerződés előtti korba ugrottak vissza, szabad települési területek lettek, legalább is a parasztok szemében. A folyó hídján azelőtt vámot kellett fizetni, fogatonként négy fillért, az uradalomnak. A hidat ez valahogy fellegvárszerűvé tette megilletődve hajtottunk rá. A vám eltörlésével a híd közönséges faalkotmány lett. 1918 novemberében voltunk.

Imre egy reggel kivezette az egyik lovat az istállóból, pokrócot dobott a hátára, ráült. „Átmegyek Szilasra”, mondta már a lovon. Anyánk szavát vesztve nézte fiát is, a vén igáslovat is, mely világlétében nem hordott hátán embert. A ló azonban valami atavisztikus emlékezet folytán könnyebben fogadta az idők változását, az első sarokpöccentésre megindult Szilasra, az utca végén már vágtatott is.

Még a tárgyak is visszakapták eredeti jelentésüket. Megtapogatva zsebemben a bicsakot, sohasem éreztem oly magábavalóan bicsaknak, mint azokban a napokban, főleg éjszakában, magányos hazatéréseim közben. – A bot, lett, mint a neandervölgyi ember kezében. Csoda, ha neandervölgyi érzelmeket bizsergetett a markolászó tenyérnek? Eddig jelentéktelen holmik kiáltva hívták fel magukra a figyelmet, különleges bánásmódot követeltek. A fejsze a kamrából bekerült a szobába. A gyufa a belső kabátzsebbe került a pénztárca helyére. Az arany arany lett, köcsögbe kellett rakni s elásni a kertben, három lépésre az öreg diófától. A padlásról a rokka egy nap lejött Rozika lába elé, és negyvenöt évi alvás után olyan frissen pörgette kerekét, oly meghitten duruzsolt, mintha előző este hagyta volna abba. Rokkát életemben akkor láttam először, de egy perc alatt megszoktam, az eltűnt szappant a súlykoló is helyettesítette, a szenes vasalót a kézi mángorló. Megindult – szintén félszázados szunnya-

dás után – a házi malomkő s mi rögtön tudtuk, hogyan kell a darabos örleményből kiszitálni a korpát. Fölmerült, talán a sírból, egy valódi kanászsűr, csak első napokban járt-kelt kísértetként a ház körül. Nagymama emlékezetében az merült fel, hogyan kell gyertyát csinálni. De mindez még természetes lehetett, a tapintható dolgok e lázadása és ébredése. Hatalmukat már eddig is sejtettem s nem lepett meg, hogy a központi fegyelem lazulása, a megyék, a falvak, sőt a tanyák különszakadása idején legelőször a kapák, liszteszsákok, a jó meleg bundák és kanalak függetlenítették magukat. A piac uralma szűnt meg rajtuk? A földrengés a legkönnyebb tárgyakat mozdítja meg először.

A legkáprázatosabb az volt, hogy épp ilyen változáson estek át a gondolatok, e megfoghatatlan, lengeteg eszközök is. A szavak hirtelen megtelítődtek, legtöbbjük ősi tartalmát kapta vissza. Kísérteties élmény volt. A népies Petőfi-kiadást akkor már számárfülesre olvastam, gyanútlanul ütöttem fel hát akkoriban is egy este, előre készítgetve ínyemet a ritmusok édes ízére, félhangosan szoktam olvasni. Most az első sorok után hirtelen fölkaptam a fejem, nyelvem megbénult, mintha paprikás bunkapálinkát hörpintettem volna fel. Amit eddig csak élveztem, most értettem. A betűk farkasszemet néztek velem.

*Még kér a nép, most adjatok
neki,
Vagy nem tudjátok, mily
szörnyű a nép . . .*

Már transzban olvastam. Mit transzban, közönséges részegségben.

Az eladdig ködös fogalom, a nép, egyszeriben érzékelhető valóság lett. A vers megtelített valamivel, a lehető legnagyobb önteltséggel: saját magamat éreztem a népnek. A vers – teljesen indokolatlanul – olyan haragot öntött belém, hogy kitoltam alólam a széket, kimentem az udvarra. De ez sem csillapított le. Elindultam – mintegy az Úr szavára, akár a próféták – elindultam hazulról, a kapuból visszakergettem az ikreket, akik a távozó házbelieknek úgy a sarkába ragadtak, akár a Mitrisz vagy a Tisza és elmentem a kocsmába, vagy Bajtiékhoz, hogy gyorsan átadjam valakinek a lázat. Olyan is volt ez, mint a szerelmi hevület, csak akkor csillapult, ha megfelezttem. A kocsmában, a felvégiben, ahol a mi kamasz együttesünk úgy feloldódott, úgy elkeverült a visszaözlött csukaszürkék tömegében, mint a kétszeresben a búza és a rozs, szemelni kellett volna.

A varázslat folytatódott. A szavak nemcsak a versben röpdöstek rit-

muslendítette elevenséggel. Megelevenedtek, különálló, erőszakos lényekké váltak, szinte láthatóan szálltak. Bajtiék alacsony szobájában vagy az ivó füstjében és nehéz csizmaszagában, függetlenül attól, ki röppentette fel őket. Az „éhínség” a „fegyver”, a „Magyarország” szavaknak semmivel sem volt kevesebb tartalmuk most itt, mint egy püspök vagy miniszterelnök ajkán. Demokratizálódtak, valóban közkinccsé lettek. A „föld” egy hónapja még csak a falu határában jelentett valami kisebb-nagyobb parcellát: most pontosan azt jelentette, mint a képviselőházban. Mintha fülem s szemem csak most nyílt volna meg, most részegedtem csak meg igazán, elsősorban a meglepetéstől. De a következő pillanatban már én is beszéltem. A bűvölet, mely a tájakat, tárgyakat és fogalmakat elkapta, elkapott engem is, függetlenedtem, külön jelentést, jelentőséget éreztem magamban.

Az ország állapotáról vitáztam. Az ország állapotához semmivel sem éreztem kevesebb közt, akár a király. Pontosán annyi közösséget és jogot érzett ahhoz a velem szemben álló leszerelt részes arató is. Azért, mert a király levetette, mintegy szétosztotta ezt a fenkölt jogot és emberként, túlságosan is emberként hagyta az országot magára, azaz reánk? Homályosan éreztem, hogy mennyi veszélyt rejt a szavak lázadása. De a „veszély” is ragyogó szép tartalommal csillogott.

Bálinttal egyszer Csukáséknál ültem. Három-négyholdas polgárok voltak, két fiúk veszett el a háborúban, csak János maradt meg nekik. Bálint pislogószemű kenyerespajtása és a kis Ilon. Az öreg Csukás, hórihorgas, színpompás ember, hirtelen azt mondta, hogy most egy juhászt kellene a népek élére állítani: vagy egy ügyes kanászbojtárt!

– Miért, Náci bácsi?

Mert az már úgy szokás. Épp te nem tudod? Mátyás király is juhász volt. Mert mikor baj van, akkor mindig olyannak kell jönni. Majd az egy pulival, meg egy kiáltással összetereli a nyáját.

Jót nevettünk, Náci bácsi is velünk nevetett, de a vágó mellett volt valami igazság is a szavaiban.

Ahogy polipkarjait egymásután visszakapdosta, úgy zsugorodott, úgy halványult a láthatáron Pest; egyszercsak mindenestül eltűnt. A falvak egyre bátrabban emelgették fejüket, mintha mindegyik igényt tartott volna arra, hogy ő legyen az ország középpontja. A menyődi községházán épp olyan okos emberek ültek, akár a budai Várban.

Annál sértőbb és felháborítóbb volt, midőn a polipcsápok ismét nyúlni kezdtek. Pesten, külön-külön minden faluban, újra meg kellett küzdenie az elsőbbségért. A küzdelmet nem nyerte meg. Most derült ki, hogy fővárosnak főváros volt ugyan, de csak egy országé, nem egy népé.

Végzetesen s már helyrehozhatatlanul derült ki, midőn végre érezni lehetett, hogy van nép, nem tudom, hány száz év óta most lehetett először érezni. Mint tavasszal a fagy fölengedtével a föld szagát, úgy lehetett érezni ezt, szinte a szél leheben is.

Én tág cimpákkal szívtam, fejemben a vér és a remény egyre frissebben pezsgett.

A vezérek nyilván fajtánk hagyományos szeméremérzete miatt, nem jelentkeztek. Mert különben nem volt hiány bennük. Belteleki bácsi, a faluvégi öreg zsellér oly világosan látta az ország helyzetét és a legközelebbi teendőket, hogy én a bámulat és a keserőség között hanyattatva, arra gondoltam, miért nem rábízzák a kormányalakítást? Kitűnő kormányt alakított volna pusztán vászolydiakból, sőt vászoly-felvégiekből. Nem tréfából mondom. A világot járt felnőttek értettek a világhoz, de közben értettek a saját földjükhöz is. A legbonyolultabb helyzetet valóban rendszerint a legegyszerűbb lelkek tudják megoldani egy közvetlen, természetes mozdulattal, a történelemben is. S van még egy tragikus érv: annyit a felvégiek is elvégeztek volna, amennyit a helyettük alakult kormányok elvégeztek: már csak azért is, mert azok semmit sem tudtak elvégezni. A bírálat persze könnyű, mégis megtoldom: ha senki sem nyúl beléjük, az események maguktól is jobb irányt vettek volna, mint aminőt vettek. A fölszabadult tájak és tárgyak is helyesebb útra vezették volna a népet: a történelem erre is tud példát.

A felnőtteknek lassanként megjött a hangjuk. Természetes, hogy a nagy élmény, az élet-halál hatása alatt a legnagyobb kérdésekről beszéltek, a haza, sőt az emberiség dolgairól. A négy év alatt félig összedőlt ólak és istállók megjavítása és átalakítása helyett a világmindenséget akarták átalakítani.

Az eszméket nem emberek szállították. Azt kell gondolnunk. Ha a faluból e négy év alatt egyetlen lélek sem távozott volna el s egyetlen ember sem tért volna oda vissza, akkor is pontosan úgy történik minden, ahogy történt. Ölyvespusztán például valóban senki sem jött meg, a kastélyt mégis ott gyújtották fel először. Az eszmék a levegővel jöttek, hasonlóan és különben egyidejűleg a náthaláz bacillusaival.

Az eszmék magukban keltek a fajokból, maguktól pattogtak és rügyeztek. Ilyen volt az idő járása, vagy tán a világ a csillagoké. Minden csak a kezdet tünete volt, de nagyon is összeillő a következtetésre. Uzdi bácsi bólogatva fújta nagyapa dohányát és a járvány után pontosan sorrendben áradást, „nagy futásokat”, sáskajárást várt, majd üszköt, tehénvést s végezetül a fehérszemélyek iszonyú elvadulását.

Bevallom, hogy én gondolataimat akartam rendezni. Vizslaként hegyez-

tem fülem a beszámolók, tervek, találgatások és fogadkozások alatt, minden véleményt megjegyeztem, aztán hazaballagtomban megfeszített elmemunkával igyekeztem eligazodni bennük. Akkoriban hallottam először nem algebrai kérdésekre ezt a kifejezést, hogy „közös nevezőre hozni”, betűszerint vettem s lankadatlanul kerestem azt, ami a gondolatokban hitelesen közös, amitől azok egy szándékba ugranának. Leginkább indulatot találtam. De akkor még ezeket is az elme termékeinek tartottam.

Magyar Nemzet, 1940. december 1.

Kegyelmet a betegnek

Újsághíradásokban olvastam, hogy a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének elnöksége emlékirattal fordult a kormányhoz, melynek elnöke a napokban megtartott nagy beszédében többek között a zsidókérdéssel is részletesen foglalkozott. A MONE válaszmánya már előzőleg tárgyalta a készülő harmadik zsidótörvénynek orvosi vonatkozású részeit. Az elnökség most pontokba foglalt javaslatot nyújtott be a miniszterelnökhöz. A beadvány kilenc pontját ismerem, amelyek ilyen szakaszokat foglalnak magukban:

A MONE javasolja a zsidó orvosok munkakörének szigorú körülhatárolását. Zsidó orvos, csak zsidó gyógyintézetben működhessek s a magángyakorlatban is csak zsidó részére fejthessen ki orvosi ténykedést. A MONE javasolja, hogy a beteg-biztosító intézetek zsidó gyógyintézetbe nem zsidó tagokat ne utalhassanak be. A MONE azt is javasolja, hogy az összes felsorolt megszorítások a kikeresztelkedettekre és azokra a magyarokra is kiterjesztessenek, akiknek zsidó a feleségük.

A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének javaslatát, hogy végigolvastam pillanatokig megdöbbenve tartottam magam előtt az újságot s úgy éreztem minden politikai pártoskodáson túl, olyan egyéni megtámadtatás ért, hogy életemet látom általa veszélyeztetve. Nem kenyerem a politizálás, sőt azt mondhatnám, amióta tudatosabban foglalkozom társadalomszervező munkával és tudományos társadalomkritikával, azóta magamat és mindenkit fennhangon óvtam attól, hogy hitel adjunk a politikai agitátorok jelszavainak és részt vegyünk hatalmi rivalizálásukban. Kétségtelen, hogy az utóbbi évtizedekben, anélkül hogy az emberek nagy tömegei észrevették volna, a politika olyan hatalmas tényezővé fejlődött, hogy egyre intenzívebben veszélyezteteti gazdasági, kulturális és morális életünket. Holott egészséges társadalom keretei között a politika alig lehetne több szekunder jelenségnél, mivel a politikus nem arra hivatott, hogy diktálja életfeltételeinket, hanem hogy az egyén és közösség között okosan és mennél praktikusabb készséggel közvetítsen, illetve, hogy az összetett társadalmi formában segítsen kiépíteni és megtartani emberi egyensúlyállapotunkat.

Mondtam már, a javaslat egyes pontjait életem ellen való támadásnak érzem. Nem mint politikus, hanem mint egyszerű társadalmi lény, mint ember, aki éppen az utolsó esztendőben túltartott sokat betegeskedtem. Voltak már pillanatok, amikor úgy éreztem, át kell lépnem a halál küszöbét, s részemre a továbbiakban jelentéktelenné válik mindaz, amit eddig tudatosan észleltem magam körül s aminek a megjavításán fáradoztam. Mindazokban az emberekben, akikben még együttesen nem égtek ki az élet energiái, akik még józan tudatuknál vannak, mélyen és tragikusan hat a halál szelének érintése. Betegségemet nem aggkori végelgyengülés, hanem részletszervek elváltozása okozta s így minden megmaradt erőmmel azon voltam, hogy továbbra is tartsam magam a felszínen. Ez azonban csak úgy következhetett be, ha hozzám, a beteg emberhez mellé áll a gyógyító orvos és minden egyébre való tekintet nélkül teljesíti kötelességét életem megőrzése érdekében.

Nem kellett elpusztulnom mert valóban az orvosok, különbség nélkül keresztények és zsidók, szőkék és barnák, kövérek és soványak egy akarrattal azon voltak, hogy újra talpra állítsanak. Mi is lett volna belőlem, ha valamelyik orvos a legfontosabb probléma körén kívül álló ok miatt megtagadta volna vagy elszabotálta volna a részemre nélkülözhetetlenné vált segélynyújtást?

Vajon hogyan gondolja a MONE elnöksége hivatását emberségesen betöltetni akkor, ha politikai szempontok miatt különbséget tesz beteg és beteg között és hogyan gondolja a MONE elnöksége azt is, hogy e beteg hozzátartozói szükség esetén politikai szempontok miatt különbséget tegyenek orvos és orvos között? A miniszterelnök elé terjesztett javaslatban nemcsak az foglaltatik benne, hogy hagyjuk veszni a zsidókat, hanem az is, hogy ennek a modernnek nevezett eszmeáramlatnak áldozzuk fel a keresztények egy részét is, akik betegségbe estek és hirtelenében nincs módjuk, keresztény orvoshoz fordulni. Hogy ez az eshetőség mennyire forog fenn, erre vonatkozólag a MONE elnöksége tekintse át a mentők statisztikai kimutatását arra vonatkozólag, hogy évente a kórházi ágyak hiánya miatt hány derék anyának kell szülnie áldatlan körülmények között, talán a mentők jelenlétében, miközben a kocsí hiába száguld egyik kórház kapujától a másikig, vagy pedig a nyílt utcán kényszerül világra hozni csecsemőjét. És a balesetek és egyéb szerencsétlenségek számának milyen nagy arányában kényszerül rá a sebesült a közvetlen és legközelebből vehető segítségre?

Nem is beszélve arról a tényről, hogy a beteg felépülésében komoly lélektani okoknál fogva milyen fontos szerepe van a bizalom kérdésének. Én, a keresztény beteg ne fordulhassak a zsidó orvoshoz politikai

okok miatt, bárha jól tudom, ez az orvos mester a szakmájában. Vagy én, a keresztény orvos, politikai okok miatt ne nyújtsak segítséget a zsidó származású betegnek, bárha arcán látom az emberi fájdalom kifejeződését, és a szemeiben csillogó könnyek mélyen megérintik szívemet.

Nem, nem, ez így lehetetlen. Az ember nevében tiltakozni kell ez ellen és védelmet kell kérni a beteg érdekében. Vagy talán a MONE, mint az orvosok szövetsége, határozatban mondja ki, hogy kötelességének nem a beteg istápolását, hanem a politikai dogmák propagálását tartja. S akkor egyben valljuk be azt is, hogy ez az intézmény még az állatvédő egyesületek nivóját sem hajlandó betartani. Hiszen ma már általánosságban az emberiség odáig fejlődött, hogy készséggel áll segítségére a kóbor ebnek, az igavonó baromnak, sőt a természet szabad vadjainak is.

Mikor ezeket a sorokat leírtam, nem a politikus hatalmi érvényesülését, hanem a beteg ember érdekeit tartottam szem előtt. Mert úgy érzem, magam is esendő ember vagyok és jaj nekem, ha társaim nem kötik be sebeimet és nem segítenek létrehozni utódaimat.

Magyar Nemzet, 1940. december 8.

1941

A népi írók új útja

Azt, hogy a nép fia vagy,
igazolnod, sejh, ma nem azzal

Kellene: honnan jössz –
azzal, ecsém, hová mész!

(Illyés Gyula)

Gondolt-e rá a költő, amikor kicsit gúnyosan, kicsit kötekedve és hetykélkedve odaszúrta önmagának, a „Puszták népe” szerzőjének ezt az epigrammát, hogy eljön az idő, amikor egy egész írói tábor mércéje lesz ez a könnyedén játékos, incselkedő két sor? Hogy eljön az idő, amikor az íróknak, akik a népért és a nép nevében szóltak, oda kell tenni maguk elé ezt a rövidke verset és úgy felelni rá mint a serpenyőbe dobott súlyra a mérleg nyelvének: vajon elég súlyosnak találtnak-e? Mert én úgy érzem, hogy eljött az idő. Csak a magam nevében beszélek, bár azt hiszem, hogy ha őszinték akarnánk lenni s kicsit szigorúak. is önmagunkhoz, mindnyájunknak oda kellene tenni a mérlegre szándékainkat és amit megvalósítottunk belőle: mindnyájunknak „népfiaknak”, akik azt tartjuk magunkról, hogy nem tértünk le az egyenes útról, s akik életünk legfőbb mértékének tekintjük, hogy azok is azt tartsák rólunk, akikért szóra nyitottuk a szánk. Mondom, csak a magam nevében beszélek, mert a tábor, amellyel együtt mondtam a népért való hit igazságait, nincs többé. Csak egyének vannak, magányosan hadakozó harcosok, s így még akkor is kevesebbek lennénk, ha árulás és megalkuvás nem tizedelte vagy nem felezte volna meg sorainkat. Akik megmaradtunk, magányos harcosok, „partizánok” vagyunk, és ezekben a zord időkben azért kell minél szigorúbb szívvel megmérni a magunk dolgait, mert a magányos ember könnyen eltéved, még akkor is, ha tarsolyában az évszázados magyar szegénység sorsában osztozó ősök íratlan végrendeletét hordozza, és iránytűként ott van kezében, agyában, szívében az eszme, amelyért élni érdemes. Zord idők ezek, halálos a hideg, és sűrű a köd, az embernek még önmagával szemben is kétkedőnek kell lenni, ha nem akar eltévedni...

Nem valami pillanatnyi elkeseredés mondatja velem ezt az eléggé keserű számadást, hanem az utóbbi egy-két év és különösen az utóbbi hónapok sok szomorú tapasztalata. Ha irodalmi, szellemi életünk mai állapotát nézzük és összehasonlítjuk a két vagy három év előttivel, nem is kelhet bennünk más, mint ilyen kritika.

A népi írók ténykedése az utóbbi időben jórészt abban merült ki, hogy személyes élő támadásokat indítanak egymás ellen. Burkolt vagy nyílt

vádak hangzanak el árulásról, megalkuvásról gyávaságról s elvi következetlenségről. Nem kívánok részt venni ebben a sajtókoncertben. Nemcsak azért, mert ízetlennek és értelmetlennek találom, hanem még inkább, mert az ügy szempontjából is szerencsétlennek tartom. Bizonyára vannak elég számosan, akik kárörvendve nézik ezt a marakoskodást és kezdettől fogva hangoztatott bizalmatlanságuk, gyanakvásuk „különvéleményük” igazolását látják benne, mondván: „ez előre látható volt”, „ennek így kellett lenni” . . . De amennyire helytelen volt ez az „elvi” magatartás akkor, amikor még együtt volt s komoly erőt, lehetőséget jelentett a népi írók tábora, legalább annyira helytelen ma, a széztüzlés idején. Nem lehet ugyanis letagadni, hogy ez az írói csoportosulás – nevezzük akár falukutató mozgalomnak, akár Márciusi Frontnak – az utóbbi néhány évtized legjelentősebb magyar szellemi megmozdulása volt. Jelentőségét nem is annyira azzal kell mérnünk, amit megvalósított, hanem inkább azzal a szereppel, amelyet betölteni hivatott volt és hivatott lenne még ma is, talán még jobban, mint indulása idején . . .

Mondom, nem akarok részt venni a személyeskedő vitában, hanem az elvi kritika mérlegén próbálom lemérni azt, ami történt, és ezt sem a múltat terhelő ítéletként, hanem a jövőnek szóló okulásért. Különbösen ezekkel a személyes vádaskodásokkal az a helyzet, hogy elvi ellentétek húzódnak meg mögöttük. Lássunk hát tisztán és beszéljünk őszintén!

Nincs rá helyünk, hogy a falukutató irodalommal, amelyből a Márciusi Front mint mozgalom kinőtt, bővebben foglalkozzunk. Azt azonban meg kell állapítani, hogy ha megnézzük a műveket, meglátjuk, hogy a népi írók tábora már az első pillanatban sem volt egységes. A parasztság sorsa izgatta mindegyiküket, és ez volt az a pont, amely körül találkozni tudtak. Az egyik becsületes magyar középosztályi aggodással jött, a másikat a parasztság emelte fel, megkiáltani a mélyben élő milliók nyomorúságát, voltak, akik a polgári megoldás felé tapogatóztak, kisreformeri tervezgetésekkel, mások szocialista társadalomszemlélet szemszögéből vizsgálták a parasztságot is. Az első időkben az mind nem volt fontos: a merőben különböző műveket egyetlen nagy egységbe foglalta a parasztság fel-emelkedéséért munkáló igyekezet. S ezt az egységet még csak jobban aláhúzta, megerősítette a közvéleménynek az a spontán kitörő érdeklődése, amely egyforma lelkesedéssel fogadott minden írást, amely a parasztságról szólt.

A kérdés akkor még csak így tevődött fel: „honnan jössz?” Nem éppen úgy, hogy a parasztságból származol-e, hanem van-e erről a rétegről érdekes és érdemes mondanivalód? Ez volt a falukutató művek születé-

sének izgalmas és eseményekkel teli ideje. A szerep azonban, amelyet az írók magukra vállaltak, azt követelte, hogy a valóság megmutatása után igyekezzenek megkeresni a változtatás útját is. Most már előállt ez a kérdés is: „hová mégy?”

A felelet, amely a Márciusi Front 12 pontjában fogalmazódott meg, helyes volt. A program megvolt, de hogy ezt már nem mindenki vállalta a népi írók táborából, csak később mutatkozott meg. Akkor, amikor a nagy világesemények hatása alatt a falukutató munkák iránt érdeklődtek, és az írók magukra maradtak, kezdődő közöny és üldöztetés közepette. Az egységesnek látszó írói tábor, mint üvegprizma alatt a fény, színeképeire bomlott . . .

Voltak természetesen, akik hűek maradtak a programhoz és a vállalt szerephez, s igyekeztek tovább szolgálni az ügyet, amely mellé kiálltak. Azonban hiányoztak a tömegek, amelyekre munkájukban támaszkodhattak volna és amelyekkel való eleven kapcsolatuk megszabhatta volna a mindenkor helyes állásfoglalást. Az öntudatos ipari munkásság ugyan mindig a legnagyobb szimpátiával figyelte munkásságukat, sőt olvasóközönségük jórésze is ebből a rétegből került, de az írók legtöbbje idegenkedett a munkássággal való gyakorlati együttműködéstől. A parasztsághoz viszont alig jutottak el műveik: csak egy egészen vékony réteg volt az, amely tudomást szerzett róluk. Jellemző erre, hogy míg ezek az írók valósággal hősi époszt teremtettek a paraszt név köré, addig a különböző néplapokban szenvedélyes vita folyt, hogy a parasztság vállalhatja-e még ezt a nevet. S a hozzászólások legtöbbje bizony úgy ítélte, hogy el kell utasítani, mint lealázót . . . Ilyen körülmények között érthető, hogy a népi írók együtt maradt része a parasztság szervezett erejére se számíthatott, és hogy az a kísérlet, amely egy parasztpártban próbált tömegbázist teremteni, nagyon kevés sikerrel járt.

Így maradtak magukra az írók, majdnem légüres térben, és a szét hullás tovább folytatódott. Akadtak, akik a középosztály még érdeklődő részével elsősorban az értelmiségi fiatalsággal való munkálkodás útját választották. Ennél a fiatalságnál azonban mind nyilvánvalóbb egy újra ébredő parasztromantika veszélye. Aki olvassa lapjainkat, láthatja, hogy rengeteg becsületes igyekezet van bennük a parasztság iránt. Az egész magyarság jövődjét ebben a rétegben látják. Ez a talán jóindulatú egyoldalúság azonban olyan szociológiai eltévelyedéseket szül, amiket semmi esetre sem vállalhat az, aki valóban akarja a magyar parasztság társadalmi felemelkedését. Az „örök paraszt” és az egyéb hasonló rajongó

jelszavak szociológiai vetülete a reakció, mind a haladás irányába mutat, tehát ezeknek írói hitelt, fedezetet adni nem jelentheti a paraszt-ügy igaz szolgálatát . . .

Mások a paraszt-polgárosodás tervét próbálgatják újra meg újra, elfeledkezvén arról, hogy a parasztság legnagyobb tömegei számára a polgárosodás útja immár el van zárva. A társadalomfejlődés ezzel éppen ellentétes folyamatot teljesített és teljesít a parasztság millióinál: a proletarizálódást . . .

Láthatjuk tehát, hogy a költő igazsága teljes „azt, hogy a nép fia vagy, igazolnod ma nem azzal kellene, honnan jössz, azzal, ecsém, hová mész” . . . A parasztság ügyére való fölesküvés, helyesebben a parasztság ügye iránti jószándék önmagában nem jelenti azt, hogy amit teszel, az valóban a „nép”, a parasztság igazi érdekében való. A parasztkérdés a magyar társadalmi kérdés egyik legfontosabb része, de nem azonos azzal! Nincs az egésztől elválasztható parasztkérdés, munkáskérdés stb., hanem egységes magyar társadalmi kérdés van, ennek a megoldása pedig csak az összes magyar dolgozók: munkások, parasztok, dolgozó értelmiségiek összefogásán keresztül lehetséges.

Az íróknak, akik igazán hű „népfiak” akarnak maradni, ennek az érdekében kell munkálkodniok!

Népszava, 1941. április 13.

Most, hogy az ácsorgás és az elsötétítés is eltűnt Budapestről, az ember néha megfelejtkszik a háborúról. Huszonhét évvel ezelőtt a másik világháború első augusztusában a nyári kávéházak teraszai tele voltak tarka uniformisokkal és sok volt köztük a fehér pólyába csavart, felkötött karú vagy mankós tiszt. Ma ennek híre-hamva sincs. De azért néha akad egy-két pillanat, amely a pesti utcán a háborúra eszmélteti a járókelőt. Én is, tegnap estefelé a külső Váci úton csatangoltam, – ahova a szelíd, nyárvégi alkonyat csalt ki. Az járt a fejemben, hogy a városok üzleti utcái olyanok, mint egy nagy lakásban az almáriomok, sifonok, asztalok fiókjai. Ruhát, fehérneműt, cipőt, mindenfélét tartanak benne. A külső Váci-út az a fiók, ahol Budapest a kacatjait tartja: drótot szegget, rozsdás kulcsot, csavarokat, letört kilincseket, amik értelmüket veszítették. Megálltam az ócskavasasok udvara előtt és benéztem. Nincs kietlenebb és lehangolóbb emberi hely, mint a nagy vasak temetője. Eszembe jutott, hogy ide fog torkolni valahova az óbudai új híd. Micsoda éket fog verni, micsoda életet fog önteni e kopár tájra. Hol fogja elsőpörni maga elől e rozzant műhelyeket, hol fog diadalmasan betörni? Amott jön egy polgártárs, az bizonyosan tudja. Hivatali ember lehet, altiszt, szürke vászonruháján és sapkáján magyaros fekete zsinórok. Szikár kis alak, két szeme közvetlenül az orra tövében ül s az apró, sündisznó szemeket csíptetős cvikker fedi. Kis Chaplin-bajusza van.

– Kérem szépen, hol fog kijönni az új híd?

Megáll, tekintetét a cipőmre nyomja s e vizsgálódó tekintet olyan lassan és óvatosan halad felfelé a nadrágomon, mint egy meleg vasaló hegye. Miután a megfontolt tekintet egészen a kalapom búbjáig kivasalt, mellére ereszti a fejét és a cvikkerje fölött pillant rám.

– Én tudom kérem, de nem mondom meg az úrnak.

– Miért nem? – kérdem kissé megszúrva.

Közelebb lép és most már bizalmaskodva mondja:

– Miért nem? Megmondom édes jó uram.

Öt ujját csokorba illeszti és maga előtt tartva, annyi kedves nagyképűséggel kezd a magyarázatba, amelyet csak francia kisembereknél láttam.

– Azért, édes jó uram, mert van egy lehetőség, hogy ön kémista. Mért érdekli önt a híd? No lássa. Nem állítom, de felteszem, hogy ön édes jó uram, kémista.

Könnyedén szalutál a levegőbe és tovább lép, miután szinte a gomblyukamba tűzte ezt a szót: kémista.

Eszembe jut a komáromi, alvégi borbély, az egykori Werk zwe közéletében, aki azt kérdezte tőlem, hogy „hajvágást tetszik parancsolni, vagy csupán beretvációt?” Évszázados latin műveltségünk még a vérünkben lappang.

*

Hiába ez a nyárvégi meleg, estefelé hűvösebb szél fodrozza a Dunát s a parti szilfák már fizetni kezdik az őszi adójukat, egy-egy arany levelet ejtenek a fövényre.

– Vége a nyárnak – mondom Imrének, akinek a bőre olyan feketére sült már, mint jelenleg egyetlen ruhadarabja: szakadozott fürdőtrikója. Törökösen ül a földön, ölében faláda, amelybe a fenékhorgok kenyérhéj-színű zsinegjét szedi karikába.

– Bizony kérem, lassankint berregni kezdenek a hónapok.

– Berregni?

– Hát igen. Szeptember, október, november, december.

Ez az Imre vasárnapi horgászcsimborám itt az embernemjárta szigeten, amely azért ilyen lakatlan, mert ősztől késő tavaszig a fák csúcsa se látszik ki az áradásból. De a pontyok, domolykók s a nagy szilvaorrú keszegek szeretik a partját. Imre civilben kőműves, vasárnap pedig jegyes halász. Szóval semmi orvhalászat. A kalapja bélésében áliandóan ott az állami jegy, községi jegy, a pakli balkán és a zöldes, rezes régimódi öngyújtó mellett. Elfelejtettem mondani, hogy a fürdőtrikóhoz egy fekete kalap is tartozik, amelybe mézcsöppek és malterfoltok ették be magukat.

Imrével pár hét előtt halvásárlás során ismerkedtem meg, vettem tőle egy nyársra való márnát. Azóta gyakran találkoztunk. Hiába kínálom cigarettával, az enyém neki gyenge. Nem tudja, ki vagyok, de nem is érdekli. Barátjává fogadott, természetes nagy bizalommal, – tőle akár szabadult fegyenc is lehetnék. De előttem a parti beszélgetésekből kibontakozik egy testileg, lelkileg erős ember, aki a világ e fekete zúgásában olyan boldog és megelégedett, hogy sehol, semmiféle ismerősöm nem hasonlíthat hozzá. Egy ember, akire felvirradt a szerencse. Harminchárom éves, tavaly sokáig volt katona, de most a zászlóalja tartalékba került, azért van itthon. Az elmúlt öt esztendőben feleségével, öt gyermekével

a legnagyobb nyomorban élt. Krumpli alig akadt a háznál. Rengeteg volt a kőműves, az öreg segédek órábère is leszállt ötven fillérre. De még ilyen munka is kevés akadt, télen meg semmi. Húsz kilométerről gyalog járt be Pestre havat lapátolni, napi három pengő ötvenért. Amikor nagy volt a hó. Így tengődött öt kis gyermekével, „a feleségem, kérem, néha már kezdett ideges lenni, dobálta a széket maga előtt, aszonta, hogy egyik gyereket se adja kőművesnek, mert az a világ legutolsó mestersége”. Aztán tavaly egyszerre meglendült az építési konjunktúra. Megint egy pengő az órábér s napi tíz órával annyi a munka, hogy vállalni se győzi. Mindennek tetejébe Nicsek, a falubeli hentes beajánlotta ház-mesternek Luckné nagyságához, akinek telkes nyaralója van a Dunaparton. Kitűnő, száraz, tágas lakás, azonfelül havi nyolcvan pengő. És felesbe a telek, amin minden megterem. Most már van harminc házinyula, két kecskéje, tizenhat kiskacsája. A tavasszal már kétszáz pengőért, „bútorot” is vett. És száz pengőt fektetett a halászatba, jegybe, bérletbe, csónakba, madzagba, gránithálóba. Tiszamenti ember, vériben van a halászat, olyan szenvedély, amely harminc-negyven pengőt is hoz havonta a hal árából. Az apróbbját ők maguk eszik meg. Summa summarum: havi háromszázhatvan pengő készpénz, ingyen lakás, gyümölcs, vetemény, hal, kecsketej. Étkezése: reggel tejeskávé zsíros kenyérrel (ezt nagyon szereti), délben a munkahelyen kenyér és tíz deka szalonna, este otthon melegétel, de hús csak vasárnap.

– Megsegített az Isten, – mondja nehéz mellel a zsinegekkel babrálva. Látszik rajta, hogy soha többet nem kíván az életben, csak ez megmaradjon.

– Szentistváncor bemegyek Lőrincre a Cséry-telepre. Veszek vagy tizenkétezer szemét-tücsköt.

– Minek az magának?

– Ez egy különfajta tücsök kérem, akkora mint a fekete péktücsök, de ez szürke, meg aztán repül is. Ez a legjobb a horogra, ezt még a harcsa is kapja. Most már ott tartok, hogy ezerméter zsinegem van, több, mint ezer fenékhoroggal. Tavaly még harminc fillér volt literje a tücsöknek, ma már negyven fillér. Rettentően megdrágult.

– Hány tücsök van egy literben?

– Hát mondjuk . . . nyolcszáz.

– Én nem fognék össze magának nyolcszáz tücsköt negyven fillérért. Még hozzá repül is.

– Nem úgy fogják azt, mint a legyet vagy a pillangót.

– Hanem?

– Ennek is megvan a fifikája, kérem. Ezek a tücsökvadászok kérem,

tücsökfogóval dolgoznak. Összeszedik az üres konzervdobozokat, aztán lefektetik, hogy a nyílása oldalt legyen. Most aztán ezeket a rozsdás pléhdobozokat betemetik szeméttel. A szemetet pedig köröskörül elkezdi csapkodni vesszővel. Menekül a sok tücsök, mind a dobozokba búvik. Egyszerű ez kérem. Magam is megcsinálnám, de most már szeméttel nem babrálok. Azok is hadd éljenek.

Így lett Imréből alig egy év leforgása alatt munkanélküliből munkaadó.

Híd, 1941. augusztus 19.

Munkásság parasztság, polgárság

Két hozzászólás

Úgy érezzük, nekünk ki kell venni részünket abból a nagyszabású vitából (sokkal helyesebben munkából), mely e szociális kérdések taglalása során a munkásság és a parasztság, újabban pedig a polgárság sorskérdéseiről és szövetségéről komoly sajtóorgánumokban folyik. Az Újság múlt vasárnapi számában Barcs Sándor tollából jelent meg cikk „Munkásság, parasztság, polgárság” címen. Olvasóink megértették a felvetett probléma fontosságát s levelekkel, hozzászólásokkal, bűzdító és vitázó írásokkal kerestek fel. A beérkezett hozzászólások közül alább kettőt közlünk. A két cikkíró egyike – Fehér Lajos középiskolai tanár – paraszti szülők gyermeke; Philipp Ferenc dr. ügyész pedig polgári származású.

ÉPÍTSÜNK HIDAT!

Pár héttel ezelőtt egy támadásra válaszolva írtuk e lap hasábjain a Márciusi Front-mozgalommal kapcsolatban, annak történelmi előzményeit vizsgálva, hogy az 1848-as népi törekvéseknek – ahová visszanyúlunk minden későbbi magyar reformmozgalom gyökere – nem sikerült az „óság-tartó” ország túlhaladott társadalmi építményeit korszerű újjal felváltaniuk. A 48-as polgári forradalom sem társadalmi, sem nemzeti függetlenségi síkon nem tudta véghezvinni történelmi hivatását.

Nem sikerült – jól ismerjük – a félúton tovább menni Ady nemzedékének sem.

A régi, máig is teljesületlen programért, a régi örökségért „új ifjúse-reg támadt” s szállt síkra újra a harmincas évek közepén, főleg – legalább is az első, nagyobb szakaszokon – irodalmi síkon. „A szenvedélyes hangú szociográfiai művekben az elsikkadt demokrácia s a félbemaradt magyar demokratikus fejlődés dörömbölt a kapukon s jött számonkérni az eddig behajthatatlan tartozást. A magyar történelem egyik legmélyebb követelése tört fel a mélyből s követelte öntudatosan a maga jussát” – írta e mozgalom egyik tagja nemrégiben egy pesti napilapban. Ez a rövid idő alatt összetoborzódott tábor volt a Márciusi Front. E mozgalom érdeklődése – melynek motorja ismét a fiatalság volt – eleitől fogva a

parasztság felé fordult, melynek régi bajait az akkori gazdasági válság ismét felszínre hozta. Mert legmélyebb meggyőződése volt, hogy szociális viszonyaink rendezésébe egyetlen más, szintén fontos kérdés megoldásához sem lehet hozzáfogni a parasztság széles földnélküli tömegeinek földhöz juttatása nélkül, másszóval a parasztság felemelése, vagy felemelkedése nélkül. Hamar felismerte azonban a M. F. azt is, hogy a föld népének jövője a legszorosabb összefüggésben van az ipar, illetve annak személyi hordozója, az ipari munkásság sorsának alakulásával.

Azonban a M. F. nem maradt meg szűkebb keretek között: nem volt hajlandó kirekeszteni sorai közül már kezdettől fogva azokat az értelmiségieket, akik felismerték, hogy az egészséges társadalmi fejlődés, a szabadság légkörének biztosítása épp úgy céljai a parasztságnak, proletáriátusnak, mint a szabad polgárságnak. Ez a felismerés egy táborba hozta s őszinte fegyverbarátságra készítette kicsiben, rügyeiben már ekkor a dolgozó rétegeket s a szabadságért folytatott harcokban annyi nagy, szent hagyománnyal rendelkező polgárság haladóbbjait. Ennek tagadása a történet megmásítása. Ezt ki kell jelentenünk határozottan. Az értelmiségből nagy számban jöttek emberek s csatlakoztak a parasztsághoz s forrasztották a két osztály közötti kapcsoló szemeket s legnagyobb részük, akik komolyan vették állásfoglalásukat, a „bomlás” ellenére is mindmáig hű és őszinte képviselői maradtak a parasztság követeléseinek.

Az idők hívására előléptek a polgárság legjobbjai a cselekvés frontjára, éppúgy a Márciusi Frontban, mint annak vér szerint való közvetlen elődjében: Ady nemzedékében is, amikor a haladás politikai vonalán Ady „álmos, szegény Magyarország”, Babits „fekete országa” helyett egy új, másik Magyarországért együtthaladva dolgoztak becsülettel a föld, a gyárak dolgozói és a szellemi munkásság: az igazi intelligencia. Ez szintén történelmi tény.

Röviden szólva: a polgárság legértékesebb elemei – ha nem is az egész polgárság – a múltban minden alkalommal kivették a részüket a szociálisabb holnap előkészítési küzdelmeiből.

*

De térjünk vissza napjainkhoz. A régi kérdéseket a mostani háború újból napirendre tűzte új megvilágításban, szélesebb összefüggésekben s az elért tapasztalatok alapján világosabb s konkrétabb megfogalmazásban. A ma kérdései az országépítés, a jobb társadalom építése körül forognak. A megoldandó feladatok minden eddiginél súlyosabb volta megköveteli az ipari munkásság és parasztság legszorosabb összefogását, melynek tör-

ténelmi szükségessége elvi síkon már tisztázódott is s befejezettnek tekinthető a sajtóban közvéleményünk előtt hetek óta zajló vita folyamán. Az előbbi rétegek leghivatottabb szószólói szögezték le a maguk álláspontját.

Leszögezték azt is, hogy az előbbi két osztály történelmi küldetésének végrehajtásában számít a polgárság érdekelt rétegeinek az együttműködésben való aktív részvételére. „A mai válságos időkben elengedhetetlenek tartjuk minden haladó, magasabbrendű átalakulásáért küzdő osztály, réteg és csoport együttműködését. Baráti kezünket nyújtjuk mindazok felé, akik hátsó gondolatok nélkül, tökéletesen tisztázva a gondolatokat és az utakat, vállalva a nehézségeket és küzdelmeket, részt kérnek a közös munkából.”

Így szólott a munkásság.

És a polgárság? A polgárság hallgat – egész kevés kivételtől eltekintve. Nem szól senki sem a nevében. Pedig várja a szót a munkásság a középosztály felől. „Nem tarthatnánk igényt a haladó jelzőre, ha csak mint érdeklődő, mondjuk: mint jóakarató szemlélő figyelnénk a kérdés körüli vitát”⁷ – csendül ki a lelkiismeretfurdalás hangja Barcs Sándor szavaiból, aki kitűnő cikkében hozzászólt a kérdéshez egy héttel ezelőtt e lap oldalain. („Munkásság, parasztság, polgárság.”)

A polgárság részéről valóban tapasztalható – sokak előtt megmagyarázhatatlan – passzivitás eredményeképpen Barcs Sándor némi bizonytalanságot, szkepszt is érez ki a szövetségkeresőktől a polgárság felé. Ez a szkepszis megvan nála is, amikor úgy veti fel a kérdést: lehet-e egyáltalában valami egységre számítani a polgárságban, továbbá kinek a nevében szóljon az, aki szól a polgárság nevében, meg aztán ki is beszéljen hát? Véggökövetkeztetése oda summázódik, hogy a középosztály annyira heterogén összetételű, annyiféle érdekkülönbség szakítja szét, hogy egységes tömbként a polgárságot nem lehet harmadikul „lekötni” a kettős (munkásság, parasztság szövetségéhez. „Van azonban a középosztálynak egy bizonyos haladó szellemű csoportja, mely a tudás emlőjén nevelkedett fel, mely látós szemmel igazodik el a nézetek, történések, okok és okozatok kusza bozótjában.” Ez a réteg az, amelyre számítani lehet Barcs Sándor szerint, „amely természetéből kifolyólag azonnal odaáll a kettős szövetség mellé.”

Szerintünk inkább úgy állítjuk fel helyesen a kérdést s azt kell kivizsgálunk: csak ezekre a rétegekre lehet-e számítani egy tervbevett együttműködésnél, vagy rajtuk kívül másokra is?

Már most vissza kell vetnünk azt a nagyon is szűkkeblű, a valóság teljes felismerésén alapuló, nemrégiben napvilágot látó véleményt – amely

távollról sem az egész munkásság álláspontja – hogy „A polgárság túlnyomó részével nem közösek gazdasági érdekeink”, – amire még később visszatérünk.

De visszatérve célkitűzésünkhöz, a polgárság, a polgári középosztály – de talán leghelyesebb megnevezéssel: a polgári középrétegnek a társadalom különböző osztályai közt elfoglalt helyzetének alaposabb elemzésekor meg kell állapítanunk – éppen e középrétegek érdekelt tömegei szempontjainak szem előtt tartásával –, hogy a Barcs Sándor által képviselt elhatárolás is meglehetősen szűkmarkú, exkluzív. A meginduló vagy már meg is indult átfarmálódás síkján a szövetség kérdésében jóval nagyobb erők jöhetnek, jönnek s kell is számításba jönniük a körülmények mai, még inkább holnapi szakaszán.

Igaza van Barcs Sándornak, amikor azt mondja a középosztályról, hogy az rendkívül heterogén összetételű, „valóságos konglomerátum”, melyben a teljes politikai éretlenség és nemtörődömség is fellelhető.” Igaza van. Mert minden középrétegnél így van. Ingadozó, függ attól a két fő osztálytól, amely között van, annak erőviszonybeli állásaitól. Politikája, azok harcának függvénye. Így volt mindig a múltban. Még inkább a sajátos magyar viszonyok mellett, ahol önálló, erős, szilárd népi alapokra támaszkodó középosztály kifejlődéséhez soha sem voltak meg a szükséges feltételek s így az vezetésre nem emelkedhetett akkor, amikor még lehetett volna. Ma meg a jövő perspektívája még kevesebb reménnyel kecsegtetett ezirányban, mert az események más irányban haladtak, aztán meg egészen más körülmények között is élnek ma polgári középrétegek, mint – tegyük fel – a XVII–XVIII. században Nyugat-Európában. De nem akarunk ilyen messze elkalandozni.

Egységes, önálló politikát, már azért sem – s főképpen ezért nem – folytathat a polgári középosztály, mert az érdekellentétek, érdekkülönbségek sokfelé tagolják. „Tagjainak érdekei éppoly ellentmondóak, amilyen ellentmondóak a mai társadalmi viszonyok.” – írja József Attila Barcs Sándor által felhozott tanulmányában a középosztályról. De vannak a polgárságnak olyan rétegei – s ezzel számolnunk kell – és ez a nagyobbik rész, amely számban középosztályunknak különösképpen néhány év óta tapasztalható mind rohamosabbá váló elszegényedése következtében csak nő – amely rétegek a dolgok mai rendjében elemi igényeiket, legközvetlenebb vágyaikat mind kevésbé látják elérhetőnek s egyre világosabban eljutnak annak felismeréséhez, hogy a felemelkedés, a megerősödés útján természetes szövetségeseik az alsóbb néprétegekben lehetnek s megoldást bajaikban azok s csakis azok vonalán találhatnak.

Nem ringatjuk magunkat illúziókban s a kíváncsatos dolgokat nem fog-

juk fel s nem vesszük máris ténynek. Tudjuk, s látjuk, hogy ez a tudatosodási, felmérési folyamat – amelyre az ipari munkásság szervezettségénél fogva régen eljuthatott – még csak kezdődőben van. Nem hányjuk szemre, hanem megértőleg kezeljük azt a tényt, hogy e középrétegek éppen ingadozó, lebegő osztályhelyzetük miatt, mely legjobban visszatükröződik ideológiájuk zavarosságában, nem tudták felismerni a megejtésükre jövő hangzatos álradikalizmus jelszavai legbensőbb bajai orvoslásának ígéretével fellépő demagógia mögött a mélységes reakciót, amelynek könnyű zsákmánya lett, sőt egyik fő kiszolgálója.

De a jelek úgy mutatják, hogy az események s eredmények kijózanító hatására ezekben a rétegekben a feleszmélés már megindult. Ezek felé tekint a munkásság, s várja tőlük, hogy felismerve, mennyire hiábavaló törekvéseik megvalósítását keresni, várni az eddigi, különféle irányzatokban, ahol csak becsapták őket, felsorakozzanak az oly sok pontban kapcsolódó közös érdekek által szabta közös cél: a független országban békés társadalmi fejlődés megteremtéséért kezdett vállvetett munkára.

A munkásság segítő kezét nyújtja feléjük, mert természetes szövetségest lát bennük. Ezek azok a rétegek, amelyek szóba jöhetnek s szóba is kell jönniük a munkás-paraszt-polgár egységben. S ezek jóval szélesebb tömegeket képviselnek a Barcs Sándor által szóban hozott „értelmiségiek” szűkebb rétegénél, amely az előbbieknél lehet kovásza, célokat tisztázó, s irányt mutató előhada, szellemi elősapata, s ezt is várják azok tőle.

*

Kezdeményezések máris történtek, igaz, hogy szerények, szórványosak. De a „haladóknak” – szerintünk – az most a fő feladatuk – s ezt is várja tőlük a történelem –, hogy ápolgassák, gondozgassák e szórványos, bátortalan csírákat, s húzgálják el, takarítsák félre róluk a gázt, hogy hadd nőjenek szabadon. Azonkívül, hogy kezdjenek el hidat verni az előbbi rétegek számára, amelyen azok velük eljussanak a kialakulóban levő új szellemi fronthoz.

Ezt várja a munkásság bizalommal, melyre a múlt feljogosítja.

Újság, 1941. szeptember 21.

Széchenyi és Kossuth

Megvallhatjuk egy kis belső szégyenkezéssel, hogy a Széchenyi István születésének 150 esztendő évfordulója nem indított akkora mozgást, főleg a magyar szellemi élet mélyvízeiben, mint ahogy várhattuk volna. Pedig ideje volna megeleveníteni Széchenyi Istvánt abból a giccses szoborból, amivé sekélyes korszakok és nemzedékek kövítették örökké forrongó szellemét.

Széchenyi Istvánnal az történt halála után, ami Szent Istvánnal vagy akár Petőfivel és legújabban Adyval: a hivatalossá váló történelmi és irodalmi szemlélet kioperálta belőlük egyéniségük és életművük lényegét, a forradalmárt.

Széchenyin valóban nem volt nehéz végrehajtani az operációt: szellemének túláradó gazdagsága, idegrendszerének ziláltsága, erős indulatai, életének viharos volta, írásművészetének belső egyenetlensége, melynek során sivár közhelyek shakespeari magaslatokkal váltakoznak, érvelésének túlszúfoltsága, szellemes paradoxonjai, melyeket oly könnyű félreérteni, hatalmas és többnyire szabadjára eresztett gúnyolódó kedve és tehetsége, ellenszenve és hagyományos magyar rendi-történelmi, politikai, jogi – szemlélet iránt: mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy minden korszak a maga külön Széchenyijét aránylag könnyűszerrel alkototta meg. Kossuth Lajossal való nagy történelmi vitája pedig egyenesen tálcán hozta a kiegyezési korszak ún. belső konszolidálása számára a „konzervatív” Széchenyit a „forradalmár” Kossuth ellen.

Milyen gyarló játék a szavakkal, sőt az emberi történés legszentebb fogalmaival: ez a „konzervatív” Széchenyi és ez a „forradalmár” Kossuth! A szó igazi, főleg politikai és történelmi értelmében Széchenyi volt az igazi forradalmár, az, aki úgy érzi, szakítania kell a korszakkal, a rendszerrel, a gondolatvilággal, amelybe beleszületett. Nos, Kossuth Lajos a magyar államférfiak és szabadságharcosok évszázados, mondhatni évezredes hagyományainak, eszmekincsének folytatója és korszerű megújítója, egész szellemi világában minden inkább, mint forradalmár. Széchenyi István a nagy magyar államférfiak közül kiütöközően kevés érzéket mutat a magyar történelmi múlt, a magyar alkotmányosság, főleg pedig a meg-

merevedett és elavult rendiség egyoldalúan jogászi s avataggá vált táblabírói szemlélete iránt. Olyan iszonyú szenvedéllyel lázadt föl a magyar élet leszűkült medrei és elapadt vizei ellen, mint valamikor Szent István, aki kíméletlen módon széttaposta a pogány magyarság áldozati tüzeit. Széchenyi Istvánról el lehet mondani, amit Ady mondott magáról:

*Sem utódja, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek . . .*

Valóban, Széchenyi Istvánt senkihez sem lehet hasonlítani a magyar történelemben. Viszont szellemének shakespearei gazdagsága aránylag könnyűvé teszi mindenki számára, hogy külön házi Széchenyi Istvánt faragjon magának. Akadnak olyanok is, akik szinte versbe szedik e csodálatos szellemnek éppen hevenyészve odavetett közhelyeit, s azokból rakosgatják össze – tudományos gonddal – a maguk unalmas vaskalapos erkölcsprédikátorát, merev ellentétéül az igazi Széchenyinek, a hatalmas lázadónak, a lovas, kardos magyar daliának . . .

Ez a nagy lázadó és forradalmár, pályája második felében szembeke-rült Kossuth Lajossal. Azoknak, akik szerencsétlen kézzel mindenáron változhatatlan dogmává igyekeztek merevíteni Deák nagy művét a 67-es kiegyezést, kapóra jött ez az ellentét. Találóan mondja Almásy József a Magyar Nemzetbe írott kitűnő Széchenyi-cikkében, hogy a legnagyobb magyarban magában, a 48–49-es események miatt való „bűntudatában” világosan jelentkezik már az a fölismerés, hogy az ő művének természetes folytatása a Kossuthé. Gyönyörű felismerés ez és kiindulópontja lehetne egy nagyszabású történelmi revíziónak, amely megtagadja a különben is mesterségesen kiélezett Széchenyi-Kossuth ellentétet és éppen Széchenyi Világosért való bűntudatának lélektani alapján a nemzet lelki-világában kibékíti egymással a két nagy hőroszt. Eddig is nagy károkat okozott a magyarság magaszemléletében, önbizalmában és politikai tájékozódásában ez a mesterkélt, gyermekes továbbvitele Széchenyi és Kossuth vitájának. Különösen azóta vált károssá Széchenyi túlnyomórészt igazságtalan bírálatának és ellenszenvének továbbtenyésztése a magyar köztudatban, amióta világosan és cáfolhatatlanul beigazolódott, Kossuthnak volt igaza, mikor merte, vállalta, szervezte és vezette a nemzet legdicsőségesebb szabadságharcát. Nagyobb és teljesebb anakronizmust alig lehet elképzelni manapság, mint azt a történet szemléletet, mely ma is Kemény Zsigmond elavult érveivel akar igazságot szolgáltatni Széchenyinek Kossuthal szemben. Csak gyöngé korszak és gyöngé nemzedék

lehet az és gyarló történetírás, amely máig sem tudja meglátni, amit Almásy József végre észrevett, hogy valójában Széchenyi maga ismerte el – ha átkozódó formában is – Kossuthot a maga műve folytatójának s hogy csak egy sivár 67-es orthodoxia élezte ki újból ezt a Kossuth–Széchenyi ellentétet s állította be a magyar történelem talán legnagyobb forradalmárát egy kicsinyes pártpolitika szolgálatába, a hatalmas torinói remete, halhatatlan igazságainak és félelmetes sugallóerejének megbénítására.

És fájdalom, az 1918-as összeomlás után következő korszak is szerette kijátszani Széchenyt Kossuth ellen. Milyen gyermekes szellemi öncsonkítás! Széchenyi a megmerevedett rendi és egyoldalúan jogász szemlélet s a hagyomány elvénhedt formáiba belerozdásodó csenevész magyar élet ellen lázadott. Kossuth e lázadást belekapcsolta a nagy alkotmányjogi reformmal és a magyar független államiságért való világtörténelmileg példátlan szabadságharcába, a nemzet évezredes történelmébe. Széchenyi reformtevékenysége s minden alkotása befulladt volna egy korai Bach-korszakba, Kossuth nélkül. De Kossuth szabadságharca is elképzelhetetlen Széchenyi szellemi mozgósítása és alapozása nélkül. Széchenyi a megmerevült formák széttörésével a nemzet, a faj, a nép eleven erőforrásait nyitotta meg, kétségtelenül ő volt az első fajvédő. Helyes is, hogy az 1918-as összeomlás után Széchenyi e fajmentő és fajmentesítő ígét idéztük. De legalább ugyanolyan szükség lett volna Kossuth Lajos állampolitikai és külpolitikai igazságaira, ezekről azonban az utóbbi két évtized szellemi irányítói inkább elterelni igyekeztek a figyelmet. Köztük új történetíróink is. Egy kicsit tódítva Almásy megállapítását, talán azt is mondhatnám; Széchenyi egyoldalú népszerűségét – főleg Kossuth rovására – gyarló mai középosztályunk történet szemléletében éppen Széchenyi szellemének – páratlanul és mérhetetlenül gazdag szellemének – bizonyos hiányosságai, bizonyos apolitikus és jogászellenes vonásai segítettek elő. Így sikerült a magyar szellem legdinamikusabb lángelméjéből egy passzív, negatív, „konzervatív”, valójában vaskalapos professzor Széchenyt fabrikálni.

Holott Széchenyi István: szellemében is élete végéig huszárkapitány volt, az ősi magyar aktivitás, a fényes és világ végéig utánozhatatlan magyar lovas robogás, az ellenfelét megfélemlítő és eltikkasztó lerohanás megtestesítője. Ez a Széchenyi a „Blick”-ben földet talán a leggátlástalanabban szellemének igazi arculatát, a politikai világirodalom e legfélelmetesebb viadalában és torában. Az ellenfél pedig – kinek leterített teteménél ezt a szellemi tort ülte – bizony nem Kossuth Lajos volt.

Magyar Nemzet, 1941. október 12.

Emlékezünk

A sors hirtelen és váratlan fordulatai messze távolságba ragadták a magyar életet attól a ponttól, melyen nem sokkal több, mint egy éve, Pethő Sándor halálakor állott. Annyit és olyan dolgokat éltünk át, aminőket még az ő tüzes fantáziája, erős megjelenítő ereje sem tudott előre elképzelni. A halottaknak nincs igazuk – ennek a mondásnak éppen úgy sokféle értelme van, mint minden közhasználatba került szólásnak: leggyakrabban úgy érthetjük, hogy a halottaknak nincs többé hatalmuk, tehát igazuk sem lehet haláluk után; méltóbb értelmét abban találhatjuk meg, hogy eltávozásuk után a földi viszonyok folyvást változván és a régi helyzet sohasem térhetvén többé vissza, bölcsességük egykorivá, használhatatlanná válik, s még megismerni sem igen érdemes többé. A viszonyok valóban sokat változtak, s esemény-gazdagságban a magyar történetnek alig van esztendeje, mely felülmúlhatná az elmúltat, a tavalyi nyártól a mostani őszig terjedőt. De bármily sűrű gomolyagban szálltak és szállnak is ránk az emberi értelemről előre nem látható jelenségek, Pethő Sándor koncepciója, melyet történetünkről alkotott, s melyet kulcs gyanánt használt a ma jelenségek megértéséhez, semmit sem veszített igazsága erejéből, sem színeinek frissességéből. Mi, akiknek a végzettől kijelölt szép és nehéz feladatunk az ő munkáját az ő lapja hasábjain folytatni, napról-napra újra és újra meggyőződünk nézeteinek helyességéről és arról, hogy a rejtélyek megoldásához, melyeket oly nagy tömegben és változatosságban dob eléink egy kiismerhetetlen szfinksz – nincs minden korszerűség híján, ha a görög tragédia kelléktárához nyúlunk vissza –, egyedül az ő kulcsát lehet használnunk. Napról napra bizonyosságát látjuk az ő igazának, mely a mi igazunk is, s ezért a biztonságért, védett érzésért neki tartozunk hálával, aki oly erősen hitt, hogy hitével, a halott hitével az élők kétségeit is eloszlatja, ha ilyenek néha mégis felmerülnének a jövő ködös tájára meredő szemünk előtt.

Barátai és hívei e lap olvasói fognak ma összegyűlni sírjánál s nem árt, ha azok, akik ott lesznek és akik nem lehetnek ott, újból, világos szavakból, félre nem érthetően értesülnek arról, amit tudniok kell és bizonyára tudnak is: hogy Pethő Sándornak nemcsak a neve van a lap élén

– szelleme is köztünk maradt. Megnyilatkozásai ma már nem az ő hévtől izzó mondataiban, a magyar romantika és klasszicizmus stílári díseit egyesítő nyelvén jelennek meg; az idők változtak s az ittmaradtak gúnyjáról lassanként minden ék és dísz lefoszlott már, de szépségtől távolodó, s az értelem mind egyszerűbb vonalait kereső külső alatt is ugyanaz ma is a lélek: az övé. Ez a mi szándékunk és hitünk, ez a mi igazunk is.

És most reá emlékezve, ugyanaz a borongó fájdalom, tehetetlen sajnálkozás fog el bennünket, mint annyiszor, ha történetünk elmulasztott alkalmaira gondolunk és azokra a történeti alakokra, akiknek tehetségeit nem használta fel, szolgálatait nem vette igénybe ez a nemzet. Pethő Sándor egy ilyen elmulasztott alkalm a magyarságnak. Most nem arra gondolunk, hogy a politika megfigyelője és a politikai szellem kialakítója helyett a valóságos politikai életnek is lehetett volna, egészségesebb viszonyok között, irányítója, vezetője, s ez bizony nem ártalmára lett volna nemzetünknek. A mai napon, mikor hívei mint egy község jönnek össze, arra a csodálatos vonzóerőre emlékezünk, mely férfias alakjából kisugárzott, s mely éppúgy megnyerte, magához vonzotta az embereket, mint prózájának hatalmas sodra is magával ragadta és többé nem eresztette olvasóit. Közösségről szokás ma beszélni, szónokolni, fecsegni és jajgatni, jajgatni azon, hogy ez a közösség még állítólag mindig nem teljes és hogy az egységet mindenképpen meg kell valósítani. A közösség érdekében áldozatokról beszélnek és lemondásról, önmagunk korlátozásáról is, de nemegyszer mások, embertársaink feláldozásáról, akik még mindig késlekednek az óhajtott közösségben való felolvadástól. Csak arról feledkeznek meg, hogy az emberi társaságoknak parancs és kényszer, noszogató és taszító helyett igazi összefogója a szeretet, ez az elavult, ócska, lenézett és kigúnyolt érzelm. Pethő Sándor hívei ismerik is a szeretet erejét, mert végső fokon ez kötötte őket az elköltözöthöz, ez az érzelm volt közös mindnyájukban őhöz, lettek légyen a társadalom magaslatain járó műveltek, vagy egyszerű falusiak. Pethő Sándornak voltak hívei nemcsak a társadalom különböző osztályaiban, de a legellentétebb politikai pártokban is. Lapjának nemcsak olvasói, de munkatársai is egyképpen származtak hatvanhétnek és negyvennyolcnak egymással farkasszemet néző táborából. Hívei és barátai közt voltak olyanok, akik gyűlölték egymást és nem érintkeztek egymással, annyira végletes ellentétekben gondolkodtak a nemzeti politikának nem is lényegtelen kérdéseiről. A végletek Benne találkoztak, mert mindenki szerette őt és ennek a szeretetnek fejében, mellyel megajándékoztuk, ő mindnyájunkból ugyanazt az érzelmét varázsolta elő: a hazának és nemzetnek napi politikai

ellentéteken felülemelkedő megbecsülését. Hatvanhét és negyvennyolc, egykori legitimizmus és szabad királyválasztás, népi demokrácia, földreform és konzervatív történeti osztályuralom híveinek tarka sokaságát tette egygő Pethő Sándor a személyes vonzalomban és önzetlen, tiszta hazaszeretetben. Mert aki vele tartott, az valóban nem lehetett más, mint önzetlen.

Őt a halál távol fenségében a kegyelet és emlékezés mellett ez a régi szeretetünk és ragaszkodásunk is felkeresi a mai napon.

Magyar Nemzet, 1941. október 12

Magyarság, szocializmus

A Világos után berendezkedett osztrák elnyomás rendszere kétszeres erővel sújtotta a magyar munkásokat. Az idegen reakció ellen való harc-
téri küzdelemben ők voltak a kombattánsok, ők adták a tömegeket. A bezirkerek és zsandárjai közigazgató és fegyveres hatalma állandóan gyanúpörrel nézte őket és le-lesújtott reájuk: munkások voltak és magyarok.

Már a századelejei, 1813-ból való Generales Árticuli Cachales, az általános céh-szabályzat keményen intézkedik a munkások, a céhlegények ellen: nem szabad a bérre nézve egymás között egyességre lépniök, szigorúan büntetik az olyan szövetkezésüket, amely követeléseik kierősza-
kolására irányul. Szervezkedő kísérleteiket veszedelemnek látja a metternichi hatalom. Még Szokolay is, akinek 1846-ban az iparszabadság érdekében írt munkájában olyan sok okosság és emberségesség van a proletáriusok irányában, szól arról, hogy az ipari munkások, „gyakran politikai viszketegségből”, „a polgári állomány és magány birtok ellenében legkárosabb elveket hintenek el”.

Az osztrák államvezetők szemében csak növelte a veszedelmet a 40-es évek nagy politikai agitációja: ez már tömegekkel dirigált. Az 1848-as Magyarország, amely az Ausztriával szemben való gyarmati helyzet megváltoztatásán dolgozott, amely iparosítani akart, különféle kedvezésekkel lépett föl a munkások irányában: a céhi korlátozások lerombolásával még a paritás gondolatát is belevitte a bérmunkások életébe, kezdett jogokat adni a munkásnak is a gazdasági küzdelemben. A Világos után berendezkedett új reakció mindent visszacsinál, egyszerre sújt le a nemzeti és szociális vívmányok elpusztítása szándékával, különösen az abszolutizmus első esztendeiben, mert később már a tömegek megnyerésének a gondolata is vezette. Magyarország munkássága az ötvenes-hatvanas évtizedekben annak a proletárságnak a helyzetében volt, mint voltak és vannak most is nagy általánosságban amaz országok dolgozói, a gyarmatokéi például, amelyek idegen uralom alatt szenvednek. Ezek előtt világos a ten-nivalók sora: a maguk helyzetének megváltoztatásáért való küzdelem csak úgy lehet eredményes, ha országuk felszabadítását siettetik mindenekelőtt.

A szociális küzdelem etapjait itt meg kell előzniök a nemzeti küzdelem állomásainak: hiába kedveskedik az elnyomó látszat-intézkedésekkel, a divide et impera (oszd meg őket és úgy uralkodjál rajtuk) régi elve alapján hiába iparkodik a fölszabadító és az igazságosztó szerepében föllépni, a tömegek megérzik, hogy a nemzeti elnyomás alól való fölszabadulás nélkül nincs szociális fölszabadulás.

De a reakció első évtizedében még ilyen átlátszó kedvezésekről sem volt szó. Az 1859. december 29-i császári és királyi nyílt parancs, az úgynevezett iparpátens, visszatér az 1813-as elvhez: szigorúan büntetnivaló a munkások egymás közt való összebeszélése, hogy „közös munkamegtadása vagy más eszközök által uraiktól föltételeket csikarjanak ki”; „ha valamely segéd munkaadóját törvényes ok nélkül idő előtt elhagyja, a munkaadónak joga van őt a hatóság által a munkába visszatérésre a még hátralevő időre kényszeríttetni és a szenvedett kár megtérítését kívánni; ezenfölül az ily segéd kellőleg büntetendő”... Az abszolutizmus föloszlatja a munkások egyesületeit, pedig ezek csak a szociálpolitikai gondolatok megvalósítása keretében tevékenykedtek. Az 1852. november 26-i pátensben a központi kormányzat a helyi hatóságok elé kíméletlen szigorúságot diktál az egyesülés és gyülekezés joga tekintetében. Csak az abszolutizmus utolsó éveiben indulhat el ismét a segélyező egyesületek megteremtésére irányuló munkásmozgalom, hogy a mindvégig annyira elhanyagolt szociálpolitikai gondolatoknak eszközöket próbáljon szerezni: istápolja a gyöngéket, kórházat adjon a betegeknek, garasokat a munkanélkülieknek, herberget a vándorlóknak. Nem véletlen, hogy az osztrák reakció ellen való tiltakozás élén 1860 márciusában a szocialistaság vádjával illetett Táncsics áll, aki ekkor merészkedik elő először a Világos után vállalt rejtezkedésből. Különös súlya volt ezekben az évtizedekben annak, ha valakit szocialistának mondtak! Kossuth mondja az emigrációból való irataiban (I. k. 465. o.), hogy még az itthoni kisnemességgel is elhitették, hogy ő, Kossuth szocialista és birtokegyenlőségre törekszik... Pulszky Ferencet, a kossuthi emigráció londoni megbízottját arról akarják hazulról meggyőzni, hogy demokrácia sem kell, „csak egy eszmének van vitalitása: a nemzetiségének”.

A kor szocializmusa és a kor nemzetisége, magyarsága Táncsics Mihály szavain keresztül jelentkezik a legkifejezőbben. Már 1848-ban túlzó magyarnak és szocialistának mondják. 1860-ban – a márciusi gondolat első megünneplése programjával – ő áll a nemzeti elnyomás ellen tettelesen is fellépni akaró tömegek: egyetemi hallgatók és munkások élére, hogy meg kell koszorúzni a honvéd-sírokat. Forinyák Géza joghallgatót a katonák sortüze öli meg és Táncsics megint börtönbe kerül („ugyanazon

börtönbe, amelyben 48 előtt voltam fogva”), itt vakult meg és az ügyész megint halált kért a fejére . . .

Szóljunk még egy névvel a kor szociális és nemzeti gondolatai egymáshoz-kapcsoltságának megállapítása során. Messzi Württembergből kerül ide Magyarországra a családjával együtt, egy-két évvel 1848 előtt, egy kisgyerek, aki itt nevelkedik, árvaságban, nevelőszülő kezei alatt. A családi neve Mayer; aki befogadja, azt Rubcsicsnak hívják. Mayer-Rubcsics a hatvanas évek magyar közéletében már Külföldi Viktor. Papnak készült, azután magával ragadja a politika, újságíró lesz, ő alapította meg a Népszavát (1877. május), ő a magyar szocialisták első publicistája, akinek munkálkodására a túlsó oldal is fölfigyel. Izzó nemzeti érzése magyarosíttatja meg a nevét Külföldre. Ő adja ki és magyarázza elsőnek a szocialisták „politikai, társadalmi és gazdasági” programját (1878.). Megelőzően, a „nemválasztók” és a „munkáspártiak” testvérharcában, szembenáll Frankellel, akit a mozgalomban is, a mozgalmon kívül is a legnemzetköziesbbnek tartanak: a magyar, a német és a francia szocialisták mozgalmanak egyaránt részese volt, tagja volt az 1871-es forradalmi francia kormánynak és Marx londoni baráti köréhez tartozott. Külföldieknek váltig kell hangoztatniok, hogy a marxi tudományos megállapítások alapján állanak, szocialisták, akiknek nem nemzeti munkásmozgalom a céljuk, ők csak erősebb mozgalmat, tisztább szocializmust akarnak.

És utalnunk kell még Kászonyi Dániel nevére és munkálkodására, amikor magyarságról és szocializmusról írunk. Nem volt odaadóbb harcosuk a magyar függetlenségi törekvéseknek ennél a Kászonyinál, aki több ízben állott a magyar szocialista pártlap élén. Külföldön született ő is, Bécsben, osztrákok nevelték katonaintézetben, a Radetzky-huszárok tisztje volt, viharos ifjúság után a forradalmi mozgalmak híve lett, a szabadságharc katonája, majd londoni emigráns, azután légionárius az olasz hadjáratban, megint angliai emigráns, itthon függetlenségi újságíró. Reá esett a magyar szocialisták választása, amikor lapjuknak, előbb a Krónikának (1879.), majd a központi pártlappá átalakult Népszavának tollforgatót, debattert, szerkesztőt kerestek. Ez az izzó magyarságú férfiú, függetlenségi érzésű újságíró állott hosszú ideig a szocialista újságok élén, – élete fordulatainak legszigorúbb bírálói is kénytelenek megállapítani róla, akit az első magyar anarchistának neveztek, hogy soha meggyőződése ellen nem írt. Ebből az időből való, az egyesítő pártgyűlés (1880.) idejéből, hogy országos kongresszuson fogadtak el indítványt – éppen csak aktualitása miatt emeljük ki, mert hatvan esztendő múltán, íme, részben kormányprogram lett –: „az állam a parlagon heverő talajt, mely

még hazánkban nagyobb területekben található, sajátítsa ki s azokon a székelyek elszegényedett részét, miután az a gazdálkodáshoz szükségeltető anyagi segéllyel állami költségen ellátott s termelőtársulattá szerveztetett, telepítse le s ekként a naponta nagyobb mérveket öltő székelykivándorlásnak vegye elejét”.

És amikor a nyolcvanas esztendőök egész Európára kiterjedő elnyomó rendszere után a szociáldemokrácia elvei alapján szerveződnek újjá a magyar, osztrák, cseh munkáspártok, az ezt a szerveződést előkészítő, 1889-es pozsonyi megbeszélés a tényleges közjogi helyzetnek megfelelő akcióprogramot teremt a magyar szocialisták számára is. Magyarok és osztrákok ugyanazon uralkodóház jogára álltak, az állami kapcsolat sok ügyet közössé tesz, így közössé, egyirányúvá, sok vonatkozásban azonosná kell válnia Ausztria munkáspártja és Magyarország munkáspártja tevékenysége sorozatának: de a legkisebb árnyalat sem érinthette a magyar szociáldemokrata párt önállóságát és függetlenségét. Minden eszközzel dolgoztak a magyar szocialisták az ország függetlensége megteremtésén, az ipar megerősítésén, hiszen az ipar megerősítése, az Ausztriával szemben való gyarmati helyzet kötelékein történő minden lazítás az ipari munkásság helyzetén való javítást is jelentette. Emlékezetesek még azok a viták, amelyeket magyar szocialisták folytattak hónapokon keresztül egymás között az Ausztriával való gazdasági kapcsolatok kérdéseiben, kereskedelmi és vámkérdésekben. A vezető szempont mindig az ország függetlenségének biztosítása, önállósága területének bővítése volt.

És nem lehet, ellenvetésül, arra utalni, hogy az 1900-as esztendőök elsőiben a szociáldemokraták nem vettek részt az úgynevezett nemzeti ellenállásban, sőt szembeszegezték ezzel a saját külön követeléseiket, mert amaz idők szocialista politikája azt hirdette – és százezrek állandó lelkes helyeslése kísérte ez elvek hirdetését –, hogy a jogokhoz, szabadsághoz, emberi élethez hozzájuttatott magyar milliók olyan hatalmat adnak a nemzeti életnek, amely az évszázadok óta áhított függetlenség kivívásában összehasonlíthatatlanul nagyobb erő, mint az osztályokra szakított nemzet ereje eddig volt. És a magyar függetlenség, a magyar önállóság szocialista szóvivői magyaráztak, vitáztak, győztek még a háborús esztendőök utolsóiban. A stockholmi szocialisták képviselői először találkozhattak Svájcban és a magyar szocialisták először emelhették föl szavukat a békediktátumok rettenetességei ellen.

És hosszú fejezeteket kellene írni arról a munkáról, amelyet a magyar munkások gazdasági szervezetei, a szakegyesületek folytattak a magyarosítás érdekében. Amikor, 1867 után, az iparosodás munkája elindult, a külföldi tőke külföldi munkások ezreit dirigálta Magyarországra. Ezeket

évek, évtizedek nehéz munkájával a szakszervezetek, a szaklapok, a gyűlések, az előadások, a röpiratok, a nagy küzdelem egyéb eszközei is magyarosították. Kezdetben voltak német nyelvű lapok, brosrák, előadások, de a mozgalom nyelve egyre inkább a magyar lett. A kollega meg a Genosse a hatvanas-hetvenes években még sorstárs, ügytárs, mőtárs, azután szaktárs, elvtárs lett; a társadalmi küzdelem, a szociális kérdés, sőt a szociológia magyar szókinsét is a szocialista munkásmozgalom terem-
tette meg.

És az ország függetlenségének, önállóságának szolgálatában állottak azok a küzdelmek is, amelyekről a más osztályokhoz tartozók mindig azt hirdették, hogy azokkal a szocialisták csak a gazdasági élet zavarait akarják növelni. Rövidebb munkaidőt, nagyobb bért a munkásnak: ezek a követelések azt is jelentették, hogy erősebb, megelégedettebb munkásosztályt! Évtizedes nagy küzdelem megállapításait rögzítette le a Magyarországi Munkásegyletek Szövetsége, az 1849. január 22-én hozott határozatában: „A szervezett munkásság eddig is legjobb meggyőződéssel szolgálta azokat a nemzeti célokat, amelyekben az ország történelmi rendeltetése, múltja és jövője jut kifejezésre”, „a magyar szervezett munkásság törhetetlenül ragaszkodik Magyarország függetlenségéhez és szabadságához”, „együtt akarunk küzdeni minden becsületes magyarral, küzdeni az emberi haladásért, a nemzet fejlődéséért, a független Magyarorszáért, olyan új társadalmi és gazdasági rendért, amely a munka értelmes megszervezésén, a jogok és kötelességek összhangján, az igazságszágon és a szabadságon alapul”.

Népszava, 1941. december 25.

Kossuth és a magyar külpolitika

Az újabb magyar történetírásnak egyik legkárosabb hiányossága, hogy nincsen kellő külpolitikai és diplomáciai szemlélete és készültsége. Elhanyagolja, sőt elejti valójában, a magyar állam és a magyar államok – magyar királyság, Erdély – külpolitikai és diplomáciai történetének eseményláncolatát. Ez az új történetírás átveszi a kiegyezési korszak második felének külpolitikai érzéketlenségét és enyhe süketségét és – rendszert csinál belőle. Holott a magyar állam története ezer év óta mindig első-sorban külpolitikai és diplomáciai történet volt . . .

Csak hogy távlatot ehhez a magyar külpolitikai és diplomáciai históriához nem kaphat az ember, ha a kiegyezési korszak második felének egészen beteg politikai szemléletét árasztja szét az egész ezeréves magyar történelmen, visszafelé, a múltba is és a jövő felé is. Igazi távlatot csak úgy kaphatunk történelmünk e nélkülözhetetlen, nagy témájához, ha Beöthy Ákos és az ifjabb Andrássy Gyula nyomdokain a 600 éven át teljesen önálló és csorbitatlan magyar birodalom külpolitikáját vetjük a későbbi válságos négyszáz esztendő alapjául. És ha ezt tesszük, hamarosan rájövünk, milyen csodálatos egyenes vonal vezet Szent István, III. Béla és Mátyás király birodalmától külpolitikai célokban, magyar szemléletben Bocskayig, Bethlen Gáborig, II. Rákóczi Ferencig és Kossuth Lajosig. És akkor egyszeriben megértjük, miért kell szilárdan és megingathatatlanul ragaszkodnunk külpolitikánk önállóságához nemzetünk szabad élete és államunk függetlensége érdekében: ez a magyar lét parancsa, ettől nem lehet eltérés, csak ha a halált választjuk élet helyett.

Újabb történetírásunk elég riasztóan példázza a magyar politikai művelődés nagy és egyre csak fokozódó süllyedését a századforduló óta. Mélységesen jellemző a politikai színvonal e hanyatlására, hogy a rengeteg gyöngye vagy éppen sületlen, mindenféle féltudományos, riportsorozat, álbölcséleti dagállyal teletömött, olcsó propagandát árasztó idegen nyelvű könyvek között, melyek két évtized óta magyar nyelven is megjelentek, sem fordítót, sem kiadót nem kapott e húsz év egyik legragyogóbb politikai gondolkozójának, Bainville Jacques-nak „A béke po-

litikai következményei” című, 1920-ban megjelent csodálatos könyve, melyben a francia akadémikus Európa egész mostani történelmét megírta – előre. De nem kapott fordítót és kiadót Ferrero „Reconstruction” című műve sem, melyben Talleyrand életművét mutatja be és a párizsi békének megszületését Napóleon száműzetése után, főleg pedig a nemzetközi jog XVIII. századbeli nagyszerű fejlődésének és XIX. századbeli hanyatlásának okait és tényeit. Pedig különösen Bainville azért is kell, hogy érdekeljen minden művelt magyar embert, mert rendkívül tisztán látta a magyarság és Magyarország kivételes külpolitikai fontosságát és szinte epigrammatikus élel és tömörséggel tudta azt kifejezni. Bainville azt tanácsolta 1920-ban a kisantantot még meg sem alakított nyugati nagyhatalmaknak, kiknek aláírása még alighogy megszáradt akkor a trianoni békeszerződésen, hogy ejtsék el Csehszlovákiát, mert az teljességgel értéktelen és használhatatlan tényező az új Közép-Európa kiformalásánál, ehelyett a magyarság köré csoportosítsák az új Dunavölgyét. Magyarország köré nemcsak a középponti fekvése, népének egyöntetűsége és politikai, katonai nagy kvalitásai miatt, hanem azért is, mert a dunai népek között szerinte egyedül Magyarország van abban a kivételes helyzetben, hogy fejlődésének, erősödésének érdekei nem ütköznek egyetlen nagyhatalmi érdekbe se. És éppen a magyarság és Magyarország e kivételes helyzeténél fogva ajánlotta, hogy inkább erre a népre és erre az országra alapítsák a győztesek Közép-Európa újjáépítését, mint a hasonlóan kiváló katonai képességű, de nehezebb nemzetközi helyzetben levő Jugoszláviára . . .

Mindézt most csak azért hozom fel, hogy egy rendkívüli szellem és egy páratlan erejű, átfogó képességű politikai gondolkodó megállapításával támasszam meg azt a tételt, hogy számunkra a sors jelölte ki az önálló külpolitika útját, amelyről büntetlenül le nem térhetünk.

Ki tehet róla, hogy Bainville tanácsát Európa akkori urai nem szívelték meg? Ahhoz, hogy Magyarország már a húszas években kiemelkedhessék a trianoni és az azt még jobban megszorító kisantantgyűrűből, mindenesetre elsősorban Bainville kellett volna – Clemenceau helyén. Mi kellett volna a mi oldalunkon, arról most nem beszélek. Annál inkább arról, minő magatartást követel tőlünk nemzetünk évezredes küldetése a jövőben s mit várhatunk másoktól.

A magunk történelmi kötelezettségeit nem nehéz röviden összefoglalnom: fönntartani és a teljesebb nemzeti önkormányzat irányában tovább fejleszteni történelmi gyökerű parlamentarizmusunkat; az eddiginél sokkal gyorsabb ütemben emelni a magyar parasztság és munkásság gazda-

sági, művelődési, szociális színvonalát, de az önségély és az önkormányzat formái között; egy nagyszabású és nagylelkű, deákferenci szellemű nemzetiségi politikával békét teremteni idebenn és békét előkészíteni a körülöttünk élő, hasonló kisebb lélekszámú népek felé: kiépíteni a teljesség és tökéletesség legfelsőbb mértékéig az ország honvédelmét, mind szellem, mind kiképzés, mind pedig modern fölszereltség és a szükséges erősítések dolgában; végül pedig mindenáron és minden eszközzel fönn tartani a magyar állam eszmei egységét, függetlenségét, szuverenitását. Nem végződhetik úgy ez az új világháború, hogy a magyarságnak szabadna letérnie erről az útról. Az önmagunkhoz és önkormányzati, demokratikus életformáinkhoz való hűségünk mint Ararát hegye kell hogy kinyúljon a legszörnyűbb özönvíz hullámai közül is . . .

Európa és a nagyvilág felé sem nehéz megfogalmazni azt, amit onnan várunk, bárhogy is végződjék ez a szörnyű új világháború. A wilsoni etnográfiai gondolat bárminő új fogalmazásban is jelentkeznék, nem hozhat állandó rendet és békét Európára, hanem csak a történelmi gondolatnak és a földrajzi adottságoknak újólagos restaurációja, azaz az erők kipróbált és természetes elhelyezkedése és összhangja, a szabad népek szabad együttélésének elve alapján. Nem tudom elképzelni a jövőnek olyan sorsfordulatát, amely Bainville igazságát a magyarság európai helyzetéről és küldetéséről újból sutba dobhatná, vagy a magyarságot visszazökkentethetné hivatástudata csupán párévtizedes elhomályosulásának tanácstalanságába . . .

A külügyi költségvetés képviselőházi vitája során párhuzamba állítottam a három legjelentősebb nem indogermán nemzetnek, a töröknek, a finnek és a magyarnak kivételes nemzetközi helyzetét és külpolitikai pozícióját, jelentőségét. Szerintem a három közül a magyar pozíció a legnehezebb, de talán a legfontosabb is. Ezen a helyen senki nem pótolhat bennünket, minden kísérlet a történelem során, amely ezt megpróbálta, végzetes csütörtököt mondott. Az osztrák–magyar monarchia idején, de már előzőleg is évszázadokkal Bécs megpróbálta, hogy kisajátítsa Buda szerepét: évszázados és sorozatos kudarc volt a vége. Az első világháború után Benesék megpróbálták, hogy a kályhán költött Csehszlovákia és Prága vegye át Magyarország és Buda szerepét: az új világháború tanúsíthat e botor kísérlet együgyűségéről. Talán remélnünk szabad, hogy ilyen vagy ehhez hasonló kísérlet, például olyan, amely Bukarestbe akarná áttenni Buda történelmi küldetését és e küldetés fenségét: nem fog megismétlődni.

De hogy ez a kísérlet meg ne ismétlődjék, ez rajtunk is múlik, sőt azt merném mondani, főleg rajtunk, magyarokon.

A közelmúltban részt vettem egy vitában a Széchenyi-Kossuth kérdésben. S bár gyermekkorom óta, még a szülői házban, Széchenyi-kultuszban nőttem fel, e vita során mély fájdalommal állapítottam meg, hogy Kossuth Lajost halála után éppen Széchenyi István egyoldalú kultuszával, a Széchenyi-Kossuth ellentét egyoldalú magyarázatával és mesterséges kiélezésével, a legnagyobb magyar nevében újból száműzték a magyar közéletből. Elismerem, hogy az 1920-as évek elején, a forradalom után Széchenyi eszmevilága volt az a belső megerősödés, kiegyensúlyozódás, művelődési felépülés gondolata és szüksége, amelynek irányadónak kellett lennie. Fájdalom, inkább csak sokat beszéltünk Széchenyiről, de igen keveset tettünk e húsz év alatt az ő szellemében. Most azonban a magyar sors olyan fordulat elé érkezett, amikor haza kell hívnunk húszéves szellemi száműzetéséből Széchenyi István nemes és nagy ellenfelét, Kossuth Lajost. A magyar sors felelős intézőinek a főhelyre kell ültetniük ezt a hatalmas és fenséges szellemalakot, aki éppoly halhatatlan és örökké izgalmas, rejtélyes varázslatot árasztó mestere a magyar sorsnak és a mindenkor magyar jövőendőformálásnak, mint Szent István volt a középkor magyarsága számára.

Ez a mi szegény – igen szegény – nemzedékünk nem felejtheti el, hogy Kossuth Lajos, az ő szép, bölcs, hagyományt és korszellemet zseniálisan összeolvasztó alkotmányreformja, az ő külpolitikai tisztánlátása, az ő nagy szociális reformja a jobbság eltörléséről és a magyar parasztság földtulajdonba helyezéséről, az ő messzetekintő nemzetiségi és a dunavölgyi népeket összefűző kíváncsi európai politikája és mindennekfölött az ő életmentő nagy merészsége, hogy a nemzet örök életéért, az ország függetlenségéért és integritásáért fegyverbe szólította a szentistváni birodalom fiait, a lángeszű ihlet, mely megérezte, hogy bármennyire is bizonytalan a harc kimenetele, de nem hozhat végleges bukást egy nagylelkű és bátor nemzet számára, ha minden erejével kiáll nála sokszorta hatalmasabb erőkkel szemben is, egy évezredes nagy nemzeti küldetésért és az emberi szabadságért, ez a Bocskayból, Bethlen Gáborból, II. Rákóczi Ferencből, e szabadsághősök és a magyar Corpus Juris halhatatlanságából új életre kelt isteni megnyilatkozása a magyar szellemnek és magyar akaratnak, ez a Kossuth Lajos lassan-lassan újból betölti a magyar lelkeket ihlettel, elszántsággal, helytállással.

A magyar nép, amely sohasem hagyta cserben Kossuth Lajost, a népdal egyszerű, de igaz nyelvén adta tudomására mindenkinek, hogy mondhatnak egész nemzedékek elferdült, a magyar egyensúlyból kibillent tudós és főleg tudálékos tényezői, akár egész korszakok is bármit Kossuth Lajos művéről és küldetéséről és eredményeiről és igazságairól,

a maguk szegényes gyertyavilágánál: Kossuthnak az ég csillagai világítanak:

*Nem kell neki gyertyavilág,
Megírja ő a levelet
A ragyogó csillag mellett . . .*

Népszava, 1941. december 25.

A haladás és ellenfelei a magyar közéletben

„A demagógiának két faja van: *Utcai és szalóndemagógia*”

Imrédy Béla 1941. november 28-án
mondott képviselőházi beszédéből.

Talán kissé fonákul hat – első pillantásra –, hogy a *Népszava* 1941. karácsonyi számában, amelyet az emberi haladás gondolatának szentelünk, külön cikk foglalkozik a magyarországi szélsőjobboddallal. A haladás útja azonban nemcsak pozitív, hanem negatív irányból is megvilágítható. Megértéséhez és az érvényesüléséért folytatott küzdelem időszerűségének felismeréséhez közelebb jutunk, ha megvizsgáljuk az ellenőrket is, ha megkíséreljük kielemezni a túloldal érveit, kimutatjuk azoknak belső ellentmondásait. Néhány héttel ezelőtt a képviselőház legjellegzetesebben politikai vitája során, az appropriációs törvényjavaslat tárgyalásakor, a szélsőjobboldal vezérszónokának, Imrédy Bélának beszédében összefogva kaptuk meg a nyilasok és társpártok programját, illetőleg világnézetét, önként kínálkozik tehát ez a beszéd kiindulópontul. Amiképpen a vita végén mondott válaszbeszédében Bárdossy miniszterelnök is ezt a beszédet választotta ki, hogy ennek állításaival szembe szállva, mutasson rá a kormányzat és a szélsőjobboldal politikai és taktikai ellentéteire.

*

Bizonyára nem véletlen, hogy ez az Imrédy-beszéd már első szakaszában felvet egy fogalmat, amely egyénileg is jellemző a szélsőjobboldal vezérére, de jellemző a köré csoportosult politikusok eszmevilágára és az egymással viaskodva „együttműködő” nyilas pártokra is.

KETTÉHASADÁSRÓL

beszért Imrédy Béla, ezt a kifejezést alkalmazta a magyar társadalomra. A kettősséget azonban nem az osztályrétegződés következményének tartja, hanem úgy fejtegeti, mintha valami titokzatos átok ülne a magyar közéletben. A kettősség, a hasadás okának és lényegének megfejtését kerülgeti és csodálatos, hogy – bár gazdaságpolitikusként lépett a politikai életbe – eszeágában sincs ezt a hasadást gazdasági okokkal magyarázni. Nem. Szerinte a lelkeket „megmagyarázhatatlan idegenkedés és bizal-

matlanság dermeszti" . . . „Kibeszéletlen, feloldatlan ellentétéről” szól, amelybe – mint mondja – „lassan-lassan belebetegszik az ember”. Különös elképzelés egy gazdaságpolitikus és úgynevezett reálpolitikus (volt pénzügyminiszter, bankelnök és miniszterelnök) részéről, hogy társadalmi ellentéteket metafizikailag magyaráz és „kibeszéléssel” kíván megoldani. Inkább a lélekgyógyászat, mint a gazdaságpolitika vagy a szociológia keretébe illik ez a diagnózis, amely esetleg helytálló lehetne, ha nem egy nemzetről, hanem a polgári társadalom valamelyik lelkibeteg, neurotikus tagjáról lenne szó. Talán helyes lenne ez a módszer – bár a szélsőjobboldal által „zsídó”-nak bélyegzett tudomány, a pszichoanalízis útja ez –, ha nem a társadalmat vizsgálónak ilyen módon, hanem például annak okát keresőnek, hogy egy ember, aki más vonalra tévedt, mint amit megszabnak hajlamai, nevelése és származása, miért próbálja túllícitálni még új környezetét is, csakhogy bebizonyítsa: elszakadt múltjától, régi pozíciójától, sőt elszakadt őseitől is, akiknek szelleme semmiféle „beütés” formájában nem szabja meg az ő életútját. Ilyen eltévedt polgár esetében beszélhetnénk az említett értelemben bekövetkezett kettéhasadásról, ilyen beteg lélek egyes belső ellentéteit talán feloldhatná a „kibeszélés”, de ezt a tételt a társadalomra alkalmazni – képtelenség. Ha egy politikus ilyen nyakatekert analógiába téved, az önkéntelenül is kiváltja azt a gondolatot, hogy saját belső sérülését, a saját magatartásában rejlő ellentéteket akarja kivetíteni az egész közéletre. Sokkal realisabb okok, materiális okok azok, amelyek társadalmi osztályokat, politikai pártokat szembeállítanak egymással. A társadalmi és politikai ellentéteket mélylélektani alapon magyarázni – mellébeszélés. Amiképpen mellébeszélés az is, ha a közönyre panaszkodnak és a közélet iránti tömegérdeklődést reklamálják olyan politikusok, akik

A KÖZÉLET IRÁNYÍTÁSÁT

nem hajlandók a tömegek kezébe adni, hanem holmi „piramisalakú” hierarchikus szervezet csúcsán trónoló tekintély alá akarják rendelni a népi erőket. Van-e kiáltóbb ellentmondás, mint az, hogy ugyanezeken nagyobbszabadságot követelnek a sajtó és a véleménynyilvánítás számára, jobb informáltságot a közvélemény számára? Ha ilyesmit hallunk, már-már habozunk: egyszerű „szalóndemagógia”-e ez? Mert legalább is súrolja az „utcai demagógia” határait. És elképzelhető-e józan ésszel, hogy a közösségi érzés – amelynek hiányára Imrédy panaszkodott – az ő piramisalakú tömegbörtönében virágzana ki?

Tovább nő az ellentmondás, amikor azt fejtegeti: minden iskolát vég-

zett embernek kell, hogy szaktudása mellett egységes szemlélete is legyen „nemzeti műveltségünkéről” – tehát azt kívánja, hogy olyan egyéniségek alakuljanak ki, akik megfelelő szellemi fegyverzettel rendelkeznek a kultúra fejlesztésére – de néhány mondattal később már szervezetet akar létesíteni „a közgondolkodás egységesítésére”. Tehát szellemileg uniformizálni akar, ami érthető törekvése annak a politikának, amely joggal fél a szellem természetes szabadságtörekvéseitől s éppen ezért nem tűr el mást, mint az ő szervezete által veszélytelennek bélyegzett eszméket.

„NEMZETI”

szocializmust hirdet ez a szélsőjobboldal, de az előbbieknél nem csekélyebb ellentétekre bukkanunk, ha akár azt vizsgáljuk, valóban nemzeti-e, akár pedig úgynevezett szocializmusát nézzük meg közelebbről.

A magyar nemzeti felfogás mindig oszthatatlan egységnek tekintette az országot, éppen ebben az elvben rejlik lényege. Imrédy viszont azt állítja, hogy „a társadalomról vallott modern szerves felfogásnak a nemzetiségek, népcsoportok kollektív személyiségét is el kell ismernie”.

– Ugyanezt mondja Szálasi is! – az Imrédy-beszéd egy másik (a szocializmusról szóló) fejezeténél kockáztatta meg ezt a közbeszólást egy nyilas képviselő, de ugyanezt a megjegyzést tehetné volna akkor is, amikor a nemzetiségekről beszélt Imrédy. Mert az idézett elméletet igazán csak egy lépés választja el Szálasi eszméjétől, amely még a Magyarország kifejezést is elveti és Kárpát-Duna-Nagy-Haza gyűjtőnév alatt gypűföldekre kívánja osztani az országot. Teljes atomizálást jelent tehát a nyilas felfogás: a piramisrendszer pedig vertikálisan darabolná széjjel a nemzetet. Mindez a nemzeti jelleg feladását jelenti. A nyilas szocializmus tehát legkevésbé sem nemzeti. Vajon

„SZOCIALIZMUS”-E?

– vetődik fel a következő kérdés. Az ő szocializmusukat Imrédy – már a módszer is jellemző – ellentmondások felsorolásával kívánja érzékeltetni. Például: „szembenáll a kapitalizmussal, de nem veti el a tőkét”. Ehhez talán nem is kell megjegyzést fűznünk, a szónok által adott magyarázat azonban ismét érdekes: „Nem veti el a tőkét, mert a család nem létezik az utódokról való gondoskodás nélkül, aminek velejárója, hogy a családfő gondoskodhassék az utódok anyagi biztonságának megalapozásáról is.” Szó sincs tehát egyenlő startról. Ebben a „szocializmus”-ban ismét csak a születés, a vagyon, a társadalmi helyzet szabná meg az ember élet-

útját. Sőt, újabb megkötöttségről is gondoskodik, mert „szocializmus”-ának második jellegzetes vonása – mint mondja – „a vérségi kapcsolatok kihangsúlyozása”. (Félreértés ne essék: Imrédy mondja ezt.) És mindezt beleszorítja abba a már említett „piramisszerű tekintélyi felépítésbe, ahol a vezetettek felett állnak az alvezetők és egyre magasabban és magasabban a vezetőknek egyre szűkebb csoportjai, míg végül egy tekintélyben fogódik össze, mint zárójelben az egész építmény”.

Tárgyilagosan meg kell azonban állapítanunk, hogy a volt bankelnök és azok, akik körülötte csoportosulnak mégis hozzá akarnak nyúlni a tőkéhez: „sok helyen még zsidó kézben levő ipari tőkét át kellene vezetni keresztény kézbe...” Egy szóval: őrsekváltás – a társadalom szerkezetének megváltoztatása helyett. Természetesen, csak részleges őrsekváltás.

Mindez rendben lenne. Osztálytudatos program ez, egy olyan párt számára, amely meg akarja védeni a fennálló kiváltságokat. De miért nevezik szocializmusnak?

A nyilas-imrédyista front reformtervei minden területen ezen a vonalon mozognak.

A FÖLDREFORM

megoldására – Imrédy szerint – azért van szükség, hogy „a bizonytalanságot kiküszöböljék, mert itt egy elkerülhetetlen (majdnem tragikus végzetként állapítja meg ezt az elkerülhetetlenséget) társadalmi processzussal állunk szemben és a mi feladatunk csak az lehet, hogy a processzust keretekbe szorítva, okosan, gazdaságosan, a nemzet érdekében oldjuk meg. Mert ennél a bizonytalanságnál fogva nem gazdálkodhatik ma racionálisan a nagybirtok”.

Bizony, a nagybirtok! Mert erről van szó. Ennek érdekében kell radikális intézkedések helyett „keretekbe szorítani” azt a processzust, amelynek nevét csak végső esetben mondja ki s akkor is csak fanyalogva: föld-reform. Talán elég ennyi annak bizonyítására, hogy ezek az elgondolások csak annyira „népi”-ek, amennyire nemzetiek és szocialisták. A föld népet aligha elégítheti ki ez a „keretekbe szorítás”, ami egyébként fölöt-tébb jellemző kifejezése Imrédy Bélának. A gátak lebontása a szabadság, az emberi érvényesülés akadálytalan útjának megnyitása helyett minden téren keretek közé akarja szorítani a társadalmat és a szellemi életet is. Kíméletlenül be akar skatulyázni mindent, mert ami skatulyázva van, könnyen kezelhető, ellenőrizhető, megrendszabályozható. És közben ezeknek az elgondolásoknak hangoztatója bélyegzi meg éles szavakkal a rendőrállamot, a metternichizmust!

az, amelyet feltétlenül legsürgősebben akar keretekbe szorítani, mert jól látja, hogy a nyilas demagógia veszedelmes leleplezője a szervezett munkásság és a nyilas tervek megvalósításának útjában sziklaszilárd bástyaként állnak: a szabad szocialista szakszervezetek. Láttuk már, hogy a szélsőjobboldal sokmindenbe belenyugszik, miközben a belenyugvás ellen háborog, támadja „a belenyugvást, amely a szakszervezeteknek a szociáldemokrácia vezetése alatt való maradását, a Népszavát és a marxista tannak a magyar politikai mezőben való érvényesülését alkotmányunk integráns részének tartja”. Helyesen érzi meg, hogy a szervezett munkásság legtisztábban látó és éppen ezért legelszántabb ellenfele mindazoknak a nemzeti és szociális szabadságellenes terveknek, amelyeket a szélsőjobboldal hirdet. A nyilas szónokoknak a szervezett munkásság ellen intézett sorozatos kirohanásai bizonyítják, hogy időnként már tudatosan folytatja ez a réteg osztályharcát a föld és a gyárak dolgozói ellen. Ez az, amit körömszakadtig tagadnak és teoretikusuk, Imrédy Béla így tépelődik: „Közöttünk, magyarok között nincs meg a lelki összekötőkapocs...” És amikor megállapítása nyomán kikerülhetetlenül torlódnak elé a kérdések, elmenekül a válaszadás elől s azt mondja, hogy ez „metafizikai jelenség”.

Ilyen mélyen belesüllyedt tehát a mitikus gondolatvilágba az egykor meghirdetett

„CSODÁLATOS FORRADALOM”

és az egykori nagy szervező most kinyilatkoztatja: „a forradalmak kora lejárt... bolond ember volna ma, aki forradalmi tüzzel akarna játszani... csak alkotmányos eszközök alkalmazása jöhet tekintetbe...” A „csodálatos forradalmat” akkor hirdette Imrédy, amikor hatalmon volt és most beszél az alkotmányról, amikor egy olyan ellenzéki pártszövetség élén áll, amelynek több tagja egy „zöld forradalom” jelszavával jutott mandátumhoz. És közben lelkesen helyesli Imrédy szavait az a párt, amely ma is vallja Szálasi elgondolásait. Ez már nemcsak egy embernek, de egy egész mozgalomnak végleges belebonyolódása az ellentmondásokba s egyben saját magatartásába.

A Szálasi-féle nyilas mozgalom radikális jelszavakkal indult és lett hírhedtté, kiegészítve a jelszavakat puccskísérletekkel és fantasztikus „forradalmi” cselekedetek terveivel, amelyek azonban mind sokkal inkább ponyvaregényrészletekre és filmrémdrámákra emlékeztetnek, mint az

emberiség átalakító erejű forradalmainak történetére. Tevékenységük és megnyilatkozásaik lassan felnyitották a tömegek szemét s a képzett, szervezett munkásság leleplező munkájának eredményeként a föld és a gyárak dolgozói egyre világosabban látják, hogy a nyilaskereszt nem szociális haladás és egészséges átalakulás, hanem a nagyobb elnyomatás, teljes gazdasági és szellemi elnyomorodás, szolgasorba süllyedés felé viszi őket. A most múltó esztendő második felében vált nyilvánvalóvá, hogy egyre sorvad a nyilasok „tömegbázisa”, a jelszavak elvesztették hitelüket és a mozgalmat végső válság fenyegeti. A süllyedő hajóról menekülni akartak a vezetők és keresték azt az utat, amely elvezeti őket az elveszett tömegek helyett a vezetőrétegek kegyéhez. Minősíthetetlen, rosszízű személyi összezsapások után egy sereg vezető elhagyta a nyilas pártot, miután Imrédyben vélte megtalálni a „guvernementális” szélsőjobboldal alkalmas vezérét, akinek személyét és politikáját még nem tartják egészen szalonképtelennek a gazdasági és politikai hatalom birtokosai. Az Imrédy mögött tömörült új pártszövetség első ténykedése volt a felkínálkozás bizonyos vezetőrétegek felé, amelyeket a múltban a nyilasok radikális jelszavai és kriminális cselekedetei eltávolítottak a szélsőjobboldaltól. A felkínálkozásra határozott visszautasítás volt a konzervatív és a klerikális jobboldal válasza is.

A NEMZETI FÜGGETLENSÉG

volt az a gondolat, amely ráébresztette a nacionalista köröket is arra a veszedelemre, amely bármilyen árnyalatú nyilasok felülkerekedése esetén fenyegetne Magyarországon minden egyetemes értéket. Fölöttébb jellemző, hogy a nemzeti függetlenség gondolatának hallatlan időszerűségét napjainkban a szervezett ipari munkásság és a parasztság legtudatosabb elemei ismerték fel elsőnek. A nemzeti függetlenség és a szociális haladás eszméjének szintézise az egyetemes szabadság gondolatban olyan nyilvánvaló az adott gazdasági, történelmi, politikai és társadalmi viszonyok között, hogy egészen rövid idő alatt beleidegződött ennek tudata a széles tömegekbe. Szinte a negyvennyolcas eszmék elevenedtek fel a XX. század haladó törekvéseihez idomulva. A küzdelem a nemzeti függetlenségért a Petőfi Sándorok, a harc a szociális fejlődésért a Táncsics Mihályok eszméinek korszerű feléledését jelentette.

A függetlenségi gondolat az alkotmányossággal összefonódva a magyar társadalom más, jóhiszemű és a magyar értékek megmentéséért munkálkodó rétegeinek is alaptörekvéssé vált s éppen ez az időszerű és korszerű nacionalizmus volt az, amely kudarcra ítélte az Imrédy Béla ve-

zetésével szalonöltözetben jelentkező nyilas felkínálkozást. Ma már Imrédyék is látják ezt és éppen ezért hangoztatja vezetőjük – aki egykor „csodálatos forradalmat” hirdetett –, hogy „bolond ember volna ma, aki forradalmi tűzzel akarna játszani . . . csak alkotmányos eszközök alkalmazása jöhet tekintetbe”. És a konzervatív jobboldal jóindulatát akarják megnyerni azzal is, hogy lemondanak arról az agitációs lehetőségről, amelyet a földreform hirdetése jelentett számukra s amelyet – most már világosan látszik – sohasem kívántak őszintén.

Amiként a dolgozóknak az egyetemes szabadság gondolatban összeforrott egységes frontja szembe szállott annakidején Szálasiék utcai demagógiájával, éppen úgy kötelességének tartja leleplezni az új szélsőjobboldali taktikát, a szalondemagógiát is.

Népszava, 1941. december 25.

A mi földünk: a mi életünk

Kitártuk ezt az ünnepi számunkat a nemzeti önállóság és függetlenség nagy gondolata, a népszabadság örök eszméje és a szociális haladás történelmi szükségességének követelő hangja számára. És mert népek életének, fennmaradásának, haladásának ez a három hatalmas tényezője nem – mert nem is lehet – pártkérdés és mert megrendíthetetlen meggyőződésünk, hogy ennek az országnak minden egyéb tennivalót – ennek a három vezérlő eszmének szolgálatába állítsa teljes tudását, egész erejét és minden jóakarátát, idehívtuk azokat a férfiakat: politikusokat, írókat, gondolkodókat is, akik nem vallják ugyan a szocializmus programját, de tiszta szándékkal akarják, hogy ez a mi országunk önálló legyen és maradjon, függetlenségben élje életét s függetlenül szabja meg a maga útját, amelyen haladnia kell; szabad legyen a nép s népének szelleme és hogy ez a nép ne csak politikailag, hanem gazdasági és társadalmi értelemben is felemelkedhessék arra a magaslatra, amely méltán megilleti. Erről valának a Népszava házatáján túl élő és munkálkodó, de a nagy nemzeti és népi érdekek megítélésében velünk azonos felfogású férfiak, akik írásukat ideadták nekünk.

Magyarország szervezett szociáldemokrata munkássága bizonyára a legnagyobb szeretettel fogadja ezeket az írásokat s vallomásokat és szívesen halad együtt – mindazokkal, akik hasonlóan gondolkodnak – azon az úton, amely a szebb és jobb, a biztonságosabb jövő felé vezet és amelyet ez az ország s népe a történelem annyi sorscsapása után csakugyan megérdemelne.

De vajon szükség van-e a kórusra, amely a különböző hangok együttesében olyan harsányan ismétli a szólamot: független, szabad, haladó Magyarországot!? És ha szükség van rá, miért van rá szükség?

Igenis, szükség van erre a kórusra, sőt arra van szükség, hogy minél tisztábban és minél messzebbhatóan zengjen belőle a szabadság és függetlenség dallama, hogy mindenki megértse és mindenkit, elsősorban a dolgozó tömegeket: munkásokat, parasztokat, az értelmiségi rétegeket meghódítson ez a dallam, hogy öntudatosan, tehát megrendíthetetlenül éljen mindenkiben ez a történelmi gondolat. Ezért kell a kórus. És ebben

a kórusban azért áll benn a szervezett szociáldemokrata munkásság is, mert soha jobban nem érezte, mint éppen ezekben a vészterhes időkben, hogy lételeme, amelyben emberhez méltóan, szabadon és legjobb s legértékesebb erőit kifejtve élhet, csakis egy független és szabad Magyarország lehet: szabad nép szabad országa, amely csakis így, ilyen szabadon és függetlenül lehet értéke Európának.

Mi, szociáldemokraták, nagy, békés egységekről, népek egyesüléséről, barátságos együttműködéséről álmodunk s tudjuk is, hogy ez az álom egyszer megvalósul, mert meg kell valósulnia. De tudjuk azt is, hogy egy ilyen egyesülésben Magyarországnak magyarnak kell maradnia és függetlennek, mert a népek semmiféle egyesülése nem lehet sem egészséges, sem ésszerű, sem tartós, ha nem a közmegegyezés elvén épül fel.

A mi számunkra tehát az ország szabadsága és függetlensége nem csupán a jelen kérdése, hanem a jövőé is. Kell is, hogy így legyen, mert kell, hogy értelmes folytatói és bátor harcosai legyenek annak az ezeresztendőös küzdelemnek, amely ezen a földön annyi hősiességgel folyt, hogy ez az ország országnak s népe népnek megmaradjon.

Magyarország szabadsága és függetlensége, a népszabadság gondolata és a szociális haladás nem a pillanat politikai jelszava tehát, hanem mélyen átgondolt és a magyar történelemben gyökerező életprogram. Ez a program most különös időszerűséget nyert. Nagy átalakulások lázában él a világ és ilyen időkben kell, hogy világosan lássuk történelmi feladatainkat. Ezért is adjuk közre ebben a számunkban azt a történelmi sorozatot, amelyből napnál világosabban kiderül, hogy valahányszor ez a mi országunk nagy történelmi sorsforduló elé érkezett, szinte önkéntelenül emelkedett fel a mélyből a nemzeti függetlenség és a népszabadság gondolata és fonódott össze széttephetetlenül a szociális haladás követelményével. Nem véletlen tehát ennek a három eszmének szétszakíthatatlan egysége. Törvény van benne. És ha ez a törvény valamikor nem teljesülhetett be, ennek mindig az ország s népe adta meg az árát. Ha pedig ez a törvény érvényesült, a virágzás kora érkezett el az ország számára. A tanulságok készen kínálóznak a régmúlt és közelmúlt eseményeiből. Vakoknak és siketeknek kellene lennünk, ha ezeket a tanulságokat nem látnánk s nem hallanánk meg. Sorsunkat, jövőnket hozzá kell kötnünk országunk legfényesebb tradícióihoz, a magyar nép legszebb s legáldozatteljesebb küzdelmeinek hagyományaihoz. Ezeknek a hagyományoknak kell táplálniuk mind jelenünket, mind pedig jövőnket. Az önrendelkező jog eszméje évszázadokon át világító fáklyaként lobogott a legjobbak kezében azon a történelmi úton, amelyet a magyar nép eddig megtett. Ez az eszme tükröződik a magyar irodalom legnagyobbjainak írásai-

ban. Ez az eszme tette, hogy a magyar nép annyi tiprás és vihar ellenére is fenn tudta tartani az országát. Európának ezen a legveszedelmesebb földjén.

Íme: ezek a meggondolások adják szilárd alapját a mi felfogásunknak a nemzeti függetlenség kérdésében. Mi itt, e földön élünk. Ez a föld a mi életünk. A szervezett szociáldemokrata munkásság ezen a földön akarja megvetni lábát, hogy véghez vigye emberi terveit, amelyek végsősoron a nagy magyar közösség történelmi céljait is szolgálják. Különben valljuk: egy ország s egy nép szabadságát és függetlenségét sohasem fenyegethetik olyan nagy veszedelmek kívülről, mint belülről. Ha egy nép elveszti nemzeti öntudatát, vagy ha ezt az öntudatot elhomályosítják benne, még veszélytelen időkben is képtelenné válik az országfenntartás feladataira. Viszont: a legnagyobb veszélyek idején is meg tudja őrizni hazáját, nemzeti jellegét, népi erőforrásait, ha társadalmi és nemzeti öntudatát emberi magatartását nem homályosítják el benne, nem vesztik el nem tiporják ki belőle. Ezért azt mondjuk: nem elég az írott szó és nem elég a vallomás és nem elég a hang, amely a függetlenség és szabadság ígéit zengi; több kell ennél: cselekvő szolidaritása mindazoknak, akik hasonlóan gondolkodnak. És kell, hogy ez a gondolat a legmélyebre szálljon a legmélyebb rétegeket hassa át, mert a nemzeti öröklét forrása a nép, mégpedig az olyan nép, amelyikre a társadalmi szolidaritás világossága hull, amely érzi, hogy nincs elhagyatva, hogy felszabadulásának útját el nem torlaszolják. Szóval: az olyan nép képes országfenntartó munkára, amelyben sem az önrendelkezés jogát, sem a szabadság eszményét meg nem ölhetik. „Haza csak ott van, ahol jog is van” – mondotta Petőfi, akiben a nemzeti és szociális gondolat a legtisztábban kristályosodott ki.

Petőfi maradjon s legyen a lángoszlop, amely vezesse ezt a népet és teljék meg tartalommal a szabadság és függetlenség ígéje.

És váljék testté!

Ezen kell munkálkodnunk valamennyiünknek.

Népszava, 1941. december 25.

A szabadság fogalma

Millok Sándor szerkesztő úr felszólított, hogy a karácsonyi számban a magyar munkásság előtt fejtsem ki röviden véleményemet a szabadság fogalmáról. A magyar munkássággal, akárcsak a magyar parasztsággal, nem voltak soha kapcsolataim, viszont ami a marxizmus tanelveit illeti, ezekkel szemben elfoglalt álláspontomat sohasem tartottam titokban. Mégsem csodálkoztam a szerkesztő úr felszólításán. Nagy elemi csapások idején, felhőszakadás után, árvízveszedelemben senki sem tud négy fala közt maradni, mindenki az utcára tódul és fölfedezi, hogy emberek közt van helye, ő is ember, nem pedig valamely zárt életforma önkéntes rabja, mert ilyen veszedelmek idején senki sem segíthet önmagán, mindenki másokra, a többiekre van utalva. Ilyen viharban élünk ma is s már nem arról van szó, hogy milyen négy fal közül léptünk ki és térünk vissza, hanem bizonyos lényeges dolgokban meg kell értenünk egymást, mert különben egyenként, különállva még könnyebb az elpusztulás, mint ha sokan, nagyon sokan megértik egymás szavát.

Azt hiszem, a szabadság dolgában megérthetjük egymást, még ha különböző pontokról indultunk is el.

Az én kiindulási pontom a természetjogé, melyet néhány század óta keresztény természetjognak, természet törvénynek neveznek. Vannak igen széles keresztény körök, melyeknek tudatából mintha kiveszett volna s nem törődnek vele, de a pápa és nálunk a hercegprímás majdnem minden nyilatkozata a természet törvényt idézi és belőle fejt ki a helyzet követelményeit. A természet törvény nem valami pozitív, megfogható dolog, mégis minden ember megfoghatja, kitapinthatja, ha a saját kebelébe nyúl. Magunkba nézve embernek érezzük magunkat, emberi méltóságot érzünk, ezt örömmel és büszkén, emberi méltóságunk sérelmét, lealacsonyítását viszont fájdalommal és szégyennel. Emberségünk, emberi méltóságunk tana sehol sincs megírva, a világi törvények alig védik meg és alig törődnek vele, ezért hívják íratlan természet törvénynek. A régi népek közt a rómaiak elmélkedtek rajta legtöbbet, a sztoikusok, köztük Cicero a természet jog megalapítói. A kereszténység nem tagadta meg ezt az íratlan természet törvényt, nézete szerint Isten írta bele az emberi nem keblébe

olyképpen, hogy minden ember magától rájön és megismeri, függetlenül a kinyilatkoztatástól, amely a természetjognak magasabb, bővebb, tisztább formája. A katolikus egyház legnagyobb gondolkodói, mint Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás, a természetjognak nagy kifejesztői voltak. A reformáció idején az új, protestáns egyházak is átvették, úgyhogy ma minden helyesen felfogott vallási álláspontból méltányolni kell az emberi méltóság tényét és a belőle következő emberi jogokat.

Ezek pedig megkövetelik, hogy minden embernek meglegyen az ő emberi méltóságához illő élete, élelme, ruházata, keresete; hogy senki a másikat emberi méltóságában meg ne sértse, ami alatt testi sérelem is értendő, mert minden embernek teljes joga van tagjai használatára s ebben a jogában senki sem akadályozhatja. Azaz az emberi méltóság és önérték alaptanából az emberi egyéniség megbecsülése is következik, amit a keresztény természetjog azzal is megbizonyít, hogy minden embernek egyformán teremtett és egyformán halhatatlan lelke lévén, egyéniségét tiszteletben kell tartani, ami viszont másként nem lehetséges, mint ha az emberi egyéniségnek szabadsága érintetlen és csak akkor kolátoztatik, ha szabadságával visszaél és embertársai szabadságát, emberi méltóságát veszélyezteti.

Mindez mellözhetetlen alapja minden szervezett társadalmi és állami létnek. A természettörvény az emberek egyenlőségét és szabadságát követeli; kivétel nélkül minden társadalmi állású, bármely fajhoz és néphez tartozó emberét. A természettörvény szerint nincs úr és rabszolga; nincs munkára ítélt alsóbb osztály és élvezetre jogosított felsőbb; nincs alacsonyrendű nép, amelynek csak engedelmesség a kötelessége és nincs olyan nép sem, amely hegemoniára született volna és azt joggal gyakorolhatná. Az olyan szabályok vagy törvények, az olyan nemzetközi egyezmények és tőlük létrehozott állapotok, amelyek a természettörvénnyel ellenkeznek, nélkülözik a jogot és csak az erőszak, a hatalom szüleményei és fenntartói lehetnek.

Az emberi méltóságnak és szabadságnak ez az íratlan, de mindnyájunk keblében élő törvénye a földi gyarló viszonyok között persze nemcsak hogy teljes tisztaságában nem valósítható meg, de a legtöbb történeti államberendezésben is csak elhomályosodott, salakos formában ismerhető fel. Mégis azt lehet mondanunk, hogy egész a legújabb időkig nem akadt állam, amely a természetjog ez alapelveit meg merte volna nyíltan tagadni. A középkori keresztény államok mindig elismerték s innen van, hogy hosszas erőfeszítéseket tettek a sok vad háborúból egyre újraéledő rabszolgaság eltörlésére, ami végül sikerült is nekik. Az állam keresztény jellegének általános elkopásával az új laikus államok sem ta-

gadták meg a természetjogi kötöttséget, csak részben új fogalmazást adtak neki, amennyiben elhagyták az Istenre és egyenlőnek teremtett lélekre való hivatkozást s vallásnélküli, kizárólag világi, földi érveléssel folytatták a középkori irányt. A nagy szabadságokmányok, az észak-amerikai függetlenségi nyilatkozat, a francia forradalomtól kiadott „emberi jogok deklarációja”, mindnyájan a természetjognak összefoglalásai s az emberi méltóságot és szabadságot megalapozó természetjog tanai akárcsak morzsákban is ott vannak a XIX. század liberális-demokratikus berendezéseiben.

Mindebben van valami vigasztaló. Az emberi egyéniség és szabadság oly nagy, magasztos dolgok, hogy senki sem merete létezésüket és a belőlük folyó kötelezettségeket megtagadni. Igaz, a megvalósításuk gyarló volt, gyakran és a társadalom legszélesebb köreiből nyomuk is alig található meg, de hogy senkinek sem volt bátorsága az elv megtagadására, ez azt jelentette, hogy a legnagyobb elnyomók is, akik csak a saját emberi méltóságukra adtak és a másokét lábbal taposták, még azok is érezték belsőjükben, hogy jogtalanul cselekedtek. Még azok is, akik a hatalmat és erőszakot joggá tették, mert pillanatnyilag hatalmuk volt hozzá, azok sem hitték el, még önmaguknak sem, hogy a hatalom annyi, mint jog és hogyha megvan a hatalmam, megvan a jogom is embertársaimnak ilyen vagy olyan ürügy alatti elnyomására.

A földi történet így lett a hatalom és jog, a szabadság és elnyomás, vagy akár, így is mondhatjuk, a fegyvertelen gyöngék és a fegyveres erőszakosok változatos harcává. A harc tudniillik változékony és megszakíthatatlan, örök, mert nincs oly jól megszervezett hatalom, mely, ha a joggal, emberséggel és szabadsággal szembeszáll, a küzdelemben hosszú időn át győztes lehetne. Az idők különben is a gyöngék küzdelmét támogatják, amennyiben a legkülönbözőbb társadalmi, gazdasági, politikai erők hatására, a műveltség terjedésével mind szélesebb rétegekben tudatosodnak az emberi méltóság természetjogi követelményei, amint azokat a fentiekben körvonaloztam. Mind kevesebb az olyan szerencsétlen, műveltségtől elhagyott ember, aki nem mer saját keblébe nézni és nem emeli fel tiltakozó szavát, ha mégoly hatástalan is pillanatnyilag, emberi méltósága és szabadsága védelmében. A társadalmi osztályoknak erőfeszítései jobb, emberibb, nemesebb élet- és munkafeltételekért éppúgy a természetjog örök szolgálatában folytatott küzdelmek, mint nemzetek ellenállása idegen befolyással, idegen műveltséggel vagy idegen uralommal szemben. A harc örök, mert ebben a földi világban mindig lesznek önző szenvedélyek, amelyek mások szabadságából és munkájából akarják felépíteni hatalmuk sziklavárát s ezért mindegyik nemzedéknek, századok egymást kö-

vető láncolatában, egyformán résen kell lennie, hogy az ő korában korszerű támadásokat a természettörvény ellenében visszautasítsa. Azt is mondhatnám, bár harcról beszélek, hogy ezekhez, az emberi méltóság megbecsülőihez, az erőszak elutasítóihoz szólt a karácsonyi szózat: béke a földön a jóakarató embereknek!

Népszava, 1941. december 25.

1942

Rendkívül tisztelt című és tekintetes Csodálkozó Bátyám cikkében olvastam tegnap, hogy Szálasiék ezúttal tagjaiktól akarnak pénzt kérni. A nyilasok szerint ma ugyanis nem február 21-ike van, ami Eleonóra-napot jelent keresztény-keresztyén kalendáriumokban, hanem az „áldozatkészség napja”. A zöldházi nagyfőnökök felszólítják tehát a nyilasokat, üljék meg ezt a szombati napot, szabályos szalásista rituálé szerint és – fizessenek.

„Ön kidob – ha fizet” – hangzott a régi reklámszöveg. Szálasi sábesz-ünnepségeinek rendezősege megfordítja a dolgot: „Önt kidobják, ha nem fizet.”

Mertugyaniskérem, aszongya a Nyilas Mammon vámszedőinek ukáza, hogy az áldozat pénzbeli értéke nem lehet kevesebb az egy havi felajánlott tagdíjnál a testvéreké aranygyapját szorgos tavaszi gyűjtögetések után április 5-ig kell beszolgáltatni a jóétvágyú Központi Bukszába.

Ne gondolja most aztán senki, hogy én ezt helyteleníteni vagy pláne kifigurázni akarnám! Dehogyan. Nagyon rendjén van ez így. Bölcsen tudom én is, hogy a nyilasoknak pénzre van szükségük, a derék vidéki szervezeteket ezúton is figyelmeztetem, ne próbáljanak berzenkedni, elégedjenek meg a befolyt összegek 20 százalékaival, és adják be engedelmesen a kivetett adó 80 százalékát a központi pénztárnak. Mit tudhatja azt egy ilyen szegény vidéki nyilas, mi mindenre kell pénz a központban! Hallgatni arany – mondja a közmondás. Hallgatni? – ajánlom én a megsarcolandó áldozati testvéreknek, hallgatni és az aranyat – ma már helyesebben – a bankókat, alómars, beszolgáltatni a pesti főtestvéreknek! Ők már tudják, mitől döglük a légy, az ő gondos kalkulációiknak némi pengőnyersanyagra van szükségük, nosza, elő azt a kis áldozati adót, be vele, be a központi zöldházba, mert csak ott tudják, miből fakad a – rendelkezési alapok jóléte.

Egyébként Szálasiék pénzügyéreinek a figyelmébe ajánlom a tőlük kiugrott, „üdvösen eltisztult”, egyidőben finánciális „függöny-legsarkokat” is veszedelmesen lebbentgetett mostohatestvér-párt, vagy kontra-párt, vagy minek is nevezzem, szóval: az imrédysta magy. nem. szoc. társulat

pénzügyi rendszerét. E „gúlaszerű felépítésű pártban” (copyright by Count Pálffy) ugyanis egészen lenyűgöző plutokrata szisztémát vezettek be. Roosz József szervezési főosztályvezető úr nyilvánosságra hozta, hogy „az a párttag, aki nagyobb áldozatot hoz, mint a másik, nagyobb megbecsülésben kell, hogy részesüljön, mint az, aki a maga 20 filléres, vagy 20 pengős hozzájárulásával érzi leróva a közösséggel szembeni minden kötelességét.” Halljátok, szálasista testvérek? Az imrédysta féltestvéreknél „törzstagságot” „lelki-elit”-tagságot lehet vásárolni némi kis „nagyobb” pengőbeli áldozatok árán! A gúlaszerű felépítésű párt eme ötlete valóban piramidális, nemdebar?

És, ugyebár, ezt be lehetne vezetni a zöldházi telivér testvéreknél is! Ne berzenkedjünk, hogy a dolognak átkosan kapitalista, hogynemondjam plutoliberális zamatja van. Nyilasék legutóbb hitvallást tettek a 600 éves családfák oligarchikusan gőgös feudál-arisztokrata eszmevalósága mellett. Ezekután már nem árthat az sem, ha a féltestvérek bankokratikus pénzszerzési módjának aranyával frissítik fel ősi címereiket.

Mert hiszen fő a lényeg; úgy szép a nyilas, ha fizet. Központi kasszába, pengőcskét, minél többet . . .

*Financiális ötletem
szeretetreméltó átengedésével maradok:*

VASMACSKAKOVÁCSY SZVETOZÁR
*a Csonka Kúpszeletelő Művek főmérnöke
és rémgazdag pengőszemlész*

8 Órai Újság, 1942. február 21.

Bánk bán a Magdolna utcában

Tejcsarnoki barátaim hívtak meg a Bánk bán Magdolna utcai előadására. A tejcsarnokról írtam a Híd-ban: Hét munkás és egy író tanakodott azon, hogy mért kell nekik ellenségeknek lenniük, amikor sorstestvérek. A Magdolna utca: a vasmunkások székháza: de most a bőrösök ünnepelték benne fennállásuk hatvanötödik évét. Az én bőröseim is benne voltak a rendezőségben: ezért hívtak meg. Elővigyázatos rendezők voltak: másfélszer annyi jegyet nyomtak az elárusítók kezébe, mint amennyi hely volt. De nem ismerték elvtársaikat: néző is másfélszer annyi lett, mint szék. Legalább ötszáz ember nyomta egymást, hogy szabadon hagyja a kijárást. Én a kiadómmal ültem egy széken, amelyet Népszava-beli kritikusom engedett át.

Komolyan veszem a műkedvelőket. A magyar drámai játék forradalmát várom tőlük (minthogy színházainktól nem várhatom), épp ezért nem hízelgek sem a magdolnautcaiaknak, sem másoknak. Sajnos, nem láttam a nagycsányiak Földindulását. Csak a debreceni Tiszántúlt olvasom s az Pesten „másnap lap”: akkor tudom meg, mi fog történi, amikor már elmulasztottam. Így a nagyszerű alkalmat is átaludtam, hogy a kétféle műkedvelő játékot összehasonlítsam. Azt azonban összehasonlítás nélkül is tudom, hogy mind a kettő rossz volt; messze attól, ami a műkedvelő színjátszás lehetne. Nem is lehetett, csak rossz; jó színházat még álmodni sem lehet estéről hajnalra. Azt azonban, amiért a műkedvelőjátékban hiszek, a magdolnautcaiakban is megtaláltam. Színpad, összjáték, csiszoltság nem volt; de volt küzdelem a darabbal a darabért s volt néhány remek pillanat, midőn a játszóvá lett munkás lelkeivel felnőtt Katonaig. A Nemzetinek lehettek jó Tiborcai, de aki így mondja el a harmadik felvonásbeli panaszt: aligha. Általában a kemény, politikai helyek voltak a sikerültek; a zaklatottak, pszichológiai; az erőtlének. Ez nem baj; jelleg, érdekesség. Még a Szép Ilonkát is jó időnként egy egyszerűbb, keményebb szájából hallani; megújul benne. Hát Bánkot. Persze a keménység sem volt következetes. A szereplők jártak a Nemzetiben s időnként a plafonra vetett szemmel szónokoltak. De épp ezért kell sokszor, a maguk tömegének játszaniuk. Majd rátalálnak, melyik

Bánk bán az, amelyiknek nemcsak a Népszava mondatait, de az egész atmoszféráját is magáénak érzi a magyar munkás.

Sokan azt hiszik: bűn a dilettantizmust fölbátorítani. De hány magyar író van, aki csak az írásból él? Még a futbalistáknak is van más foglalkozásuk; pedig azok mégis már csak komoly művészek. Nem látom be, mért ne lehetne éppolyan nagy színész, akinek ünnepe a színház, mint akinek hétköznapija. A görögöknél sem voltak profik a színészek. Egy olyan színész, akinek a kezén Melinda szerepében is ott van iparának a bélyege s évente hét-nyolcszor játszik, de akkor mindig Bánkhoz méltót: kijárhat akkora színészi iskolát, mint aki százas szériákban nyúzza a Bókayt, Vaszaryt vagy filmjeinkben esik ruhástól vízbe s ejti a tényérokat. Nem földműves és bőrmunkás kontárokat akarunk mi, hanem földműves és bőrműves színészeket. Ahogy a tanár és orvos íróknak sem kontárok-nak kell lenniük, hanem íróknak. Egyik oldalon a mindennapos színházi üzem, a zsöllyéjében napját kiheverő polgár, a szemponttalan áhítathiány; a másikon: az egyszeri látvány ünnepélyessége, papként föllépő színészek s a nézőtéren egy világnézetben összekapcsolt. megtisztulók. Minden kritika oda lyukad ki, hogy színházainktól színjátszást nem várhatunk. Meg kell tehát teremteni a színjátszást a színházakon kívül. Erre pedig egy mód van: a legmagasabbra törő műkedvelés. Egy Karácsony Sándor féle embernek kell előállnia s úgy vetnie magát a műkedvelők képzésére, mint mások a cserkészetre, népfőiskolán. Egy rendezőképző tanfolyam: még engem is befoghatna. Ebben mint tanárt, abban mint növendéket. Addig csak a darabjaimra írom oda: „Kizárólag műkedvelőknek”. Bojkottálni a színházat? Nem, megostromolni.

*

Szakszervezeti munkások és Bánkot játszották. Tudom én, hogy sok ember játssza ma Magyarországon a Petőfi és Kossuth imádót, akinek a szájában Petőfi nemrég éretlenséget jelentett és Kossuth pedig sarlatánságot. Bánk bőrét is szívesen magukra vennék már, akik néhány éve még egy békési földmunkást sem voltak hajlandók egy angol bányásztól megkülönböztetni. De hát ez bújócska. Szegényeket azzal bünteti az ironikus világ, hogy magyarságunknak abba a zúgába kell elrejtőzniök s terveiket főzni, amelyet legjobban utáltak: a kurucságba. Akik tegnap itt Bánkot játszották s tapsolták, nem tudják ezt. Vagy ha tudják is: élnek az alkalmal. A párt engedélyezte Bánkot, taktikusnak vélte, hogy engedélyezze. S ők megindulnak arra, amerre úgy is vágynak.

Ez a mi számunkra is vigasztaló, akiknek egyetlen bűnünk, hogy a bő-

rünket még magunkon hordjuk. Csodálatos koalíció vezérei nem tudnak elbújni bennünk. Nem múlik egy vasárnap, hogy ezt mérges cikkekben szemünkre ne hányják. Mi azonban most mosolyoghatunk rajtuk. Amíg az egész magyar művelődéstől zárták el tömegeiket: reményük lehetett, hogy tőlünk is elzárják. De, ha Katona József nyelvét adják a szájukba: mi reményük, hogy a magyar munkásság ötőlük akarja majd hallani a folytatását.

Híd, 1942. április 28.

Paranoiások

A téboly egyik legérdekesebb, legritkább változatát, a paranoiát nem azért vázoló olvasóim előtt, hogy a kórismének kizárólag szakembereket érdeklő részleteivel megismerkedjenek, vagy hogy elmeegógyintézetek vasrácsos ablakait, bolyongó lelkű, badar alakjait, zárt osztályoknak a laikus közönség számára hátborzongató életét a detektívhistóriák hatás-vadászó módszerével vetítsem ide. De ahogy az egészséges szervezet életét legjobban a betegségekből értjük meg, úgy a rendes lelki életet, a jelet és az emberi tulajdonságokat általában csak úgy látjuk igazán világossággal, ha ismerjük a lelki rendellenességek legkirívóbb, kórtanilag súlyosabb formáit.

A paranoia mint kifejezett kórkép aránylag ritkán fordul elő. Intézetekben alig egy százalékban található és így akadtak ideggyógyászok, akik még a létezését is kétségbevonták. Annál gyakoribb azonban künn az életben, mint úgynevezett „paranoid” jellem. Megtalálható minden pályán, minden társadalmi osztályban. Paranoiások sokszor éveken, évtizedeken át vezető szerepet játszhatnak anélkül, hogy avatatlan környezetük észrevenné a különös jellem beteges vonásait. Betölthetik a legmagasabb állásokat, legnagyobb felelősséggel járó funkciókat végezhetnek, mert értelmi képességük kifogástalan, akaraterejük és cselekvőképességük töretlen.

Kraepelin az elmekórformák nagy osztályozója így jellemzi a paranoiát: „állandó, megrendíthetetlen téves eszmék, amelyek belső okokból keletkeznek, a gondolkodás tisztaságának és rendjének az akaratnak és cselekvőképességnek megőrzésével.” A paranoiás tehát mindenkor logikus, sokszor imponálóan éles gondolkodásúnak látszik, de hibás alapokra épít és kritikája gyenge. Ilyen hibás alapnak számít az, hogy mindent magára vonatkoztat (az újságban olvasott cikk őreá vonatkozik, mindenki őt nézi, a pap róla prédikál és rejtelmes kifejezésekkel céloz rá, magasabb hatalom küldöttje, az Isten őt választotta ki stb.), továbbá, hogy tévesen emlékezik vissza a történtekre, azaz meghamisítja emlékképeit, saját céljainak megfelelőleg. Ez különben alkoholistáknál és epileptikusaknál is előfordul. Nincs olyan paranoiás, aki ne alakítaná át emlékképeit téves

eszméinek a szolgálatában. Jellemző még, hogy könnyen elhisz mindent, ami megfelel neki, de letagad és elvet olyasmit, ami nem kedvez téves eszméinek. Érzéksalódásai ritkán vannak, de gyakran jut erős indulatba, izgalomba, kitörésekbe. Mások jogos igényei iránt semmi érzékkel nem bír. Csak a saját felfogása szent és sérthetetlen: ennek érdekében hazudik és erőszakosságokat követ el. A „cél szentesíti az eszközt”, ez a jezsuiták rágalmazásában elkopott frázis a paranoiás legfőbb mottója.

Önérzete erősen fokozott, emelkedett. Kiválóbbnak tartja magát mindenkinél a világon. Lehet feltaláló, vallásalapító, próféta, világbéke apostola stb. Zárkózottság, makacsság, a dolgok félremagyarázása, túlérzékenység a főbb jellemvonások. Eleinte még érzi ítélőképességének bizonytalanságát, de a baj előrehaladtával egyre biztosabb lesz a dolgában. A közönség körében is ismert „nagyzási téboly” legmeredekebben a paranoia kórképéből magasodik ki.

A betegség főleg férfiakat sújt és inkább a negyvenedik életév után fejlődik ki feltartóztatlanul, gyógyíthatatlanul. Lefolyásában időszakos hullámzás észlelhető: amikor a téves eszmék előtérbe nyomulnak, rendszeresen kifelé is megnyilatkozik ez. Ha tartózkodási helyét megváltoztatja a paranoiás, egy ideig jobban van, de csakhamar az új helyhez kötözi régi téveszméit. Próféták mintegy a küldetés külső jeléül különleges ruházatot hordanak, az átlagtól eltérő viselettel tüntetnek.

Gyakori az üldöztetési téveszme. Ha törvényes eszközökkel nem tud magán segíteni, lelövi üldözőjét vagy merényletet követ el. Az erőszakos cselekvés általában hozzátartozik téves eszméihez.

Néha nehéz elhatárolni az egyszerű pszichopátiától, a kóroslelkűségtől, különösen filozófusoknál, vallásalapítóknál és politikusoknál. Eszméjük, ahogy Bleuer, a kiváló zürichi elmegyógyász írja: „véletlenül megfelelhet a valóságnak, de mégis csak téveszme.”

A paranoia valóságos rákja a lelki életnek, mint ahogy a ráksejtek kíméletlenül burjánoznak tova és egyre magasabb területet hódítanak el az ép szervezetben, úgy a paranoiás téves eszméi is egyre nagyobb sugárral terjeszkednek ki egész lelkvilágukra.

A gyógyítás csak internálás lehet.

A paranoia kifejezett kórképe mellett lélektani szempontból fontosabb és tanulságosabb a paranoid jellem a hétköznapi életben. A lélekbúvár a látszólagosan egészségesek között is igen gyakran találja meg a paranoiának homályosabb vonásait, kifejezetlenebb alakjait. A paranoid alakú embert arról ismerjük meg, hogy mások cselekedeteit magára vonatkoztatja, mindenben célzást lát, bizalmatlan másokkal szemben (teljesen indokolatlanul), valaki mindig üldözi vagy legalábbis rosszakarója,

ő maga pedig félreismeret nagyság, a mellőzött, elhanyagolt óriás. Ezek a vonások egész életén át uralkodnak, anélkül azonban, hogy kifejezetten kóros jelleget öltenének.

Kretschmer, a világhírű marburgi elmeorvos „Medizinische Psychologie” című kitűnő könyvében ezt írja: „Az expanzív paranoiás, akiben a reakció egyszer kigyúlt, a legkedvezőtlenebb esetben nem nyugszik többé, hanem arra kényszerül, hogy környezetének egyre tágabb köreit mozgassa meg: míg önmaga is és körülötte minden el nem pusztul.” Majd tovább: „Női jogokért küzdök, elnyomott néposztályok és szociális rétegek szószólói, saját félreismeret érdemeiknek és felfedezéseiknek védelmezői, túlértékelt eszméik hatása alatt tisztán expanzív személyiségekké fejlődnek, míg végül, mások érdekeivel szemben vakon és süketen csak a környezettel folytatott kíméletlen harcukból élnek.”

E megállapítások fényesen összevágznak hétköznapi életünk tapasztalataival. A paranoiás jellemű ember első kis körét a családban vonja meg. Innen igyekszik az ismerősök és társaságok felé: feltűnni, kiemelkedni, szerepelni. Odahaza önző, zsarnok, kíméletlen. Fél a szomszédától, hogy az megfigyeli háztartási és családi titkait és továbbadja ezeket abba a társaságba, amelyben éppen nagy tekintélyre törekszik. A legderekasabb cselédet is állandóan lopással gyanúsítja. Mindig van valami titkos célja, amit azonban gondosan titkol, még családtagjai előtt is. Szeret tanúskodni és szerepelni bíróságok előtt, autókarambolnál: jelentéktelen gyűlésekre jár, néha rosszhíré gyülekezetekbe is, csakhogy alkalma legyen felszólalni vagy okvetetlenkedni. Mindennap bosszankodva állapítja meg az újságból, hogy a legújabb kormányrendelet csak most valósítja meg azt, amit ő már tavaly bölcs előrelátással követelt. Minden cikk az ő elgondolásaiból született. Mások az ő gondolataiból élnek. Valamelyik élelmes újságíró az ő elejtett szavaiból „cikket csinált”. Ismerősök között előhozakodik, hogy tulajdonképpen lengyel grófi családból származik, csak nem tartja érdemesnek az okiratok kikutatását. Zseniális, csak a sors, a kegyetlen végzet gátolja meg az érvényesülésben. Önérzetesen robbog be szerkesztőségekbe, hogy méltatlankodjék „nagyszerű cikkeinek” kisselejtezése miatt. Ezért felmondja az előfizetést és új lapot rendel. Nagyszerű hangja következtében már régen az operában lenne a helye, de a beérkezettek irigysége ezt lehetetlenné teszi. Meghívták többször ide is, oda is, de hogye, majd bolond lesz elmenni.

A paranoid jellem azért reménytelen, mert hiányzik az ellenőrző, fedező önkritika mellőle. A saját személyének túlértékelése, a tények és emlékek meghamisítása megközelíthetetlen, áthatolhatatlan ködöt von köréje

és meghiúsít minden javítási, befolyásolási törekvést. A társaság rendesen tudomásul veszi ezt és mosolyog vagy bosszankodik rajta.

A mai klinikai tapasztalatok és a családkutatás alapján a paranoiát a „szkizofréniával” a „hasadtelmjűséggel” rokon betegségnek tartjuk. A paranoid jellem valóban rokon a „hasadt jellemmel”, amelyről legközelebb elmélkedünk.

(Ha ez írás paranoiás kezébe kerülne, nem lehetne meggyőzni arról, hogy ő a minta és minden sor őrá, csakis őrá vonatkozik. Pedig higgye el, uram, vannak mások is.)

Magyar Nemzet, 1942. május 3.

A visszhangtól a struccmadárig

Nagyapáink még legendákat meséltek a tihanyi visszhangról. Tizenhét-szótagos hexametereket vert vissza tisztán és érthetően. Manapság ki-ordíthatjuk a tüdönket s éppen csak egy-két szótagnyi zavarodott hang-foszlányt kapunk vissza. Szakértők szerint a sajnálatos változást az okozta, hogy a hegyoldalon éppen a visszaverődés irányában egy villa épült, s a visszhang megakad ennek a falán.

A sajtó s általában az irodalom, a visszhang szerepét kellene, hogy betöltse, reagálnia kellene a közélet fórumán elhangzottakra, persze nem olyan értelemben, hogy okvetlenül ugyanazt és ugyanúgy verje vissza, hanem éppen bizonyos bíráló hangsúlyozással. A sajtó azonban egyre kevésbé tud megfelelni ennek a hivatásának, a visszaverődés irányában ugyanis egy házacska épült, amelyre egyre több és több emeletet húznak, már valóságos felhőkarcoló, s inkább hasonlít egy bástyatoronyhoz, mint egy átmeneti háborús vikendházhoz.

Ez az épületmonstrum kezdetben, mint említettük, földszintes házikó volt, úgy hívták, hogy „Külpolitikai-érdek-lak”, azután ráhúzták a belső-front, a közellátás, a nemzetiségi kérdés, a felekezeti béke stb. stb. emeleiteit. S ma már ott tartunk, hogy egy tisztán irodalmi vonatkozású eseményre szerettünk volna visszhangozni, tehát egy olyan kérdésben szerettünk volna hangunkat hallatni, amely jóval magasabb régióban úszik minden kül- és belpolitikai probléma felett, s íme azt kellett tapasztalnunk, hogy elefantiázisban szenvedő Salamontoronyunk már ezt a régiót is elérte, s hangunk a torony falába ütközött.

Éppen ezért most nem kíséreljük meg mégegyszer, hogy a lillafüredi írói találkozóval részletesen, behatóan és átfogóan foglalkozzunk, s így ez alkalommal csupán a miniszterelnök úr beszédének ama passzusaira szeretnénk reflektálni amely a hatalom és szellem viszonyát és a szellem szabadságának kérdését érintik. Tesszük ezt ama reményben, hogy Magyarország miniszterelnökét senki nem foszthatja meg jogától, hogy meghallgassa az irodalom felé küldött szavainak az irodalom felől érkező visszhangjait.

A miniszterelnök úr bevezető szavaiban egy köztiszteltben és közbecsülésben álló igen derék magyar íróat aposztrofált, akiről azonban csak bizonyos lokálpatrióta elfogultsággal lehetett azt állítani, hogy pegazusával „úgy tud száguldani mélységek és szakadékok fölött, amint azt még kevés írótól láttuk ebben az országban”.

A miniszterelnök úr azután rátért a cenzúra kérdésére, s itt igazán az írók szívéből beszélt, midőn ezt a kényszerű intézményt tragikus megkötöttségnek nevezte. S valószínűleg maga is csak szamaritánus lelki vigasztalás szánta ezeket a szavakat: „a mi magyar irodalmunk mindig az ilyen megkötöttségek korszakában volt a legcsodálatraméltóbban nagy és erős.” – Ha előbb esztétikai, most inkább irodalomtörténeti szempontból szeretnénk a mondottakhoz hozzászólni. A magyar irodalom valóban a kezdet kezdetétől egészen napjainkig ilyen „tragikus megkötöttségben” élt. Csupán két korszaka volt, melyben effajta tragikus megkötöttségektől szabadon fejlődhetett. Az első szabad korszak igen rövid volt: tartott 1848. március 15-től 1849. augusztus 12-ig. A másik korszak valamivel hosszabb, egészen pontosan 1867. június 8-tól 1914. június 28-ig. És csodálatosképpen – vagy talán inkább: magától értetődően – irodalmunk éppen ezekben a szabad korszakokban érte el csúcspontjait: Petőfi végső kiteljesülésében, Aranyban, Madáchban, Gyulaiban és végül az Ady-nemzedékben.

Majd kifejtette a miniszterelnök úr a magyar írók jelen hivatását „nektek azt a szerepet kell játszaniotok, amelyet a gőz játszik, ha össze van szorítva: a gőz ilyenkor erőt és lökést ad, energiát fejt ki, míg ha szabadon van, talán könnyen elillan és semmivé válik...”, majd továbbá: „dolgozzátok ki a magyarság fogalmát magatokban és adjátok azt tovább az egész nemzetnek...” – Nos szerintünk a magyarság fogalma összesűrítendő ebben az egy fogalomban: szabadság. Éppen azért legyen szabad a gőz hasonlatot tovább folytatnunk. Szabad áramlást kérünk az irodalom gőze számára a szivattyúkhöz és kerekekhez, és ha ez nem megy egykönnyen, legalább engedtessek meg ennek a gőznek, hogy a kazán telítettségének és feszültségének jelzésére – kül- és belpolitikai érdekek sérelme nélkül – néha-néha sistereghessen és – füttyölhessen. Szelepet kérünk – éppen a mozdonyvezetők és az egész lokomotív érdekében.

Van egy kuruckori labanc gúnyvers, amely így kezdődik: „Hol vagy te most, nyalka kuruc, – Ki oly voltál, mint egy szép strucc? – Erről jut eszünkbe az ún. strucc-politika. Ha a struccmadár fejét erőszakkal a homokba nyomjuk, elérjük ugyan azt, hogy tollakkal ékesített, de gondolkodásra kevésbé alkalmas antipólusa felülkerekedik, de ha ez a helyzet huzamosabb ideig tart, abba fejestül és farktollastul együtt az egész ma-

dár könnyen belepusztulhat. – A magyar irodalom, a nemzet feje nemcsak saját maga, hanem éppen az egész nemzet élete érdekében emelkedettségre, napfényre és levegőre vágyik.

*

Most, hogy átolvastuk ezt a cikket, döbbenünk rá arra, hogy mennyi zavaros kép és hasonlat van benne. Szó van tihanyi visszhangról, Salamon-tornyáról, Midász királyról, kötelékekről, csúcspontokról, gőzgépről és struccmadárról. Mentségünkül szolgáljon, hogy ez a képzavar nem egészen a mi rovásunkra írandó. Magunk lennénk a legboldogabbak, ha kibontakozhatnánk e képes-virágos-hasonlatos ótestamentomi stílusból, s egyszer végre már egyszerűen, magyarul és magyarán megmondhatnánk azt, ami a szívünkön fekszik.

Magyar Nemzet, 1942, november 29.

Lassanként minden különleges munkakörnek kialakul a saját tudományos elmélete. Aránylag legtovább a hírszolgálati tudomány rendszerezése váratott magára.

Az első világháborúban a megoldás még gyermekcipőben járt. Sokáig egyik hatalmi táborban sem gondoltak arra, hogy a küzdelem nemcsak a frontokon folyik és semmi esetre sem az állásokban dől el. Amikor azután ez a felismerés végre utat tört, a propaganda művelői sorra elkövették mindazokat a hibákat, amelyek vele járnak a kezdet nehézségeivel. Az angolok ugyan legalább annyira specializálták a munkaköröket, hogy másfajta anyagot adtak a tengerentúli közönségnek, mint az európainak, de munkájuk itt nagyjából véget is ért.

Azóta sok idő telt el és a gondos mérlegelés a szakma sok fortélyát árta föl.

Első helyen természetesen még mindig a specializálás kérdése áll. Mikor, kinek, mit kell mondani és mit nem kell említeni.

Maga a hírszolgálat, természeténél fogva, két egymástól független részre oszlik. Az egyik csoportba azok a hírek tartoznak, amelyeket a gyűjtésükkel megbízott szerv összeszed, a másikba azok, amelyeket továbbad. A két csoport nem szükségképpen azonos anyaggal szerepel a továbbiakban.

Tegyük föl azt az egészen elméleti esetet, hogy nagy nemzetközi feszültség – tehát még nem háború – idején valamelyik hatalom összes értesüléseit változatlan formában nyilvánosságra hozná. Valószínűnek kell tartani, hogy csak fokozná vele a nehézségeket és akadályozná a kibontakozást. Nem egy példát tudunk, amikor a feszültségből éppen egy-egy hír robbantotta ki a krízist.

És tegyük föl azt a másik, gyakoribb valószínűséget, hogy ugyanez a hatalom nem publikálja értesüléseinek anyagát. Első nagy sánsza ott rejlik, hogy maga az anyag sohase kerül nyilvánosságra – vagy legfőlőbb olyan időpontban, amikor már elveszti a hatását. Másik előnyét abban

láthatja, hogy az ellenséges szándékú közlés technikai részletekben tévedésbe esik és jó alkalmat nyújt a lényegre nem vonatkozó, de valószínűen hangzó cáfolatra.

Igazán bizalmas természetű hírek a mai világhírszolgálat mellett tulajdonképpen már nem léteznek. Ezalatt persze nem a részleteket, hanem a nagy egészre vonatkozó értesítéseket értjük. S amint csökkent a nagy meglepetések lehetősége, ugyanúgy növekszik a részletkérdésekre vonatkozó beállítás fontossága.

Minden hírszolgálat első helyen az idővel vív kemény csatát. Könnyen lehetséges, hogy abban a pillanatban, amikor jelentését kiadja, az még tökéletesen megfelel a valóságnak. És mégis állandóan az a veszély jár a nyomában, hogy mire néhány óra múlva a nyilvánosság elé kerül, már kihullott alóla az alap. Az azonos, de folyamatos eseményekről érkező ellentétes közléseknek az esetek legnagyobb részében ez a magyarázata. A végleges hírközlő szerv legtöbbször maga sem tudja, hogy a hozzá befutó különböző jelentések közül melyik előzi meg sorrendben a másikat, milyen időpontban ad valamelyik eseményről keresztmetszetet.

Az ellentmondó hírek között kiigazodni különben sem könnyű feladat. Vannak esetek, nem is nagyon ritkán, amikor ugyanaz a hírforrás aránylag nem hosszú időn belül szándékosan tesz közzé ellentétes, sőt sokfelé ágazó közléseket. Erre rendszeren akkor kerül sor, amikor az elindító központ sincs teljesen tisztában a fejleményekkel és bizonyos értelemben önmagát akarja biztosítani. Igyekszik az elméletileg kiszámítható variánsok nagy részét „megjátszani”, hogy a tényleges eseménnyel szemben fedezve legyen.

Erre a technikára természetesen nem kerülhetne sor, ha a közlések címzettje fegyelmezettebben, koncentráltabban kezelné a címére érkezett küldeményeket. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az emberi emlékezet általában kurta és néha a legfeltűnőbb, legnyersebb eltéréseket is áthidalja.

Ismét más kérdés, hogyha a hírszolgálatnak elismert és bevallott célja nem a közlés, hanem a befolyásolás, milyen alapon kell anyagát értékelni.

Ennek a kérdésnek boncolgatására a háborús idők bizonyos szempontból rendkívül alkalmasak, más szempontból kevésbé. A rendkívüli viszonyok érthetővé teszik, hogy az érdekelt hírforrások más és más módon ke-

zelik anyagukat, aszerint, hogy hazai közönség számára dolgozzák-e föl, ellenséges világba sugározzák-e szét vagy barátokkal közlik. A különbségek néha egészen meglepőek, de mindig visszavezethetők az előbb említett közös alapgondolatra. Ugyancsak ezen a vonalon mozog az a másik technikai fogás is, hogy a problémák személyi súlyát igyekeznek csökkenteni. Ha tehát valamelyik hírszolgálat – a belső, az összeszedő rész – azt veszi észre, hogy érdekkörében bizonyos nehézségek, panaszok mutatkoznak, a dolog természeténél fogva kutatni kezdi a hasonló jelenségeket a másik oldalon. A külső, a továbbadó rész azután az alapgondolattal, a kiváltó okkal nem foglalkozik, csak a belőle született, szerzett vagy szövegezett anyagot adja tovább, azzal a kimondott céllal, hogy erre, mint egyensúlyozó faktorra, később rá lehessen mutatni.

Van-e hát biztos kalauz ebben a zürzavarban?

Kétségtelen, hogy van.

A gazdaságilag és politikailag iskolázott ember eleve ismer bizonyos alapfogalmakat. Ezeket azért tette magáévá, mert saját gondolatvilágának laboratóriumában kipróbálva, igaznak bizonyultak. Így mindig rendelkezik egy olyan, kívülről nem befolyásolható mértékegységgel, amire a folyton érkező és folyton változó, gyakran ellentmondó újabb értékeléseket hozzá tudja hasonlítani.

A világszemlélet és a politikai meggyőződés részletkérdésekben bizonyára változásoknak lehet alávetve. Tárgya a gazdasági világrend, de alanya az ember; ez magával hozza a felfogás fejlődésének elismerését. Abban a tekintetben azonban a világszemlélet sziklánál szilárdabb alap és mindennél megbízhatóbb kalauz, hogy ami tegnap igazságos volt, mára nem változhatik jogtalanná s ami tegnap kipróbált igazság volt, az holnap is az marad.

Az események mélyén ható, néha csak bonyolult formákban jelentkező erők állandóan a haladás irányában dolgoznak. Az egészséges mérlegelés a pillanat híreit ehhez az állandósághoz arányítja s eszerint dönti el, hogy mit fogad el belőlük és mit hárít el magától.

Nem vitatható, hogy a nagy szemléleti kérdések, akár egy történelmi korszakra, akár két korszak átmenetére vonatkozzanak, adatokból és tények mérlegeléséből oldhatók meg. Más szóval ez azt is jelenti, hogy az adatok megbízhatósága kardinális kérdés; színezés, beállítás, torzítás csak időleges, pusztán lélektani kilengéseket eredményezhet.

A megbízható adatok, ebben a kapcsolatban, nem is a részletekre vonatkoznak. De arról, hogy milyen gazdasági irányok és milyen felismer-

rési hatások érvényesülnek valamelyik korszakban, csak a belső meggyőződés adhat felvilágosítást, a hírszolgálat nem. Minél jobban erőlködik ez a kiegészítő jelenség, hogy elfoglalja a tények helyét, annál bizonyosabb, hogy műanyagról van szó, amelynek létét legföljebb az igazinak hiánya igazolhatja.

Aki olvasás közben időnként nem sajnálja a fáradságot és előveszi saját józan eszének mérlegét, azt aránytalanul ritkábban érik kínos meglepetések.

Népszava, 1942. október 17.

1943

A háború

Csak elismerés illetheti meg az olyan hadvezetést, amelyik nem ragaszkodik mindenáron egyes elfoglalt területek megtartásához, az elérendő hadicél fenntartása mellett, lehetőleg kíméli katonái életét, és csak azt a fő célt követi, hogy végül az ellenséges haderőt földreterítse. A háború eddigi folyamán ez volt mindig a német hadvezetés elve is. Ezért visszhangzott a tengely sajtója is Rommel dicséretétől, amidőn visszavonulásával seregét a megsemmisüléstől sikerült megóvnia. Most egyes jelek arra mutatnak, mintha keleten is bizonyos mértékű arcvonal-megerősítésekre kerülne sor. Már pénteken közöltük az NST-nek azt a berlini jelentését, hogy az ottani katonai szakértők felvilágosításai szerint sem a Don vidékén, sem pedig a Kaukázusban nincsen olyan arcvonal, amelyet a szovjet támadásokkal szemben minden körülmények között tartának. Pénteken a berlini Interinf jelentette, hogy a Kaukázus keleti részében néhány előretolt támaszpont visszavétele az arcvonal megrövidítésére vezetett anélkül, hogy az ellenség a visszavételt észrevette volna. Nem tudhatjuk még, vajon ez az arcvonal-megrövidítés nagyobb arányokat ölt-e, de hivatkozunk arra a több nap előtt kifejtett véleményünkre, hogy keleten az arcvonalnak gyökeres megrövidítése a tengelyre nézve igen előnyös volna. Ez a nézetünk elsősorban a déli és a kaukázusi arcvonalszakaszra vonatkozik.

A legutolsó német hadijelentés szerint a Kaukázus középső részén, a Don vidékén és Sztalingrádtól északnyugatra a németek súlyos, de sikeres elhárító harcokat vívtak és az ellenséget ellentámadásokkal több helyen visszaverték.

A tengely részlethírei nem emlékeznek meg újabb helységnevekről és továbbra sem foglalnak állást a szovjet győzelmi híreivel szemben. Ismételten hangsúlyozzák azonban, hogy a most folyamatban levő mozgóháború a keleti arcvonal déli részén nagy előnyökkel jár a magasabb színvonalú német hadvezetésre. A mozgások nem kizárólag nyugati irányúak, hanem a német ellentámadások irányvonalait is követik. Továbbra is rugalmas védekezésről van szó a „gumiszalag” újbóli megemlézése nélkül. A „sündisznó” – és „szigetállások” ennek az újfajta mozgóháborúnak

álló elemei továbbra is, ezek veszélyeztetik a túlhaladó szovjet erők utánpótlását és ezekbe kapaszkodik az ismételten meginduló német ellentámadás. A Bud. Tud. alább közölt híre a Die Tat című svájci lap berlini tudósítója nyomán érdekesen fejti ki a német elhárítás hármass övezetét.

Minden részletkérdésen felül ki kell emelnünk, hogy a hadviselés örök törvényei szerint a végső döntést csak a valóban nagyarányú támadás vagy ellentámadás fogja meghozni. Azok a súlyos, fáradságos és a nagy hideg miatt rendkívül kínos harcok, amelyek most keleten folynak, mást nem célozhatnak, mint a szovjet haderő lassú felőrlését.

Magyar Nemzet, 1943. január 9.

Igen, olvassuk a népek szent tavaszának előhírnökét, véres idők, nagy idők viharadarát, aki az erőszak s elnyomás fegyverétől találtan tört szárnyakkal hullott alá a szabadságért megindult háború csataterére. Olvassuk a lánglelkű költőt, aki nemcsak tintával és tollal, de önvérével és kardjával tett hitet eszményei mellett. Olvassuk a legnyugtalanabb vérű és legváteszibb lírikust, aki mindent megérezett és mégsem hátrált meg, mégsem rettent vissza és nem menekült sorsa elől.

Olvassuk el költeményeit, úgy ahogy az idők megtanítottak bennünket olvasni. A Petőfi-könyv legyen ott, mint a szent biblia, minden magyar asztalán. Naponkénti textusként olvassunk belőle reggel, mielőtt nekiindulunk izgalmas nappalunknak és mint „libre de chevel”-be ízleljünk bele este, mielőtt ránkterül a nehéz, bizonytalan éjszaka. Ha sor kerülne rá, még az óvóhelyre is vigyük le. Mint a hívő katolikusoknak „Krisztus követése”, a buzgó protestánsnak a „Zsoltárok könyve” az élet legnagyobb megpróbáltatásai közben vigasztalást és enyhülést nyújt, ahogy a szent könyvek útmutatása és tanácsa eligazítja a hívőt a legbonyolultabb, legáttekinthetetlenebb útvesztőkben, ugyanígy a Petőfi-könyv is kalauz és lelki erősítőszer egyidejűleg. Minél borultabbá sötétedik fölöttünk az ég, minél sűrűbb ködbe enyészik a láthatár, annál nagyobb szükségünk van Petőfire, a viharban, ködben, bizonytalanságban irányt jelző mágnesűre, amely tévedhetetlenül a magyar globus két mágneses sarkához igazodik: a szabadság- és hazaszeretethez. Nem bolyonghatunk el a magyar globus erőmezejéből, nem kaphatnak el bennünket idegen planéták gravitációs erői, nem kényszeríthet ki bennünket semmiféle külső erőszak a magyar bolygónak a Gondviselés által örökre megszabott útjából, ha Petőfi génuszának iránytűjéhez tartjuk magunkat.

Ha Petőfivel társalkodunk nap nap után, az a praktikus előnyünk is származik, hogy napjaink sok minden olyan kérdésére, fejtérésére, problémájára kapunk választ és világos értelmezést, amelyekről a mai könyvek, folyóiratok, újságok – a Magyar Nemzet sem – nem nyújtanak felvilágosítást. Nem kell sötétben tapogatóznunk napjaink legidőszerűbb, legostromlóbb kérdéseit illetően, ha Petőfi Sándornak nemcsak költemé-

nyeiben, hanem prózai írásaiban is elmélyedünk. Ezekben pontos, megbízható és a homályt szétoszlató, határozott feleleteket találunk, melyeket hiába keresünk ma akár cikkekben, akár tanulmányokban vagy szerkesztői üzenetekben.

Petőfi Sándorról életében sokszor mondták, hogy tomboló vulkán. Mi, késő nemzedék, bizonyosságot tehetünk, hogy a Petőfi-vulkán nem aludt ki a segesvári csatatéren, hanem ma is működik. Minden Petőfi-könyv ma is nyitott kráter, amelyen ömlik a belső tűz a fagyos világba és a dermedt lelkekbe. Csak fel kell nyitnunk a Petőfi-könyvet, hogy érezhessük éltető melegét.

De nemcsak örök tüzek hőpalackja a Petőfi-könyv, hanem egy-egy rádiókészülék is, mely a magyarság egyik legnagyobb szellemének kisugárzását közvetíti az egymást követő nemzedékek számára. Ezt az örökkévalóság adóállomásáról közvetített adást nem tudja semmiféle földi készülék megzavarni. A magyarság lelkének legtisztább hangjai szállnak hozzánk e rádión: a szabadságszeretet, a honszerelem, az emberiség, világszabadság hangjai.

Ha nappal vagy este egyedül vagyunk és körülölel bennünket a fagyos csend, kapcsoljuk be ezt a rádiót és hallgassuk, mit üzen Petőfi Sándor az örökkévalóságból a mai magyarnak.

Magyar Nemzet, 1943. január 22.

Beszéljünk egyszer a tanítóról

Az újságolvasó az egyes cikkek mögött mindig valami aktualitást, napi időszzerűséget keres. Éppen ezért már most megmondjuk, hogy ezt az írást nem valamiféle ilyen alkalom diktálta. Nem is tudunk olyan alkalomról, amely néha-néha, esztendőnként legalább egyszer, kötelezővé tenné a tanítókról való megemlékezést. Van anyák napja, van hősök napja, van madarak és fák napja, van . . . – de ki is győzné mind felsorolni azokat az alkalmakat, amikor hasábos cikkek méltatják az ünnepek jelentőségét, s amikor a tanítók is odaállnak az ország minden iskolájában a gyerekek elé, az élő szó erejével serkenteni a kicsi szíveket az emberi eszmények megbecsülésére. Tanítók napja azonban nincsen. Nem akad egyetlen nap sem a háromszázhatvanöt közül, amikor a „nemzet napszámosairól” szólnának méltató írások, s amikor tanyán, falun, városban, az iskolák összes tantermeiben a gyerekek állnának oda eléjük, botladozó értelmük és viasz-érzékeny lelkük egyszerű szavaival megköszönni áldozatos munkájukat . . .

S amikor ezt így megállapítjuk, azt is mindjárt hozzátehetjük, hogy nem hálátlanságnak látjuk ezt. Inkább szimbólumnak, beszédes jelképnek érezzük: jelképnek a sorsukról, amely azt jelenti, hogy ők mindig csak adnak. Van az áldozatnak olyan mértéke, amelynél szinte profánságnak érzi az ember az ellenszolgáltatás méricskélését: elég az, amit akár az egyén, akár a közösség ad az áldozatért? Ilyen az anyák áldozata, ilyen a hősöké, az igaz eszmék mártírjaié – és egy kicsit ilyennek érezzük a tanítókéit is. Nem személyekről beszélünk, hanem a hivatásról. Vannak rossz anyák is, akik romlásra hagyják méhük gyümölcsét, akiknek kedvesebb a maguk teste, mint az, amelyik a testükből szakadt, de az anyai hivatás áldozatos nagyszerűségének fényét még ők se kormozhatják be. Lehetnek s bizonyosan vannak is rossz tanítók, de azt a nagyszerű szerepet, amely az anyai szeretet és féltő gondoskodás után legtöbbször gazdagít millió emberpalánta életén, még a rossz sáfárok hűtlen gazdálkodása se kisebbsítheti. Ünnepi ódákat lehetne írni a tanítói hivatásról – az ódák hangja azonban, bármilyen fenséges is, egy kicsit mindig hideg és élettelen. Maradjunk hát inkább a köznapok egyszerű szavainál. Dicséret helyett ve-

gyük elő azokat a – kicsit talán prózáinak tűnő – kérdéseket, amelyek nap mint nap odatolakszanak a hivatás eszméi nagyszerűsége s a valóság közé, nem egyszer torz képpé nyomorítván az eszményt.

Mikszáth Kálmán írta valahol a tanítókról, hogy parasztnak már nem parasztok, úrnak meg nem urak: ők a híd és a nép és a középosztály között. Mikszáth Kálmán kora óta sokat változott a helyzet: a régi félparaszt „iskolamesterek” és rektorok világa kiveszett, s a tanítók sokkal inkább „urak” lettek, mint régen voltak, de híd-szerepük azóta is megmaradt. Helyesebben: nem is a szerepük, hanem a helyzetük. A hídra ugyanis nemcsak az jellemző, hogy két part között lebeg, hanem az is, hogy összeköti ezt a két partot. A tanítókról pedig ezt az utóbbit nemigen lehet elmondani. A középosztály lépcsőjén ugyan ők állnak legalul – legalábbis a közvélemény ítélete szerint –, s ha kinyújtják a kezüket, ők érik legközelebb a mélyben élő népet, de helyzetük mégis inkább a mélység felett bizonytalanul lebegőké, mint a szilárdan álló s a partokat összekötő pilléréké.

Az előítéletekkel s társadalmi, gazdasági, kulturális szakadékokkal széttagolt társadalomban nem is lehet másképpen. Azaz lehet, de erős egyéniség kell hozzá, aki szembe tud és szembe akar szállni az előítéletekkel. Képzeljük el csak egy falu társadalmát: ott él egymás mellett a parasztság és az intelligencia. A tanító az intelligenciához tartozónak érzi magát, társadalmi állásánál fogva oda is tartozik. A rendi szellem korcs maradványaként ittmaradt középosztályi szemlélet azonban, amely kimondhatatlanul csak „fél-úrnak” félig műveltnek tartja őt, s amely az iskolák számával az érettséggel vagy éppen az egyetemmel méri az intelligencia fokát és az anyagi helyzettel a társadalmi ranglétrát, állandó kisebbségi érzéssel taszítja a tanítót.

Ez a kisebbségi érzés követeltette a múltban a magyar tanítótársadalommal azt, hogy kössék érettségihez a tanítói pályát, s a tanítóképző legfelső évfolyamait ruházzák fel főiskolai jelleggel. Ez néhány évvel ezelőtt meg is történt, de a rendszer nem vált be s most újra visszafejlesztik. De úgy hisszük, nem is változhat a tanítóság „lenézett” helyzetén semmi olyan reform, amely külső jegyekkel próbál segíteni. Általános szemléleti revízióra van itt szükség és ezt a revíziót a tanítóságnak kell elkezdenie – önmagán.

Félre kell dobni az előítéleteket: nem vélt társadalmi elismertetés után kell kapaszkodni, hanem erős bástyát kell építenie a maga helyzetéből. Erre meg is van minden lehetősége. Ott él a nép között, a gyerekeken keresztül szinte benne él minden családban, az egyszerű emberek igazán megbecsülik mindenütt a tanító munkáját. A „nadrágos” emberek közül

feléje sugárzik legtöbb megbecsülés, szeretet. Úgy hisszük, az a szemlélet, amely többre tartja a nép megbecsülését a „társadalmi tekintély” hamis illúziójánál, kárpótolni tud minden valóságos vagy vélt lenézettségért...

A tanítók korszerűbb, alaposabb képzését, nagyobb általános műveltségét, az érettségit vagy akár az egyetemet is csak ezen az új szemléleti alapon megállva szabad követelni. Igen: nagyobb tudást a tanítóknak, de nem azért, hogy az ő oklevelüknek is legyen annyi becsülete, mint mondjuk a doktori diplomának, hanem hogy több belső értékkel, több segíteni tudással minél nagyobb megbecsülést szerezhessenek a nép előtt. Nem egyszer hallani tanítóktól a panaszt: – A mi fizetésünk? A tanító munkájának anyagi értékelésében valóban visszás a helyzet s ezen változtatni kell, de az indok ne a tekintély, hanem a végzett hatalmas nemzetépítő munka legyen.

A másik kérdés a tanító részvétele a faluközösség életében. A tanító ma már nem csak a „nemzet napszámosa”, hanem – legtöbb helyen – a falu „mindenese” is. Nem mernénk azt mondani, hogy a tanítónak csak az iskolában van helye: vegyen részt a faluközösség munkájában, de csak a többet tudó, tisztábban látó ember szellemi irányításával. A jövő tanítóját mi egy ilyen tudásban s szellemi erkölcsi értékekben példát mutató embernek képzeljük el, aki a jövő falujában irányítója tud lenni a népgazdasági, s kulturális öntevékenységének...

A régi félművelt „iskolamesterek” típusán lehet élcélődni, anekdotázni, de mégis volt abban valami nagyszerű, ahogyan ezek a tanítók együtt tudtak élni s érezni a néppel. A faluban nem az intelligenciát s nem is a felső réteget képviselték ők lefelé, a nép felé, hanem a népet képviselték, annak az arcát mutatták fölfelé. Nem tudtak sokat, csak éppen valamivel többet a parasztnál, de ez a valamivel több is elég volt nekik arra, hogy egy-egy lépéssel előbb járva vezessék a népet. Mit tudhat csinálni a ma vagy a jövő tanítója, ha hasonlíthatatlanul nagyobb szellemi fölényével az ő társadalmi örökségüket vállalja?!

Kis Újság, 1943. február 18.

Megmozdultak a földtelen parasztok

A Balkánon egyre forróbb lesz a talaj Hitler és Quislingjei talpa alatt. Románia, Magyarország, Bulgária népeinek antináci cselekedetei és a jugoszláviai partizán seregek sorozatos sikerei – közös okra vezethetők vissza. Parasztok milliói mozdultak meg. Nemzedékeken keresztül vártak, szenvedtek és éheztek. Az Egyesült Nemzetek hadseregeitől nemcsak az idegen hódító, hanem saját könyörtelen uralkodó osztályaik megsemmisítését is remélik. Különösen áll ez Magyarországra vonatkozólag, ahol – keserű tapasztalatból tudom – nem nagy a különbség a hazai, avagy a német és olasz fasiszták uralma között. Délkelet-Európa többi országaiban a helyzet más lehet, de a probléma lényege ugyanaz.

Magyarország földbirtokos uralkodóosztálya – a római katolikus egyházzal együtt – hatalmas kiterjedésű földbirtokokkal rendelkezik. Ugyanakkor a parasztok millióinak egyáltalában nincs földjük. Más milliók alig tengetik életüket. Mindezek a parasztok tudják, hogy csak a földesurak elűzése és a föld kisajátítása után lehet reményük emberséges életre. Ez a tény uralja egész Délkelet-Európa problémáját.

A magyar „demokrácia” mindig csak a kirakat számára való volt és a gyilkossággal, terrorral megvalósított Horthy-rendszer a legreakciósabb volt.

A magyar urak – akárcsak a többi Balkán államok politikusai – , mindig a reakció képviselői felé hajlottak. Ezért voltak természetes szövetségesei a Habsburgoknak, majd a fasiszta Olaszországnak és végül a náci Németországnak. Míg ezeket meg nem semmisítik, nem lehet szó a szabad népek szövetségéről.

E tények miatt az észak-afrikai Darlan epizód súlyos csapást mért a Balkán szabadságának az ügyére. Az ottani országokban is szép számmal vannak, akik szívesen vállalkoznának hasonló szerepre. Az Egyesült Államokban Eckhardt és Ottó fáradhatatlanul buzgólkodnak, hogy elnyerjék a magyar Darlanná való kinevezésüket. A Balkán országaiban most igen sok politikus van, akik készséggel lemondának Hitlerről, ha biztosak lennének benne, hogy a szövetségeseik megvédik őket saját népük ellen.

A szövetségeseknek választaniok kell, hogy a szabadságért folyó háborúban a parasztok és ipari munkások millióinak támogatását akarják maguk számára megnyerni, avagy mint Hitler, néhányezer földbirtokosra és kapitalistára kívánnak támaszkodni. Ha meg akarják nyerni a Balkán népeinek a támogatását, akkor meg kell változtatniok propagandájukat.

Mi értelme van annak, amikor az angol rádió azt üzeni a magyaroknak, hogy vonják vissza hadseregüket az orosz frontról, mert „szükségük lesz rá a háború után”?

Magyarországon minden paraszt tudja, hogy a jelenlegi kormány csak egy célra fogja felhasználni a hadsereget: a forradalmi mozgalom ellen.

Délkelet-Európa országaiban a parasztok közül sokan vegyes nemzetiségűek és vannak akik két-három nyelven is beszélnek. A szövetségesek propagandistáinak erről nem szabad megfeledkezniök, amikor a különböző Balkán-országokhoz különböző hangon szólnak!

Egyszerű, elvitathatatlan tény, hogy Németország veresége után Délkelet-Európában egyetlen számbajöhető hatalom marad: Oroszország. Minden Oroszország ellen irányuló föderáció létrehozása eleve kudarcra van ítélve.

Az egyedüli megoldást a szocializmusban látom. Ez megoldja a földkérdést, megsemmisíti a jelenlegi politikusok nemzeti vetélkedését és lehetővé teszi 70–80 milliónyi nép között a gazdasági és politikai egységet. Én magam nem akarom ezeknek az országoknak a bolsevizálódását, hanem egy Oroszországra támaszkodó szocialista föderációt szeretnék.

Ha a szövetségesek helyesen értelmezik ezeket a tényeket, akkor a Balkán egyre növekvő nyugtalanságát az antifasiszta ügy érdekében mozgósíthatják. E forradalmi mozgalmak ereje a Vörös Hadsereg előrenyomulásával egyre jobban növekszik. Magyarországon a szegénység és elnyomás hosszú éveit létrehoztak egy földalatti mozgalmat, amely csak a kellő alkalmat várja a kirobbanásra. Románia népe, melyet tömegesen küldtek a vágóhídra Hitler érdekében, azonnal fel fog kelni, amint meggyöngül a Gestapo nyomása. Bulgária túlnyomó többségében oroszbarát népe is egyre jelentősebb tényező. A jugoszláv nép harca is erőteljesebb lesz.

A parkányok mindenütt kezdenek előbújni odujukból. Azt igyekeznek elhíttetni, hogy csak kényszer alatt hajtották végre Hitler parancsait. Megkísérlik igénybe venni Anglia és Amerika reakciós rétegeit. De kudarcot fognak vallami, mert a népmozgalom ereje nagyon jelentős.

Az utóbbi időkben a Balkánon lejátszódott eseményekből a szövetségeseknek figyelmeztetést és felismerést kellett nyerniök.

Figyelmeztetést arra vonatkozólag, ha figyelmen kívül hagyjuk a né-

pek millióinak tömegmozgalmát, amely a Szövetséges Nemzetektől várja szabadságát, úgy saját ügyünk katasztrófáját mozdítjuk elő.

És fel kellett ismerniök, hogy ebben a stratégiai erősségben, mely Hitler egész európai rabszolga birodalmát fenyegeti, új szövetségesek támadtak, akiket bátorítani és támogatni kell, ha biztosak akarunk lenni a győzelemben.

A győzelmet a fasiszta hatalmaknak kizárólag katonai vereségével még nem értük el: csak akkor lehet valóban győzelemről beszélni, ha a leigázott népeknek a fasizmus fölötti győzelme megvalósul, bárhol is legyen ez a fasizmus beágyazva.

Szabad Magyarság, 1943. április 4.

A magyar nép ízlése és annak megrontása

Nemzeti karakterünk legszebb jellemvonása a politizáló hajlam. Politikus nép vagyunk s aki mást állít, az nem tartozik közénk vagy nem ismeri múltunkat, nem érti történelmünket. Amióta feljegyzések olvashatók rólunk a politikai érzék és a politikai kultúra állandóan visszatérő jellemzés a kútfőkben és a történelmi munkákban. A magyarság mindenkor megvitatta életének minden mozzanatát s a döntést a többség akaratára bízta és sohasem egy ember véleményére: nem fogadta el a tekintélyuralmat semmilyen formában, mert történelmének, nemzeti létének legállandóbb tényezője a szabadság és a függetlenség volt s napjainkban is e két esemény a politika legdöntőbb eleme. Politikus nemzet vagyunk: urak is, és a parasztok is mindig politizáltak a maguk módján, a mindenkori lehetőség határai között és különösen akkor, amikor a lét vagy nemlét nagy kérdéseiről volt szó. Hálás feladat lenne végigmenni a történelmünk nagy, drámai mozzanatain, amikor egy volt az egész nemzet s remek történelmi ösztönnel megérezte, hogy mit kell tennie; de hagyjuk a tetemrehívást, mert aki benne él múltunkban, az úgyszólván ismeri történelmünket s mindezeket jól tudja, akinek pedig ismeretlen a magyar múlt, attól úgysem várhatunk semmit a jelent és a jövőt illetően...

Politizáló szokását mind máig megtartotta a magyar. Egy-egy választás izgalmai, a közösségi élet iránt tanúsított nagy érdeklődés a városokban és a falvakban levő kaszinók, klubok és körök, vagy ahol ezek nincsenek, a vasárnap délutáni házelőtti, árokparti beszélgetések, a borbélynál, a malomban és a kovácsműhelyben – a legklasszikusabb politikai kaszinók – a várakozás idejében zajló nagy viták, mind-mind azt bizonyítják, hogy a magyar népet nem lehet kizárni a politikából, nem is tudna belenyugodni, hogy többé ne legyen köze ahhoz, ami az ország, tehát az ő sorsát is érinti, formálja: minden érdekli, ami a társadalmi, a közösségi életet meghatározza, abba közvetve, vagy közvetlenül bele akar szólni, ami nagyon helyes, mert arról a politikai érzékről és kultúráról tanúskodik, amire a legbüszkébbek lehetünk. Kormányzati tényezőink is erőteljesen hangsúlyozzák minden megnyilatkozásukban, hogy a parlamentáris rendszert nem akarják feladni, sőt azt mint politikai dokumentumot említik a depolitizált Európában.

népünk jó ízlésére vall. Vannak közösségek, melyek sohasem tudják megérteni az emberi ízlés ilyen formákban való megnyilvánulását. A kifejezési forma, legyen az bármilyen megnyilatkozás vagy elhatározás külső megjelenítője, mindig markánsan visszaadja egy nép jellemét. A magyar jó politikus, s jó ízlése van: nyelve, művészete, kifejezési formái választékosak, intelligensek, kulturáltak. Gondoljanak csak a népdalra, a balladákra, a dallamra, a népmesékre, a népi játékokra és táncokra, a népviselet motívumaira, díszítő elemeire s általában mindarra, ami kollektív esztétikai formában megnyilatkozik. Nemes egyszerűség jellemzi a nép bármely művészi termékét s valami sajátságos hang, forma, ízlés adja meg azok valódi értékét. Olyan gazdag élményvilág tárul az ember elé, amikor népdalt, népzénét hall, balladát vagy mesét olvas, népi himzéseket, kendőket, terítőket, ruhákat lát, hogy önkéntelenül arra gondol: e népnek igen gazdag a múltja és igen jó az interpretáló képessége, és az ízlése. S a kollektív kellékek mellé oda sorolhatjuk az egyéni alkotásokat is: politikusok, írók és művészek örökértékű munkáit. Ha a nép kollektív élményei olyan ízlésesen és művészien találják meg a formát, a kifejezést, akkor magától értetődik, hogy e közösségnek bármelyik tehetséges tagja a kollektív élmények egyéni kifejezésével – prózában, versben, zenében, alakításban s bármily más alkotásban – ugyanazt a minőséget, a tudatosabb átélést és a legmagasabbrendű emberit adja. De erről sem kell sokat beszélni, mert akinek köze van a magyarsághoz, mindezzel tisztában van.

A MAGYAR NÉP ÍZLÉSE

az utóbbi években megromlott. E romlásnak nem a magyarság az oka, hanem azok, akik más formákat akartak ráerőszakolni akár politikáról, akár irodalomról, zenéről vagy bármely művészi megnyilatkozásról is legyen szó. A politikai ízlés megrontását azzal kezdték, hogy lebecsülték a politikát: szószátyárkodásnak, vénasszonyok gyülekezetének, az álláshalmozás gyűjtőmedencéjének nyilvánították a parlamentet, s óva intették a magyar népet attól, hogy sorsát a továbbiakban alkotmányos úton parlamenttel próbálja formálni. E törekvések csaknem megmételtyezték a népet, ki akarták tépni belőle nemzeti karakterének alapvonását, a politizáló hajlamot. Azzal érveltek, hogy sokkal jobb a közösség szempontjából, ha egy emberbe helyezi bizalmát, aki korlátlan hatalommal mindig a legmegfelelőbben cselekszik majd, aminek áldásos következményeit a

nép rövidesen látni is fogja. Ez ízlésrontók nem riadtak vissza attól, hogy átértékeliék történelmünket s úgy válogassák össze a magyar múlt szereplőit, hogy csak azokat fogadták el igazi nagyságnak, akinél despotikus hajlamot vagy korlátlan uralomvágyat véltek fölfedezni. Merészségük nem ismert határt, s aki nem tetszett nekik, önkényesen kizárták a nemzetből, még ha vérségileg, a származást illetően több köze is volt a magyarsághoz, mint nekik, akik alig asszimilálódtak s jóformán még meg sem melegedtek a magyar földön. Jelszavakkal és a pszichológia összefogásaival, nagy propaganda-apparátussal, az események tendenciózus magyarázásával, a becsület és az erkölcsi törvények felrúgásával, gátlástalanul és felelőtlenül hirdették a maguk „igazát”, zavaros programjukat, portálták eszményeiket és vezéreiket s minden elképzelhető eszközzel terrorizálták a magyar társadalmat. Elszántságukban már arra gondoltak, hogy saját képükre formálják az államot, a közösségi életet s ha a magyar nép jó ízlése nem áll útjukban, képtelen terveiket talán meg is valósítják. Nagyon sok jóhiszemű embert megtévesztettek s a mindenre kapható, osztályonkívüli elemek elszántan azon voltak, hogy a változást minél előbb, eszközökre való tekintet nélkül hajtsák végre.

Nem mondjuk, hogy a magyar népi irodalmi és zenei ízlését is azok rontották el, akik a politikai ízlést igyekeztek megrontani, de bizonyos szellemi rokonság ez ízlésrontók között kétségtelenül fennáll. S ha veszélyesnek mondtuk a politikai ízlés megrontására irányuló törekvéseket, akkor még hatványozottabban annak kell mondani az esztétikai ízlés megrontását. A technika olyan lehetőségeket adott a szellemi termékek terjesztésére, amilyenre száz évvel ezelőtt még a legnagyobb álmódók is alig mertek gondolni. A rotációs gép, a rádió, és a film óriási távlatokat nyújtott az emberi gondolat terjesztésére de ezekkel a nagyszerű lehetőségekkel inkább visszaélt, mint él az emberiség. Azt a magyar népet, amelyik a csodálatosan szép balladákat, meséket és dalokat költötte, ma izgalmas történetekkel, fantasztikus eseményekkel traktálják, a ponyva legkülönbözőbb fajtáival butítják s akarják kielégíteni szellemi igényeit. Valamikor a legjobb könyveket olvasta, mert a vásároló író, a bujdosó prédikátor vagy a nyugtalan költő a kor aktuális kérdéseiről világosította fel, vagy az emberi szellem legszebb megnyilatkozásait, a legjobb írásokat, könyveket terjesztette közöttük, s ha még csak egy kalendárium erejéig telt a népnek olvasnivalóra, az a kalendárium olyan volt, hogy abban mindent megtalált, abban mindent megkapott, amire szüksége volt. A rémtörténeteket, az izgalmakat, a ponyvát a mai kor adja neki s ezért az ízlésrontásért valakinek vagy valakiknek egyszer felelni kell.

Láttam vidéki városok és falvak piacain földre terített ponyván a pony-

va különböző színű termékeit, amint a fejkendős parasztasszonyok válogatták a legizgalmasabbat kutatva, s csizmás parasztlegények érdeklődtek a közkedvelt „főszereplők” legújabb tettei iránt. Láttam vonaton parasztok kezében olyan sajtótermékeket, amelyek nevükben ugyan a „magyar” szót viselték, mint jelzőt, valamilyen határozóhoz kötve s e futárok és magazinok épp oly pusztítást és rombolást visznek végbe a magyar nép lelkében, mint a ponyva vagy a rádióban hallott slágerek, a moziban pergetett filmek. Népünk nem tehet arról, hogy megfelelő szellemi táplálék híján ezekre az ízlésrontó művekre veti magát. Szomjas a betűre, a könyvre, a képre, a hangra, a beszédre s nagy szomjúságát jó bor, aszú helyett vízzel hamisított, rossz vinkóval, sziruppal vagy limonádéval kénytelen oltani. Aki nem látta, el sem tudja képzelni, hogy mit jelent egy kisváros vagy falu mozija, ahol mohón, izgatottan figyelik a vásznat, amelyen tragédiák játszódnak le, valószínűtlen történetek peregnek s a maga fonákságában föltárul az úri világ is, melyet eddig csak messziről láthattak.

ÚJ BÁLVÁNYOK

támadnak a népben. Színészek és színésznők lesznek az ifjúság ideáljai, s mivel a mozi célja csak a szórakoztatás s a szórakozás úgy a legjobb, ha közben megfelelnek az élet minden gondjáról, bajáról, problémájáról, olyan filmeket kapnak, melyekben lehetőleg az élet bajairól, gondjairól, problémáiról nincs semmi, vagy csak nagyon kevés van, s így még a hatalom is szívesen veszi az ilyesmit, mert az állampolgárok szelidülnek és nem gondolnak arra, hogy sok mindent másként is lehetne . . . Mondjam még azt, hogy este a falusi utcákon vagy kocsmákban a legújabb slágereket éneklik vagy említsem meg azt, hogy a kispolgárság és a középosztály a tangóharmonika-hangversenyek és a dízőzparádék kábulatában él s teljes az a kép, amit a magyar nép ízlésének a romlásáról az olvasó elé állíthatunk.

A romlás olyan ijesztő már, hogy nem térhetünk napirendre felette. A kor, melyben élünk, fordulót jelent az emberiség történetében. Új ember van kialakulóban, s ez az új ember csak a minőségi élettel lehet boldog. A formálódó új ember lelke olyan fogékony, mint a kisgyermeké, mindenre érzékenyen reagál s bármi hasson is reá, az mélyen beléje vésődik és egész életére nyomokat hagy. Nem lehet túrni, hogy ezt a fogékony lelket olyan szellem és ízlés alakítsa, formálja, mely messze alatta marad azoknak a követelményeknek, melyeket joggal állíthatunk az emberiség elé, hiszen kollektív termékeiben vagy egyéni alkotásokban benne

van a minőség biztató ígérete. Az ízlésrontókat felelősségre kell vonni, legyenek bár a politikai vagy az irodalmi, zenei és egyéb ízlés megrontói. Felelősségre kell vonni és meg kell büntetni őket, mert az élet tiszta ideáljait a lét nagy érdekeit és az ember szép vágyait veszélyeztetik. S reméljük, hamarosan eljön az az idő, amikor ez a felelősségrevonás meg is történik . . .

Magyar Nemzet, 1943. július 6.

A háború

A keleti arcvonalra fényt vet a legutóbbi német hadijelentés, amely szerint a harci tevékenység Bjelgorodtól északra alább hagyott, Orelnél azonban a súlyos elhárító harcok tovább tartanak. Ebből az következik, hogy a németek, legalább is egyelőre beszüntették a Bjelgorodtól északra irányuló támadásukat, a szovjet ellenben folytatta a megszokott makacssággal támadó kísérleteit Orel bekerítésére. A szovjet eddigi diadalhíreit német részről megcáfolták.

Érdekes egyébként a keleti arcvonal fejleményeire, hogy Berlinben a szovjetnek más arcvonalszégeken tervbe vett támadásaival is számolnak és különösen Leningrádot és Miusz-arcvonalat emlegetik. Egyelőre a német hadijelentés utóbbi helyen valamint a kubáni hídfőnél csupán a szovjet sikertelen helyi vállalkozásairól számol be.

*

Szicíliában az angolszászok térnyerése csak lassan és nagy veszteségek árán, több visszacsapás közepette halad előre. A tengely hadijelentései különösen hevesnek mondják az angolszászok támadásait a két szárny sarkpontjainál és pedig az olasz jelentés Agrigentónál, a német közlés pedig Cataniánál. Az angolszászok emellett további erősítéseket és hadianyagot juttatnak a sziget belsejébe, Montgomery pedig különösen Lentini vidékén igyekszik újabb erőket harcbavetni és a döntést Catania irányában kierőszakolni.

Szicíliáról adott terepvázlatunkkal megkíséreltük, hogy a sziget földrajzi alakulásának lényeges elemeit kifejezésre juttassuk. Vázrajzunkból láthatjuk, hogy a vízválasztó gerinc egyfelől Szicília keleti és déli, másfelől a sziget északi partjai között Messina közeléből indul ki, nagyban nyugat, délnyugati irányban halad Gangi községen át Palazzo Ad.-ig és innen zezzugosan kanyarog, kezdetben Palermo, majd egy nagy ívvel Trapani felé. A mostani hadműveleteknél különösen az említett magas hegység vonulatától délre eső területeknek van nagyobb katona-földrajzi jelentősége. E déli területen különösen ki kell emelnünk, hogy a Cata-

niából nyugati irányban, Ennán és Caltanissettán átvonuló vasútvonal-tól délre nem találkozunk 1000 métert meghaladó magaslatokkal. A terep itt is nehéz, sok helyen kizárja a gépesített osztagok működését, de azért nagyobb arányú hadműveletekre is alkalmas.

Csupán mint érdekesebb földrajzi tüneteit említjük fel, hogy a vízválasztó vonal Szicília keleti és déli partjai között északon Gangiból indul ki, Ennán, Caltagironén, Vizzinin és Mondicán át halad a Passero-fok felé. Nagyjából látszólag ez a vonal jelzi a Patton amerikai és a Montgomery brit seregek belső szárnyait. E belső szárnyak természetesen a hadműveletek további menete szerint eltolódnak, de már a mondottakból is láthatjuk, miért tekintik Enna területét a sziget hadászati központjának. Ezen a területen csoportosult állítólag a tengely fő tartaléka, de ennek harcbalépését eddig még nem észleltük.

Magyar Nemzet, 1943. 160. sz.

Mélységesen megrendítő hatást váltottak ki azok a légitámadások, amelyek az olasz városokat érték s amelyek a háború vastörvényének megfelelően a polgári lakosságot, az üzemekben dolgozó munkásságot, de aggok, nők, gyermekek seregeit is érték. Ezek a légitámadások évszázados, évezredes kultúrkincseket is megsemmisítettek s ezek – éppen úgy, mint a kioltott életek – nem lesznek már pótolhatók.

Magyarország népe testvéri érzéssel és együttérző szorongással fordul az olasz nép felé. A magyar munkásság gyászbaborult szívvel áll a szétromcsolt testű olasz munkások ezreinek holtteste fölött és mélyen átérzi a tragikumot: meghaltak a szabadság föllobbanó lángjával a szívükben s szemük megtört tükrén egy új Olaszország szépséges reménységével.

Sok közös emlék fűzi össze a magyar népet az olasz néppel, a magyar munkásságot az olasz munkássággal. Kossuth neve egyszerre zeng föl Garibaldiéval. Szeretetteljes, meleg és barátságos kapcsolatok eltéphetetlen kötelékei fűzik egybe az olasz és a magyar munkásságot és a gondolatoknak meg a sorsnak közössége is. Érthető tehát, ha a magyar munkásoknak megdobban a szívük, amikor Róma, Milánó, Torinó, Nápoly s a többi olasz városok munkásairól hallanak, akikben megmaradt a régi gondolat s akikben nem homályosult el az új, szabad Olaszország álma. Az olasz munkásság – ha lehet – még közelebb férközött a dolgozó magyar néphez s most már kettőzött figyelemmel kísérjük útját s kettőzött részvétellel fordulunk feléje a megpróbáltatások óráiban.

Reméljük, sikerül majd az olasz népnek olyan kibontakozáshoz jutnia, amely megóvjá Olaszország szabadságát, függetlenségét, a megmaradt s az egész világ kultúremlékiségének közkincsét jelentő olasz értékeket és sikerül eljutnia a békét biztosító szociális igazsághoz s az igazi demokrácia felszabadító forrásához.

Budapest és az egész ország munkássága érthető érdeklődéssel fordul most, ezekben a napokban Róma felé, nem felejtván az olasz–magyar barátságot, amely független volt az olasz belpolitikai rendszertől. A magyar–olasz összeforrottság történelmi szemléletének alapján figyeli Olaszország jövődjét és ebből a nézőpontból sorsdöntő jelentőséget tulaj-

donít a Badoglio-kormány amaz elhatározásának, hogy Rómát nyílt városnak deklarálja. Ezt a lépést a magyar munkásság bátor és szerencsés lépésnek tartja és jelentőségének megfelelően méltányolja.

Róma több, mint Olaszország szíve s megmentése az egész civilizált emberiség számára nagy ajándék. Úgy látszik: siker koronázza az olasz kormányt ezt a lépését s kívánjuk is, hogy úgy legyen, kívánjuk őszinte szívvel és teljes együttérzéssel. Megértjük Róma munkásságát és megértjük az olasz népet. Annál inkább fel tudjuk fogni ennek a lépésnek jelentőségét, mert hiszen nyolc-tíz nap óta bennünket is fenyegetően figyelmeztetnek arra, hogy légítámadás érhet bennünket.

Budapest és környéke munkássága legendás fegyelmezettségről tesz ugyan tanúbizonyságot és sem zavar, sem oktan rémület nem férkőzik sorai közé, de lelke mélyén átérzi a fenyegetés jelentőségét. És most talán megszázszorozódik benne a szeretet és ragaszkodás érzése Nagy-Budapesthez, amelynek falait ő építette föl s minden kövéhez verítéke és vére tapad. Az üzemek, amelyekben dolgozik, vele együtt nőttek nagygyá, miként szeretett városa is. Nagy-Budapest munkássága számára az ország fővárosa a legnagyobb élmény. Nemcsak anyagi valóság tehát, nemcsak a szülőföld egyik értékes és pótolhatatlan darabja, hanem: lélek is. Emlék és álm, szellem és jövő. A forrás, amelyből az új magyar élet termékenyítő vizei buzognak föl, amelyek elárasztják az országot kultúrával, békével, szabadsággal s jóléttel. Nagy-Budapest üremeiben a gépek zúgásában nemcsak a mindennapi munka megszokott ritmusa zeng, hanem az új Magyarország dallama is. És nekünk csak ez az egy Budapestünk van!

Kicsiny ország vagyunk, kicsiny nép, de ebben a mi városunkban az egész ország szíve lüktet. Ebből a városból indul az életet fenntartó véráramlás és ez a város mutatta meg legjobban: ha számban kicsinyek is vagyunk, mégis egy nagy nemzet minden történelmi és erkölcsi tulajdonsága bennünk van.

Magyarország munkássága – éppen, mert a magyar nép lelkéből lelkedzett – mindig a szabadság frontján állott őrt és mindig nagy eszmények harcosa volt. Joggal emel hát szót országáért és Budapestjéért.

Hallunk Budapest nyílt város jellegéről. Nagy-Budapest munkássága semmit sem kíván jobban, minthogy megértsék ezt a szót. Nem maga miatt. Országá, jövője miatt. Európa miatt is. Különösen Délkelet-Európa miatt. A történelmi forgószelet nem semmisítheti meg egy kis nép nagyratörékvésének gyönyörű szimbólumát. Egy olyan nép egyetlen nagy városát, amely mindig tanúbizonyságot tett Európa mellett.

A józanság, a jövőért való felelősség állítsa meg ezt a forgószelet.

Hisszük, hogy a magyar munkásság nem hiába kiált!

Az őszinteség jegyében, avagy Kitartás! Lesz még rosszabbul is!

Amint a Magyarország vasárnapi számának olvasására kiküldött tudósítónk jelenti, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt szentistvánnapi országos értekezlete az őszinteség jegyében zajlott le. Ha ez még nem is százszázalékos őszinteség volt, mégis nagy haladás tapasztalható, mert amit bizonyos körülmények folytán nyíltan meg nem mondhattak, azt a sorok között vallották be.

Így megtudjuk, hogy az értekezletre, ha nem is a szokott milliók, de mégis „száz és százszámra utaztak fel a vidékről”, ámbár ezek a gyűlésen már meg sem jelentek, mert, amint őszintén bevallják, finom gúnnyal támadva a Beszkárt túlsúfolt kocsijait: „a közlekedési nehézségekre való tekintettel, legnagyobb számban a budapesti és pestkörnyéki tisztviselők vettek részt, az országos értekezleten”. A vidékiek már csak azért sem jöhettek, mert az eddig oly áldozatkész budapesti testvérek százezrei nem ajánlottak fel részükre szállásokat, amit természetesen csak a szerény” elszállásolási nehézségekkel” vallanak be. Akik azonban mégis megjelentek, azokra nem kis feladat várt. Reggel kilenctől kezdve késő estig előadásokat kellett hallgatniok ebben a rekkenő melegben – és milyen előadásokat! Az őszinteségek kínos zuhataga hűtötte le a kedélyeket.

Amint a tizenkéthasábos beszámolóból tudjuk, a munka 9 órakor kezdődött Gosztonyi Sándor országgyűlési képviselő előadásával. Tíz órakor már a Magyarország üzemi értekezlete volt és mint üzemi szakértő Bosnyák Zoltán, a Zsidókutatás Magyar Intézetének vezetője beszélt. Ám pont 11 órát vége a nyugalomnak: a vegyes kar „Ébredj magyar...” kiáltással felkelti a szundikálókát és így kénytelenek Pálffy Fidél előadását meghallgatni.

Mindjárt a bevezető szavak megdöbbenetnek kendőzetlen őszinteségükkel. Pálffy Fidél megnyugtatta a hallgatóságot, hogy „mi, nemzeti-szocialisták... sajátmagunk nem állunk Orelnél vagy a Ladoga tónál”, ami azonban nem jogosítja fel sem őt, sem a párttestvéreket arra, hogy „gyáva kritika és lehetetlen lehetőségek örökös hajtogatásával rontsuk a légkört, mert történetesen nem állunk fegyverben”. És – bár Pálffy Fidél vezetőtestvér csakugyan nem áll fegyverben, szellemi fegyverekről pedig

egy ilyen őszinte beszédben mégsem lehet szólni – ki kell egészítenünk ezt a vallomást azzal, hogy mind a mai napig nem ők voltak azok, akik súlyos körülmények között nem gyáva, hanem bátor kritikával állottak volna ki, és ha létezhetnék olyan lehetőség, amely lehetetlen – fából vas-karika – úgy annak örökös hajtogatását szűkebb családi körökben kell keresnie. A párttestvérekkel való elégedetlensége azonban ezzel még nem merül ki, mert rövidesen újólaj fejükre olvassa, hogy „aki ma azt hiszi, hogy joga van gyáva kritikát gyakorolni, az ezzel kiállította magáról a bizonyítványt, hogy jogait a zsidóktól származtatja”.

Erre azonban már kíváncsian megkérdezzük, hogy csak nem Rajniss testvér berlini kiruccanására céloz, bár eddig nem is sejtettük, hogy Rajniss jogait, így a denuncálásának jogait is, a zsidóktól származtatja.

Nem tagadhatjuk meg elismerésünket attól a kissé hosszú sikerült mondattól sem, amelyet helyszűke miatt lerövidítve idézhetünk csupán: „Az igazság ideig-óráig véka alatt tartható talán, de egy immár évek óra tartó háború képeinek összessége bepillantást enged abba az igazságba, amely teljes meztelenségében csak a háború után fog... az egész világ előtt állni.”

Bár mi ideig-óráig sem tartottuk véka alatt az igazságunkat a jelen társadalmáról mondott bírálatainkban, sohasem mentünk odáig, hogy a mai rendszert „gyenge és vétkes butasággal terhelt társadalomnak” nevezzük. De hát Pálffy Fidéi bizonyára jobban tudja, mert ő a vezető testvér. Kétségtelenül azzal is tisztában van, hogy mi lehet az értelme annak a testvérekhez szóló s talán éppen ezért kissé értelmetlen felszólításnak, hogy mindenki „segítsen világosan látni mind többet azoktól a jóindulatúaktól”. Mi ezt mély tisztelettel közvetlenül a talajgyökér és rögvalóság mellé helyezzük, csodálva a vezető testvér sokoldalú tehetségét.

Viszont tökéletesen megértjük és igazat adunk neki abban, hogy ezen-túl: „egyéniileg is válogatnunk kell párttestvéreinket,” mert az egyén, az egyetlen ember, aki jövő évben be akar lépni pártjukba, esetleg nem rendelkezik a kellő számú nagy- és dédszülőkkel. Az egyéni válogatás mellett – hogy a tisztviselőknek valami dolguk is legyen – a propagandára kell fektetni a főszűlt, de nem akármiféle propagandára, mert – őszintén bevallva – az eddigivel az volt a baj, hogy „a propaganda a múltban ugyanis merőben a Magyar Nemzetiszocialista párt erősödését szolgálta...” Ez baj, tekintettel a szomorú eredményre, de most másképp lesz, mert „ez volt az a fegyvernem, amelynek 1918-ban híján voltunk”, s minthogy 1918-ban a Magyar Nemzetiszocialista Párt akkori ellenfelei rendelkeztek vele, az ellenfél ezzel „a destruktív és hazug propagandával csak álgyőzelmeket tudott aratni”. Az aratás kérdésében kénytelenek va-

gyunk elismerni a nagybirtokos Pálffy kiváló szakértelmét, bár az aratással kapcsolatban azt mondja a magyar közmondás, hogy aki szelet vet, vihart arat s így nem lehetetlen, hogy ez a vihar minden hazug propagandát elsöpör majd, még azt is, amely bizonyos pártok megerősödését szolgálta.

Baky László holmi rémlátásról beszélt, majd Hubay Kálmán szónokolt mindaddig, amíg a „vegyeskar” meg nem szólalt::

„Testvér, elég! . . .”

Népszava, 1943. augusztus 24.

Huszonháromezer kötetes közkönyvtárat ad a parasztságnak Kisújszállás

A tudás, a kultúra úgy kell a népnek, mint a kitikkadt, elkínzott mezőnek a kiadós, nevelő, májusi eső. Így szokták mondani a jóindulatú, őszintén segíteni akaró népbárátok, akik akadnak... Persze legjobban érzik és tudják ezt, akik szeretnének tudni, szeretnének tanulni, olvasni, művelődni, de híjával vannak azoknak az eszközöknek, amelyekkel tudományszomjukat olthatnák. Közismerten leginkább híjával vannak ezeknek az eszközöknek a legnagyobb magyar társadalmi réteg: a parasztság. Szerkesztőségünkbe nap mint nap befutó parasztlevelek egymásután tesznek bizonyosságot arról, hogy a magyar falu nagyon szeretne művelődni és olvasni a jobbnál-jobb könyveket. Azonban a jó könyvek manapság igen drágák. Egyszerű szegény ember 15–20 pengős könyvet meg nem tud vásárolni, viszont mostanában itt kezdődik a jobb könyvek ára. Maradnának az egyesületek, ezeknek kellene a könyveket megvásárolniuk, ők bírnának vele. A parasztságnak viszont nincsenek közkönyvtáraik, az olcsó népkönyvtárak. Viszont ilyenek sincsenek: vidéken a parasztság széles tömegeinek rendelkezésére álló közkönyvtárak nincsenek.

Éppen ezért örömmel kell fogadnunk a kisújszállási haladó értelmiség bátor kezdeményezését. Kezdeményezésük s kitartó fáradozásuk nyomán megszületett a tiszántúli vidék legnagyobb népkönyvtára, amely heteken belül meg is nyílik. A nemes és bátor vállalkozásban értelmiségi csoportoknak a dolgozó nép felé való közeledését, s azzal való összefogását kell látnunk: igaz, még csak nyomok a Nagykunságban. De már mégis maga a kezdet...

HUSZONHÁROMEZER KÖNYV...

Herpai Sándor néptanító kezdte. Csekély fizetésű, mint a többi néptanító, küzd a mindennapi pusztá léttel: mint a többi szegény értelmiségi, régi kabátjának, nadrágjának kifordításával, újítja meg ruházatát ő is. Szívós arcvonásain konok kitartás ül, aki nem sajnálja az időt a cél elérésére, sem a türelmet a végtelen kifogások, ellenvetések legyűrésére.

Megkérdeztük őt és sorraírtuk mindazokat, akik a „közkönyvtár” felállításában dolgoztak és még most is javában harcolnak.

A Református Horthy Gimnázium igazgatója és tanári kara lelkesedéssel tette magáévá az előterjesztést, amelynek lényege az volt a gimnázium 23 000 kötetes könyvtárát a nép rendelkezésére kellene bocsátani. Rövid a tétel, de annál nagyobb jelentőségű a határozat. És első helyen áll a tiszántúli – remélhetőleg most még meginduló – közkönyvtárak történetében.

„Népkönyvtárnak” éppen azért is nem nevezték el a könyvtárat, mert Kisújszállás minden rendű és rangú társadalmi rétegére számítanak: a „tudomány templomában” mindenkinek egyformán helye van. Ezért lett „közkönyvtár”.

Azért mégis népkönyvtár jellege van.

– A könyvtárat – mondja Herpai Sándor – voltaképpen ő érettük csináltuk: a földműves népért . . . Tőlük sokat várunk . . .

Szándékosan mondja a „földműves” szót, ami kisújszállási szóhasználatban napszámost jelent, kinek két-három holdja van, az már kisbirtkosnak és gazdálkodónak mondja magát. Kisújszálláson legerősebb a földműves-napszámos elem, a Kunságban ma is – Mezőtúr mellett – itt a legnagyobb a szegényparaszti tábor. A közkönyvtáron keresztül ennek akar könyvet, kultúrát nyújtani a vállalkozásban résztvevő tanítók, tanárok, egyetemisták csoportja fel egészen a polgármesterig. Kisújszállás értelmiségének színe-java . . .

EGY KÖNYV 12 FILLÉRÉRT

A közkönyvtár helyisége a gimnázium egyik termében lesz, amelybe 2–300 ember is befér. A könyvtárat a gimnázium tanári kara kezeli. Minden második nap lesz könyvosztás. Az új könyvek beszerzésében, valamint a társadalmi toborzásban szintén a tanári kar vállalta a munka oroszlánrészét.

– Nem volt eddig még Kisújszálláson a tanári karnak ehhez hasonló kiállása a nép mellett, mint a mostani – ezt hallom mindenütt, értelmiségiectől, földművesektől, iparosoktól. Ugyanezt állítja ifj. Nánássy László kisgazda is.

– Tagja lehet mindenki a könyvtárnak – magyarázza Juhász Imre, tanár, a könyvtár egyik kezelője. – Egyenesen ezt is akarjuk. Azért is szállítottuk le a tagsági díjat havi egy pengőre, hogy mindenki tagja lehessen. Ezért az egy pengőért havonként mindenki 8 könyvet kölcsönözhet ki.

Nyolc könyvet egy pengőért: egy könyvet 12 fillérért . . . ! Tizenkét fillérért lehet olvasni a legújabb, legszebb magyar könyveket, regényeket, gazdasági szakkönyveket, történelmi műveket, költőket. A „ponyva” meg feketén is legalább egy pengőbe kerül manapság . . .

KÉTEZER PENGŐ ÚJ KÖNYVEKRE

Mint hallom, volt olyan terv, amely a havi egy pengős tagsági díj mellett 10,- pengős egyszersmindenkora belépési díjat kívánt volna minden tagtól. Azonban ez a nagy vagyoni cenzus gyökeresen ellenkezett a közkönyvtár céljaival és éppen azokat az embereket tartotta volna távol, akikre a „könyvtár” leginkább számít és leginkább segíteni akar. A tervet megvizsgálták, azonban azt demokratikus meggyőződésében visszavonta maga az előterjesztője . . .

Hérpai Sándorral beszélgetek a könyvtár céljairól.

– Amellett, hogy a legszegényebb magyar réteget akarjuk könyvhöz juttatni, másik főcélunk a ponyva kiszorítása. Végigjártuk a kisújszállási gazda- és népkörök könyvtárait. Elszomorodva állapítottuk meg azoknak siralmas, elhanyagolt állapotát. Húsz évvel ezelőtti beszerzéseik még jók, azonban azóta nincsen semmi új könyvük, beszerzésük megállt, s legfeljebb csak ajándék-könyvekkel gyarapodtak. Az ajándék azonban túlnyomórészt ponyva volt. Ezek a könyvtárak azonkívül nincsenek jó kezekben sem. E könyvtárak közművelői feladatuknak már vagy húsz éve egyáltalában nem felelnek meg . . . Harmadik célunk a közkönyvtárral kapcsolatban a húszéves hiányok pótlása: új irodalmi könyvek beszerzése. A kisújszállási néppel meg akarjuk ismertetni a legújabb irodalmat, a magyart és külföldit egyaránt!

Az új könyvek árát a kisújszállásiak társadalmi úton gyűjtik össze. Az értelmiség egyik helybeli vezetője már meginduláskor 100 pengőt adott a „célra”, utána nyomban két gazda szintén 100–100 pengővel siettek gyarapítani az ügyet . . . Pár hét alatt máris összegyűlt 2000 pengő. A gyűjtést egyetemisták végezték. Ők is belekapcsolódtak! Két fakereskedő 600 pengő értékű faanyagot adott az új könyvek álványaira, amelyek elkészítését vállalták az asztalosok – ingyen . . .

Az egyik könyvtárvezető a jövő máris felutazik Pestre, s az irodalom legújabb terméseivel megnyitják a közkönyvtárat, – a Tiszántúl legnagyobb népkönyvtárát . . .

A klérus lapjának „nemzeti keresztény demokrácia” jelszavával polemizáló cikkünkre Tóth László a Nemzeti Újság vasárnapi számában több mint egy oldalas választ adott. Megismétli a keresztényszocialisták állásfoglalását a demokrácia kérdésében, és ismét ugyanazokkal a korrektívumokkal tartja elfogadhatónak a demokrácia követelését, mint ahogy azt a klérus sajtója már előbb is tette. Tóth László a demokrácia nemzeti és keresztény jellegét hosszú magyarázatokkal indokolja, ezekből a fejtegetésekről azonban alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy tele vannak súlyos ellentmondásokkal.

Tóth László mindjárt cikke elején feloldhatatlan ellentmondásba keveredik a történelmi tényekkel. Azt állítja, hogy eddig is a keresztény nemzeti politika védte meg az országot az idegen eszmeáramlatok térhódítása ellen s az ezen a politikán nyugvó sajátos életforma volt az, ami a magyarságot „a magyar nemzeteszmeének feláldozása nélkül nem dobhatta le politikai divatnak”. A kötelező tárgyilagosság – a szociáldemokrácia és a klérus között fennálló távolság ellenére is – elismertethette volna Tóth Lászlóval, hogy az idegen, zavaros és a magyar nép történelmi hagyományait meghazudtoló eszmeáramlatok kivédésében az ipari munkásságnak és a paraszti tömegeknek oroszlánrésze volt. Éppen az ipari munkásság az az osztály, amelyik nem forgott a politikai széljárás szerint erre-arra, amelyik megőrizte gerinccességét, céltudatosságát, elvhűségét és éppen ezek a tulajdonságai emelték ma a társadalom vezető osztályává és jövőnk legcéltudatosabb erőforrásává.

A katolikusság vezető publicistája ugyanakkor, amikor a társadalmi osztályokat visszaparancsolja valami láthatatlan mélységbe, idézi a politikai tudomány régi szakértőjének szavait: óvakodni attól, hogy a demokrácia „a valóságban csak egyes osztályok szuverenitásává változzék”. Nem tudjuk, hogy akarja ezt Tóth László elérni, amikor a társadalmi osztályoknak nem adja meg a lehetőséget arra, hogy saját demokratikus be rendezéseiken nyugvó politikájukkal teremtsék meg a társadalmi osztályok szabad társulását. Mi nem azt valljuk, hogy a nemzet az osztályok fölött áll, hanem afele a cél felé törekszünk, hogy a társadalmi osztályok

jelentsék magát a nemzetet. Kár ez ellen azzal az ingatag érvel korteskedni, hogy „az igazi nemzeti önkormányzat semmiféle zsarnokságot nem tűr.”

Mi is ezt valljuk. Az ipari munkásság semmiféle gazdasági, politikai és kulturális zsarnokságot nem tudott és nem tud elviselni, ez adta meg szervezkedése és önálló érdekvédelme alapokat. Tóth Lászlónak az az érve sem ellenünk bizonyít, hogy „a magyar egészséges közjogi szellem ismeri az önkormányzatot s azt nem is szorítja egyedül a törvényhozásra, mint egyetemes nemzeti önkormányzatra, hanem éppen a társadalom kisebb s egymás fölött fokozatosan elhelyezkedő közületeit építette föl, mint önkormányzatokat.” Az ipari munkásság – s ahol lehetett, a parasztság is – éppen ennek a társadalom kisebb közegeire is kiterjedő önkormányzatnak a híve s ezt szeretné a társadalom minden rétegében megvalósítani. Az ipari munkásság ugyanis a politikai küzdelmeiből megtanulta, hogy csak a társadalom rosszul és érdekei ellenére megszervezett osztályai fordulhatnak vele szembe: az osztályérdekek alapján nyugvó önkormányzat és önrendelkezés a társadalom dolgozó és haladó osztályait mindig egymás mellé állította.

A magyarság ma új nemzetnevelés feladata előtt áll. Az a régi, szinte történelmi patinájú követelés, hogy a népet nemzetté tegyük, most érkezett el a közeli megvalósulás állapotába. A nép idáig a nemzet alatt, az áthatolhatatlan közeg alatt volt. És bármennyire erőlködnek is a Nemzett el a közeli megvalósulás állapotába. A nép idáig a nemzet alatt, az tosítsák, ez a törekvés szükségszerű kudarcra van ítélve. A keresztény szocializmusnak éppen osztályfelettsége következtében nem sikerült egyetlen társadalmi osztályt sem szervezetileg, gazdaságilag és kulturálisan magasabb szintre emelni. Ez csak azoknak sikerülhet, akik számolnak a társadalmi valósággal s a népet nem bújtatják a nemzet alá, hanem a népet magát teszik nemzetté.

Népszava, 1943. szeptember 28.

1849. október 6.

Ezernyolcszáznegyvenkilenc egyszerre a dicsőség és az elbukás, a tavaszi győzelmek és az őszi vértanúk esztendeje. Ez évben is, amikor a forduló évek kilenvennegyedszer idézik elénk az aradi nap tragikus emlékét, a mai magyar lelke mélyén ismét az a két nagy kérdés mozdul meg, amely nemzedékeken át annyi szenvedélyes vitát keltett és amely az évente visszatérő gyászünnep formaságai közt sem vált sablonossá. Az első nagy kérdés ez: miért bukott el 1849-ben a magyar szabadságharc? A második pedig ez: volt-e mégis eredménye e roppant nemzeti erőfeszítésnek? A vak sors kívánt csak tőlünk fájdalmas és értelmetlen áldozatot, vagy mégsem halt meg hiába annyi társa után az aradi tizenhárom? Mi ezernyolcszáznegyvenkilenc végső nemzeti mérlege? Erre a két kérdésre kell ma is tiszta feleletet adnunk, ha nem akarjuk szemünket a nemzeti múlttól elfordítani. Ma már közel egy évszázad távlatából és történetkutatásunk eredményei alapján válaszunk talán igazabb, biztosabb és ezért megnyugtatóbb lehet.

Ne azt nézzük most, hogyan élesedett ki az ellentét a nemzet és a dinasztia között és hogyan vált ez fegyveres küzdelemmé. Elég arra emlékeznünk, hogy Magyarország 1848 tavaszán, a reformkor előkészítő évtizedei után rendi, feudális országból a kor kívánalmai szerint modern, képviseleti országgá alakult át. A nemesi kiváltságok megszűntek, a parasztság – és nemcsak a magyar nemzetiségű parasztság – szabaddá és a törvény előtt egyenlővé vált. Az udvarnál döntő befolyással bíró politikai csoportok azonban nem tudtak e változásba belenyugodni, mert attól féltek, hogy az új Magyarország, amely ismét a kor kívánalmai szerint, pénzügyeit és hadügyeit is saját, önálló, felelős minisztérium által kívánta intézni, el akarja szakítani azokat a szálakat, amelyek a Habsburg-monarchiához fűzték. E bécsi körök ellenforradalmat készítettek elő, nem támogatták a békét őrző és dinasztikus magyar minisztériumot és ezzel elősegítették, hogy a kezdetben jelentéktelen, szélső köztársasági irányzat valóban erőre kapjon Magyarországon. A magyarság így, az önvédelem terén lépett a küzdelembe, amikor 48 őszén fegyveres támadás érte.

Kiindulásul inkább arra a súlyos helyzetre kell emlékeznünk, amelyben Magyarország 1849 elején volt. Az ország nagy részét, a fővárossal együtt császári seregek tartották megszállva, őket segítették a nemzetiségek közül is azok, akiket a császári politika segédcsoportul meg tudott nyerni. A magyar kormány Debrecenbe menekült, Windischgratz herceg császári fővezér pedig büszke győzelmi jelentéseket küldött arról, hogy a magyar ellenállás immár végleg megtört. A valóság, mint a következmények mutatták, korántsem volt ilyen egyszerű. Az ellenállás sikere azonban attól függött, mit tud a magyarság a dinasztia erőivel szemben egyrészt külpolitikailag, másrészt katonailag elérni.

Bizonyos külpolitikai kapcsolatot már 48 tavaszán igyekezett az új Magyarország kiépíteni, de ennek ismét nem a Habsburg-monarchiától való elszakadás gondolata volt háttérében, hanem az, hogy támogatást keresen a 48-ban szabadságot és egységet remélő németiség Frankfurtban egybegyűlt képviselőinél a cári orosz politika és a pánszláv irányzat veszedelmével szemben, amelynek árnyéka már az egész reformkoron át felrémlt a magyar vezetők szeme előtt. Ez a lépés, amely egyébként az udvar hozzájárulásával történt, megfelelt annak az iránynak, amit Kosuth Lajos a Pesti Hírlap hasábjain már 1842-ben kijelölt. E reformkori gondolathoz híven mentek a magyar küldöttek Frankfurtba, ahol komoly rokonszenvre találtak. A Pál-templom parlamentje azonban csak jelképe volt még a német egységnek, hatalom nélkül. Később, amikor a magyarság és a dinasztia közti ellentét már kiéleződött, akkor jelentek meg magyar küldöttek a főbb európai hatalmak fővárosaiban, hogy a magyar ügyet megismertessék és iránta európai rokonszenvet ébresszenek. Feladatuk igen nehéz volt, hiszen az európai hatalmak nem ismerték el Magyarországot mint önálló államot, a meginduló küzdelmet a Habsburgok belügyének tekintették és kiküldöttjeinkkel vonakodtak hivatalosan szóbaállni. Így ezek, az ébredező rokonszenvet felhasználva, társadalmi úton igyekeztek a közvéleményre s ezen át a kormányokra hatni. Amikor 1849 tavaszán, a tavaszi vereségek után, Ausztria Oroszországot hívta segítségül, a magyar küldöttek arra igyekeztek minden erejükkel rávenni a nyugati hatalmakat, hogy akadályozzák meg ezt az orosz előretörést, amely minden európai ország számára veszedelmet jelent. Fellépésük azonban nem járt sikerrel. 1848 európai mozgalmi mindjobban elcsendesedtek, a forradalmi hangulat elült, mindenfelé a konzervatív irány lett úrrá. Hol találhatott a magyar ügy támogatásra? Az oroszellenes német szövetség nem valósulhatott meg, az olaszok szabadságmozgalmát, amely a

magyar küzdelemnek a rokonszenven túl közvetve némi pozitív segítséget is jelentett, a császári seregek leverték. Csak az maradt volna hátra, hogy a franciák és angolok oroszellenes aggodalmait felhasználva, rábírjuk őket, hogy akadályozzák meg valahogy az orosz intervenciót. A hivatalos Franciaország és Anglia azonban már csak azért sem volt hajlandó ilyen bizonytalan eredményű közbelépésre, mert szilárdan kitartott azon hagyományossá vált tétel mellett, hogy Ausztriát, illetve a Habsburg-monarchiát mindenáron fenn kell tartani a Duna völgyében, mivel annak az európai hatalmi egyensúlyban igen fontos szerepe van. „Az európai politikai függetlenség és szabadság – mondotta Palmerston külügyminiszter az angol alsóházban 1849. július 21-én – nézetem szerint Ausztriának mint nagyhatalomnak fenntartásával és épségével van egybekapcsolva.” Magyar részről hiába érveltek azzal, hogy egy független Magyarország jobb biztosítója a békének és egyensúlynak, mint egy széteső, tarka Habsburg-birodalom. Ausztria meglevő nagyhatalom volt, mindenki ismerte, Magyarország önálló európai szerepére pedig nem is emlékeztek nyugaton. Nem látták ugyan szívesen az orosz beavatkozást, de nem is szándékoztak ellene komolyan fellépni, hiszen éppen Ausztria megmentését várták tőle. Csak gyorsan végezni! – mondotta némi aggodalommal Palmerston angol külügyminiszter az orosz követnek. A magyar ügy külpolitikai helyzetén az 1849. április 14-i függetlenségi nyilatkozat sem javított semmit, hiszen ha a hatalmak egyáltalán közbe akartak volna lépni, akkor csakis az osztrák–magyar megegyezés érdekében, tehát nem 49-es, hanem legjobb esetben 48-as alapon próbáltak volna közvetíteni. A szabadságharc külpolitikai mérlege úgy dőlt el, hogy azon hatalmak, amelyeknek ereje lett volna közbelépni, nekiengedték Magyarországnak az egyesült osztrák és orosz erőket.

EGYETLEN VÁLASZTÁS: A CSATAMEZŐ

Amint az eldőlt, az is nyilvánvaló lett, hogy a magyarság egész Európában egyedül, elhagyatva, támasz reménye nélkül küzd két katonai nagyhatalommal. Sorsa attól függött, hogy mit tud elérni a harcmezőn azok egyesült erejével szemben és csak úgy dőlhetett volna javunkra, ha a vitézül küzdő, de kimerült magyar honvédek a több mint kétszeres, pihent túlerővel egyedül tudnak birkózni. Kossuth helyesen látta, hogy minél tovább tart a küzdelem, annál élénkebb lesz Európa érdeklődése, de ez a meglevő erőviszonyokon nem változtatott. A magyar függetlenség ügye kizárólag a magyar fegyverekre volt bízva és azokkal együtt bukott el hősie és reménytelen küzdelemben.

A bukás okairól folytatott vitákban sokszor felhozták azt, hogy a magyar küzdelem ügye másként fordulhatott volna, ha a vezetőink között több a megértés és kevesebb a sűrlődés. Forradalmi időkben mindig, mindenütt, így nálunk is kétséggkívül sok egyénieskedéssel találkozunk. A hős Bem tábornok Erdély ügyeiben önállóan s beleszólás nélkül szeretett intézkedni. Perczel Mór cézári öntudattal szinte sajátjának tekintette seregét és ezt a kormány előtt sem titkolta, Görgey pedig a szabadságharc legnagyobb katonai tehetsége, gúnyos megjegyzésekkel intézte el, ha a kormány politikusai, vagy akár Kossuth, a hadi dolgokban adtak előírásokat, ami szintén megesett. Az is kétségtelen, hogy Kossuth és Görgey kiélesedő ellentéte útjában állt az erők összefogásának. Nem szabad azonban elfelejtenünk azt, hogy a magyar védelmet, politikai és katonai ellenállást szinte a semmiből kellett megszervezni és e rendkívüli viszonyok közt csak rendkívüli egyéniségek tudtak sikerrel alkotni. A magyar ellenállás hatalmas erkölcsi ereje és lelkesedése éppúgy elképzelhetetlen Kossuth nélkül, mint ahogy gyakorlatban újoncokból és kaszás nemzetőrökből is Görgey vaskeze alkothatott csak harcképes sereget. A fiatal magyar hadsereg minden egyéni kérdés mellett is győzött, amíg győznie lehetett és elbukása sem ebből származott. A téli visszavonulásból megfordulva hirtelen keményöklű támadóvá vált és a nyugati határig nyomta vissza a császári ármádiát és még 49 nyári visszavonulásában is rendkívüli ügyességgel játszotta ki Paszkievics herceg orosz fővezér nehézkes mozdulatait. A végeredményt azonban lényegesen az sem változtatta volna meg, ha Görgey időben kezébe kapja a fővezérséget. A befejezésnek el kellett következnie. Ma már tisztán látjuk: a magyar szabadságharcot pusztán annak a nyers tömegnek a túlsúlya győzte le, amit az egyesült orosz és császári hadak több mint 370 000 embere és 1200 ágyúja jelentett a mindent összevéve 152 000 főre tehető kimerült magyar sereggel és 450 ágyújával szemben.

Ezzel azonban meg csak az első kérdésre felelünk és elénk mered még a második, az aradi emléke, az áldozatoké. A bukás utáni néma döbbenetből lassan feleszmélve, Kemény Zsigmond szólt először egy őszinte, nemzeti számadás szükségéről. „Most – írta – a hazai romok közt és a hazafi fájdalom szürkületében földerül a visszaemlékezés méla holdvilága, út a recollectio ünnepélyes órája s mi kezdjük számlálni tévedéseinket és az áldozatokat.” Az a számadás, amit mi végzünk, közel egy évszázad után, annak ismeretében, ami azóta bekövetkezett, talán még nagyobbnak mutatja az áldozatot, mint amilyennek a kortársak látták. Bizonyos tekintetben a következmények is súlyosabbak voltak, mint azt akár

mai köztudatunk gondolná, bár nem egészen azon a téren jelentkeztek, ahol első pillanatra várnánk.

A szabadságharc bukásának és az önkényuralomnak nem is az volt a legsúlyosabb következménye, hogy egyideig elődázta a nemzet politikai jogainak érvényesítését. Azt a jogfolytonosságot, amelyhez a magyar nép Deák Ferenc példaadó, sziklaszilárd nyugalomával ragaszkodott és amelyből egy jottányit fel nem adott, semmi félemlítéssel vagy idegen hivatalnok özönnel megtörni nem lehetett, annak előbb-utóbb érvényesülnie kellett, mihelyt az erőviszonyok rendeződtek. A magyar állam önállóságát és szuverenitását lehetett ideig-óráig egyoldalúan kétségbevonni, de végérvényesen semmivé tenni az ellenfelek egyesült ereje sem tudja azt. Az október hatodikai vértanúk sorsa nemcsak az egyidőre lehunyó politikai szabadságot jelképezte, aminthogy több volt fájdalmas, egyéni sorsnál is. Az aradi tizenhárom egy nagy magyar nemzedék, újabb történetünkben a legnagyobb magyar nemzedék jóvátehetetlen pusztulásának jelképe. A magyar reformkor és 1848 nagy nemzedéke – amelybe most, nagy távolságból az évek szerint idősebbeket és fiatalabbakat is együvé sorolhatjuk – összetört a végzet vasfalán, kötélre s golyó elé került, szétszóródott a messzi világban, vagy visszahúzódva és meghasonlott lélekkel elhallgatott. A sort Széchenyi kezdte meg, aki még 48 őszén, amikor az általa annyit jósolt katasztrófát a küszöbön látta, lelki egyensúlyát veszítette, hogy végül iszonyú vívódás, majd növekvő világosság után saját kezével vessen véget életének. Az ifjú Petőfi valóra váltotta költői látomását: ott esett el a segesvári harcmezőn. Aradon kivégezték a honvédtábornoki kar nagy részét. Pesten Batthyány Lajost s őket meg a kitűnő fők egész sora követte. Mintegy 500 halálos ítéletet hoztak, ha sokat nem is tudtak végrehajtani. A haditörvényszék által elítéltek száma 1854. július 1-ig 1765 volt. Magyarország legjobb politikai és katonai vezetői részben meghaltak, részben hosszú évekre börtönbe kerültek s onnan megtörve jöttek ki, részben külföldre menekültek. Az emigrációban többen öngyilkosságot követtek el, vagy örökre elveszték a haza számára. Maga Kossuth nagy elhűséggel haláláig számkivetésben maradt. Szemere elméje évek múlva elborult. Görgeyt internálták és az ártatlanul rázúduló árulási vád élete végéig megbénította őt. A nagy nemzedéket, amely Magyarországot sikerrel vezethette volna békés és modern szellemi és anyagi fejlődés, demokratikus politikai és társadalmi átalakulás útján, szétszórt töredékeiben látjuk viszont, amint messzi keleten, hegyi erdőkben, török katonákat vezényel, amint Itáliában Garibaldi oldalán küzd az olasz egységért, amint Franciaországban könyvet ír és vasutat tervez. Észak-Amerika pionírai közt farmot épít, ősvadont irt, vagy Lincoln ügyéért harcol, ma-

gas tisztí rangban, a rabszolgartató déli államok ellen. Ez a világban szétszórt sok emberi élet, alkotó munka, áldozatkészség, a sok elfutó esztendő: mind a magyar fejlődésből hiányzik.

ÚJ ÉLET SARKAD AZ ÖNKÉNYURALOM NYOMÁN

Nézzük meg e nemzedéket közről, azzal a szinte kíméletlen őszinteséggel, amit Széchenyi kívánt tőlünk a nemzet dolgaiban: és fel fogjuk fedezni benne is, mint minden emberi nemzedékben, az emberi gyarlóságokat, a tévedéseket, a hiányokat. Nyugodt szívvel tehetjük azonban ezt: mert a kritikai vizsgálat végeredménye mégis kedvező. Történelmünkben nem vagyunk bővében a sikeres nemzedékeknek. Mátyás kezdeménye széthull, amint kidől a központi erő. Bethlen Gábor a magyarságnak csak szakadár részeit tarthatja kezében. Zrínyi Miklós a század rosszakaratát okolta, hogy útjába állt terveinek, mely – mint ma látjuk – a törökkort három évtizeddel és mérhetetlen szenvedéssel tette volna rövidebbé. 1790 reformmozgalma a rendi elfogultság miatt fullad el. A reformkor magyarjai világos szemmel látták Európát és Magyarországot, lemérték a külső példákat és belső szükségleteket, utat törtek a lelkekben a javítás, a reform gondolatának. Életük nem is maradt pusztá ígéret: 1848 tavaszán megalkották az új Magyarországot. Az októberi évforduló pedig arra emlékeztet bennünket, hogy a nemzedék elpusztult, és szétszóródott, anélkül, hogy munkáját bevégezhetette vagy méltó módon nyerhetett volna. Negyvenkilenc nagy áldozata az a nagy hiány, amely a magyar társadalomban, különösen az értelmi jobbak közt, a közép- és vezetőrétegben maradt a bukás után. Történt pedig ez abban a korban, amikor a pátriárkális századok után küszöbön állt a kapitalizmus rohamos felnövekedése, amikor meg kellett oldódnia a magyar középosztály kérdésének, amikor a nemzetiségi kérdés harcosabb korához érkeztünk és egész sor más döntő kérdés emelkedett a láthatáron a választójogtól az asszimilációig. Ezt figyelembe véve kell a századvég magyar történetét megértenünk.

Mégsem mondhatjuk azt, hogy a nagy erőfeszítés és nagy áldozat hiába volt és a semmibe hullott. Magyarország 49-ig távoli és ismeretlen föld volt, a világ alig tudott róla valamit. A magyar nép hősie és magányos küzdelmével most egyszerre mint a kor eszményeinek, a nemzeti szabadságnak képviselője és védője lépett a világ, Európa és Amerika közvéleménye elé. Mennyi ellenséges fáradozás és saját tévedés kellett ahhoz, hogy ezt a képet a világháború korában elhomályosítsák! Nem volt hiába az áldozat azért sem, mert a magyar nép, ha számban nem is nagy, azon a helyen, ahol él, olyan erő, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a

felismerés íratta az emigráns Kossuthal a következő sorokat: „A magyar nemzet életrevalóságának óriási revelációja 1848–1849-ben... annyit mindenesetre eredményezett, hogy úgy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben nemzetünk még bukásában is azon öncélú, életerős tényezők közé lőn sorolva, melyekkel az európai történelem fejleményeinél számolni lehet, számolni kell.” Így lett a szabadságharc még bukásában is eljövendő erő forrása. Az 1867-es kiegyezést, amely a magyarságnak közel félévszázados, nyugodt fejlődést biztosított, elsősorban azette lehetővé, hogy az udvar többé nem becsülte le a magyar nép erejét. A kiegyezés, vele az 1868-as nemzetiségi törvény, a nagy nemzedék utolsó műve és hagyatéka volt. Azok alkották meg, akik Deák Ferenc vezérletével az elnyomatást itthon átvészelték. De ők is, mint azok, akik 1869 után hazatértek, elvesztették életükből a legalkotóbb éveket, nem-sokára behunyták szemüket, anélkül, hogy az ő látókörükhöz és tapasztalataikhoz méltó utódot, fiatal nemzedéket nevelhettek volna.

Az önkényuralom 17 éve pusztán múltó epizód egy nemzet életében. A nagy nemzedék életéből azonban a legszebb éveket vette el. A kiegyezés utáni helyzet sok tekintetben mutathat fel eredményeket: de a magyar XIX. század nem ilyennek, többnek, igazabbnak, magyarabbnak indult. Mindebben azonban van egy nagy történelmi üzenet és példaadás is, amit 48 nemzedéke ad nekünk alkotó munkájában és pusztulásában is. A vértanúk utolsó gondolata talán azt az eljövendő nemzedéket idézte, amely szembenéz a jelennel, felkészül a jövőre és meg is valósítja azt.

Magyar Nemzet, 1943. október 8.

Támadások

A napokban egyik vármegyei értekezletünkön kifejtettük a magyar politikai, gazdasági és szociális élet jövőjére vonatkozó felfogásunkat. Szóltunk ezzel kapcsolatban a Független Kisgazdapárttal való együttműködésünkről is. Abban a meggyőződésben éltünk, hogy világosan beszéltünk. Félreérthetetlenül és félremagyarázhatatlanul. Azt mondtuk el, ami hitünk és tapasztalataink szerint ott él a dolgozó tömegek szívében és értelmében.

Mégis: akármilyen világosan beszéltünk is, ellenfeleink és ellenségeink számára nem volt elég az, amit elmondottunk. Szavainkat tudatosan félremagyarázták, értelmükből kiforgatták, hogy azután az önkényesen meghamisított szöveg alapján támadhassanak, vádaskodhassanak és átkozódhassanak. Ezt különben megszoktuk tőlük az esztendőök folyamán s ha most mégis arra érdemesítjük ezt a szemérmetlen machinációt, hogy észrevesszük, tesszük ezt azért, hogy újra rámutathassunk azokra a törekvésekre, amelyek változatlanul arra irányulnak, hogy ebben az országban ne alakulhasson ki a dolgozó rétegek egyértelmű, termékeny és gyümölcsöző együttműködése.

Ezeket a törekvéseket annál is inkább figyelemre kell méltatni, mert a holnap Magyarországanak önzetlen és értékes munkásai és bátor harcosai ezekkel a törekvésekkel lépten-nyomon szembekerülnek majd. Nem árt tehát, ha ezeknek a törekvéseknek erejét számbavesszük s leküzdésüket a dolgozó tömegek legfontosabb feladataként jelöljük meg.

*

A Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt együttműködése – mint ezt már annyiszor ismételtük – híjával van minden monopóliumos törekvésnek. A két párt együttműködése egyáltalában nem zárja ki hasonló gondolkodású haladó és demokratikus pártok vagy csoportok csatlakozását. Mint már annyiszor hangsúlyoztuk, a két párt arra törekszik, hogy az ország jövője érdekében minden jó szándékú ember, minden építő akarat egyesülését elősegítse és létrehozza. Ezt nyíltan hirdeti,

aminthogy minden hátsó gondolat nélkül tárja fel újra és újra a holnap Magyarországra vonatkozó elgondolásait. Ez a nyíltság, ez a tisztánlátás, ez az egypártrendszerrel való irtózás ennek az együttműködésnek a legnagyobb ereje. A Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt is egyértelműen azt a felfogást vallják, hogy olyan roppant feladatok várnak megoldásra már ma és még nagyobb feladatok elvégzésére kell felkészülnünk, hogy egyetlen párt sem vállalkozhat ezeknek a feladatoknak a megoldására egyedül.

Mármost ebből a világos és félreérthetetlen állásfoglalásból a szélső-jobboldal azt a következtetést vonja le, hogy íme: a Szociáldemokrata Párt azzal kérkedik, hogy óriási tömegei vannak, de mégis segítség után kiált, mert nem biztos a tömegeiben. Egy másik jobboldali orgánus viszont éppen ellenkezően attól riadozik, hogy a Szociáldemokrata Párt meg akarja ragadni a gyeplőt, hogy kormányzati programot ad, hogy a Független Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt úgy viselkednek, mintha őrájuk várna az ország megmentése. Egy harmadik orgánusból szintén mérges szeleket fújnak a két együttműködő párt felé, s az egyiken a nemzeti gondolatot, a másikon a kereszténységet reklamálják. Mindenképpen arra törekcszenek ezen az oldalon, hogy kétségbevonják a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt együttes fellépésének, célkitűzéseinek és törekvéseinek jogosultságát.

*

Ami a tömegeket illeti, nyugodtan hivatkozhatunk arra, hogy a Szociáldemokrata Pártban valóban tömegek sorakoznak fel s nem pusztá kartotékok. Mégpedig milyen tömegek?! A legképzetebb, legműveltebb, legfegyelmazettebb ipari munkások, a mezőgazdasági munkásság színe-java s a szabadértelmiség leghaladottabb rétegei. Ezek a tömegek tanúbizonyságot tettek a politikai érettségükről. Évtizedek óta kitartanak a szociáldemokrácia mellett és kitartottak meggyőződésük mellett a lehető leg-súlyosabb és legviharosabb időkben is. Felfogásukat nem rejtették véka alá, meggyőződésüket nem bocsátották áruba. Szilárdan helytállottak, és-pedig nemcsak politikai meggyőződésük mellett, hanem a termelésben is. Helytállottak földjükért, országukért és nem bocsátkoztak esztelen kalandokba. Ezek a tömegek ma is sziklaszilárdan állanak itt. Igenis, ezekre a tömegekre büszkén hivatkozhatunk, ezek a tömegek a holnap Magyarországnak legértékesebb munkásai és erényük az is, hogy ismerik erejüket, ismerik a mértéket és az arányt, ismerik a lehetőségeket s tulajdon képességeiket és tudják, hogy azok az óriási feladatok, amelyek a háború

után következnek, minden építő erő és minden jóakarat jelenlétét és egyesülését igénylik. Akármint fordulnának is a dolgok.

Ez az egyetlen oka annak, hogy a Szociáldemokrata Pártban egyesült munkások, parasztok és értelmiségiek a Független Kisgazdapárttól szívesen, őszintén és mélységes meggyőződésből működnek együtt, mint olyan párttal, amely a szabadság és demokrácia gondolatát fenntartások nélkül magáévá tette. Ez nem a gyengeség jele, hanem éppen ellenkezőleg: az erő bizonyítéka.

A város és a falu egyesülése azt jelenti, hogy ebben az országban olyan hatalmas erők tömörülnek, amelyek biztosítékkal szolgálnak arra, hogy ez a mi országunk megindulhat a megakaszthatatlan fejlődés útján és egyenrangú nemzetként foglalhat helyet a világ népei között, mert az egyesülésben rejlő hatalmas erők képessé teszik a Magyarország földjén élő népeket tehetségeik, képességeik, munkájuk legtökéletesebb kifejtésére.

*

Ami mármost azt a bizonyos gyeplőt illeti, lehet egyáltalában még csak gondolni is arra, hogy a dolgozó tömegek, a munkálkodó nép, a munkások, a parasztok és értelmiségiek milliói ne irányíthassák önnön életüket? Hogy kemény kézzel ne ragadják meg sorsuk gyeplőjét? Hogy az ország sorsára befolyást ne gyakorolhassanak? Miféle nép az, amely belenyugszik abba, hogy róla nélküle határozzanak?

A magyar nép történelme folyamán mindig is azért küzdött, hogy önkormányzata legyen, hogy szabadon élhessen, hogy a nagy eszmék országának életében érvényesülhessen. Most majd talán lemond erről? Szó sincs róla! A magyar nép méltó marad önmagához. A magyar dolgozó tömegek színe-java arra törekszik majd, hogy az egész dolgozó Magyarországot áthassák azok az eszmék és gondolatok, amelyek megvalósulása egyedül emelheti ezt az országot gazdagságban, békében, biztonságban és kultúrában a legmagasabbra.

Ha százszor kifogásolják, ha mégoly dühösen támadnak is ránk, mégis hirdetjük és valljuk: a dolgozó magyar nép törekvéseinek ez a két párt hűséges szószólója. A háborútól függetlenül is valljuk ezt a felfogást és vallottuk mindig, hogy Magyarországnak a sorsa attól függ, hogy megújuljon a demokrácia jegyében.

Mindig hittük és ma is hisszük, hogy ebben az országban meg is van a készség erre s meglesz az ereje is hozzá, hogy megvédje függetlenségét kifelé s népe szabadságát befelé.

A néppel a népért! – ez a mi politikai programunk s hogy ezt hogyan

akarjuk, arról beszélnek majd vasárnapról vasárnapra cikkeink, amelyekben föltárjuk a politikai, gazdasági és szociális megújulás terveit.

*

Ezért hirdetjük minden szabadságszerető, a megújulás sürgősségét valló, az igazi demokrácia szellemében gondolkodó, dolgozó emberek egyesülésének szükségességét és ezért hívunk fel mindenkit, hogy a szellem tiszta fegyvereivel, a meggyőződés erejével és keménységével szálljon szembe minden olyan törekvéssel és szándékkal, amely arra irányul, hogy útját állja a megújulásnak és a jóra való szövetkezésnek.

Népszava, 1943. október 10.

Jövendölések, álarchullás, demagógia

„De most, hogy úgy látszik, az álarcok lehullanak...” – az Egyedül Vagyunk írja ezt, a folyóirat, amelyben a szélsőjobboldal legtevékenyebb propagandistái „társadalompolitikailag” megnyilatkoznak. Vizsgáljuk meg, hogyan írnak, hogyan beszélnek ők ilyenkor, álarchullás idején. Hogyan próbálják megmenteni az álarcot vagy kicserélni, esetleg átfesteni. Tanulságos dolog az álarcok mögé nézni nekünk, akik sohasem viseltünk álarcot és nem is vagyunk hajlandók arra.

Hogy miért köszöntött ránk az álarcok lehullásának évadja, arról nem beszél az Egyedül Vagyunk. De észrevette ő is. Nem úgy, mint ortodox nyilas testvérei, Szálasiék, akik szemellenzöt viseltek s így nem látták meg, hogy a magyarországi „belső frontok” egyre határozottabb kibontakozása gyújtópontba helyezte most már a sorskérdéseket, amelyeket a magukat nemzetiszocialistának nevező mozgalmak mindig igyekeztek agyonhallgatni, vagy álproblémákkal helyettesíteni.

Előtérbe kerültek a nemzeti és szociális kérdések, fennmaradásunknak, a válságzónából való kikerülésünknek problémái, létalapunknak, a függetlenségnek és a belső szabadságnak biztosítása. A szemellenzős ortodox nyilasok tovább baktattak talajgyökeres útjukon s az idő elhaladt felettük. A szélsőjobboldal másik szárnya, a neológok, az aktivisták, az imrédysták, a kompromisszumkutatók, a rugalmasak, a hasonulók most kétségbeesetten kísérlik meg a lehetetlent: hogy elkerüljék Szálasiék sorát. Ebben a szellemben politizálnak, társadalompolitizálnak, hamisítják meg az okokat, a tényeket, a helyzetet, az eredményeket.

I.

Mennyi mindent árul el már az első oldal. *Jövendölésekről* vezércikk kezik Oláh György, a főszerkesztő és elmélkedései során rátér arra a kérdésre, hogy miért szakadt az emberiségre ez a háború s a rengeteg szenvedés. Amikor az okokat kutatja, mélységesen hallgat az igazi okokról, a gazdasági kérdésekről, a termelés és az elosztás hibáiról, mindarról, ami

elválasztotta egymástól a népeket és nemzeteket sőt szembeállította ezeket egymással. Oláh szerint ezzel a háborúval mi most vezeklünk azért a háromnegyedszázadért, „amelyet közönségesen intellektuális felszabadulás korszakának nevezték”. Szerinte földöntúli hatalmak bocsátották az emberiségre ezt a vészt, büntetésül, mert... de hát idézzük szó szerint, mit mond ő:

„Ünnepelték a vén Freudot, amikor sátáni vigyorgással szedte le lelkünkről a lélektan tudománya címén a szemérem himporát és kioldotta béklyóiból ösztönéletünk mélyén meglángolt fenevadakat. Tapsoltunk, amikor Marx közgazdaságtudomány címén a kétezeréves keresztény világrend legősibb alaptörvényeihez nyúlt hozzá. Buta kíváncsisággal néztünk minden lázadást a természet ősi törvénye ellen.”

Szerinte tehát bűnhődik az emberiség, mert *a tudományhoz* fordult és felvette a harcot az ősi kötöttségek ellen. Szerinte azért bűnhődünk mert az emberiség rávezette magát a természet és az emberi együttélés törvényeinek kutatására, azon munkálkodott, hogy megvilágosuljon „gyönyörű képességünk a rend, mellyel az elme tudomásul veszi a véges végtelent, a termelési erőket, odakint, s az ösztönöket idebent”. Mert Marx és Freud működése erre irányult. Marx a termelés és az emberi együttélés törvényszerűségeit mutatta ki, Freud az ösztönök világát, a lelki élet titkait kutatta fel – mindkettőt azért, hogy szabadabbá, tudatosabbá, boldogabbá tegye az embert, igazságosabbá, szebbé az életet. Felismeréseik valóban „lázadást” jelentettek, de nem a természet ősi törvénye ellen.

Marx a *társadalom* bűneivel és igazságtalanságaival szállt szembe. Freud pedig azokkal a gátlásokkal, amelyeket ez a társadalom éppen önmaga védelmében oltott az emberi lélekbe. Marx is, Freud is igazságtalanságokat, bűnöket leplezett le, hogy felszabadítsa az emberiséget külső és belső béklyóitól. Tudományukkal szemben azok hivatkoztak a múltban és azok hivatkoznak most „ősi törvényekre”, akik a régi rendszer, a kiváltságok, az igazságtalanságok fenntartására törekszenek s ezért szállnak szembe a haladással az ember felszabadítására, felemelésére irányuló küzdelemmel. Éppen ezért természetes, hogy most a magát nemzetiszocialistának nevező szélsőjobboldal harcol avult jelszavakkal a tudományos felismerések ellen.

2.

A lap harmadik oldalán „Az álarcok lehullanak” című cikk – amelynek alcíme elárulja, hogy nem más, mint „Figyelmeztetés a magyar jobb-oldalhoz” – a haladásellenes világnézet jelentkezése a mai magyar bel-

politikában. A cikk egyébként beleilleszkedik abba a koncentrikus támadásba, amelyet a jobboldal vezet a demokratikus osztályoknak szövetsége ellen.

Ez a demokratikus front, illetőleg az ebbe tömörült demokratikus osztályok, helyesen ismerték fel, hogy a gazdasági, történelmi, társadalmi és politikai helyzet ma megköveteli Magyarországon, hogy egységesen lépjenek fel a dolgozók, munkások, parasztok és értelmiségiek Magyarország és népe érdekeinek védelmében.

A politikában a szélsőjobboldal éppen úgy szemben áll ezekkel a törekvésekkel, mint világnézeti síkon a modern tudomány fölismeréseinek eredményeivel. És ez, természetes is. Mert amiként a tudományos felismerések tévhiteket lepleznek le és előítéleteket döntenek össze, éppen úgy ez a nagy és egységes demokratikus mozgalom is igazságtalanságokat és kiváltságokat kíván eltörölni. Márpedig a szélsőjobboldal tévhitekre és előítéletekre épített világnézet jegyében kívánja az igazságtalanságok és kiváltságok uralmát.

Hiába magyarázgatja a cikk, hogy a szociáldemokráciáról, a demokratikus parasztságról és értelmiségről hullottak le az álarcok. Mindezek sohasem viseltek álarcot, legfeljebb volt idő, amikor céljaik és törekvéseik hangoztatása akadályokba ütközött. Ezek a célok és törekvések azonban annak idején is ugyanazok voltak, mint ma. Ne kérdezzék hát a nyilasok és különböző taktikát alkalmazó testvéreik, hogy „micsoda felkészülésről van itt szó”? A jelek – amint ők is mondják – már egyre világosabbak, a dolgozók nagy tábora tudja, hogy a szabadság útján kell haladnia és tudja azt is, hogy kik azok, akik szembeszállnak ezzel a szabadság gondolattal, sőt látja, miért szállnak szembe. Azt mondja a cikkíró, hogy ez a megmozdulás „a nagy átalakulást” akarja veszélyeztetni, holott jól tudja, hogy nem veszélyeztetni akarja, hanem keresztülvinni. Amit ez az összefogás veszélyeztet és akiknek létét veszélyeztet, egészen más. Jól tudják a szélsőjobboldalon, miről is van szó.

3.

Természetes, hogy amikor Magyarország dolgozó népe felsorakozik a szabadság zászlója alatt a függetlenség, a szociális és demokratikus eszme következetes harcosai mögött, a szélsőjobboldal megpróbál megszólatni a maga védelmére mindenkit. Cikket írt tehát Erdélyi Józsefről, a költőről, akinek nyilatkozatát is közli. Azt írja, hogy „az olyan méretű költők, mint Ady Endre vagy Erdélyi József, nem tévednek, az idők rejtett törvényének a megőrzése prófétikus bennük”. A tétel való-

ban igaz, ha *Ady*ra vonatkoztatjuk, aki valóban lángelme volt és valóban nem tévedett akkor sem, amikor a felszabadulásáért harcoló szervezett munkásságnak küldte a frigyládát, küldte jobbját. Erdélyi azonban sohasem volt ilyen méretű költő, amit az is bizonyít, hogy *tévedett*, súlyosan tévedett, az egész magyar nép ellen vétett, amikor nem vállalta a Petőfi Sándorok, Ady Endrék és József Attilák útját. Megszédült s beleszédült a visszas ídőkben keletkezett konjunktúramozgalomba, amely a népi jelszavakat a magyar néppel szegezte szembe. Most, amikor a magyarországi demokratikus front erőteljes felvonulása rombadöntötte a szélső-jobboldal pozícióit, furcsán beszél az útját tévesztett költő. Idézünk néhány részletet az interjúból:

– A katonai események figyelmen kívül hagyásával mi az oka a jelenlegi baloldali fellendülésnek? – kérdezte a jobboldali újságíró.

– A baloldal – felelte Erdélyi – pontosan tudja, hogy mit akar. Akármilyen tagoltak is, akármilyen kis rétegeket képviselnek is, abszolút céltudatosak . . .

– A jobboldal politikai gyakorlata fejletlen?

– A jobboldal naiv. Amit mond, régi, lejáratott, kompromittált . . .

A jobboldal babonája, halálos öngyilkos babonája, hogy nem szabad demagógnak lenni . . .

– A jobboldalnak – mondta Erdélyi –, ha fel akarja venni a baloldallal a küzdelmet, nemhogy kevesebbet, de többet kell ígérnie . . .

Az újságíró és a költő tehát egyformán ijedten ismerik fel, hogy „a belső baloldal” fellendült, mert tudja mit akar, abszolút céltudatos. Azt is kénytelen beismerni Erdélyi, hogy amit a jobboldal mond, lejáratott, kompromittált. Nem tud más eszközt ajánlani, mint a *demagógiát*, a túllicitálást. Miután pedig eddig is ezekkel az eszközökkel élt a szélsőjobboldal, költőjük most bizonyára nem ajánlhat mást nekik, mint a demagógia további fokozását. Azt azonban figyelmen kívül hagyják, hogy demagógiájuk *megbukott*. Leleplezte azt az öntudatra ébredő magyar nép.

Későbbi azt fejtegeti Erdélyi, hogyha Magyarországon új társadalmi konstrukció épül fel – nyilván *nemzetiszocialista* társadalmi konstrukcióra gondol –, „nincs a világnak olyan országa vagy hatalma, amelynek joga lenne beleszólni a mi életünkbe”. Magyarország dolgozó népe erre csak azt válaszolhatja a szélsőjobboldalnak és poétájának, hogy ez a nép ragaszkodik történelmi hagyományaihoz, szabadságához, függetlenségéhez. Azt vallja: *most sincs* a világnak olyan országa vagy hatalma, amelynek joga lenne beleszólni a mi életünkbe. Magyarország népe ezt a tételt nem köti feltételekhez, hanem *feltétlenül* ragaszkodik hozzá.

Népszava, 1943. október 15.

Csendes vasárnapi beszélgetés a cselédsoron

Kislózs, október hó.

Uradalmi majoron visz az utam keresztül. Hatalmas istállók és csűrök ásítanak a mezők felé. Töpörödött, apró ablakú, alacsony eres�ű cseléd-lakások egymással szembe állítva rogyadoznak és iszonyodnak a szomszédságukban bűzlő óriási trágyateleptől.

Nagy ökrösszekérrel két izzadt arcú cselédember csalamádét hozott az abrakolóba.

– Kié ez a major, bátyja? – kérdeztem tőlük.

– Báró Solymosy Zsigmondé – felelik egyszerre mind a ketten.

Szóba elegyedek velük s lassan feloldódik nyelvük. Cselédeletük nehézségeiről beszélnek s dől belőlük a szó.

Szabó János a bátrabb vagy talán csak öbelőle fakad buzgóbban a beszéd. – Hej, nehéz a cselédember élete – mondja mindjobban beletüzesedve.

A KONVENCIÓ

Mégis mennyi a keresetük, hogy kapják a konvenciót? – kérdeztem tőlük.

– Gabonajárandóságunk ugyanannyi, mint a múltban volt, 16 mázsza kenyérgabona és 4 mázsza árpa. Pedig azóta minden nagyon megrágult. Azonban ez is csak papíron van így, mert azt mondták a mostani fertály-mérésnél, hogy egész évre csak 12 mázsza kenyérgabonát mérnek természetben, a többit pedig pénzzel fizetik. Pedig ez nekünk nagyon hátrányos. Kenyérnek még békeévekben is pótolni kellett. Mindig vettünk a 16 mázsához. Hat gyerekem van. Sok kenyér kell-ekkora családnak. Dehát azt mondták a szemünkbe, csak 12 mázsát mérnek ki természetben, még ha százhuszan vagyunk is.

Itt mindenesetre tévedés van, mert a 410. sz. M. E. rendelet szerint, ha a cseléd háztartásához tartozó ötnél több olyan családtag van, akinek külön kenyérgabona keresménye nincs, akkor a kenyérgabona járandóságából a hatodik és minden további családtag után a 12 mázsán felül még 2–2 mázsát ki lehet a részére szolgáltatni. A 4230. sz. legújabb rendelet értelmében pedig a teljes gabonajárandóságot ki kell szolgáltatni a cse-

lédnek. Magyarázkodásom után elmondják, hogy a gabona mellett kapnak még évente 16 ürméter fát, 1000 négyszögöl földet, napi másfél liter tejet és fertályonként, negyedévenként 28 pengő készpénzt. – Az is a bajunk. – dohogja Bodolár Lajos öreg cseléd – hogy nagyon rosszak a konvenciós földek. Tavaly is csak 3 mázsa csöves tengerim termett. Az idén meg ennyi sem lett rajta.

Hitetlenkedem, nem akarom elhinni. Ismerem, tudom, hogy jó földek ezek. Az uradalom átlagtermései ennél sokkal jobbak. – Pedig nincs mit csodálkozni, – vetik közbe. A konvenciós földek nagyon rosszak. Ki vannak zsarolva. Trágyát ritkán és keveset kapnak s az elmunkálása is csak olyan. Nem tudom, hogy tudunk disznót hizlalni. A zsír pedig nagyon kellene, három hete már nincs zsírozónk. Hat koszorú kukoricával meg egy mázsa árpával nem hízik meg a disznó. Hát csak megkapnánk természetben a gabonát. De úgy szeretnénk ha az egész gabonajárandósággal szabadon rendelkezhetnénk. A fejadagon felüli mennyiségre is szükségünk van, mert a cselédember sokat dolgozik, hosszú a napja s más-keppen állatokat tartani nem tudunk. Mit érünk vele, ha be kell adni, vagy pénzzel fizetik ki, így se disznónk, se zsírozónk . . .

EGY CSELÉD TERMÉSBESZOLGÁLTATÁSA

Az egyik égőszemű cseléd, Bösze Ferenc a termésbeszolgáltatás felől érdeklődik. Van 1200 négyszögöl szántója. Gazdakönyve szerint – amit készséggel mutat meg – kenyérgabonából köteles beszolgáltatni 86 kg búzaegységet, zsírból szintén 86 kg-t, szabadválasztású beszolgáltatása pedig 258 kg búzaegység. Másom nincs – beszéli a gazdakönyves cseléd – mint ez a kis darab földem. Az idén alig lesz rajta valami. Gabonafélét nem is termeltem. Gondoltam, kapunk annyit, ami nekünk elég. Mivel is szolgálom le a pontokat. Öt darab tyúkunk van, de nem tudom, hogy tartom ki azokat is. Szem nincs nekik. Amit tojnak, a pár tojás a tészta alá is kevés. Még ha tudnánk disznókat tartani, malacokat levágni, mint békeidőben. Akkor lehetne valamit eladni, de most csak venni kell a cselédembernek. De csak ezt is tehetnénk.

Felesége könnyes szemekkel beszél a családról. Négy legényke fia van s nincs nagykabátjuk. Meztláb járnak, a talpalást még nem kapták meg. Télen kaptak akciós ruhát, ha most is minél előbb ellátnák őket ruhával és lábbelivel. A lucskos őszi idők hamar beköszönhetnek s a cselédnek télen-nyáron állni kell a sarat. Nehéz, fárasztó munkában meg sokkal több ruha, lábbeli szakad.

A tüzelőellátással itt megelégedettek a cselédek. A másfél liter tej-

járandóságot azonban keveslik. – Nagy a család – mondják – alig tudunk valamit főzni. A tej nagyon kiadós. S most nagy szükség is lenne rá, mert a zsírunk is elfogyott és most kapjuk meg a zsírjegyet. Jó lenne, ha tehenet tarthatnánk. Vagy két és fél liter tej járna épp úgy, mint az „előkelőknek”. Ne legyünk mi sem mostohagyerekek. Legyenek egyenlők a jogaink az életben is. Úgyis legrosszabb a cselédnek. Mindenki máshova akar menni, nem akarnak cselédnek maradni. Önállóak és a magunk emberei akarunk lenni . . .

Kis Újság, 1943. október 21.

Az Alföld iparosítása

A Kis Újság újjászületésének első percétől kezdve erős hangsúllyal hirdette a mezőgazdasági iparosítás szükségességét, s az elmúlt évek során temérdek cikkben és riportban foglalkozott ezzel a jövőnk szempontjából oly döntő jelentőségű problémával. Ismételten rámutattunk ezeken a hasábokon arra, hogy a magyar föld a jelenlegi külterjes mezőgazdálkodás mellett semmiképpen sem tudja ellátni agrárnépességünket és hajtsunk bár végre akármilyen gyökeres földreformot is, még mindig jelentős számú mezőgazdasági nincstelenünk marad, akiről más úton és más eszközökkel kell gondoskodnunk. Hangoztattuk, hogy egyik megoldási módként a belterjes mezőgazdálkodás és az ezzel kapcsolatos mezőgazdasági iparosítás kínálkozik, hogy az eddig nyers állapotban olcsó áron és kevés haszonnal exportált mezőgazdasági termények helyett iparilag felfolgozott árukat szállítsunk a belföldi vagy külföldi piacra –, miután a feldolgozás és átalakítás magyar emberek seregének adott munkát.

AZ ALFÖLDI PARASZTVÁROSOK

iparosítását sürgettük elsősorban helyszíni tudósításaink tömegében. Ezek a színmagyar települések évszázadokon keresztül mostohagyermekai voltak az államnak. Az osztrák–magyar világban kemény, megingathatatlan magyar magatartásuk miatt felejtkeztek meg róluk, később a határszéli részek lakosságának anyagi erősítését tartották fontosabbnak s ez elgondolás alapján a nemzetiségi vidékeken iparosítottak, a trianoni világban pedig anyagi nehézségek akadályozták meg az ország szívének gazdasági megerősödését. Így aztán a Nagy Magyar Alföld népes városai utak, közlekedési lehetőségek és ipartelepek nélkül maradtak s jól szaporodó lakosságuk fokozatosan szegényedett, rongyolódott, proletarizálódott. Ha ezeknek a gazdavárosoknak polgármestereivel beszélgettünk, kérdezősködtünk a bajokról, hogy például miért olyan feltűnően magas a pótdó, mindenütt ugyanegy volt a válasz: nincs ipar. Mert az ipar adott volna munkát a mezőgazdaságból élő népfeleslegnek, az ipar teremtett volna jobb felvevő piacot a gyári üzemek által feldolgozandó mezőgazdasági

termékeknek s az ipar hozott volna létre egy új, igényesebb, vásárlóképesebb polgári réteget, hogy a körforgás teljessé legyen . . .

Ez az elgondolás szülte azután a jelszót: Iparosítani az Alföldet! Először csak jámbor szándékot fejezett ki ez a felkiáltás, aztán elvi kormányprogram lett az iparügyi miniszter által megfogalmazott ipar-decentralizációs gondolat formájában. Sajnos még ma is csak program, a jövőben megoldásra váró legsúlyosabb feladatok egyike, de az a komoly részletekbe menő és alapos tanulmány, amely a Fővárosi Statisztikai Hivatal kiadványaként a napokban jelent meg, feltétlenül jelentős mértékben tovább viszi ezt a gondolatot a megvalósulás felé. Ruisz Dezső „A magyar városok iparosodása” című tanulmányáról van szó, amely a statisztika eszközeinek segítségével mutat rá az ipari decentralizáció lehetőségeire s megoldási módjára.

AZ ALFÖLD IPAROSÍTHATÓ

állapítja meg mindenekelőtt Ruisz Dezső, de persze a vidéki városokban elsősorban a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos iparok kifejllesztésére kell törekednünk. A mezőgazdaság termelésének megfelelő irányítása nélkül azonban nem lehet várni, hogy vidéki ipartelepek létesüljenek. Meg kell keresni azokat az iparágazatokat, amelyek számára nyersanyagot termelni alkalmas a magyar föld és amelyek életképesek maradnak minden körülmények között.

Mezőgazdasági terményeink a múltban feldolgozatlan állapotban kerültek külföldre. A nagybirtok tömegtermékét: a gabonát szem alakban szállítottuk az európai piacra, magyar munkáskezeknek – az aratókon kívül – alig hozott hasznot s a termelő is filléres nyereséggel adott túl rajta. Amit a kisüzem termelt, az már inkább volt ipari nyersanyag s a jövőben még inkább olyan cikkek termelésére kell szorítkozni, amelyek feldolgozásra, átalakításra szorulnak, olyan átalakításra, amely sok munkáskéznek jelent további munkát és keresetet. Az a búzaszem – állapítja meg Ruisz – amely csirke alakjában hagyja el a magyar határt az a kukoricacső, amely sertézsőr alakjában megy külföldre, az a gyümölcs, amely párlat formájában szállítatik el tőlünk, többszörösen jelent nekünk értéket, mint az a gabonaszem, amely a cséplőgépen kívül másnak nem adott munkát. A magyar iparfejlesztés minden alapja egyedül a mezőgazdasági termelés megfelelő irányításában van tehát és ennek szükségszerű következménye.

azonban, hogy a vidékre telepítendő ipari üzem ne csak természetes nyersanyagtelepeit találja meg helyben, hanem a maga fogyasztópiacát is. Csak külföldi vevőkre nem alapíthatunk iparvállalatokat s a tőke is csak akkor mozdul valamilyen vidék felé, ha ott fogyasztást is remél. Ki kell tehát emelni a magyar parasztot a maga paraszti mivoltából – szögezi le a szerző – és földművelő iparossá kell tenni, aki iparszerűen, szakszerűen, tudással felfegyverkezve áll ki munkahelyére. A földműves-iparos a magasabb belterjességre törekvő földművest jelenti, aki vásárlóképesebb lesz, mint mostani állapotában s így a vidéki ipar termékeinek egyik fő felvevőjévé válik. Ez állapot eléréséhez maga a keletkezendő ipar segítené hozzá, amennyiben az ipar számára termelő mezőgazdaság jövedelmezősége emelkedik majd s ezáltal maga is több iparcikk felvételére válik képessé.

A vidék iparosításának akadályait a következőkben látja a szerző: a városokhoz csatlakozó mezőgazdasági területek lakosságának alacsony színvonala, amely mellett még egy fejlettebb kézműipar sem életképes, a vidéki hitelélet pangása, közlekedési, szállítási nehézségek, az állami támogatás hiánya, végül pedig a magas vidéki közterhek. Az ipartelepek inkább az olyan városokba húzódnak, ahol a pótható százaléka alacsonyabb, márpedig éppen a vidéki mezőgazdasági városok dolgoznak a legmagasabb póthatókulccsal –, éppen mert nincs iparuk. Újra itt vagyunk hát annál a bizonyos körforgásnál...

De mégis van megoldás. Az ipar fejlődését gátló okokat le lehet küzdeni a termelés irányításával, minek következtében a mezőgazdasággal kapcsolatos ipartelepek létesítésének már nem lenne elemi akadálya. Állami támogatásban kellene részesíteni a vidéken keletkező ipartelepeket is, e mellett az iparosság hitelviszonyainak javítása, a vidéki ipartelepek közterheinek mérséklése, a vidéki iparnak közszállításhoz való nagyobb juttatása és a szállítási politika reformja segítené elő a fejlődést. Elemi fontosságú persze mezőgazdaságunk mielőbbi belterjessé tétele, mert a mai extenzív termelés mellett a parasztság fogyasztóképeségének emelkedését várni nem lehet.

IGEN NAGY FONTOSSÁGÚNAK

tartjuk a főbb vonásokban ekként ismertetett tanulmányt a vidéki iparosítás kérdéseinek jövő alakulása szempontjából. Minket megerősít ama hitünkben, hogy jó úton jártunk a kérdés szakszerű felvetésével, feldolgo-

zásával pedig gyorsíthatja a gyakorlati kivitelezés menetét is. Sokkal nagyobb ügy ez, mint amilyennek első pillanatban látszik. Nemcsak egy ország rész népe életszínvonalának felemelkedése járna az Alföld iparosítása nyomában, hanem az egész ország mérhetetlen sokat nyerne vele. Az újonnan teremtett munkaalkalmak felszívják a földnélküliek röghöz nem juttatható részét, a belső fogyasztás emelkedne, mert a jól fizetett ipari munkás új felvevő réteget jelentene mezőgazdasági és ipari cikkek számára egyaránt, az új ipartelepek pedig a mezőgazdaság eddig gyengén értékesíthető termékeinek lennének jobb vásárlói s így elősegítenék a belterjes gazdálkodás általánossá válását.

Hiába hirdetjük ugyanis szünet nélkül a belterjes gazdálkodásra való áttérés szükségességét, ha egyidejűleg nem gondoskodunk az új, értékesebb, drágább termékek elhelyezéséről. Ezeket a több gonddal és munkával előállított költségesebb cikkeket csak igényesebb közönség vásárolhatja s mivel csak külföldi piacokra nem alapíthatjuk mezőgazdaságunk jövőjét, idehaza kell megteremtenünk ezt az igényesebb vásárló réteget. A polgári lakosság szaporítása az újonnan kialakuló vidéki iparostömegekkel ezt a célt is szolgálná.

Reméljük, hogy a magyar ipar decentralizációjának kérdése az elméleti tervezetések színteréről mihamarabb kivitelezés állapotába is kerül s új, pezsgő élet alakul ki a Nagy Magyar Alföld végtelen síkján.

Kis Újság, 1943. november 14.

A parasztság öntudatáról

A Parasztszövetség körül néhány nap óta hangos csatazaj dúl: az egyik szélsőjobboldali képviselő parlamenti felszólalása adta meg a jelet az általános támadásra, amely azóta áterjedt bizonyos lapok hasábjaira is. Nekem semmiféle hivatalos jogcímem nincs, hogy megvédjem a Parasztszövetséget s annak vezetőit, nyilván nem is igénylik ezt a védelmet, mert bizonyára van bennük annyi tehetség és bátorság, hogy helyt tudjanak állani a vádakkal és gyanúsításokkal szemben. Különben is, a láthatóan egy „főhadiszállásról” irányított támadások mögött olyan rejtett vagy nem is nagyon takargatott napi politikai célzatokat sejt az ember, amelynek vermeit nem szívesen kerülgeti az író, aki kicsinyes pártszempontok sőt klikkérdések mérlegelése helyett az egész magyarság, a magyar nép szolgálatát érzi feladatának. Ám ebben a hangzavarban és ökl-rázásban mégis van valami komolyabb, súlyosabb – nem csupán a politikai aréna napi szenvedélyeinek szóló – felelősségrevonás is, amely elől az író sem térhet ki. S főleg nem az, aki maga is a parasztságból származik s műveivel, egész írói magatartásával mindig olyan eszményt igyekezett szolgálni, amelyet most egyesek – mindegy, hogy éppen a Parasztszövetség képében – a vádlottak padjára próbálnak ültetni.

Lássuk hát, mi is a vád? Az említett parlamenti felszólalás fogalmazta ezt meg a legpontosabban, amely többek között ezeket mondta a Parasztszövetségről: „... a megosztást, a szétlazítást, az osztálytudatot, sőt osztályharcot viszi bele a magyar társadalomba az, aki a parasztság, a jobbágyság ellentétét és ellenszenvét más társadalmi rétegekkel szemben akarja mozgalma alapjává tenni. Állítom, hogy a Parasztszövetség nem fedi a hivatásrendiség fogalmát, mert mindössze egy olyan fogalom körül csoportosítja a földműveléssel foglalkozó lakosság egy részét, melynek leglényegesebb alkateleme a jobbágyemlékből táplálkozó szembenállás más társadalmi rétegek ellen. Ezt Dózsa György óta formailag és lényegileg nem kísérelte meg senki . . .”

Ezt az utolsó mondatot bátran el is hanyagolhatjuk, mert a Dózsa Györgyre való utalás csak azért kellett, hogy egy új parasztforradalom rémét fesse a gyengébb s tájékozatlanabb lelkek elé, hiszen aki egy kicsit

is ismeri a Parasztszövetség tömegeinek belső összetételét, az csak mosolyogni tud ezen a beállításon. Mindenesetre nem a Parasztszövetség volt az, amely kaszás- és egyéb keresztes rohamcsapatokat szervezett a hatalom átvételére a demagóg jelszavakkal megszedített szegényparasztságból s nem a Parasztszövetség tagjai voltak azok, akik néhány esztendővel ezelőtt rohamkések kovácsoltatásával egészen föllendítették a Dáványa környéki tisztos kovácsipart... Szóval hagyjuk a Dózsa-víziót s még csak azt se mondjuk, hogy egy történelmi büntudat késői rémlátása ez némelyeknél. Ellenben vegyük sorra a többi állítást vagy ha tetszik, a többi vádpontot.

Az első azt mondja, hogy a Parasztszövetség a parasztság más társadalmi rétegekkel szemben érzett ellenszenvét akarja mozgalmá alapjává tenni s ezzel a megosztást, a szétlazítást, az osztályöntudatot, sőt osztályharcot viszi bele a magyar társadalomba. Ez persze csak pusztá állítás, élére állított vád, amely mellé bizonyítékok is kellenének, hogy a Parasztszövetség csakugyan ezt akarja, ezt csinálja – dehát ezek számonkérése megint csak a Parasztszövetség vezetőinek a dolga. Az író, aki egy keveset a társadalomtudományokkal is foglalkozott, csak ezt kérdezi: miféle osztályról, osztálytudatról, osztályharcról beszél ez a vádpont? A parasztság – ezt még a polgári szociológia is így tanítja – nem különös társadalmi osztály s főleg ma már nem az, hiszen a legkülönbözőbb és érdekeiben nem egyszer ellentétes rétegekre oszlik. Gazdasági cselédek, mezei munkások, törpebirtokosok, kisgazdák, módos parasztok –, hogy csak a legszembetűnőbbeket említsük. – Mindezeket a szimpla osztályérdekek vonalán összefogni meddő kísérlet lenne, hiszen sok kérdésben aligha tudnának egyezni.

Van azonban valami, ami mégis egységbe fogja ezt a hatalmas réteget, az, hogy mind a parasztok. S itt ne valamiféle népi romantikára, árvalányhajra és csizmára tessék gondolni s ne is a „vérvalóság talajgyökérre”, hanem arra, amit ez a név valójában jelent: egy immár anakronisztikussá lett társadalmi állapotra, amelynek komoly történelmi gyökerei vannak. Az idézett beszéd is céloz erre a közös történelmi hagyományra, de csak jobbagyemlékekből származó, más társadalmi rétegek elleni szembenállásnak s mai megnyilvánulását osztályharcot előidéző osztálytudatnak tartja. Nos, azt, hogy a parasztság nem osztály, már megmondottuk. Most még csak arra szeretnénk emlékeztetni azokat, akiket illet, hogy az osztályharc leglényegesebb eleme az a törekvés, hogy valamelyik osztály a maga kizárólagos uralmát, sőt életformáját akarja rákényszeríteni az egész társadalomra. Vajon a parasztságban volt-e valaha is ilyen szándék?

S ma? A parasztság legfőbb vágya ma is az, hogy szabaduljon paraszti

állapotából. Ennek a szabadulási váagnak – hiszen annyiszor megírtuk már – egészen beteg és torz formáit is láthatjuk: az egykézéstől és szektázástól kezdve a városba való tódulásig.

Persze a parasztság legvilágosabb fejű emberei belátták, hogy a felemelkedés a paraszti állapotból való szabadulás útja nem a tagadás és nem a menekülés, hanem az öntudatra ébredés és összefogás. Belátták, hogy igenis szükség van paraszti öntudatra, s ma is ezt élesztgetik. Ez azonban nem osztálytudat, hanem inkább történelmi öntudat: tudja, hogyha van a magyarságnak igazán történelmi rétege, hát a parasztság igazán az, hiszen ezer esztendő komisz történelmi viharai közepette milliós tömegeivel ő tartotta itt fenn a magyarságot s a jelenben is és a jövőben is ő megmaradásunk legfőbb biztosítója. S ennek a történelmi szerepnek a jogán ma sem akar többet, mint a múltban: gazdaságilag, társadalmilag, politikai és kulturális téren odáig emelkedni, hogy egyenlő és egyforma lehessen mindenki mással. Röviden szólva: – bármennyire nem is tetszik ez a szó bizonyos oldalon – igazi demokráciát akar.

A Parasztszövetség is ennek az öntudatosításnak egyik eszköze: nem politikai párt, hát nem politizál, de a maga keretei között próbál valamit tenni a parasztság gazdasági és kulturális felemeléséért. S hogy mennyire nem a széthúzást szítja, arra mi sem jellemzőbb, mint az, hogy a bizony eléggé szétagolt és széjjelhúzó parasztságot a mezőgazdasági cseleléttől a kisgazdáig egységbe próbálja tömöríteni.

Kis Újság, 1943. november 21.

Eltűnt világ

Külpolitikai helyzetkép

„... A megtorlás órája elérkezik s akkor azok, akik úgy vélik, hogy a légi támadások alkalmasak arra, hogy megtörjék egy nép erkölcsi ellenállóerejét saját tapasztalataikon keresztül érzik majd e hiedelem igazságát. S ez a pillanat lesz az Istenek alkonya...”

A fenti idézet egy német lap hasábjairól való. Ehhez a mondathoz kapcsolódik a Slovo című bolgár lap cikke, amely megállapítja, hogy az a terror, amelyet most Németországnak el kell szenvednie, meghozza a maga gyümölcsét, mert a német nép egyre türelmetlenebbül várja, hogy választ kapjanak az angol repülők.

Az Angliával szemben köszübönálló megtorlást a világ közvéleménye igazságosnak fogja minősíteni – állapítja meg a Slovo. A lap hivatkozva több német újság híradására, részletes beszámolót közöl a Berlin és más német városok elleni légi támadások lefolyásáról. Az átélt borzalmak által keltett gyűlölet illusztrálására idézik a megtorlásra és az Istenek alkonyára vonatkozó német megállapítást, amely mindenképpen elgondolkodtató, mert alkalmat nyújt úgy a múltba, mint a jövőbe való betekintésre.

A német újságok munkatársainak és a Németországban működő külföldi hírlapíróknak a német cenzúra lehetővé tette, hogy a legrészletesebb tájékoztatást nyújtsák a Németország elleni légitámadásokról, hogy ezzel mintegy bemutassák a világnak: mit kell a német népnek kibírnia és mit kell a népnek megtorolnia. A Magyar Távirati Iroda berlini munkatársa is részletes tudósítást közölt Berlin hangulatáról és a bombatámadások alatti és utáni életéről. A csütörtök éjszakai légitámadás még nem zajlott le, amikor ez a jelentés már megérkezett Budapestre.

Elmondja, hogy berlini körök szerint a német főváros ellen megindított légihadjáratról nem kevesebbet várnak az angolszászok, mint a nép háborús ellenálló erejének megtörését, az állami gépezet megsemmisülését és szakadást a német nép és vezetői között. Nem lehet tudni – írja a Magyar Távirati Iroda –, hogy miként fejlődnek tovább a dolgok, de az eddigi támadások után valószínűnek látszik, hogy még a legsúlyosabb bombatámadásokkal sem lehet a német nép háborús ellenállóerejét megtörni.

A berliniek úgy fogadták a rájuk zúduló szörnyű szerencsétlenséget, mint elkerülhetetlen csapást. Mindenük elpusztult, a tizenkét és félmillió kilogrammnyi ledobott bomba borzalmas pusztítást végzett. Egyharmaddal több robbanóanyag hullt már eddig Berlinre, mint az elsőnek elpusztított milliós városra, Hamburgra. De ha Berlin el is vesztett mindent, egyet nem veszített el, megingathatatlan hitét és erkölcsi ellenállóképességét. A katasztrófa után már meg lehet állapítani, hogy az élet, ha csak primitív módon is, kezd visszatérni a város kormos falai és üszkös romjai közé.

És mialatt a környező városokból autóbuszokat hoztak Berlinbe, hogy a forgalmat biztosítsák, mialatt a romok eltakarítása, a halottak eltemetése és a külön élelmiszeradagok kioasztása folyt, azalatt csütörtökön újabb légitámadás zúdult a városra. Először felderítő repülőgépek jelentek meg, amelyek rádión jelezték a légköri viszonyokat és a léghárítás erősségi fokát. Jelentették, hogy a várostól 80 kilométernyire már fényszórókoszorú övezi az egész területet. A felderítő gépeket követő bombázók tehát 8000 méter magasságra emelkedtek, hogy kikerüljék a földi légvédelmi tüzet.

Amikor Berlin fölé érkeztek a felderítő repülőgépek által színes „fénybombákkal” kirajzolt négyszögekbe dobták le bombáikat. Igen heves vadászellenállásba ütköztek és mint a német jelentés is mondja, példátlan arányú légicsatában vettek részt Berlin felett.

A halottak számát még nem lehetett megállapítani. A lakosság egy részét Postdamba, Strassburgba és Fürstenwaldeckbe szállították.

Ismét többmillió kilogramm robbanó- és mintegy 200 000 darab gyújtóbomba hullt a német fővárosra. A német jelentés elmondja, hogy Berlinben minden szörnyűség ellenére egy jelszó lett úrrá: „Az arcvonalnak nem szabad megéreznie az üzemek pusztulását.”

Esti Kis Újság, 1943. december 3.

Turbán és kendő

Két sógornóm szolgál Pesten. Ritkán jövök fel Kolozsvárról s alig-alig találkozunk. Nem csoda, hogy ma is úgy élnék bennem, ahogyan most négy éve a brassói református templom előtt megismertem őket. Kerek-képű, gesztenyehajú lányok, de keblükről majd lepattan a szoros székely lajbi s ahogy járnak-kelnek, reng és ring piros rokolyájuk.

Most megint összejöttünk egy estére. Hírt hoztam nekik otthonról, az udvarhelyszéki csendes faluból, ahol ők már régen nem jártak, s így friss volt számukra mindaz, amit még a nyáron odakint láttam-halottam. S üzenetet hoztam nénjüktől is, aki, mióta feleségem, talán túlságosan is anyáskodó tanácsokkal szereti ellátni mindkettőjüket. A józsefvárosi kis cselédszoba megtelt Vargyas és Kolozsvár idézgetésével, fényképek kerültek elő, számot kellett adnom mindenről és mindenkiről. Végül is felkerekedtünk egy kis pesti sétára. Tudtam: most a leányok vallomása következik.

Valami mind fúrta az oldalamat az első pillanattól kezdve. Juliska, a kisebbik, utolsó beszélgetésünk óta feltűnően megváltozott. Karcsúbb lett, mozgékonyabb, arcvonásai határozottabbak, hangja más és csak lassan-lassan veszem észre, hogy viselete sem a régi. Haját nem hordja koszorúban, mint a vargyasi székely leányok, frizúrája városias. Persze az ügyes kartonruhácska teszi karcsúbbá alakját. A változás csak akkor vált bennem teljes egészében tudatossá, amikor már útnak indultunk. Juliska hosszú, fekete télikabátban állt előttem, fején egyszerű, kedves kis turbán.

Csak Teri, az idősebbik őrizte meg a hazai szokást. Otthon készült kis zeke-kabátja alól színesen buggyant elő a régi székely szöttes-rokolya, haja koszorúban. Igaz, valami ideges rángás a durcás ajkak körül is titkot rejteget... Elindultunk hárman a csatakos pesti utcán. Jobbomon egy kis városi hölgy, balomon egy idegenbe tévedt székely leány.

A pesti beszámolóban nem volt semmi különös. Juliska jól érzi magát, keresetéből felruházkodott, esze ágában sincs hazamenni. Van itt Pesten elég székely ismerős, fiúk is, leányok is, vasárnaponként hol az unitárius misszióban, hol a Baross téren jönnek össze, néha mozi, színház, egy kis tánc vagy borozgatás lesz a találkozóból. Igen, a többiek is városiasan

öltözködnek már . . . Juliska ezt kihívóan lökte oda, mintha vitába akar-
na szállni velem, holott én egy szó nem sok, annyi célzást sem tettem sem
a kabátjára, sem a turbánjára. A beszélgetés során azután szerre megis-
mertem Juliska új ismerőseit is: a Brassóból idevetődött cipészsegédet, a
gépésszé vált egykori székely szolgalegényt s a tavaly még fehérharisnyás,
ma már egyenruhában feszítő székely villamoskalauzt. Mosolyognom kel-
lett magamban: Juliska viseletbeli változása akarva-akaratlanul is őket,
a székesfőváros új székely honfoglalóit illeti.

Nem mondom: talán egy pillanatra belém sajgott a régi színes brassói
kép . . . De van-e jogom megsíratni a lajbit és a szöttes-rokolyát, amikor
feleségemtől én magam is elvártam, hogy alkalmazkodjék hozzám? Em-
lékszem, milyen boldog volt, s mégis hogyan szégyenkezett az asszony,
amikor fejére tette az első kalapot. Egy kis, fiús kalapocskát, cicomátlan,
hasznos holmit, közös ízlésünk szerint valót. Este volt, kísétáltunk a sza-
badba, feleségem a sötétben, kandi szemektől elzárkózva, próbálta meg-
szokni az új élményt. Ma már mindennapos számára a kalap, de tegyem
hozzá: városi mivoltában sem hagyta abba azt az örökös családi robotot,
melyet a szülői házban, a székely falu ezernyi gondja-baja közt, kora
gyermekkorától kezdve megszokott. Mos, sürol, süt-főz, takarít, neveli-
gondozza a kis Ferkót s csak estére jut egy kis szabad pihenéshez, ami-
kor már elcsendesedik a világ.

Hát becsülöm most meg az új kicsi turbánt, Juliska városi szerzemé-
nyét. Ismerem Juliskát s tudom, hogy ez a kis kalap számára nem a csa-
ládtól-néptől való elszakadás, nem holmi urizálódás, hanem egy új szé-
kely terephódítás és munkás-sorsvállalás jelvénye.

Juliskának hamarabb kellett hazamennie. Egyedül maradtam a csön-
des Terivel. Szólásra-vallomásra ő következett. Igen, Teri hazakészül.
Most még itt állunk a Nemzeti Színház előtt, a nagyváros harsogó hang-
jai, villogó fényei közt, de tavaszra Teri már otthon főzi a cibré, itatja
a lovat, tehenet s ki-kimegy kapával, villával az erdőre-mezőre. Haza
kivánczik. Nem kérdezem, de tudom: várja otthon valaki, aki embere
lesz, s aki szívesebben látja kendőben.

Turbán és kendő, vajon két külön világ-e Két kis sógornőre gondo-
lok s úgy érzem nem két életforma, de egy sors lesz az ő jövőjük. Juliska
a székely falu százados tapasztalataival lesz majd ügyes fővárosi asszony,
Teri pedig budapesti felfogást, új ízlést és igényeket visz ki Vargyasra, a
komor Látóhegy alá. Így cserélődik ki város és falu, így szövődik egy-
be munkásság és parasztság. Székely haladás és székely megmaradás.

Vissza a józan vita útjára!

A magyar ember természetének mélyében ott rejtőzik az őseinktől örökölt tanácskozási hajlandóság. Nem irtózkodunk a végtelenségbe nyúló vitáktól, nem félünk a jogos kritikától, szeretjük a felvetett kérdéseket elemezni, megbeszélni. Sokszor hibaként vetették szemünkre, hogy jogásznemzet vagyunk. És mégis ebben a hajlamban rejlik a magyar népnek az alkotmányosság iránti érzéke, az önkormányzatok iránti fogékonysága, az, hogy Európa népei közül Anglia után talán nálunk a legindokoltabb, legtermészetesebb a parlamentárizmus. Ebből a szempontból kétségtelenül alkalmasak vagyunk a demokrácia gondolatának vállalására, is, amely a népképviselői elven alapulva, megkívánja a nemzet tagjainak az ország vezetésében való részvételét. De mindennek előfeltétele, hogy a viták, az eszmék és elvek tisztázása érdekében akadálytalanul, szabadon folyjanak, hogy a véleménynyilvánításnak, az építőszándékú kritikának semmi akadálya ne legyen. E viták folyamán tisztázódhatnak politikai gondolataink és célkitűzéseink s az itt fogant gondolatok, megnyervén a közvéleményt, politikai kezdeményezésekké lesznek.

Felmérhetetlen értéke van tehát a hagyományokban gazdag közírásnak, az évszázados tanácskozásokra felépülő alkotmányosságnak, a parlamentárizmusnak és minden olyan összejövételnek, ahol, nemzeti sorskérdések felett akadálytalanul vitatkozhat a magyarság. A legtávolabb eső falu zugában is kupaktanácsok döntenek el a falu lakosságának állásfoglalását. Ez megfelel a magyar ember természetének, mint egy lelkialkatunkból természetesen folyik. Évszázadok óta jól bevált, nemzeti kategóriáknak megfelelő rendszerré lett, hogy közügyeinket magyar módra megvitatjuk, minden oldalról megvizsgáljuk és gondolatok kicserélése alapján kialakult véleményeink adják meg a végleges érvényesítés bélyegét politikai kezdeményezéseinknek.

Évszázadok óta akadálytalanul éltük is ki tanácskozó hajlandóságunkat. A reformkor megnyitotta az alkotmány sáncait népi millióink előtt. Ezzel bekapcsolta a nemzeti életet alakító és formáló tanácskozásokba a magyar kisemberek millióit. Ugyancsak ebben a korban kiváló szellemek megmutatták, hogy az önkormányzati élet továbbfejlesztésével milyen

úton kellene haladni. Természetünknek és szellemvilágunknak megfelelően alulról felépülő, a községből kiinduló önkormányzatot akartak ezek teremteni, amelynek végleges betetőzése lett volna a parlament. Sajnos, ezek az elképzelések kezdeti stádiumban maradtak. Nem jártuk végig logikusan a megkezdett utat s ennek következtében hiányosságok és belső zavarok mutatkoztak a magyar életben. Talán itt szakadt meg először a természetünknek megfelelő folyamatos fejlődés egyenes útja, amikor nyugati példák nyomán megelégedtünk a népképviselői elven felépülő parlamentárizmussal és nem építettük ezt alá szellemvilágunkból folyó tanácskozó testületekkel, nem építettünk ki a községeknek, járásoknak és vármegyéknek megfelelő önkormányzatokat, tanácskozó szerveket.

De túl ezen az elmaradt kezdeményezésen, a legutóbbi időben egyesek céltudatos merényletet készítenek elő a magyar természetből folyó tanácskozási hajlandóságunk ellen. Semmibe veszik a vita jogosságát és szükségességét, tudatosan zavart keltenek a használt fogalmak értelmezésében azzal a céllal, hogy ezáltal is lehetetlenné tegyék egymás megértését. A nyilvános vita megkívánja, hogy azonos fogalmakat azonosan értelmezzünk, hogy tiszteljük egymás véleményét s hogy ne lehessen egyszerűen lebunkózni egy számunkra kellemetlen ellenvéleményt.

Mindezeket az előfeltételeket egy törpe kisebbség ügyes machinációja lehetetlenné tette. Az első lépésük az volt, hogy a politikai nyelvet, a fogalmak értelmezését új kifejezések meghonosításával, a szavak értelmének fondorlatos kicsavarásával megváltoztatták, majd a viták során az azonnali lebunkózás primitív módszerét alkalmazták. Véleményünket dogmának hirdetik, mely fölött eszmét cserélni nem lehet és olyan fókig leegyszerűsítették, mondhatnók primitívvé tették a politikai fogalmak és eszmények tartalmát, hogy ezen az alapon erőszakos, terrorisztikus fellépéssel csírájában fojtják el mindazokat az ellenvéleményeket, amelyek tévtanaik ellen felhozhatók. Nem átallik erkölcstelenséggel, hazugsággal vádolni mindazokat, akik más véleményt mernek hangoztatni. Megszoktatták tömegeiket, hogy logikai összefüggéseket ne keressenek, hanem szajkómódra ismételjék az unos-untalan hangoztatott szövegeket.

Politikai eszköznek talán pillanatnyi célok érdekében jól bevált ez a módszer. De hogy milyen kárt okozott ez a nemzet életében, fenekestől kiforgatva a magyar természetből folyó tanácskozási szellemet, azt felmérni e pillanatban alig lehet. A nemzeti élet továbbfejlődésénél továbbra is szükségünk lesz a legbensőbb lényünkől folyó demokratikus tanácskozási szellemhez folyamodnunk és ezen az alapon megteremteni jövő nemzeti életformánkat. Nehéz lesz kiküszöbölni az utolsó évek káros következményeit. Sok időre lesz szükség, amíg megint visszavezethetjük a

ma céltudatosan megtévesztett tömegeket a józan mérlegelés, szenvtelen vita, építőszándékú kritika helyes szelleméhez. Amíg ismét köztudomásúvá lesz a politikai fogalmak, eszmék és elvek igazi értelme s tolvajnyelv helyett egymás megértésére alkalmas közös szavakkal és véleményünk kicserélésével alakíthatjuk és formálhatjuk a magunk nemzeti életét. Csak a gyenge taglózza le ellenfelét a nyilasok által meghonosított módszerrel. De akármennyire világos és igaz ez az állítás, azok, akik bűvkörükbe jutottak, megszokták, hogy hamis szólamok, dogmákként hirdett frázisok felett ne gondolkozzanak és az ellenük érveket felsorakoztató ellenvéleményt zsidónak, nemzetietlennek vagy magyarellenesnek minősítsék.

Hosszú éveken át túrtuk, hogy egy maroknyi kisebbség visszaéljen a nemzet legértékesebb tulajdonával, a magyar lelkeséggel és szellemiséggel. Szinte prédául dobtuk oda a magyar milliók egy részét lelkiismeretlen, öncélú törtetőknak, akik ellen mindjárt tervszerűen végrehajtott merényletük kezdetén határozottan fel kellett volna lépni. Könnyebb lelkiismeretlenül belegázolni a nemzeti közszellem és lelkivilág érzékeny idegrendszerébe, mint az ezeken ejtett sebeket behegeszteni. Meggyőződésünk, hogy most már eljött az ideje a tervszerű gyógyítás megkezdésének. Felvilágosításra, türelmes munkára, kemény igazmondásra és félelemnélküli szembefordulásra van szükség. Olyan férfiak kellenek, akiket a nyilasok szokásos terrorja nem félemlít meg, akik nem rettennek meg, ha nemzetietlennek vagy zsidónak hirdetik őket és saját érzékenységük elfojtása árán is hajlandók dacolni egy kisebbség terrorjával, lelkiismeretlen kísérletezésével. Vissza kell találnunk a magyar ember természetében rejtőző szabad véleménynyilvánítás szelleméhez, ápolnunk kell a tanácskozási hajlandóságokat, vállalnunk kell rágalmazás esetén is a vitákat, hogy ismét eljussunk az azonos fogalmak használatán felépülő, vélemények kicserélésén alapuló állásfoglaláshoz, amely egyedül alkalmas arra, hogy a magyar életet kiformálja.

Kis Újság, 1943. december 8.

Népiség, demokrácia, szocializmus

Az ismert, fiatal szocialista író, Kállai Gyula a fenti címmel bírálja most megjelent kisebb művében a jobb híján „népi”-nek nevezett szellemi mozgalom fejlődését és viszonyát az ipari munkássághoz. A könyv nyilván azzal a szándékkal készült, hogy áttekintést adjon az egész mozgalomról, de ez nem sikerült úgy, ahogy az írója bizonyára tervezte, mert csak a kezdetet, az indulást vette számba, a végső kifejlésről, a tulajdonképpeni eredményekről teljesen megfeledkezett. Kállai Gyula megértést és szeretetet emleget a népiesekkel szemben, s mikor bírál, akkor is jóindulat vezet, tévedéseire mégis rá kell mutatni magának az ügynek az érdekében, nem is szólva a személyes félreértésekről. Legjobban

A VÁLASZTÓVONAL

kérdése izgatja. Azt igyekszik ugyanis bebizonyítani, hogy az úgynevezett népiesek Féja Gézától Szabó Zoltánig egységes frontot alkotnak, ha némelyek el is kalandoztak a magyar politikai mezőny szélsőséges területeire. Az együvé tartozást így fejezi ki: „A szocialista Darvas József Kovács Imre kezét fogja. Kovács Imre az Illyés Gyuláét, Illyés Gyula a Németh Lászlóét, Németh László a Kodolányiét, Kodolányi az Erdélyi Józsefét, Erdélyi József a Rajniss Ferencét, Rajniss Ferenc az Imrédy Béláét, Imrédy Béla a . . .” Hogy Imrédy Béla kinek a kezét fogja, azt csak sejteti – de jól sejteti! – s ennek a láncolatnak a felállításával azt akarja bizonyítani, hogy maguk a népi írók sincsenek tisztában célkitűzéseikkel, politikájukkal és magatartásukkal és valószínűleg tükörnek szánta munkáját, hogy abban megláthassák torz vonásaikat, eltévelyedéseiket vagy szálnalmas tétovázásukat.

Személy szerint velem is bőségesen foglalkozik, így tehát nem bírálhatom munkáját személytelenül, mint egy tárgyaltan könyvet, nem is szándékozom az egészet ismertetni, inkább csak néhány tévedésére akarok rámutatni – az ügy érdekében. Kállai Gyula nagyon helyesen ismeri fel, hogy a harmincas évek áporodott, fülledt hangulata után a nagy keresések ideje érkezett el, s a 48-as események és hagyományok vonalán in-

dult el a falukutatók tábora, hogy szembenézzen a legégetőbb magyar sorskérdésekkel. A különböző irányokból rekrutálódott társaság a sokszínű, sokrétű parasztságban minden elképzelésére igazolást talált. A magyar paraszttársadalom kielégítette a legegényebb falukutatók érdeklődését is, mert a romantikus falukutató a népszínművekben pompázó, idilli falvakban önmagára talált, a szocializmushoz hű falukutató az agrárproletariátustól kapott igazolást, a polgárosodásért lelkesedő és rajongó falukutató terveire és elképzeléseire pedig az alföldi parasztvárosok feleltek. Érthető, ha a helyzet feltárásában még egységesek voltak, színpadokból állították össze a parasztság egyetemes képét s bármit mondtak, írtak vagy állítottak is, az mind igaz volt, mert minden egyes tanulmány, riport vagy könyv fedte az ország valamelyik részének népi arculatát.

A HELYZET FELTÁRÁSA

után bomlott meg az „egységes” front. A sokat vitatott 1938-as program már érezteti az ellentéteket, mert csak nagy általánosságban sikerült megfogalmazni, hogy „mit kíván a magyar nép?” Tekintettel kellett lenni az idillre, a romantikára, a polgárosodásra és a szocializmusra, de amint kiki a maga terveit kezdte kovácsolni, azonnal észre lehetett venni, hogy az egység csak látszólagos és igen súlyos ellentétek vannak közöttük. Szerencsétlenségre még az európai politika alakulása is segítette az ellentéteket kiélezni s így a korábban egységesnek látszó front részeire töredezett, rajokra bomlott és mindegyik falukutató, illetve most már a csatlakozókkal rájukragadt névvel népi író, elindult arra, amerre vagy ahol a legjobban vélte szolgálni a népe, a nemzete ügyét. Kállai a vizsgálódásban csak idáig jutott el. A szétszóródott tábor közös vonásaiból igyekszik megrajzolni a tulajdonképpen már eleve tagolt tábor általa vélt egységét. Ez a legnagyobb tévedése s ehhez fűzi a többi, amikor mindenáron egységet akar feltételezni ott, ahol a témán kívül soha nem volt egység. Ha Kállai Gyula elolvasta volna a népi írók összes munkáit, akkor másként látná a helyzetet. Nem akarom saját személyemet előtérbe helyezni, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy éppen én írtam a Magyar Nemzet hasábjain 1941-ben cikksorozatot a Márciusi Frontról és már akkor rámutattam arra, hogy a falukutatók csak a parasztság helyzetének feltárásában voltak egységesek, különben azt a színeképet mutatták, amelyik a szivárvány minden színében tobzódik és amelyik a legsajnálatosabb jelensége a magyar életnek. Igen erős kritikát gyakoroltam azokkal szemben, akik hűtlenek lettek a magyarság nagy hagyományaihoz, félteléből vagy taktikából nemzetellenes törekvésekkel kacérkodtak s átkot

szórtak a magyar ipari munkásságra és pártjára. Azután arról is meg-
felelkezik Kállai Gyula, hogy a hű falukutatók kezdeményezték a pa-
rasztság és a munkásság közeledését, s ha tárgyilagos, azt is el kell is-
mernie, hogy a Kisgazdapárt és Szociáldemokrata Párt együttműködésé-
nek ideológiáját is ők dolgozták ki.

STAFÉTAPROGRAMMAL

érheti csak el a célját egy mozgalom. Váltani kell az eszmehordozókat,
különbön kifulladásnak s nem bírják végigfutni idejüket. Előfordul azon-
ban, hogy a stafétát sem tudják végigfutni és a váltás előtt kidőlnek.
Nos, az úgy nevezett népi mozgalomnak is az a legnagyobb tragédiája,
hogy a stafétái idő előtt kidőltek s most azoknak kell az ő pályájukat
is megfutni és a késésüket behozni, akik erőiken felül vettek részt a sta-
fétában. Felesleges neveket emlegetni, tudjuk, hogy kikről van szó akár
az egyik, akár a másik csoportból. Soha nem érzékenyültünk el, amikor
arról volt szó, hogy valakinek a teljesítményét vagy hűségét lemérjük.
Nem érzékenyültünk el és nem vettük tekintetbe, hogy egyik vagy másik
elbukott falukutató korábban hogyan gondolkozott, mert nem voltunk
hajlandók az embert, a művétől elválasztani azokban az időkben, amikor
a mű mellett az emberi magatartásnak volt a legnagyobb jelentősége:
mindig úgy mértünk le egy-egy író, hogy miként vélekedik a szabad-
ságról és a függetlenségről s mi az állásfoglalása a munkássággal és a mun-
kásság pártjaival szemben. Ne követelje Kállai Gyula a választóvonalat,
mert azt még akkor meghúztuk, amikor nem volt konjunktúrája a de-
mokráciának s már akkor elhatároltuk magunkat a szélsőjobbra tolódott
népi íróktól, amikor az ellenkező állásfoglalás a leghátrányosabb volt!

Tiszteletreméltó szándékkal próbálja tisztázni Kállai Gyula a népiség
és a szocializmus, a népiség és a demokrácia, továbbá az ipari munkás-
ság és a parasztság viszonyát. E fejezetekben valóban az egyedül he-
lyes mértéket alkalmazza, szigorúan, bár igazságosan ítél s minden le-
hetséges mentőkörményt figyelembe vesz, azonban itt is megfelelkezik
arról, hogy

MÁS A STRATÉGIA ÉS MÁS A TAKTIKA

Kállai Gyula csak a taktikát vette észre, a stratégia homályban maradt
előtte. Aki valaha is politizált, annak nem kell külön megmagyaráznom,
hogy mit jelent a kettő. A végső célkitűzésekben soha nem lehet alku, a
pillanatnyi szituációk vagy a lehetőségek kihasználása kedvéért azonban
lehet és kell is élni a taktikával, s ezt nem is veheti zokon senki, aki

hisz eszmei győzelmében. Ugyanez a helyzet annál a szerény mozgalomnál is, amely végső célként a magyar parasztság teljes felszabadítását jelölte meg. Gondoljon csak Kállai Gyula arra, hogy micsoda óriási politikai kásahegyen kell átrágnia magát annak, aki tisztán akar látni s mennyi nehézséggel kell megbirkóznia annak, aki elhatározta, hogy nem alkuszik meg. A legbátrabb és a leghűségesebb harcosnak is vannak néha aggályai, elesett pillanatai, hogy reménytelen a küzdelem, kilátástalan a győzelem, de az ilyen ellágyulásokat rendszerint kemény elszántság követi s még nagyobb hittel és kitartással harcol az eszményeiért. Az elmúlt években a mi helyzetünk volt a legreménytelenebb és a mi győzelmünk a legkilátástalanabb s mégis hittük, s most hogy újult erővel harcolunk, a taktikai lépésekért fölmentést kaphatunk, mert a stratégiánk változatlan. Kállai Gyula is taktikázik, amikor oly elemek részvételét kívánja a parasztegységben vagy a demokratikus frontban, amelyek különben, normális viszonyok között, szerinte tehetetlenek. Azután taktikázik akkor is, amikor agrárreformról beszél... Taktika és stratégia ilyen kapcsolatot teremtett e nehéz időkben s aki ez látja, annak nem szabad helytelen következtetéseket levonnia.

Kétségtelenül nagy érdeme Kállai Gyulának, hogy felmérte a leghatásosabb magyar szellemi mozgalom indulását és megpróbált igazságosan ítélni. Reméljük, e korrigálásokkal elősegítjük a végső tisztulást és tisztázódást s akkor nem lesz akadálya annak, hogy a bűnösök elnyerjék méltó büntetésüket s az egymásra utalt magyar társadalmi osztályok pedig megtalálják a közös utat, melyen a közös célhoz eljuthatnak...

Magyar Nemzet, 1943. december 12.

„Az összkomfortos paraszt”

Az egyik hétfői lapban dühös kis cikk jelent meg Marschalkó Lajos tollából. A cikk címe: „Az összkomfortos paraszt”. A cikket közlő lap falura nem igen jut el, mi azonban fontosnak tartjuk, hogy Marschalkó Lajos úr perdöntő fejtegetéseit a parasztság is megismerhesse: hadd lássa milyen nagy buzgósággal igyekeznek ők megvédeni egyeseket a szertintők káros fejlődés téves eszméitől. Kizárólag ezért foglalkozunk az említett elmeművel.

A mérgesen acsargó cikk különben beletartozik abba a hadjáratba, amelyet a túlsó oldal mostanában olyan nagy vehemenciával vezet minden demokratikus színezetű paraszt megmozdulás ellen.

„Az, utóbbi időben egy bizonyos aszfalt-entellektualizmus és a marxista vagy éppen bolsevista szimpátiákkal rendelkező pesti álparasztság tollnokaitól mind sűrűbben olvasunk könyveket, értekezéseket és cikkeket a parasztéletforma állítólagos csődjéről” – kezdi a cikk, a rágalmazás jó magas hangján, hogy mindenkibe már az elején beleijessze a szót Mert azon az oldalon az a legkedvesebb fogás, hogy mindenre, vagy minde mire, ami, vagy aki nem tetszik neki, rásütik a bélyeget, hogy „marxista”, ami aztán fel is menti őket a komolyabb érvelés, a tényekkel való bizonyítás, az okos vitatkozás kötelessége alól.

Cikkírónk is jól megtanulta a receptet: már az első mondatban megadja a „kegyelemdöfést” s a következőkben gátlás nélkül torzít, ferdít, és rágalmaz. Eszébe sem jut komolyan számbavenni, hogy a magyar parasztság sorsát tudományos igénnyel vizsgáló írók mit értenek valójában a „paraszt életforma csődjén” s milyen dokumentumokat, bizonyítékokat sorakoztattak fel könyvtárra menő művekben arról, hogy a parasztság ki szeretne lépni lenyomott elmaradott életformájából és szeretné meghódítani a maga számára is a civilizáció és a kultúra ma elérhető eredményeit.

Nem, ő nem hagyja magát a tényektől befolyásoltatni s a parasztság sorsát komolyan kutató egész irodalomból csak azt olvassa ki, hogy ez az irányzat a magyar parasztot az „amerikai farmer kétszobás, összkom-

fortos villájába”, vagy a Szovjet „gépesített és lélektelenre mechanizált mennyországába” akarja mai életformájából menekíteni.

Ezért, kizárólag ezért csinálta meg szerinte ez a szellemi irányzat a falukutatást is, melynek – mondja – „végeredményben nem is volt semmi kutatnivalója...” Nem volt semmi kutatnivalója, csak sanda célzatossága volt: „kiszínezni a bajokat, felnagyítani a hibákat s a magyar állapotokat összehasonlítani Amerika vagy akár a Mars csillag szmokingos parasztjainak helyzetével, a falusi cselédház padkáját az angol, holland vagy skandináv paraszt mesebeli klubfotelével, aztán azt mondani a magyar szegénységnek, hogy látod, te is autón töföghetnél a földedre, parkettás, fürdőszobás lakásban élhetnél... Így bizony, a jeles cikkíró szerint a falukutatás semmi mást nem akar.

Hogy a falukutatást és utána az egész népi irodalmat nem valami sanda politikai célzatosság, hanem a parasztság és az egész magyarság jövőjéért érzett aggodás szülte, eszébe sem jut: úgylátszik, el sem tudja képzelni, hogy a parasztság sorsával való foglalkozás más is lehet, mint ilyen vagy olyan politikai pecsenye sütögetése. Az, hogy az általa figyelembe sem vett művekben a parasztság nemzetfenntartó szerepéről, a nemzetgazdaságban elfoglalt helyéről, fizikai és szellemi erőntartalékáról az adott körülményekből folyó fejlődési lehetőségeiről esett a legtöbb szó, nem egyszer szakszerű tervek formájában, mindez őt egyáltalában nem akadályozza meg a végső ítélet kimondásában. Őt csak az izgatja, hogy ezek az emberek – Uram bocsáss – szmokingot szeretnének húzni a parasztra és fürdőszobás lakást szeretnének neki építeni.

Ez pedig bolsevizmus! Mert – így írja –: Hamisabb és veszedelmesebb parasztmentés nincs és sehol a világon nem is lehet ennél az eltévelyedésnél, ennél a szublimált bolsevizmusnál, amely hüen követi Lenin utasítását: felfokozni az igényeket. Szóval az igények fokozása a bolsevizmus? Mi ugyan inkább úgy tudtuk eddig hogy növekvő igények nélkül nincs fejlődés, nincs haladás s hogy barlanglakó nomádból ez tette az embert a természet urává, – tehát lehet, hogy eddig rosszul tudtuk. Vagy talán már a neandervölgyi ember is Lenin tanai szerint élt?...

A magyar parasztság életformája tehát nincsen válságban s aki azt meri hirdetni, az veszedelmes babona homályát teregeti. Az, hogy a paraszt is mindenki mással egyforma ember szeretne lenni s hogy ezért akar megszabadulni a múltban lenézett paraszti névtől, ezért veti le paraszti viseletét, ezért áramlik tömegesen a több civilizációt ígérő városba és ezért keresi a menekülésnek sokszor egészen ferde útjait: ez – cikkíró szerint – mind rágalom.

Ajánlatos, tehát jól megfigyelni az ilyesmit hirdetőket, mert nincs

más céljuk, mint: „meggyűlöltetni a magyar paraszttal saját életét, munkáját, környezetét s átalakítani a falusi embert gyűlölködővé, megtölteni proletár irigységgel, azután pedig átalakítani rohamcsapattá olyan rendszer számára, amelyben nem összkomfortos házakat építenek, de lerombolják még a meglevőket is, hogy helyet adjanak a kolhoz rabszolga falanszterének.”

Talán túl sok szót vesztegettünk erre a nem éppen jelentős elmeműre, de – mint már mondtuk – fontosnak tartjuk, hogy tudomást szerezzen róla az érdekelt parasztság is. Hadd lássa, némely pásztorai milyen gondossággal védik az „összkomfortos” mótelytől, mindenről kiderítve, hogy az nem egyéb bolsevizmusnál . . .

Kis Újság, 1943. december 23.

1944

Erasmus Rotterdamus, vagy ahogy nyilasaink mondanák, Rotterdami Rézmán még csak a „balgaság dicséretét” írta meg. Bölcs és mosolygó fölénnel mutatott rá az emberek kicsinyes előítéleteire, nagy tévedésre. Évszázadok múltán még mindig friss és mai az ironia e kis mester-műve. Illetve, már nem mai, csak tavalyi. 1944-re már érvényét veszítette, öreg salabakter lett a humanista remekíróból. „Elrepült felette az idő vasfoga” – ahogy a korszerű politikai szónoklat egyik magyar nagymestere mondta. Felülmúlták, lepipálták, megszületett a neo-Erasmus, vagy hungaristáról lévén szó, a szuper-Rézmán.

S hogy hol született meg? Hát hol születhetett volna meg egyebütt, mint a Nyilaskeresztes Párt Nagytanácsán. A vezér felállt a dobogóra. Nagybeszédet tartott és közben nyílt színen átalakult szuper-Rézmánná. Kihirdette, oppardon, „meghirdette” – olyan nehezen törik bele a nyelvünk a nyilasnyelvbe – az elmebaj dicséretét. A hűtlenné vált párttagokat hívta vissza. Térjete meg hozzám – tárta ki feléjük vezéri Nagykarját –, jöjjetek vissza, minden meg van bocsátva. Jöjjetek vissza, akik csendben távoztatok és jöjjetek vissza, akik hangos botránnyal vágátok be magatok mögött a zöldház kapuját. És jöjjetek vissza – most fojtsuk vissza lélegzetünket, mert most jött el Szálasi szuperrézmánáváválásának perce –, „akik bolondnak tartottak bennünket. Lássátok be, hogy olyan világot élünk, amelyben a bolondoknak mindig igazuk van.”

A józan eszünket odaadnók egy alacsony sorszámú nyilaskeresztes párt-igazolványért, ha jelen lehettünk volna e történelmi pillanatnál. Egy politikai párt vezére áll a dobogón és az új év küszöbén programot ad. „Hívom a világ bolondjait! Elmebajban van az igazság!” És már látjuk, ahogy az elmeógyógyintézetek celláiban fülelni kezd a paranoiás aggszűz, aki azt hiszi, hogy ő a Napóleon, a paralitikus kiscsászár, aki Koppány vezérnek képzei magát, mintha ő volna a „csoda fiúszarvas” a székely népi költeményből, a szkizofrén, költői ambíciójú analfabéta. És megindulnak valamennyien az „elmebaj dicséretének hirdetője felé, végeláthatatlan sorokban. Jönnek az idióták, akik azt hiszik, hogy Magyarország a meotiszzi

mocsár, jönnek a szellemi csonka-bonkák, akik sípbal, dobbal, nádihegedűvel és statisztikai táblázatokkal róják próféta-körútjukat, jönnek az imbecillisek artikulátlan dadogásukkal, amelyet emberi beszédnek vélnék. Pokoli látvány lesz, egy Goya, Breughel vagy Hogarth ecsetjére méltó, amint együtt áll majd a díszes gyülekezet, amely meghallotta a hívó szózatot: „Elmebajosok egyesüljete! Ragadjátok meg a hatalmat! Olyan világban élünk, amelyben mindig nektek van igazatok!”

A XVIII. század elején a londoni polgárok kedvelt vasárnapi szórakozása volt, hogy felkeresték az elmeógyógyintézeteket, ahol két penny ellenében „tréfálkozhattak” a bolondokkal. Azóta haladt a világ: a szuper-rézmánok tréfálkoznak az épelméjűekkel. Meghirdetik az elmebaj dicséretét, a téboly evangéliumát, hogy „olyan világot élünk, amelyben a bolondoknak mindig igazuk van”. Hisszük, hogy ez nem így van. És minden erőnkkel azon leszünk, hogy a bolondoknak sohase lehessen igazuk. Legfeljebb a tébolyda zárt falai közt, ahol a türelmes ápolószemélyzet nem ellenkezik a szerencsétlen betegek rögeszméivel.

Népszava, 1944. január 14.

A könyv és az ember egészséges viszonya

Mit olvas a munkás? Mit olvas a földműves?

Sokszáz öntudatos földműves, iparos és munkás javában arra készül, hogy vallomást tegyen olvasmányairól, s így eldöntse végre a kérdést: mit olvas a falu? A kérdés nem most vetődött fel először. A könyvkiadók és kultúrpolitikusok régóta felfedezték, hogy a feltörekvő magyar dolgozók érdeklődése mennyire megnőtt a könyvek iránt s a maguk módján igyekeztek hasznosítani is ezt a felfedezést. Egy nagy könyvpiac lett az egész magyar vidék, s az élelmes könyvügynökök egész hada járta be falvainkat szerfelett vegyes és legtöbbször kétes értékű árujával. A vidéki lakosság, s elsősorban éppen a felkészületlen parasztság, bírálathoz fogadta a rázúduló könyváradozatot. Milliósámra került így amerikai ízű, zagyva ponyva, és hazafias mezbe bújtatott fércmű a vidéki dolgozók kezére... Most végre a legilletékesebbek szólalnak meg. Maguk a kisgazdák és földmunkások, mesteremberek és iparossegédek, napszámosok és üzemi szakmunkások szögeznek le rövidesen a Kis Újság pályázatán, hogy milyen olvasmányok értek el a szívükig és értelmükig: mi az, ami számukra a könyvek tömkelegéből tényleg kedves és hasznos.

Egy ilyen demokratikus közmegnyilatkozás bizonyára nagy hatással lesz vidéki tömegeink szellemi kibontakozására, s parasztságunk is szert tesz arra a céltudatos könyvkultúrára, mely nagyvárosaink szervezett munkásságát már évtizedek óta jellemzi.

A MUNKÁSOK KÖNYVKULTÚRÁJA

nem elvont irodalmiság, nem széplelkek külön világ, hanem tudatosabbá tett élet. Ahogyan a gép is arra való, hogy megtoldja az ember kezét és szemét, felfokozza, megsokszorozza munkaerejét, úgy az olvasmány sem öncél, nem renyhe kikapcsolódás a valóságból, hanem megedzése az agynak, felfrissítése a gondolkodásnak. Aki bepillantott már a munkásság mozgalmaiba, az tudja, hogy a szervezett munkás a legkomolyabb olvasó. Nem azért olvas, hogy feledje, hanem éppen ellenkezőleg: hogy minél bátrabban, biztosabban és boldogabban vállalhassa az életet.

Egy pillanatig sem kételkedem abban, hogy az élet és irodalom élő, egészséges kapcsolata az öntudatra ébredő parasztság könyvkultúrájának is sajátja lesz. A falusi dolgozó ma már egyre közelebb van ahhoz, hogy a városi dolgozó felfogását a dolgokról s a világról magáévá tegye. Sohasem felejttem el, hogyan jártam én Brassóban egy székely szolgalegény-nyel és a szépirodalommal. Amolyan tanárosan előadást tartottam az új magyar irodalomról a székely alkalmazottak gyülekezetében (öt évvel ezelőtt még Brassóba tódult a székely falvak kenyértelen lakossága), s előadás után egy ruházata szerint udvarhelyszéki ifjú azzal fordult hozzám, hogy olvasni akar. Érdekli az irodalom, s szerezzek neki egy Molnár-könyvet... Legalább is én úgy értettem a kérést, s váltig törtem a fejem, mit is ajánlhatnék a nagypolgári Molnár Ferenc pesties írásából ennek az olvasnivágyó székely fiúnak? Csak nagy sokára derült ki, hogy a szolgalegény a molnármesterséget akarta megtanulni, s ezért volna szüksége valamilyen szakszerű – molnárkönyvre! Igen, akkor jegyeztem meg, hogy a legőszintébb irodalmi érdeklődés falusi dolgozóink még iskolázatlan rétegeinél az egyéni felemelkedés, a társadalmi érvényesülés vágyából ered.

Nem is csodálkoztam később, amikor megtudtam, egy könyvkereskedőtől, hogy a székelyföldön a mesterségre nevelő népszerű szakmunkák fogynak a legjobban. Még a legeldugottabb falvak is rendelnek könyvet a köművesség, a gépkocsivezetés vagy a kohászat titkairól. A székely ösztönös ezermesterből végre tudatos mesterember akar lenni, első-sorban azért kell neki a könyv. S nem adja alább művelődésben az erdei és mezei gazdálkodó, az állattenyésztő sem. Ajándékkönyvet vittem a nyáron egy vargyasi kispapnak: a kolozsvári írók „48-as Erdély” című történelmi zsebkönyvét. Kiderült, hogy ez az első irodalmi jellegű könyv a házában. Másfajta könyve van elég. Vagy vagy egy tucat EMGE-kiadványa, amit mutatott, szakkönyvecskéket a helyes trágyázásról, a takarmányvermekről, a legelők tisztántartásáról, s hasonló komoly, közvetlenül az életébe vágó problémákról. Hogy milyen haszonnal forgatja ezeket a könyveket, ahhoz elég megnézni gyönyörű udvarát, s konyhakerítését a szénácsúr megett. Baj csak az, hogy alig van miből gazdálkodnia s így szakolvasmányai jórészt álmainak szánvák.

A HALADÁS LEHETŐSÉGEIRE

ébredt egyén valahol beleütközik a társadalom korlátaiba. Szakszerűen művelné földjét, de hiába, ha nincsen elég földje. Gépész vagy molnár akarna lenni, de fejletlen a vidéki ipar, s nem marad egyéb számára a

cselédsegnél, napszámossorsnál... A falusi dolgozó így művelődése során előbb-utóbb ugyanolyan általános társadalmi kérdések elé ér, mint a városi munkásság. A szervezett munkásról köztudomású, hogy nem tudja s nem is akarja elválasztani a maga boldogulását osztályos társainak érdekétől, s ez a közösségi vonás kirajzolódik könyvkultúrájára is. Minél öntudatosabb a munkás, annál határozottabban foglalkozik társadalomtudománnyal. Nincs is a magyarságnak még egy olyan átpolizizált rétege, mely oly rendszeresen tanulmányozná a közjó kérdését, mint éppen az új társadalmi berendezkedésre törekvő munkásság. Ha egyszer a falu népe megbarátkozik a könyvvvel, számára is elengedhetetlen szükségé válik a társadalompolitikai olvasmány.

Még a kisebbségi időkben történt, hogy a biharmegyei Szalárd községből levelet kaptam. Egy földmunkás ismerősöm arról értesített, hogy társaival együtt könyvtárat akar létesíteni, s a szép tervnek megnyerte a kisgazdákat is. Sürgősen arra kér, szerezzem be az új könyvtár számára Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre, Szabó Zoltán és Veres Péter akkoriban Erdélyben is sűrűn emlegetett falukutató-könyveit... Válaszomban türelmet kértem. A Budapesten megjelent könyvek beszerzése elé a román hatóságok rengeteg akadályt gördítettek, időre volt szükség. Úgy mellesleg megkérdeztem azt is, nem kellene-e inkább más munkákkal kezdeni a könyvbeszerzést? Attól tartottam ugyanis, hogy a falusi olvasókat a falusi dolgokról írt társadalomrajzi munkák untatni fogják, vagy legalábbis nem fogja őket olyan nagyira megragadni a falukutató irodalom, mint a kor problémáira riadt fiatal értelmiséget. Na, kaptam is választ olyat, hogy nem tettem kираkatba. A szalárdiak egész tanulmánnyal feleltek, s leszögezték, hogy éppen azért van szükségük a kért könyvekre, mert ezekből végre leplezetlenül megismerhetik a saját való életüket s így bátorságot vehetnek maguknak sorsuk megváltoztatására is.

Íme, egy bihari községben a könyv s az ember viszonya már oly belsőséggé vált, hogy nemcsak a paraszti egyén, hanem az egész elmaradt paraszttársadalom megújhodása is kifejeződik benne.

AZ EGYSZERŰ EMBEREK

szellemi érdeklődése sokkal természetesebb, mint az úgynevezett polgári művelteké. Előbb jön a technikai haladásba való egyéni bekapcsolódás: a szakmai irodalom. Azután következik a szélesebb paraszti és munkásközösség sorsának és lehetőségeinek megismerése: a társadalompolitikai olvasmány. S csak legvégül lép az új öntudatra ébredt paraszt-

vagy munkásolvasó a szépirodalom költött világába. Oda sem azért, hogy megfélekedezzék önmagáról, hanem, hogy az írók és költők finom megérzéseivel jusson közelebb az ember és társadalom, család és nemzet, haza és világ korszerű nagy kérdéseihez.

Míg a polgári könyvdivat megszállottjai gondülő izgalmat keresnek az olvasásban, a munkásszervezetekben lépten-nyomon tapasztalhatjuk, hogy a munkások még a regényektől, versektől novelláktól és színdaraboktól is az igazat kérik számon: a művészileg újraköltött teljes életet. Ezért állnak legközelebb érdeklődésükhöz a nemzeti klasszikusok s a világirodalom nagy humanistái. Erdély munkásírója, Nagy István, be is vallja valamelyik írásában, hogy Petőfi és Maxim Gorkij voltak legkedvesebb írói már asztalossegéd-korában is, az ő alkotásaikból ismerte meg a munkás-felfogásnak megfelelő igazi hazaszeretetet és emberséget. S ami a szakszervezeti munkásifjú útja az irodalomba, azon indul el a földműves fiú is, amikor saját gazdasági és politikai érdekei szerint szervezkedik, s egyénileg és társadalmilag feltörekedve az egész magyarság s az egész emberiség igazságát keresi.

Irodalmi estére hívtak meg a minap a kolozsvári munkások, s ennek az estének a műsora hűen tükrözi, hogy a dolgozók szemléletében mennyire egy a magyar irodalom és a magyar élet. Egy munkás Petőfi „A bilincs” és „Jöjj el végre valahára” című verseivel nyitotta meg a családias összejövetelt. Fiatal erdélyi író következett: Vörösmartyról vészelt s felolvasta „A Gutenberg-albuma”, a „Gondolatok a könyvtárban” és „A vén cigány” című verseket. Egy másik író Kossuth szónoki képességét méltatta s felolvasta a Szeged népéhez intézett 48-as toborzóbeszédet. Én Benedek Elek: „A vén bányász” című novelláját olvastam fel s a századforduló tespedt magyar szellemi életét ismertettem. Az utána következő előadók József Attila-verseket szavaltak, s egy Ady Endre magyarságáról szóló kis előadás zárta az estét: a hallgatók „A Duna vallo-mása”, „A Hadak útja” és „A márciusi naphoz” örökszép hangjait kapták búcsúzásul. Ismervén a munkásság természetét, ez az ízig-vérig életes magyar megnyilatkozás éppen úgy nem lepett meg, mint ahogyan azon sem csodálkoztam, hogy a könyvszekrény üvege mögött Jack London; Traven, Upton Sinclair, Gogoly, Tolsztoj, Gorkij, Szlokov, Balzac, Zola, Aragon, Malraux, Thomas Mann és Ignazio Silone amerikai, orosz, francia, német és olasz remekeit pillantottam meg a régi és új magyar írók, így Móricz Zsigmond, Kassák Lajos és Illyés Gyula művei mellett.

Nyugodtan és bizalommal nézhetünk a falusiak irodalmi tanúságtétele elé is. A Kis Újság feldobta a kérdést, hogy mit olvas a magyar falu, s mindazok, akik erre a kérdésre őszintén válaszolnak, bizonyára iga-

zolni fogják, hogy szervezkedő parasztságunk sem technikai és társadalomtudományi, sem szépirodalmi érdeklődésben nem marad el az öntudatos magyar munkásság mögött. A falu kérdései sokban mások, a legkedvesebb szerzők névsora változhatik, annyi azonban kétségtelen, hogy az öntudatra ébredt falusi dolgozók sem szolgáltatják már ki magukat a mai könyvtermelés csapongó divatjának s a könyvkereskedelem üzleti kényének-kedvének, hanem mindig és mindenütt a teljes emberi és magyar igazságot követelik.

Kis Újság, 1944. január 26.

Az Egyedül Vagyunk önvallomásához

A mi „baloldalunk” harca a „jobboldal” ellen könnyű harc volt, főleg egyoldalú: a „jobb” nem jól szerepelt és balul ütött ki minden próbálkozása, mert fogalma sem volt a fogalmakhoz, mondatai alig álltak lábukon s bennük a szavak haragszomrádot játszottak. Az egész „baloldal” (pontosabban nem-nyilas, nem-imrédys) – beismerhetik az egész fronton – olcsó sikereket aratott. Úgyhogy resteltem is, hogy éppen most, „Daru” távozása idején gombostűhegyre szúrom Oláh György néhány panaszát, fájdalmát és elszólását, amely miatt bátran nevezhetjük el őt Freud kedvencének. Éppen ezért legszívesebben bátorító levelet írnék neki, igazán... Az alábbiakban az „Akkor belépek a szociáldemokratákhoz” című cikkéről lesz szó, mely az Egyedül Vagyunk-ban pontosabban: E. Voltunk, Vagyunk, Leszünk) jelent meg e héten. Egy névtelen barátjának címezi mondanivalóját, aki azzal fenyegetőzik, hogy – ha felmondanak neki – akkor nem retten vissza a borzalmas, szörnyű, iszonyatos cselekedettől és belép a szociáldemokrata pártba. „Lépj be nyugodtan” – ajánlja barátjának az az egykor kormánypárti s most ellenzéki Oláh György s talán azt hiszi, a szociáldemokrata párt befogadja a kopogtatót, egyrészt azon az alapon, hogy kopog, másrészt mivel ő ajánlja. Nincs kétségem, itt valami hiba van a kréta körül s a hibát helyrehozni nem az én dolgom, hanem a párté, esetleg azé a Mónus Illésé, akit az E. V. ebben a cikkben úgy ír, hogy Monusch – nem tudván, hogy egészen más a Reinisch és más a Monusch és a két ortográfiai jelenség nem reciprok.

Ezek után nézzünk csak szeme közé O. Gy. „barátjának”, olvassuk ki vonásaiból, miféle lélek lakozik mögötte. A kutatást, a jelenségek és vonások „kiértékelését” maga a cikkíró könnyíti meg, hiszen ismeri a névtelent, vele volt testestől-lelkestől. Kertelés nélkül kívánja, hogy a mozgalom ingatag jellemű lovagját („tisztátlan habot a hullámok tetején”), a „Gömbös óta megindult öntudatraébredés” és „a zsidótörvények konjunktúrája emelte” fel a havi kétezerpengős főleg erkölcsi és csak mellékesen anyagi gyönyörűség ormára. Nem tudom, van-e fogal-

ma Oláh Györgynek, mit mondott ki, mi csúszott ki a száján? Tudja-e, hogy egy eddig a kulisszák mögött szájról szájra járó vádat lökött a színpad kellős közepére, amely vádról hallgatunk, mert kellett hallgatnunk és talán jobb is, hogy a szó csak bensőnket mardosta véresre, mint az elrejtett róka a spártai ifjú mellét. Elég volt néhányunknak látni a konjunktúrát, mely sikert hozott teli íszákkal mindenkinek és mindennek, csak annak nem, aki nem volt O. Gy. barátjának a barátja.

És ez a barát most úgy érzi, hogy csak addig tartozhat a Megújulás pártjához, amíg havonta kettőezer béleli zsebét és amint szegény lesz, nyomban másutt a helye. És ez a barát most fenyegetődzik és csúnya szavakat mondogat, mint például szociáldemokrata, destrukció – azóta mióta beállt a „múlt tél”. És ez a barát „szegény gyógyíthatatlan betegnek” nézi a jobboldaliakat, tehát a szegény, havi 6000 pengős lapvezért, s szegény havi még több pengős kegyelmes urat s a többi társuló szegényeket, akik neki bizonyára nem Des hommes puvres, hanem des hommes pover – s nemzeti szocializmus, az idealizmus, a lelkeség, az eszme nevében. Persze.

És ez a barát most alkotójához híven revideál. Pedig „éppen most nagy dolog” (és nem kis dolog), jobboldalinak lenni, panaszolja Oláh György, most amikor hol gúnyosan, hol harsányan hahotázva szökell szer-te a világon a „harmadik kakasszó”. Furcsa is ez a kakasszó, csakugyan, az egyiket árulásra készíti, a másikat felébreszti. Nincs kétségem afelől, hogy például O. Gy.-t ébreszti, mert másképpen hogyan látná meg azt, hogy „amikor a játék komollyá válik, amikor nemcsak hetvenkedni, happolni lehet az eszme nevében”, akkor a mozgalom nem lesz mozgalom, akkor a tömegek nem lesznek tömegek. Ismét felvetődik, tudja-e a cikk írója, micsoda irtózatot ítéletet mondott a jobboldal „eszmei” jellegének feje fölött? Hogy micsoda leleplezést szcenírozott híveinek, egy szoborét, mely fájt minden tagnak... Igaza van neki, „hiába várták, hogy a jobboldali mozgalmak egy új, különb férfitípust adjanak”, mert bizony nem adtak. Nem is adhattak, mert ha ezerszer emlegették is ideát és ideológiát, nem tudtak felmutatni egyet sem, mely új lett volna, az övék, a gyermekük, mely őket igazolta volna, teremő kedvüket és akaratukat, főleg pedig tehetségüket. Nem tudtak hivatkozni egy könyvre sem, mely nekik kinyílt volna, mely szolidáris lett volna velük. Igen könnyűnek találtatott a mozgalom múltja és jelene s a dolgok ilyenén állása mellett mi sem természetesebb, mint hogy O. Gy. elszólja magát, amikor az ő „oldalát” léghajóhoz hasonlítja, melyből most kiesnek a „fő-

lősleges homokzsákok”. Nem kell Montgolfiernek lenni, hogy tudja, mikor kerül sor a homokzsákok ledobására. Aztán vigyázat, nehogy a mennyországba röppenjenek... S még rádupláz a cikk szerzője, hogy „most már kezdünk hinni a termésben”. Szóval eddig nem hittek, még O. Gy. sem? Mit szóljunk a többihez?! S még egyet: nem is olyan buta ez a barát...

Magyar Nemzet, 1944. január 30.

A boxertól a kesztyűs kézig

Kezdetben vala a *dinamizmus*. Korszerű magyar fordításában a *dübör-gés*. Kirakatbetörés, cukrászdarombolás, zsidóbérencezés, felelőtlen tün-tetések, még felelőtlenebb képkiakasztások, kopírozott zászlók, csizmák, karszalagok, antantszijas formaruhák és a többi. Mindez az *Eszme* nevében és jegyében. Na és persze, ha már volt „Eszme”, kellett ennek védelméről is gondoskodni. Megalakult az eszmevédelmi alakulat. S természetesen e légies finomságú „Eszmének” mi lehetett más a legmegfelelőbb védelmi eszköze, mint a *boxer*.

Olvasóink közül bizonyára nem mindenki tudja, hogy voltaképpen mi is az a boxer. Tessék elképzelni egy tervszerűen megrövidített kesztyűt vasból. Az egész tulajdonképpen nem más, mint öt darab összeforrasztott vasgyűrű, melyen a szokásos ékköveket a célnak megfelelő vasbüttyök helyettesítik. A cél viszont ugyebár az „Eszme” védelme: azaz az „Eszme” tollhegygel küzdő puritán és lovagias ellenfeleinek orvul, sötétben való orrtövon és járomcsonton ütése, lehetőleg úgy, hogy az illetőnek a szeme bedagadjon, alatta kanonok-lila, majd idők múltán sárga folt képződjék.

Tragikomikus a dologban az, hogy az „Eszmevédelem” szenvedő hőseinek véletlenül semmi közük sem volt a történelmi értelemben vett „sárga folt”-hoz.

Közben aztán változtak az idők s mint ilyenkor általában lenni szokott, megváltoztak az emberek is. Az eszmevédelmi háború új szakaszába lépett, azaz más szavakkal: a boxeres eszmevédelmi frontot felgöngyölték; a boxeresek vezérkari főnöke – megérdemelt büntetésének kitöltése után – hűtlen lett az Eszméhez és egy ún. Ersatz- (ha úgy tetszik: műrostos) Eszméhez csatlakozott.

Ez az újdonsült Pót-Eszme – el kell ismernünk – önmaga védelmében sohasem nyúlt *boxerhez*. Hanggal és tollal küzdött. Nagy hanggal és rossz tollal. Sőt finomságban és úri modorban ez a Pót-Eszme idővel – mert az idők persze közben is változtak – odáig fejlődött, hogy Tinten-Kulii a Tinten-Kulijukat „*kesztyűs kézzel*” ragadják meg. A Pót-Eszme vezérorganumában ugyanis 1944. év kezdetétől megindult egy új

rovat, ezzel a címmel: „Kesztyűs kézzel”. Szerkesztője – valljuk be – valóban kesztyűs (ha nem is kimondottan glasszé-kesztyűs) kézzel hadakozik s harcmodora mindössze abban hasonlít a boxerek taktikájához, hogy mindenáron „sárga foltot” szeretne kanyarítani ellenfelei szeme alá. Persze átvitt szellemi értelemben. És persze épp oly alaptalanul.

Mindent összevéve: a szélsőjobb harcmodora pár év alatt – *sport* – „Kesztyűs kézzel”. Szerkesztő-szerűség szempontjából – lényegesen fejlődött.

A boxertől – ki hitte volna ezt még 1939-ben?! – eljutottunk a kesztyűs kézиг. Ezután már csak egy van hátra: a *kesztyűbedudálás*. S mit tagadjuk: bennünk van némi *pedagógiai* hajlandóság.

A mai nap, 1944. február 1.

Legyünk magyarpártiak!

A Nemzeti Újság főszerkesztője lapjának vasárnapi számában cikket írt, amelynek az a címe: „Magunkra gondoljunk, magyarok!” és az a veleje, hogy amikor a világhelyzetről van szó, mindig aszerint ítéljük, és ha lehet cselekedjünk, hogy mi az érdeke ennek az ezeresztendő magyar nemzetnek. Örömmel regisztráljuk a cikket, elsősorban megszívlelendő tartalmáért. Nem utolsósorban pedig azért is, mert sem íróját, sem a lapot, amelyben megjelent, talán nem gyanúsítják hátsó gondolatokkal olyanok, akik minket félreértettek és meggyanúsítottak azért, mert a lehetőségek szerint mindig ahhoz igazítottuk gondolatainkat és állásfoglalásainkat, hogy amikor nemzetközi kérdésekről van szó, amikor a világ recesség-ropog, magyarpártiak legyünk ilyen vonatkozásban, egyes-egyedül a magyar nemzet jogos érdekeit és újabb évszázadokra való átmentésének módjait mérlegeljük és soha nem hajolunk ilyen vagy olyan idegen érdekek felé, idegen bővöleteknek meg ne essünk, szívünkben mindig csak hazafelé lelkesedünk.

Nem titkoljuk, ezek a sokszor rágalmak alakját öltött gyanúsítások fájnak nekünk. De nem magunk miatt, hanem csak azért, mert olyan gondolkozásról tettek tanúságot, amelynek hiszékeny tömegek felé való elterjesztése meggátolta azt, hogy a magyar nemzet történetének egyik leg-súlyosabb korszakában, minden világnézeti, vallási, politikai és egyéb nézeteltérésen túl minél egységesebb közvélemény alakuljon ki Zrínyi Miklós szellemében. Azéban a Zrínyi Miklóseban, aki költő létére is olyan egészséges, vérbő valóságérzéssel figyelmeztette nemzetét arra, hogy elsősorban önmagára van utalva, s minden más nemzet csakis érdekei szerint fogja megítélni, mert „akinek nem borja, nem nyalja”. Ha van nemzet Európában, amelynek véres-keservesen kellett megtapasztalnia nemegyszer, hogy a nemzetek egymáshoz való viszonya nem céltudatosan terjesztett, szépen hangzó, de brutálisan rideg érdekeket álcázó propagandaszólamok szerint alakult, hanem erőviszonyok, érdekszempontok szerint, akkor az a magyar nemzet. Még akkora nagyságoknak is, aminek Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos voltak, fájdalmasan kellett meg-tanulniuk, hogy meggyengült vagy pillanatnyilag elesett vagy túlon-túl

idegenekben bízó nemzet felé sokan hazudnak barátságot, de valóságban csak önmaguk érdekeit nézik és ha azok úgy követelik: megsegítés helyett a barátság köpenye alól tört döfnek mellébe. Még akkor is, ha az a nemzet önzetlen szolgálatot tett nekik.

Igaz, hogy egy nemzet reális érdekeit, lehet jóhiszeműen is félreismerni és ennek következtében akaratlanul is rosszul szolgálni. Ezen csak az segíthetne, ha minél szabadabban lehetne a nemzetet felvilágosítani azoknak, akik tisztán látnak és önzetlenül cselekednek. De ha már ez különböző okokból nem mindig lehetséges, akkor legalább az volna kívánatos, hogy a jó szándékú és felelősségtudó magyarok minden helyen megszívleljék azt, amit Deák Ferenc mondott a volt Angol-királyné-szálló erkélyéről 1845 április tizenegyedikén este az öt fáklyás zenével köszöntő ifjúságnak és polgárságnak: „Isten és ember előtt mondom, szívemen hordom az egész emberiség ügyét, de pirulnék, ha édesanyámat nem hőbb karokkal ölelném, mint az idegent” és ugyancsak a haza bölcsének azt az intelmét, hogy „kerüljük a gyanúsítgatás ocsmány vétkét, a legnagyobb vétket, melyet valaki a haza ellen elkövethet.”

E megjegyzésekkel kiegészítve a Nemzeti Újság főszerkesztőjének magyar szívből íródott cikkét, szeretnők remélni, hogy az elkövetkezendő hónapokban egyre többen lesznek velünk együtt azok, akik gondolkozásukban és cselekedeteikben magyarpártiak.

A mai nap, 1944. február 18.

Módszere gyakran alkalmazott harci eszközei közé tartozik a szélsőjobb oldali frontnak. E fegyver alkalmazásával találkozunk az Egyedül Vagyunk legutóbbi számában is.

Az Egyedül Vagyunk Kállai Gyula nemrég megjelent könyvét a „Népiség, demokrácia, szocializmus”-t dobta a szélsőjobb oldali kritika mérlegére. A cikk olvasása közben azonban kiderült, hogy az Egyedül Vagyunk mérlege nagyon is korszerűsített műszer. Tüzesített serpenyőjében minden füstölögni és sisteregni kezd s a szélsőjobb oldali kritikai mérleg bárdolatlan fahasábokból készült nyele és szára egy-kettőre lángra lobban s a szerencsétlen olvasónak csak füst és korom csapódik a szemébe.

Mi fáj tulajdonképpen az Egyedül Vagyunk-nak? Nem tévedünk, ha megállapítjuk: az a permanens fájdalom gyötri az Egyedül Vagyunk-at is, ami miatt a nyilas front összes szócsövei megtört hangon csukladoznak, hogy tudniillik elmúltak már a szép napok s a magyar nép naponként kimondja ítéletét e mozgalom nagyhangú és felelőtlen demagógiája fölött. Annyira fáj ez nekik, hogy miután a haladás gondolatait elégetni nem tudják, önkívületben kiáltanak fel: „Miért nem zúg ilyenkor kórus? hiszen Kállai Gyula könyve és minden hasonló társa csupán rendőri ügy.”

Mi, akik hosszú évtizedek politikai tapasztalataival rendelkezünk és büszke örökösei vagyunk a munkásmozgalom hősi küzdelmeinek, tudjuk, hogy a politikának is vannak játékszabályai és éppen ezért sohasem kiáltunk rendőrért és ügyészért, ha valaki velünk ellentétes felfogást vall és hirdet. A denunciálásnak ezt a nem egészen emelkedett gondolkodásra és magav erkölcsi alapra valló eszközét ugyan megszoktuk már nyilasainknál, mégis tiltakoznunk kell az ellen, hogy a mai rendkívüli súlyos időkben egy lap ilyen eszközök alkalmazásával akarjon elhallgattatni írókat, újságírókat és politikusokat, akiknek írásai mögött egy nép többségének helyeslése, politikai és erkölcsi támogatása áll. Jól tudjuk, hogy az Egyedül Vagyunk-éknak éppen ez fáj legjobban, ezt az egységet akarják megbontani, ha kell, rendőri eszközökkel is.

Az Egyedül Vagyunk a nyílt és szemérmetlen denunciació mellett kényszerűen érvel, hogy Kállai Gyula könyvében keresztül a munkásság, parasztság és értelmiség frontjáról „lerántsa a leplet”. Azt írja: „Alapjában véve azonban hálásaknak kell lennünk azért, hogy Kállai Gyula könyve némely szárszói felszólalásnál még jobban lerántja az álarcot azokról az osztályos proletárszocialista törekvésekről, amelyek már a szárszói kongresszuson is az egészségesebb népi írókat pécézték ki első sorban.” E nagy „leleplezés” után felsorolja, melyek azok a szörnyű bűnök, amelyekről Kállai meggondolatlan fejtegetéseivel lerántotta a leplet. A cikkíró azonban hamarosan önmagát leplezi le, amikor súlyosan elítéli Kállainak a parasztegyeségre vonatkozó elgondolásait, mert a parasztság demokratikus egysége egyetlen biztosítéka a földkérdés megoldásának.

Abból is nagy ügyet próbál csinálni az Egyedül Vagyunk, hogy Kállai Gyula könyvében hitet tesz „egy olyan eszmerendszer változatlansága mellett, amelyet a tudomány és az élet azóta ezerszer megcáfolt”. Sajnálattal értesülünk az Egyedül Vagyunk-ból arról, hogy a mi eszmerendszerünket az idő és az élet ezerszer megcáfolta, mi azonban mégsem tehetünk mást, valljuk és vállaljuk ezt az „ezerszer megcáfolt” nézetet. Vigaszunk és bátorításunk az az odaát nem ismert ragaszkodás, amellyel a dolgozók nagy tömegei ragaszkodnak ehhez az „ezerszer megcáfolt” eszmerendszerhez. Jóllehet nyilasaink nap mint nap eltemetnek bennünket, nem némulhatunk el, mert a magyarság egyre nagyobb tömegei fordulnak őszinte megértéssel és barátsággal felénk s akik vállalták az ipari munkássággal a magyarság megmentésének és a jövő felépítésének nehéz feladatait, felismerték azt is, hogy ezzel az osztállyal érdemes komolyan és tartósan szövetkezni, mert a szervezett munkásságban van hűség, állhatatosság, következetesség önmagához és eszméihez és a magyar nép egész egyeteméhez. Ezek a baráti körök Kállai Gyula könyvét is azért értékelik nagyra, mert ebben is ezt a következetességet látták. Hasztalan tehát az Egyedül Vagyunk denunciació mesterkedése: a magyar demokrácia minden híve őrzi és védi azokat, akik bátran hangoztatják a magyar nép elvitathatatlan követeléseit.

Népszava, 1944. március 7.

A márciusi napok

Nemcsak az események üteme gyorsult – néha mintha évek, sőt évtizedek sűrűsödtek volna napokká – hanem a problémák is összetorlódtak. Negyvennyolcat éppen az ebbe roppant nemzeti sorsfordulóvá, hogy nemzeti és nemzetiségi, társadalmi és gazdasági, külhatalmi, politikai és lélektani kérdések találkoztak össze benne. Ezért nehéz a maga teljességében, egységében, bonyolult egészében ábrázolni. S ezért könnyebb a gazdag spektrumból csak egy-két szint látva részgazságokra, vagy ami még rosszabb, féligazságokra lelni. Pedig, ha valahol, itt van szükség realizmusra, hiszen a negyvennyolcban válasz után kiáltó főbb kérdések közül nem egy azután is továbbkísérte történelmünket.

A márciusi napok emlékéhez minden nemzedék a maga egyéni érzéseit is hozzáfűzte. Az emberek nemcsak a múltat, hanem önmaguk reményeit is keresték e fordulón. Nehéz időkben, 1849 és az első világháború után, arra gondoltak, ami elveszett. A századforduló idején egy nagy önbizalomtól fűtött nemzedék csalóka optimizmusát hirdette sok ünnepi szólam. Negyvennyolc tavaszából azonban a legtöbben ugyanazt látták, a szinte varázsütésre, csodák érintésére újjászülető Magyarországot. Mintha önmagunkat nem kellett volna legyőznünk, mintha nem az önmagunkkal folytatott – nem könnyű – küzdelem volna a legérdekesebb, a legemberibb. Aki könnyűnek hiszi ezt az újjászületést a legnagyobb szándékkal is azok emberi nagyságát, érdemeit kisebbiti meg, akik – nem is sokan – páratlan erőfeszítéssel és századokon át valósággal megkövült rendi, vagy mint ők mondták, feudális szerkezetet lefeszíteni az országról, hogy küzdötték magukat előre lépésről lépésre, hogy próbálták édesgetéssel, rábeszéléssel, fenyegetéssel, az érvek és érzelmek egész skálájával a reform ügye mellé állítani a politikailag döntő nemesi közvéleményt. A többség lelkesen követte az ellenzéki, gravaminális nemzeti politikát, de még a negyvenes években is visszariadt a komoly társadalmi reformtól, a politikai jogok kiterjesztésétől. Nem tudott előítéleteitől, félelmeitől elszakadni. Az 1843–44-es országgyűlés idején még szenvedélyeket váltott ki Kossuthnak az a mai szemmel igen szelíd javaslata, hogy legalább a megyei házi adót vállalja a nemesség!

Mai szemmel az 1847-es ellenzéki program vagy a Pest megyei követetés is igen mérsékelt, óvatos ebből a szempontból, akármily határozott is önálló nemzeti jogainak megállapításában. Kossuth is csak a többséghez képest volt radikális, mikor azt hirdette, hogy nemzetté csak „érdekegyesítés”, a kiváltságok megdöntése útján válhatunk. Az 1847 novemberében megnyílt országgyűlésen hamar kiélesedett a harc közjogi téren a bécsi kormányrendszer ellen, de a közteherviselés és a jobbágyi kötelezettségek megváltása terén december elején még Kossuth is úgy látta, hogy meg kell elégednie „előleges lépésekkel, melyek a jövő törvényhozást képessé tegyék a tárgy egészbeni bevezetésére”. Úgy látszott, hogy 48-ban csak bizottságokat küldenek majd ki a javaslatok kidolgozására.

Ekkor csapott a tárgyalások közé a párizsi forradalom híre.

Kossuth felismerte az alkalmat. Március 3-án felszólította a rendeket, hogy „emeljék fel politikájukat a körülmények színvonalára”, alkotmányt, reformot követelt. „Ki gondolhatna borzadás nélkül arra, mondotta, hogy szétoszlanánk anélkül, hogy megvinnénk a népnek, amit annyi joggal és méltán vár.” S ezzel rámutatott arra a faktorra, amely a reform nagy fegyverének bizonyult a döntő pillanatban is, mellyel a még ellenkezőket is sarokba lehetett szorítani: a forradalomtól való félelemre. Kossuth rendkívüli politikai ösztönére vall, hogy az országgyűléssel megértette, cselekedniük kell és ezzel övék lehet a győzelem, s a politikai vezetés. Március elején híre ment Pozsonyban, hogy Rákoson százezernyi tömeg várja Kossuth parancsait. „Elhittük” – írja egy kortárs. Amikor a március 13-i bécsi forradalom híre megjött, Kossuth utólag a teljes reformot felvette a feliratba, melyet – most már a főrendek sem ellenkeztek – küldöttség vitt Bécsbe. Március 17-én a király kinevezte az első felelős magyar minisztériumot.

Közben azonban párizsi és bécsi megmozdulás híre másutt is visszhangot keltett. Pest volt az egyetlen nagyobb városunk, melynek értelmiségi, polgári elemei megpróbálhatták, a forradalmi Párizs mintájára, átvenni a vezetést a pozsonyi nemesi gyűléstől s radikalizálni az átalakulást. Pesten szegény kisnemes vagy polgári eredetű fiatal s radikális gondolkodású írók, jurátusok várták a forradalmat. Ők vonultak fel március idusán, lassúnak ítélve a pozsonyi dolgokat, ők nyomtatták ki a 12 pontot, ők szabadították ki Táncsics Mihályt.

Őszinte demokraták voltak. A népszabadságért lelkesültek, a nép nevében szólottak. Az ifjú intellektueller radikális nézeteitől azonban még távol álltak a nép széles tömegei. Petőfi versét a királyok ellen idegenül hallgatták. Nem volt szoros kapcsolat közöttük. Az egyik résztvevő, Bi-

rányi Ákos egykorú szavai szerint, Pest éppen mint „ország értelmiségének állandó lakhelye” volt arra a szerepre hivatva, hogy létrehozza azt a forradalmi mozgalmat, amely megadta a döntő lökést Pozsonynak. Kosuth pedig ezt sem volt hajlandó elismerni, szilárdan tartotta a vezetést kezében, s a Pozsonyban tisztelgő pesti ifjaknak (köztük Petőfinek) azt mondotta, hogy a törvényhozás nem indul egyetlen város vagy csoport után, s elég erős eltiporni az ellenszegülőt!

Nem jelentett hát többet a pesti március egy polgári, nagyvárosi forradalom muló tüneténél, mely társadalmi szerkezetünk sajátságai folytán ki sem fejlődhetett? Valóban csak a fiatalok lelkes és őszinte reformvágására emlékeztet? Igenis többet jelentett. Azt a döntő lélektani pillanatot örökítette meg, s fejezte ki, amikor a reformra, szabadságra vágyók először ébredtek rá a velük szemben álló hatalmak tehetetlenségére. Azt a pillanatot, amikor a tegnap még hatalmas meginog, a tegnap még mindenható nagyok elsápadnak, mert érzik, hogy alulmaradtak. Kosuthnak is részben ez az érzés diktálta a gyors ütemet. De igazi, máig élő formáit a fiatal írók találták meg. Ezért lett március 15. már megszületése pillanatában szimbólummá. Azt a pillanatot idézi elénk, melyben a nemzet először döbbsent rá, hogy a rég vágyott Szabadság elérkezett.

Magyar Nemzet, 1944. március 15.

makacs udvarlóról ír az úgynevezett nemzetiszocialista mozgalom lapja és nem akar kevesebbet, mint hogy elválassza egymástól a Szociáldemokrata Pártot meg a Kisgazdapártot. Összehord tücsköt-bogarat, elmegy a rágalmazásig is abban az igyekezetében, hogy megpróbálja a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt együttműködésének a megzavarását. Aláhúzza azt, hogy magyar emberek együtt csinálnak politikát – és aláhúzza ezt is – nemzetközi marxistákkal. Kiemeli egyik-másik kisgazdapárti politikus hivatását és foglalkozását is, ferdít abban, hogy az együttműködés pártjainak egyike megalázkodik a másik előtt és rágalmaz abban, hogy a „Conti uccai urak dölyfösen trónolnak”. Segítséget is próbál hívni az együttműködés ellen való hadjáratban és hízeleg a kereszténypárt lapjának, hogy szóljon bele az is az együttműködésnek ebbe az ügyébe.

Kár az igyekezetért! Politikai szükségesség diktálta és diktálja a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt együttműködését: saját programja alapján, tiszta múlttal, odaadással, a nagyszerű magyar jövőért való küzdelemben áll egymás mellett a két párt és a szélsőjobboldal minden hízelkedése vagy rágalmazása, kajánkodása vagy ferdítése gyöngé ahhoz, hogy csak a legkisebb mértékben is lazítson ezen az együttműködésen. Akik oly sokszor próbálták már a legszélső jobboldali elemeket a demokrácia ellen tűzzel-vassal harcolókat egy táborba tömöríteni, de akiknek számtalan kísérlete közül egyetlenegy sem sikerült, akik minden ilyen társulást azzal a gondolattal próbáltak kezdeni, hogyan lehetne a másik felet minél alaposabban becsapni, akik fenyegetéssel, hazudozással, a más fegyverének csattogtatásával akartak politikát csinálni: azok, persze nem értetik meg ennek az együttműködésnek tisztaságát és szükségességét.

Kajánkodhatnak és fenekedhetnek a jövőben is: az együttműködés meggy tovább a maga útján!

Népszava, 1944. március 15.

Közel egy évszázada ünnepe a magyar népnek március 15. Ünnepe volt akkor is, amikor nem volt szabad megülni és ünnepe ma is, amikor akadnak – szerencsére egyre szűkebb körű – társaságok, amelyek egész brutális őszinteséggel megtagadják a márciusi gondolatokat. Ünnepe március 15., illik tehát ünnepelniük azoknak is, akik szívük szerint talán ugyanúgy éreznek mint a fent említett egyre szűkebb körű társaságok, csak éppen kevesebb az őszinteség bennük. Márciusi ünnepséget rendezett – amint a Magyarság pénteki száma közli – a Magyar Megújulás Pártja is és ezen az összejövetelen felolvasták Imrédy Béla üzenetét. „A nemzeti szabadság, az önállóság, a függetlenség örök eszméjét jelszóvá süllyesztették azok, akik emögött sajátos egyéni céljaikat próbálják valósulásra érlelni. Hazai baloldalunk jeleskedik a szabadság szent fogalmával való méltatlan játékokban... Felháborító azonban, ha a nemzeti szabadság ígét szociáldemokraták merik a szájukra venni. Tanúk ma is marxista tan. Nem revideáltak semmit, hívek akarnak lenni önmagukhoz és múltjukhoz... Tudjuk nagyon jól nemzetközi kapcsolataikat, tudjuk, hova jártak a magyarországi szociáldemokrata vezérek a trianoni megcsonkítás húsz esztendeje alatt konferenciákra...” stb., stb.

Nem vitatkozunk Imrédy Bélával, nem vitatkoznánk vele még akkor sem, ha Imrédy személye valóban nagy tömegeket jelentene, így azonban még kevésbé. Annál kevésbé, hiszen állításai egyik részében kétségtelenül igaza van. Valóban nem revideáltunk, nem tagadtuk meg sem az álláspontunkat, sem az őseinket. Mi igazán nem szoktuk félvényként fölfedezni, hogy hopp, tévedtünk! nem volt igazunk, amikor azt állítottuk, hogy... amint ez megtörtént már néhány szélsőjobboldali vezérrel. És elájulni sem szoktunk a tévedések fölismerése alkalmával.

Abban is igaza van Imrédy Bélának, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetői – nem pedig vezérei – jártak külföldi kongresszusokra és az sem baj, ha Imrédy tudja, hogy mit végeztek ott. Mert aki ezt tudja és az igazságot nem akarja meghamisítani, az csak elismeréssel szólhat arról a munkáról, amelyet a második Internacionálé tanácskozásain a magyar küldöttek kifejtettek. De lehet, hogy Imrédy Bélának nincsenek pontos infor-

mációi erről a tevékenységről és csak más, hozzá közelebb álló körök külföldi kapcsolatai alapján ítél és ezért tartja megbélyegzendőnek a magyar munkásmozgalom nemzetközi kapcsolatait.

Ismételjük, minderről nem kívánunk vitatkozni Imrédyvel és még kevésbé kívánunk vele vitatkozni arról, hogy kik akarják lesüllyeszteni a nemzeti szabadság, önállóság és függetlenség örök eszméjét. Hiszen ugyanazon a napon, amikor Imrédy üzenetét felolvasták az MMP úgynevezett márciusi ünnepségén, az imrédysták hivatalos lapjában, a *Magyarság* -ban cikk jelent meg március 15-nek jelentőségéről, olyan cikk, amelyhez hasonlatos még nem látott napvilágot a magyar sajtóban, talán még a Bach-korszak legsötétebb esztendeiben sem. Az imrédysták napilapjában március 15-én cikk jelenhetett meg, amely brutális őszinteséggel jelenti ki, hogy az ő megítélésük szerint a március 15-i eszményekre ráülepedett a történelem pora, hogy március 15-ből a történelem mérlegén nem maradt egyéb tényekben, mint a tüntetés, hogy a március 15-i 12 pont nem alkalmas a nemzeti lét belső feszültségeinek a kiegyenlítésére.

Ez a tizenkét pont, amint mindenki tudja, sajtószabadságot, felelős kormányzatot, országgyűlést, törvény előtti egyenlőséget, nemzeti őrsereget, közös teherviselést, a jobbagyság megszüntetését, esküdtszéket, nemzeti bankot, a katonaságnak csak az ország határainak védelmezésére való alkalmazását, a politikai foglyok szabadlábba való helyezését és az Erdéllyel való egyesülést követeli. Mindez nem kell a *Magyarság*-nak, minderre „ráülepedett a történelem pora”, ahogy Imrédy Béla pártjának hivatalos lapja mondja. Mondja nemcsak válaszul Imrédy Bélának arra, hogy kik akarják lesüllyeszteni a nemzeti szabadság örök eszméjét, hanem mondja egyúttal okulásul is az egész ország becsületes közvéleményének. Brutális beszéd, de őszinte, amely alkalmas arra, hogy mindenki felnyissa a szemét, aki nem akar szántszándékkal vak maradni.

Népszava, 1944. március 18.

– Rugalmas voltam, és sokat dolgoztam – mondta a radír. – Ha visszapillantok életemre, megállapíthatom, hogy termékeny volt. A szellemet szolgáltam, azt hiszem, szép sikerrel. Radírnak lenni nem mindig könnyű. Fáradhatatlan rugalmasság kell hozzá, különösen a mai időkben.

Valamikor egy fában keringtem, egy forró ültetvényen. Messziről kerültem a fába, sok láthatatlan forrásból. Körülöttem más nedvek keringtek, rokon nedvek, ezernyi növényi és állati testben, ezer alakban. Azt hiszem valamennyien rokonok voltunk, fák, páfrányok, tigrisek, hangyák, moszatok. Kezdetben mindenki rokon, de ez később keveset jelent. Később mindinkább a különbség válik fontossá. „Különbözöm, tehát vagyok” – mondják az élőlények idővel. Nem tudom, hogy igazuk van-e. Radír vagyok, és nem bölcsező.

Drámai körülmények között hagytam el a fát. Egy kuli kése belehasított a kergébe. Ugyanakkor egy ültetvényes korbácsa belehasított a kuli hátába. Ugyanakkor a gumi-tőzsdén villanyszámok gyulladtak ki idegesen. Már akkor láttam, hogy az élet nagyjából ez: kés, korbács és számok. Láttam, hogy aki mást mond, az hazudik. Már akkor elhatároztam, hogy radír leszek, és küzdeni fogok a hazug szövegek ellen.

Már régen radír vagyok. Naponta dolgozom, nem is emlékszem mióta. Sorok vetődnek papírra, és én eltörölöm őket. Ez a mesterségem. Egyesek szerint több, mint mesterség: hivatás. Én nem szeretem az ilyen nagy szavakat – törölöm őket. Ezért szép a mesterségem.

Szigorú vagyok és rugalmas. Hiába szurkálnak írónnal, szeggel, bicskaheggyel – meg sem érzem. Könnyedén, egyenletesen szántom végig a papírost, és eltüntettem a rossz szövegeket. A kéz megremeg, és rosszat ír: én jóvá teszem. Tudom, hogy a kéz mögött az értelem remegett meg, és segítségére sietek. Világosan törekszem, szigorúan és rugalmasan, bár tudom, hogy ez majdnem reménytelen. Az értelem gyakran remeg meg, és a rossz szöveg mindig újjászületik.

Sokat töröltem. Ha egyszer kötetekben kiadnák mindazt a szöveget, amit a papírról eltüntettem, hatalmas könyvszekrényeket töltene meg.

Büszkén néznék végig rajta, és azt mondanám: „Exegi monumentum . . .” De nem mondhatok semmit, mert művem nem látható. Az a lényege, hogy nincs így. Kötetei sorozatosan nem jelennek meg az olvasók gyönyörűségére. Nemrégiben dicsőséges napom volt: akkor nem jelent meg századik kötetem. Bennem is van hiúság, nem tagadom.

Ritkán pihentem. Ha valahol félig kész gondolatokat, tisztázatlan ötleteket vetettek papírra, én ott voltam és közbeléptem. Szemmel tartottam minden gyanús eredetű szöveget. Sokszor bizonytalan, homályos mélységekből jöttek a szavak. Böven és forrón buggyantak elő, mint a gejzirek. Néha kétségbeesetten tolongtak kifelé, mint menekülő emberek egy beomló bányából. Izzóak voltak, követelők és fegyelmezetlenek. El akarták árasztani a papirost. Nem ismertek akadályt és nem ismertek törvényt. Sikoltoztak és újjongtak, mint a bacchánsnők, akik széttépték Orfeuszt. A mélyből jöttek, és rendetlenek voltak. Csupa fájdalom voltak és csupa élet. Sajnáltam, szerettem és töröltem őket. „Az élet nem minden, és a fájdalom nem minden – szoltam hozzájuk. – Az őszinteség nem minden. A mélység, ahonnan jöttek, önmagában megbízhatatlan. Fegyelem is kell és forma. Lemértétek már magatokat? Egyszer már széttéptétek Orfeuszt, aki a vadállatokat szelídítette bölcs énekével. Orfeuszt nem támaszthatjuk fel többé – de legalább legyünk szelídült görög vadállatok. „Tanuljatok meg görögül!” Így szoltam hozzájuk, és eltüntettem őket.

Néha rövidebben bántam a szavakkal. Nem mind érdemeltek ennyi beszédet. A hazugok például, a tudva ferdítők vagy a zagyván jóhiszemű hamisítók. A ravaszul megfontoltak, akik szándékosan zavart akartak kelteni, és a lagymatagon pongyolák, akik nem tudták pontosan, hogy mit akarnak, és nem is akarták tudni. Ezekkel kurtán végeztem. Eltűntek egy pillanat alatt, és utána fellélegzett a papír.

Feladatom nem volt valami hálás. Illúziókat romboltam, a hazug vigasztalódást. Kés, korbács és számok – emlékeztem, hogy ez az élet. Tudtam, hogy eszerint kell élni: nyitott szemmel, keményen és szomorúan. Parancsolni kell a mélyből buggyanó forró szavaknak, bűvös fegyverre kell őket kalapálni. Rendre kell törekedni, és az álmoknak már csak a világos megfejtését szabad leírni. Általában írjunk keveset, hirdettem. A cezuza nem hangszer, és ne is érezze magát hegedűnek vagy fuvolának. Nem szabad mindent leírni, mert a sok szöveg kábít és mérgez. Aki ír, óvakodjék a kábulattól, hirdettem. Talán nem volt egészen igazam.

Személytelenül végeztem munkámat, indulatok és elfogultságok nélkül. Tárgyilagos radír voltam, erre büszke vagyok ma is. De ma már tudom, hogy a radír munkája sem teljesen személytelen. Váratlanul ébredtem rá, egy hosszú és kemény munkanap után. Lehet, hogy túl sok rossz szöve-

get irtottam aznap, és egy kissé belefáradtam. Ilyenkor nehéz az elalvás és a gondolatok szinte már gyanúsán élesek. Hirtelen ráésszméltem, hogy terjedelmem már nem a régi. Reggel óta szemmel láthatóan csökkentem, és sarkaím erősen koptak. Váratlanul és indokolatlanul eszembe jutott a trópusi fa, melyben egykor keringtem. Eszembe jutottak a páfrányok és a tigrisek is. Felesleges és laza gondolatok voltak, megszokott, kötelességszerű mozdulattal töröltem őket. De attól kezdve napról napra figyeltem csökkenésemet.

Azóta fokozatosan fogyok, és szögleteim lassankint kerekre kopnak. Ahogy a művem nő, úgy csökkenek. Nemcsak én tűntetem el a rossz szöveget, az is eltüntet engem lassan. Lehet, hogy így állnak bosszút a vad és zavaros szavak. Lehet, hogy így büntet a mélység. Nem baj, kezdettől fogva tudom, hogy veszedelmes munkára vállalkozom. Ha visszatekintek működésemmre, megállapíthatom, hogy szépen és izgalmasan élttem. Védtem valamit, amit ma már egyre kevesebben védenek. Elszánt voltam és következetes, és talán nem volt mindenben igazam. Mindent összevetve: érdemes volt.

Nem tudom, meddig tartok még. Egy bizonyos – különbül végzem majd, mint a legtöbben. Nem kerülök a szemétdombra vagy az ócskaságok boltjába, nem válok hasznavehetetlen csutakká, és nem is alakulok át valami egészen más használati tárgyá. Maradék nélkül fogyok majd el, utolsó porcikám együtt semmisül meg az utolsó hibás szóval, amit kiírtok. Nyom nélkül szűnök meg, elvontan és tökéletesen. Eltüntett szövegeim sorsára jutok, megszűnésem megkoronázza életművemet. Mulatságos lesz és megnyugtató.

Kortárs, 1958. október

A szöveggyűjteményre vonatkozó tárgyi adatokat az 1919 őszétől 1944-ig terjedő időszakra közöljük. A lapoknál azonban megadjuk az indulás és az 1919-es újraindulás dátumát is.

I. A SZÖVEGGYŰJTEMÉNYBEN SZEREPLŐ NAPILAPOK, FOLYÓIRATOK, IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

BÉCSI MAGYAR ÚJSÁG

Indult: Wien, Bécs, Ausztria - 1919. okt. 31. napilap.

Megszűnt: 1923. dec. 16.

Felelős kiadó: 1919. okt. 31-től 1922. okt. 17-ig Róna Lajos, 1922. okt. 18-tól Barta Sándor.

Főszerkesztő: 1923. febr. 1-től Jászai Oszkár.

Felelős szerkesztő: 1919. dec. 31-től 1920. aug. 31-ig Richard Konsztant, később A. J. Tolmann.

Szerkesztő: 1919. okt. 31-től 1920. febr. 12-ig Róna Lajos, 1920. febr. 13-tól Lázár Jenő.

Főbb munkatársak: Balázs Béla, Bihari Mihály, Bölöni György, Dénes Zsófia, Erdélyi Jenő, Frank László, Gábor Andor, Geleji Dezső, Hajnal Jenő, Lázár Jenő, Lorsy Ernő, Nagy Andor, Németh Andor, Rónai Zoltán, Szende Pál. Nemzeti liberális programmal indult, 1920 februárjától nagyrészt kommunisták vezették, baloldali szociáldemokraták közreműködésével. Mint polgári radikális lap szűnt meg.

DIOGENES

Indult: Wien, Bécs, Ausztria - 1923. júl. hetilap.

Megszűnt: 1927. máj. 14.

Felelős kiadó: Fényes Samu.

Szerkesztő: Brakl Károly majd 1923. júl. 28-tól Antal I. Viktor.

Főbb munkatársak: Andor Leon, Antal Sándor, Ardó Sándor, Balázs Béla, Berta Lajos, Cziffra Géza, Faragó Sándor, Fényes Samu, Gömöry Viktor, Hercz (Hernádi) György, Hatvany Lajos, Jarnó József, Jelen Mihály, Kaczér Illés, Kassák Lajos, Kertész Dezső, Kéri Pál, Komlós Aladár, Lesznai Anna, Nádasz József, Német József, Németh Andor, Mihályi Ödön, Pál Ferenc, Szántó György (Arató György), Sebesi Ernő.

A baloldali szociáldemokrata ún. *Világosság* csoporthoz közelálló irodalmi hetilap.

DOLGOZÓK LAPJA

Indult: Praha, Prága, Csehszlovákia - 1937. ápr.

Megszűnt: 1938. jún.

A Kommunista Magyarországi Pártja (A Kommunista Internacionálé Szekciója) központi lapja, illegálisan terjesztették Magyarországon.

ELŐÖRS

Indult: Bp. 1928. márc. 15.

Megszűnt: 1932. márc. 20.

Szerkesztők: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Hubay Kálmán.

Társadalomtudományi, irodalmi hetilap.

AZ EMBER

Indult: 1919. okt. 1., Wien, Bécs, Ausztria – 1919. nov. 13., New York, USA – 1926. szept. 6.

Felelős szerkesztő és kiadó: Göndör Ferenc.

Szerkesztő: Göndör Ferenc.

Főbb munkatársak: Diószeghy Tibor, Hajnal Jenő, Hatvany Lajos, Kaczér Illés, Németh Andor.

Bécsben szociáldemokrata irányt követett, Amerikában 1935-ig polgári liberális irányba tolódott el, majd az antifasiszta frontot támogatta.

AZ EST

Indult: Bp. 1910. ápr. 15.

Szünetelt: 1919. máj. 15-től szept. 28-ig.

Megszűnt: 1939.

Felelős kiadó: 1919. IX. 28-tól nincs jelölve, 1933–1938-ig Salusinszky Imre, 1939-ben Paizs Ödön.

Főszerkesztő: 1933-ig Miklós Andor.

Felelős szerkesztő: 1919. IX. 28-tól 1922. XII. 30-ig Miklós Andor, utána 1938-ig Salusinszky Imre, 1930-tól Kemény Simon.

Szerkesztő: 1939-ben Bakos Ákos.

A Miklós Andor által létrehozott lapkonszern három napilapjának (Az Est, Magyarország, Pesti Napló) főbb munkatársai: Bakos Ákos, Bálint György, Bogdán László, Bónis János, Bozzay Margit, Bródy Lili, Feiks Jenő, Féja Géza, Fodor Antal, Földessy János, Frey Endre, Garami Andor, Grätzer József, Hajdú Sándor, Hertelendy István, Hunyady Sándor, Kollár Béla, Kálmán Jenő-Ákos, Karinty Frigyes, ifj. és id. Kárpáti Aurél, Kemény István, Kocsis László, Kodolányi János, Komlós Jenő, Kőszegi Imre, Laczkó Géza, Lakatos László, Lengyel Ernő, Lovik Károly, Magyar Elek, Merényi József, Móricz Zsigmond, Nagy András, Németh Károly, Paizs Ödön, Pakots György, Pálmai Jenő, Pálóczi Horváth György, Pásztor Árpád, Petschauer Attila, Rab Gusztáv, Raczkó Lajos, Radnóti György, Raskó Arnold, Rónai Mihály András, Ruttkay György, Rusznyák Iván, Seress László, Stella Adorján, Szabó Lőrinc, Szántó Rudolf, Szász Zoltán, Szép Ernő, Szirmai Rezső, Szomory Dezső, Szőke Imre, Tábor János, Tápay-Szabó László, Tóth Aladár, Tóth Géza Lajos, Vásárhelyi Ferenc, Völgyi Tibor, Zilahy Lajos, Zsadányi Henrik.

Polgári liberális délutáni bulvárlap.

ESTI KURIR

Indult: Bp. 1923. IX. 26.

Megszűnt: 1944. III. 21.

Felelős kiadó: 1938-ig Fodor Oszkár, 1939-től Lovászy Márton,

1941-től Drózd Győző.

Főszerkesztő: Rassay Károly.

Felelős szerkesztő: Boros László, 1939. VIII. 11-től Lovászy Márton.

Szerkesztő: Rátkay Károly 1937–1944-ig.

Belső munkatársak: Ádám László, Bálint Imre, Fodor Gyula, Gál Imre, Ignotus Pál, Király Pál, Kardos István, Nagy Andor, Rácz Géza, Végvári Ferenc.

Nemzeti polgári liberális délutáni napilap.

FÖLD ÉS SZABADSÁG

Indult: Budapest, 1930. X. Megjelenik évente tízszer.

Megszűnt: 1939.

Felelős szerkesztő és kiadó: Esztergályos János 1931. VII-től Szeder Ferenc 1935. V-től Esztergályos János.

A Szociáldemokrata Párt kiadványa a földmunkások számára.

FRONT

Indult: Budapest, 1931. dec. Évi tiszseri megjelenésre tervezték, de csak egyetlen száma jelent meg.

Felelős szerkesztő és kiadó: Antal János.

Munkatársak: Antal János, Gereblyés László, Illyés Gyula, József Attila, Kozma József, Kodolányi János, Nagy Lajos, Palasovszky Ödön, Schönstein Sándor.

A Kommunisták Magyarországi Pártja a lapot a mozgalom kulturális problémáival foglalkozó sajtóorgánumnak szánta.

FÜGGETLEN SZEMLE

Indult: Budapest, 1921. jan.

Megszűnt: 1923.

Felelős szerkesztő és kiadó: Czákó Ambró.

A szerkesztő újra kiadta 1923-ban *Kultúrproblémák* címmel. Új címen is betiltották, 1923 márciusában *Március* fejléccel jelent meg, ezt is azonnal betiltották Vámbéry Rusztem Hazaárulás c. cikke miatt. Czákó még egyszer kiadta a lapot még 1923-ban: *Szabad Sajtó, Czákó Ambró kultúrpolitikai röpiratai* címmel.

Főbb munkatársak: Hatvany Lajos, Jemnitz Sándor, Király György, Németh Andor, Stromfeld Aurél, Supka Géza, Vámbéry Rusztem, Zsolt Béla.

Polgári radikális folyóirat.

FÜGGETLEN SZÍNPAD

Indult: Budapest, 1937.

Megszűnt: 1938. (Összesen nyolc száma jelent meg 1–8. számozással.)

Felelős szerkesztő és kiadó: Hont Ferenc.

Bálint György, Budai György, Háy Károly László, Erdei Ferenc, Darvas József, József Attila, Móricz Zsigmond, Radnóti Miklós, Veres Péter, Remenyik Zsigmond, Féja Géza, Karinthy Frigyes, Schöppflin Aladár, Ortutay Gyula, Hont Ferenc, Sárközi György, Méliusz József, Szendrő Ferenc, Nagypál István, Márai Sándor írásaival.

A *Független Színpad Munkaközösség* lapja. Az antifasiszta népfrontgondolat jegyében szerkesztett kulturális folyóirat.

GONDOLAT

Indult: Budapest, 1935. jan.

Megszűnt: 1937.

Felelős szerkesztő: Nemes Lajos, 1936-tól Vértess György.

Főbb munkatársak: Agárdi (Dancinger) Ferenc, Bálint György, Darvas József, Déry Tibor, Forgács Antal, Gelléri Andor Endre, Illyés Gyula, Jahn Ferenc, József Attila, Mód Aladár, Molnár Erik, Radnóti Miklós, Révai József, Riddeg Sándor, Sárközi György, Veres Péter, Zelk Zoltán.

Az illegális kommunista párt legális lapjaként indult. Célja a fasiszmus elleni népfrent kialakítása.

A HÉT

Indult: Budapest, 1931. nov. 14.

Megszűnt: 1938.

Felelős szerkesztő és kiadó: 1931. nov. 14-től 1932. febr. 15. Bródy István, 1932. febr. 15-től 1933. máj. 17-ig Héthelyi László, 1933. jun. 29-től 1935. jun. 30-ig Bencés Tibor, 1935. aug. 5-től 1938. Nagy Károly.

Baloldali újságírókat és írókat tömörítő időszaki lap.

HÍD

Indult: Budapest, 1940. szept. 16.

Megszűnt: 1944. 18. számmal.

Főszerkesztő: Zilahy Lajos.

Felelős szerkesztő: Kállay Miklós.

Főmunkatársak: Móricz Zsigmond, Németh László, Tamási Áron.

Németellenes, polgári liberális, bizonyos esetekben az antifasiszta népfrentot is támogató hetilap.

HÍD

Indult: Subotica, Szabadka, Jugoszlávia – 1934. Megjelent havonta.

Felelős szerkesztő és kiadó: Lévai Endre.

Főszerkesztő: 1938-tól 1941-ig Mayer Ottmár.

Szerkesztő: 1934 és 1938 között. Steinfeld Sándor, Olajos Mihály.

Főbb munkatársak: Bánfalvy Jenő, Bognár József, Donáth György, Duna Orbán, Györy Dezső.

Irodalmi művészeti és kritikai folyóirat. A Jugoszláviában élő, az antifasiszta mozgalmat támogató magyar fiatalok alapították.

AZ ÍRÓ BELESZÓL

Indult: Budapest, 1937. máj.

Megszűnt: 1937. Összesen három száma jelent meg.

Felelős szerkesztő és kiadó: Vietorisz Géza.

Főbb munkatársak: Féja Géza, Goda Gábor, Ignotus Pál, Nagy Lajos, Remenyik Zsigmond.

A Kommunisták Magyarországi Pártjához közelálló időszaki kiadvány, az antifasiszta népfrent politikáját hirdette.

KELET NÉPE

Indult: Berettyóújfalu – 1935. nov.

Folytatása: 1936. márc. – Gyula,

1936. ápr. – Berettyóújfalu, 1936.

máj. – Biharugra, 1937. jan.-tól Budapest.

Megszűnt: 1942. szept.

Főszerkesztő: 1937. jan.-tól 1937. márc.-ig Szabó Pál, 1939. dec. 15-től Móricz Zsigmond.

Felelős szerkesztő és kiadó: 1935. nov. Barsi Dénes, Szabó Pál, 1936.

márc. Szabó Pál, 1938-tól 1940.
ápr. 15-ig Muhoray Elemér, 1940.
ápr. 15-től Móricz Zsigmond.

Főbb munkatársak: Darvas József,
Erdei Ferenc, Fėja Géza, Illyés
Gyula, Németh László, Veres Pé-
ter.

A „népi írók” folyóirata.

KIS ÚJSÁG

Indult: Budapest, 1887. nov. 20.

1919 őszén nem kapott engedélyt
az újraindulásra, 1926. nov. 16-án
jelent meg ismét.

Megszűnt: 1944. márc. 21.

Főszerkesztő: 1926-tól 1935-ig
Apór Dezső.

Felelős szerkesztő és kiadó: 1926.
nov. 16-tól Szederkényi Anna.
1934. febr. 14-től Kass Endre,
1935. jun. 16-tól Lévai Jenő, 1939.
aug. 22-től gr. Dessewffy Gyula.

Főbb munkatársak: Antalfy Gyula,
Dancs József, Darvas József,
Kiss József.

1939-től a Független Kisgazdapárt
napilapja. A szerkesztés munkájában
az antifasiszta népfrent képviselői is
részt vállaltak.

ESTI KIS ÚJSÁG

Indult: Budapest, 1941. júl. 28.

Megszűnt: 1944. márc. 21.

A Kis Újság melléklete.

KORUNK

Indult: Cluj, Kolozsvár, Románia
1926. febr.

Megszűnt: 1940. aug.

Szerkesztő: Dienes László, 1929-
tól Dienes László és Gaál Gábor,
1931-től Kibédi Sándor.

Főbb munkatársak: Agárdi (Dan-
cinger) Ferenc, Bajomi Lázár

Endre, Balogh Edgár, Barta Lajos,
Bölöni György, Fábry Zoltán, For-
báth Imre, Gaál Gábor, Hatvany
Lajos, Jordáky Lajos, Kovács Ká-
roly, Kovács József, Szalatnai Re-
zső.

Baloldali, a KMP-hez közelálló tár-
sadmalmi és irodalompolitikai folyó-
irat.

MAGYAR HÍRLAP

Indult: Budapest, 1891. márc. 21.

Újraindult: 1919. szept. 28.

Megszűnt: 1938. aug. 7.

Felelős kiadó: 1919. szept. 28-tól
nincs jelölve. 1922-től Cselényi
József, 1926-tól 1937-ig Roóz Re-
zső, 1938-ban Bródy Béla.

Főszerkesztő: 1932-től 1936-ig
Friedmann Ernő.

Felelős szerkesztő: 1919. szept. 28-
tól Márkus Miksa, 1926. jún. 14-től
Roóz Rezső.

Szerkesztő: 1926. jún. 14-től Fele-
ky Géza és Móra Ferenc.

Főbb munkatársak: Bálint Lajos,
Feleky Géza, Fodor Tibor, Gosz-
tonyi Lajos, Ignotus, Kemény Ist-
ván, Lovik Károly, Relle Pál, Vár-
konyi Titusz, Zsolt Béla.

A lap 1922-ben a Légrády testvérek
tulajdonába került, 1926. jún. 14-től
a Világ örökébe lépett, polgári libe-
rális és polgári radikális tendenciákat
tükröző napilap.

MAGYAR NEMZET

Indult: Budapest, 1938. aug. 25.

Megszűnt: 1944. márc. 23.

Főszerkesztő: Pethő Sándor, 1940.
júl.-ig.

Felelős szerkesztő és kiadó: He-
gedüs Gyula, 1943. máj. 20-tól Ba-
rankovics István.

Főbb munkatársak: Balla Ödön, Bártfay Erzsébet, Frey András, Gogolák Lajos, Hegedüs Gyula, Horváth Zoltán, Katona Jenő, Kunszery Gyula, Lendvai István, Papp Antal, Parragi György, Szabó István, Szabó Zoltán, Szekfű Gyula, Szilágyi István, Tombor Jenő, Várkonyi Titusz, Wesselényi Miklós.

Németellenes antifasiszta napilap.

MAGYARORSZÁG

Indult: Budapest, 1893. márc. 21.

Újraindult: 1919. szept. 28.

Megszűnt: 1944. dec. 14.

Felelős kiadó: 1917-től az Est-konszern tulajdonában volt a lap.

Felelős kiadó: 1934–1936-ban Szegő Elemér, 1937–1938-ban Sümegi Vilmos, 1939-ben Dietzgen Gábor.

Felelős szerkesztő: 1919. szept. 28-tól Magyar Elek, 1936. ápr. 10-től Mihályfi Ernő, 1939. nov. 18-tól Szvatkó Pál, 1944. márc. 24-től Darvas János.

Szerkesztő: 1934–1936-ig Zilahy Lajos.

Főbb munkatársak: 1. Az Est c. napilapnál.

A Miklós Andor-féle Est-konszern késő-délutáni napilapja. 1939-ig polgári liberális világnézetet képviselt, 1939-től a kormánypárt napilapja erősen jobboldali beállítottsággal.

A MAI NAP

Indult: Budapest, 1924. aug. 27.

Megszűnt: 1944. márc. 23.

Felelős kiadó: 1924. aug. 27-től Szakács Andor, 1933–1938. Fodor Miklós, 1939-től Hegedüs Gyula.

Felelős szerkesztő: 1924. aug. 27-től Szakács Andor, 1933–1936. Ró-

na Lajos, 1937. jan. 1-től Fodor Miklós, 1939-től Hegedüs Gyula. *Szerkesztő:* 1933–1936. Tölgyes Gyula, 1938-ban Révész György, 1939-től Fodor Miklós.

MUNKÁS

Indult: Košice, Kassa, Csehszlovákia – 1922. márc. 1. Napilap. 1922. máj. 9-től 1925. okt. 2-ig hetente háromszor jelent meg.

Megszűnt: 1938.

Felelős szerkesztő: Mácza János, 1922. máj. 9-től Farkas Gábor, 1924. márc. 27-től Horkai Endre, 1925. aug. 19-től Goldhammer Géza, 1926. márc. 2-től Rácz Gyula.

A Csehszlovákiai Kommunista Párt Kassai Szervezetének napilapja.

MÚLT ÉS JÖVŐ

Indult: Budapest, 1912. jan. Megjelent havonta.

Megszűnt: 1944. márc.

Felelős szerkesztő és kiadó: Patai József.

Az O(rszágos) M(agyar) I(zraelita) K(özművelődési) E(gyesület) folyóirata. 1919 májusától 1921 áprilisáig szünetelt. Ez idő alatt a *Múlt és Jövő* c. hetilap jelent meg, szintén Patai József szerkesztésében.

NÉPSZAVA

Indult: Budapest, 1880. febr. 1.

Újraindult: 1919. szept. 28.

Megszűnt: 1944. márc. 20.

Felelős kiadó: 1919. szept. 28-tól nincs jelölve, 1920. jan. 27-től Szabó Imre, 1928. febr. 4-től Farkas István, 1933. ápr. 16-tól Esztergályos János, 1939. aug. 4-től SZDP.

Főszerkesztő: 1936–1938 között

Mónus Illés, 1939–1940 között Esztergályos János, 1941–1944 között Szakasits Árpád.

Felelős szerkesztő: 1919. szept. 28-tól Somogyi Béla, 1920. febr. 24-től Vanczák János, 1925. okt. 27-től Szabó Imre, 1928. febr. 24-től Farkas István, 1931. júl. 16-tól Weltner Jakab, 1933. ápr. 16-tól Esztergályos János, 1941. máj. 6-tól Millok Sándor.

Főbb munkatársak: Bacsó Béla, Bresztovszki Ede (1939-ig), Erdődy János, Faragó László, Földes Mihály, Gergely Győző, Gosztornyai Lajos, Kállai Gyula, Kasztel András, Kovai Lőrinc, Losonczy Géza, Migray József (1939-ig), Pikkai István, Száva István, Szélpál Árpád, Szerdahelyi Sándor, Várnai Dániel.

A Szociáldemokrata Párt napilapja.

8 ÓRAI ÚJSÁG

Indult: Budapest, 1915. dec. 1.

Újraindult: 1919. szept. 28.

Megszűnt: 1944. márc. 22.

Felelős kiadó: 1919. szept. 28-tól nincs jelölve, 1933-tól 1938-ig Faragó Aladár, 1939-től 1944-ig Halász Sándor.

Főszerkesztő: Nadányi Emil, 1933. okt. 1-től gr. Bethlen András.

Felelős szerkesztő: 1919. szept. 28-tól nincs jelölve, 1930. febr.-tól Törs Tibor, 1933. okt. 1-től Nagy Samu, 1939. febr. 1-től Halász Sándor.

Főbb munkatársak: Bálint Lajos, Bíró György, Csák Zoltán. Elek István, Kertész Róbert (Vasmacs-kakovácsi Szvetozár), Marton István, Mátrai Betegh Béla, Nagy Andor, Rusznyák István, Sági Pál,

Szalay Imre, Zoltán Andor.

Bethlen István politikáját követő lap, 1935 után konzervatív ellenzéki, a II. világháború időszakában náciellenes napilap.

NYUGAT

Indult: Budapest, 1908. jan. 1.

Újraindult: 1919. nov.

Megszűnt: 1941. aug. (1941. okt.-tól *Magyar Csillag* az utóda).

Főszerkesztő: 1929-ig Ignotus.

Felelős szerkesztő: 1929–1933. Gellért Oszkár.

Babits Mihály, Gellért Oszkár, Os-vát Ernő, 1929-től 1933-ig Móricz Zsigmond, Babits Mihály, 1933-tól 1939-ig Babits Mihály és Gellért Oszkár, 1939-től 1941-ig Babits Mihály.

PESTI ÉLET

Indult: Budapest, 1919. aug.

Megjelent: rendszertelenül, 1919. szept.-tól naponta „Színes röpiratok” alcímmel.

Megszűnt: 1919. őszén.

Felelős szerkesztő és kiadó: Roboz Imre, 1919. szept. 10-től Roboz Béla.

A román megszállás alatt a fehérterror ellen nyíltan fellépő polgári liberális időszaki lap.

PESTI NAPLÓ

Indult: Budapest, 1850. márc. 9.

Újraindult: 1919. szept. 28-án.

Megszűnt: 1939. őszén.

Felelős kiadó: 1919. szept. 28-tól nincs jelölve, 1930-tól (?) 1938-ig Szegő Elemér, 1939-ben Dietzgen Gábor.

Felelős szerkesztő: 1919. szept. 28-tól 1938-ig Mester Sándor, 1939-

ben (egyben főszerkesztő) Gratz Gusztáv.

Szerkesztő: 1930-tól Földi Mihály.

Főbb munkatársak: 1. Az Est c. napilapnál.

Szerkesztő: 1919. nov.-tól 1929-ig Polgári liberális reggeli napilap, 1920-tól Miklós Andor tulajdona.

PROLETÁR

Indult: Wien, Bécs, Ausztria, 1920. jún. 30. Megjelent hetenként.

Megszűnt: 1922. jan.

Felelős szerkesztő: Probisch Rudolf.

Szerkesztő: Rudas László, Lukács György, Pogány József.

A KMP Bécsben megjelenő magyar-nyelvű hetilapja.

SARLÓ ÉS KALAPÁCS

Indult: Moszkva, 1929. dec. Megjelent havonta, 1934. jún. 1-től kéthetente.

Megszűnt: 1937. okt.

Felelős szerkesztő: 1931. febr.-tól Hajdú Pál, 1932. jan.-tól Révész Imre, 1933. márc.-tól Lengyel József, 1934. jún. 1-től Vágó Béla, 1936. szept.-tól Krejcsi Frigyes.

A szerkesztőbizottság tagjai: Bokányi Dezső, Farkas László, Gazsó Lajos, Gergely Sándor, Hajdú Pál, Hidas Antal, Illés Béla, Komját Aladár, Kun Béla, Lengyel József, Magyar Lajos, Münnich Ferenc, Révész Imre, Rudas László, Zalka Máté.

A KMP Szovjetunióban megjelenő magyar-nyelvű folyóirata, illegálisan rendszeresen küldték haza.

SZABAD MAGYARSÁG

Indult: Mexikó – 1942. jún. Megjelent havonta.

Szerkesztő: Tamás Aladár.

Mexikóban megjelenő magyar-nyelvű folyóirat, az antifasiszta népfrontot támogatta.

SZÁZADUNK

Indult: Budapest, 1926. jan. Megjelent kéthavonta, 1927. jan.-tól évente tízszer.

Megszűnt: 1939. szept. 16.

Felelős kiadó: Vámbéry Rusztem, 1937-től Csécsy Imre.

Főszerkesztő: 1937-től Vámbéry Rusztem.

Felelős szerkesztő: Vámbéry Rusztem, 1926. nov.-tól Purjesz Imre, 1927. szept.-tól Vámbéry Rusztem.

Szerkesztő: Vámbéry Rusztem, Szekeres János, Varró István és Csécsy Imre.

Főbb munkatársak: Braun Róbert, Csécsy Imre, Varró István, Vámbéry Rusztem.

Polgári radikális tudományos folyóirat.

100 %

Indult: Budapest, 1927. aug. 15.

Megszűnt: 1930. júl.-aug.-i számmal.

Felelős szerkesztő és kiadó: Tamás Aladár.

Főbb munkatársak: Antal János, Agárdi (Dancinger) Ferenc, Bolgár Elek, Gábor Andor, Gereblyés László, Gergely Sándor, Haraszi Sándor, Illés Béla, Komját Aladár, Kun Béla, Lándor Béla, Lukács György, Madzsar József, Molnár Erik, Pápa József, Pákozdy Ferenc, Révai József, Sándor Pál, Szerényi

Sándor, Szőnyi László, Tihanyi Ernő.

A KMP legális magyarországi folyóirata.

SZÉP SZÓ

Indult: Budapest, 1936. márc. Megjelent évente tízszer.

Megszűnt: 1939.

Felelős kiadó: Cserépfalvi Imre.

Szerkesztő: Ignótus Pál, József Attila, 1937. febr.-tól dec.-ig (1-5. számig) társszerk., Fejtő Ferenc, 1937. 5. számtól Ignótus Pál, 1938. máj.-tól Gáspár Zoltán.

Baloldali antifasiszta társadalompolitikai és irodalmi folyóirat.

SZOCIALIZMUS

Indult: Budapest, 1906. nov. 8.

Szünetelt: 1919. dec.-tól 1922. jan.-ig.

Megszűnt: 1939.

Szerkesztő: 1922. jan.-tól Vanczák János és Várnai Dániel, 1924. márc.-tól Vanczák János, 1925. jan.-tól Révész Mihály és Vanczák János, 1927-től Szabó Imre, 1928. szept.-tól Farkas István, 1934. jan.-tól 1939-ig, a betiltásig Mónus Ilés.

A Szociáldemokrata Párt magyarországi folyóirata.

TÁRSADALMI SZEMLE

Indult: 1931. jún.

Megszűnt: 1933. febr.

Szerkesztő: Madzsar József és Sándor Pál.

Főbb munkatársak: Agárdi (Danzinger) Ferenc, Antal János, Gereblyés László, Haraszti Sándor, Illyés Gyula, Jahn Ferenc, Lukács György, Madzsar József, Molnár

Erik, Révai József, Sándor Pál, Schönstein Sándor, Újvári Imre, Újvári László és mások.

A KMP legális folyóirata.

A TOLL

Indult: Budapest, 1929. ápr. 14.

Megszűnt: 1938.

Felelős szerkesztő és kiadó: Kaczér Vilmos.

Főszerkesztő: 1929-30-ban Zsolt Béla.

Főbb munkatársak: Bálint György, Bródy Sándor, Gábor Andor, József Attila, Juhász Gyula, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Krudy Gyula, Márai Sándor, Molnár Ferenc, Nagy Lajos, Németh Andor, Sárközi György, Somlyó Zoltán, Szép Ernő, Zilahy Lajos.

Baloldali irodalmi folyóirat. A munkatársak között a különböző baloldali irányzatok képviselői együtt szerepeltek.

TOVÁBB

Indult: Debrecen, 1938. márc. Összesen 3 száma jelent meg, a 3. számot elkobozták.

Szerkesztő: Kiss József, Újhelyi Szilárd, Zöld Sándor.

A Márciusi Front lapja, az illegális kommunista párt új legális folyóirataként indult.

ÚJ HANG

Indult: Moszkva, 1938. jan. Megjelent havonta.

Megszűnt: 1941. jún.

A szerkesztő bizottság vezetője: Barta Sándor, a 2. számtól kezdve Gábor Andor.

Főbb munkatársak: Balázs Béla, Bolgár Elek, Bölöni György, Fáb-

ry Zoltán, Fogarasi Béla, Forbáth Imre, Gergely Sándor, Lándor Béla, Lányi Sarolta, Lukács György, Madzsar József, Révai József, Sik Endre, Varga Jenő, Vass László.

A Szovjetunióban élő magyar kommunista emigránsok Moszkvában megjelenő lapja. Irodalmi és társadalmi folyóirat.

ÚJ ELŐRE

(Később *Magyar Világ*, *Magyar Jövő*).

Indult: New York, USA, 1921.

Megszűnt: ?

Főmunkatárs: Lékai János.

Az USA-ban élő magyarok kommunista pártszervezetének orgánuma.

AZ ÚJSÁG (majd: ÚJSÁG)

Indult: Budapest, 1903. dec. 16.

Újraindult: 1919. szept. 28.

Felelős szerkesztő: Ágai Béla.

Szerkesztő: Kóbor Tamás.

1925. máj. 31-én a lap közölte Beniczky Ödön Somogyi Béla meggyilkolása ügyében tett vallomását – ezért betiltották.

ÚJSÁG (az AZ ÚJSÁG utóda)

Indult: Budapest, 1925. júl. 12.

Megszűnt: 1944. márc. 23.

Felelős kiadó: 1939-től 1944-ig

Bagyó János.

Főszerkesztő: 1925. júl. 12-től

1939-ig Ágai Béla.

Felelős szerkesztő: 1939. okt.-tól

1942-ig Pánczél Lajos, 1942. dec.

5-től Bagyó János.

Szerkesztő: 1925. júl. 12-től 1927-

ig Keszler József, majd Ágai Béla.

Főmunkatárs: Kóbor Tamás.

Polgári liberális napilap. A húszas években a legitimista irányzatot támogatva.

AZ ÚT

Indult: Bratislava, Pozsony, Csehszlovákia – 1931.

Megszűnt: 1936.

Felelős kiadó: Mező István.

Felelős szerkesztő: Fábry Zoltán.

Szerkesztő: Mező István.

Főbb munkatársak: Balázs András,

Balogh Edgár, Dobossy László,

Fábry Zoltán, Forbáth Imre, Fe-

rencz László, Goldhammer (Kas-

sai) Géza, Horváth Ferenc, Jócsik

Lajos, Peéry Rezső, Porzsolt

László, Roth Imre, Terebessy Já-

nos.

Csehszlovákiai, magyarnyelvű baloldali folyóirat, amely a különböző baloldali pártok képviselőit tömörítette.

VALÓSÁG

Indult: Budapest, 1932. jún. Egyetlen szám jelent meg.

Felelős szerkesztő és kiadó: József Attila.

Kommunista folyóirat, évente tizszéri megjelenésre tervezte a szerkesztő.

VILÁG

Indult: Budapest, 1910. márc. 30.

Megszűnt: 1926.

Felelős kiadó: 1920. febr. 8-tól Pajor Mátyás.

Főszerkesztő: 1919. dec. 19-től

Purjesz Lajos, 1925–1926-ban Pur-

jesz Imre.

Felelős szerkesztő: 1919. dec. 19-

től Feleky Géza.

Főbb munkatársak: 1. Magyar Hír-

lap.

Polgári radikális napilap. 1926-ban betiltják, június 14-től Feleky Géza

és Móra Ferenc szerkesztésében a
Magyar Hírlap lép a *Világ* örökébe.

VÖRÖS ÚJSÁG

Indult: Moszkva, 1919. aug.

Megszűnt: 1921. okt.

Kiadja: 1920. márciusától az OK/

b/P Magyar Agitációs Propaganda
Osztálya Központi Irodája.

Szerkesztő: Rudnyánszki Endre.

Főbb munkatársak: Kun Béla,
Landler Jenő, Münnich Ferenc, Po-
gány József.

A Szovjetunióban élő magyar kom-
munisták lapja.

Az alábbiakban a cikkíróknak *csak 1919–1944 közötti újságírói publicisztikai* tevékenységére vonatkozó adatait közöljük.

AGÁRDI (DANCINGER)

FERENC (1898–1969) orvos, politikus, publicista.

A harmincas években a 100%, a *Társadalmi Szemle*, a *Gondolat* munkatársa.

ALEXANDER BERNÁT

(1850–1927) filozófiai író.

1923-tól *Az Újság* és a *Pester Lloyd* munkatársa.

ANTALFFY GYULA

A *Kis Újság* munkatársa.

BABITS MIHÁLY

(1883–1941) költő, műfordító, eszéista.

A *Nyugat* állandó munkatársa, 1939-től egyedül szerkeszti a folyóiratot.

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE

(1886–1944) politikus.

1919-től a *Szózat* c. fajvédő lap főszerkesztője. 1926-tól a *Magyar-ság* vezércikkírója, 1928-ban megindította *Előőrs* c. lapját, ennek utódaaként 1932. márc. 15-től a *Szabadság* c. hetilapot. A *Független Magyarország* c. hétfői lap főszerkesztője 1939-től 1941-ig. 1941-ben főszerkesztője lett a *Szabad Szó* c. antifasiszta hetilapnak.

BAKOS ÁKOS

(1893–?) újságíró

Az *Est* tudósítója.

BÁLINT GYÖRGY

(1906–1943) író, újságíró, kritikus. 1924–1939-ben az *Est*-lapok munkatársa. 1935. jan. és 1937 nov. között a *Gondolatban* és a *Pesti Naplóban* jelentek meg írásai.

BALOGH EDGÁR

(1906–) kritikus, publicista.

A *Korunk*, a *Brassói Lapok*, a *Független Újság* munkatársa. A harmincas évek végétől főként a *Kellet Népe* és a *Magyar Nemzet* közölte írásait.

BÍRÓ DEZSÓ

(1880–1932) könyvkötő.

1932-től a *Népszava* kiadóhivatalának vezetője, 1930-tól a Szociáldemokrata Párt pártmunkása.

CSÉCSY IMRE

(1893–1961) újságíró, író.

1919–1921-ig a *Világ* c. napilap munkatársa, 1934–1939-ig a *Századunk* szerkesztője. 1943–1944-ben Bajcsy-Zsilinszky *Szabad Szó* c. lapjának munkatársa.

DARVAS JÓZSEF

(1912–1973) író, újságíró.

1936–37-ben részt vett az illegá-

lis kommunista párt által irányított *Gondolat* c. folyóirat szerkesztésében, 1938-tól a *Szabad Szó* szerkesztőségében dolgozik, 1940–1944-ig a *Kis Újság* munkatársa.

DESSEWFFY GYULA gr.

(1907–)

1944-ig a *Kis Újság* felelős szerkesztője.

DIÓSZEGHY MIKLÓS, újságíró.

Az *Esti Kurir*, a *Magyar Hírlap*, 1934-től az *Új Magyarország* munkatársa.

DIÓSZEGHY TIBOR, író, újságíró.

Az *Ember* munkatársa 1919-től 1926-ig.

DONÁTH FERENC

A *Szabad Szó* külső munkatársa.

FÁBRY ZOLTÁN

(1913–) jogász.

(1897–1970) író, publicista, kritikus.

Cikkei a *Kassai Naplóban*, a *Reggelben*, az *Esti Újságban*, a *Prágai Magyar Hírlapban* és a *Géniuszban* jelentek meg. A kommunisták *Kassai Munkás* c. lapjával kapcsolatba került, majd a *Korunk* szlovákiai szerkesztője lett. 1936-ig az *Út* szerkesztője. A háború alatt az antifasiszta mozgalom egyik legjelentősebb harcosa.

FEHÉR LAJOS

(1917–) újságíró, tanár, politikus.

A *Pesti Hírlap* és a *Kis Újság* munkatársa.

FÉJA GÉZA

(1900–) író, publicista, szociográfus.

A húszas években a *Magyar Írás* c. társadalmi és irodalmi lap főmunkatársa, a harmincas években a *Válasz* c. folyóirat egyik teoretikusa és a *Szabadság* cikkírója.

FELEKY GÉZA

(1890–1936) publicista, kritikus.

1920–26-ban a *Világ* c. napilap felelős szerkesztője, 1926. június 14-től a *Magyar Hírlap* főmunkatársa, szerkesztője.

FÉNYES SAMU

(1863–1937) ügyvéd, író.

A húszas években Bécsben a *Diogenes* szerkesztője, élete utolsó éveiben Bukarestben élt, itt is kiadta lapját.

GAÁL GÁBOR

(1891–1954) író, irodalomtörténész, szociológus.

1927–29-ben a *Korunk* társszerkesztője, 1931-től egyedüli szerkesztője.

GÁBOR ANDOR

(1884–1935) író, költő, műfordító, kritikus, újságíró.

A bécsi emigrációban a *Bécsi Magyar Újság* munkatársa és a *Proletár* cikkírója. Később munkatársa volt a *Rote Fahne* c. lapnak. 1927-től az *Ogonyok* és a *Pravda* berlini tudósítója, 1938-tól szerkesztette a Szovjetunióban az *Új Hangot*.

GOSZTONYI LAJOS

(1909–1945) újságíró.

1939-től a *Népszava* belpolitikai rovatában dolgozott, a háború alatt a *Népszava* szerkesztőségének kommunista csoportjához csatlakozott.

GÖNDÖR FERENC

(1885–1950?) újságíró.

Bécsben, majd New Yorkban szerkesztette az *Ember* című lapot.

HARASZTI SÁNDOR

(1897–) publicista, kritikus.

Bécsben és Jugoszláviában élt emigrációban a Tanácsköztársaság bukása után. A szabadkai *Vajda-*

sági Írás c. folyóirat egyik szerkesztője volt. 1929-től, hazatérése után a *Korunk* pesti szerkesztője. Tanulmányai, kritikái a *Korunk*-ban, a *Nyugat*-ban, a *Századunk*-ban, a *100%-ban*, a *Társadalmi Szemlében* és a *Gondolat*-ban jelentek meg.

HÁRS LÁSZLÓ

(1911–) költő, író, újságíró.

Az *Újság*, a *Népszava* és a *Szocializmus* közli írásait.

HATVANY LAJOS

(1880–1961) író, kritikus, irodalomtörténész.

1919–1927-ben az emigráns sajtóban, 1927-től a polgári radikális és szociáldemokrata sajtóban közölte cikkeit.

IGNOTUS PÁL

(1901–) publicista, író.

Az *Esti Kurir* munkatársa volt, majd 1933-tól 1939-ig a *Szép Szó* egyik szerkesztője. Angliába emigrált.

ILIÁS FERENC

(1918–1956)

A *Szabad Szó* belső munkatársa 1940–1944-ig.

ILLYÉS GYULA

(1902–) költő, író, publicista.

1926-tól a *Dokumentum* c. folyóirat köréhez tartozott, a harmincas években a *Válasz* munkatársa, 1937-ben a *Nyugat* társszerkesztője lett. 1941-től 1944-ig a *Magyar Csillag* (a *Nyugat* utóda) szerkesztője.

JÓZSEF ATTILA

(1905–1937) költő.

A *Valóság* c. folyóirat megindítója és egyetlen számának szerkesztője, 1936-tól haláláig szerkeszti a *Szép Szó* c. folyóiratot.

KACZÉR ILLÉS

(1887–) író, újságíró.

A Bécsben megjelenő *Bécsi Magyar Újság*-ban jelentek meg írásai, majd Budapesten szerkesztette a *Toll* c. irodalmi folyóiratot 1929–1938-ig. 1938-ban Londonba költözött.

KÁLLAI GYULA

(1910–) politikus.

1938-ban a *Tovább* egyik munkatársa, 1939–44-ig a *Népszava* szerkesztőségében dolgozott.

KÁROLYI MIHÁLY

(1875–1955) politikus.

E gyűjteményben a *Bécsi Magyar Újság* és a *Szabad Magyarság* cikkírójaként szerepel.

KASSÁK LAJOS

(1887–1967) költő, író, festő, publicista.

Bécsben a *MA* c. folyóiratot szerkesztette 1925-ig, 1926–27-ben a *Dokumentum* szerkesztője (Budapestben), 1928-ban megindította a *Munka* c. folyóiratát.

KATONA JENŐ

(1905–) publicista.

A *Korunk Szava* és a *Jelenkor* szerkesztője, a *Magyar Nemzet* egyik munkatársa, a Hitler-ellenes mozgalom aktív résztvevője.

KEÉKY ISTVÁN

riporter.

A *Magyar Nemzet* munkatársa.

KÉRI PÁL

(1882–1961) újságíró.

Az Est politikai riportere. Bécsben a *Bécsi Magyar Újság* szerkesztésében vett részt, 1923-ban a szociáldemokrata *Arbeiter Zeitung* munkatársa, Grazban a *Volkswille* c. lapot szerkesztette. A háború alatt az USA-ba menekült.

KÉSMÁRKI ENDRE álnév

E gyűjteményben az *Új Hang* cikk-írójaként szerepel.

KIRÁLY GYÖRGY

(1887–1922) irodalomtörténész.

Írásai a *Nyugatban* jelentek meg egyebek között. Czakó Ambróval a *Független Szemle* c. lap létrehozója, munkatársa.

KOROLOVSZKY LAJOS

magántisztviselő, 1945 után újságíró
A *Magyar Nemzet* külső munkatársa.

KOSÁRY DOMOKOS

(1913–) történétíró.

E gyűjteményben a *Magyar Nemzet* cikkírójaként szerepel.

KOVÁCS IMRE

(1913–) író, publicista, szociológus.

A *Magyar Nemzet* munkatársa.

KUN BÉLA

(1886–1939) politikus.

E gyűjteményben a *Vörös Újság* cikkírójaként szerepel.

KUNFI ZSIGMOND

(1879–1929) politikus, publicista.

Bécsben az *Arbeiter Zeitung* főszerkesztője és a *Világosság* c. magyar nyelvű lap szerkesztője.

KUNSZERY GYULA

(1906–1973) költő, újságíró.

A *Magyar Nemzet* és a *Mai Nap* munkatársa.

LATÁK ISTVÁN

(1910–) jugoszláviai magyar író, műfordító.

A húszas években cikkei szakszervezeti lapokban, munkáslapokban, haladó irodalmi folyóiratokban közölte. 1932-ben a *Tovább* (Szabadka), 1936–40 között a *Híd* egyik szerkesztője, majd a *Világkép* c. folyóirat felelős szerkesztője. A *Korunkba* T. Kalats néven írt.

LENDVAI ISTVÁN (NOMÁD)

(1888–1945) költő, újságíró.

1919 őszétől a Központi Sajtóváltalat lapjaiba írt. Az *Új Nemzedék* és a *Magyarság* munkatársa volt. A II. világháború idején részt vett az antifasiszta mozgalomban, ekkor a *Mai Nép* és a *Magyar Nemzet* publicistája volt.

LÉTAI GYÖRGY = LOSONCZY GÉZA

(1917–1957) újságíró, politikus.

A *Tovább* c. lap szerkesztője Debrecenben, 1940–1942-ig a *Népszava* munkatársa.

LUKÁCS GYÖRGY

(1885–1971) filozófus, esztéta, irodalomtörténész.

1933–1945. augusztusig a *Literaturnij Kritik* belső munkatársa, 1938-tól az *Új Hang* szerkesztőbizottságának tagja. Valószínűleg az ő cikke a 100%-ból idézett Németh Lajos álnéven megjelent írás.

MÁRAI SÁNDOR

(1900–) író, publicista.

Az *Újság* és a *Pesti Hírlap* munkatársa.

MARON FERENC

(1912–) újságíró.

A *Kis Újság* munkatársa.

MÓNUS ILLÉS

(1888–1944) politikus, szerkesztő.

1934-től a *Szocializmus* szerkesztője, a *Népszava* munkatársa, majd főszerkesztője.

MÓRA FERENC

(1879–1934) író, publicista, muzeológus.

1919 után a Szegedi Napló, 1922-től a *Világ* munkatársa, 1926-tól a *Magyar Hírlap* szerkesztője, főmunkatársa.

MÓRICZ ZSIGMOND

(1879–1942) író, publicista.

A *Nyugat* munkatársa, majd 1930–33 között szerkesztője. A húszas években az *Est*-lapokban jelentek meg írásai. 1939-ben átvette, s haláláig szerkesztette a *Kelet Népe* c. lapot.

NAGY LAJOS

(1883–1954) író, publicista.

A húszas évek elején írásait a *Múlt és Jövő* c. lap közölte 1922–29-ig a *Nyugat* munkatársa, 1923-ban az *Esti Kurir* szerkesztőségében dolgozott. 1928-ban *Együtt* címmel lapot indított, de anyagi források hiányában meg kellett szüntetnie. 1939-ben *Nagy Lajos különvéleménye* címmel indított lapot, ennek három száma jelent meg. Írásait a baloldali, szocialista lapok közölték: 100%, *Forrás* stb.

NAGY ENDRE

(1877–1938) író, konferanszié, színigazgató.

A harmincas években az *Újság* munkatársa.

NAGY VINCE

(1866–1965) politikus, ügyvéd.

PETHŐ SÁNDOR

(1855–1940) publicista, történész.

A *Magyarság* munkatársa, majd 1934–1938 között főszerkesztője. 1938-ban Hegedűs Gyulával megalapította a *Magyar Nemzetet*, a lap főszerkesztője volt 1940 júliusáig.

POLÁNYI KÁROLY

(1886–1964) gazdaságtörténész, társadalompolitikus.

1933-ban Angliába költözött, Károlyi Mihály barátjaként részt vett a magyar emigráció antifasiszta megmozdulásaiban. E gyűjtemény-

ben a *Bécsi Magyar Újság* cikkírójaként szerepel.

RÁCZ (KATZ) BÉLA

(1886–1945) ügyvéd.

1938-ig a *TASZSZ* munkatársa. A *Bécsi Magyar Újság* közli írásait. Ausztria megszállása után Londonba költözött.

RÉVAI JÓZSEF

(1886–1959) politikus, publicista.

1920-ban a *Proletár* c. hetilap, 1921-ben a *Bécsi Vörös Újság*, 1925-ben az *Új Március* munkatársa. 1928-ban létrehozta a Budapesten megjelenő illegális pártlapot, a *Komunistát*. Álnéven jelentek meg írásai a *Szocialista Munkásban* és a 100%-ban.

RÉVÉSZ MIHÁLY

(1884–) újságíró, politikus.

1919–20-ban a bécsi emigráns lap, a *Jövő* segédszerkesztője, hazatérése után a *Népszava* munkatársa, 1925-től a *Szocializmus* szerkesztője.

ROBOZ IMRE

(1892–1944) publicista, színigazgató.

1919-ben a *Pesti Élet* c. lap szerkesztője. 1926-tól 1938-ig a Víg-színház igazgatója.

RÓNAI ZOLTÁN = VÁNDOR ZOLTÁN

(1880–1940) politikus, ügyvéd.

Bécsben a *Világosság* cikkírója. A harmincas években Vándor Zoltán néven jelentek meg cikkei a *Szocializmusban*, a *Népszavában*.

RUPERT REZSŐ

(1880–1961) politikus, ügyvéd, újságíró.

A *Világ* és a *Pester Lloyd* munkatársa. A háború éveiben támadta a fasizmust.

SZABÓ ISTVÁN, újságíró
A *Magyar Nemzet* munkatársa
1938–44-ig.

SZABÓ ZOLTÁN
(1912–) író, szociográfus.
A *Magyar Nemzetben* jelentek
meg írásai.

SZAKASITS ÁRPÁD
(1888–1965) politikus, újságíró.
1939–1944-ig a *Népszava* főszer-
kesztője.

SZÁSZ ZOLTÁN
(1877–1940) író, újságíró.
A Tanácsköztársaság megdöntése
után a *Szellem* c. folyóiratot adta
ki, később az *Újságnak* és a *Pesti*
Naplónak volt munkatársa.

SZEKFÜ GYULA
(1883–1955) történetíró.
1927-től 1938-ig szerkesztette a
Magyar Szemlét. A *Magyar Nem-*
zetben jelennek meg írásai a hábo-
rú idején.

SZENDE PÁL
(1879–1934) politikus, ügyvéd, köz-
gazdasági író.

Bécsben a *Világosság*-csoporthoz
csatlakozott, a *Bécsi Magyar Új-*
ságban jelentek meg írásai. Később
Csehszlovákián át Romániába uta-
zott.

TAMÁS ALADÁR
(1899–) költő, író, műfordító.
1926-ban a kommunista párt meg-
bízásából megindította az *Új Föld*
c. lapot. 1927–30-ban szerkesztette
a 100%-ot. Az emigrációban, Pá-
rizsban, 1939-ben megalapította az
Üzenet c. folyóiratot, 1942–46 kö-
zött Mexico Cityben szerkesztette
a *Szabad Magyarság* c. antifasiszta
lapot.

TERSÁNSZKY J. JENŐ
(1888–1969) író, publicista.
Írásai a *Világban* és az *Újságban*
jelentek meg.

TOMBOR JENŐ
(1880–1946) politikus, újságíró.
Bajcsy-Zsilinszky lapjának, a *Sza-*
badságnak és a *Magyar Nemzetnek*
külső munkatársa.

ÚJHELYI SZILÁRD
(1914–)
A *Tovább* szerkesztője.

ÚJVÁRI LÁSZLÓ
(1900–1940) újságíró, kritikus.
1921-ben Romániába költözött, az
Ellenzék és a *Korunk* munkatársa.
1924-től Csehszlovákiában több
magyar nyelvű lapnak dolgozott.
Állandó munkatársa a *Társadalmi*
Szemlének.

VÁMBÉRY RUSZTEM
(1872–1948) jogász, publicista.
A *Világ*, a *Magyar Hírlap* munka-
társa. 1926-tól 1938-ig szerkeszti a
Századunk c. folyóiratot.

VÉGH PÉTER = álnév?
100% cikkírója.

VERES PÉTER
(1897–1970) író, publicista.
1930-tól a *Századunk*, *Korunk*,
Gondolat, *Mi Utunk*, *Népszava*,
Kelet Népe közölte írásait.

VÖRÖS SÁNDOR = RÉVAI JÓ-
ZSEF

WENINGER ANTAL dr. orvos
Az Újságírók Szanatórium Egye-
sületének főorvosa, a *Magyar*
Nemzet külső munkatársa 1938–
1944 között.

ZILAHY LAJOS
(1891–) író.
1934–1936 között a *Magyarország*,
1940–1944 között a *Híd* szerkesz-
tője.

ZSOLT BÉLA

(1895–1949) publicista, író, költő

A Világ, a *Magyar Hírlap*, 1933–

ban az *Újság* politikai cikkírója.
1929-től *A Toll* c. hetilap főszer-
kesztője.

Tartalom

1933

Nagy Endre: Optimista írások	7
Optimista írások	7
Goethe és Wagner	10
Élet vagy halál?!	12
Móra Ferenc: Diplomata-írások gyakorló-írásai	16
Nincs megállás	19
Mónus Illés: Egyhelyben topogás	21
„Nemzeti Munkaközpont”	25
Bálint György: Beszélgetés egy borjúval	27
Madzsar nélkül	29
Fábry Zoltán: Sajtószabadság és demokrácia	31
Zsolt Béla: Zsilinszky Endre	34
Bálint György: Irodalmi bumeráng	38
Márai Sándor: A sajtókuli	40
Márai Sándor: A fakír	43
Márai Sándor: A szégyenpad	47

1934

Az elismert szovjet	53
A szabadságért	55
Rendőrkordon mögött oltottak be ma 1800 embert az úpesti baraktelepen	58
Bálint György: Jegyzetek a szabadságról	60
Zsolt Béla: A tűzoltó	63
Harc a szocializmusért – a reakció ellen	67
Bálint György: Könnyező cenzorok	71
Bakos Ákos: Iskolai történet egy kisfiú inség-szvetteréről	73

Antal János: Harcban a fasisztaellenes munkásfront	79
József Attila: „Új szellemi front”	84
Mónus Illés: Választások után	93
Bálint György: Szélmalomharc	96
Karácsonyi szünet	98
Oláh Lillian: Látogatás a könyvtárban, ahol a melegedés fontosabb az olvasásánál	100

1936

Bálint György: Tavaszi töprengés	105
József Attila: Szerkesztői üzenet	108
Franciaország	111
A népfront	114
Mónus Illés: Gátszakadás előtt	116
A vér és tűz	121
Bakos Ákos: Éhes szegények nyüzsgése a nagyvásártelep hulladékain	124
Bálint György: Önarcképvázlat	126
Bálint György: Intelmek kezdő felháborodókhoz	128
Ignotus Pál: Jegyzetek a szabadságról	131

1937

Bálint György: Jégtáblák	139
Féja Géza: „Tessék azonnal elhagyni a falut...!”	141
Bálint György: Válasz	144
Babits Mihály: Cenzura	147
József Attila: Miért nem járok színházba?	150
Viharsarok a címe	151
Göndör Ferenc: Közös harc a közös ellenség ellen	152
Magyar írók sorsa	154
Ignotus Pál: A baloldali mazochizmus	156
Bálint György: „Baloldali mazochizmus” vagy szekta-demokrácia?	158
Nagy Lajos: A mai magyar sajtóról	162
Féja Géza: Magyar város az írói szabadság ellen?	170

József Attila: Van-e szociológiai indokltsága az új népies iránynak?	173
Révai József: Az Erdélyi-eset	175
Fábry Zoltán: Petronusunk: a Duce	178
Móricz Zsigmond: Vadelőny	180
Bálint György: Egy elesett katonához	182

1938

Késmárki Endre: Magyar élet	187
Révai József: Népiesek és humanisták	193
Bálint György: A szavak felkelése	197
Aludjunk-e hát?	199
Létai György: Tovább a megkezdett úton	202
A szó már nem segít!	205
Veres Péter: Hát a parasztkérdéssel mi lesz?	208
Losonczy Géza: A ma kultúrájának helyzete és helye	211
Zsolt Béla: A végzetes toll	216
Bálint György: A hideg máglya	221
Új kormány – új helyzet	223
Elítélték a Márciusi Front cikkíróit	227
Révai József: A zsidótörvény és ami utána következik	231
Hárs László: Az utolsó szó jogán	234
Erdei Ferenc: Szövetkezeti napló	237
Kállai Gyula: Válasz a magyar parasztság levelére	242
Újhelyi Szilárd: Levelek egy egyetemistához	245
Keéky István: Utazás a tiszántúli nyilasok körül	251
Fölmentő ítélet a „Viharsarok”-perben	256
A bírálat joga	258
A falukutatás – tilos	259
Laták István: Öt esztendő végeztével	261

1939

Nem erről van szó!	265
Nomád levele „Böszörmény apánk”-ról	269
Pethő Sándor: Egy történelmi miniatűr	272
Szabó Zoltán: Éjféli búcsú	277
Bálint György: A toronyőr visszapillant	281

Vörös Sándor: Nagyatádi vagy Dózsa?	283
Csécsey Imre: Utólszor a sajtószabadságért	290
Móricz Zsigmond: Kelet Népe	297

1940

Korolovszky Lajos: Nyilas kultúrtörténelem	301
Ignotus Pál: Mi bukott meg és mi nem?	303
Tersánszky J. Jenő: Őstehetség	306
Szekfű Gyula: A tévedés	308
Katona Jenő: „A gyanú”	313
Illyés Gyula: Bomlás	319
Kassák Lajos: Kegyelmet a betegnek	324

1941

Darvas József: A népi írók új útja	329
Zilahy Lajos krónikája	333
Fehér Lajos: Munkásság, parasztság, polgárság	337
Bajcsy-Zsilinszky Endre: Széchenyi és Kossuth	342
Szekfű Gyula: Emlékezünk	345
Révész Mihály: Magyarság, szocializmus	348
Bajcsy-Zsilinszky Endre: Kossuth és magyar külpolitika	353
Gosztonyi Lajos: A haladás és ellenfelei a magyar köz- életben	358
Szakasits Árpád: A mi földünk: a mi életünk	365
Szekfű Gyula: A szabadság fogalma	368

1942

Fizetni testvérekl!	375
Németh László: Bánk bán a Magdolna utcában	377
Weninger Antal: Paranoiások	380
Kunszery Gyula: A visszhangtól a struccmadárig	384
A hírközlés tudománya	387

1943

T. J.: A háború	393
Olvassuk Petőfit!	395

Darvas József: Beszéljünk egyszer a tanítóról	397
Károlyi Mihály: Megmozdultak a földtelen parasztok	400
Kovács Imre: A magyar nép ízlése és annak megrontása	403
Tombor Jenő: A háború	408
Róma – Budapest	410
Az őszinteség jegyében, avagy Kitartás! Lesz még rosszabbul is!	412
Fehér Lajos: Huszonháromezer kötetes könyvtárat ad a parasztságnak Kisújszállás	415
Nép – a nemzet alatt	418
Kosáry Domokos: 1849. október 6.	420
Szakasits Árpád: Támadások	427
Gosztonyi Lajos: Jövendölések, álarclehullás, demagógia	431
Iliás Ferenc: Csendes vasárnapi beszélgetés a cseléd-soron	435
Antalffy Gyula: Az Alföld iparosítása	438
Darvas József: A parasztság öntudatáról	442
Maron Ferenc: Eltűnt világ	445
Balogh Edgár: Turbán és kendő	447
Dessewffy Gyula: Vissza a józan vita útjára!	449
Kovács Imre: Népiség, demokrácia, szocializmus	452
Darvas József: „Az összkomfortos paraszt”	456

1944

Az elmebaj dicsérete	461
Balogh Edgár: A könyv és az ember egészséges viszonya	463
Szabó István: Az Egyedül Vagyunk önvallomásához	468
Kunszery Gyula: A boxertől a kesztyűs kézig	471
Lendvai István: Legyünk magyarpártiak!	473
A denunciálás	475
Kosáry Domokos: A márciusi napok	477
Udvarlókról	480
Szabadságeszme és őszinteség	481
Visszapillantás	483
Függelék (Összeállította: Ferch Magda)	487

Kiadja a Magyar Újságírók Országos Szövetsége

Felelős kiadó: Király András

74.1285/1 – Zrínyi Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató